

Ahi Evran Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Dergisi

Cilt 8, Sayı 3, 2022

**AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

Sahibi

Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına

Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK (Enstitü Müdürü)

Editör

Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN

Alan Editörleri

Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN (Sınıf Öğretmenliği Eğitimi/Türkçe ve İlk Okuma Yazma Eğitimi)

Prof. Dr. Fazıl YOZGAT (Kamu Yönetimi)

Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK (Eğitim Tarihi)

Prof. Dr. Musa ÖZATA (İşletme)

Prof. Dr. Veli ÜNSAL (Tarih)

Doç. Dr. Abdulkerim KARADENİZ (Türkçe Eğitimi)

Doç. Dr. Ahmet Cem ERKMEN (Antropoloji)

Doç. Dr. Davut AYDIN (Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık)

Doç. Dr. Hande KILIÇARSLAN (Geleneksel Türk El Sanatları)

Doç. Dr. Maksut YİĞİTBAŞ (Türk Dili ve Edebiyatı)

Doç. Dr. Menderes ÜNAL (İngilizce)

Doç. Dr. Remzi CAN (Türkçe Eğitimi)

Doç. Dr. Yurdal DİKMENLİ (Coğrafya Eğitimi)

Doç. Dr. Yusuf Ziya OLPAK (Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi)

Dr. Öğr. Üyesi Gül ÖZÜDOĞRU (Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi)

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ERTUĞRUL (Hukuk)

Dr. Öğr. Üyesi Işık Adak ADIBELLİ (Arkeoloji)

Akademik Danışma Kurulu

Prof. Dr. Ahmet AY (Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Akmatali ALİMBEKOV (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi/Kırgızistan)

Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Camgırbek BÖKÖŞOV (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi/ Kırgızistan)

Prof. Dr. Douglas K. HARTMAN (Michigan State Üniversitesi, ABD)

Prof. Dr. Fırat PURTAŞ (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Filiz Nurhan ÖLMEZ (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE (Bakü Müzik Akademisi, Azerbaycan)

Prof. Dr. Halil İbrahim YALIN (Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Hayati AKYOL (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Kadyralı KONKOBÆV (Türk Akademisi Başkan Yardımcısı)

Prof. Dr. Nadir İLHAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Niginahon Arslonovna ŞERMUHAMEDOVA (Özbekistan Milli Üniversitesi, Özbekistan)

Prof. Dr. Refik BALAY (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Sema ETİKAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Tahira ALLAHYAROVA (Sosyal Araştırma Merkezi Azerbaycan/Bakü)

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Vefa TAŞDELEN (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Yakup ÇELİK (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Yaşar ÖZÜCETİN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Yücel KABAPINAR (Marmara Üniversitesi)

Bu Sayının Hakemleri

Cilt 8, Sayı 3, 2022

Adalet GÖRGÜLÜ AYDOĞDU
Adem PEKER
Adnan GÜZEL
Ali MEYDAN
Aylin NALÇACI İKİZ
Bahadır GÜLBAHAR
Bilal ÖZÇAKIR
Cemalettin İPEK
Cennet ŞANLI
Davut AYDIN
Davut ELMACI
Emre ÜNAL
Enver TÜRKSOY
Erol İLHAN
Evren ERZEN
Fatih ŞAHİN
Fezile ÖZDAMLI
Firdevs Savi ÇAKAR
Hacer ARSLAN KALAY
Hakan SEPET
Hatice GÜNDOĞAN
Hilmi DEMİRKAYA

Hülya YİĞİT ÖZÜDOĞRU
İsa KANİK
Kasım YILDIRIM
Mehmet KATRANCI
Mehmet ÖZDEMİR
Meryem OKUMUŞ
Mualla UYDU YÜCEL
Mustafa BAŞARAN
Mustafa KILINÇ
Mustafa TÜRKYILMAZ
Nuray EKER
Ozan ADIGÜZEL
Sabahattin ÇİFTÇİ
Sadık Yüksel SIVACI
Selahattin AVŞAROĞLU
Semra KİYE
Sümeyra AKKAYA
Tuğba Cevriye OZKARAL
Tülay YAZICI
Umay Bilge BALTACI
Yüksel İLTAŞ

Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN (Editör) 0 (386) 280 43 01

Arş. Gör. Fatma Cahide ÖZÇELİK (Sekretarya)
Arş. Gör. Dildar ÖZASLAN (Sekretarya)
Arş. Gör. Semra OMAK (Sekretarya)

Dr. Öğr. Üyesi Gül ÖZÜDOĞRU (Dizgi)

e-posta: sbed@ahievran.edu.tr

Dergi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün resmi yayın organıdır ve uluslararası, akademik, hakemli bir dergidir.

Dergi yılda üç kez (Mart, Temmuz ve Kasım aylarında) yayımlanır.

Dergide, Türkçe ve İngilizce makaleler yayımlanmaktadır.

Dergimiz ULAKBİM TR Dizin, Türk Eğitim İndeksi (TEİ), İslami Araştırmalar Merkezi Dizini (İSAM), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBİAD), ASOS ve Google Akademik'te taranmaktadır.

Dergimizde yayımlanan tüm eserler Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır.

**AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

Cilt 8, Sayı 3, 2022

Araştırma Makalesi

Yasin ŞİMŞEK & Şenay GÜNGÖR

Kentsel Yeşil Alanlar İçin Mekânsal Yeterlilik ve Ulaşılabilirlik Analizi: Gaziantep/Şahinbey Örneği.....691-709

Araştırma Makalesi

Emine Bilgehan TÜRK

Behçet Necatigil'in Şiirlerinde Kadının Hâlleri.....710-723

Araştırma Makalesi

Yasemin KUZU & Okan KUZU

A Bibliometric Analysis of Studies on Educational Games.....724-740

Araştırma Makalesi

Selva BAKKALOĞLU & Gülhiz PİLTEN

İlkokul Öğrencilerinin Farklı Metin Türlerine Yönelik Sorularının İncelenmesi.....741-757

Araştırma Makalesi

Mücahit DURMAZ & Fatih Çetin ÇETİNKAYA

Effect of Interactive Reading on Storytelling Skills 758-777

Araştırma Makalesi

Fatma Hümeysra YÜCEL & Temel ÇALIK

Kalkınma Planlarında Yükseköğretime Yüklenen Roller.....778-797

Araştırma Makalesi

Şükran KARACA & İbrahim YEMEZ

Çevresel Kaygı, Gelecek Zaman Perspektifi ve Ekoturizm Destinasyon İmajının Ekoturizm Niyetine Etkisinin İncelenmesi.....798-816

Araştırma Makalesi

Adem BEYHAN & Seher ERDOĞAN

Okul Müdürlerinin Yenilik Yönetimi Yeterliklerine İlişkin Öğretmen Algılarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi.....817-835

Derleme Makale

Berrin BALAY TUNCER

Halkla İlişkilerin Toplumsal Dönüştürücü Rolü ve İklim Krizi Üzerine Bir Deneme..... 836-851

Araştırma Makalesi

Suzan YILDIRIM

Multidisipliner Perspektiften Dini Danışmanlık ve Rehberlik Kapsamında Aile Danışmanlığı.....852-871

Araştırma Makalesi

Emine KALE & Gizem GÜNEL

Turist Rehberlerinin Çok Yönlü / Sınırsız Kariyer Tutumlarının Kariyer Başarısı ve Kariyer Bağlılığına Etkisi.....872-887

Araştırma Makalesi

Aslı KÖSEOĞLU

Kadın Odaklı Habercilik Perspektifinden Savaş Temalı Haberlerde Ukraynalı Kadınlar: Anadolu Ajansı Üzerinden Bir Analiz.....888-905

Araştırma Makalesi

Nazife ŞENER & Davut AYDIN

Lise Öğrencilerinin Holland Kişilik Tipleri ile Mesleki Olgunluk Düzeyleri Arasındaki İlişki.....906-925

Araştırma Makalesi

Damla YILDIRIM & Turhan ÇETİN

Tarihsel Süreçte Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında Turizmin Yeri.....926-939

Araştırma Makalesi

Mehmet ÖZDEMİR

Yerel- Ulusal ve Uluslararası Medya Arasındaki Benzeşmeler.....940-957

Araştırma Makalesi

Aysun ÖZEN, Melek KIDEMLİ & Mücahit ÜLGER

Vergilemenin Ekonomik Büyümeye Etkisi Üzerine Ampirik Bir Analiz: Türkiye Örneği.....954-974

Derleme Makale

Hacer TEKERCİ

Erken Çocukluk Döneminde Duyu Eğitimi ve Nörobilim 975-994

Araştırma Makalesi

Veli YILMAZ & Ekrem Sedat ŞAHİN

Expression of Emotions by College Students According to Levels of the Tendency to Use Substances.....995-1014

Araştırma Makalesi

Melike Durdane GÜRBÜZ, Türkan SAATÇI & Rıdvan KARABULUT

İlkokula Devam Eden Öğrencilerin Sınıf Önünde Konuşma Kaygısı ile İnterneti Kullanma Süreleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.....1015-1030

Araştırma Makalesi

Rabia SARICA & Özkan ÖZBAY

Investigating Digital Addiction Level of Pre-Service Teachers.....1031-1046

Araştırma Makalesi

Damla KARAGOZLU & Shylet GANYAUPFU

Consumers' View of E-commerce During the Covid-19 Pandemic.....1047-1060

Kentsel Yeşil Alanlar İçin Mekânsal Yeterlilik ve Ulaşabilirlik Analizi: Gaziantep/Şahinbey Örneği

Yasin ŞİMŞEK

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
yasin.simsek050@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7990-5296

Şenay GÜNGÖR

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
senaygungor@nevsehir.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-5453-5930

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1108008

Geliş Tarihi: 23.04.2022

Revize Tarihi: 17.10.2022

Kabul Tarihi: 22.11.2022

Atıf Bilgisi

Şimşek, Y. ve Güngör, Ş. (2022). Kentsel yeşil alanlar için mekânsal yeterlilik ve ulaşabilirlik analizi: Gaziantep/Şahinbey örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 691-709.

ÖZ

Kentler, günümüzde insanların yoğun olarak yaşadığı yerleşim birimleridir ve kentsel yerleşim alanlarının sayısı her geçen gün artmaktadır. Kentlerde yaşayan insanların, yoğun iş tempoları ve günlük hayatları dışında kendilerine kalan boş zamanlarında dinlenme, eğlenme, fiziksel ve psikolojik olarak rahatlama gibi çeşitli ihtiyaçları bulunmaktadır. Kentsel yeşil alanlar bu ihtiyaçların giderilmesi konusunda önemli işleve sahiptir. Hızla büyüyen kent alanlarında yeşil alanların varlığının yeterli miktarda olup olmadığı ayrıca bu alanlara kentlerde yaşayan insanların eşit düzeyde ve kolay bir şekilde ulaşıp ulaşamadığı önemli bir tartışma konusudur. Bu çalışmanın amacı Gaziantep kenti, Şahinbey ilçesinde bulunan kentsel mahalle statüsündeki 95 mahallenin mevcut yeşil alanlarının yeterliliklerinin ve ulaşılabilirliklerinin değerlendirilmesidir. Çalışma kapsamında, 95 mahallenin nüfus, mahalle ve yeşil alan miktarları incelenmiştir. ArcGIS 10.8.1 yazılımı ile mevcut yeşil alanların durumu tespit edilmiş ve altlık haritalar hazırlanmıştır. Şahinbey kenti toplam alanı ve nüfus yoğunluğu hesaba katılarak mekânsal analiz yöntemleriyle aktif yeşil alanların yoğunluğu ve ulaşılabilirlik mesafesi analizleri yapılarak haritalar üretilmiştir. Sonuç olarak kişi başına düşen yeşil alan miktarı 3,23 m² olarak saptanmıştır. İmar Kanunu'nda belirtilen kişi başına düşen yeşil alan miktarı standardının 10 m² olduğunu düşündüğümüzde bu oranın yetersiz kaldığını söyleyebiliriz. Çalışma alanında bulunan mevcut yeşil alanların mahallelere göre ulaşılabilirlik düzeylerinin ise genel olarak 0-200 metre yürüme mesafesinde bulunduğu sonucuna varılmıştır. Tüm bulgular kapsamında yeşil alanların yeterlilik ve ulaşılabilirlik durumları tartışılmış ve çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şahinbey, yeşil alanlar, yeterlilik, ulaşılabilirlik, CBS.

Spatial Adequacy and Accessibility Analysis for Urban Green Areas: The Case of Gaziantep/Şahinbey

ABSTRACT

Cities are settlements where people live extensively today, and the number of urban residential areas is growing day by day. People living in cities have a variety of needs, including relaxing, having fun, relaxing physically and psychologically in their leisure time, apart from their busy work tempos and daily lives. Urban green spaces have an important function in addressing these needs, whether green spaces are sufficient in fast-growing urban areas, in addition to whether people living in cities can reach them equally and easily, is an important topic of debate. The aim of this study is to evaluate the qualifications and accessibility of the existing green spaces of the 95 neighbourhoods in Şahinbey district of Gaziantep. Under the study, population of 95 neighborhoods, neighborhood areas and green space were studied. The status of existing green spaces has been identified with ArcGIS 10.8.1 software and basemaps prepared. By taken into account of the total area of Şahinbey city and population density, and maps have been produced by using spatial analysis methods to analyze the density and reach of active green spaces. As a result, the amount of green space per capita was determined to be 3.23 m². When we consider the green space per capita standard indicated in the construction Zoning Law to be 10 m², we can say that this rate is insufficient. It was concluded that the current green spaces available in the study area have levels of accessibility relative to neighbourhoods and are generally within 0-200 metres of walking distance. Under all the findings, the qualification and availability of green spaces were discussed and proposals for solutions were presented.

Keywords: Şahinbey, green areas, sufficiency, accessibility, GIS.

Giriş

Kentler, birden fazla fonksiyona sahip olan ve bu fonksiyonların bir merkezden yürütüldüğü, insanların geçimlerini genellikle tarım dışı kaynaklardan sağladığı, nüfusun belirli bir sınırın üzerinde olduğu kalabalık yerleşim birimleridir (Atalay, 2001). İnsanlar, yerleşik hayata geçtikten sonra birlikte bulunma mecburiyeti ile yeni mekanlar yaratmışlardır ve ortaya çıkan bu yeni mekanları yine insanlar gereksinimlerine bağlı olarak şekillendirmiştir, bunlara kent adı verilmektedir (Beyli ve Yeşil, 2020). Kent kavramı birçok disiplinin çalışmasına konu olmuş ve farklı disiplinlerde farklı kent tanımlamaları yapılmıştır. Yapılan kent tanımlarında öne çıkan ortak kısımları incelediğimizde ise kentlerin; teknolojinin, nüfusun ve tarım harici ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı ayrıca iş bölümü ve uzmanlaşmanın belirgin olduğu sıklıkla gelişme ve uygarlık kavramları ile beraber anılan yaşam mekanları olduğu vurgulanmaktadır (Koyuncu, 2011). Genellikle kent kavramı ile beraber kullanılan önemli bir diğer kavram ise kentleşme kavramıdır. Ekonomik değişimler, toplumsal değişimler ile beraber kentin nüfusunun artması ve kent alanının büyümesi kentleşme olgusunu meydana getirmiştir. Kentleşme kavramı kent kavramından farklı olarak bir süreci ifade etmektedir. Bu süreç genellikle toplum için önemli değişimleri içermektedir (Kaypak, 2014). “Sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplumsal yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranışları ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim olayıdır” (Keleş, 1996:19). Kentlerin kurulması binlerce yıllık geçmişe dayansa da Sanayi Devrimi’nden sonra bu alanlarda önemli gelişmeler ve değişimler olmuştur. Dünya genelinde Sanayi Devriminden sonra hızlı bir şekilde kırsal alanlardan kentlere doğru göçler başlamıştır. Dünya nüfusu, 1950’den itibaren hızlı bir şekilde kentleşme sürecine girmiştir, 1950’de, dünya genelinde insanların üçte ikisinden fazlası (% 70) kırsal yerleşmelerde yaşarken sadece % 30’u (750 milyon kişi) kentlerde yaşıyordu. Mart 1994’te ilk defa dünyada kırsal yerleşim birimlerinde yaşayan insanlar ile kentsel yerleşim birimlerinde yaşayan insanların sayısı eşit hale gelmiştir (Tümertekin ve Özgüç, 2010). 2007 yılında dünya genelinde kent nüfusu, kırsal nüfusu geçmiştir. 2018 yılında, dünya nüfusunun 4,22 milyarı yani, % 55’i kentsel alanlarda, 3,41 milyarı (%45’i) kırsal alanlarda oturuyordu. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu’nun raporuna göre 2030 yılında ise 5 milyar civarında insanın kentlerde yaşayacağı öngörülmektedir (United Nations Population Fund[UNFPA], 2007). Dünya genelinde nüfusun ve kent sayılarının bu kadar çok artması ve Sanayi Devrimi’nin yaşanması insanların geleneksel üretim-tüketim anlayışlarında ve yaşam biçimlerinde önemli ölçüde farklılıklar meydana getirmiştir. Özellikle Sanayi Devrimi ile kırsal alanların çekiciliği önemini yitirmiş, kentsel alanlar ise çekiciliğini artırmıştır. Bu nedenle kentlere doğru olan yoğun göçler insanların konutlara olan ihtiyaçlarını artırmıştır. Buna bağlı olarak konut sayılarında büyük oranda artış meydana gelmiş, kentsel alanların büyük bölümünde konutlar hakim olmaya başlamış ve kent alanları da hızla genişlemiştir. Dünyada ve ülkemizde kent sayılarındaki artış ve mevcut kentlerin hızla büyümeleri bazı sorunları da ortaya çıkarmıştır. Kentlerin sağlıksız ve plansız bir şekilde büyümesine bağlı olarak ortaya çıkan bu sorunların en önemlileri arasında; çevre, gürültü, hava ve su kirliliği başta olmak üzere iklimsel sorunlar ve biyoçeşitliliğin olumsuz etkilenmesi gelmektedir (Vural, 2020).

Kentlerin çevresel kimliklerinde bulunan bazı unsurları ise coğrafi konumları, iklimleri gibi doğal çevre unsurları; binalar, yollar, açık alanlar, meydanlar gibi yapay çevre unsurları olarak söyleyebiliriz. Mekansal ve nüfus bağlamında büyüyen kentlerde, önemli unsurlardan birisi de yeşil alanlardır ve yeşil alanların varlığı gün geçtikçe daha da önemli hale gelmektedir. Kentte yaşayan insanların, rekreasyonel faaliyetleri, psikolojik olarak dinlenmeleri, kültürel ve sosyal açıdan gelişimleri için açık alanların ve yeşil alanların etkisi fazladır. Kent içinde bulunan yeşil alanların ekolojik, fiziksel, rekreasyonel ve toplumsal işlevlerinin olmasının yanı sıra bu alanlar kentin silüetine ve kentte yaşayan insanlara olumlu katkılar sağlamaktadır. Bu nedenle de kent içinde bulunan yeşil alanlar kentsel yaşam kalitesinin artmasına önemli derecede etki etmektedir (Koramaz ve Türkoğlu, 2014). Kentsel alan içinde bulunan yeşil alanlar, ulaşımın zor olmadığı genel itibarıyla yürüme mesafesi ile 5-10 dakika süren ve günün bütün zaman dilimlerinde kullanım imkânı olan alanlardır. Bu alanların başında; mahalle parkları, oyun alanları, çocuk bahçeleri, ev bahçeleri, spor alanları gelmektedir. Kentlerde bulunan yeşil alanların kullanımı genellikle gününbirlik şekilde gerçekleşmekte ve bu alanlar hafta sonlarında da yoğun bir şekilde kullanılan alanlardır (Bozdoğan ve Gültekin, 2001,

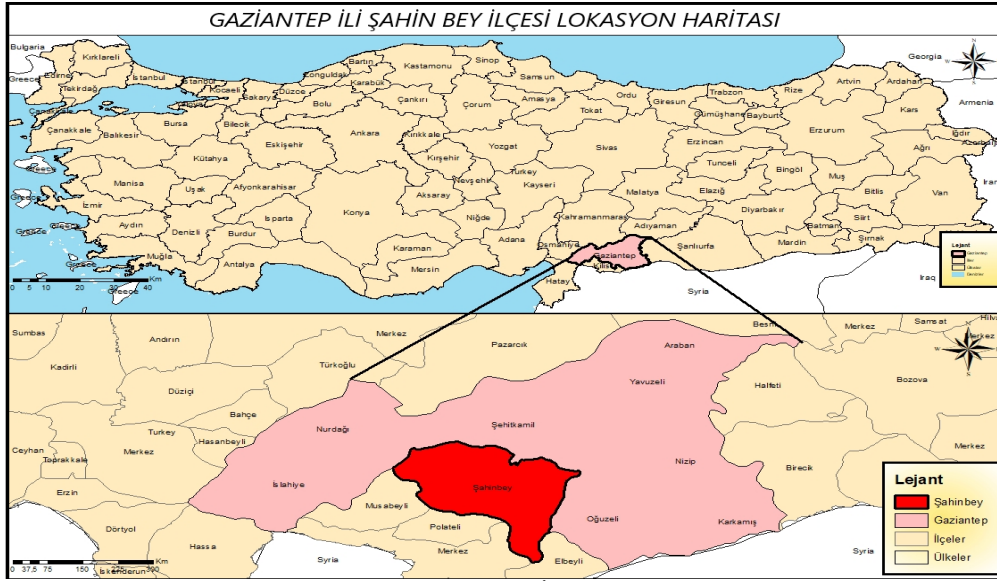
s.5). Fakat kentlerde bulunan açık alanlar ve yeşil alanlar hızla azalmakta ve küçülmekte bunun aksine insanların bu alanlara ihtiyacı ise hızla artmaktadır (Ender ve Uslu, 2016). Literatürde yeşil alanlar ile ilgili olarak farklı tanımlamalar yapılmıştır. Yuen'e (1996) göre kentte bulunan yeşil alanlar, kent içinde sosyal ve fiziksel muhitin vasfını belirleyen, eğitim, kültür ve rekreasyon amaçlı kullanımlara imkan tanıyarak toplumda bulunan tüm bireylerin kullanabileceği mekanlardır (Yuen, 1996; Akt. Alkay ve Ocakçı, 2003). Pamay'a göre ise açık ve yeşil alanlar kent içlerinde ve kırsal yerleşimlerde, insanların farklı rekreasyon ihtiyaçlarını gidermek için yararlandıkları küçük veya büyük yüzey alanları ve boşluklardır. Kentte yaşayan bireylerin gereksinim duyduğu bazı fiziksel ve psikolojik aktiviteler vardır bunları; dinlenme, spor yapma ve eğlenme olarak sıralayabiliriz. Açık ve yeşil alanlar tüm bu aktiviteler için imkan sağlayarak insanların bu tür ihtiyaçlarını giderir (Pamay, 1978; Akt. Farshi, 2011). Mevzuatta ise; rekreasyon alanları, oyun alanları, park, çocuk bahçesi, meydan gibi alanlar açık ve yeşil alanlar olarak ifade edilmiştir (Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği, 2014-Md5.). Planlı Alanlar İmar Yönetmeliğinde ise yeşil alanlar şu şekilde tanımlanmıştır: Toplumun yararlanması için ayrılan oyun bahçesi, çocuk bahçesi, dinlenme, gezinti, piknik, eğlence, rekreasyon ve rekreatif alanların toplamını (Metropol ölçekteki fuar, botanik ve hayvan bahçeleri ile bölgesel parklar bu alanlar kapsamındadır.) Yeşil alanlar; çocuk bahçeleri, parklar, piknik ve eğlence(rekreasyon) alanları, millet bahçeleri olarak sınıflandırılmıştır (Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği, 2017-Md4).

Farklı bilim dallarında ve yönetmelikte açık bir şekilde belirlenen yeşil alanlar, alan olarak kişi başına düşen miktar olarak ülkelere göre farklılık göstermektedir. Türkiye'de yeşil alan standartlarına yönelik ilk gelişme 1933 yılında yayımlanan 2290 sayılı Yapı Yollar Kanunu'dur. Bu kanunun 4. maddesinde belirtilen kişi başına düşen kent alanı 65 m²'dir. Kişi başına düşen bu kent alanı içerisinde yeşil alanlar, koruluklar, çayırliklar ve oyun yerleri için ise kişi başına ayrılması önerilen alan 4 m²'dir. 1985 tarihinde yayımlanan 3194 sayılı İmar Kanunu'nda kişi başına düşen bu alan arttırılarak 7 m² olarak belirlenmiştir. 1999 yılında 23804 sayılı resmi gazetede yayımlanan "İmar Planı Yapılması ve Değişikliklerine Ait Esaslara Dair Yönetmelik" hükmüne göre aktif yeşil alanlar kent içerisinde kişi başına 10 m², belediye ve mücavir alan sınırlarının dışında ise kişi başına 14 m² olacak şekilde planlanması gerektiği belirtilmiştir. 2014 yılında 29030 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliğinde ise açık yeşil alanlara dair yapılan planlamaların ilçe sınırları içerisinde kişi başı 10 m², il sınırı tamamında ise kişi başına 5 m² olması gerektiği ifade edilmiştir (Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği, 2014). Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization [WHO])'ne göre kentlerde kişi başına düşen yeşil alanın en az 9 m² olması gerekmektedir. Kişi başına düşen yeşil alanların ideal miktarı ise 10 ile 15 m² olarak ifade edilmiştir. Ülkemizde bu standardı karşılayan kent sayısının oldukça az olduğu, bazı kentlerimizde ise kişi başına düşen yeşil alan oranının 1 m²'ye kadar düştüğü belirtilmektedir. Gelişmiş ülkelere bakıldığında ise bu miktarın kişi başına 20 m²'ye kadar çıktığı görülmektedir (Kırdar, 2013). Bazı şehirlerde kişi başına düşen yeşil alan miktarları ise şu şekildedir: Viyana (125,44m²), Marsilya (118,22 m²), Berlin (37,84 m²), Rotterdam (28,30m²), New York (23,10m²) (Turna, 2017). Kişi başına düşen yeşil alanların miktarı kadar kentsel alan içinde dağılımının da dengeli olması beklenmektedir. Örneğin bir kentin herhangi bir mahallesinde kişi başına düşen yeşil alan miktarı 5 m² iken, başka bir mahallesinde bu miktarın 1m²'ye düşmemesi gerekmektedir. Kentsel alanlar planlanırken maksimum seviyede birbirine yakın şekilde planlama yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda da insanların yeşil alanlara ulaşabilmesi önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyüklükleri farklı olan kamusal yeşil alanların kent insanına sunduğu rekreasyonel aktivitelerin yanında bu alanlara ulaşılabilirliğin yeşil alanlara olan ihtiyaçları gidermekte önemli etkidir (Bilgili, Çığ ve Şahin, 2011). Kesik ve Aydınoglu'na (2014) göre ulaşılabilirlik, kentte yaşayan insanların, diledikleri tüm fonksiyon, ürün ve etkinliklere erişim kolaylıkları olarak tanımlanabilir. Bu çalışmada ülkemizde kentleşmenin hızlı bir şekilde yaşandığı Gaziantep'in, Şahinbey ilçesinin kentsel alanında bulunan mevcut yeşil alanların, kentte yaşayan nüfusa göre yeterliliğinin incelenmesi ve mevcut yeşil alanlara ulaşılabilirlik durumunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma sonucunun yerel yönetimlere, şehir planlamalarına ve ileride yapılması düşünülen çalışmalara yön vermesi amaçlanmaktadır.

Çalışma Alanının Yeri ve Sınırları

36° 28' ve 38° 01' doğu boylamları ile 36° 38' ve 37° 32' kuzey enlemleri arasında yer alan Gaziantep ili Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat Bölümü içinde yer alır. Gaziantep ilinin doğusunda Şanlıurfa ili, batısında Osmaniye ve Hatay illeri, kuzeyinde Kahramanmaraş ili, güneyinde Suriye Devleti, kuzeydoğusunda Adıyaman ili, güneybatısında Kilis ili bulunur (Şekil 1). Gaziantep ilinin 9 ilçesi bulunmaktadır, bu ilçeler: Araban, İslahiye, Karkamış, Nizip, Oğuzeli, Nurdağı, Şahinbey, Şehitkâmil, Yavuzeli'dir. Gaziantep ili büyükşehir statüsündedir. Bulunduğu konumu itibarıyla geçiş noktasında yer alan Gaziantep'te bu durumun sonucu olarak iklim ve bitki örtüsü gibi doğal özellikler ile demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik yapı gibi beşeri özellikler çeşitlilik göstermektedir (Ekici, 2021). İlin geçiş noktasında bulunma özelliği ulaşım imkanlarının da gelişme göstermesine katkıda bulunmuş ve Gaziantep; ulaşım, ticaret, sanayi tesisleri ve sanayi üretimi gibi konularda komşusu olan illere göre daha fazla gelişim göstermiştir.

Çalışmaya konu olan Şahinbey ilçesi, Şehitkamil ve Oğuzeli ilçeleri Gaziantep ilinin 3 merkez ilçesini oluşturmaktadır. Oğuzeli ilçesinin yüzölçümü 681 km², 2021 yılı nüfus verilerine göre nüfusu 33.044, toplam mahalle sayısı ise 92'dir. Şehitkamil ilçesinin yüzölçümü 1.250 km², 2021 yılı nüfus verilerine göre nüfusu 839.553, toplam mahalle sayısı ise 147'dir. Şahinbey ilçesinin ise yüzölçümü 960 km², nüfusu 2021 yılı nüfus verilerine göre 936.351'dir. Şahinbey ilçesinde bulunan mahalle sayısı toplam 181'dir. Çalışmada sadece kentsel mahalle statüsünde olan 95 mahalle incelenmiş ve bu mahallelerin nüfus, yüzölçümü özellikleri dikkate alınmıştır.

Şekil 1. Gaziantep İli Lokasyon Haritası.

Materyal ve Metot

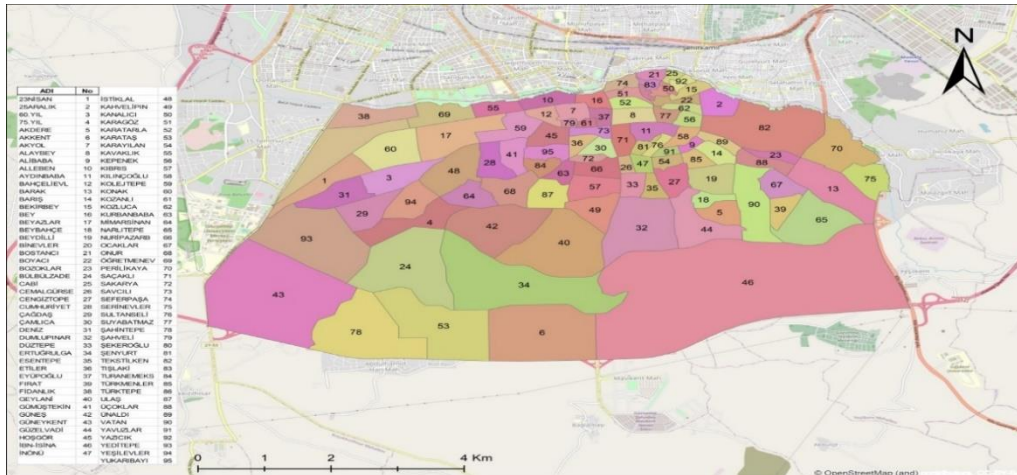
Çalışmanın ana materyalini Şahinbey kentinde bulunan mevcut yeşil alanlar oluşturmaktadır. Çalışmanın birinci kısmında çalışma konusu ile ilgili literatür taraması yapılmış ve veriler toplanmıştır. Şahinbey kentinde bulunan mahalleler ve mahalle sınırlarına ait mahalle lokasyon verileri vektörel (nokta, çizgi, alan) veri bazında Şahinbey Belediyesinden elde edilmiştir. Daha sonra çalışmanın temel amacı olan yeşil alanların yeterliliğini nüfusölçekte ortaya koyabilmek için gerekli olan nüfus verileri temin edilmiştir. Şahinbey Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğü ile görüşülerek ilçenin yeşil alanlarına dair mevcut yeşil alanların lokasyon verileri/bilgileri sağlanmıştır. Yeşil alanlar, açık spor tesisleri, park alanları mevcut yeşil alanlar kapsamında değerlendirilmiştir. Yeşil alanların tespitinde, planlanmasında ve mevcut aktif yeşil alanların değerlendirilebilmesi amacıyla 1/5000 ölçekli sayısal Nazım İmar Planı ve uydu görüntüleri (True ortofoto) görüntüleri temin edilmiştir. Çalışmanın ikinci kısmında, elde edilen nüfus verileri ArcGIS 10.8.1 yazılımında nüfus yoğunluğu (density analysis) metodu kullanılarak Şahinbey ilçesi nüfus yoğunluğu haritası elde

edilmiştir. Şahinbey Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğünden alınan yeşil alanlara ait veriler ve Şahinbey mahalle alan (vektör) verileri çakıştırma (overley) metodu kullanılarak mevcut yeşil alanların mahalleler kapsamında dağılışı ortaya konulmuştur. Elde edilen yeşil alanlar verileri kullanılarak Şahinbey ilçesine ait yeşil alanların yoğunluk haritası yapılmıştır. Çalışmanın üçüncü kısmında, elde edilen veriler ile ArcGIS 10.8.1 yazılımı kullanılarak yapılan mekansal analizler sonucu mevcut yeşil alanların yeterliliği ve ulaşılabilirliği haritalar ile ortaya konmuştur. Yeşil alanların yeterliliği mahalleler kapsamında tablolaştırılmıştır. Son olarak mekansal analizlerden elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

Bulgular

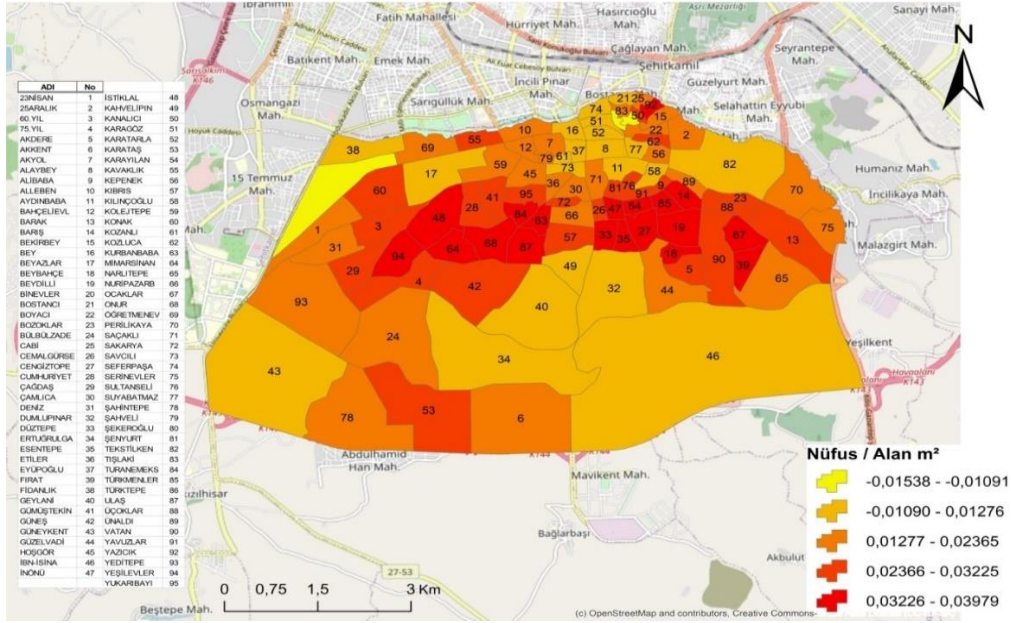
Nüfusun Dağılışı ve Yoğunluğu

Kentsel yerleşim alanlarını, kırsal yerleşim alanlarından ayıran en önemli faktörlerden birisi nüfus miktarı ve yoğunluğudur. Kentler, genel olarak yoğun nüfuslu yerleşim birimleridir. Gaziantep ilinin 2021 yılı itibariyle toplam nüfusu 2.130.432'dir. Şahinbey ilçesi, Türkiye'nin en yoğun nüfuslu ilçelerinden bir tanesi olmakla beraber nüfus miktarı bakımından da Türkiye'nin en kalabalık 4. ilçesi konumundadır. Şahinbey ilçesinin 2021 yılı itibariyle toplam nüfusu 936.351'dir. Bu doğrultuda incelendiğinde Şahinbey ilçesi, birçok ilin nüfusundan daha fazla nüfusa sahiptir ve Türkiye'nin önemli metropol ilçeleri arasındadır. Çalışma kapsamında incelenen kentsel mahalle statüsünde olan 95 mahallenin (Şekil 2) toplam nüfusu ise 842.954'tür. Şahinbey kentinde mahalle nüfusları incelendiğinde 2021 yılı itibariyle en fazla nüfusa sahip mahallenin 43.801 kişi ile Karataş, en düşük nüfusa sahip mahallenin ise 150 kişi ile Karatarla olduğu bilinmektedir. İlçede nüfusun mahallelere dağılımında dengeli olmadığı ve miktar olarak belirgin farklar olduğu bu durumun da nüfus yoğunluğuna yansıdığı görülmektedir (Şekil 3). Şahinbey ilçesinde mahallelerin nüfus miktarları incelendiğinde en fazla nüfusa sahip mahallelerin genellikle daha yakın zamanda kurulan mahalleler olduğu görülmektedir ve bu mahalleler bina kat sayısının fazla olduğu mahalleler olarak dikkat çekmektedir. Yeni kurulan bu mahallelerin genellikle Şahinbey ilçesinin güney ve güneybatı yönünde dağılım gösterdiklerini söyleyebiliriz. Kentsel alanın bu yönde büyümesinin nedenlerinden birisi de Gaziantep Üniversitesinin bahsedilen mahallelere yakın olmasıdır. Üniversite kurulduktan sonra yakınında bulunan birçok mahallenin daha hızlı büyüdüğü nüfuslarının ise hızla arttığı dikkat çekmektedir. Bahsedilen bu mahallelere örnek olarak ilçenin en fazla nüfusa sahip olan ilk 3 mahallesini gösterebiliriz, bunlar: Karataş Mahallesi, Yeditepe Mahallesi ve Güneykent Mahallesi'dir. İlçe merkezinde ilk kurulan ve daha eski sayılabilecek mahallelerin kapladığı alan, konut sayısı ve konut yapısı o dönem şartlarına uygun olarak oluşturulsa da daha yakın zamanda ortaya çıkan mahallelere göre bu mahalleler, alansal olarak, konut sayısı olarak ve konut yapısı olarak farklılıklar göstermektedir. Suyabatmaz Mahallesi, Kılınçoğlu Mahallesi, Alaybey Mahallesi, Boyacı Mahallesi, Üçoklar Mahallesi ilk kurulan mahallelere örnek olarak gösterilebilmektedir.

Şekil 2. Şahinbey Kenti Mahalle Sınırları Haritası(2021).

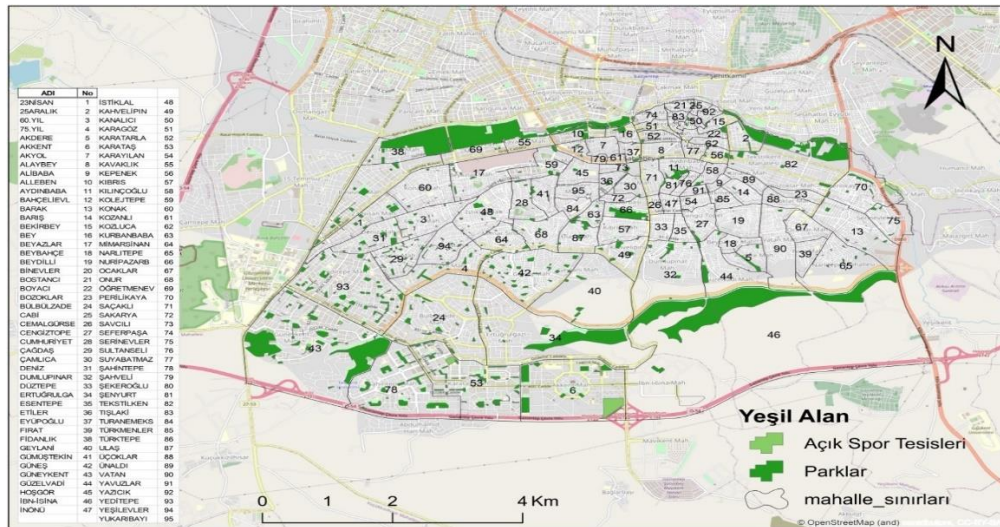

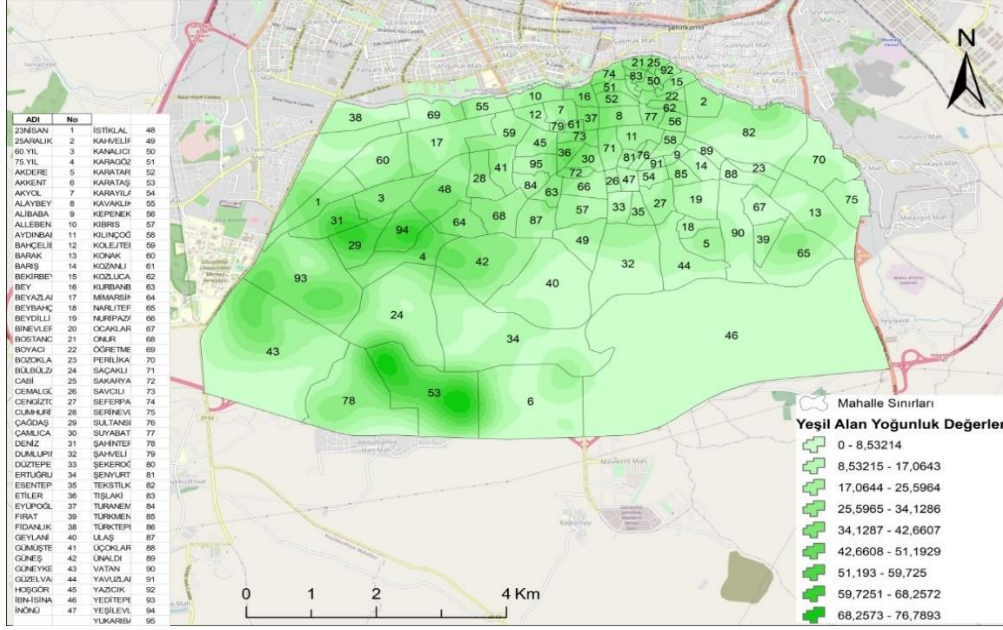
Şekil 3. Şahinbey Kenti Nüfus Yoğunluğu Haritası (2021)

Yeşil Alanlar

Çalışma kapsamında incelenen 95 mahallenin 2021 yılı nüfusu ve mevcut yeşil alan miktarı dikkate alınarak gerçekleştirilen analiz sonucunda yeşil alan oranı kişi başına 3,23 m² olarak belirlenmiştir. Bu oranın imar planı yönetmeliğinde belirtilen standart ve gelişmiş ülkelerin kişi başına düşen yeşil alan miktarları ile kıyaslandığında düşük kaldığı görülmektedir. Şahinbey ilçesinde kişi başına düşen mevcut yeşil alanların dengeli bir dağılım göstermediği saptanmıştır. Örneğin Tekstilkent Mahallesi (508 m²), İbn-İ Sina Mahallesi (85 m²), Ertuğrulgazi Mahallesi (21 m²), Nuripazarbaşı Mahallesi (14 m²), Aydınbaba Mahallesi (12 m²) gibi mahallelerde kişi başına düşen yeşil alan miktarı fazlayken Beybahçe Mahallesi (0,02 m²), Fırat Mahallesi (0,02 m²), Kozluca Mahallesi (0,03 m²), Ocaklar Mahallesi (0,03 m²), Kahvelipınar Mahallesi (0,03 m²) gibi mahallelerde ise kişi başına düşen yeşil alan miktarının düşük olduğu göze çarpmaktadır. Mevcut yeşil alanların mahallelerde dağılım miktarları incelendiğinde (Ek: 1) ise en fazla yeşil alan bulunan mahalleler şu şekildedir: İbn- İ Sina Mahallesi (1043863,251 m²), Güneykent Mahallesi (3487301,044 m²), Ertuğrulgazi Mahallesi (2497900,396 m²), Tekstilkent Mahallesi (272828,1664 m²), Akkent Mahallesi (114844,674 m²) (Şekil 4). Dikkate değer diğer bir bulgu ise 12 mahallede (Cemal Gürsel, Bozoklar, Düztepe, Esentepe, Kanalıcı, Karayılan, Sakarya, Sultan Selim, Şahveli, Şekeroğlu, Turan Emeksiz, Yavuzlar) mevcut yeşil alan bulunmadığıdır.

Şekil 4. Şahinbey Kentinde Mevcut Yeşil Alanların Dağılışı (2021)

Şekil 5. Şahinbey Kentinde Yeşil Alanların Yoğunluğu (2021)

Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği'nde karşılığını bulan kişi başına düşen yeşil alan miktarı standartına (10 m²) göre çalışma alanındaki 7 mahallenin bu standartı sağladığı, 12 mahallede hiç yeşil alan bulunmadığı ve 76 mahallenin bu standartı sağlayamadığı tespit edilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1

Şahinbey Kentinde Bulunan Bazı Mahallelerin Yeşil Alan Özellikleri

Adı	Durumu (m ² /kişi)	Adı	Durumu (m ² /kişi)	Adı	Durumu (m ² /kişi)
23 Nisan	Yeterli Değil	Beybahçe	Yeterli Değil	Esentepe	Yeşil Alan Yok
25 Aralık	Yeterli Değil	Beydilli	Yeterli Değil	Etiler	Yeterli Değil
60.Yıl	Yeterli Değil	Binevler	Yeterli Değil	Eyüpoğlu	Yeterli Değil
75.Yıl	Yeterli Değil	Bostancı	Yeterli Değil	Fırat	Yeterli Değil
Akdere	Yeterli Değil	Boyacı	Yeterli Değil	Fıdanlık	Yeterli Değil
Akkent	Yeterli Değil	Bozoklar	Yeşil Alan Yok	Geylani	Yeterli Değil
Akyol	Yeterli Değil	Bülbülzade	Yeterli Değil	Gümüştekin	Yeterli Değil
Alaybey	Yeterli Değil	Cabi	Yeterli Değil	Güneş	Yeterli Değil
Alibaba	Yeterli Değil	Cemalgürsel	Yeşil Alan Yok	Güneykent	Yeterli
Alleben	Yeterli Değil	Cengiztopel	Yeterli Değil	Güzelvadi	Yeterli Değil
Aydınaba	Yeterli	Cumhuriyet	Yeterli Değil	Hoşgör	Yeterli Değil
Bahçelievler	Yeterli Değil	Çağdaş	Yeterli Değil	İbn-isina	Yeterli
Barak	Yeterli Değil	Çamlıca	Yeterli Değil	İnönü	Yeterli Değil
Barış	Yeterli Değil	Deniz	Yeterli Değil	İstiklal	Yeterli Değil
Bekirbey	Yeterli Değil	Dumlupınar	Yeterli Değil	Kahvelipınar	Yeterli Değil
Bey	Yeterli Değil	Düztepe	Yeşil Alan Yok	Kanalıcı	Yeşil Alan Yok
Beyazlar	Yeterli Değil	Ertuğrulgazi	Yeterli	Karagöz	Yeterli Değil
Karatarla	Yeterli	Onur	Yeterli Değil	Turanemeksiz	Yeşil Alan Yok
Karataş	Yeterli Değil	Öğretmenevi	Yeterli Değil	Türkmenler	Yeterli Değil
Karayılan	Yeşil Alan Yok	Perilikaya	Yeterli Değil	Türktepe	Yeterli Değil
Kavaklık	Yeterli Değil	Saçaklı	Yeterli Değil	Ulaş	Yeterli Değil
Kepenek	Yeterli Değil	Sakarya	Yeşil Alan Yok	Üçoklar	Yeterli Değil
Kıbrıs	Yeterli Değil	Savcılı	Yeterli Değil	Ünalı	Yeterli Değil
Kılınçoğlu	Yeterli Değil	Seferpaşa	Yeterli Değil	Vatan	Yeterli Değil
Kolejtepe	Yeterli Değil	Serinevler	Yeterli Değil	Yavuzlar	Yeşil Alan Yok
Konak	Yeterli Değil	Sultanselim	Yeşil Alan Yok	Yazıcık	Yeterli Değil
Kozanlı	Yeterli Değil	Suyabatmaz	Yeterli Değil	Yeditepe	Yeterli Değil
Kozluca	Yeterli Değil	Şahintepe	Yeterli Değil	Yeşilevler	Yeterli Değil
Kurbanbaba	Yeterli Değil	Şahveli	Yeşil Alan Yok	Yukarıbayır	Yeterli Değil

Mimarsinan	Yeterli Değil	Şekeroğlu	Yeşil Alan Yok
Narlitepe	Yeterli Değil	Şenyurt	Yeterli Değil
Nuripazarbaşı	Yeterli	Tekstilkent	Yeterli
Ocaklar	Yeterli Değil	Tıslaki	Yeterli Değil

Yeşil alanların Şahinbey ilçesinde yoğunluk değerleri incelendiğinde ilçenin kuzeyinde ve güneybatısında yer alan mahallelerde yeşil alan yoğunluğunun diğer mahallelere göre fazla olduğu görülmektedir. Yeşil alan miktarının nüfus ile değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkan yoğunluğunun da ilçe genelinde dengeli bir şekilde dağılmadığı görülmektedir (Şekil 5). Yeşil alanların hiç bulunmadığı veya az olduğu mahalleler incelendiğinde, bu mahallelerin genellikle daha eski yıllarda kuruldukları, konutların fiziki yapılarının az katlı ve birbirlerine çok yakın olduğu göze çarpmaktadır. Bu nedenle bahsedilen mahallelerin kurulum aşamasında ve gelişiminde yeşil alan planlamalarına yer verilmediği gözlemlenmektedir (Fotoğraf 1-2). Mevcut durum düşünüldüğünde ise bu mahallelerin nüfus miktarlarının gün geçtikçe artması, konutların kapladığı alanların çok daha fazla olması nedeniyle kurulması düşünülecek yeşil alanlara imkan vermemesidir.

Fotoğraf 1. Yeşil Alanın Hiç Bulunmadığı Ocaklar Mahallesi ve Çevresine Ait Uydu Görüntüsü (Google Earth, <https://earth.google.com/> adresinden 15.03.2022 tarihinde erişilmiştir.).

Fotoğraf 2. Yeşil Alan Miktarının Yeterli Olmadığı Yukarıbayır Mahallesi ve Çevresini Gösteren Uydu Görüntüsü (Google Earth, <https://earth.google.com/> adresinden 15.03.2022 tarihinde erişilmiştir.).

Karataş, Akkent, Güneykent gibi mahalleler ilçenin planlı bölgelerinin ilk uygulama örneklerini oluşturmaktadır. Bu alanların ilçenin daha çok batı ve güney yönlerinde bulunduğu ve planlama alanlarının da yine ilçenin batı ve güney yönlerine doğru geliştiği söylenebilir (Ekici,2021). Yeşil alan miktarlarının nispeten daha fazla olduğu bu mahallelerin genellikle yakın zamanlarda kurulduğu ve bu mahallelerde bulunan konutların çok katlı yapılarda olduğu göze çarpmaktadır. Bu mahalleler kurulurken yeşil alanların planlanmasının öngörüldüğü ve bu bağlamda yeşil alanlara yer ayrıldığı dikkat çekmektedir (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3. Akkent Parkına Ait Uydu Görüntüsü (Google Earth, <https://earth.google.com/> adresinden 15.03.2022 tarihinde erişilmiştir.).

Türkiye'nin en büyük parklarından birisi olan Yeşilvadi Parkı, Şahinbey ilçesinin en büyük park alanını oluşturmaktadır. 1.700.000 m² alan üzerine kurulmuş olan Yeşilvadi Parkı'nın projesi 2014 yılında hayata geçirilmiştir (Fotoğraf 4).

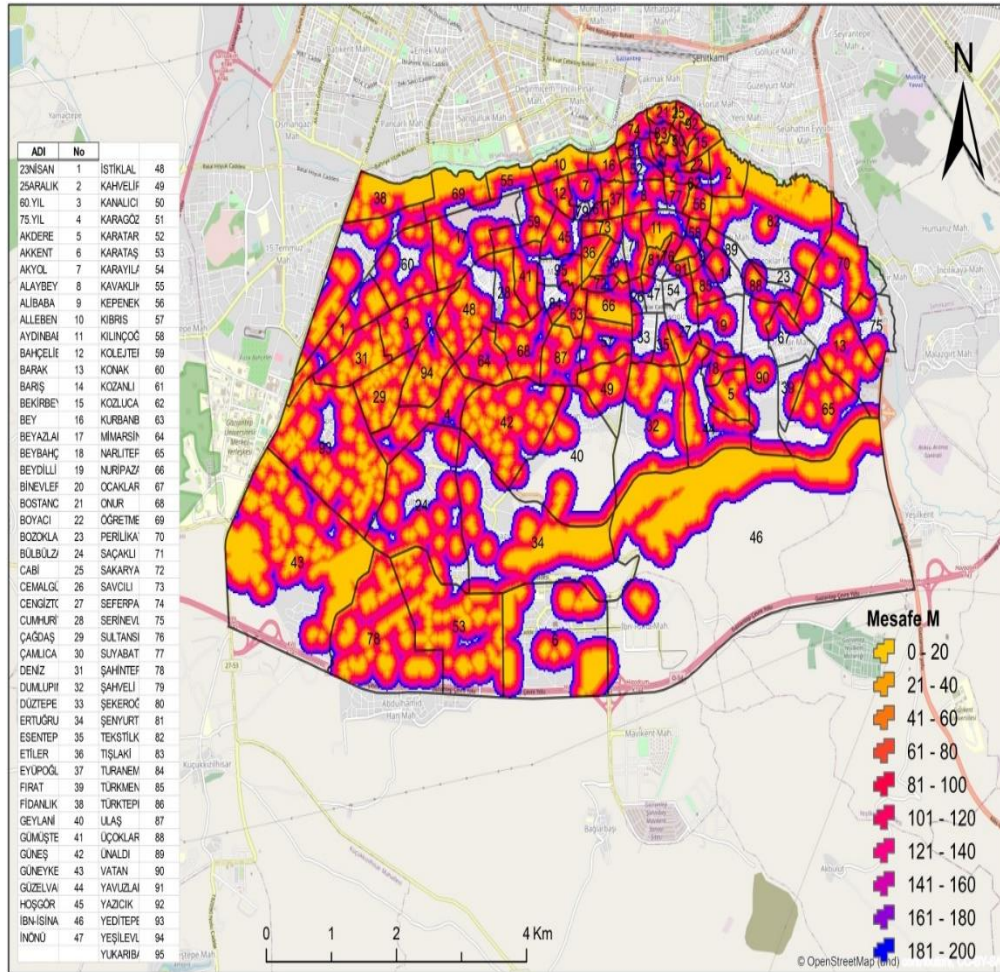
Fotoğraf 4. Yeşilvadi Parkına Ait Uydu Görüntüsü (Google Earth, <https://earth.google.com/> adresinden 15.03.2022 tarihinde erişilmiştir.)

Yeşil Alanlara Ulaşılabilirlik

Ulaşılabilirlik; toplumda bulunan bütün bireylerin mekandan faydalanması, mekana erişebilmesi ve toplum hayatına katılımlarını arttırmasında önemli bir rol oynamaktadır. Tüm bireylerin mekandan bağımsız olarak aynı haklar çerçevesinde faydalanmasıdır (Anonim, 2010; Akt. Bilgili, 2013).

Kentsel yerleşim alanları içerisinde yeşil alanların yeterliliği önemli olsa dahi bu alanların dengeli dağılımı da bir o kadar önemli bir husustur. İnsanların 7/24 kullanımına sunulan yeşil alanların günün her vaktinde ulaşılabilir mesafede olması kentte yaşayan insanların yaşam kalitesine artıracaktır. Ulaşılabilir mesafede olmayan yeşil alanlar atıl kalacak ve bir süre sonra bakımsız hale gelecektir. Özellikle kent içerisindeki yeşil alanların yeterliliği belirlenen standartların üzerinde olsa bile insanların bu alanlara ulaşılabilir olması da gerekmektedir. Ulaşılabilirliği olan yeşil alanlar kentsel yaşam kalitesinin bir parçasıdır (Herzele ve Wiedemann, 2003; Akt. Gökyer ve Bilgili, 2014, s.7).

Şahinbey kentinde bulunan mevcut yeşil alanların yeterliliği ve bu alanların yoğun olduğu bölgelerin dengeli olmadığı yapılan analizler sonucunda ortaya çıksa da insanların bu alanlara ulaşılabilirliğinin dengeli ve kolay olması nispeten de olsa yeşil alanların kullanılabilirliğini arttırmaktadır. Ulaşılabilirlik göstergesi açısından ilçe içerisinde bulunan mahallelerden Geylani, İbn-i Sina, Vatan, Akkent, Dumlupınar, Bülbülzade gibi mahallelerin bazı kesimlerde yeşil alanlara ulaşılabilirlik mesafesi 0-200 metre yürüme mesafesi dışında kalırken diğer mahallelerin büyük bölümünün yeşil alanlara mesafesi yaklaşık olarak 0-200 metre olduğu görülmektedir (Şekil 6).

Şekil 6. Şahinbey Kentinde Yeşil Alanların Ulaşılabilirliği (2021)

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada, Şahinbey ilçesinde bulunan 95 mahallenin; mahalle alanları ve sınırları, ilçenin mahallelere göre nüfusu ve nüfus yoğunluğu, mevcut yeşil alanların miktarı ve yoğunluğu, nüfusa göre kişi başına düşen yeşil alan miktarı ile yeşil alanlara ulaşılabilirlik imkânları incelenmiştir. İnceleme sonucunda ortaya çıkan bulgularda ise yeşil alanların dağılımı, yeterliliği, yoğunluğu ve bu alanlara ulaşılabilirlik durumları tartışılmıştır. Çalışma alanında bulunan mevcut yeşil alanlar, 2021 verisine göre incelenmiş ve kişi başına düşen yeşil alan miktarı 3,23 m² olarak bulunmuştur. İmar Kanunu'nda belirtilen kişi başına düşen yeşil alan miktarı standardı ise 10 m² olarak bilinmektedir. Genel olarak Şahinbey ilçesinde kişi başına düşen yeşil alan miktarının bu oranın altında kaldığı tespit edilmiştir.

Çalışma alanında bulunan 95 mahallenin alanları, nüfusları, yeşil alanları, kişi başına düşen yeşil alan miktarları belirlenmiştir. Çalışmaya konu olan mahalleler incelendiğinde 12 mahallede (Cemal Gürsel, Bozoklar, Düztepe, Esentepe, Kanalcı, Karayılan, Sakarya, Sultan Selim, Şahveli, Şekeroğlu, Turan Emeksiz, Yavuzlar) mevcut yeşil alan bulunmadığı tespit edilmiştir. Tekstilkent Mahallesi, İbn-İ Sina Mahallesi, Ertuğrulgazi Mahallesi, Nuripazarbaşı Mahallesi, Aydınbaba Mahallesi gibi mahallelerde ise kişi başına düşen yeşil alan miktarının 10 m² ölçüsünün üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Çalışma alanında bulunan mahallelerde mevcut yeşil alanların dağılım miktarları incelendiğinde ise en fazla yeşil alan bulunan mahallelerin İbn- i Sina, Güneykent, Ertuğrulgazi, Tekstilkent, Akkent olduğu görülmektedir. Buna göre mevcut yeşil alanların Şahinbey ilçesi içerisinde dengeli bir dağılım göstermediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Yeşil alanların miktarı kadar önemli görülen diğer bir husus ise insanların bu alanlara ulaşılabilirlik düzeyidir. 300-400 metre mesafeden itibaren yeşil alanların genellikle kullanım oranlarının hızla düştüğü kabul edilmektedir (Grahn ve Stigsdotter, 2003; Akt. Cüce ve Ortaçesme, 2020). Avrupa Çevre Ajansının (European Environment Agency [EEA]) önerisine göre bu alanlara 15 dakika yürüyüş mesafesinde ulaşabilmek gerekmektedir (Stanners ve Bourdeau, 1995; Akt. Cüce ve Ortaçesme, 2020). Çalışma alanında yapılan incelemelere ve mevcut verilere göre Şahinbey ilçesinde bulunan yeşil alanların mahallelere göre ulaşılabilirlik düzeyinin genellikle 0-200 metre yürüme mesafesinde olduğu sonucuna varılmıştır.

Yeşil alanların yeterliliği üzerine yapılmış çalışmaları incelediğimizde ise kişi başına düşen yeşil alan ortalamalarının mevzuatta karşılığını bulmuş yeşil alan standartlarının oldukça altında kaldığını söyleyebiliriz. Gül ve Küçük (2001) yaptıkları çalışmada Isparta kentinde 3 m² , Akbulut ve Önder (2010) Aksaray kentinde 4,91 m² , Öztürk ve Özdemir (2013) Kastamonu kentinde 1,04 m² , Manavoğlu ve Ortaçesme (2015) Antalya kentinde 4,2 m² , Güngör ve Adıgüzel (2019) Nevşehir kentinde 5,61 m² kişi başına düşen yeşil alan miktarı olduğunu hesaplamışlardır. Yapılan çalışmalar doğrultusunda kentlerde yeşil alan miktarlarının daha çok yeni kurulan mahallelerde, planlı bölgeler uygulaması yapılan alanlarda arttığı görülürken kentlerin eski sayılabilecek mahallelerinde azaldığı dikkat çekmektedir. Şahinbey ilçesinde de bu durumun benzerlik oluşturduğunu söyleyebiliriz. Dikkat çeken bir diğer husus ise yeşil alanların varlığının kentlerde dengesiz bir dağılım göstermeleridir. Gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen yeşil alan miktarı ortalamalarının ülkemiz ortalamasına göre daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz. İrmak ve Avcı (2019) çalışmalarında kişi başına düşen yeşil alan miktarının Stockholm kentinde 87,5 m² , Kopenhag kentinde 42,4 m² , Nijmegen kentinde 40 m² , Nantes kentinde 37 m² ve Hamburg kentinde 17 m² olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca çalışmada bahsedilen bu kentlerde yaşayan insanların büyük bölümünün en az bir yeşil alana en fazla 300 metrelik mesafede yaşadıkları belirtilmiştir.

Kentleşme tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de hızla artmaktadır. Bunun sonucu olarak kent içerisinde insanlar yoğun iş gücü temposu, trafik sorunları, çevre sorunları ve beton yapılaşmanın artması gibi durumlarla karşı karşıya kalmaktadır. Yeşil alanların varlığı kentli insanlar için doğaya duydukları özlemi hatırlatmakla ve gidermekle beraber onlar için kaçış noktaları olarak da görülmektedir (Adıgüzel ve Doğan, 2020). Bu doğrultuda değerlendirildiğinde Şahinbey ilçesinde, var olan yeşil alanların korunması, revize edilmesi ve yeni yeşil alanların kentlere kazandırılması önemli

görülmektedir. İmar planları var olan şartlara ve ortaya çıkacak durumlara göre devamlı güncellenmeli, ihtiyaç ve beklentiler göz önünde bulundurularak eski mahallelerin gerekli düzenlemeleri yapılmalıdır. Yeni konut alanlarının ise kurulmadan önce ve kurulum aşamalarında dikkatle incelenmesi ve yeşil alan planlamalarının yapılmış olmasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Şahinbey ilçesi yeşil alanları düşünüldüğünde, yeşil alanların nüfusa göre oranının yetersiz kaldığı göze çarpmakta ve var olan yeşil alanların dağılımının ise dengeli olmadığı dikkat çekmektedir. Çalışma kapsamında incelenen mahallelerde yeşil alanlara ulaşılabilirlik durumu ise dengeli bir dağılım göstermektedir. Ortaya çıkan bu sonuç kentte yaşayan bireylerin büyük bir bölümünün mevcut yeşil alanlardan faydalanma ve onlara ulaşabilme olanağı sağladığından olumlu karşılanmaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu çalışmada yazarların çalışmaya katkı oranı birinci yazar %50, ikinci yazar %50 şeklindedir.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Teşekkür ve/veya Açıklama: Bu çalışma Yasin ŞİMŞEK'in Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doç. Dr. Şenay GÜNGÖR danışmanlığında devam etmekte olan "Kentsel Yeşil Alanların Yaşanabilirlik Kapsamında Değerlendirilmesi: Gaziantep/Şahinbey Örneği" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Kaynaklar

- Adıgüzel, F. ve Doğan, M. (2020). Analysis of sufficiency and accessibility of active green areas in Cukurova. *Kastamonu University Journal of Engineering and Sciences*, 6(2), 95-106.
- Akbulut, Ç. D. ve Önder, S. (2011). Aksaray kenti açık-yeşil alanlarının nitelik ve nicelik yönünden incelenmesi. *Selcuk Journal of Agriculture and Food Sciences*, 25(1), 90-95.
- Alkay, E. ve Ocağcı, M. (2011). Kentsel yeşil alanların ekonomik değerlerinin ölçülmesinde kullanılabilecek yöntemlerin irdelenmesi. *İTÜ Dergisi/a*, 2(1), 60-68.
- Atalay, İ. (2001). *Genel beşeri ve ekonomik coğrafya*. İzmir: Meta Basım.
- Cüce, B. ve Ortaçşeme, V. (2020). Kentsel yeşil alanlara erişilebilirlik. *Peyzaj*, 2(2), 65
- Beyli, K. ve Yeşil, M. (2020). Ordu kenti parklarının yeterlik ve ulaşılabilirliği üzerine bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 492-504.
- Bilgili, B. (2013). Çankırı kenti kamusal yeşil alanlarının yeterliliğinin ulaşılabilirlik yönünden değerlendirilmesi. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 10(2), 21-25.
- Bozdoğan, E. ve Gültekin, E. (2001). Karaisalı İlçesi'nin kentsel gelişim potansiyeli içinde yeşil alan gereksinimleri. *Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 12(1), 2-5.
- Ekici, B. (2021). *Kentsel mekânın yaşanabilirlik bağlamında değerlendirilmesi Şahinbey, Gaziantep örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Ender, E. ve Uslu, C. (2016). Mahalle parklarının etkin hizmet alanlarının belirlenmesi–Bursa ili Nilüfer ilçesi örneği. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 30(1), 13-20.

- Farshi, R. (2011). *Tebriz kenti kuhistan parkı peyzaj tasarımı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlık Anabilim Dalı, Ankara.
- Grahn, P. ve Stigsdotter, U A. (2003). Landscape planning and stress. *Urban Forestry and Urban Greening*, 2(1): 1-18.
- Google Earth. (2022). *Ocaklar*.
<https://earth.google.com/web/search/%c3%bc%c3%a7oklar/@37.04814624,37.40208549,848.11757742a,821.02872419d,35y,-78.06860416h,44.99998853t,0r/data=CnQaShJECiUweDE1MzFINjk1MzUxY2Y3ZDE6MHgzYZRINWJiYWE4OTk4NDIjGdFVXwJchKJAIV9I4kCjs0JAKgnDvMOnb2tsYXIYASABliYKJAIZem3TyozCQBEdeYnqnoJCQBmFFIvYDbdCOCGFFTNNybFCQAadresinden>
15.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Google Earth. (2022). *Yukarıbayır*.
<https://earth.google.com/web/search/d%c3%bcztepe/@37.04688178,37.38677084,910.57110001a,823.95206844d,35y,360h,0t,0r/data=CigiJgokCdJs0CnoiEJAEXwu1s9yhEJAGcEU6DGLs0JAIaQ9RHPSr0JA>, adresinden 15.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Google Earth. (2022). *Yeşilvadi Parkı*.
<https://earth.google.com/web/search/G%c3%bcne%c5%9f,+Ye%c5%9fil+Vadi+Park%c4%b1,+%c5%9eahinbey%2fGaziantep/@37.0249535,37.3693001,858.72645171a,823.12604672d,35y,0h,45t,0r/data=CpsBGnESawolMHgxNTMxZTBiODg5YzFIODI3OjB4NmI4OWE4NjBjZTEzMGEE0MhnaNSGtMYNCQCFr9MU5Ra9CQCowR8O8bmXFnywgWWXFn2lsIFZhZGkgUGFya8SxLCDFnFoaw5iZXkvR2F6aWFudGVwGAIgASImCiQJcicknAHWEQkARSlikeTqDQkAZC8gcN9WyQkAhILCjDI-vQkAoAg>, adresinden 15.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Google Earth. (2022). *Akkent Parkı*.
<https://earth.google.com/web/search/akkent+park%c4%b1+/@37.0178368,37.3591,947.90668398a,823.21071741d,35y,0h,45t,0r/data=CnkaTxJJCiUweDE1MzFIMDk4ZGUxN2JiOGQ6MHhINzRkMGE3Y2FiMjlkNDVkgShV7HIIgkJAIS7>If32rUJAKg5ha2tlbnQgcGFya8SxIBgCIAEiJgokCSpe-6WEhEJAESUBMw7gUJAGUL2yOrbrkJAle7oCdawrEJAKAI>, adresinden 15.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Gökyer, E.ve Bilgili, B. (2014). Bartın ili örneğinde yeşil alanların ulaşılabilirliğinin değerlendirilmesi üzerine bir araştırma. *Turkish Journal of Forestry*, 15(2), 140-147.
- Gül, A. ve Küçük, V. (2001). Kentsel açık-yeşil alanlar ve Isparta kenti örneğinde irdelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, A:2 27-48.
- Güngör, Ş. ve Adıgüzel, F. (2019). Kentsel Yeşil Alanlar İçin Mekânsal Yeterlilik ve Ulaşılabilirlik Analizi: Nevşehir Örneği. A. Uysal ve H. İcen (Ed.) *Kapadokya Araştırmaları içinde* (s. 87-105). Ankara: Pegem Akademi.
- Irmak, M. A. ve Avcı, B. (2019). Avrupa yeşil başkentlerin yeşil alan politikalarının incelenmesi. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 8, 1-19.
- Kaypak, Ş. (2014). Atatürk'ün kent ve kentleşmeye bakışı, örnek olay: Ankara'nın kentleşmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 349-365.
- Keleş, R. (1996). *Kentleşme politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Kesik, O. A. ve Aydınoglu, A. Ç. (2014). *Ulaşılabilirlik kavramı ve engelli örneği*. Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi, (pp.646-652). Muğla.
- Kırdar, S. (2013). *Türkiye’de kişi başına düşen yeşil alan ortalaması 1-9 metrekare*.<https://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/4059#:~:text=D%C3%BCnya%20Sa%C4%9F%C4%B1k%20%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC%2C%20kentte%20ki%C5%9Fi,1%2D9%20metrekare%20aras%C4%B1nda%20de%C4%9Fi%C5%9Fmektedir> adresinden 20.12.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Koramaz, E. ve Türkoğlu, H. (2014). İstanbul’da kentsel yeşil alan kullanımı ve kentsel yeşil alanlardan memnuniyet. *Planlama*, 24(1), 26-34.
- Koyuncu, A. (2011). sosyoloji kuramlarında kent. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (25), 31-56.
- Manavoğlu, E. ve Ortaçşeme, V. (2015). Antalya kenti yeşil alanlarının çok ölçütlü analizi ve planlama stratejilerinin geliştirilmesi. *Mediterranean Agricultural Sciences*, 28:1, 11-19.
- Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği. (2014). T.C. Resmi Gazete, 29030, 14 Haziran 2014.
- Öztürk, S. ve Özdemir, Z. (2013). Kentsel açık ve yeşil alanların yaşam kalitesine etkisi, Kastamonu örneği. *Journal of Kastamonu University Faculty of Forestry*, 13:1 109-116.
- Pamay, B. (1978). *Kentsel peyzaj planlaması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği. (2017). T.C. Resmi Gazete, 30113, 3 Temmuz 2017.
- Stanners, D. ve Bourdeau, P. (1995). The urban environment in Europe’s environment: the dobris assessment Copenhagen, *European Environment Agency*. 261–296.
- Şahin, K. ve Bilgili, C. ve Çığ, A. (2011). Van kenti kamusal yeşil alanlarının yeterliliğinin ulaşılabilirlik yönünden değerlendirilmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 21(2), 98-103.
- Turna, İ. (2017). *Kent ormancılığı*. Ders Notları, KTÜ Orman Fakültesi, Trabzon. Tümertekin, E.ve Özgüç, N. (2010). *Beşeri coğrafya insan, kültür, mekan*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- United Nations Population Fund. (2007). *UNFPA annual report*. <https://www.unfpa.org/publications/unfpa-annual-report-2007>, adresinden 17.12.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Van, H. and Wiedemann, T. (2003). A monitoring tool for the provision of accessible and attractive urban greenspaces. *Landscape and Urban Planning*, 63(2), 109-126.
- Vural, H. (2020). Bingöl halkının yeşil alan kullanımı ve kent parkları yeterliliklerinin değerlendirilmesi. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 22(1), 79-90.
- Yuen, b. (1996). Creating the garden city: the Singapore experience. *Urban studies*, 33(6), 955-970.

Extended Abstract

Introduction

The increasing population and urban numbers worldwide and the experience of the Industrial Revolution have significantly varied in people's traditional understanding of production and consumption and their way of life. Especially, with the Industrial Revolution, rural areas have lost their appeal while urban areas have increased their appeal. That is why intensive migrations towards cities have increased people's needs for housing. Due to this, housing numbers have increased greatly, housing has begun to prevail in most urban areas, and urban areas have expanded rapidly. The increase in city numbers around the world and in our country and the rapid growth of existing cities have also raised some problems. Among the most important problems that arise due to the unhealthy and unplanned growth of cities are climate problems, particularly environmental, noise, air and water pollution, and the adverse impact of biodiversity (Vural, 2020).

In cities growing in spatial and population context, the presence of green spaces is becoming more important day by day. The impact of open spaces and green spaces is excessive on people living in the city for their recreational activities, for their resting psychologically, and for their development culturally and socially. Nevertheless, open spaces and green spaces in cities are decreasing and shrinking, and in contrast, the need for these areas is growing rapidly (Ender and Uslu, 2016).

This study aims to examine the adequacy of existing green spaces in the urban area of Şahinbey district of Gaziantep, where urbanization is happening quickly in Turkey, and to determine the availability of existing green spaces. The result of this study is intended to guide local authorities, city planning and, work being considered in the future.

Method

The main material of the study is the existing green spaces located in the city of Şahinbey. In the first part of the study, literature survey has been conducted in the study topic and data has been collected. Neighbourhood location data for neighbourhoods and neighbourhood borders in Şahinbey city have been obtained from Şahinbey Municipality on the basis of vector (dot, dash, area) data. Population data have been then provided which has been necessary to demonstrate the proficiency of green spaces on a penetrative scale, which has been the main objective of the study. The Park and Gardens Directorate of Şahinbey Municipality has been interviewed to provide location data/information on the green areas of the district. Green spaces, open sports facilities, parking spaces have been assessed under existing green spaces. The 1/5000 scale numerical Nazim Reconstruction Plan and satellite imagery (True orthofoto) images have been provided for the detection, planning of green spaces and evaluation of existing active green spaces.

In the second part of the study, population data obtained by using the population density (density analysis) method in ArcGIS 10.8.1 software has been obtained a population density map of Şahinbey county. Data from green spaces taken from Şahinbey Municipality Park and Gardens Directorate and the dispersal of existing green spaces within neighbourhoods using the Şahinbey neighbourhood area (vector) data overlay method have been revealed. Using the green spaces data, the density of green spaces belonging to Şahinbey district have been mapped.

Findings

One of the most important factors separating urban settlements from rural settlements is the amount and the density of the population. Cities are densely populated settlements in general. Şahinbey district is one of the most densely populated districts in Turkey, in addition to this, it is the 4th most populous district in Turkey. Şahinbey County had a total population of 936,351 by 2021. When examined accordingly, Şahinbey district has more populations than many provinces and

Şahinbey is among the major metropolitan districts of Turkey. The total population of 95 neighborhoods with urban neighbourhood status studied under the study is 842,954 "species.

Based on the population of the 95 neighborhoods surveyed and the amount of green space available for 2021, the analysis determined the green space rate to be 3.23 m² per capita. This rate appears to remain low compared to the standard set out in the zoning plan regulation, and the per capita green space amounts of developed countries. It has been determined that existing green spaces per capita in Şahinbey district do not show a balanced distribution. For example, while the amount of green space per capita in neighborhoods such as Tekstilkent Neighborhood (508m²), Ibn-I Sinai Neighborhood (85m²) Ertuğrulgazi Quarter (21m²), Nuripazarbaşı neighbourhood (14m²), Ağınbaba Neighborhood (12 m²) is excessive, the amount of green space per capita is low in the neighbourhoods called Beybahçe Neighborhood (0.02 m²), Fırat Quarter (0.02 m²), Kozluca Quarter (0.03 m²), Ocaklar Quarter, Koçelipınar (0.03 m²) and Kahvelipınar neighbourhood (0.03 m²). Another notable finding is that 11 neighbourhoods (Cemal Gürsel, Bozoklar, Düztepe, Esentepe, Kanalıcı, Karayılan, Sakarya, Sultan Selim, Şahveli, Şekeroğlu, Turan Emeksız, Yavuzlar) have no available green spaces.

Although the adequacy of existing green spaces in the city of Sahinbey and the out of balanced of green spaces have been understood by the analysis carried out, the balanced and easy accessibility to these areas for people increase the availability of green spaces, albeit relatively easily. In terms of availability indicators, it is seen that the distance of neighbourhoods within the district is approximately 0-200 meters walk from green spaces.

Discussion, Conclusion and Recommendations

In this study, 95 neighbourhoods located in Şahinbey district, neighborhood areas and boundaries, population and population density of the district by neighbourhoods, amount and density of available green spaces, amount of green space per capita relative to population, and the availability of green spaces have been examined. The distribution, adequacy, density, and availability of green spaces have been discussed in the findings as a result of the research.

Areas, populations, green spaces, green space per capita amounts of the 95 neighborhoods located in the study area have been identified. When neighbourhoods have been analysed in the study , 11 neighbourhoods (Cemal Gürsel, Bozoklar, Düztepe, Esentepe, Kanalıcı, Karayılan, Sakarya, Sultan Selim, Şahveli, Şekeroğlu, Turan Emeksız, Yavuzlar) have been found to have no available green spaces. In the neighbourhood such as Tekstilkent Neighborhood, Ibn-I Sinai Neighborhood, Ertuğrulgazi Quarter, Nuripazarbaşı neighbourhood and Aydınbaba Neighborhood, it has been determined that the amount of green space per capita is over 10 m². When examining the scattering quantities of available green spaces in the workspace, the neighbourhoods with the most green spaces are Ibn-i Sina, Güneşkent, Ertuğrulgazi, Textilkent, Akkent. According to this, the current green spaces do not show a balanced distribution within Şahinbey district.

Another aspect seen as important as the amount of green spaces is the level of people's availability to these areas. According to the research in the study area and the available data, it is concluded that green spaces located in Şahinbey district are generally within 0-200 metres of walking distance.

Urbanization is increasing rapidly in our country as well as in the world, as a result of this, people in the city are facing conditions such as ; intense labor pace, traffic problems, environmental problems and increased concrete construction. The presence of green spaces reminds urban people of their longing for nature and it is seen as escape points for them. It is considered important to preserve, overhaul and give new green spaces to cities. Given the green areas of Sahinbey county, it is notable that the proportion of green spaces is inadequate relative to population, and the distribution of existing green spaces is not balanced. Although public areas in the district are used for different purposes, it is also proposed that these areas should be used as green spaces and that new green spaces should be added to the district. The availability of green spaces shows a balanced distribution. This result is

welcomed positively as it allows all individuals living in the city to benefit and access existing green spaces.

EKLER

Adı	Nüfus	Mahalle Alan M ²	Yeşil Alan M ²	Kişi Başı Yeşil Alan M ²
23nisan	8768	519107,4211	24427,81118	2,786018611
25aralık	6116	285862,2049	59973,49836	9,806000386
60.Yıl	14894	495509,4428	5411,214124	0,363315035
75.Yıl	14660	604633,2878	23236,67429	1,585039174
Akdere	8566	274233,5279	20616,77608	2,406814859
Akkent	29447	1988245,788	114844,674	3,900046659
Akyol	2653	179432,0654	132,615078	0,049986837
Alaybey	796	222390,7506	2838,160449	3,565528202
Alibaba	2048	67056,12842	1214,848839	0,59318791
Alleben	4294	224389,006	24115,42328	5,616074355
Aydınbaba	2288	234679,2	29303,81466	12,8076113
Bahçelievler	3573	151474,6069	641,808481	0,179627339
Barak	24669	865064,0268	10381,28224	0,420822986
Barış	6561	192017,9156	1426,5548	0,217429477
Bekirbey	2919	133341,3707	16626,42274	5,695931051
Bey	1015	148937,9107	9843,528595	9,698057729
Beyazlar	9858	781679,8207	11300,83484	1,146361822
Beybahçe	6116	155946,6689	146,081829	0,023885191
Beydilli	15802	410589,0322	1787,027731	0,113088706
Binevler	14373	-977451,0495	12434,94318	0,865159895
Bostancı	930	89138,05101	257,866	0,277275269
Boyacı	2493	118126,285	7124,153977	2,857663047
Bozoklar	3635	134285,5238	0	0
Bülbülzade	28106	1779959,354	29105,01482	1,035544539
Cabi	1153	60090,16932	114,83114	0,099593356
Cemalgürse	2331	81705,47411	0	0
Cengiztope	10890	284951,3801	7270,945482	0,667671761
Cumhuriyet	7785	316133,0537	10908,41103	1,401208866
Çağdaş	14010	469030,8749	7084,43803	0,505670095
Çamlıca	3563	167059,236	259,987853	0,072968805
Deniz	9449	450558,7809	6636,531721	0,702352812
Dumlupınar	14977	1262624,3	1228,780064	0,082044472
Düztepe	6520	195559,1929	0	0
Ertuğrulga	14728	2497900,396	313681,8826	21,29833532
Esentepe	5481	150996,2987	0	0
Etiler	2048	132108,1448	10955,72321	5,349474226
Eyüpoğlu	387	120184,4565	3360,942055	8,684604793
Fırat	8712	227275,607	231,898721	0,02661831
Fidanlık	4317	477257,8343	7815,800664	1,810470388
Geylani	3580	1619664,024	16274,48185	4,545944652
Gümüştekin	7848	270688,6825	3046,99555	0,388251217
Güneş	33648	1187854,93	32658,6873	0,970598172
Güneykent	40255	3487301,044	449987,7132	11,17843034
Güzelvadi	12091	696686,5892	28162,16841	2,329184386
Hoşgör	4061	258421,2688	2934,043461	0,722492849
İbn-İsina	12176	8767935,245	1043863,251	85,73121312
İnönü	4059	117909,1803	434,2243	0,106978147
İstiklal	22222	642027,834	8439,37667	0,379775748
Kahvelipın	5159	404167,9576	179,62832	0,034818438
Kanalıcı	990	39068,55465	0	0
Karagöz	830	115203,0625	1182,254121	1,424402555
Karatarla	150	139361,2946	1753,999197	11,69332798
Karataş	43801	1687476,369	23099,6313	0,527376802
Karayılan	4913	123485,8468	0	0
Kavaklık	6400	211138,5653	361,245094	0,056444546
Kepenek	1797	127628,4072	6870,953934	3,823569245
Kıbrıs	11109	362068,2373	955,033655	0,085969363
Kılınçoğlu	1458	147515,365	708 5625,009844	3,858031443

Kolejtepe	8056	381463,4292	2890,556864	0,358807952
Konak	19227	657975,5605	2945,91934	0,153217836
Kozanlı	629	54157,49781	879,670559	1,398522351
Kozluca	2731	98062,85759	88,599042	0,032441978
Kurbanbaba	6037	154521,0542	5231,779042	0,866619023
Mimarsinan	12327	334325,7945	8084,691793	0,65585234
Narhtepe	12225	917530,7043	2553,613498	0,20888454
Nuripazarb	5256	254547,0497	73651,94171	14,0129265
Ocaklar	10363	300079,7744	343,102368	0,033108402
Onur	16411	432372,8775	5004,964202	0,304976187
Öğretmenev	7623	393439,5627	2324,433906	0,304923771
Perilikaya	13349	746392,4084	12753,2499	0,955371181
Saçaklı	3798	214755,9419	140,011445	0,036864519
Sakarya	2290	85846,03571	0	0
Savcılı	750	128067,7358	5840,925116	7,787900155
Seferpaşa	780	127260,1312	745,038435	0,955177481
Serinevler	7734	394590,6021	6476,827064	0,837448547
Sultanseli	2717	87098,25922	0	0
Suyabatmaz	981	114533,4	475,28545	0,484490775
Şahintepe	39921	1688284,239	475,28545	2,626310082
Şahveli	1011	43446,38756	0	0
Şekeroğlu	470	-43084,888	0	0
Şenyurt	2676	87172,81023	4707,553642	1,759175501
Tekstilken	537	1532879,548	272828,1664	508,0599002
Tıslaki	949	58626,96822	161,683871	0,170372888
Turanemeks	6003	168652,1724	0	0
Türkmenler	5691	146192,0772	1317,188184	0,231451095
Türktepe	745	-48423,97911	818,397693	1,098520393
Ulaş	11897	357337,971	6351,162332	0,533845703
Üçoklar	7196	228597,866	577,925551	0,080312055
Ünalı	2872	136116,4511	659,817706	0,229741541
Vatan	23852	799691,6694	2587,559206	0,108483951
Yavuzlar	2165	67129,70189	0	0
Yazıcık	2736	80164,07324	184,692062	0,067504409
Yeditepe	41666	1883415,33	13310,06408	0,319446649
Yeşilevler	15268	426691,3286	5084,667936	0,333027766
Yukarıbayır	6537	214406,3549	272,48877	0,041684071

Behçet Necatigil'in Şiirlerinde Kadının Hâlleri

Emine Bilgehan TÜRK
Giresun Üniversitesi
eminebilgehanturk@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0001-2345-6789

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1140404

Geliş Tarihi: 04.07.2022

Revize Tarihi: 20.10.2022

Kabul Tarihi: 22.11.2022

Atf Bilgisi

Türk, E. B. (2022). Behçet Necatigil'in şiirlerinde kadının hâlleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 710-723.

ÖZ

Sanat; hayata, doğaya, zaman ve mekâna başka ufuklardan bakmasını öğretir. Şiir ise okurunda gündelik hayatın dağdağası içinde bazen uzun sürecek düşünceler uyandırırken bazen çağrışımlarıyla anı anlamlı kılar. İnsanı kuşatan onun içinde izler bırakan olayları, şiir sanatının imkânlarıyla dile getiren nesirleriyle de şiir ve sanata dair görüşlerini açıklayan bir şairdir Behçet Necatigil. Türk şiirinin kendi üslubunu oluşturabilmiş isimlerinden olan şair, sıradan insanın hâllerini şiirlerinde etkili bir söyleyiş ve yalın bir ifadeyle dile getirir. İdeoloji, sınıf gözetmeksizin toplumun hemen her kesiminden okuru ortak duygularda birleştirebilecek insani bir söyleyiş, derin bir gözlemin varlığı şiirlerinde kendini hissettirir. En sessiz, en görünmez hâliyle dahi hayatın kurucusu olan kadın ve hayatın hemen her sahnesinden kadın fotoğrafları onun şiirlerinde özgün bir yere sahiptir. Küçük kız çocuğundan, geçim derdiyle bir evin sıkıntılarını omuzlayan kadınlara, gelenek ve arzuları arasında sıkışmış genç kızlardan sokak kadınlarına, hasta çocuğunun kaygısıyla uykusuz kalan annelere her yaştan ve her kesimden kadın, Necatigil'in şiirlerinde yerini bulur. Şiirlerde insanı iç dünyasından yakalamaya çalışan yargılamayan mutedil bir yaklaşımın sesi duyulur. Behçet Necatigil insanı gündelik yaşamın içinde gözlemleyen, onu yaşadığı hayatın içinde yorumlamaya çalışan bir şairdir. Bu yaklaşımıyla polemikleri, siyasi olayları, zamanı aşan bir isim olarak her devrin okurunun duygularına hitap edecektir. Necatigil'in şiirlerinde "kadın konusunun" ele alınmaya çalışıldığı bu makalede şairin; şiir ve şair algısına dair kısaca bilgi verilmiştir. Bütün şiirleri içinde yapılan taramada kadın konulu şiirler tasnif edilerek onlar da kendi içinde sınıflandırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Behçet Necatigil, şiir, kadın.

The Cases of Women in Behçet Necatigil's Poems

ABSTRACT

Art teaches us to look at life, nature, time and space from other horizons. Poetry, on the other hand, makes the moment meaningful with its connotations, while sometimes evoking long-lasting thoughts in the tumult of daily life. Behçet Necatigil is a poet who expresses his views on poetry and art with his prose, which expresses the events that surround man and leave traces in him, with the possibilities of the art of poetry. The poet, who is one of the names of Turkish poetry who was able to catch his own unique expression, expresses the states of ordinary people in his poems with an effective and simple expression. The existence of a human expression and deep observation that can unite readers from almost every part of the society in common feelings, regardless of ideology or class, makes itself felt in his poems. The woman, who is the founder of life even in its quietest and most invisible form, and photographs of women from almost every scene of life have a unique place in his poems. Women of all ages and from all backgrounds find their place in Necatigil's poems, from little girls to women who shoulder the burdens of a house for their livelihood, from young girls who are stuck between their traditions and desires, to street women, to mothers who are sleepless due to the anxiety of their sick child. In the poems, the voice of a non-judgmental, moderate approach that tries to capture people from their inner world is heard. Behçet Necatigil is a poet who observes people in daily life and tries to interpret them in the life they live. With this approach, his polemics, political events, as a name that transcends time, will appeal to the feelings of the readers of every era. In this article, in which "the subject of women" is tried to be discussed in Necatigil's poems, brief information is given about the poet's perception of poetry and poet. In the scanning made among all the poems, the poems about women were classified and tried to be classified within themselves.

Keywords: Behçet Necatigil, poetry, woman.

Giriş

Yaşanılan hayatın insanı farklı duyarlılıklara sahip kılması, onun hassasiyetlerine ya da tepkilerine tesir etmesi kaçınılmaz bir gerçektir. Sanat ise, hayatın bu gerçeğini işleyerek, irdeleyerek, inceltirek farklı ses ve renklerle yeniden dile getirme, yeniden dikkatlere sunma işidir. Behçet

Necatigil, şiire ve şairliğe dair düşüncelerini, nesir yazılarında ve şiirlerinde dile getirir. Şairliği, sıradan insanın ötesinde bir farkındalık ve tahammül olarak gören Behçet Necatigil, *Peygamberler* şiirinde; “Katlanmak babında/ Her iyi şair/ De biraz peygamberdir” (Necatigil, 2013, s. 672) der. Şiirin kaynaklarını ifadeden geri durmayan Behçet Necatigil, *Ölümden Sonra* şiirinde şiir evrenini kuşatan gerçeği; “Bu benim yazdıklarım/ Kendi halim mi sade/ Yaşadığım çevreden/ Bir ses kalsın istedim/ Şu koskoca dünyada” (Necatigil, 2013, s. 127) mısraları ile dile getirir. Kendini şiirin savaşçılarından gören şair, “Şiir bilgi mi? Kuramsal bilgilerle mi yazılır şiir? Yoo, hayır, küçültür şiiri bu! Bilgiyi, bildiriye öne alarak, standart maddelerle şiir yazarlar da olur. Ama şiir bir yaşantıdır; bize el koymuş, içimize taş gibi oturmuş olayları, olguları biçimlere kalıplara dökme işidir” (Necatigil, 1979, s. 55) der. Benzer düşünceleri *Kısık* şiirinde ise; “Ben bir sürü hastalık çektim gördüm de/ Kimse diyemez ki özenmiş yazıyor/ Hem ben ne yazdımsa ağırlığı altında/ Ezildim de yazdım” (Necatigil, 2013, s. 633) şeklinde ifade eder.

Yazma eyleminin nasıl gerçekleştiği, kalem sahibini bu eyleme yönlendiren temel duygunun ne olduğu ömrün ilerleyen dönemlerinde de olsa sıklıkla cevaplandırılan bir durumdur. Sanatçı sözünü zamana söyler. Hayatı bir tahammül olarak gören şair, duygularına muhatap arar. Behçet Necatigil, *Yazı* şiirinde şiirini uçurumun kenarında şairle buluşabilenlere yazdığını, gitmekle kalmak arasında kalanlara yazdığını “Ve şairler boyuna kimlere yazarlar?/ Yıkılmış köprülerin başında/ Ürkmüş boşluktan biri inliyorsa/ Ve şairler onlara geldimlere yazarlar” (Necatigil, 2013, s. 663) mısraları ile ifade eder.

Behçet Necatigil, “*Sanatçının Ruh Sayısı*” adlı yazısında eser ve sanatçı arasındaki bağı; “Birey, kendisini çeviren, kendisini belirli bir yaşamaya bağlayan, mecbur ve mahkûm eden olay, ilişki ve eşyalarla var olabildiğine göre, önce kendi şartlarını, kendi hallerini dile getirir getirmelidir. Kendini bir yana itip başka yaşamalara açılması, hayal ya da gözlem yoluyla bunları vermeye kalkması halinde ortaya çıkan eser, doğal olmaktan çok zihni olacak; özenti, yakıştırma tehlikelerine daha yaklaşık bulunacaktır” (Necatigil, 1977, s. 44) cümleleri ile anlatır.

Şair, şiir ve okura dair düşüncelerini “*Düz Yazı, Konuşma ve Konferanslarında*” açıklıkla belirten Necatigil, sıradan insanın problemlerini sokağın kelimeleriyle kendine has söyleyişiyle başka bir biçimde dile getirir. Şiirin gücü bu başkalıktadır. Onun şiirinde bütün bir hayat farklı yüzleriyle kalabalık bir topluluğun resmi olarak görülür. Bu büyük resmin her bir yüzü başka zamanlarda farklı noktalardan bakılarak şiire dâhil edilir. Şiiri, “Bir şiir kendi başına, bağımsız bir ülke olduğundan çok, bir ruhtur, bir anlamdır. Yaratıcısının fizik, moral yapı ve davranışlarıyla sıkı sıkıya bağıntısı olan bir fotoğraftır.” (Necatigil, 1977, s. 44) şeklinde tanımlar. Yaşanılan hayattan kopuk olmayan bu şiir anlayışı ile Necatigil’in fotoğrafında ise kendi yaşantısının izlerini taşıyan muhitlerden, orta sınıftan insan kareleri vardır. Bu insanlar; kadın ve erkek olarak büyük çoğunluğu orta yaşın duygu dünyasını taşıırken zaman zaman bir dış gözlemcinin bakışıyla çocuğun ve orta yaş üstü kadınların dünyasından da izler barındırır. Katlanılan hayatın her anından, yaşanılan çevrenin her mekânından kadın portrelerini “eş, sevgili, anne ve karşı cins” olarak görebiliriz. Bütün bu kimlikleri, hayatı etkileyen ya da hayattan etkilenen kadınlar olarak değerlendirmek gerekir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi “araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 187).

Örneklem

Çalışmada Behçet Necatigil’in Kapalı Çarşı, Çevre, Evler, Eski Toprak, Arada, Dar Çağ, Yaz Dönemi, Divançe, İki Başına Yürümek, En/Cam, Zebra, Kareler Aklar, Beyler, Söyleriz kitaplarını ve kitaplara girmemiş şiirlerini kapsayan *Bütün Şiirleri* kitabında yer alan şiirler incelenmiştir. Şiirler tespit edilirken sadece kadın ya da onu karşılayacak diğer sözcüklerin geçtiği şiirler ele alınmamış

kadını konu edinen bütün şiirler çalışmaya dâhil edilmiştir. Başlıklandırmalar elde edilen bulgular doğrultusunda belirlenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Doküman incelemesi yoluyla verilere ulaşılmıştır. Yapılan bu çalışmada, bu yöntem çerçevesinde, Behçet Necatigil'in şiirleri taranarak kadın konulu olanlar tespit edilip incelenmeye çalışılmıştır.

Araştırma Etiği

Bu çalışmada doküman incelemesi yapıldığı için etik kurul raporu alınmamıştır.

Bulgular

Çalışma sonucunda elde edilen bulgular aşağıda ilgili başlıklarla özetlenmiştir.

Toplumsal Rollerine Göre Kadın Tipleri

Genç Kızlar / Genç Kadınlar

Behçet Necatigil'in şiirlerinde acısı, arzusu, hastalığı, pişmanlığı az da olsa neşesi olan bir insan sesi duyulur. Tabiatın sesiyle sıkça karşılaşmaz. Mevcut durum ve arzuları arasında kalan insanın duyguları da yansır şiirlere. Toplumun bireyden beklediği davranış kalıpları, roller vardır. “Bu Toplumsal cinsiyet rolleri, kadınlığın ve erkeğin sosyal ortamlarda ifade edilidir. Cinsiyet rolü, kadına ve erkeğe uygun bulunan kişilik özellikleri ve davranışlar olarak ifade edilir ve kültürel beklentileri ifade eder” (Dökmen, 2015, s. 31). *Ağıt* şiirinde toplum kurallarının etkisiyle aşka ya da karşı cinse ilgisini göstermekten çekinen bir genç kızın duygu dünyası vardır. “Kapalı kızlarda duygu yok mu” mısrasıyla başlayan şiirde arzularına karşı kendiyile mücadele eden bazen çıkmaza giren bazen de kendini suçlayan bir genç kızın hezeyanı duyulur. Şiir; “Çirkin miydim, hayır, talihim yoktu belki./ Ümitli, sâdik, bekledi vücudum./ Seneler geçti geçti./ Dal gibi kurudum” (Necatigil, 2013, s. 58) mısralarıyla tamamlanır. Bu, “*bekleyen*” olarak aşқта kadının nesne olduğu, sosyal hayata ve aşk algısına yapılan bir itirazın sesi olarak görülebilir.

Uzun Ev şiiri de başkalarının ilişkisine tanık olan -şairin “masum kız” olarak tanımladığı- birinin büyümesinin, çocuksu merakının cinsel duygulara dönüşümünün ifadesidir. Bu şiirde toplumsal bir probleme, bireyin duygularına içerden bakılarak ışık tutulur. İnsanlar kendi özel hayatlarını yaşarken içinde bulunduğu topluluğun diğer fertlerini de göz önünde tutmak zorundadır. Aksi durum, birbirinden farklı çoğu zaman tanımlanamayan problemlerin doğuşuna zemin hazırlar. Şiirin son bölümü bu durumu;/ “Büyüdüm çabuk/ Entarim dar eğnime/ Kollarım çürük” (Necatigil, 2013, s. 174) mısralarıyla bir belirsizlik içerisinde anlatır.

Necatigil'in şiirlerinde bir mısranın devamını ya da bir sorunun cevabını başka bir şiirde okumak da mümkündür çoğu zaman. Onun sanat yönü en yüksek şiirlerinden olan “*Solgun Bir Gül Dokununca*” şiirinde okur, “Solgun Bir Gül Oluyor Dokununca” tekrarıyla işaret edilen “şey”in cevabını arar. Bu büyük şehirlerde uzak yurt köşelerinde günün her anında her zaman karşılaşılabilecek bir durumdur. İnsana ait olan bu duygu; “Ya da yalnız bir kızın/ Sildiği dudak boyasında/ Eşiğinde yine yorgun gecenin/ Başını yastıklara koyunca” (Necatigil, 2013, s. 306) mısralarında genç bir kadının duygularıyla sınırlandırılmış bir zamana sığdırılmaya çalışılır. Dudak boyası, güzel görünme onun ardında da beğenilme arzusunun sonucu olarak kullanılır. Bütün bir günün ya da bütün bir yaşanmışlığın sonunda yalnız bir kız olarak silinen dudak boyası maksadına ulaşamamış bir duygunun hüznünü taşır. 1962'de yayımlanan “*Solgun Bir Gül Dokununca*”da aranan “şey”in cevabını 1977'de yayımlanan “*Sandıklar*” şiirinin; “Hüznü bir gül gibi düştüğü yerden/ Aldık, çekildik, herkes varken/ Koklar, okşar sandıklar” (Necatigil, 2013, s. 515) mısralarında okumak

mümkündür. Bunu, Necatigil şiirinin en temel duygusu olan “hüznün” yansıması olarak değerlendirmek mümkündür.

Alaca, bir genç kadının arzuları hayalleri ve kendi gerçekleri arasındaki gelgitlerin şiiridir. “*Ben kadını sayıklarım*” mısrası bu hercai tavrın biraz cinsiyete has bir özellik gibi algılanmasına yol açar. İç dünyasında uyanan hayaller içinde olan kadın, “*kocam, evim, anam*” diye sıraladığı kendi gerçekleri karşısında utanır. Şiirin son dörtlüğünde “ayna” metaforu uyandırıcı ve gerçeğin yansıtıcısı olarak şiire girer. “Ben kadını aynalarda uyanırım” mısrasında ayna; kadını hem kendi güzelliğinin fiziksel varlığının farkına vardırın hem de Necip Fazıl Kısakürek’in “*Aynalar, bakmayın yüzüme dik dik*” (Kısakürek, 1992, s. 269) mısrasında olduğu gibi uyarıcı, insana aidiyetlerini hatırlatıcı bir güç olarak okunur. Kadının kendi benliğiyle yaşadığı bu çatışma “uyanmak ve ufalmak” fiilleri etrafında anlam derinliği kazanır. “Ben kadını aynalarda/ Uyanırım./ İçimi saran çirkinlik/ Yüzümden okunuyor/ Ufalırım” (Necatigil, 2013, s. 153). Son bölümde, hayatın kadına kazandırdığı değerler dünyasının hayale galip geldiği, bir anlık çelişkinin dahi kadını kendi iç dünyasında suçlamasına neden olduğu görülür.

Necatigil’in gündelik hayattan sahneler barındıran birçok şiirinde kadınlar, kızlar sadece ânı anlamlı kılan küçük heyecanlar olarak görülür. Hayatın içinde gözlemci bir fotoğrafçı gibi dolaşan Necatigil’in kalemi, kadınları ânın fotoğrafı içinde oldukları gibi yansıtır. Bu, *Boşluk* şiirinde “eli alınaya dayalı” yaşadığı zamanı tüketmeye çalışan yalnız bir genç kızı anlatırken *Barbaros II* şiirinde, eski İstanbul yaz akşamlarında meydana hava almak için gelen aileler arasında kadınlar, kızlar yaşlarına göre gruplar içinde tasvir edilir. “Yavaş sesle konuşan/ Kadınlar otururdu, /Kahkahayla gülüşen / Genç kızlar bulunurdu” (Necatigil, 2013, s. 89).

Ev ve Kadın

Şiirlerinde ev, aile hayatı öne çıkan Behçet Necatigil, *Gece Vakti* şiirinde ilerleyen zamana rağmen bir eve gidemeyişin, bir evin bekleneni olamayışın duygu dünyasını dile getirir. Bu şiirde “*Erkekler evlere çekildi çoktan*” mısrası, gün içinde yirmi dört saatin özel bir anı olarak görülür. Erkekler evlere çekildikten sonra aile hayatının başka bir takvimi işler. Gün yeni zamanına uyanır. Fakat bu şiirin öznesi olan delikanlı bu duygudan mahrumdur. Bu ona şairin sesi olarak “*Üzüyor mu seni delikanlı,/ Yollar gibi sokaklarda kalışın*” (Necatigil, 2013, s. 35) mısraları ile sorulur. Şiir, “*Yine benimlesin bekleyiş*” mısrası ile beklenen olarak kadını ve onun kurduğu aile hayatını işaret eder.

Murat Belge, Necatigil’in şiirinde “*ev hayatı*” için “Şehir küçük burjuvasını evinde yakalayacak, evinde anlatacağı. Şu herkesin hırsıyla birbirinden gizlediği, ama herkesçe yaşandığı için herkesçe de bilinen ‘ev hayatı’ Necatigil şiirinin tematik merkezi olacaktır” (Belge, 2006, s. 291) değerlendirmesini yapar. *Evler* şiiri de yaşayışın mekânı olarak evi içerden ve dışardan tanımlar. Her ev, kendi sırrını içinde taşır. İçerde değişen imkânlar değişen insanlar, değişen duygular olsa da dışarıya karşı “*evlerin içi pencere duvar*” (Necatigil, 2013, s. 72) dır. Bu hengâmeli, kederi sevincinden çok hayatta kadının, erkeğin arkasında destek oluşu “*Kadın en büyük kuvvet erkeğinin işinde*” (Necatigil, 2013, s. 73) mısrası ile anlatılır. *Evcik*, şiirinde de şair, kız çocuklarının oyunlarında hayatlarını mutlu bir evin annesi olarak kurguladıklarını; “*Ayşe’yi o anda görmeliydiniz!/ Eski kadınların kanyla evcimen*” (Necatigil, 2013, s. 74) mısraları ile dile getirirken, hayatın bu mutluluğu hepsine bağışlamadığını da; “*Ayşelerin kimisi/ Yuvadan, evden yoksul/ Sert rüzgârlar önünde/ Güz yaprakları gibi/ Boşluklara savrulur*” (Necatigil, 2013, s. 75) mısralarıyla belirtir. Burada hâkim olan hayattır. Aynı oyunu oynayan herkes, yarın başka bir gerçeğin oyuncağı olur. Beceriklilik, tutumluluk, evi idare etmek ve yönetmek hususunda şiirin kahramanı Ayşe, eski kadınlarla özdeş tutulur. Burada da geleneksel bir yaklaşımın ya da yaşanan zamana getirilen gizli eleştirinin bir yansımasını da görmenin mümkün olduğu söylenebilir. Nurullah Çetin, bu şiire “Necatigil, ‘ev’i öncelikle bir aile yaşantısının biyolojik, kültürel ve sosyal boyutlarıyla gerçekleştiği bir ‘yuva’ olma özelliğiyle algılamaktadır. ‘Evcik’ adlı şiirinde küçük bir kızın evcilik oyunu düzeni içinde evi bir ev hanımı tavrıyla çekip çevirmesi, evin biyolojik ve fiziksel işlevine; misafirlğe gitme enstantaneleri de sosyal işlevine gönderme yapmaktadır” (Çetin, 2013, s. 244) değerlendirmesini yapar. İnsanı bir kimlik

hâline getiren toplum, bu toplumsal yaşantının en belirgin göstergesi olan ev, içindeki kadın yaşantısı, bir çocuğun hayatı taklidiyle kadın hayatına bir yorum getirir.

Perili Ev adlandırması masallarda, filmlerde, Ömer Seyfettin'in "Perili Köşk"ünde olduğu gibi hikâyede insan hayatını etkileyen, içinde korku, merak, gerilim uyandıran bir mekân olarak kurgusal metinlerde birçok kez yer almıştır. Necatigil'n *Perili Ev* şiirinde ise peri, evi yaşanılabilir bir yer yapan ocağı tütüren, bozulmuş düzelter, kirliyi temizleyen kadın eli olarak anlatılmıştır. Gonca Gökalp, bu şiire "Şairin kadına tavrı ne kadar olumlu, sevecen ve saygılı olursa olsun, onu iş gören yanı sıra algılamaktadır. Ev içindeki düzeni sağlayan kişi, bir eş de olabilir, bir hizmetçi kadın da! Öyleyse Necatigil iyimser ve özlem dolu da olsa, 'Perili ev' şiirinde kadını eşya ile mekân ile ev ile ilişkisi doğrultusunda konu etmekte; duygusal bir paylaşımı değil, eşyanın kadın elinde aldığı düzeni anlatmaktadır" (Gökalp, 1992, s. 74) değerlendirmesini yapar. *Perili Ev* şiirinde kadın, hayatı düzenleyen değdiği şeyi tılsımıyla güzelleştiren bir peridir. Kadın eli, her şeyi arzulan şekle getirmiştir. "Masa yerini bulmuş, çamaşırlar yıkanmış, yosunlu sürahi arıtılmış" tır. Belirtilenler sadece gündelik işlerin yapılması değildir. Kadın eliyle hayata renk ve tat katılmasıdır. "Ocakta ateşimiz yanıyor/ Yanıyor lambamız" (Necatigil, 2013, s 140) mısralarında kullanılan iyelik ekleriyle bu bir ortak paylaşım olarak gösterilir.

Yollar ve Evler şiirinde erkek akşama kadar dışarda çalışıp ekmek parası kazanırken; "Kadın yemek yaptı gündüz/ Ocağının başında" (Necatigil, 2013, s. 630) mısraları ile kadın ve erkek geleneksel yaşantının rolleri içinde tanımlanırlar. Ev ve aile hayatını; "Öyle sanıyorum ki insan bütün hayatı boyunca yüzde yetmiş evlerde bulur mutluluğu. Mutsuzluğumuz bile olsa, biz evlerde dört duvar arasında kendimizin sultanıyızdır. Yani ev bir kurtuluştur. Sokaklar çabuk tükeniyor" (Necatigil 2014, 78) cümleleriyle anlatan şair, bu şiiri de ev hayatının bir dış gözlemcisi olarak "Sokaklar تنها./ Sinema dönüşü/ Bütün merakım bu evlerde." (Necatigil, 2013, s. 630) mısralarıyla tamamlar.

[*Odanın Her Şeyi Tamam*] şiirinde de mekânı yaşanılabilir bir yer hâline getiren bir kadının varlığı söz konusudur. "Odanın her şeyi tamam./ Konsolu, aynası halısı./ Eve geldiğimde soba yanıyordu./ Suyum sürahide hazır./ Yatağım yapılmış akşamdan" (Necatigil, 2013, s. 629) mısralarında belirtilen hayatın düzenleyicisi hizmetli kadındır. Bütün bunlar, şairin arzularını karşılamaz. Onun istediği bir aile birlikteliğidir. O da; "Karım olmalıydı, çocuklarım olmalıydı/ Bu dekorda bu manzarada" (Necatigil, 2013, s. 629) mısraları ile dile getirilir.

Bir Kadını Savunmak şiiri kadın ve erkeği genel psikolojik yaklaşımları üzerinden değerlendirmeyi gerektiren bir yapı içerir. Şiirde isim ve içerik arasında okurda "Kadını savunan kim?" sorusuna cevap arama hissi uyandırır. İlk dördlükte kadın dış dünyaya karşı güçlü görünme arzusunun sonucu olarak erkeği bir tamamlayıcı olarak içindeki kırgınlığa rağmen yanında ister. İkinci dördlük, kadının yaşamak zorunda olduğu dar odaların erkeğin gelişine ferahlayan havasını belirtirken "Ama kadın da haklı..." mısrası kadının haklılığını bilinmezlere yükler. Erkek yeni gelişin, yeniden gelişin küçük mutluluğu içinde anlatılır. Şiirde üçüncü dördlük, kısa bir süre sonra evliliğin değişmeyen döngüsü içinde erkeğin kendine evin dışında mutluluk arayışı ile bitirilir.

Eski Sokak'ta değişen sosyal hayat içinde insanlar arasında artan iletişimsizliği anlatırken şiirin merkezindeki benin diğer evlere dair çıkarımları okunur. Sokakta evler çoğunlukla kadın üzerinden tanımlanır. Gecenin sessizliği bir kadının öksürük sesi ile bölünür. "Ya gece yarısı, göğsü parçalanırdı/ O kadın, iki ev öteden" (Necatigil, 2013, s. 450). Bir sonraki dördlükte dış dünyaya kapalı olan evden yükselen erkek sesinin ardından ağlayan bir genç kadının sesi duyulur. Burada "Bağırın bir erkek boşluğa" mısrası erkeğin sebepsiz bağırması ya da kadının bu bağırışın nedenini çözemediği sadece ağlaması olarak değerlendirilebilir. Bu durum, sokaktaki iletişimsizlik gibi evlerdeki iletişimsizlik olarak da okunabilir. Bir diğer dördlükte üç çocukla yalnız kalan bir kadının hikâyesi yer alır. Bu şiirde her ev dışarıya yansıyan sesiyle akşamın ya da gecenin sessizliğinde duyulur. "Bitmezdi makinede dikişin/ Kimdin sen bitişik komşu?/ Üç yavrunla kalmışsın/ Bir tanıdık söylemişti" (Necatigil, 2013, s. 450).

Ses, ne kadar çok şey anlatırsa anlatsın, sessizliğin sonsuz bir çılgılık oluşu farklı şekillerde dile getirilir. Kadın ve erkek arasındaki anlaşmazlığın, aynı kelimelerin başka hikâyeler, başka kederler anlatması *Ses* şiirinde sessizlikle ifade edilmiştir. “Bir kadının ilerde/ Bir şeyler hıçkırdığı/ Bir erkeğin birine,/ Görünmeyen birine bir şeyler seslendiği/ Oysa Görülüyordu” (Necatigil, 2013, s. 303). *Ses*, eşler arasındaki iletişimsizliğin şiiri olarak da okunabilir. İkisi de düşüncelerini ya da duygularını dillendirmez. Burada erkeğin veya kadının karşısındakine üstünlük kurmasından ya da psikolojik, fiziksel güç kullanmasından söz etmek mümkün değildir. Herkes kendi mizacınca davranır. Erkeğinki boşluğa konuşmaktır. Bu zihinsel bir tepkidir. Kadına düşen ise hıçkırmaktır. Zihinsel algıya fiziksel tepki vermesi dile getirilmeyeni daha derinden hissetmesi ya da duygularını daha çabuk ele vermesi kadının farklı şekillerde konumlandırılmalarına imkân verir. “Ama duyulmuyordu... ses!/ Sanki ses olmayınca hiçbir olmayıyordu” (Necatigil, 2013, s. 303) mısralarıyla dile getirilmeyenlerin yok sayılması hiçbir gerçeğin kapatılamayacağını ifade eder.

Evlilik şiirinde de bu iletişimsizliğin aşılmağına işaret edilirken kadının ya da erkeğin cinsî bir özelliğinden söz edilmez. Her ikisi de kendini aşamamanın yalnızlığıyla evlenerek başka bir yalnızlığa sürüklenir.

*Çıkar yalnızlığından boşluk
Dönerken
Bir yalnız bir yalnızı çeker
Yalnızlığına (Necatigil, 2013, s. 419).*

Behçet Necatigil, *Kareler* kitabında yayımladığı şiirleriyle mısranın yapısında değişiklikler yapmaya başlamıştır. Murat Belge, bu şiirlere “...az sayıda kelimeyle çok anlam koyma eğilimi de artar ve kelimelere koyduğu anlamlar iyice özelleşir, öznelleşir” (Belge, 2006, s. 298) değerlendirmesi yapar. *Evlilik* şiirinde kelimeler arasına koyulan boşluk, şiiri şekil olarak farklı kılarken birinci mısradaki yer alan “*boşluk*” kelimesi ile de şiirin anlam dünyasındaki boşluğun farklı anlamlarla doldurulabileceğini imgelemiştir.

Yazlıkta Saygı Türleri, geleneğin oluşturduğu davranış kalıplarının saygı olarak nitelendirilmesine getirilen bir yorumdur. Kadın karşısında erkekte beklenen davranışlar ise ironik bir anlamla sorgulanır. Fakat üstü açılmadan saygı diyerek geçilir. “Bir genç kadın bahçesine çıkmışsa/ Balkondaydın, içeri çekildin/ Saygıdır” (Necatigil, 2013, s. 593). Yazlıklar, normal hayatın dışında bir takvim ve davranış şekillerinin olduğu mekânlardır. Temelinde rahatlık ve rahatlama algısı hâkim olunan bu yaşantıda erkeklerden daha fazla fedakârlık, daha fazla özveri beklenildiği dile getirilir bu şiirde.

Behçet Necatigil, şiirle geçirilmiş kırk yılı aşkın zamandan sonra şu değerlendirmeyi yapar: “Kırk yıllık şiir hayatımda, bu jübileyi hak ettim. Sanatın çetinliğini bir kez daha anladım bugün (...) Şiirim aslında büyük bir değişme geçirmedim. Hayat değişmedi. İlk kitabımın ilk mısrası ‘Yaşamak bir azap çok zaman’ Benim için bugün de öyle (...) Şiir her zaman tedirginliğin, huzursuzluğun sonucudur. Kimisi haykırarak, hesap sorarak anlatır, kimisi sessiz. Mesele bu tedirginliği yaşamaktır. Oldum olası benim şiirimde rahatlık görülmedi. Tek tük mutluluk şiirlerim olmuştur. Bunları hatırlamak için yazmışımdır. Hep aynı doğrultuyu sürdürdüm. Kendimi mi tekrarladım? Hayır” (Necatigil, 2019, s. 183). Şiirinin hayatıyla olan iç içeliğini dile getiren şair, “*Sevgilerde*” kitabının yayımlanmasını kutlamak için bir araya toplanan “*Dost Meclisi*”ndeki hanımları;

*“Beş melektir başımız üzre uçar beş hatun
Beşi de evliliğin son ucu hüsrânı över*

*Adları Günöz, Emel, Aysel, Esin, Huriye'dir
Hepsi sâdik kulunu yani ki ihvânı över*

*Beşi de sır küpüdür içlerini saklarlar
Kimi mazluma fedadır kimi kurbanı över” (Necatigil, 2019, s. 193) mısralarıyla anar.*

Samimiyetin perdelediği bir tarzla evliliğin, hatta geleneksel terbiyenin kadına yüklediği her şeye, hayata rağmen dik durma sorumluluğunu anlatır. Bu, Necatigil şiirine hâkim olan insanı anlama, hissetme, iç dünyasını kavramanın latifeye bürünme hâli olarak değerlendirilebilir.

Behçet Necatigil, katılmış olduğu kutlamaların, dostlarıyla yediği akşam yemeklerinin, özel zamanların hatıralarını aruz vezniyle kaside nazım şekliyle yazmıştır. “*Dost Meclisleri*” nin unutulmaz anları, toplantıya katılanların kişilik özellikleri ya da şiirin yazıldığı zamandaki güncel konularla mevzun ve mukaffa olarak şiire dâhil edilmiştir. İlkinin 1936-1940 yılları arasında yazıldığı düşünülen bu şiirler, 1979’da torununun doğumuna yazdığı şiire kadar devam eder. 1973’te yayımlanan *Hayıfname*’de kendini “*Evler*” kitabına da gönderme yaparak; “Behçet evvelce atarken Kapalıçarşı’da tur/ Oldu bir hâtuna kul Evler’i bekler şimdi” (Necatigil, 2019, s. 92) mısralarıyla evinde, evlilikte kadın etrafında kurulan hayatın içinde mutlulukla anlatır.

Anne Olarak Kadın

Çocuk, hatta yavru korunmaya muhtaç varlıktır. Anneliğin koruyucu gücünü, şefkatini, bağlılığını hiçbir geleneğin, toplumsal kuralın gölgesinde kalmayan hayvanlarda dahi gözlemlemek mümkündür. Anne ve çocuk arasındaki iletişim de aklın ötesinde içgüdüsel olarak gelişen bir durumdur. *Yakarış* şiiri, Behçet Necatigil’in hayatının ve sanatının en belirgin dönemeci olan annesini kaybetmesinin yansımalarını taşır. Bu bir dua değildir. İstemenin ötesinde bir çocuk çaresizliğiyle “*yakarış*”tır. Çocukluğun saf günlerine dönüşün arzusudur. Şiirin; “Allahım, görüyorsun, üşümüşüm./ Uzatsan da sıcak kanatlarını/ Altına giriversem” (Necatigil, 2013, s. 106) mısraları korunmaya muhtaç benin yaradandan koruyuculuğunu talep eder. Şiirin ilk bölümünde ise “Allahım, çocukluğumda olurdu her ne dersem;/ Annem rüyalarım gelirdi mezarından” (Necatigil, 2013, s. 106) mısralarıyla çocuklukta hayatın kurucusu olarak annenin görülmesine işaret edilir.

Zincir şiirinde hayatın yorduğu bir insan olarak yer alır kadın. “Geceler dedim aklıma geldi:/ Uyurken, sızlıyor, duyuyorum/ Söküklerin üstünde/ Anacığımın elleri” (Necatigil, 2013, s. 119).

Çocuklar şiirinde kadın hayatın içinden bir anne olarak varlık bulur. Geçim derdiyle uğraşan kadın bir de hasta çocuğunun ilacı olarak yaşamak zorundadır. Çocuğuna sevdiği yiyeceği yedirmenin sevinci ile yiyeceğin azalması, tükenmesi arasındaki çıkmazın içinde bocalar. “Sevdiği bir reçeli gün aşırı yalnız ona/ Kaşıkla beraber büyür bir üzüntü/ Yağların şekerlerin çayların/ Uykularda bile bitiyorsa/ Annelere düşündürdüğü” (Necatigil, 2013, s. 220).

Barbaros Meydanı şiirinde anne ve kızın aynı zamanda aynı mekânda birbirinden farklı ruh hâlleri anlatılır. Anne hayatın yorgunluğunu omuzlarında taşıırken annesinin refakatiyle dışarı çıkan kız, başka heyecanlar peşindedir. Aynı denize bakan iki kadının duygusal farklılığı; “En gürültülü şarkılar/ Çalarken plakta,/ Onlar orda oturur / Denize bakarlar. Avunmaya muhtaç bu gençlik/ Ey kız anası ihtiyarlar,/ Ey denizlerden Esen Serinlik” (Necatigil, 2013, s. 88) mısraları ile dile getirilir.

Hasta şiirinde kadın, hasta bir çocuğun başını bekleyen kalabalığın ardından beliren ve herkesin önünde yer alan beyaz başörtülü bir silüet olarak görünür. “Gülümsiyen gözlerle beyaz örtülü biri/ Üstüme ağır ağır üstüme eğiliyor” (Necatigil, 2013, s. 619).

Cuma Günleri şiirinde dini inançların tesiriyle ölümlerin ruhunun sevdiklerinin yanına geleceği düşüncesi vardır. Burada anne özlenen ve beklenen olarak yer alır. “Cumaları, dâim, ikindiden sonra/ Bekler ölüleri dört gözle pencerem. /Onlar, ölümlerim dediklerimde kim/ Uzak akrabalar ve hasretim annem” (Necatigil 2013, 626). Bir sonraki haftaya kadar zaman, annenin özlemiyle geçer. “Belki de annemin gözündeki yaştr/ İnce ve belirsiz, gözüme dolan nem” (Necatigil, 2013, s. 626) mısraları anne ve çocuk arasında kurulan özdeşleyimin ifadesidir.

Necatigil, *Uykusuz Gecede Dörtlükler* şiirinin son dörtlüğünde “*Şiir on bir dörtlük on biri de başka*” diye belirtilir. Şiir, uykusuz bir gecede hafızanın derinliklerinden gelenlerle doludur. Hayat sahnelerinin ilki bir hatırlamadır. Sonrasında bir insanın yaşadıklarının aslında çocukluğunun izleri

olduğunu, bu çocukluğun kurucu ve belirleyici gücünün de anne olduğunu; “Bir köy, anızlar kesmiş tabanlarımı,/ Şehirlere getirildim sonra,/ Çocuk anasız kaldı mı/ İş işten geçmiş ola.” (Necatigil, 2013, s. 103) mısraları ile belirtir.

Behçet Necatigil'in şiirlerinde “anne” koruyan kollayan ve özlenen olarak varlık bulur. *Kaydı Silinen* şiirinde kadın, tanımadığı bir cenazenin başında ağlar. Burada dile getirilen annelik duygusunun milliyet, din gibi aidiyet belirten değerlerin de üstünde içgüdüsel bir davranış olarak kendini göstermesidir. Bu, ülkeler ya da ittifaklar gibi büyük toplulukların karşı karşıya gelerek insanlık tarihine silinmez izler bırakan savaşların ardında ortak acılar bıraktığı gerçeğidir. Bu gerçeklik, savaşın ardında kalan insanlığın acısı olarak sanattaki yansımalarını her zaman göstermiştir. “Norveç tarlalarının birinde/ Cesedimi buldu bir köylü kadını,/ Baç ucumda ağladığına göre/ Oğluna benzetmiş olmalı” (Necatigil, 2013, s. 108).

Beklenen/ Özlenen Olarak Kadın

Behçet Necatigil'in şiirlerinde kadın, Türk şiir geleneğine hâkim olan bakış açısıyla beklenen, uğruna ömür feda edilen bir kimlikle var olmaz. Özlenen olarak görülen kadınlar hayatın içinden yaşanılabilir durumlar içinde anlatılır. *İsimsiz* şiirinde her iki cinsin birbirine olan ihtiyacı ve özlemi anlatılırken aradaki engelin toplum kuralları olduğu vurgulanır. Kızlar evlerde, balkonlarda yalnızken erkekler kahvelerde, sokaklarda yalnızdır. Şiirin son iki mısrası şair ve sözü edilenler arasında kurulan duygu ortaklığını ifade eder. “Ben bilirim onların çektiklerini/ Ölüp gidecekler” (Necatigil, 2013, s. 628).

Kandil şiirinde ise kadın meçhul sevgili olarak geçer. Arzu edilen sevgilinin fiziksel varlığından açıkça söz edilmez. Şiire hâkim duygu sönen bir kandil gibi biten bir ömrün kederidir. Kendi hastalığının farkında olan ben, muhayyel sevgiliden de yas tutmasını beklerken sevgilinin üzüntüsüne de razı olmaz. Kendi kefen giyerken sevgiliden de karalar giyinmesi beklenir. “Giyeceğiz sevgili/ Ben ak sen kara gömlek/ Üfleyiver kandili/ Çok güç çok geç beklemek” (Necatigil, 2013, s. 609). Bu mısralar, Behçet Necatigil'in şiirinde sıkça karşılaşılan aile ve onun etrafında oluşan dünyanın bir yansıtıcısı olarak insanın insanla tamamlanacağı düşüncesinin ifadesi olarak görülebilir. - Beklemenin geçliğine beklemenin güçlüğüne rağmen sevgili, iyi ve kötü günde her durumda yanı başında olması beklenilendir.

Ayrıran / Nifak Sokan Olarak Kadın

Kadın aşkın kaynağı, sebebi olarak kabul edilir çoğu zaman şiirde. Bazen erkeğin hayata tutunma sebebi bazen de onu tamamen hayattan koparan münzevi ya da müflis bir hayata sürükleyen neden olarak görülür. Erkek egemen kültürde iki erkeğin dostluğunu örseleyecek en önemli neden olarak da değerlendirilir bazen kadın. *Dost* şiirinde Behçet Necatigil, iki dost arasındaki problemin sebebini bir kadın olarak; “Dünya böyledir zaten,/ Kadın olmasın ara yerde” (Necatigil, 2013, s. 36) mısrası ile gösterir. Şiir, “Kızına kıl kadar olsun göz koysaydım” mısrası ile devam eder. Burada iki dostun arasına giren sevgili olarak kadın değil, sözü edilen dostun kızıdır. Bunun arkasındaki temel duygu yine kıskançlıktır.

Ters Yüz şiirinde isim ve içerik arasında güçlü bir uyum vardır. Kadınların dış görünüşleri ve iç dünyaları arasındaki -olduğu düşünülen- büyük zıtlığa işaret edilir. Dört dörtlükten oluşan şiirde anlam “melek/şeytan, masum/şirret, ince/nobran, temiz/kir, zifir/parıltı” gibi birbirine zıt kelimeler etrafında oluşturulur. Dışardan olumlu anlam taşıyan kelimelerle nitelenen kadının iç dünyası olumsuz kelimelerle anlatılır. Bu asıl yüzlerin ancak onlarla geçirilen zamanla ortaya çıkacağı “evli/evsiz” sözcükleri etrafında kurulan; “Evlidirler evlerinde evsiz/ İyidirler/ İçlerine girmeyince/ Nerden bileceksiniz” (Necatigil, 2013, s. 154) mısralarıyla anlatılır.

Kadınların bu öngörülemez davranışları ve zıtlıkları ile erkek için hayatı anlaşılabilir ve yorucu bir duruma getirdiği de ifade edilenlerdendir.

Kadınların Sıradanlaştırıldığı / Sıradan Kadınların Anlatıldığı Şiirler

Kadınlılar, Behçet Necatigil şiirleri içerisinde kadının cinsel kimliğiyle belirgin olarak öne çıktığı eserlerinden biridir. Şiirin ilk dörtlüğü, kadının hep kendisinden beklenen olarak yüklerini omuzlamakta zorlandığına işaret eder. “İtilmiş gündüzlerde/ Çoğu ancak gecelerde vardılar/ Çağrıldıkça geçici/ Fısıltılara kandılar” (Necatigil, 2013, s. 266) mısralarıyla kadının gündüzlerde sosyal hayat içerisinde hep ötelendiği, görmezden gelindiğini; gecelerde ise fiziksel varlığıyla değer bulduğu anlatılır. Bu değer de geçiciliğine işaret edilir. Şiirin devamında reddetmenin kadının tek gücü olduğu, bu reddin onun tamamen görmezden gelinmesine yol açacağına da işaret edilir. “Bütün yalnız kaldılar” mısrasıyla kadının kendi çıkmazında; gitmekle kalmak, kıymetli ve kıymetsiz, var ve yok arasında bocalamasına işaret edilir. Şiirin son dörtlüğünde kadının kendi yalnızlığına sessizce gömülmesi, bir masal kahramanının dağlara kaçıışı, haksızlığa başkaldıran bir soylu eşkıya gibi insandan uzaklaşması; “Kıskançtılar, onurlu/ Baktılar başlar öne eğiliyor/ Hırçın atların terkisinde/ Yalçın dağlara kaçtılar” (Necatigil, 2013, s. 266) mısralarıyla anlatılır.

Yılmaz Taşçıoğlu, “*Kadınlılar*” şiirine “ ‘Kadınlılar’ ve ‘Eski Sokak’ başlıklı şiirlerde kadın kavramının aile içindeki eş rolü bakımından ele alındığı görülüyor. Kadın hep özveride bulunur, ne istense, ağırlığına, zorluğuna bakılmaksızın yerine getirmeye çalışır. Ailenin temel ögesi olmasına rağmen gereken sevgiyi görmeyen kadınların ‘istemiyorum’ demek gibi bir güçleri vardır. Geçici fısıltılarla cinsel bir nesne olarak görülürler. Kadın erkek ilişkilerinde kadının ezilmişliği, çaresizliği onurlu bir davranışa yöneltir onları: kaçışa. Bu gerçek hayatta bulamadıklarını hayal dünyasında aramaları şeklinde yorumlanabilir” (Taşçıoğlu, 2006, s. 303) değerlendirmesini yapar. Gonca Gökalp ise şiirin dördüncü kıtasını, kadının anne olamamaktan duyduğu acı olarak değerlendirirken şiirin geneline; “ ‘*Kadınlılar*’ şiirinin bütününde işlenen konu, hayat kadınlarıdır. Aile kurumunun tamamen dışında kalan ve toplum tarafından kötü gözle bakılan genel kadınlara şairin yaklaşımı son derece insanidir” (Gökalp, 1992, s. 84) değerlendirmesini yapar. Aynı şiir üzerine yapılan değerlendirme farklılıkları Behçet Necatigil’in bazı şiirlerinin farklı çağrışımlar uyandıran, farklı okumalara açık maksadına ulaşmış eserler olduğuna işaret eder.

Ayrılıklar şiirinde kadın yeri bir başkasıyla doldurulabilecek, giden için de yeni gelen için de özel bir anlam yüklenmeyen nesnedir. Bu şiirde de aşğın duyguları da hafife alınarak her kadının yerinin bir başka kadınla doldurulabileceği; “Dünyada başka kız yok mu./ Elini sallasan ellisi –/ Mesele bundan ibaret” (Necatigil, 2013, s. 38) mısraları ile ifade edilir. Bu şiirle özellikle “Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü gibi eserlerinden klasik edebiyata hâkim olduğu anlaşılan Necatigil’in” (Taşkesenlioğlu, 2020, s. 84) bu dönem edebiyatında kadının bireysel farklılıklarından söz edilmemesine, sevgilinin hep beklenen oluşuna bir eleştiri getirdiğinden söz etmek de mümkündür.

Hayat Kadınları

İstanbul’un en canlı muhiti olarak birçok eserde Beyoğlu’ndan söz edilmiştir. Doğan Hızlan, Turan Akıncı’nın “*Beyoğlu- Yapılar, Mekânlar, İnsanlar* (1831-1923)” kitabını tanıtırken “Batı etkisinde İstanbul’u öğrenmek, Batı etkisinde Türkiye’yi öğrenmekle eş anlamlıdır” (Hızlan, 15 Eylül 2018) der. Salah Birsal, “*Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*” adını verir Beyoğlu’ndan gelip geçenleri, orada konuşulanları anlattığı eserine. Ahmet Hamdi Tanpınar, bir başka okur Beyoğlu’nu İstanbul’u yazarken, Mithat Cemal, “Fethedilmeyen İstanbul” (Kuntay, 2016, s. 61) der Beyoğlu için. Behçet Necatigil’in *Renkli Fenerler* şiiri de Beyoğlu batakhanelerinin bir gerçeği olarak orada çalışan kadınları anlatır. Şiire hâkim olan duyguda bu kadınlar yaşadıkları hayat itibarıyla dışlanmaz, suçlanmazlar. Üç birimden oluşan şiirin birinci bölümü bu kadınları dışardan değerlendiren bir bakış açısı arz eder. Onlar davranışlarıyla; “Kızlı kadınlı Beyoğlu geceleri/ Gülüşleri bir tuhaf/ Yürüyüşleri bir garip/ Yollu oldukları belli” (Necatigil, 2013, s. 84) şeklinde tanımlanırlar. Şiirin ikinci bölümünde bu kadınların buldukları mekânlar “pastane, durak, sinema önleri” olarak sıralanırken “Allah’ın talihsiz kulları” olarak belirtilirler. Şair, sadece bir nesneye dönüşen bu kadınların iç dünyalarının hiçbir anlam taşıması dışında fiziksel özelliklerinin de fazla bir önem arz etmediğini; “İnce eleyip sık dokumadan/ Alıp çıktığımız kadınlar” (Necatigil, 2013, s. 84) mısralarıyla anlatır. Şiirin son bölümü tamamen bu kadınlarla birlikte olanların çelişkileri üzerine kurulur. Önce zevk edilip, sonra

tiksinip, hastalıklı bilinen yine de vazgeçilemeyen varlıklar olarak anlatılırlar. *Renkli Fener* adlandırması ile fenerin yanıp sönen değişken renkliliği, anlatılan kadınların birbirinden farklı hikâyeleri, dış görünüşleri, bu kadınların muhataplarının değişen duyguları ve Beyoğlu'nun ışıklı renkli geceleriyle çoklu bir çağrışım dünyası kurulduğu söylenebilir.

Elif şiiri Tepebaşı, tasviriyle başlayıp Kasımpaşa, Beyoğlu arasındaki; muhiti kahveleri, çay bahçeleri, cıvılcıvı insan sesi ile dolu sokakları, izbe ev tasvirleriyle tanımlanırken gün geceye döner. "Uyurken Kasımpaşa/ Işıklar içinde Beyoğlu/ Uyanır hayata" (Necatigil, 2013, s. 93) mısralarıyla Beyoğlu'nun gece hayatı başlar. Burada her gece kimliği ve sayısı değişen erkek topluluğuyla sokak aralarına giden bir kadın anlatılır. Bu şiirde de kadın yaşamış olduğu hayat nedeniyle ötekileştirilmez suçlanmaz. Şair, adını "Elif" koyarak bu kadın için de doğru bir hayat umduğunu imgeler. Elif, eski alfabe ile yazıldığında "e,l,f" üçüzlü köküyle "doğru ve düzgün boy" anlamına gelirken "i" harfinin gösterildiği yazılışta "Ülfet eden, iyi ilişki kuran, aşına" (Parlatır, 2012, s. 396) anlamına gelir. Her iki yazılışta da olumlu bir anlam çağrışımı oluşur. Şiirin son biriminde şair, kadına Elif diye hitap ederken Karacaoğlan'ın "İncecikten bir kar yağar/Tozar Elif, Elif deyi" (Mehmed Fuad, 1977, s. 101) mısralarına ve Dede Korkut'un "Adını ben verdim, yaşını Allah versin" (Türk, 2019, s. 24) duasına gönderme yapar. "Bu şiir senin için Elif/ Yazarken seninle doluydum/ Asıl adın başka olsa bile/ Kıştı gece yarısı/ Kasımpaşa önlerinde/ Yazarken seninle doluydum/ İncecikten bir kar yağar/ Tozuyordu Elif diye/ Adını Elif koydum" (Necatigil, 2013, s. 93).

Kızlar şiirinde de olumlu bir yaklaşım vardır. Şair, öncelikle nasıl bir hayat sürerlerse sürsünler hiçbir ayırım gözetmeksizin kadınlara karşı duygularını "Kardeş bilirim hepinizi" mısrasıyla belirtmiştir. Hafif meşrep olarak tanımlanabilenler için de "Zavallı bulurum bulsam bulsam" mısrasından hiçbir ötekileştirmeye gidilmediği anlaşılır. Şiirin ikinci bölümü tamamen kadın ruhunu içerden okumaya ayrılmıştır. Burada orta sınıftan kadınların hayatta konumlanışları erkeklerle ilişkileri nispetinde belirlenmiştir. Kadınlar; "Kendi mahallesinde/ Kurumuş kalmış kızlar," (Necatigil, 2013, s. 85) olarak yalnız hayatlarında hayatın canlılığından, ruhundan uzak tanımlanırlarken; "Nüfus kütüklerinde/ Kocaya varmış kızlar./ Sevmiş sevilmemişler/ Kadri bilinmemişler" (Necatigil, 2013, s. 85) mısralarıyla başkasıyla paylaşılan bir hayatın içinde kadınların ruhsal yalnızlığına işaret edilmiştir. Şiirin son bölümü yine ilişkileri davranış şekilleri ile "iffette aciz, hoppa" olarak nitelendirilen kızlara dair bir bakışla sonlandırılır. Şiire hâkim olan duygu kadınları yaşadıkları hayat içerisinde anlamaya çalışmaktır.

Gözleri şiiri de bir eğlence mekânına giden orta sınıftan hatta gelir seviyesi daha düşük birinin kendi benliğiyle olan mücadelesini anlatır. Oraya gidebilmek için maddi manevi birçok "şey"den fedakârlık yapan kişinin orada bulunan hayat kadınına bakışını yorumlar. İki de farklı yokluklar içinde bulunan kadın ve erkek aynı yerde başka duygulardadırlar. Kadının gözü masadaki mezelerle karnını doyurmada iken erkek, hem beklentilerinin yerine getirilmemesinin hem de feda ettiklerinin çıkmazındadır. Bu şiirde "pis kahpe" ifadesi kullanılsa da bu eğlenmeye giden şiirin söyleyeni tarafından yapılır. Şerif Aktaş, "... hikâye ve romandaki anlatıcı gibi şiirde de bir söyleyici ve konuşucunun varlığını düşünmek yerinde olur" (Aktaş, 2009, s. 237) der şiir tahlil ederken. Bu şiirde de Necatigil, kadının bakışlarını, mezeleri, meyhane ortamının anlatımını hesap yapmaktan eğlenemeyen kişiye bırakmıştır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Türk edebiyatının özgün şairlerinden olan Behçet Necatigil, kırk yılı aşkın şiir serüveninde herhangi bir şiir topluluğuna katılmamış, herhangi bir akımın izini sürmemiştir. Hece ve aruz veznine hâkimiyeti, eski şiiri bilip yeni şiiri takip etmesi, onun kendi şiirini oluşturmasına zemin hazırlamıştır. Şiirin anlam dünyasını şairin yaşantısından, tanıklıklarından uzak düşünmeyen sanatçı, kendi şiir evrenini de bu doğrultuda oluşturmuştur. Onun şiirinde ev, aile, çocuk, kadın öne çıkan konulardandır. "Kadın" iç dünyasının zenginliği, hayatın ona yüklediği rollerle birbirinden farklı durumlarla Necatigil şiirinde önemli bir noktayı teşkil etmiştir.

Behçet Necatigil'in şiirlerinde kadın, daha çok evinde ocağın başında yemek pişirirken, çocuklarını doyururken ya da eve hayat veren büyülü bir el olarak görülür. Bu, şiirin kendi hayatının izlerini taşıdığı farklı şekillerde ifade eden şairin yaşadığı dönemin fotoğrafıdır. Çizilen kadın portreleri orta sınıftan şehirli kadının yüzleridir. “Çünkü asıl şiirler bekler bazı yaşları” diyen şairin eserlerinde kadın, genç bir delikanlının uzaktan gördüğü konuşmaya cesaret edemediği kimlikten zamanla evinin dertleriyle uğraşan, aynı hayatı yaşadığı insanın çok uzağında kendi kavgasını veren yalnız bir kadına, bazen de bir geceyi çocuğunun başını bekleyerek geçiren tedirgin bir anneye dönüşür.

Behçet Necatigil, bir hikâyenin kurgusunu oluşturabilecek yaşanmışlıkların, soyutlamalarla, olayın uyandırdığı his dünyası ve çağrışımlarla şiire konu olabileceğini düşünür. Bu fikrinin yansımalarını kadına dair yazdığı şiirlerinin hemen hepsinde görmek mümkündür. Kadınlar kendi yaş gruplarının yaşayabileceği mekân ve duygular üzerinden şiire dâhil edilir. Şiirlerde, çocuk yaşta annesini taklit ederek oynayan çocuktan, eşini kaybetmiş yalnız yaşayan “nine” ye kadar her yaşta kadın vardır. Kadınlar evlerde ya da sokaklarda iç ya da dış mekânlarda farklı durumlarda resmedilir.

Necatigil'in şiirlerinde kadına iç dünyasından bakan onu anlamaya ve anlatmaya çalışan olumlu bir bakış açısı vardır. Onun şiirlerine hâkim olan duygu hayatın yüklediği sorumluluklar, toplumsal hayatın insana öğrettiği değer yargıları altında ezilen kadını anlamak gerektiğidir. Düşük kadınlar da hayatın bir parçası olarak resmedilir onun şiirlerinde. Bu kadınlar da suçlanmaz ve ötelenmezler. Behçet Necatigil'in kırk yılı aşkın sanat hayatında hemen her insanda karşılığını bulabilecek duyguların, manzaraların, insanların şiirle dile getirildiğini söylemek mümkündür. Toplumsal hayatta ve bireyin hikâyesinde yadsınamaz bir yeri olan “kadın” konusu da geniş bir yelpazede işlenmiştir.

Behçet Necatigil'in şiirlerinde “kadın” konulu bu çalışmada şairin şiire yaklaşımı, kadının şiire konu ediliş şekilleri, sanatçının hayat ve eser arasında kurduğu bağ, ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağın şiirlere yansımaları mısralarla gösterilmeye özen gösterilmiştir. Daha sonra şairin bütün şiirleri taranarak kadın konulu olanlar tespit edilip içeriklerine göre tasnif edilmiştir. Giriş bölümünün ardından “Toplumsal Rollerine Göre Kadın Tipleri” adlı ikinci ana başlık altında şiirler; “Genç Kızlar / Genç Kadınlar, Ev ve Kadın, Anne Olarak Kadın, Beklenen Özlenen Olarak Kadın, Ayıran Nifak Sokan Olarak Kadın, Kadınların Sıradanlaştırıldığı / Sıradan Kadınların Anlatıldığı Şiirler, Hayat Kadınları” alt başlıkları ile sınıflandırılarak incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada Behçet Necatigil'in, hemen her insanın şahidi olduğu ama üzerinde çokça düşünmediği, hayatın sıradanlığı içerisinde kaçırılan, aslında bütün toplumu kuşatan olaylara içerden bakarak yeni bir şiir evreni kurduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sanatçının açık, yalın bir ifadeyle her devrin insanının duygularına hitap edebilecek, tüm zamanların okurunda karşılık bulacak şiirlerinde; küçük kız çocuğu, karşı cinsten ilgi bekleyen genç kızlar, orta yaş evli kadınlar ve nine olmak üzere her yaş grubundan kadın görülür.

Kadın, halk şiirinden modern şiire uzanan tarihsel süreçte şiirin en belirgin konularından olmuştur. Özellikle Klasik Türk şiirinde aşkın nesnesi olarak görülen kadın, modern şiirde farklı yönleriyle yer almaya başlamıştır. Hızlı sosyolojik değişimlerin olduğu, sosyal bilimlerin hemen her alanında kadına yönelik çalışmaların arttığı bu çağda “kadın ve şiir” birçok çalışmanın konusunu oluşturacaktır. Kendinden sonraki kuşakların şiirini etkileyen bir isim olan Necatigil'in şiirleri üzerine yapılan bu çalışma, şairin bizzat öğrencisi olmuş ya da onun şiir yaklaşımını benimsemiş diğer şairlerin eserleri üzerine yapılacak çalışmalar için de bir fikir oluşturabilir. Türk şiirinde kadın ve tarihsel süreçteki yaklaşım farklılıkları gibi çalışmalara bir kapı aralayabilir.

Yazarların Katkı Oranları

Çalışma tek yazarlı olduğu için yazarın katkı oranı % 100'dür.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada çıkar çatışması oluşturacak herhangi bir husus yoktur.

Kaynaklar

- Aktaş, Şerif (2009). *Şiir tahlili teori- uygulama*. Ankara: Akçağ.
- Belge, Murat (2006). *Edebiyat üstüne yazılar*. İstanbul: İletişim.
- Çetin, Nurullah (2013). *Behçet necatigil (hayatı, sanatı ve eserleri)*. Ankara: Akçağ.
- Dede Korkut hikâyeleri* (2019). Hatem Türk (Haz.). İstanbul: Mercan Kitap.
- Dökmen, Zehra Y. (2015). *Toplumsal cinsiyet (sosyal psikolojik açıklamalar)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gökalp, Gonca (1992). Behçet Necatigil'in şiirlerinde aile. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hızlan, Doğan (15 Eylül 2018). "Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu". Hürriyet. <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/dogan-hizlan/ah-beyoglu-vah-beyoglu-40956544>.
- Kısakürek, Necip F. (1992). *Çile*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kuntay, Mithat C. (2016). *Üç İstanbul*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Mehmet Fuat (1977). *Karacaoğlan, yaşamı sanatçı kişiliği, yapıtları*. İstanbul: De Yayınevi.
- Necatigil, Behçet (1979). *Bile yazdı*. İstanbul: Ada Yayınları.
- Necatigil, Behçet (2013). *Bütün eserler*. İstanbul: YKY.
- Necatigil, Behçet (2014). *Solgun bir gül oluyor dokununca (kendi sesinden şiirler)*. İstanbul: YKY.
- Necatigil, Behçet (2019). *Dost meclislerinde kasideler*. Ayşe Sarısayın- Şaban Özdemir (Haz.). İstanbul: YKY.
- Parlatır, İsmail (2012). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Taşcıoğlu, Yılmaz (2006). *Dar vakitlerde geniş zamanlar*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Taşkesenlioğlu, Lokman (2020). *Klasik Türk edebiyatı*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Extended Summary

Introduction

The artist tries to capture an original expression in his work. But this is not always a achievable result. The dominant artistic approach of the period in which the artist lived can affect his works. The political and social events of the period and the leading names of the period may have an effect. The artist wants to distance himself from both. Behçet Necatigil is one of the names who have achieved his own expression in Turkish poetry. Socialist Realist understanding of art and the Second New poem were active during the period when he gave his works. In this process, Necatigil acted according to his own preferences in choosing the subject of his poems and using the image and sound, meter and rhyme in the poem. Necatigil thinks that every poet's own poetry adventure passes through the periods of "Hospitality, longing, wisdom". It is a process of maturation and self-discovery. He likens the poet to "Robinson" in the sign of Expatriation. Just as on a deserted island, Robinson has to take shelter with the opportunity at hand. The poet will also be under the influence of the poets he first met in his poetry adventure. He evaluates this period as the period of wannabe and imitation. In the "longing" period which is the second period, the poet gets tired of imitation and the search for poetry of others and follows his own voice. He thinks that the poet is trying to convey his world to his readers while in this period. In this process, the poet realizes the difficulty of changing the environment and people. In the period of wisdom, he understands the attitude of the poets before him. He is of the opinion that acceptance and surrender took the place of rebellion in his poems of this period. And as a basis for these three periods, he cites Ali Şir Nevâyî's way of collecting his divans as a source. Behçet Necatigil said, "A person first writes poems that are 'foreigner in abroad' and then 'beautiful in longing'. Poems that are an account of a lifetime are poems that are 'useful in wisdom'.

Method and Findings

Behçet Necatigil, as a poet who knows old poetry and can follow new Turkish poetry and Western poetry, was able to see the change in poetry and the direction of poetry. "Qasida in Friend Chambers" are poetry essays written in aruz prosody in the type of qasida, commemorating the evening meetings held in friends' houses, the reason for the gathering, the invited guests, the host in the work. In these poems, the reflections of the observer attitude of the poet's community and his dominance over the old poetry can be seen. Behçet Necatigil does not consider the poet's experiences and poetry separately from each other. He believed that the life of the poet, his testimonies, and the emotions that touched his heart would be the source of his works. He did not hesitate to express this clearly in his poems. The poet is known as the poet of houses because of his poems written in a plain language on "houses". Another element that dominates Behçet Necatigil's poetry is the human being in every form, old, young, woman, man and child. In Necatigil's houses, middle-class people exist in the turmoil of life with the concern for bread. People who go to work or come from work, happy and unhappy couples who get along or disagree with each other at home, the elderly, children crying and playing are often seen with a neighborhood crowd. Young boys and girls exist in their most warm and sincere states. The emotional world of prostitutes, lazy, excited young girls also finds a place for itself in his poems. There is no judgmental point of view in Necatigil's poems. In these poems, too, there is an approach that sees everything that tries to understand people. The hustle and bustle of daily life is reflected in the verses. On the other hand, in the big picture seen behind the struggle for life of the bread fight, the broken and lonely heart of the person in the crowds can be felt.

It is possible to see photographs of women of all ages in his poems. Women are treated in terms of gender as they exist with their human aspects trying to hold on to life. Old women, housewives waiting for her husband, a mother trying to feed her child, women working at the sewing machine until midnight to support her house appear. The influence of traditional values on women's life also finds its place in poems from a woman's perspective. In traditional poetry and life, women are loved and preferred. In Turkish poetry, women generally find a place for themselves in this respect,

while in Necatigil's poetry, the anxiety of waiting to be preferred or not being preferred is also included in the poem from a woman's point of view.

A longing for a longed and sought after home manifests itself in his poems. Lives are established according to the house, which is the indicator of life. Coming home, leaving home. This house that surrounds the person is seen as a responsibility for both sexes. While the woman positions herself as the desired of love, in her poems the man wants to see himself as the expected of the house. Home is a place of taking shelter. Where the dream does not exist, the house appears as a place to escape. Behind this photograph, the factor that defines the house as a shelter and a place to escape is the woman.

Conclusion, Discussion and Recommendations

In this study on "women" in Behçet Necatigil's poems, the poet's approach to poetry and the bond he established between life and work were tried to be discussed. Care has been taken to show the reflection of this bond in the poems through verses. Afterwards, all the poems of the poet were scanned and the ones on women were determined and classified according to their content. After the introduction, the poems under the second main title, "Types of Women According to Their Social Roles"; "Young Girls / Young Women, House and Woman, Woman as Mother, Woman as Expected, Longed for, Woman as Separator, Ordinary Women / Poems about Ordinary Women, Prostitutes" were tried to be analyzed by classifying them. In the conclusion part of the study, it was concluded that Behçet Necatigil established a new poetry universe by looking from the inside to the events that almost every person witnessed but did not think much about, kidnapped in the mediocrity of life, and actually encompassing the whole society. It has been determined that the artist has a poetic language that will respond to the readers of all times, with a clear and simple language, with a reality that will surround the people of every age from within.

This work on the poems of Necatigil, a name that affects the poetry of the generations after him, may also create an idea for work on the works of other poets who have been students of the poet himself or adopted his poetry approach. In Turkish poetry, it can open a door to studies such as differences in the approach of women and historical process.

A Bibliometric Analysis of Studies on Educational Games

Yasemin KUZU
Kırşehir Ahi Evran University
yaseminkuzu@ahievran.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-4301-2645

Okan KUZU
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
okan.kuzu@ahievran.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-2466-4701

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1102403
Geliş Tarihi: 12.04.2022	Revize Tarihi: 26.10.2022
	Kabul Tarihi: 08.11.2022

Atıf Bilgisi

Kuzu, Y. ve Kuzu, O. (2022). A bibliometric analysis of studies on educational games. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 724-740.

ABSTRACT

In this study, it was aimed to examine a total of 254 articles about educational games in the WoS database between 2012-2021 in terms of bibliometric indicators. For this purpose, the keywords used in the articles, the cited studies, the density of co-citations according to the time course, the distribution of cited journals, the country and affiliation co-operations were analyzed by social network analysis. It is determined that the largest keyword set is "educational computer game". When the most cited studies are examined, it is seen that these studies focus on topics such as computer and digital games, game-based learning. While studies on performance-based game-based learning were mostly cited in 2012, it has been noted that the most cited subjects in recent years are studies on digital, mobile and computer-based games. It has been seen that the most cited journal in scientific studies on educational games is "Computer & Education". It has been determined that the most important place in the cooperation between countries belongs to the USA, Spain and Taiwan, respectively. In terms of corporate collaborations, it has been seen that the "National Taiwan University of Science and Technology" in Taiwan is in an important and critical position that allows other institutions to stay in contact.

Anahtar Kelimeler: Bibliometric analysis, digital games, educational games, social network analysis.

Eğitsel Oyunlar ile ilgili Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Bir Analizi

ÖZ

Bu çalışmada 2012-2021 yılları arasında WoS veri tabanında yer alan eğitsel oyunlar ile ilgili toplam 254 makale bibliyometrik göstergeler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, makalelerde kullanılan anahtar kelimeler, atıf yapılan çalışmalar, ortak atıfların zaman akışına göre yoğunluğu, atıf yapılan dergilerin dağılımı, ülke ve kurum işbirlikleri sosyal ağ analizi ile çözümlenmiştir. En büyük anahtar kelime kümesinin "educational computer game" olduğu belirlenmiştir. En çok atıf alan çalışmalar incelendiğinde ise bu çalışmaların bilgisayar ve dijital oyunlar, oyun tabanlı öğrenme gibi konular üzerine odaklandığı görülmüştür. 2012 yılında daha çok performansa dayalı oyun tabanlı öğrenme ile ilgili çalışmalar atıf almışken son yıllarda en çok atıf alan konular dijital, mobil ve bilgisayar tabanlı oyunlar üzerine olan çalışmalar olduğu dikkatleri çekmiştir. Eğitsel oyunlar ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalarda en çok atıf alan derginin "Computer & Education" olduğu görülmüştür. Ülkeler arası iş birliğinde en önemli yerin sırasıyla Amerika Birleşik Devletleri'ne İspanya'ya ve Taiwan'a ait olduğu belirlenmiştir. Kurum iş birlikleri açısından ise Tayvan'da yer alan "National Taiwan University of Science and Technology" 'nın diğer kurumların ilişki içinde kalmasını sağlayan önemli ve kritik bir konumda olduğu görülmüştür.

Keywords: Bibliyometrik analiz, dijital oyunlar, eğitsel oyunlar, sosyal ağ analizi.

Introduction

Games are a sociocultural structure that has existed since the birth of human history and contributes to the social, emotional, cognitive, physical and linguistic development of children (Kuzu, 2022). According to Kukul (2013), game is an enjoyable activity that supports the development of the child and with an important role in getting ready for life. It is an activity that develops the child's interest and curiosity, activates his mental skills, increases his creativity and contributes to putting what he has learned into practice (Güneş, 2015). In other words, game is teaching the subject and concept that no one else can teach the child by himself, thanks to his own life and experiences (Kuğuoğlu and Kürtüncü-

Tanır, 2006). Game, which is an indispensable part of life, emerges as an effective tool in transferring knowledge and ensuring permanence (Duran and Tufan, 2017).

Games, which have an important place after the basic needs such as nutrition, shelter and protection from the past to the present, have emerged as an effective method and approach that is used in the education-teaching process as well as educational materials in recent years. Game, which is the most basic need of childhood, turns into an educational tool that can meet all kinds of needs of the child when it is presented in a well-planned and purposeful format (Baş, Kuzu and Gök, 2020). The concept of educational game comes to the fore in increasing the permanence of the information by ensuring that the learned information is repeated in a fun and comfortable environment. The different aspect of educational games, also referred to as Games for Learning [G4L], from ordinary games is that educational games are designed to give the player a knowledge or skill (Kuzu, 2022). As a matter of fact, the application of games with educational content can effectively stimulate children's interest in learning, improve children's practical thinking abilities, grasp independent participation and awareness of rules. Education-teaching process includes with from pre-school to graduate education (Kuzu, Kuzu and Gelbal, 2019) and it is indicated that educational games are an important and indispensable part of this process. They are a tool that allows to be taught practically in a more comfortable environment by planing in advance in line with the determined purposes, and to reinforce the learned information by repeating. Educational game is a teaching technique that ensures the repetition of the learned information in a comfortable and safe environment and increases the permanence (Demirel, 2010). It makes the participation of even children who have insufficient interest in the lesson and do not actively participate in the lesson (Demirel, 2015).

Educational games, which are rich and diverse, are widely used not only to develop children's cooperative spirit and thinking skills, however also to develop children's awareness of competition and rules. On the other hand, educational games also contain educational values and develop all the skills that children have (Zaman, 2014). For example, it has been stated in studies that educational games increase creative thinking (Adıgüzel, 1993; Kaptan and Korkmaz, 1999), problem solving (Şahhüseyinoğlu, 2007), decision making, analytical and critical thinking (Baş et al., 2020). As a matter of fact, it can be said that high-level thinking skills are directly or indirectly related to each other (Karnes and Bean, 2009), and so that a game that causes an increase in any skill will contribute to the development many skills (Baş et al., 2020). In addition, educational games provide children with some gains such as strategic thinking, planning and effective communication (Kirriemur and McFarlane, 2004). Thanks to educational games, course topics can become interesting, new concepts can be taught, and learned concepts can be reinforced (Kaya, 2007).

When the literature is examined, it is seen that the concepts such as educational games and serious games, game-based learning and gamification are still confused. However, it is very important to make this distinction. Gamification is defined as transforming non-game environments into game environments by designing game rules and game components in order to increase individuals' experiences, motivation and interest levels (Domínguez, Saenz-de-Navarrete, de-Marcos, Fernández-Sanz, Pagés and Martínez-Herrálz, 2013). Not used for gamification, gaming and gaming environments; It is a concept used for environments other than games such as health, sports, nutrition, marketing and education. For example, giving a star to students for each known question in a classroom setting, creating a leaderboard based on the stars they received, and giving various gifts to the top three can increase students' motivation and performance towards the lesson, it can prepare the ground for a more enjoyable course process, and students can be offered the opportunity to learn by doing without fear of making mistakes (Kuzu, 2022). However, in addition to its contribution to the learning environment, it is stated that gamification will increase the competition among students (Buckley and Doyle, 2016) and may negatively affect students' motivation in the long run (de-Marcos, Domínguez, Saenz-de-Navarrete and Pagés, 2014; Denny, 2013; Hanus and Fox, 2015). Unlike gamification, game-based learning is the use of the game itself as a tool in the learning process. While completely real environments are used in gamification, unreal environments are used in game-based learning (Meşe and Dursun, 2017). Thanks to the motivating feature of game-based learning, students can reach the desired gains in a more fun way and can participate in the lesson as if they are playing a game (Anastasiadis, Lampropoulos and Siakas,

2018). However, according to Ülküdü and Bacanak (2013), when the class size is large, the time to be allocated to game-based learning environments will be longer and this may lead to a waste of time. Serious games, on the other hand, are games played with a specific goal, whose main purpose is not entertainment. Serious games seek to provide skill development based on knowledge building. Serious games are games that can offer content very similar to real-world situations created by professional design teams. Walking on the lunar surface with VR (Virtual Reality) glasses or creating a repetitive and controlled scenario environment with a flight simulator without any risk to the environment can be given as examples of serious games. As you can see, the main purpose here is not entertainment, but education on a specific subject. Although serious games and educational games have similarities, they are not the same thing (Becker, 2017). Educational games are predominantly made for children and students of all ages and can be used both inside and outside the classroom. Educational games are games designed to teach people a certain subject or a certain skill and are a subset of serious games (Kuzu, 2022).

In recent years, the number of scientific studies in this field has increased and inspired researchers due to the fact that games are seen as structures that with the important roles in the development of individuals (Uğurel and Moralı, 2008). One of the sources where scientific studies meet with readers is scientific journals. Scientific journals contribute to the dissemination of research and scientific information conducted through scientific processes, to the environment, to the transfer from generation to generation, and to the development of science. With scientific journals, an area of communication and interaction emerges in the world of science (Bozdoğan, 2020). Publications in scientific journals; it is a clear indication of whether scientific methods are carried out correctly. The effectiveness of scientific publications in scientific circles is generally determined by bibliometric analysis (Bali, 2021). With the bibliometric analysis, the interests of the researchers and the research subjects are determined and allowed the evaluation of the publications in the relevant field (Zupic and Čater, 2015). The purpose of bibliometric analysis is to analyze certain features of documents or publications and to obtain data on the communication between scientists and scientific publications (Al and Çoştur, 2007). The number of authors, publication years, topics covered, journals in which they are published, and cited sources are analyzed quantitatively with bibliometric analysis (Al and Tonta, 2004). Bibliometric analysis is used that in the examination of the characteristics and trends of recorded information, in the analysis of the structures of scientific and research fields, in the evaluation of research activities and in the management of scientific information (Patra, Bhattacharya, and Verma, 2006). Bibliometric analysis is based on indicators (Abramo, Angelo and Caprasecca, 2009) and provides a powerful method and dataset to examine both the structure and process of scientific communication (Borgman and Furner, 2002). From multiple databases (e.g., Cambridge Scientific Abstracts Illumina, Directory of Open Access Journals [DOAJ], Embase, Google Scholar, Medline, Open Archives Initiative [OAI], ProQuest, PsycINFO, Registry of Open Access Repositories [ROAR], Scopus, Sociological Abstracts and Compendex, TR Index, Web of Science [WoS]) to perform bibliometric analysis) and data tools (e.g., BibExcel, CiteSpace, CitNetExplorer, Science of Science (Sci2) Tool, SciMAT, VantagePoint, VOSviewer) can be used perform bibliometric analysis. In this study, research was conducted on the WoS database produced by Clarivate Analytics, as it is one of the most important scientific citation scanning and analytical information platforms in the world and provides a comprehensive data content for researchers from different disciplines (Li, Rollins and Yan, 2018). The WoS database also includes international indexes such as Science Citation Index Expanded (SCIE), Social Science Citation Index (SSCI), Art & Humanities Citation Index (AHCI), and Emerging Sources Citation Index (ESCI), which are considered respected citation indexes. In this context, in this study, it was aimed to examine scientific publications related to educational games in terms of bibliometric indicators, and answers were sought for the following research questions.

- 1) What is the distribution of keywords used in articles?
- 2) What is the distribution of the cited studies in the articles?
- 3) What is the citation density according to the time course of the studies that are co-citation in the articles?
- 4) What is the distribution of the journals cited in the articles?
- 5) What are the country co-operations regarding the articles?
- 6) What are the affiliation co-operations regarding the articles?

Method

In this section, detailed information was presented related to research design, data collection and analysis. In which the quantitative research approach was adopted, the descriptive survey research design was used. Data were collected by document analysis technique.

Data Collection and Analysis

During the data collection process, first of all, the expressions "educational games" and "educational game" were written separately for each of the "title", "abstract" and "keywords" fields in the "Web of Science™ Core Collection" section of the WoS database. In the "Refine results" field, the expression "mathematics or mathematic or maths or math" was entered. Then, in the "Publication Years" tab such as "2012-2021"; in the "Document Types" tab such as "Article"; in the "Web of Science Categories" tab such as "Education Educational Research"; in the "Web of Science Index" tab such as Science Citation Index Expanded® (SCIE), Social Sciences Citation Index® (SSCI) and Emerging Sources Citation Index® (ESCI) restrictions were applied. As a result of the scans, a total of 254 articles on educational games in the WoS database between the years 2012-2021 were obtained. The obtained articles were analyzed with the social network analysis method in line with the parameters of the evaluative bibliometric method. Bibliometrics is a quantitative method that enables the bibliographic information of publications to be analyzed using statistical methods (Holden, Rosenberg and Barker, 2005). Evaluative bibliometry, on the other hand, is an analysis method for scientific activities that focuses on the quality of scientific performance (Narin, 1976). In this study, the articles about educational games were examined and the keywords used in these articles, the cited studies, the density of co-citations according to the time course, the distribution of cited journals, country and affiliation co-operations were analyzed using bibliometric analysis techniques. Within the scope of the study, the social network analysis method was used while performing the bibliometric analysis. Social network analysis, on the other hand, is a quantitative method used to determine the characteristics of social actors and to define and visualize the relationship structures between actors (Wasserman and Faust, 1994). The software called CiteSpace, which uses both bibliometric and social network analysis methods together, was used in the analysis process. CiteSpace is a Java-based program used for the analysis and visualization of co-citation networks (Chen, 2004).

Research Ethics

This study is an international comparative education study in terms of its subject, and there is a human or animal subject within the scope of the research; data collection methods such as experiments, observations, questionnaires or interviews were not used. For this reason, it was not necessary to obtain an ethics committee report.

Findings

In this section, scientific publications related to educational games were examined in line with the research questions in terms of bibliometric indicators and the findings obtained were presented in detail.

Findings on the Distribution of Keywords Used in Articles

The most frequently used keywords in scientific studies on educational games were analyzed by social network analysis. The network map of the clusters formed by the keywords is presented in Figure 1.

Figure 1. Network Map of Clusters Formed by Keywords

According to Figure 1, the modularity q index of the network is .31, and the weighted mean silhouette index is .66. When these two indices are close to 1.00, it means that the clustering is good (Chen, 2014). In this study, it is seen that the keywords used in scientific studies on educational games are divided into eight clusters and the first and largest cluster defined in the network is "educational computer game". While "intelligent social tutoring system" is in the second place, this cluster is followed by the "automatic method" cluster in the third place. The smallest cluster in the network analysis is the "game design" cluster, which is in the last place. Statistics related to clusters are presented in Table 1 in detail.

Table 1
Statistics and Keywords on Clusters

Cluster ID	Size	Silhouette	Year	Top terms (log-likelihood ratio, p-level)
educational computer game	64	.679	2013	educational computer game (553.85, 1.0E-4); emotional intelligence (338.62, 1.0E-4); cognitive performance (338.62, 1.0E-4); video game (203.06, 1.0E-4); natural science courses (196.48, 1.0E-4)
intelligent social tutoring system	55	.581	2015	intelligent social tutoring system (199.25, 1.0E-4); year-old children (195, 1.0E-4); home literacy environment (195, 1.0E-4); literate cultural capital (195, 1.0E-4); storybook reading (195, 1.0E-4)
automatic method	52	.649	2016	automatic method (177.58, 1.0E-4); e-learner emotion (177.58, 1.0E-4); using behavioral cue (177.58, 1.0E-4); behavioral intention (176.15, 1.0E-4); using escribo play video game (173.56, 1.0E-4)
augmented reality	47	.651	2015	augmented reality (245.35, 1.0E-4); social network (199.08, 1.0E-4); role-playing game (145.19, 1.0E-4); prior knowledge (145.19, 1.0E-4); training arithmetic (142.63, 1.0E-4)
learning performance	44	.589	2015	learning performance (186.25, 1.0E-4); information literacy (182.17, 1.0E-4); secondary school (159.74, 1.0E-4); educational computer game (120.79, 1.0E-4); teacher education (113.33, 1.0E-4)
educational video game	28	.724	2016	educational video game (281.98, 1.0E-4); wildfire response (165.71, 1.0E-4);

				learning game (164.94, 1.0E-4); mobile device (160.97, 1.0E-4); learning history (160.97, 1.0E-4)
logical ability	22	.812	2016	logical ability (153.65, 1.0E-4); usage intention (147.65, 1.0E-4); alternate reality board game (145.76, 1.0E-4); using flow-based model (141.68, 1.0E-4); affecting student (139.92, 1.0E-4)
game design	8	.898	2015	game design (120.34, 1.0E-4); digital platform (109.59, 1.0E-4); problem-solving approaches (103, 1.0E-4); general problem-solving style (98.89, 1.0E-4); distance education (88.24, 1.0E-4)

In Table 1, the clusters consisting of the keywords used in the studies and the statistics of the clusters are given. Accordingly, it is seen that the largest cluster is the "educational computer game" cluster, which includes 64 studies and studies on educational computer and video games. The average publication year of the publications cited in the studies included in this cluster is 2013. When the clusters are examined from this point of view, it can be said that the newest subjects are gathered in the "automatic method", "educational video game" and "logical ability" clusters. Silhouette value, which gives information about whether the structure of the cluster is homogeneous or not (Chen, 2006); it is described as "excellent" in the range of .71-1.00, "acceptable" in the range of .51-.70, "poor" in the range of .26-.50, and "poor" in the range of .25 and below (Mamat et al., 2018). A Silhouette value higher than .70 means that the relationship of the keywords in the cluster is quite close (Rousseeuw, 1987). In this context, when the Silhouette indexes of the clusters are examined in Table 1, the "educational video game", "logical ability" and "game design" clusters have excellent homogeneity, while the other clusters have acceptable homogeneity.

Findings on the distribution of the Studies Cited in the Articles

The most co-citation publications in the studies examined within the scope of this study were examined by social network analysis and the network map is presented in Figure 2.

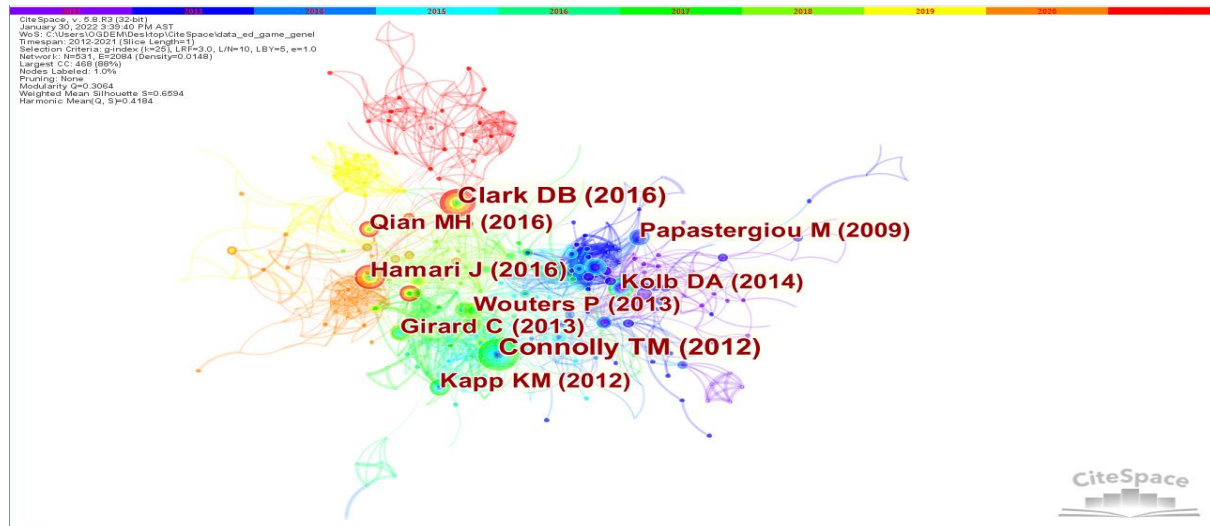

Figure 2. Co-citation Analysis Network Map

In Figure 2, the network map of co-citations in scientific studies on educational games consists of 531 nodes and 2084 links. Each resulting node represents a study. While the size of each node is in the citation ratio of the publication, the thickness of the rings indicates the number of citations corresponding to the specified time period by coloring them in accordance with the timeline on the figure (Chen and Kuljis, 2009). The links given between the nodes and showing the citation relations

together are also colored in accordance with the timeline. Accordingly, it is seen that the most effective study in the network belongs to Connolly, Boyle, MacArthur, Hainey and Boyle (2012). Clark, Tanner-Smith and Killingsworth (2016) is the second important study in the network.

Findings on Citation Density according to Time Course of the Studies that are Co-Citation in Articles

In the articles examined within the scope of this study, the citation density was examined according to the time course of the studies that were co-citation, and the network map is presented in Figure 3.

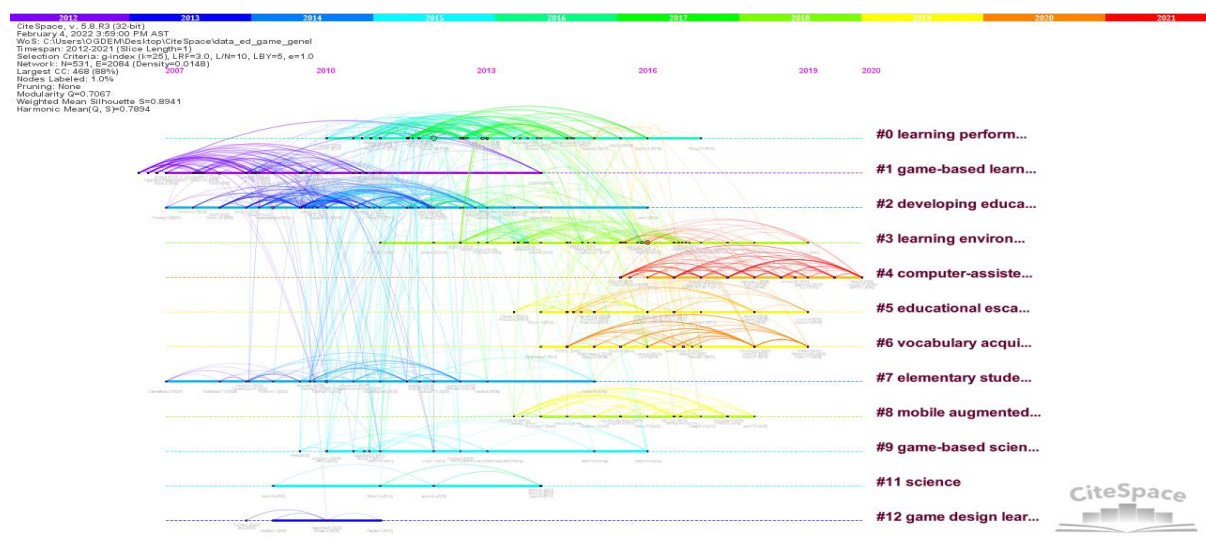

Figure 3. Citation Density Map by Time Course

In Figure 3, the clustering of the studies that are co-citation in educational game studies conducted between 2012-2021 according to time is seen. Accordingly, it can be said that the cited studies were examined in 12 clusters. The colors in the network map are matched to the colors of the timeline at the top of the figure. Detailed information about the five most cited studies is presented in

Table 2
Most Cited Studies According to Co-Citation Analysis

Frequence	Reference
42	Connolly, T. M., Boyle, E. A., MacArthur, E., Hainey, T. and Boyle, J. M. (2012). A systematic literature review of empirical evidence on computer games and serious games. <i>Computers & education</i> , 59(2), 661–686.
34	Clark, D. B., Tanner-Smith, E. E. and Killingsworth, S. S. (2016). Digital games, design, and learning: A systematic review and meta-analysis. <i>Review of educational research</i> , 86(1), 79–122.
27	Hamari, J., Sherhoff, D. J., Rowe, E., Coller, B., Asbell-Clarke, J. and Edwards, T. (2016). Challenging games help students learn: An empirical study on engagement, flow and immersion in game-based learning. <i>Computers in human behavior</i> , 54, 170–179.
24	Papastergiou, M. (2009). Digital game-based learning in high school computer science education: Impact on educational effectiveness and student motivation. <i>Computers & education</i> , 52(1), 1–12.
24	Kolb, A. Y., Kolb, D. A., Passarelli, A. and Sharma, G. (2014). On becoming an experiential educator: The educator role profile. <i>Simulation & Gaming</i> , 45(2), 204–234.

According to Table 2, while studies on performance-based game-based learning were mostly cited in 2012, the most cited topics in recent years are studies on digital, mobile and computer-based games. The 10 studies with the highest citation burst values according to the social network analysis are presented in Figure 3.

References	Year	Strength	Begin	End	2012 - 2021
Papastergiou M, 2009, COMPUT EDUC, V52, P1, DOI 10.1016/j.compedu.2008.06.004, DOI	2009	8.85	2012	2014	
Ke FF, 2008, COMPUT EDUC, V51, P1609, DOI 10.1016/j.compedu.2008.03.003, DOI	2008	6.23	2012	2013	
Annetta LA, 2009, COMPUT EDUC, V53, P74, DOI 10.1016/j.compedu.2008.12.020, DOI	2009	5.86	2012	2014	
Connolly TM, 2012, COMPUT EDUC, V59, P661, DOI 10.1016/j.compedu.2012.03.004, DOI	2012	9.94	2014	2017	
Kapp KM, 2012, GAMIFICATION LEARNIN, V0, P0	2012	6.98	2014	2017	
Young MF, 2012, REV EDUC RES, V82, P61, DOI 10.3102/0034654312436980, DOI	2012	6.02	2014	2017	
Girard C, 2013, J COMPUT ASSIST LEAR, V29, P207, DOI 10.1111/j.1365-2729.2012.00489.x, DOI	2013	6.1	2015	2018	
Wouters P, 2013, J EDUC PSYCHOL, V105, P249, DOI 10.1037/a0031311, DOI	2013	8.57	2016	2018	
Clark DB, 2016, REV EDUC RES, V86, P79, DOI 10.3102/0034654315582065, DOI	2016	9.23	2018	2021	
Qian MH, 2016, COMPUT HUM BEHAV, V63, P50, DOI 10.1016/j.chb.2016.05.023, DOI	2016	7.29	2018	2021	

Figure 3. Explosion Values of the 10 Studies with the Highest Explosion Values by Years

When the studies with the most citation explosion are examined; Papastergiou (2009), Ke (2008) and Annetta, Mangrum, Holmes, Collazo and Cheng (2009) are the most used references between 2012 and 2014. On the other hand, in recent years, Clark et al. (2016) and Qian and Clark (2016) are the most used. The explosion value is between 9.94 and 2014-2017 and belongs to Connolly et al. (2012).

Findings on the Distribution of Journals Cited in Articles

Social network analysis of the journals cited in scientific studies on educational games was made and the network map is presented in Figure 4.

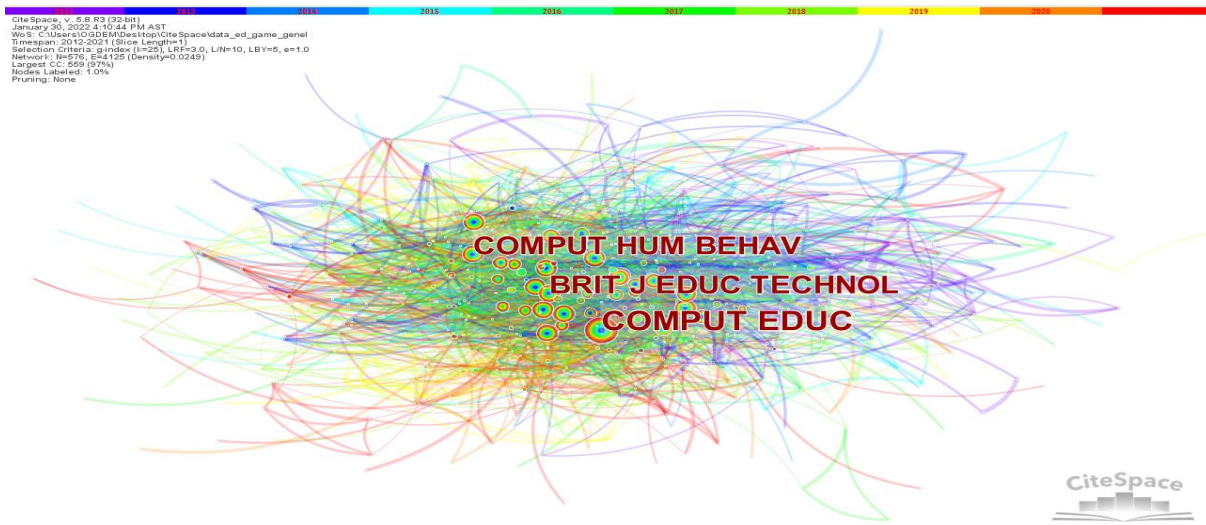

Figure 4. Network Map of Cited Journals

According to Figure 4, "Computer & Education" is the first in the list of the most cited journals in the studies examined (f= 565). The other journal that has the most important place in the network map is "British Journal of Educational Technology" (f= 316), which is in the second place.

Findings on the Country Co-Operations regarding the articles

In order to determine the country co-operation regarding the scientific studies examined within the scope of this study, it was examined by social network analysis and the network map is presented in Figure 5.

CiteSpace, v. 5.8.R3 (32-bit)
 January 30, 2022 11:06:30 AM AST
 WoS: C:\Users\ODDEM\Desktop\CiteSpace\data_ed_game_genel
 Timespan: 2012-2021 (Slice Length=1)
 Selection Criteria: q-Index (k=25), LRF=3.0, L/N=10, LBY=5, e=1.0
 Network: N=91, E=174 (Density=0.0418)
 Largest CC: 62 (68%)
 Nodes Labeled: 1.0%
 Pruning: None

Figure 5. Network Map of Country Co-operation

In the network map obtained from the social network analysis, 91 nodes (countries) and 171 connections were obtained. The modularity index of the network was calculated as .97, and the mean Silhouette index was calculated as 1.00. Therefore, it can be said that the network has a homogeneous and loose structure, in other words, it is sufficiently clustered. According to the network map, the most important position in cooperation between countries belongs to the USA (f=265). Spain (f=123) takes the second place, followed by Taiwan (f=96) in the third place.

Findings on the Affiliation Co-Operations regarding the Articles

In order to determine the pattern of co-operation of affiliations where studies on educational games are carried out, a social network analysis was made and the network map is presented in Figure 6.

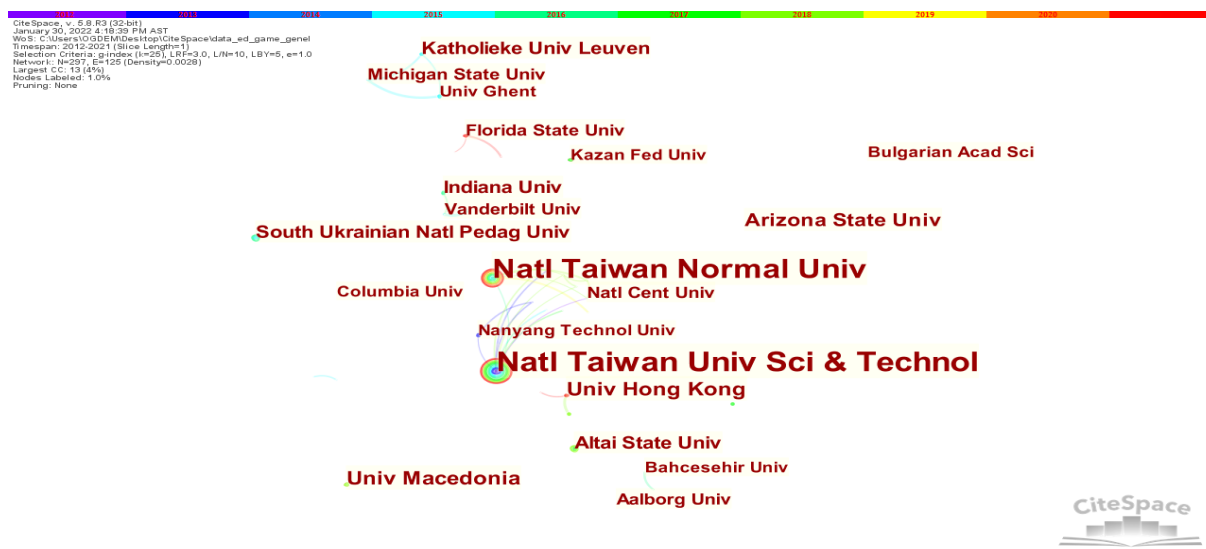

Figure 6. Network Map of Affiliation Co-operations

According to the social network analysis, the network consists of 297 nodes and 125 connections. In affiliation co-operation in the network, it can be said that "National Taiwan University of Science and Technology" (f=29) is in an important and critical position which ensures that other institutions remain in contact and that the communication of the institution. The second most important affiliation in the affiliation co-operation studying network is the "National Taiwan Normal University" (f=27). These affiliations act as a bridge between institutions by keeping the bond between clusters alive.

Conclusion and Discussion

In this study, it was aimed to examine a total of 254 articles about educational games in the WoS database between 2012-2021 in terms of bibliometric indicators. For this purpose, the keywords used in the articles, the cited studies, the density of co-citations according to the time course, the distribution of cited journals, the country and affiliation co-operations were analyzed by social network analysis.

It is observed that the keywords used in scientific studies on educational games are divided into eight clusters and the first and largest cluster defined in the network is "educational computer game". In recent years, the tendency to games with digital content has increased, because of development of technology; increase in rapid urbanization, crime rates, malicious people, child abuse; decrease in the empty spaces used for gaming and the feeling of trust. The education system, which aims to raise qualified individuals and to have an effective education process (Caliskan, Kuzu and Kuzu, 2017), tries to turn these games with digital content, which replace traditional games, into an advantage. Because, if the boundaries are set correctly, a more permanent and effective learning environment will be created by integrating technology with games and integrating it into the education system (Kuzu and Sivaci, 2018). In addition, with digital games with educational content, expression will be facilitated and learning will be more enjoyable (Özüdoğru, 2021). In this context, the use of technology-supported games in the education process comes to the fore and it is explained why the studies are mostly on digital games with educational content.

In the scientific studies on educational games, it was seen that the most references were made to the studies made by Connolly et al. (2012) and Clark et al. (2016). When these studies are examined, it is seen that they are in the form of a literature review. In academic research conducted as a continuation of each other, it is important to review previous studies on the research subject. As a matter of fact, it is important to determine the point reached about the researched subject, to reveal the gaps and omissions in the literature, and to determine where the current study will fit within the previous literature (Demirci, 2014). In this context, it can be said why these two studies, which were conducted as literature studies, received the most citations.

When the most cited studies on educational games are examined, it is seen that these studies focus on subjects such as computer and digital games, and game-based learning. According to the social network analysis, it was determined that the studies with the most citation explosion between 2012 and 2014 were Papastergiou (2009), Ke (2008) and Annetta et al. (2009). In recent years, it is seen that the studies of Clark et al. (2016) and Qian and Clark (2016) are the most utilized sources. The highest citation explosion was observed in the study by Connolly et al. (2012) between 2014 and 2017. On the other hand, in studies on educational games conducted between 2012 and 2021, it is seen that the studies with common references are gathered in twelve clusters according to time. When the clusters are examined, it has been noted that while studies on performance-based game-based learning were mostly cited in 2012, the most cited subjects in recent years were studies on digital, mobile and computer-based games. The fact that the game is seen as a performance-based activity rather than a behavioral process (Aksoy, 2020) and that performance-based games take an important place among the game genres (Sutton-Smith, 1997) may be an indication of why many studies on performance-based games have been made in the past. In addition, while past games often took place in non-closed spaces such as parks and streets, face-to-face interactions and performance-based; nowadays, with the development of technology, it takes place in closed and virtual environments, with virtual friendships (Horzum, Ayas ve Çakır-Balta, 2008). This may cause performance-based games to leave their place to games with digital content, therefore in parallel, today's studies may have more focused on digital games.

It is seen that the most cited journal in scientific studies on educational games is "Computer & Education". It is seen that this journal is indexed in 28 international databases, mainly SCIE, SSCI, Education Resources Information Center (ERIC) as of 2020, its Impact factor is 8,538 and it ranks 3rd among 264 journals in the field of Education & Educational Research. The second journal with the most important place in the network map is the "British Journal of Educational Technology". As of 2020, it

is seen that this journal is indexed in important international databases such as SSCI and ERIC, its Impact factor is 4.929, and it is in the 19th place out of 265 journals in the field of Education & Educational Research. As it is known, the impact factor is a measure of an academic journal that reflects the average number of citations to the current articles published in that journal and is used as a relative indicator of the importance of the journal in its field. In this case, it can be said that both journals are in the category of qualified journals. On the other hand, when the purpose and scope of both journals are examined, it is seen that they are similar to each other and focus on studies on the place and importance of digital technology in education. These journals aim to publish theoretical perspectives, methodological developments, and high-quality empirical research on how digital technology paves the way for developments and improvements in education (British Journal of Educational Technology, 2022; Computers & Education, 2022). The fact that today's studies are mostly technology-based and these journals are among the journals with a focus on digital technology in terms of purpose and scope may be an indicator of why these two journals are the most cited journals in scientific studies on educational games.

When the scientific studies on educational games are examined, it is seen that the most important place in the country co-operations belongs to the USA. Spain is in the second place and Taiwan is in the third place. On the other hand, when the pattern of the affiliation co-operations where studies on educational games are carried out is examined, it can be said that "National Taiwan University of Science and Technology" is in an important and critical position, which ensures that other institutions stay in touch and that the communication of institutions in the network continues. The second most important institution in the partner institution working network was found as "National Taiwan Normal University". It is quite remarkable that both institutions are located in Taiwan. When we look at the most cited "Computer & Education" magazine about educational games, the distribution of the countries of the authors published in the last five years also supports this situation. In this journal, It is seen that the American authors ranked first with 242 authors; Taiwanese authors are in the second place with 150 authors and Spanish authors are in the third place with 65 authors (Computers & Education Authors, 2022).

Author's Contributions

This study was conducted in equal collaboration between the two authors.

Conflict of Interest

The authors declare that there are no conflicts of interest.

References

- Abramo, G., D'Angelo, C. A., and Caprasecca, A. (2009). Allocative efficiency in public research funding: Can bibliometrics help?. *Research Policy*, 38(1), 206–215.
- Adıgüzel, H. Ö. (1993). *Play and its relation with creative drama*. Master Thesis, Ankara University, Ankara.
- Aksoy, A. B. (2020). Erken çocukluk döneminde oyun ve oyunun gelişimsel katkıları [Play and its developmental contributions in early childhood]. In A.B. Aksoy and H. Dere-Çiftçi (Eds.), *Erken çocukluk döneminde oyun [Play in early childhood]* (pp. 1-19). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Al, U., and Çoştur, R. (2007). Bibliometric profile of Turkish Journal of Psychology. *Turkish Librarianship*, 21(2), 142–163.

- Al, U., and Tonta, Y. (2004). Citation analysis: Sources cited in dissertations completed at Hacettepe University Department of Librarianship. *Information World*, 5(1), 19–47.
- Anastasiadis, T., Lampropoulos, G., and Siakas, K. (2018). Digital game-based learning and serious games in education. *International Journal of Advances in Scientific Research and Engineering*, 4(12), 139–144.
- Annetta, L., Mangrum, J., Holmes, S., Collazo, K., and Cheng, M. T. (2009). Bridging reality to virtual reality: Investigating gender effect and student engagement on learning through video game play in an elementary school classroom. *International Journal of Science Education*, 31(8), 1091–1113.
- Bali, M. (2021). *Examination of big data studies in the field of tourism with bibliometric analysis technique*. Master Thesis, Kocaeli University, Kocaeli.
- Baş, Ö., Kuzu O., and Gök, B. (2020). The effects of mind games on higher level thinking skills in gifted students. *Journal of Education and Future*, (17), 1–13.
- Becker, K. (2021). What’s the difference between gamification, serious games, educational games, and game-based learning?. *Academia Letters*, Article 209.
- British Journal of Educational Technology* (2022). BERA. Retrieved in April, 12, 2022, from <https://bera-journals.onlinelibrary.wiley.com/journal/14678535>
- Borgman, C. L., and Furner, J. (2002). Scholarly communication and bibliometrics. *Annual Review of Information Science and Technology*, 36(1), 2–72.
- Bozdoğan, A. E. (2020). A Bibliometric Evaluation of Published Educational Research Papers on “Planetariums” Based on Web of Science Database. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(27), 150–173.
- Buckley, P., and Doyle, E. (2016). Gamification and student motivation. *Interactive Learning Environments*, 24(6), 1162–1175.
- Caliskan, N., Kuzu, O., and Kuzu, Y. (2017). The development of a behavior patterns rating scale for preservice teachers. *Journal of Education and Learning*, 6(1), 130–142.
- Chen, C. (2004). Searching for intellectual turning points: Progressive knowledge domain visualization. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA*, 101, 5303-5310.
- Chen, C. (2006). CiteSpace II: Detecting and visualizing emerging trends and transient patterns in scientific literature. *Journal of the American Society for information Science and Technology*, 57(3), 359–377.
- Chen, C. (2014). The citespace manual. *College of Computing and Informatics*, 1, 1–84.
- Chen, C. M., and Kuljis, J. (2009). The rising landscape: A visual exploration of superstring revolutions in physics. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 54(5), 435–446.
- Clark, D. B., Tanner-Smith, E. E., and Killingsworth, S. S. (2016). Digital games, design, and learning: A systematic review and meta-analysis. *Review of educational research*, 86(1), 79–122.
- Computers & Education*. (2022). Elsevier. Retrieved April 12, 2022, from <https://www.journals.elsevier.com/computers-and-education>

- Computers & Education Authors.* (2022). Elsevier. Retrieved April 12, 2022, from <https://journalinsights.elsevier.com/journals/0360-1315/authors>
- Connolly, T. M., Boyle, E. A., MacArthur, E., Hainey, T., and Boyle, J. M. (2012). A systematic literature review of empirical evidence on computer games and serious games. *Computers & Education*, 59(2), 661–686.
- Coştu, S., Aydın, S., and Filiz, M. (2009). Students' conceptions about browser-gamebased learning in mathematics education: TTNNetvitamin case. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 1, 1848–1852.
- de-Marcos, L., Domínguez, A., Saenz-de-Navarrete, J., and Pagés, C. (2014). An empirical study comparing gamification and social networking on e-learning. *Computers & Education*, 75, 82–91.
- Demirci, A. (2014). Literatür taraması [Literature review]. In Y. Arı and İ. Kaya (Eds.), *Coğrafya araştırma yöntemleri [Geography research methods]* (pp. 73–108). Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği Yayınları.
- Demirel, Ö. (2010). *Eğitim sözlüğü [Education dictionary]* (4th edition). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Demirel, Ö. (2015). *Öğretme sanatı [Didactics]* (22nd edition). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Denny, P. (2013, April 27-May 2). The effect of virtual achievements on student engagement. In S. Bodker, S. Brewster, P. Baudisch, M. Beaudouin-Lafon ve W.E. Mackay (Eds.), *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (pp. 763–772), Association for Computing Machinery.
- Domínguez, A., Saenz-De-Navarrete, J., De-Marcos, L., Fernandez-Sanz, L., PageS, C., and MartiNez-HerraIz, J. J. (2013). Gamifying learning experiences: Practical implications and outcomes. *Computers & Education*, 63, 380–392.
- Duran, E., and Tufan, B. S. (2017). İlkokul Türkçe ders kitaplarında oyun ve oyuncakların kullanımı. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 16–28.
- Güneş, F. (2015). Game-based learning approach. *Turkish Studies*, 10(11), 773–786.
- Hamari, J., Shernoff, D. J., Rowe, E., Coller, B., Asbell-Clarke, J., and Edwards, T. (2016). Challenging games help students learn: An empirical study on engagement, flow and immersion in game-based learning. *Computers in human behavior*, 54, 170–179.
- Hanus, M. D., and Fox, J. (2015). Assessing the effects of gamification in the classroom: A longitudinal study on intrinsic motivation, social comparison, satisfaction, effort, and academic performance. *Computers & education*, 80, 152–161.
- Holden, G., Rosenberg, G., and Barker, K. (2005). Bibliometrics: A potential decision making aid in hiring, reappointment, tenure and promotion decisions. *Social work in health care*, 41(3-4), 67–92.
- Horzum, M. B., Ayas, T., and Çakır-Balta, Ö. (2008). Computer game addiction scale for children. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 3(30), 76–88.

- Kaptan, F. ve Korkmaz, H. (1999). *İlköğretimde Fen Bilgisi öğretimi [Science teaching in primary education]*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Karnes, F. A., and Bean, S. M. (2009). *Methods and materials for teaching the gifted* (3rd edition). USA: Prufrock Press Inc.
- Kaya, Ü. (2007). *The effect of the game technique on the achievement in teaching English at elementary school level*. Master Thesis, Afyon Kocatepe University, Afyonkarahisar.
- Ke, F. (2008). Computer games application within alternative classroom goal structures: Cognitive, metacognitive, and affective evaluation. *Educational Technology Research and Development*, 56, 539–556.
- Kolb, A. Y., Kolb, D. A., Passarelli, A., and Sharma, G. (2014). On becoming an experiential educator: The educator role profile. *Simulation & Gaming*, 45(2), 204–234
- Kirriemuir, J., and McFarlane, A. (2004). *Literature review in games and learning*. Lyon: HAL Open Science.
- Kuğuoğlu, S., and Kürtüncü-Tanır, M. (2006). Therapeutic use of play according to developmental stage. *Journal of Ege University Nursing Faculty*, 22(1), 293–304.
- Kukul, V. (2013). Eğitsel dijital oyunlar [Educational digital games]. In M. A. Ocak (Ed.), *Oyunla ilgili tarihsel gelişmeler ve yaklaşımlar [Historical developments and approaches about the game]* (pp. 20–31). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Kuzu, O. (2022). Dijital çağda matematik öğretiminde önemli bir ihtiyaç: Oyun tabanlı öğrenme [An important need in mathematics teaching in the digital age: Game-based learning]. In B. Gülbahar (Ed.), *Eğitimin güncel konuları üzerine [On current issues of education]* (pp. 259-289). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kuzu, O., and Sıvacı, S. Y. (2018). Dijital oyun bağımlılığı ile teknoloji okuryazarlığı arasındaki ilişki [The relationship between digital game addiction and technology literacy]. In *I. International multidisciplinary digital addiction congress e-book*, (pp. 69–78). Bursa: Kuzgun Kitap.
- Kuzu, Y., Kuzu, O., and Gelbal, S. (2019). Investigation of TEOG and LGS systems in terms of students', teachers', parents' and teacher parents' opinions. *Ahi Evran University Institute of Social Sciences Journal*, 5(1), 112–130.
- Li, K., Rollins, J., and Yan, E. (2018) Web of Science use in published research and review papers 1997–2017: A selective, dynamic, cross-domain, content-based analysis. *Scientometrics*, 115, 1–20.
- Mamat, A. R., Mohamed, F. S., Mohamed, M. A., Rawi, N. M., and Awang, M. I. (2018). Silhouette index for determining optimal k-means clustering on images in different color models. *International Journal of Engineering and Technology*, 7(2.14), 105–109.
- Meşe C., and Dursun, Ö.Ö. (2017). Eğitim teknolojileri okumaları [Educational technology readings]. In H. F. Odabaşı, B. Akkoyunlu and A. İşman (Eds.), *Oyunlaştırmanın kuramsal temelleri [Theoretical foundations of gamification]* (pp. 371–399). Vadi Grafik Tasarım ve Reklamcılık Ltd.Şti.
- Naik, N. (2014). A Comparative evaluation of game-based learning: digital or nondigital games? *European Conference on Games Based Learning*, 2, 437-445.

- Narin, F. (1976). *Evaluative bibliometrics: The use of publication and citation analysis in the evaluation of scientific activity*. Washington, D.C: Computer Horizons.
- Özudoğru, G. (2021). Digital storytelling in education from teachers' perspectives. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 10(2), 445–454.
- Papastergiou, M. (2009). Digital game-based learning in high school computer science education: Impact on educational effectiveness and student motivation. *Computers & Education*, 52(1), 1-12.
- Patra, S. K., Bhattacharya, P., and Verma, N. (2006). Bibliometric study of literature on bibliometrics. *DESIDOC Journal of Library & Information Technology*, 26(1), 27–32.
- Qian, M., and Clark, K. R. (2016). Game-based Learning and 21st century skills: A review of recent research. *Computers in Human Behavior*, 63, 50–58.
- Rousseeuw, P. J. (1987). Silhouettes: A graphical aid to the interpretation and validation of cluster analysis. *Journal of computational and applied mathematics*, 20, 53–65.
- Sardone, N. B., and Devlin-Scherer, R. (2009). Teacher candidates' views of digital games as learning devices. *Issues in Teacher Education*, 18(2), 47–67.
- Sutton-Smith, B. (1997). *The ambiguity of play*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Şahhüseyinoğlu, D. (2007). Educational games for developing critical thinking skills: pre-service English language teachers' views. *Hacettepe University Journal of Education*, 32, 266–273.
- Tabak, A., Barbak, A., and Öztürk, T. (2016). Is it possible to understand the conceptual evolution of public policy discipline using bibliometrics?: Science mapping analysis of 1980-2014 period. *EUL Journal of Social Sciences*, 7(2), 117–143.
- Terzi, H. (2019). *The effects of intelligence games on the creative thinking skills of 6th grade students*. Master Thesis, Bayburt University, Bayburt.
- Uğurel, I., and Moralı, S. (2008). The interaction of mathematics & game. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty*, 28(3), 75–98.
- Ülküdü M. A., and Bacanak A. (2013). The comparison of the activities of project-based learning and game based learning on the preparation (developing) processes. *Journal of Bayburt Education Faculty*, 8(1), 21–43.
- Wasserman, S., and Faust, K. (1994). *Social network analysis: Methods and applications*, Cambridge: Cambridge University press.
- Zaman, B. (2014). *Media dan Sumber Belajar TK*. In *Esensi Sumber Belajar dalam Pembelajaran Anak Usia Dini* (pp. 1-39). Universitas Terbuka, Jakarta.
- Zupic, I., and Čater, T. (2015). Bibliometric methods in management and organization. *Organizational Research Methods*, 18, 429–472.

Genişletilmiş Özet

Giriş

Oyunlar insanlık tarihinin doğuşundan itibaren var olan ve çocukların sosyal, duygusal, bilişsel, fiziksel ve dilsel gelişimlerine katkı sağlayan sosyokültürel bir yapıdır (Kuzu, 2022). Geçmişten günümüze beslenme, barınma ve korunma gibi temel ihtiyaçların ardından önemli bir yere sahip olan oyunlar son yıllarda, eğitim-öğretim materyalinin yanı sıra eğitim-öğretim sürecinde de kullanılan ve verimliliği tartışılmayan etkili bir yöntem ve yaklaşım olarak da karşımıza çıkmaktadır. Çocukluk döneminin en temel ihtiyacı olan oyun, iyi planlanmış ve amaca hizmet eder bir formatta sunulduğunda çocuğun her türlü gereksinimi karşılayacak nitelikte eğitsel bir araca dönüşmektedir (Baş, Kuzu ve Gök, 2020). Nitekim eğitsel içerikli oyunların uygulanması, çocukların öğrenmeye olan ilgisini etkili bir şekilde teşvik edebilir, çocukların pratik düşünme yeteneklerini geliştirebilir, bağımsız katılımı ve kuralların farkındalığını kavratır. Ayrıca eğitsel içerikli oyunlar karar verme, analitik ve eleştirel düşünme gibi üst düzey becerileri becerilerini arttırmak da (Baş vd., 2020) ve stratejik düşünme, planlama yapma ve etkili iletişim kurma gibi bazı kazanımlar da kazandırmaktadır (Kirriemur ve McFarlane, 2004). Son yıllarda, oyunların bireylerin gelişiminde önemli roller üstlenen yapılar olarak görülmesi (Uğurel ve Moralı, 2008) üzerine, bu alanda yapılan bilimsel çalışmaların sayısı artmış ve araştırmacılara ilham kaynağı olmuştur. Bilimsel çalışmaların okuyucu ile buluştuğu kaynaklardan biri ise bilimsel dergilerdir. Bilimsel dergilerde yer alan bilimsel yayınlar; bilimsel yöntemlerin doğru bir şekilde yürütülüp yürütülmediğinin açık bir belirtisidir. Bilimsel yayınların bilim çevrelerindeki etkinliği genellikle bibliyometrik analiz yapılarak tespit edilmektedir (Bali, 2021). Bibliyometrik analiz ile araştırmacıların ilgi alanları ve araştırma yapılan konular tespit edilmekte olup ilgili alanda yapılan yayınların değerlendirilmesine olanak tanınmaktadır (Zupic ve Čater, 2015). Bu çalışmada dünyanın en önemli bilimsel atf tarama ve analitik bilgi platformlarından biri olması ve araştırmacılar için farklı disiplinlere ilişkin geniş kapsamlı bir veri içeriği sunması nedeniyle (Li, Rollins ve Yan, 2018) Clarivate Analytics tarafından üretilen WoS veri tabanı üzerinden araştırma yapılmıştır. Bu bağlamda, eğitsel oyunlar ile ilgili bilimsel yayınların bibliyometrik göstergeler açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Nicel araştırma yaklaşımının benimsendiği bu çalışmada betimsel tarama modeli kullanılmış olup doküman incelemesi tekniği ile veriler toplanmıştır. Verilerin toplanması sürecinde, öncelikle WoS veri tabanında yer alan “Web of Science™ Core Collection” bölümündeki “title”, “abstract” ve “keywords” alanlarının her birine ayrı ayrı “educational games” ve “educational game” ifadeleri yazılmıştır. “Refine results” alanına ise “mathematics or mathematic or maths or math” ifadesi girilmiştir. Ardından “Publication Years” sekmesinde “2012-2021”; “Document Types” sekmesinde “Article”; “Web of Science Categories” sekmesinde “Education Educational Research”; “Web of Science Index” sekmesinde ise Science Citation Index Expanded® (SCIE), Social Sciences Citation Index® (SSCI) ve Emerging Sources Citation Index® (ESCI) şeklinde kısıtlamalara gidilmiştir. Taramalar sonucunda 2012-2021 yılları arasındaki WoS veri tabanında yer alan eğitsel oyunlar ile ilgili toplam 254 makale elde edilmiştir. Elde edilen makaleler kullanılan anahtar kelimeler, atf yapılan çalışmalar, ortak atıfların zaman akışına göre yoğunluğu, atf yapılan dergilerin dağılımı, ülke ve kurum işbirlikleri açısından sosyal ağ analizi ile çözümlenmiştir. Analiz sürecinde hem bibliyometri hem de sosyal ağ analizi yöntemlerini bir arada kullanan CiteSpace adlı yazılım kullanılmıştır.

Bulgular

Eğitsel oyunlar ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalarda en sık kullanılan anahtar kelimelerin sekiz kümeye ayrıldığı belirlenmiştir. Ağda tanımlanan ilk ve en büyük kümenin ‘educational computer game’ olduğu görülmektedir. İkinci sırada ‘intelligent social tutoring system’ yer alırken bu kümeyi üçüncü sırada ‘automatic method’ kümesi takip etmektedir. Ağ analizinde yer alan en küçük küme ise son sırada bulunan ‘game design’ kümesi olmuştur. Eğitsel oyunlar ile ilgili incelenen bilimsel çalışmalarda ortak yapılan atıflara ait ağ haritası incelendiğinde ise ağdaki en etkili çalışmanın Connolly, Boyle, MacArthur, Hainey ve Boyle (2012)’ye ait olduğu görülmektedir. Clark, Tanner-Smith ve Killingsworth

(2016) tarafından yapılan çalışma ise ağıdaki ikinci önemli çalışma olarak belirlenmiştir. 2012-2021 yılları arasında yapılan eğitsel oyun çalışmalarında ortak atıf yapılan çalışmaların zamana göre kümelenmeleri incelendiğinde atıf alan çalışmaların on iki kümeye ayrıldığı görülmüştür. 2012 yılında daha çok performansa dayalı oyun tabanlı öğrenme ile ilgili çalışmalar atıf almışken son yıllarda en çok atıf alan konular dijital, mobil ve bilgisayar tabanlı oyunlar üzerine olan çalışmalar olmuştur. En çok atıf alan çalışmalarda ise bilgisayar ve dijital oyunlar, oyun tabanlı öğrenme gibi konular üzerine odaklanıldığı görülmektedir. En çok atıf patlaması yapan çalışmalar incelendiğinde; 2012-2014 yılları arasında Papastergiou (2009), Ke (2008) ve Annetta vd. (2009) çalışmalarının; son yıllarda ise Clark vd. (2016) ile Qian ve Clark (2016) çalışmalarının olduğu görülmektedir. En yüksek atıf patlama değeri ise 9.94 ile 2014-2017 yılları arasında olup Connolly vd. (2012) tarafından yapılan çalışmaya aittir. En çok atıf yapılan dergiler listesinde ilk sırada “Computer & Education” dergisi yer almaktadır (f= 565). Ağ haritasındaki en önemli yere sahip diğer dergi ise ikinci sırada yer alan “British Journal of Educational Technology” (f=316) dir. Ülke iş birlikteliği açısından en önemli konumun ABD’ye (f=265) ait olduğu görülmüştür. İkinci sırada İspanya (f=123) yer alırken onu üçüncü sırada Taiwan (f=96) takip etmektedir. Kurum iş birliktelikleri açısından ise “National Taiwan University of Science and Technology” (f=29) nin diğer kurumların ilişki içinde kalmasını sağlayan, ağıdaki kurum iletişiminin devam etmesini sağlayan önemli ve kritik bir konumda olduğu söylenebilir. Ortak kurum çalışma ağında ikinci sırada en önemli diğer bir kurum ise “National Taiwan Normal University” (f=27) dir.

Sonuç ve Tartışma

Nitelikli bireyler yetiştirmeyi ve etkili bir eğitim sürecinin geçirilmesini hedefleyen eğitim sistemi (Caliskan, Kuzu ve Kuzu, 2017), geleneksel oyunların yerini alan dijital içerikli bu oyunları avantaja çevirmeye çalışmaktadır. Çünkü sınırları doğru konduğu takdirde teknolojinin oyunlarla bütünleşmesi ve eğitim sistemine entegre edilmesi ile daha kalıcı ve etkili bir öğrenme ortamı oluşacaktır (Kuzu and Sıvacı, 2018). Bu bağlamda eğitim öğretim sürecinde teknoloji destekli oyunların kullanımı ön plana çıkmakta ve yapılan çalışmaların neden daha çok eğitsel içerikli dijital oyunlar üzerine olduğu açıklanmaktadır. Öte yandan, 2012 yılında daha çok performansa dayalı oyun tabanlı öğrenme ile ilgili çalışmalar atıf almışken son yıllarda en çok atıf alan konular dijital, mobil ve bilgisayar tabanlı oyunlar üzerine olan çalışmalar olduğu dikkatleri çekmiştir. Oyunun davranışsal bir süreç yerine performansa dayalı bir etkinlik olarak görülmesi (Aksoy, 2020) ve oyun türleri içerisinde performansa dayalı oyunların önemli yer tutması (Sutton-Smith, 1997) geçmişte neden performansa dayalı oyunlar üzerine çok çalışmalar yapıldığının bir göstergesi olabilir. Ayrıca, geçmişteki oyunlar sıklıkla oyun parkı ve sokaklar gibi kapalı olmayan mekânlarda, yüz yüze etkileşimlerle ve performansa dayalı gerçekleşirken; günümüzde teknolojinin gelişimiyle artık kapalı ve sanal ortamlarda, sanal arkadaşlıklarla gerçekleşmektedir (Horzum, Ayas ve Çakır-Balta, 2008). Bu durum ise performansa dayalı oyunların günümüzde dijital içerikli oyunlara yerini bırakmasına ve paralelinde de günümüz çalışmalarının daha çok dijital oyunlara yönelik olmasına sebep olabilir.

İlkokul Öğrencilerinin Farklı Metin Türlerine Yönelik Sorularının İncelenmesi

Selva BAKKALOĞLU
Selçuk Üniversitesi
selva.bakkaloglu@selcuk.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-2025-4169

Gülhiz PİLTEN
Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi
gulhizp@yahoo.com.tr
ORCID ID: 0000-0001-5575-9741

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1099281
Geliş Tarihi: 06.04.2022	Revize Tarihi: 21.10.2022
	Kabul Tarihi: 22.10.2022

Atf Bilgisi

Bakkaloğlu, S. ve Pilten, G. (2022). İlkokul öğrencilerinin farklı metin türlerine yönelik sorularının incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (3), 741-757.

ÖZ

Bu araştırmanın amacı ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerinin farklı metin türlerine yönelik oluşturdukları soruların yenilenmiş Bloom taksonomisi basamaklarına göre incelenmesidir. Araştırmanın modeli nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemidir. Araştırmada 450 dördüncü sınıf öğrencisinden veri toplanmıştır. Geçersiz veriler elenerek öyküleyici metin için 425 ve bilgilendirici metin için 420 veri analiz edilmiştir. Veri toplama aracı olarak Milli Eğitim Bakanlığı dördüncü sınıf Türkçe ders kitabında yer alan öyküleyici ve bilgilendirici metin kullanılmıştır. Veriler betimsel analiz yoluyla analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre öğrenciler hem öyküleyici hem de bilgilendirici metinde çoğunlukla hatırlama ve anlama basamağında soru yazmıştır. Uygulama ve analiz basamağında ise öğrencilerin soru yazmadığı görülmüştür. Bir kısım öğrenci ise değerlendirme ve yaratma basamakları olan üst düzey bilişsel basamaklarda soru yazmıştır. Elde edilen bu sonuçlar öğrencilerin derslerde, kitaplarda ve sınavlarda daha ziyade alt düzey sorularla karşılaşmaları dolayısıyla soru sorma becerilerinin de bu yönde gelişmesi şeklinde yorumlanabilir. Uygun öğrenme ortamlarının sağlanması sonucunda öğrencilerin beklenilenden çok daha üst düzey düşünme becerileri kazanacakları düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Soru sorma becerisi, revize edilmiş Bloom taksonomisi, ilkökul.

Examination of Primary School Students' Questions Regarding Different Types of Texts

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the questions created by primary school fourth grade students about different text types according to the revised Bloom taxonomy (RBT) steps. The model of the research is the document analysis method, one of the qualitative research methods. Data were collected from 450 fourth grade students in the study. Invalid data were eliminated and 425 data for narrative text and 420 data for informative text were analyzed. The narrative and informative text in the fourth grade Turkish textbook of the Ministry of National Education was used as a data collection tool. The data were analyzed through descriptive analysis. According to the results obtained in the research, the students mostly wrote questions in both the narrative and informative texts at the remembering and understanding level. It was observed that the students did not write questions in the application and analysis stage. Some students wrote questions in the metacognitive steps, which are the steps of evaluation and creation. These results can be interpreted as the development of questioning skills, as students encounter more low-level questions in lessons, books and exams. It is thought that as a result of providing appropriate learning environments, students will gain higher-order thinking skills than expected.

Keywords: Questioning skill, revised Bloom's taxonomy, primary school.

Giriş

Soru sorma; düşünmeyi tetikleyen, eleştirme, yorum yapabilme, değerlendirme gibi zihinsel süreçleri geliştiren bir yöntem olarak tanımlanabilir. Belirli bir konu hakkında soru üretebilmek ve farklı soru türleriyle karşılaşmak anlamlı öğrenme için önemlidir. Bu sebeple eğitimin her kademesinde soru sorma becerisinin geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Soru sorma aynı zamanda öğrencilerin öğrenilen bilgiyi yeniden düzenlemesi, öğrenmelerini değerlendirmesi (Kintsch, 2005) ve konuyu kavramasına yönelik önemli bir stratejidir (Palincsar & Brown, 1984). Soru sorma, konu tekrarı yapma ve konunun pekiştirilmesinin yanında öğrencinin aktif düşünmesini de sağlamaktadır (Oğuzkan, 1989). Öğrenme sürecinde öğrenciler soru sorarak aktif katılım sağlamaktadırlar (Massey, Pençe ve Justice, 2008). Taşpınar (2005), soru sormanın öğrencinin derse aktif katılımını sağlama, eğitim-öğretimin değerlendirilmesi, öğretmen-öğrenci arasında etkili bir iletişim kurulması, yeni fikirlerin ortaya çıkması, öğrencilerin kendi düşüncelerini ifade edebilmesi gibi yararlarının olduğunu belirtmektedir.

Aynı zamanda üst düzey bilişsel işlemlerin gelişmesi için öğrencilere soru sorma becerisinin kazandırılması gerekli görülmektedir (Garcia ve Pearson, 1990; Scardamalia ve Bereiter, 1985). Öğrencilerin bilgileri zihinlerinde organize etmeleri ve bilgiler arası ilişkilendirme yapabilmeleri için sık sık soru ile karşılaşmaları ve yanıt aramaları gerekmektedir (Scardamalia, 2002). Alt düzey bir soru, öğrencileri hatırlamaya ve bilgiyi ezbere yöneltirken üst düzey bir soru, öğrencileri sahip oldukları bilgileri kullanarak aktif bir şekilde düşünmeye yönlendirmektedir (Doğanay ve Ünal, 2006). Öğrencilerin derslere yönelik çalışmalarını ve sınav öncesi hazırlık çalışmalarını ölçme değerlendirme sonuçlarına göre planladıkları düşünüldüğünde derslerde üst düzey düşünmeye teşvik eden soru sorma etkinliklerine ağırlık verilmesi önem kazanmaktadır (Demirel, 2002; Özbay, 2006; Potts, 1994; Tsui, 1999).

Tüm disiplinlerde soru sorma becerisi ile öğrencilerde belirli ilerlemenin sağlanması amaçlanmaktadır. Türkçe dersi özelinde bakıldığında ise metinler aracılığıyla soru sorma etkinliği gerçekleştirilmesine bağlı olarak öğrencilerin metinle ilgili düşünme, sorgulama, yorumlama gibi bilişsel gelişimleri desteklenmesi amaçlanmaktadır. Dolayısıyla eğitim sürecinin ilk yıllarından itibaren ders kitaplarında, sınavlarda ve ders içinde öğrencilerin üst düzey zihinsel becerilerini geliştirici sorulara ağırlık verilmesi gerekmektedir (Elder ve Paul, 2003; Goatly, 2000; Küçük, 2002). Ancak yapılan birçok araştırma; Türkçe ders kitaplarındaki kazanım ve soruların bilişsel gelişim sürecinde bilgi, kavrama ve uygulama düzeyinde olduğunu analiz, sentez ve değerlendirme gibi üst düzey bilişsel düzeyde gelişimi desteklemediğini göstermektedir (Aslan ve Atik, 2018; Sallabaş ve Yılmaz, 2020). Nitekim Akyol'un (2001) 5. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metin sorularını çözümlendiği araştırmasında da soruların büyük bir bölümü öğrencileri ezbere yönelttiği; değerlendirme, yordama gibi düşünmeyi gerektiren soruların az olduğu görülmektedir.

Metinle ilgili soru sorma sürecinde öncelikli amaç öğrencilerin metinden anlam çıkarmasıdır. Bunun için öğretmen kısa cevaplı sorulardan kaçınmalı; açık uçlu ve çok yönlü düşünmeyi sağlayacak sorulara ağırlık vermelidir. Hatta metinle ilgili öğrencilerin kişisel, kültürel ve sosyal pek çok açıdan bağ kurmaları amacına yönelik sorular sormalıdır (Ün Açıkgöz, 2009). Bu noktada soruların niteliği önem kazanmaktadır. Farklı düzeyde ve çeşitlilikte sorularla karşılaşan öğrencilerin zihin süreçleri farklı çalışmaktadır. Başka bir ifadeyle soru çeşitliliği ve niteliği farklı zihinsel işlemlerin yapılmasına imkân vermektedir. Bu da öğrenciyi süreçte daha aktif hale getirmektedir (Chin ve Osborne, 2008; McClimans, 2011). Soru çeşitliliğinin ve niteliğinin sağlanması için belirli bir sınıflamaya bağlı soruların hazırlanması hem öğretmene kolaylık sağlayacaktır hem de soruların aynı basamak düzeyinde toplanmasını engelleyerek öğrencilerin üst düzey düşünme becerileri gelişimine destek olacaktır (Büyükalan, 2007).

Alan yazında en sık kullanılan soru sınıflandırması Bloom tarafından geliştirilen Bloom taksonomisidir. Bloom taksonomisi soruların bilişsel düzeyinin belirlenmesinde ve hangi düzey düşünme becerilerinin gelişimine destek olacağı konusunda öğretmene rehberlik etmektedir (Özden, 1998). Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de ilgi gören ve eğitim programlarının temel unsurlarından biri olan Bloom taksonomisi (Bümen, 2006); anlaşılır olması, öğrenme süreçlerini ilk kez sistematik bir şekilde sunuyor olması ve öğrenmenin değerlendirilmesi ihtiyacı sebebiyle yaygın olarak kabul görmektedir (Forehand, 2011). Taksonomi yapısı itibarıyla öğrenme süreci sonunda öğrencilerde nasıl bir değişim olacağını cevabını veren (Küçükamet, 2003); alt basamakları olan, hatırlama ve anlama düzeyinde bir eğitim öğretim faaliyetinin önüne geçen ve üst düzey düşünmeye teşvik eden bir rehberdir (Senemoğlu, 405). 1956 yılından bu yana yaygın olarak kullanılan Bloom

taksonomisinin; eğitim alanında yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelere göre ortaya çıkan ihtiyaçlar çerçevesinde yeniden gözden geçirilmesi gündeme gelmiş ve 2001 yılında taksonominin revize edilmesi yoluna gidilmiştir. Anderson ve Krathwohl (2001) tarafından revize edilen taksonomide birtakım noktalarda değişiklikler yapılmıştır. Öncelikle orijinal taksonomide ‘bilgi, kavrama, uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme’ basamakları; ‘hatırlama, anlama, uygulama, analiz etme, değerlendirme ve yaratma’ olarak düzenlenmiştir. Hatırlama basamağı; mevcut bilginin uzun süreli bellekten getirilmesini, anlama basamağı yorum yapma, özetleme, çıkarımlarda bulunma, karşılaştırma yapma gibi anlam oluşturulmasını, uygulama basamağı; yaparak öğrenme işlemini, analiz etme basamağı; bütünü oluşturan parçaların birbirleriyle ve bütünlü ile olan ilişkisini belirlemeyi içermektedir. Değerlendirme basamağı; eleştirme ve yeniden gözden geçirme ile yargıda bulunmayı, son olarak yaratma basamağı ise parçaları bir araya getirmeyi ve yeni bir düzende tekrar organize etmeyi ve planlamayı ifade etmektedir (Forehand, 2005). Orijinal Bloom taksonomisinde ana başlıklar ön planda tutulurken revize edilmiş taksonomide alt başlıklara ağırlık verilmiştir. Ayrıca hiyerarşi özelliği esnetilerek yeni bir yapı kazandırılmıştır (Bümen,2006). Yenilenmiş Bloom taksonomisi bilişsel boyutları ve alt becerileri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1.

Revize Edilmiş Bloom Taksonomisinin Bilişsel Boyutları ve Alt Beceriler

Bilişsel boyut	Alt beceriler
Hatırlama: Uzun süreli bellekten ilgili bilgiyi alma	1. Tanıma 2. Anımsama
Anlama: Sözlü, yazılı ve grafik iletişimi içeren öğretici mesajlardan anlam çıkarma	1. Yorumlama 2. Örneklendirme 3. Sınıflandırma 4. Özetleme 5. Çıkarım yapma 6. Karşılaştırma 7. Açıklama
Uygulama: Verilen bir durumda uygun işlemi kullanma veya uygulama	1. Yürütme/Yapma 2. Kullanma
Analiz Etme: Materyali bileşenlerine ayırma ve parçaların birbiriyle ve materyalin genel yapısı veya amacıyla nasıl bir ilişkisi olduğunu belirleme	1. Ayırıştırma 2. Örgütme 3. İlişkilendirme/Dayandırma
Değerlendirme: Kriter ve standartlara dayalı olarak karar/hüküm verme	1. Kontrol etme 2. Eleştirme (Kritik etme)
Yaratma: Orijinal bir ürün oluşturma veya tutarlı bir bütün oluşturmak için parçaları bir araya getirme	1. Oluşturma 2. Planlama 3. Hipotez kurma

Kaynak: (Bümen, N. T. (2006). Program geliştirmede bir dönüm noktası: yenilenmiş Bloom taksonomisi. *Eğitim ve Bilim*. 142 (31), 3-14.)

Ülkemizde son yıllarda yenilenmiş Bloom taksonomisine yönelik yapılan araştırmalar (Arseven, Şimşek ve Güden, 2016; Aydın ve Nakiboğlu, 2019; Ayyıldız, Üredi ve Ulum, 2020; Şanlı ve Pınar, 2017; Çelik, Kul ve Çalık Uzun, 2018; Karakaş Yıldırım, 2020; Usluoğlu ve Toptaş, 2020) incelendiğinde ağırlıklı olarak fen alanında çalışıldığı görülmektedir. Soru sorma becerisinin incelendiği araştırmalar ise (Aktaş, 2017; Büyükalın ve Turan, 2018; Çakıcı, Ürek ve Dinçer, 2012; Eyüp, 2012; Erdoğan ve Erdoğan, 2018; Göçer, 2016; Kocaarslan ve Yamaç, 2018; Mercan, 2019; Özyalçın ve Kana, 2020; Polat ve Dedeoğlu, 2020; Yılmaz ve Keray, 2013) daha ziyade ortaöğretim ve lisans düzeyinde gerçekleştirilmiş çalışmalardır. Hâlbuki soru sorma becerisi ilköğretim birinci sınıftan itibaren kazandırılması amaçlanan becerilerden biridir ve diğer öğretim programlarında olduğu gibi Türkçe dersi öğretim programlarına bakıldığında da soru sorma becerisine yönelik kazanımların üzerinde durulduğu görülmektedir.

Öğrencilerin hem dil hem de zihinsel becerilerini geliştirmeyi amaçlayan Türkçe dersi, metin merkezli gerçekleştirilmektedir. Başka bir ifadeyle Türkçe dersinin niteliği metin işleme sürecinin niteliğiyle yakından ilişkilidir (Ün Açıkgöz, 2009). Türkçe ders kitabında yer alan metin türleri bilgilendirici, öyküleyici ve şiir türündedir (Delican ve Temizyürek, 2016; Yılmaz ve Korkmaz, 2016). Bilgilendirici metinler; okuyucuya bir konu hakkında bilgi vermek, okuyucunun düşüncelerini değiştirmek veya güçlendirmek amacıyla yazılan metinlerdir (Aktaş ve Gündüz, 2009). Öyküleyici metin türü, bir konunun, bir olayın kişiler etrafında, belirli bir zaman ve mekân içinde anlatıldığı, iletilmek istenilen duygunun bir olay içinde kurgulanarak ya da bir olaya bağlanarak verildiği metin türüdür (Özdemir ve Binyazar, 2016). Şiir ise; duygu, düşünce ve hayallerin bir dilin en seçme kelimeleriyle, kulağa hoş gelecek, dinleyende estetik zevk uyandıracak şekilde ifade edildiği metin türüdür (Şimşek, 2017). Türkçe öğretim programı incelendiğinde metinlere yönelik kazanımlarda; “Metinle ilgili sorular sorar.” ve “Metinle ilgili sorulara cevap verir.” ifadeleri Türkçe dersinde soru sormanın önemine işaret etmektedir. (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2015). Metinle ilgili sorularda öğretmenin öncelikli amacı, öğrencilerin söz konusu metinden anlam çıkarmasını sağlamaktır. Öğretmen, kısa cevaplı sorularla öğrencilerin anlam kurmasını sınırlandırmak yerine açık uçlu, çok yönlü ve düşündürücü sorularla öğrenme yaşantılarını zenginleştirebilmelidir. Hatta metni anlamaya yönelik sorular; öğrencileri kişisel, kültürel, sosyal ve estetik açılarından metnin kendilerini nasıl ilgilendirdiği konusunda bir anlayış geliştirmeye sevk edici türden olmalıdır (Ün Açıkgöz, 2009). Dolayısıyla öğrencilerin okudukları metinlere yönelik soru sorma düzeyleri onların üstbilişsel beceri gelişimleri hakkında bize ipucu vermektedir.

Bu anlamda ilkökul öğrencilerinin soru sorma becerilerinin incelenmesi ve geliştirilmesi adına çalışmalar yapılması önemli görülmektedir. Bu sebeple bu araştırmanın amacı, ilkökul öğrencilerinin kendilerine verilen farklı türlerdeki metinler için hazırlanmış oldukları soruları yenilenmiş Bloom taksonomisi açısından incelemektir. Diğer bir ifade ile öğrencilerin ilgili metne ilişkin tercih ettikleri soruların sözkonusu taksonomi açısından değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın amacına yönelik araştırmanın alt problemleri şu şekildedir:

1. İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin öyküleyici metne ilişkin sordukları soruların yenilenmiş Bloom taksonomisi basamaklarına göre dağılımı nasıldır?
2. İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin bilgilendirici metne ilişkin sordukları soruların yenilenmiş Bloom taksonomisi basamaklarına göre dağılımı nasıldır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Nicel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yürütülen bu çalışmada genel tarama modelinden yararlanılmıştır. Literatürde tarama modeli geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan bir araştırma modeli olarak tanımlanmaktadır (Karasar, 2012). Bu çalışmada da ilkökul öğrencilerinin bilgi verici ve hikâye edici metinler için soru hazırlama tercihleri halen var olan bir durum olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca çalışmaya konu olan bireylerin, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılıyor olması ve değişkenlerin herhangi bir şekilde değiştirilmesi veya etkilenmesi çabasına girilmemesi araştırmanın modeline ilişkin diğer göstergeler olarak ifade edilebilir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden benzeşik örnekleme yoluyla belirlenen Konya ili merkezinde ilkökullarda öğrenimine devam eden 450 dördüncü sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Benzeşik örneklemede amaç; belirli bir alt grubu benzeşik örnekleme oluşturma yoluyla belirlemektir (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu çalışmada da belirli alt grup olarak sosyo-ekonomik ve eğitim düzeyi düşük olan bir bölgedeki okullar belirlenmiştir. Bu çalışmada benzeşik örneklem seçimi ile sosyo-ekonomik ve eğitim düzeyi düşük olarak değerlendirilen okullardan seçilen, daha geniş bir örneklem grubu ile çalışarak hem istatistiksel olarak belirlenen homojen alt grubun

temsil gücünü yükseltmek hem de bu grubu daha derinlemesine bir şekilde betimleyebilmek amaçlanmıştır. Çalışma grubuna ait betimsel veriler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2.
Çalışma Grubuna Ait Betimsel İstatistikler

Cinsiyet	f	%
Kız	275	61.11
Erkek	175	38.88
Toplam	450	100
Türkçe dersi karne notu		
Geliştirilmeli	30	6.66
İyi	310	68.88
Çok iyi	110	24.44
Toplam	450	100
Annenin eğitim durumu		
Okuryazar değil	25	5,56
İlkokul mezunu	68	15,11
Ortaokul mezunu	88	19,55
Lise Mezunu	167	37,11
Üniversite Mezunu	102	22,67
Toplam	450	100
Babanın eğitim durumu		
Okuryazar değil	3	0,67
İlkokul mezunu	111	24,66
Ortaokul mezunu	72	16
Lise Mezunu	121	26,89
Üniversite Mezunu	143	31,78
Toplam	450	100
Ailelerinin en uzun yaşadığı yer		
Kırsal	289	64,2
Kentsel	161	35,8
Toplam	450	100

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından hazırlanan form kullanılmıştır. Formda ön sayfada metin, arka sayfada ise öğrencilerin metne ilişkin soracakları soru ve cevap için ayrılmış bölüm bulunmaktadır. Formda kullanılan öyküleyici ve bilgilendirici metin belirlenirken öncelikle İlkokul 4. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda (Kaftan Ayan, Arslan, Kul ve Yılmaz, 2019) yer alan metinler incelenmiştir. Daha sonra bu kitaptan her biri farklı temada dört bilgilendirici ve dört öyküleyici olmak üzere sekiz metin seçilmiştir. Bilgilendirici metinler; Efelerin Efesi, Hey Gidinin Efesi (2. Tema), Robotların Efendisi: Cezeri (4.Tema), Bir Fincan Kahve (6. Tema) ve Gizemli Canlılar (7. Tema)’dır. Öyküleyici metinler ise Konuşan Kitap (1. Tema), Sevgi Çuvalı (3. Tema), Dağdaki Kaynak (5. Tema) ve Büyülü Kutu (8. Tema)’dur. Bu metinler dördüncü sınıf seviyesinde görev yapmakta olan 5 sınıf öğretmenin ve bir uzmanın görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan 1 öyküleyici 1 bilgi verici metin seçmeleri istenmiş, sonrasında uzmanlar bir araya gelerek metinler hakkında karşılıklı görüşlerini belirtmişlerdir. Yapılan değerlendirmeler sonunda öğretmenlerin kolay anlaşılabilir ve metinlerin merak uyandırıcı nitelikte olması yönündeki değerlendirmeleri dikkate alınarak ‘Sevgi Çuvalı’ ve ‘Robotların Efendisi: Cezeri’ metinlerinin seçilmesine karar verilmiştir. Metinlere yönelik bilgiler Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3.
Metinlere İlişkin Bilgiler

Metin adı	Metin türü	Yayınevi	Kelime sayısı	Okunabilirlik düzeyi*
Sevgi Çuvalı	Öyküleyici	MEB	286	Kolay
Robotların Efendisi: Cezeri	Bilgilendirici	MEB	241	Kolay

*Okunabilirlik düzeyi belirlemek için geliştirilmiş olan Ateşman formülü kullanılmıştır. Kaynak: Ateşman, E. (1997). Türkçede okunabilirliğin ölçülmesi. *AÜ TÖMER Dil Dergisi*, 58, 171-174.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri 2021-2022 eğitim öğretim yılının aralık ayı içerisinde toplanmıştır. Uygulamadan önce okullara gidilerek müdür ve sınıf öğretmenleriyle görüşülmüş uygulama için uygun zaman belirlenmiştir. Uygulama sürecinde öğrencilere kendilerinden ne beklendiği detaylı bir şekilde izah edilmiş ve bu etkinliğin herhangi bir şekilde başarı puanlarına yansımayaacağı konusunda açıklık getirilmiştir. Araştırmada gönüllülük esasına dayalı olarak uygulama gerçekleştirilmiştir. Uygulamaya başlamadan önce öğrencilere soruları olup olmadığı sorulmuş, süreci anladıklarına emin olunduktan sonra uygulamaya başlanmıştır. Öğrencilere önce bilgilendirici metin olarak seçilmiş olan Robotların Efendisi: Cezeri adlı metin verilmiş; okuma sonrasında metne ilişkin altı tane soru ve cevaplarını formda ayrılan bölüme yazmaları istenmiştir. Bu aşamada öğrencilere soru hazırlamada bazı yönlendirmelerde bulunulmuştur: (1) Siz öğretmen olsaydınız, öğrencilerinize bu metinle ilgili hangi soruları sorardınız? (2) Siz bu metni bir arkadaşınıza okumuş olsaydınız, ona hangi soruları sorardınız? (3) Siz bu metinle ilgili bir sınava girecek olsaydınız, öğretmeninize size hangi soruları sorabilirdi? (4) 1,2,3...6'ya kadar önem sırasına göre yazınız. Yönerge öğrencilere tanıtılmış, yapılacak işlemler tam ve doğru anlamalarını sağlamak amacıyla yine her birinin soruları cevaplanmış, örneklere yer verilerek gerçek uygulama seviyesine gelindiğine karar verilmiştir. Tanıtım faaliyetlerinden sonra asıl uygulama bir ders saati içinde gerçekleştirilmiştir. Aynı uygulama süreci öyküleyici metin olarak belirlenen Sevgi Çuvalı metni için de takip edilmiştir. Bu anlamda uygulama toplam iki ders saati (40+40 dakika) sürmüştür.

Veriler toplandıktan sonra öğrencilerin metinlere ilişkin yazmış oldukları sorular ve cevaplar yenilenmiş Bloom taksonomisine göre analiz edilmiştir. Yazılan sorular taksonomiye göre hangi biliş seviyesinde olduğu yönündeki oranlar verilmiştir. Her metin için 6 soru yazmayan veya yazdığı sorunun cevabını yazmayan öğrencilerin kağıtları değerlendirmeye alınmamıştır. Araştırmada eksik veya hatalı verilerin elenmesinden sonra elde edilen veri sayısına ilişkin bilgiler Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4.
Veri Sayılarına İlişkin Bilgiler

Metnin Adı	Toplanan Veri Sayısı	Hatalı Doldurulan Veri Sayısı	Analiz Edilen Veri Sayısı
Sevgi Çuvalı	450	25	425
Robotların Efendisi: Cezeri	450	30	420

Tablo 4 incelendiğinde öyküleyici metin olarak kullanılan Sevgi Çuvalı metni için toplanan 450 veriden 25'i eksik soru yazma veya sorunun cevabını yazmama gibi nedenlere elenerek 425 veri analiz edilirken; bilgilendirici metin olarak kullanılan 'Robotların Efendisi: Cezeri' metni için toplanan 450 veriden benzer sebeplerle 30 tanesi elenerek 420 tane veri analiz edilmiştir.

Araştırmada betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz, verilerin önceden belirlenmiş olan temalara göre özetlenip yorumlanması işlemini içermektedir. Bu araştırmada da ilgili temalar olarak yenilenmiş Bloom taksonomisi basamakları kullanılmıştır. Öğrencilerin hazırladıkları soruların analizinde alan uzmanı bir araştırmacıdan görüş alınarak çeşitlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Bütün öğrencilerin hazırlamış oldukları sorular eş zamanlı olarak alan uzmanı ve araştırmacılar tarafından ele alınmış, öğrencilerin soruları Bloom taksonomisine göre kodlanmış ve her araştırmacının yaptığı kodlamalar (Güvenirlilik= $[Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)] \times 100$) formülü aracılığıyla (Miles ve Huberman, 1994) karşılaştırılmıştır. Yapılan analizler sonucu

uyum yüzdesi %87 olarak belirlenmiştir. Ortaya çıkan farklılıklar araştırmacıların ortak bir görüşte buluşması ile uzlaşa yoluna gidilmiştir. Bu işlem aynı zamanda araştırmacının güvenilirliği ile de yakından ilgilidir. Yine araştırma sürecinin ayrıntılı raporlaştırılması ile araştırma güvenilirliğinin desteklenmesi hedeflenmiştir. Araştırma verilerinin sunulmasında ise betimsel istatistik tekniklerinden frekans ve yüzde hesaplamaları kullanılmıştır. Buna ek olarak elde edilen verilerden doğrudan alıntılar yapılması yoluyla araştırmacının geçerliliğine katkı sağlanmasına çalışılmıştır.

Araştırma Etiği

Araştırma planlandıktan sonra Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Bilimsel Etik Değerlendirme Kurulu'ndan 06.10.2021 tarih ve E-16343714-605.99-150630 sayılı izin yazısı alındıktan sonra Konya Milli Eğitim Müdürlüğü'ne araştırma izni için müracaat edilmiştir. İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından 28.10.2021 tarih ve E-83688308-605.99-35763159 sayılı izin kararının çıkmasının ardından uygulamaya başlanmıştır.

Bulgular

İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Öyküleyici Metne İlişkin Sordukları Soruların Yenilenmiş Bloom Taksonomisi Basamaklarına Göre Dağılımına Ait Bulgular

İlkokul 4. Sınıf öğrencilerinin öyküleyici metne yönelik oluşturdukları sorular yenilenmiş Bloom taksonomisi bilişsel basamaklarına göre incelenmiştir. Öğrencilerin sorularının dağılımı Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5.

Öyküleyici Metne İlişkin Soruların Bloom Taksonomisi Bilişsel Basamaklarına Göre Dağılımı

Basamaklar	Sorular													
	1. Soru		2. Soru		3. Soru		4. Soru		5. Soru		6. Soru		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Hatırlama	87	1.05	11	6.70	14	7.41	01	4.35	88	1.29	04	5.05	405	94.31
Anlama	20	4.70	9	2.11	6	1.41	16	3.76	25	5.88	8	1.88	84	3.29
Uygulama	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Analiz	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Değerlendirme	8	1.88	2	0.47	0	0	4	0.94	5	1.17	2	0.47	21	0.82
Yaratma	10	2.35	3	0.70	5	1.17	4	0.94	7	1.64	11	2.58	40	1.56
Toplam	425	100	425	100	425	100	425	100	425	100	425	100	2550	100

Tablo 5 incelendiğinde öğrencilerin öyküleyici metin türünde sordukları soruların büyük bir kısmının (%94.31) 'hatırlama' düzeyinde olduğu görülmektedir. Diğer basamaklar düzeyinde oluşturulan sorular incelendiğinde ise soruların %3.29'unun 'anlama', %0.82'sinin 'değerlendirme' ve %1.56'sinin 'yaratma' düzeyinde olduğu görülmektedir. 'uygulama' basamağında ise hiçbir öğrenci soru oluşturamamıştır.

Öğrencilerin öyküleyici metne ilişkin oluşturdukları sorulardan bazı örnekler Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6.

Öyküleyici Metne İlişkin Örnek Öğrenci Soruları

Biliş Basamağı	Örnek Sorular
Hatırlama	'Metnin adı nedir?' (Ö5), 'Hikâyenin yazarı kimdir?'(Ö24), 'Kim babalarının ölümüyle daha da yakınlaşmıştır?'(Ö121), 'Kardeşlerin bu âdetleri ne zamana kadar sürmüştü?' (Ö225), 'Hangi kardeşin daha çok paraya ihtiyacı vardır?'(Ö301), 'Barış Manço ne demiş?'(Ö376), 'Babaları vefat mı etmiş?'(Ö400)

Anlama	‘Metnin ana fikri nedir?’ (Ö115), ‘Öyküde kaç kardeş vardır?’(Ö124), ‘Metnin ana duygusu nedir?’(Ö125), ‘Metnin konusu nedir?’(Ö175), ‘Tatlı dilin anlamı nedir?’(Ö185)
Uygulama	Yok
Analiz	Yok
Değerlendirme	‘Sizce metnin başlığı neden Sevgi Çuvalı?’(Ö47), ‘İki kardeş birbirine karşı hangi duyguyu hissediyor?’ (Ö81)
Yaratma	‘Hikâyenin başlığı sizce ne olabilir?’(Ö126), ‘Hikâyenin sonu nasıl olabilir?’(Ö164)

Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerin hatırlama basamağında kısa cevaplı sorular hazırladıkları; anlama basamağında çoğunlukla ana fikir bulma ve metnin konusu üzerine olduğu yoğunlaştıkları görülmektedir. Değerlendirme basamağında soru yazan öğrenciler ise, metin başlığına odaklanırken yaratma basamağında hikâyeye farklı bir son yazma, yeni bir başlık bulma gibi konularda soru üretmişlerdir.

İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Bilgilendirici Metne İlişkin Sordukları Soruların Yenilenmiş Bloom Taksonomisi Basamaklarına Göre Dağılımına Ait Bulgular

İlkokul 4. Sınıf öğrencilerinin bilgilendirici metne yönelik oluşturdukları sorular yenilenmiş Bloom taksonomisi bilişsel basamaklarına göre incelenmiştir. Öğrencilerin sorularının dağılımı Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7.

Bilgilendirici metne ilişkin soruların Bloom taksonomisi bilişsel basamaklarına göre dağılımı

Basamaklar	Sorular													
	1. Soru		2. Soru		3. Soru		4. Soru		5. Soru		6. Soru		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Hatırlama	06	6.66	07	6.90	07	6.90	10	7.61	05	6.42	94	3.80	429	96.31
Anlama	14	3.33	11	2.61	11	2.61	7	1.66	10	2.38	8	1.90	61	14.52
Uygulama	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Analiz	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Değerlendirme	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0.71	12	2.85	17	4.04
Yaratma	0	0	2	0.47	2	0.47	3	0.71	2	0.47	6	1.42	15	3.57
Toplam	420	100	420	100	420	100	420	100	420	100	420	100	2522	100

Tablo 7 incelendiğinde öğrencilerin bilgilendirici metin türünde sordukları soruların büyük bir kısmının (%96.31) ‘hatırlama’ düzeyinde olduğu görülmektedir. Diğer basamaklar düzeyinde oluşturulan sorular incelendiğinde ise soruların %14.52’sinin ‘anlama’, %4.04’ünün ‘değerlendirme’ ve %3.57’sinin ‘yaratma’ düzeyinde olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin bilgilendirici metne yönelik oluşturdukları sorulardan bazı örnekler Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8.

Bilgilendirici Metne İlişkin Örnek Öğrenci Soruları

Biliş Basamağı	Örnek Sorular
Hatırlama	‘Metnin adı nedir?’ (B5), ‘Hikâyenin yazarı kimdir?’(B24), ‘Cezeri kaç küsur yıl önce yaşamış?’ (B125), ‘Robotu gören Sultan ne yaptı?’(B245), ‘Müslümanlar için zaman neden önemlidir?’(B401)
Anlama	‘Sizce bu metnin konusu nedir?’(B50), ‘Metnin ana fikri nedir?’(B200),
Uygulama	Yok
Analiz	Yok

Değerlendirme	‘Sizce metnin başlığı neden Robotların Efendisi Cezeri?’(B47), ‘Sizce bu başlık metne uygun bir başlık mıdır? Neden?’(B72), ‘Günümüzde kullandığımız teknolojik aletlere örnek verin?’(B81)
Yaratma	‘Sen olsan bu metni nasıl yazardın?’(B92), ‘Hikâyeyi okuyunca nasıl bir duygu hissettiniz?’(B99), ‘Hikâyenin başlığı sizce ne olabilir?’(B126), ‘O zamanda kitap ne ile yazılırdı?’(B139), ‘Hikâyenin sonu nasıl olabilir?’(B164), ‘Hikâyenin sonuna ne eklerdiniz?’(B312),

Tablo 8 incelendiğinde öyküleyici metin sorularına benzer şekilde; öğrencilerin bilgi verici metinde de hem hatırlama düzeyinde kısa cevaplı sorular oluşturdukları, hem de anlama basamağında ana fikir bulma sorularına yöneldikleri görülmektedir. Değerlendirme basamağında metnin başlığının metnin konusuna uygunluğunu yordayıcı ve metnin konusu ile gündelik hayatı ilişkilendiren sorular sormuşlardır. Yaratma basamağında da yine metnin sonunun yeniden kurgulanması üzerine sorulara yoğunlaşmışlardır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin öyküleyici ve bilgilendirici metin türlerine yönelik soru sorma becerilerinin incelendiği bu çalışmada öyküleyici metin için 425 ve bilgilendirici metin için 420 veri analiz edilmiştir.

Öyküleyici metne yönelik öğrencilerin hazırlamış oldukları soruların yenilenmiş Bloom taksonomisine göre en fazla hatırlama ve anlama basamağında olduğu görülmüştür. Öğrencilerin hatırlama basamağı düzeyinde hazırladıkları sorular; cevabı metin içinde açık bir şekilde ifade edilen kısa cevaplı anımsama türünde sorulardır. Anlama basamağı düzeyinde oluşturulan sorular incelendiğinde ana fikir bulma ve metnin konusunun açıklanması soru kalıbına yönelik özetleme ve sonuç çıkarma çevresinde yoğunlaştığı; yorumlama, örnekleme, sınıflama, karşılaştırma ve açıklama türünde hiç soru hazırlamadıkları görülmektedir. Değerlendirme boyutunda hazırlanan soruların ise hem kontrol etme hem de eleştirme türünde; yaratma boyutunda metne yeni bir son yazma, metne alternatif başlık önerileri gibi oluşturma, planlama ve hipotez kurmaya yönelik sorular olduğu söylenebilir.

Bilgilendirici metin ile ilgili olarak öğrencilerin soruları incelendiğinde öyküleyici metne benzer şekilde soruların hatırlama ve anlama düzeyinde olduğu görülmüştür. Hatırlama boyutunda öğrenciler yine benzer soru kalıplarını kullanarak anımsamaya yönelik sorular sorarken tanıma türünde soru sormamışlardır. Anlama boyutunda öğrenci sorularına bakıldığında özetleme ve sonuç çıkarma türünde ana fikir ve metnin konusu üzerine sorular yazmışlardır. Öğrenciler; bir diğer bilişsel boyut olan değerlendirme boyutunda eleştirme; yaratma boyutunda ise yine öyküleyici metinde elde edilen sonuçlara benzer şekilde oluşturma, planlama ve hipotez kurma türünde sorular sormuşlardır. Öyküleyici ve bilgilendirici metin soru örneklerinin soru türlerine göre paralellik göstermesi öğrencinin sahip olduğu soru sorma becerisini her iki metine de yansıtması olabilir. Çünkü her öğrenci hem öyküleyici hem de bilgilendirici metin soruları hazırlamışlardır. Dolayısıyla öyküleyici metinde örneğin anlama basamağında ana fikir üzerine soru yazdıysa bilgilendirici metinde de aynı şekilde ana fikir üzerine soru yazmıştır.

Araştırmada elde edilen bu sonuçlar diğer çalışmalarda elde edilen sonuçlarla paralellik göstermektedir. Erdoğan (2017) tarafından yapılan dördüncü sınıf öğrencilerinin ve öğretmenlerinin soru sorma becerilerinin incelendiği çalışmada katılımcıların hatırlama ve anlama düzeyinde daha fazla soru sordukları diğer bilişsel boyutlarda başarı gösteremedikleri görülmüştür. Yılmaz ve Keray’ın (2012) sekizinci sınıf öğrencilerinin soru sorma becerilerini yenilenmiş Bloom taksonomisine göre inceledikleri çalışmada öğrencilerin sorularının büyük kısmının hatırlama ve anlama basamağında olduğu görülmüştür. Soru sorma becerilerinin Bloom taksonomisine göre incelenmesinde genellikle öğretmen adayları ile çalışıldığı pek çok çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin fen bilgisi öğretmen adaylarının soru sorma becerilerinin incelendiği bir çalışmada

öğretmen adaylarının metne yönelik oluşturdukları soruların bilgi ve kavrama düzeyinde olduğu Bloom taksnomisinin daha üst basamakları düzeyinde ise soru sorma becerilerinin zayıf olduğu görülmüştür (Koray, Altunçekiç ve Yaman, 2005). Yine Erdoğan ve Erdoğan'ın (2018) sınıf öğretmeni adaylarına yönelik yapmış olduğu soru sorma becerilerinin incelendiği araştırmada da öğretmen adaylarının bilgilendirici metin türünde hatırlama ve anlama basamağında daha fazla soru yazabildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Farklı branş öğretmen adaylarının soru sorma yeterliliklerinin değerlendirildiği bir başka araştırmada da öğretmen adaylarının düşük bilişsel seviyeli soru yazma yeterliliklerinin, üst düzey bilişsel seviyeli soru yazma yeterliliklerinden daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır (Yeşilyurt, 2012).

Gerek öyküleyici gerekse bilgi verici metinler için hazırlanmış olan sorular genel olarak değerlendirildiğinde bu soruların çoğunlukla hatırlama ve anlama düzeyinde olduğu görülmektedir. Tabii ki bu tür sorular, konuyla ilgili bilginin, olay ve olguların, özel durumların hatırlanmasını gerektiren sorulardır ve eğitim sürecinde kullanılmalıdır; çünkü bu sorular, akıl yürütmenin başlatılması ve gerekli üst düzey düşünme sorularının kullanılması için temel oluşturmaktadır (Büyükalın, 2007). Üst düzey olarak tanımlanan basamaklarda soru sorma tercihinin azlığı temel problemi teşkil etmektedir. Sonucun bu şekilde olması, aslında öğrencinin de eksikliği değildir; çünkü bunu yapabilmek, öğrencinin de bu becerilerle donanık olmasını gerektirmektedir. (Paul, 1988). Üst düzey bilişsel işlemler, çoğu zaman üst bilişsel düzeyde sorular sormayı gerektirdiğinden üst düzey soru sorma, üst düzey düşünme becerilerinden biri kabul edilmeli aynı zamanda deneyimle gelişen bir beceri olduğu da unutulmamalıdır (Zohar ve Dori, 2003; Hung, Hwang, Lee ve Wu, 2014). Bu anlamda üst düzey soru sorma becerisinin geliştirilmesine yönelik yolların aranması uygun olacaktır. Bu araştırmanın sonuçları, belirtilen örneklem grubu içerisinde bu beceriyi geliştirmeye yönelik etkinliklerin, söz konusu öğrencilerin eğitim süreçlerinde yeteri kadar bulunmadığına işaret etmektedir şeklinde yorumlanabilir. Öğrencilerin soru sorma becerilerinin geliştirilmesinde; soru sormanın doğrudan öğretimi, çeşitli öğretim yaklaşımlarının (problem temelli öğrenme, araştırma-sorgula tabanlı öğrenme, üstbilişsel öğretim stratejileri vb.) kullanılması ve üstbilişsel işlemlerle geliştirme öne çıkan eğilimler olarak karşımıza çıkmaktadır (Aslan, 2011; Kaberman ve Dori, 2009; Yılmaz ve Keray, 2013).

Sonuç olarak eğitimin hangi kademesi olursa olsun öğrencilerin soru sorma becerilerine yönelik yapılan çalışmalarda öğrenci sorularının metin türü fark etmeksizin temel düzeyde yani hatırlama ve anlama düzeyinde olduğu görülmektedir (Akyol, Yıldırım, Ateş, Çetinkaya, 2013; Aslan, 2011; Eyüp, 2012). Bunun temel nedeni öğrencilerin derslerde, kitaplarda ve sınavlarda daha ziyade alt düzey sorularla karşılaşmaları olabilir. Nitekim öğretmenlerin Türkçe derslerinde sordukları soruların incelendiği araştırmalarda bu açıkça görülmektedir (Akyol vd., 2013; Erdoğan, 2017; Kavruk ve Çeçen, 2013). Öğretmenler sınıf içinde ve sınavlarda yaygın olarak düşük düzeydeki sorulara yer vermektedirler. Böyle bir sürecin öğrencilerin soru oluşturma becerilerinin gelişimine katkı sağlamayacağı açıktır (Baysen, 2006). Mevcut öğretim programı içinde kullanılan Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlere yönelik etkinlik ve soruların benzer şekilde basit düzey bilişsel beceri ağırlıklı olduğu yapılan çalışmalarda görülmektedir (Çerçi, 2018; Eroğlu, 2019; Oryaşın, 2021; Sallabaş ve Yılmaz, 2020; Sarar Kuzu, 2013; Ulum ve Taşkaya, 2019).

Öğrencilerin öğrenme sürecinde sürekli olarak alt düzey sorularla karşılaşmaları zamanla onları basit seviyede düşünmeye yöneltmektedir (Selçuk, 2000). Bu sebeple öğrencilere ne kadar çok soru sorulması değil esas mesele soruların içeriğidir. Soruların her düzeyde dengeli şekilde organize edilmesi önemlidir (Martin, 2003; akt. Yoon ve Onchwari, 2006). Böylece sadece alt düzey yani hatırlama ya da anlama düzeyinde olmayıp daha üst düzey sorularla karşılaşan öğrenciler kaliteli soru sormayı da öğrenme başlayacaklardır. Çünkü öğrenciler sorularla karşılaştıkları oranda soru sormayı öğrenmektedirler. Öğretmenler öğrencilerin konunun farklı açılardan görülmesini, yorumlanmasını sağlayacak ilginç sorulara yönlendirme yapmalıdırlar (Yoon ve Onchwari, 2006). Öğretmenlerin bu yönde rehberlik etmeleri ve uygun öğrenme ortamlarının sağlanması sonucunda öğrencilerin beklenilenden çok daha üst düzey düşünme becerileri kazanacakları aşikârdır (Driver, Newton ve Osborne, 2000).

Yukarıdaki sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, ileriki araştırmalar için aşağıdaki önerilerde bulunmak mümkündür:

1. Öğrencilerin soru sorma becerileri; okuma yazma öğrendikleri dönemden itibaren belirli bir kademeye kadar yatay ekseninde gözlemlendiği uzun soluklu araştırmalar yapılabilir. Böylece öğrencilerin soru sorma becerilerinin ders kitabı, sınav sistemi, öğretmen veya akademik anlamda hangi etkene bağlı olarak gelişim gösterdiği daha net yorumlanabilir.

2. Öğrencilerin soru sorma becerilerinin daha üst düzey seviyeye doğru iyileştirilmesinde etkili olacak yöntem, teknik ve stratejiler üzerine deneysel araştırmalara ağırlık verilebilir. Böylece eğitim sürecinde soru sorma becerileri gelişemeyen ya da olumsuz etkilenen öğrenciler için çözüm odaklı sonuçlar elde edilmiş olacağı düşünülmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu makaleye birinci yazarın %60, ikinci yazarın %40 oranında katkısı vardır.

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması teşkil edebilecek bir durum yoktur.

Kaynaklar

- Akyol, H. (2001). İlköğretim okulları 5. sınıf Türkçe kitaplarındaki okuma metinleriyle ilgili soruların analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 26 (26), 169-178
- Akyol, H., Yıldırım, K., Ateş, S. ve Çetinkaya, Ç. (2013). Anlamaya yönelik ne tür sorular soruyoruz? *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 41-56.
- Aktaş, E. (2017). Öğretmen adaylarının farklı metin türlerine yönelik soru sorma becerilerinin yenilenmiş Bloom taksonomisine göre değerlendirilmesi. *Electronic Turkish Studies*, 12 (25), 99-118. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12274>.
- Anderson, L.W. & Krathwohl, D.R. (Eds.) (2001). *A taxonomy for Learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives*. New York: Addison Wesley Longman.
- Arseven, A., Şimşek, U. ve Güden, M. (2016). Coğrafya dersi yazılı sınav sorularının yenilenmiş Bloom taksonomisine göre analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40 (1), 243-258.
- Aslan, C. (2011). Soru sorma becerilerini geliştirmeye dönük öğretim uygulamalarının öğretmen adaylarının soru oluşturma becerilerine etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 36(160), 236-249.
- Aslan, M., ve Atik, U. (2018). 2015 ve 2017 İlkokul Türkçe dersi öğretim programı kazanımlarının revize edilmiş bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(1), 528-547.
- Ateşman, E. (1997). Türkçede okunabilirliğin ölçülmesi. *AÜ TÖMER Dil Dergisi*, 58, 171-174.
- Ayyıldız, Y., Aydın, A. ve Nakiboğlu, C. (2019). 2018 yılı Ortaöğretim kimya dersi öğretim programı kazanımlarının orijinal ve yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 52, 340-376. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.540854>.
- Baysen, E. (2006). Öğretmenlerin Sınıfta Sordukları Sorular ile Öğrencilerin Bu Sorulara Verdikleri Cevapların Düzeyleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14 (1), 21-28.

- Bümen, N. T. 2006. Program geliştirmede bir dönüm noktası: yenilenmiş Bloom taksonomisi. *Eğitim ve Bilim*. 142 (31), 3-14.
- Büyükalın, S. (2007). *Soru sorma sanatı*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Büyükalın Filiz, S. ve Delal Turan, S. (2018). 4. Sınıf öğretmenlerinin temel derslerde sordukları yazılı sınav sorularının Bloom taksonomisi açısından incelenmesi. *Asya Studies*, 5 (5), 11-20. <https://doi.org/10.31455/asya.431973>.
- Chin, C. ve Osborne, J. (2008). Students' questions: A potential resource for teaching and learning science. *Studies in Science Education*, 44(1), 1-39. <https://doi.org/10.1080/03057260701828101>
- Çakıcı, Y., Ürek, H. ve Dinçer, E. (2012). İlköğretim öğrencilerinin soru oluşturma becerilerinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 43-68.
- Çelik, S., Kul, Ü. ve Çalık Uzun, S. (2018). Ortaokul matematik dersi öğretim programındaki kazanımların yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 775-795. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2018.18.37322-431437> .
- Çerçi, A. (2018). 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı kazanımlarının (5, 6, 7, 8. Sınıf) Yenilenen Bloom Taksonomisi'ne göre incelenmesi. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları*, 6 (2), 70-81. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oyea/issue/42065/487733> 25.11.2021.
- Demirel, Ö. (2002). *Türkçe ve sınıf öğretmenleri için Türkçe öğretimi*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Driver, R., Newton, P., ve Osborne, J. (2000). Establishing the norms of scientific argumentation in classrooms. *Science Education*, 84(3), 287-312. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1098-237X\(200005\)84:3<287::AID-SCE1>3.0.CO;2-A](https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-237X(200005)84:3<287::AID-SCE1>3.0.CO;2-A)
- Doğanay, A ve Ünal, F.(2006). İçerik türlerine dayalı öğretim (Editör: Ali Şimşek). *Eleştirel düşünmenin öğretimi* (s: 209-264). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Elder, L. ve Paul, R. (2003). Critical thinking: teaching students how to study and learn. *Journal of Developmental Education*, 27(1), 36-37.
- Erdoğan, T. ve Erdoğan, T. (2018). Sınıf öğretmeni adaylarının farklı metin türlerine yönelik hazırladıkları soruların incelenmesi. *Turkish Studies*, 13(4), 569 - 582. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12972>
- Eroğlu, S. (2019). *6. Sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metin altı okuma-anlama soru ve etkinliklerinin güncellenmiş Bloom taksonomisine göre değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Balıkesir Üniversitesi
- Eyüp, B. (2012). Türkçe öğretmeni adaylarının hazırladığı soruların yeniden yapılandırılan bloom taksonomisine göre değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20 (3), 965-982.
- Forehand, M. (2010). Bloom's taxonomy. *Emerging Perspectives On Learning, Teaching, And Technology*, 41(4), 47-56. http://epltt.coe.uga.edu/index.php?title=Bloom%27s_Taxonomy adresinden 15.11.2021 tarihinde erişildi.

- Garcia, G. E., ve Pearson, P. D. (1990). *Modifying reading instruction to maximize its effectiveness for all students (Tech. Rep. No. 489)*. Champaign, IL: University of Illinois, Centre for the Study of Reading.
https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/17653/ctrstreadtechrepv01990i00489_opt.pdf adresinden 23.10.2021 tarihinde erişildi.
- Goatly, A. (2000). *Critical reading and writing an introductory coursebook*. New York: Routledge.
- Göçer, A. (2016). Lisansüstü eğitim gören türkçe öğretmenlerinin yazılı sınav sorularının incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (27/3), 22-37.
- Hung, P. H., Hwang, G. J., Lee, Y. H., Wu, T. H., Vogel, B., Milrad, M., and Johansson, E. (2014). A problem-based ubiquitous learning approach to improving the questioning abilities of elementary school students. *Journal of Educational Technology and Society*, 17(4), 316-334.
- Kaberman, Z., and Dori, Y. J. (2009). Metacognition in chemical education: Question posing in the case-based computerized learning environment. *Instructional Science*, 37(5), 403-436.
<https://doi.org/10.1007/s11251-008-9054-9>.
- Kaftan Ayan, H., Arslan, Ü., Kul, S. ve Yılmaz, N. (2019). *İlkokul 4. Sınıf Türkçe ders kitabı (2. Baskı)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Karakaş Yıldırım, Ö. (2020). 8. Sınıf Türkçe ders kitabındaki yazma etkinliklerinin yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(2), 315-325.
<https://doi.org/10.16916/aded.675304>.
- Kavruk, H. ve Çeçen, M. A. (2013). Türkçe dersi yazılı sınav sorularının bilişsel alan basamakları açısından değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1 (4), 1-9.
<http://dx.doi.org/10.16916/aded.15990>
- Kintsch, E. (2005). Comprehension theory as a guide for the design of thoughtful questions. *Topics in Language Disorders*, 25, 51-64.
- Kocaarslan, M. ve Yamaç, A. (2018). Sınıf öğretmenlerinin Türkçe dersi sınavlarında sordukları metne dayalı anlama sorularının incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 431- 448. <https://doi.org/10.24315/trkefd.356769> .
- Koray, Ö., Altunçekiç, A. ve Yaman, S. (2005). Fen bilgisi öğretmen adaylarının soru sorma becerilerinin Bloom taksonomisine göre değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (17), 33-39.
- Küçük, S. (2002). Örgün eğitim ikinci kademe Türkçe öğretiminde ölçme ve değerlendirme çalışmalarında karşılaşılan güçlükler. *Milli Eğitim Dergisi*, 153-154.
- Küçükahmet, L. (2001). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Massey, S. L., Pence, K. L., Justice, L. M. ve Bowles, R. P. (2008). Educators' use of cognitively challenging questions in economically disadvantaged preschool classroom contexts. *Early Education and Development*, 19 (2), 340-360. DOI: [10.1080/10409280801964119](https://doi.org/10.1080/10409280801964119).
- McClimans, L. M. (2011). The art of asking questions. *International Journal of Philosophical Studies*, 19(4), 521-538. <https://doi.org/10.1080/09672559.2010.540022>.

- Mercan, S.I. (2019). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yenilenmiş bloom taksonomisi bilişsel basamaklarına göre soru sorma becerilerinin incelenmesi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(1), 291-301. <https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.19.03.1083>.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M.(1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2015). *Türkçe dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Oğuzkan, A. F. (1989). *Orta Dereceli Okullarda Öğretim*. Ankara: Emel Matbaacılık.
- Oryaşın, U. (2021). Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerin yenilenen bloom sınıflandırması'na göre incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 9 (3), 820-832. **Doi: 10.16916/aded.288848**.
- Özbay, M. (2006). *Türkçe özel öğretim yöntemleri II*. Ankara: Öncü Kitap.
- Özden, Y. (1998). *Öğrenme ve öğretme* (İkinci Baskı). Ankara: Pegem Özel Eğitim ve Hizmetleri.
- Özyalçın, K. E. ve Kana, F. (2020). Yabancı dil olarak türkçe öğretenlerin metin altı soru yazma becerileri üzerine bir değerlendirme. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 488-506. <https://doi.org/10.32321/cutad.797711>.
- Palincsar, A., ve Brown, A. (1984). Reciprocal teaching of comprehension-fostering and comprehension monitoring activities. *Cognition and Instruction*, 1, 117-175.
- Paul, R. (1988). Critical thinking skills and teacher education. ERIC Digest 3-88, (ERIC Identifier: ED297003). <http://www.ed.gov/databases/ERIC>.
- Polat, İ. ve Dedeoğlu, H. (2020). Sınıf öğretmenlerinin hazırladığı metin altı sorularının incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8 (4), 1468-1482. <https://doi.org/10.16916/aded.782877>.
- Potts, B. (1994). Strategies for teaching critical thinking. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 4 (3). 1-3
- Sallabaş, M. E. ve Yılmaz, G. (2020). Türkçe ders kitabında bulunan metin altı sorularının yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8 (2), 586-596. <https://doi.org/10.16916/aded.679933>.
- Sarar Kuzu, T. (2013). Türkçe ders kitaplarındaki metin altı sorularının yenilenmiş bloom taksonomisindeki hatırlama ve anlama bilişsel düzeyleri açısından incelenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37 (1), 58-76.
- Scardamalia, M. (2002). Collective cognitive responsibility for the advancement of knowledge. B. Smith (Ed.), *Liberal Education in a knowledge society* in (pp. 67-98). Chicago, IL: Open Court.
- Scardamalia, M., ve Bereiter, C. (1985). Fostering the development of self-regulation in children's knowledge processing. S. F. Chipman, J. W. Segal, & R. Glaser (Eds.), *Thinking and learning skills. 2, Research and open questions* in (pp.563-577). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Selçuk, Z. (2000) *Okul deneyimi ve uygulama*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Senemoğlu, N. (2007). *Gelişim öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya*. Ankara: Gönül Yayıncılık.

- Splitter, L. ve Sharp, A. (1995) *Teaching for better thinking: The classroom community of inquiry*. Australian Council for Educational Research. Melbourne.
- Şanlı, C., ve Pınar, A. (2017). Sosyal bilgiler dersi sınav sorularının yenilenen Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *İlköğretim Online*, 16 (3), 949-959. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2017.330234> .
- Taşpınar, M. (2005). *Kuramdan uygulamaya öğretim yöntemleri*. (2.Baskı). Elazığ: Nobel Basımevi.
- Tsui, L. (1999). Courses and Instruction affecting critical thinking. *Research in Higher Education*, 40 (2), 185-200.
- Ulum, H. ve Taşkaya, S. M. (2019). İlkokul 2, 3 ve 4. Sınıf Türkçe ders ve çalışma kitaplarında yer alan etkinliklerin yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27 (1), 107-118. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.2380>.
- Usluoğlu, B., ve Toptaş, V. (2020). İlkokul 1 ve 2. Sınıf matematik ders kitaplarındaki ünite değerlendirme sorularının yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 6 (2), 136-148. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.693392>.
- Ün Açıkgoz, K. (2009). *Aktif öğrenme*. İzmir: Biliş Yayıncılık.
- Üredi, L. ve Ulum, H. (2020). İlkokul matematik ders kitaplarında bulunan ünite değerlendirme sorularının yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 432-447. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.693392>.
- Wilson, J. ve Jan, L. W. (1993). *Thinking for themselves: developing strategies for effective learning*. Armadale: Eleanor Curtain Publishing.
- Yeşilyurt E. (2012). Öğretmen adaylarının bilişsel alanla ilgili sınav durumu soruları yazma yeterliklerinin değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20 (2), 519-530.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016) *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Baskı). Seçkin Yayıncılık. Ankara.
- Yılmaz, E. ve Keray, B. (2013). Söyleşi metinleri yoluyla sekizinci sınıf öğrencilerinin soru sorma becerilerinin yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 2 (2), 20-31.
- Yoon, J.ve Onchwari, J. A. (2006). Teaching young children science: Three key points. *Early Childhood Education Journal*, 33 (6), 419-423.
- Zohar, A., and Dori, Y. J. (2003). Higher order thinking skills and low achieving students: Are they mutually exclusive? *Journal of The Learning Sciences*, 12(2), 145–183. https://doi.org/10.1207/s15327809jls1202_1.

Extended Abstract

Introduction

Asking question; It can be defined as a method that triggers thinking and develops mental processes such as criticizing, making comments, and evaluating. In the learning process, students participate actively by asking questions (Massey, Peñçe ve Justice, 2008). For the development of high-level cognitive processes, it is necessary to provide students with the ability to ask questions (Scardamalia ve Bereiter, 1985; Garcia ve Pearson, 1990). Considering that students plan their studies and pre-exam preparation studies according to the results of assessment and evaluation, it becomes important to focus on questioning activities that encourage high-level thinking in the lessons (Demirel, 2002; Özbay, 2006; Potts, 1994; Tsui, 1999). Therefore, from the first years of the education process, it is necessary to focus on questions that develop students' high-level mental skills in textbooks, exams and in the course (Elder ve Paul, 2003; Goatly, 2000; Küçük, 2002). However, many researches; It shows that the questions in the Turkish textbooks are at the level of knowledge, comprehension and application in the cognitive development process and do not support the development at the high level cognitive level such as analysis, synthesis and evaluation (Akyol, 1997; Applegate, M.D. vd. 2002; Ensar, 2002; Durukan, 2009; Ülper ve Yalınkılıç 2010).

Preparing questions based on a certain classification in order to ensure the variety and quality of questions will both facilitate the teacher and support the development of high-level thinking skills of the students by preventing the collection of questions at the same step level (Büyükalın, 2007).

The most frequently used question classification is the Bloom taxonomy developed by Bloom (Özden, 1998). Some changes were made in the taxonomy revised by Anderson and Krathwohl (2001). While the main headings were prioritized in the original Bloom taxonomy, the revised taxonomy focused on the subheadings. In addition, a new structure was gained by stretching the hierarchy feature (Bümen, 2006).

The skill of asking questions is one of the skills aimed to be acquired from the first grade of primary school, and as in other curriculums, when the Turkish curriculum is examined, it is seen that the acquisitions of questioning skills are emphasized (MEB, 2015). In this sense, it is considered important to conduct studies in order to examine and develop the questioning skills of primary school students. For this reason, the aim of this research is to examine the questioning skills of primary school students in terms of the revised Bloom's taxonomy. The sub-problems of the research for the purpose of the research are as follows:

1. How is the distribution of the questions asked by the 4th grade students about the narrative text according to the revised Bloom taxonomy steps?
2. How is the distribution of the questions asked by the 4th grade students about the informative text according to the revised Bloom taxonomy steps?

Method

Document analysis method, one of the qualitative research methods, was used in the research. The study group of the research consists of 450 fourth grade students continuing their education in primary schools in the city center of Konya, which was determined by homogeneous sampling, one of the purposive sampling methods. The form prepared by the researcher was used as a data collection tool. While determining the narrative and informative text used in the form, primarily the texts in the Primary School 4th Grade Turkish Textbook (Kaftan Ayan, Arslan, Kul, & Yılmaz, 2019) were examined. At the end of the evaluations, it was decided to choose the texts "Love Sack" and "Lord of Robots: Al-Jazari" considering the teachers' evaluations that the texts are easy to understand and the texts are interesting. The data of the research were collected in December of the 2021-2022 academic year. The study was carried out on a voluntary basis. After the data were collected, the questions and

answers written by the students about the texts were analyzed according to the revised Bloom taxonomy. The data collection process was given in detail to ensure validity in the study; Direct quotations were made from the data obtained. In order to ensure reliability, in the analysis of the questions prepared by the students, it was tried to provide diversity by taking the opinion of a researcher who is an expert in the field.

Findings

According to statistical data, it is seen that most of the questions (94.31%) asked by the students in the narrative text type are at the level of 'remembering'. When the questions created at the other levels are examined, it is seen that they are at the level of 'understanding', 'evaluation' and 'creation'. In the 'application' and 'analysis' steps, no student could form a question.

Similarly, in the informative text, the majority of the students wrote questions for the remembering step. While some students wrote questions at the 'understanding', 'evaluation' and 'creation' levels, no students wrote questions at the 'analysis' and 'application' levels.

Conclusion, Discussion and Recommendations

The questions prepared by the students at the level of remembering; These are short-answer recall type questions whose answers are clearly expressed in the text. When the questions created at the level of comprehension are examined, it is seen that finding the main idea and explaining the subject of the text are concentrated around the question pattern, summarizing and drawing conclusions. The questions prepared in the evaluation dimension are both in the type of checking and criticism; In the dimension of creation, it can be said that there are questions about creating, planning and hypothesizing, such as writing a new ending to the text, suggestions for alternative titles to the text.

When the students' questions regarding the informative text were examined, it was found that the questions were at the level of remembering and understanding, similar to the narrative text; In the recall dimension, it was observed that the students asked questions about remembering. Considering the student questions in the comprehension dimension, they wrote questions about the main idea and the subject of the text in the type of summarizing and drawing conclusions. Students; criticism in the evaluation dimension, which is another cognitive dimension; In the dimension of creating, they asked questions such as creating, planning and hypothesizing, similar to the results obtained in the narrative text.

These results obtained in the study show parallelism with the results obtained in other studies (Erdoğan, 2017; Erdoğan ve Erdoğan, 2018; Keray, 2012; Koray, Altunçekiç ve Yaman, 2005; Yeşilyurt, 2012). As a result, regardless of the text type, it is seen that the students' questions are at the basic level, that is, at the level of remembering and understanding, regardless of the level of education (Akyol ve diğerleri, 2013; Aslan, 2011; Eyüp, 2012). The main reason for this may be that students encounter more low-level questions in lessons, books and exams. The fact that students constantly encounter low-level questions in the learning process leads them to think at a simple level over time (Selçuk, 2000). Teachers should direct students to interesting questions that will enable them to see and interpret the subject from different angles (Yoon ve Onchwari, 2006).

Based on the research results, some proposals were presented below:

1. Students' questioning skills; Long-term studies can be conducted in which they are observed on the horizontal axis up to a certain level from the period when they learn to read and write.
2. Emphasis can be placed on experimental research on methods, techniques and strategies that will be effective in improving students' questioning skills towards a higher level.

Effect of Interactive Reading on Storytelling Skills

Mücahit DURMAZ
Milli Eğitim Bakanlığı
mucahitdmz58@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7509-2059

Fatih Çetin ÇETİNKAYA
Düzce Üniversitesi
fatihcetincetinkaya@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9843-6747

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1103773
Geliş Tarihi: 14.04.2022	Revize Tarihi: 03.10.2022
	Kabul Tarihi: 13.10.2022

Atf Bilgisi

Durmaz, M. ve Çetinkaya, F. Ç. (2022). Effect of interactive reading on storytelling skills. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 758-777.

ABSTRACT

This study aims to examine the effect of interactive reading activities on storytelling skills. A quasi-experimental design with pre-test post-test control group was used in the research. The research was carried out with 49 third-grade students in a public school in Sanliurfa. The data of the study were obtained by means of a voice recorder during the process of reading aloud a picture book, which has the characteristics of a silent book, by the students in the experimental and control group via storytelling method. The implementation process of the research lasted for 12 weeks and a total of 18 children's picture books were used within the scope of interactive reading studies. According to the results obtained in line with the analysis of the data, there was no significant difference between the experimental and control groups in terms such as the number of words, word diversity and sentence meaning unit in the pre-test narrations structured by the students with the storytelling method, while there was a significant difference in the post-test storytelling scores in favour of the students within the experimental group. In line with the results obtained at the end of the research and the literature, it was concluded that interactive reading studies contributed to the development of expressive language skills in children and increased their vocabulary.

Keywords: Children's picture book, interactive reading, storytelling.

Etkileşimli Okumanın Hikâye Anlatma Becerisine Etkisi

ÖZ

Çalışmanın amacı, etkileşimli okuma etkinliklerinin hikâye anlatma becerisine olan etkisini incelemektir. Araştırmada ön-test son-test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Araştırma 2018-2019 eğitim öğretim yılı Şanlıurfa İl merkezli bir devlet okulunda yürütülmüştür. Araştırma 49 üçüncü sınıf öğrencisiyle birlikte yürütülmüştür. Araştırmanın verileri sessiz kitap niteliği taşıyan bir resimli çocuk kitabının, deney ve kontrol grubu öğrencileri tarafından hikâye anlatma yöntemi dâhilinde seslendirmesiyle ve bu esnada ses kayıt cihazı aracılığıyla toplanmasıyla elde edilmiştir. Araştırmanın uygulama süreci 12 hafta sürmüş ve etkileşimli okuma çalışmaları kapsamında toplam 18 resimli çocuk kitabı kullanılmıştır. Araştırmanın verileri SPSS 24 paket programı yardımıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizi doğrultusunda elde edilen sonuçlara göre, öğrencilerin hikâye anlatma yöntemiyle kurgulamış oldukları ön test anlatımlarında kelime sayısı, kelime çeşitliliği ve cümle anlam ünitesi gibi boyutlarda deney ve kontrol grubu arasında anlamlı bir farklılık görülmezken son testin hikâye anlatımlarında deney grubu öğrencilerinin lehine anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Araştırmanın sonunda elde edilen sonuçlar ve literatür doğrultusunda etkileşimli okuma çalışmalarının çocuklarda ifade edici dil becerilerinin gelişimine katkı sağladığı, kelime hazinesini arttırdığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Resimli çocuk kitabı, etkileşimli okuma, hikâye anlatma.

Introduction

The book has an important place in human life. Enabling the individual to develop in many ways, it also increases his knowledge and experience in life. While developing the personality of the individual, it teaches them to see the life from many different perspectives. It plays an important role in the social, emotional, and intellectual development of a child in every period of his life (Cullinan and Galda, 1994; Yavuzer, 2019). Children's interests and curiosities in books start at young ages. For this reason, it is necessary to introduce children to books at an early age in order to enrich children's

life experiences (Tur and Turla, 2005). These children's books, which affect the transition process of the individual from childhood to adulthood and contribute to the educational activities at school, are not only entertaining and informative, but they are also designed in accordance with the developmental characteristics of the child (Gonen, Aydos, Senturk, Karacan, Kahraman, and Tuna, 2013; Oguzkan, 1998; Sever, 2010).

Children's books have the characteristics of an important tool in the acquisition and development of reading and writing skills for individuals. Today, literacy skills and reading activities begin in the pre-school period. Reading activities emerge as a skill that needs to be supported since children do not have awareness and readiness for reading activities and the reading-writing process throughout the period until they reach the primary education stage. Therefore, it is argued that children should be introduced at an early age to children's books designed in accordance with their developmental level (Tur and Turla, 2005). Children's interactions with books begin with literate parents' and siblings' reading the books aloud (Parlakıyıldız and Yıldızbas, 2004). Reading studies within this period have an important position in terms of providing children with intellectual richness.

Akyol (2011) defines reading as a meaning-making process that occurs between the author and the reader, is based on effective communication, includes prior information, and is carried out in an appropriate environment in line with a certain method and purpose. Reading is divided into many types such as guided, free, optional, visual, acquisitive, literary, fast, meaningful, critical, and interactive (Arici, 2018). Among these types of reading, interactive book reading, which is one of the reading models with high interaction with the child, is one of the most effective methods (Whitehurst, Epstein, Angell, Payne, Crone, and Fischel, 1994b).

Interactive reading is defined as a reading method that allows a change of roles between the reader reading aloud the story and the children listening to it; allowing the reader to be an active listener or a person who asks questions at certain time intervals, and in which the listeners are actively involved in the reading process (Aydoğan and Erbay, 2006; Whitehurst, Arnold, Epstein, Angell, Smith, and Fischel, 1994a; Whitehurst et al., 1994b; Whitehurst, Falco, Lonigan, Fischel, DeBaryshe, Valdez- Menchaca, and Caulfield, 1988). In the interactive reading process of the specified method, the reader's asking questions, the children's various answers to these questions, and the fact that adults and children examine the book together positively affect all developmental areas of children (Graham and Bramwell, 2006).

In this approach, introduced by Whitehurst et al. (1994b), children should be given opportunities to speak. Within this method, children can be asked to complete a sentence or expression in the story, describe the events intended to be told in the pictures; and name the elements in the pictures; along with ask questions about the characters and events in the story (Ergul, Akoglu, Sarica, Tufan and Karaman, 2015). In addition, in interactive reading applications, the child also finds out to be the person who tells the story. As the child adopts the role of the person telling the story, the adult leaves the responsibility of storytelling to the child over time (Lonigan, Anthony, Bloomfield, Dyer and Samwel, 1999).

One of the most important methods used to reveal the extent to which children have understood what they see, read, and listen to is their explaining or telling them in written, oral or visual form. The method of storytelling, which is one of the building blocks of our oral culture tradition, is not used much today, but it is seen as a method that is gradually advancing towards getting the value it deserves. The storytelling method not only develops children's verbal expression skills; but also creates entertaining learning environments for them, increases their use of words, and improves their social and emotional development through experiences (Belet, 2011a; Kabadayı 2005). In addition, it is a method in which the individual internalizes the story and tells it with his own words and phrases, pays attention to the sound ups and downs during the narration, and continues the narration without breaking loose from the story, i.e, without leaving the story in the shadows while doing these.

It is seen that research in Turkey in recent years started to include interactive reading studies (Akoglu, Ergul and Duman, 2014; Beyreli and Incirkus, 2018; Bicakci, Er and Aral, 2018; Cengiz, 2010; Ceyhan, 2019; Cetinkaya, Oksuz, and Ozturk, 2018; Efe, 2018; Er, 2016; Erdogan, 2016; Erdogan and Akay, 2015; Erdogan, Simsek and Canbeldek, 2017; Ergul, Akoglu, Sarica, Tufan, and Karaman, 2015; Golcuk, Okur and Berument, 2015; Halat, 2017; Oncu, 2016; Simsek, 2017; Tetik, 2015; Tetik and Erdogan, 2017; Yasar, 2020; Yurtseven and Kurt, 2013). The studies carried out so far have brought to the forefront the idea that the interactive reading method supports many development areas of the individual. In the studies, the effect of the interactive reading process on children's vocabulary learning, the number of words they use while expressing themselves, language development, reading speed, correct reading, reading comprehension, and value acquisition have been examined within various methods and applications. However, it is seen that there has been no study on the effect of interactive reading activities on the storytelling skills of students.

The current research was designed to reveal the effect of interactive reading studies on storytelling skills, the deficiency of which is felt in national literature.

Is there a significant difference between the number of words used by the experimental and control group students in their post-test storytelling?

Is there a significant difference in the word variety dimension used by the experimental and control group students in their post-test storytelling?

Is there a significant difference in terms of sentence meaning units formed by the experimental and control group students in their post-test storytelling?

At what level are the story elements included in the pre-test-post-test storytelling of the experimental group students?

At what level are the story elements included in the pretest-posttest storytelling of the control group students?

Method

Research Design

A quasi-experimental design with a pretest–posttest control group was used in this study, which aimed to examine the effect of interactive read-aloud activities on storytelling skills.

In line with this model, the experimental and control groups were determined through an unbiased assignment method, and one was assigned as the experimental group and the other as the control group. Measurements were made by performing the same application to both groups before and after the study. Since the measurements are made on the same subjects in the pre-test and post-test control group designs, the margin of error will be low (Fraenkel and Wallen, 2006).

Sample

The sample of the research consisted of 2 classroom with 49 students studying at elementary school third-grade in a state school in Sanliurfa City Centre during the 2019-2020 school year. There is one experimental group and one control group in the study.

Table 1

Information on the Study Group

	Classroom/Branch	Female	Male	Total number
Experimental	3-G	11	14	25
Control	3-I	9	15	24

Convenience sampling method was preferred at the stage of determining the study group of the research. In the convenience sampling method, the researcher chooses the easy situation that is close, convenient, accessible, and applicable. In this way, speed, practicality, and economy is ensured

for the research (Cohen, Manion, and Morrison, 2007; Glesne, 2015). Within this framework, a public primary school in Eyyubiye Central District of Sanliurfa was preferred, as the transportation distance and the number of the classrooms were deemed suitable for the researcher.

Measurement Tools

The data of this study, which aims to reveal the effect of interactive reading of children's picture books on storytelling skills, with a voice recorder and a silent children's picture book named "Where is this elephant?" which was determined in line with expert opinions.

Children's picture books, which are one of the materials through which the children make their first reading adventures, are defined as the books which deepen the meanings of the text with the pictures (Lukens, 1986), differ in terms of subject, genre and physicality depending on the group of age (Tur and Turla, 2005), have an effect of visual feast on children and through which the children meet with letters, words and sentences for the first time (Dirican and Daglioglu, 2014).

Data Collection and Analysis

By using the mentioned data collection tools, the data of the current study were collected from the 3rd grade students that participated in the study.

Experimental Process

This study, which aims to put forth the effect of interactive reading studies on storytelling skills, was conducted in the 2019-2020 school year in Bilim Primary School, where dual education was carried out with a total of 9 3rd grade branches, in line with the permission obtained from Sanliurfa Provincial Directorate of National Education through Duzce University Social Sciences Institute.

In the research, children's picture book "Where Is This Elephant?" which is a silent book through which the students would narrate their stories, was determined based on expert opinions. Before starting the pre-test application of the research, the classroom teachers and students of the 3rd grade branches were informed about the general framework of the research. The students were also explained that no grading would be performed during the research process.

To determine the group equivalence status in the process of determining the experimental and control groups of the research, a pre-test was applied to the B, D, G and I branches, which are among the 3rd grade branches, on voluntary basis of the classroom teachers and students for participation in the application. To determine the number and word diversity, sentence meaning unit set up and elements the students gave place in their narration process, the students' narrations were applied separately under the leadership of the researcher in appropriate time periods and in a suitable environment. Before the narration process, the students of the relevant branches, where the pre-test would be applied, were explained that they, at their own request, could turn the pages of the story book named "Where is this Elephant?" during the storytelling and set up the fiction as they wished. To dictate these expressions later by the researcher, the students' expressions were recorded via a voice recorder following obtaining the necessary permissions from the parents. Each student was given the necessary time to construct the story, and they ended their storytelling in line with their own wishes. The pre-test data obtained were dictated by consensus of two additional researchers in addition to the researcher who carried out the study. Following the dictations, the number of words, the number of word diversity, sentence meaning units and the story elements they included in the narratives were determined. As a result of the analyses made using the SPSS package program, it was observed that there was no significant difference between the number of words, the number of word diversity, sentence meaning units and the story elements included in the stories by the students of the 3-G and 3-I branches and these branches were chosen as the experimental and control groups. The researcher randomly assigned 3-G branch as the experimental group and the 3-I branch as the control group. After it was decided that the implementation process of the research would continue with the 3-G

branch, which was determined as the experimental group, a detailed conversation was held with the classroom teachers of both branches. Following the 12-week practice with the experimental group, the idea of collecting the post-test data with the experimental and control groups was conveyed to the branch teachers for the approval and it was accepted. Afterwards, the research process, which would last 12 weeks, started with the 3-G branch, which included the experimental group.

Experimental group

The application process of the study was planned by the researcher within the scope of the literature and detailed information was given to the experimental group students about how the process would work. In addition, the rules regarding the functioning of the process were determined together with the participants and submitted to their approval and they were accepted. In this way, it was aimed to maximize the interaction between the researcher and the participants. Within the scope of the interactive reading method, which requires the reader to have a good command of the books to be read aloud, the researcher conducting the process prepared in advance for each picture book that he would read aloud. In addition, he prepared an Interactive Book Reading Program for each picture book he would read aloud, and included detailed plans regarding what to do before, during and after reading. The practice days were determined as the first lesson hours of Monday, Wednesday, and Friday in line with the opinions of the participants, the researcher and the classroom teacher.

Before starting the interactive reading studies, the researcher created a friendly conversation atmosphere by establishing a dialogue with the participants about the physical features and connotation elements of the children's picture book to be read aloud. By drawing attention to the front and back covers of the book, the researcher asked to focus on the pictures included and to speculate on what the subject of the book would be. In addition, the pictures, heroes, real situations and events in the book were scrutinized with the participants, and discussions were made about the place and time of the events. The seating arrangement during interactive reading in the classroom was decided unanimously by the researcher and the participants, and on some days the seating arrangement was determined by the researcher depending on the interactive reading activity. For the books, which will be read during the application process of the research, to be easily seen by the students, different seating arrangements such as U-arrangement, crescent arrangement, and half-moon arrangement were realized. Only the classroom environment was preferred as the research environment, and other environments were not preferred by the researchers and participants.

Control Group

During the 12-week period covering the implementation process, the researcher did not carry out any interactive reading studies or other study/activity with the control group students and tried not to change the course of the research. Although the researcher did not conduct any studies with the control group in order not to change the course of the research, it was an inevitable fact that the studies and activities in the compulsory curriculum would affect the storytelling skills of the students and develop their active vocabulary. However, it was assumed that there were no situations that would change biased or affect the course of the study since the curriculum of both classes covering the experimental and control groups during this period had the same content.

After the 12-week application process carried out with the experimental group, the post-test data were collected from the storytelling processes of the experimental and control group students from the same silent picture book (Where is this Elephant?). As carried out in the pre-test, data were collected by accepting the students one by one in an empty classroom deemed appropriate by the school administrators and the storytelling of the students was recorded through a voice recorder to avoid data loss. The post-test data collection process, which started with the experimental group students, lasted for three lesson hours. Then, the post-test data collection process of the control group students started, and this process lasted for two lesson hours. Since a student in the control group did not come to school on the day the post-test data were collected, the student's pre-test data were

excluded from the study by the researcher. Thus, the number of control group was reduced from 25 to 24.

In this study, in which the effect of interactive reading of children's picture books on storytelling skills of primary school students was examined, it was observed that the level of interest of the students in these reading activities was high. It is believed that the 12-week application period, which was carried out with the experimental group students three times a week with no problems of absence of the students, except for those who had health problems, showed the satisfaction of the students regarding the process. The students expressed their happiness about participating in interactive reading activities and requested the researcher to continue the process.

After each of the experimental and control group students were coded, the audio recordings of the storytellings of the students who formed the data of the research were dictated by the researcher and two assistant researchers. Whether they carry elements such as the number of words, word diversity, sentence meaning units and story elements included in these narratives was also examined by consulting an expert from Department of Classroom Education and an expert from the Department of Turkish Education of Duzce University. The narratives bearing the specified elements were analysed together with the researcher and assistant researchers.

In the present study, the Shapiro-Wilk Test (S-W) with Lilliefors correction was used to analyse the normality of quantitative data. The Shapiro-Wilk test of normality is used when the study group is 50 and below 50. According to the results obtained from the normality test, the Independent Samples T Test was used in the analysis of the data showing normal distribution, and the Mann-Whitney U Test, which is used to compare two independent samples, was used in the analysis of the data that did not show normal distribution. In these tests, the significance value was accepted as 0.05. These tests were carried out using the SPSS package program. Inference and verification analysis, which is one of the traditional qualitative data analysis methods, was used in the analysis of the story elements included in the storytelling of the students. This analysis method used includes deciding what the data exactly mean when the researchers analyse it (Sonmez and Alacapinar, 2017). In inference and verification analysis, data can be examined as in quantitative data analysis, while qualitative data can be divided into categories and their frequencies can be counted (Sonmez and Alacapinar, 2017, p. 275).

Validity and Reliability

Before the data collection phase was started, the researcher informed the participants that the storytelling of the students would not result in grading and would only be used for scientific purposes. Thus, efforts were made to establish a communication environment based on mutual trust between the researcher and the participants (Lincoln and Guba, 1985). In addition, written notes were taken by the researcher during the interview to increase the validity and reliability of the research and to prevent data loss. To eliminate any problems that could be caused by any malfunction in the voice recorder, a substitute voice recorder was kept ready and the necessary preparations were provided by the researcher to take written notes.

Research Ethic

The storytellings of the students included in the study were examined and dictated by the researcher and two assistant researchers together. Then, it was analysed separately by three researchers, considering the specified elements such as the number of words, word diversity, sentence meaning units, story elements included in the students' expressions. The reliability formula suggested by (Miles and Huberman, 1994) was used to determine the consensus among researchers ($\text{Reliability} = \frac{\text{Consensus}}{\text{Agreement} + \text{Disagreement}}$). As a result of this formula, the agreement between the coders should be at least 80%. Following the analyses made in the present study, it was observed that the reliability value was 88%.

Findings

After the completion of the 12-week application period by the researcher, the students in the experimental and control group were asked to retell the same silent picture book, which was used in the pre-test, and the number of words in the storytelling of the students was measured again. The word numbers of the post-test experimental group $S-(W(25)=.333, p>.05$ and the control group $S-W(24)=.329, p>.05$ show normal distribution. Thus, Independent Sample T Test was applied to compare two independent groups in terms of word count scores.

Table 2

Comparison of post-test scores regarding the word count of experimental and control groups

Post-Test		n	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
Number of words	Experimental	25	143.67	40.73	46	5.70	.000
	Control	24	86.13	28.01	40.8	5.70	.000

In Table 2, the Independent Sample T-Test was considered in order to determine whether the post-test scores of the experimental and control group students were significant in terms of the number of words in their oral expressions. Levene's Test was taken into account for the homogeneity of the variances in the word count dimension and the variances ($F(24) = 24 = 3.869, p=.055$) were accepted as homogeneous. According to the test results in Table 2, there is a significant difference between the post-test word count scores of the experimental and control group students in their storytelling ($t_{46}=5.7, p=.000$). Within the framework of these results, it is seen that the students in the experimental group ($\bar{x}=143.7, SD: = 40.8$) formed their storytelling with more words than the students in the control group ($\bar{x}=86.1, SD: = 28.01$).

After the completion of the 12-week application period by the researcher, the students in the experimental and control group were asked to retell the same silent children's picture book, which was used in the pre-test, and the number of word diversity in the students' storytelling was measured again. While the post-test experimental group word diversity numbers $S-(W(25)=.029, p<.05$ did not result in normal distribution, word diversity numbers of the control group $S-(W(24)=.911, p>.05$ had a normal distribution. Thus, the Mann Whitney U test was applied to set forth the difference between the post-test word type numbers of the students in the experimental and control groups.

Table 3

Mann Whitney U Test Results of the Experimental and Control Group Students' Post-Test Scores in terms of Vocabulary Diversity

Post-Test		n	$\bar{x}$	U	Z	p
Word Diversity	Experimental	25	36.4	3.00	-5.879	.000
	Control	24	12.6			

In Table 3, the Mann Whitney U test was considered to determine whether the post-test scores of the experimental and control group students were significant in terms of the number of word diversity in their oral expressions. According to the test results in Table 3, there is a significant difference between the number of word diversity used by the experimental and control group students in their storytelling ($D=49, Z= -5.879, p<.05$). When the mean scores of the word diversity numbers of the test were examined, the students in the experimental group used an average of 36.4-word types in their storytelling, while the students in the control group used an average of 12.6- word types.

After the completion of the 12-week application process by the researcher, the experimental and control group students were told the same picture book, which was used in the pre-test and was a silent book, and the sentence meaning units that the students formed in their storytelling were re-measured. While the post-test experimental group $S-(W(25) =.007, p<.05$ sentence meaning unit numbers did not show normal distribution, the control group $S-(W(24)=.911, p>.05$ sentence meaning unit numbers showed normal distribution. For this reason, Mann Whitney U test was applied to reveal

the difference between the post-test word type numbers of the students in the experimental and control groups.

Table 4

Mann Whitney U Test Results of Experimental and Control Group Students' Post-Test Scores in terms of Sentence Meaning Units

Post Test		n	$\bar{x}$	U	Z	p
Sentence Meaning Unit	Experimental	25	36.3	4.00	-5.86	.000
	Control	24	12.6			

Mann Whitney U test was utilized to determine whether the post-test scores in terms of sentence meaning unit numbers in the verbal expressions of the experimental and control group students were significant or not and the results of this test were shown in Table 4. According to the test results given in Table 4, there is a significant difference between the number of word types used by the experimental and control group students in their oral expressions ($D=49$, $Z= -5.86$, $p<.05$). When the word type mean scores of the test were examined, the students in the experimental group formed an average of 36.3 sentence meaning units while the students in the control group set up an average of 12.6 sentence meaning units in their oral expressions.

Table 5

Examination of Pre-Test Post-Test Data of the Experimental Group in terms of Story Elements

Story Elements	Scene	Character	Beginning of the problem	Problem	Solving attempt	Conclusion	Reaction
Pre-Test	22	24	14	4	1	12	1
Post Test	24	24	24	20	17	24	15
Total	46	48	38	24	18	36	16

As it can be inferred from Table 5, the story elements observed in the oral expressions of the experimental group, consisting of 24 third-grade students, during their pre-test and post-tests are included. When the table is examined, it is observed that almost all the experimental group students included scene and character elements in their pre-test and post-test oral expressions. While some of the students included the titles of beginning of the problem and the conclusion in the oral expression during the pre-test, it was observed that all the students included these elements in their oral expressions during the post-test after 12 weeks of practice. While the problem and reaction elements were not included much in the pre-test verbal expression of the experimental group, it appeared that there was a serious increase regarding these elements in the verbal expressions during the post-test made after the application.

Table 6

Examination of Pre-test post-test data of the Control group in terms of story elements

Story Elements	Scene	Character	Beginning of the problem	Problem	Solving attempt	Conclusion	Reaction
Pre-Test	18	24	17	3	5	11	2
Post Test	19	22	20	3	4	11	4
Total	37	46	37	6	9	22	6

Table 6 contains the story elements included in the oral expressions of the control group, consisting of 24 third-year students, during their pre-test and post-tests. Examining the table, it is seen that almost all the control group students included scene and character elements in their pre-test and post-test oral expressions. While some of the students included the titles of the beginning of the problem and the conclusion in their oral expressions during the pre-test, it was seen that there was no increase or decrease in the verbal expression of the post-test. It is observed that the students did not

include the elements such as problem, result and reaction, which are among the story elements, in their pre-test and post-test verbal expressions.

Discussion and Conclusion

After 11 weeks of interactive reading studies with students in their experimental designed study, Cetinkaya et al. (2018) reached the conclusion that the experimental group students developed the vocabulary they used in post-test storytelling. Considering the fact that the development in the vocabulary resulted in the increase of number, variety, etc. of the words used, the current study and the study of Cetinkaya et al. (2018) indicate similar results.

Simsek (2017) carried out a study, which aimed to examine the effects of different book reading techniques on the language development of children aged 48-66 months, with 56 children attending 3 different kindergartens. Simsek (2017), who applied interactive book reading model to one of the experimental groups, e-book reading model to the other, and traditional book reading model to the control group, obtained the post-test data of the study after a 10-week application period. Results of the data obtained showed that there was no significant difference between the scores of language development pre-test and post-tests in the group in which the e-book application was carried out. It was also observed that there was a positive increase in the receptive language development of the children in the group to which the book reading process was carried out with the traditional method. It was also concluded that there was a statistically significant increase in the receptive and expressive language skills and total language development scores of the children in the group in which the book reading process was carried out with the interactive reading method. As can be seen from both the research and the current one, the interactive reading model has an undeniable importance in the development of children's expressive language skills. However, there are also existing studies in which other reading models, such as the traditional reading model, contribute to children's language skills.

In addition, there are many studies in the literature stating that interactive reading studies affect verbal expression skills and language skills positively (Akoglu, Ergul, and Duman, 2014; Bicakci, Er, and Aral, 2018; Cengiz, 2010; Chomsky, 1972; Crain and Dale, 1999; Efe, 2018; Erdogan, Simsek, and Canbeldek, 2017; Golcuk, Okur, and Berument, 2015; Halsey, 2008; Hargrave and Senechal, 2000; Kotaman, 2008; Lane and Wright, 2007; Lonigan and Whitehurst, 1998; Marting-Chang and Gould, 2012; Maul and Ambler, 2014; Moerk, 1985; Myers, 2015; Nevo and Vaknin-Nusbaum, 2018; Ninio, 1980; Ping, 2014; Santoro, Chard, Howard and Baker, 2008; Snow, 1983; Spencer, 2011a; Tetik and Erdogan, 2017 ; Whitehurst et al., 1988).

When used with the interactive reading method, children's picture books contribute positively to the storytelling skills and expressive language skills of the students. It is also observed that the current research contributes to other research in the literature with this aspect. When the national and international literature is reviewed, there are many studies showing results like the results of the current study. These studies, on the other hand, seem to have a higher focus on language development.

In a similar study conducted by Bicakci et al. (2018), a study group was formed with 14 mothers with 44-62-months-old children. As a result of the interactive reading studies with children's picture books that lasted for 9 weeks with the experimental group consisting of 7 mothers, the language development of 44-62-month-old children differed significantly in favour of the experimental group. As seen in this study, it is envisaged to benefit from interactive reading studies to develop and support individuals' language skills.

In the study by Ergul et al. (2015), in which the effects of the interactive reading method were searched, 72 first-grade students were included in the interactive reading process, while 73 first-grade students were not included in the process. After the application, they concluded that the first-grade students involved in the interactive reading process significantly differed from the students in the control group in terms of correct reading, reading comprehension, and the number of the words read.

Myers (2015), in his study with 8 kindergarten students, conducted 12 interactive reading lessons, each lasting thirty minutes, and investigated whether the students used the words they learned in interactive reading studies or not. For this purpose, he started each of the interactive reading lessons with vocabulary teaching. As a result of the research, it was concluded that interactive reading studies had a significant effect on the learning of new words and the active strengthening of students' vocabulary. Through this reading method developed by Whitehurst et al. (1988), the reader explains the unknown words and repeats them many times during the process. In this way, the child's ability to use the language actively, oral expression language skills develop while his vocabulary increases. Vocabulary, which develops with interactive reading exercises, contributes to the individual's ability to express himself more clearly and accurately, both orally and in writing (Cecen, 2007; Guney and Aytan, 2014; Karaduz and Yildirim, 2011; Ozbay and Melanlioglu, 2008). As seen in the results of this study, it can be asserted that interactive reading studies are of great importance in vocabulary teaching and the development of active vocabulary.

Studies in which interactive reading was included were not limited to the practices carried out only with teachers and students in the school environment, but also interactive reading activities were carried out in the school environment with the participation of families (Yasar, 2020). The children's picture books used in this research were read aloud using the interactive reading method after a certain preliminary preparation was made by the parents of the students with the researcher's directives before reading, and the teachers and students participated in the process as listeners. As a result of the research, it was concluded that the interactive reading activities carried out with the participation of the family contributed positively to the language development of the students, to the increase in active vocabulary, to the comfortable expression of thoughts with the answers to open-ended questions, and to many skills apart from the mentioned ones.

According to the results obtained from the research findings, there was a significant difference between the number of words used by the experimental and control group students during post-test storytelling in favour of the experimental group. As a result of these outcomes, it is possible to say that the interactive reading of 12-week children's picture books with the experimental group resulted in an increase in the number of words used by the students during their storytelling. In other words, it is possible to say that the students developed their vocabulary, expressive language skills, and performed their expressions with more words thanks to the interactive reading method.

In the pre-test data of the research, each of the students in the experimental and control group was made tell aloud the related book within the storytelling method. After each of the narrations was recorded on a voice recorder and dictated, how many different word types of the students used in their storytelling was defined. According to the results obtained from the research findings, there was no significant difference between the numbers of word diversity used by the experimental and control group students in pre-test storytelling.

According to the results obtained from the research findings, there was a significant difference between the numbers of word variety used in the post-test storytelling of the experimental and control group students and the difference was in favour of the experimental group. As a result of these outcomes, it is possible to say that the studies regarding interactive reading of children's picture books that lasted for 12 weeks with the experimental group caused an increase in the variety of words used by the students in their storytelling. From this point of view, it can be interpreted that readings performed with interactive reading exercises allow students to describe an event or a situation using more word types. In other words, it is possible to say that students have improved their vocabulary, expressive language skills, and they performed their expressions using more word types thanks to the interactive reading method.

In the pre-test data of the research, each of the students in the experimental and control group was made tell the book aloud within the storytelling method. After each of the narrations was recorded on a voice recorder and dictated, the number of sentences meaning units set up by the students during their storytelling were determined. According to the results obtained from the research findings, there

was no significant difference between the number of sentences meaning units formed by the experimental and control group students during their pre-test storytelling.

According to the results obtained from the research findings, there was a significant difference between the numbers of sentence meaning units formed in the post-test storytelling of the experimental and control group students and this difference was in favour of the experimental group. As a result of these outcomes, it is possible to say that the studies regarding interactive reading of children's picture books that lasted for 12 weeks with the experimental group caused an increase in the number of sentences meaning units formed by the students during their storytelling. In other words, it is possible to say that students have developed their expressing skills and that they have formed their expressions with more sentence meaning units thanks to the interactive reading method.

It is observed that the scene and character elements, which are among the story elements, are included in almost all the narrations covering the pre-test data of the experimental group students. From this point of view, it is possible to say that the students included simple inferential story elements such as scenes and characters in their narratives without any practice with the students. In the pre-test data, while some of the students included statements containing the beginning and the result of the problem, it was seen that all the experimental group students included the beginning of the problem and the conclusion titles during the storytelling of the post-test after the 12-week application process. While story elements such as problem and reaction are not sufficiently included in the pre-test storytelling, it is seen that the majority of the experimental group students include these elements during the storytelling of the post-test performed after the application process. As a result of these outcomes, significant increases occurred in the story elements included in the storytellings covering the post-test data of the interactive reading studies carried out with the experimental group. This shows that the studies carried out developed the students' ability to include story elements in their storytellings.

It is observed that almost all the narrations of the control group students, which covers the post-test data, included the scene and character elements, which are among the story elements. From this point of view, it is possible to say that the students included simple inferential story elements such as scenes and characters in their narratives without any previous practice with the students. As a result of the analysis of the pre-test and post-test data, there was no increase or decrease in the number of students who included the titles of the beginning of the problem and the conclusion, which are among the story elements. However, it is observed that most of the students within the control group did not include the titles such as problem, result and reaction, which are among the story elements, during their pre-test and post-test storytellings.

As a result of the findings obtained from the research, it is possible to comment that the studies regarding interactive reading of children's picture books contributes to the students' storytelling skills, the development of their existing vocabulary and the development of receptive and expressive language skills. Interactive reading makes a positive contribution to the development of all reading components. While explaining the unknown words encountered during reading facilitates the listener's vocabulary learning (Brett, Rothlein, and Hurley, 1996; Elley, 1989), the number of newly learned words increases through listening to the same story more than once (Biemiller and Slonim, 2001; Elley, 1989; Ensor and Koller, 1997; Penno, Wilkinson, and Moore, 2002; Senechal, 1997; Smeets, Dijken, and Bus, 2014). In addition, children's storytelling skills and thus their ability to express develop through the interaction between the reader and the listener, that is, the child, during interactive reading (Vygotsky, 1978). For this reason, carrying out interactive reading activities with children is of vital importance for the development of their receptive and expressive language skills. Readings to be performed with the interactive reading method will also contribute to the increase in the number and variety of words and the sentence meaning units that they form and will use during storytelling and in their self-expressions.

As a result of the studies carried out in the literature, besides the stated benefits of interactive reading studies; it is seen that it contributes positively to children's problem solving skills, analytical

thinking skills, self-expression skills, thinking, comprehension and questioning skills, reading and reading comprehension skills, literacy skills, cognitive and socio-emotional development and phonological awareness (Adeyemo, 2015; Akoglu et al., 2014; Alshehri, 2014; Beyreli and Incirkus, 2018; Bicakci et al., 2018; Chomsky, 1972; Delacruz, 2009; Efe, 2018; Er, 2016; Ergul, Akoglu, Karaman and Sarica, 2017; Ergul et al. others, 2015; Halat, 2017; Hazzard, 2016; Justice and Pence, 2005; Metin and Gokcay, 2014; Mitchell, 2015; Moerk, 1985; Santoro et al., 2008; Snow, 1983; Snow and Ninio, 1986; Spencer, 2011; Simsek, 2017; Tetik and Erdogan, 2017; Turkben and Temizyurek, 2018; Whitehurst et al., 1988; Wozniak, 2010).

Author's Contribution Statement

Each author contributed 50% of this article.

Conflicts of Interest

There is no conflict of interest in this study.

References

- Adeyemo, M. (2015). *Qualitative case study of read-aloud expository text strategies in kindergarten through grade 2*. PhD Thesis, Coll, Nakopege of Education, Walden University, Minnesota.
- Akoglu, G., Ergul, C. and Duman, Y. (2014). Interactive book reading: effects on receptive and expressive language skills of children in need of protection. *Elementary Education Online*, 13(2), 622-639.
- Akyol, H. (2011). *Teaching of first reading and writing Turkish*. Ankara: Pegem A Publishing.
- Alshehri, M. (2014). *Improving reading comprehension for Saudi student by using the reading aloud strategy*. Master Thesis, Curriculum and Instruction in Inclusive Education Department of Curriculum and Instruction State University, New York at Fredonia.
- Arici, A. F. (2018). *Reading education*. Ankara: Pegem Academy.
- Aydogan, Y. and Erbay, F. (2006, 4-6 October). *Examination of picture story books prepared for preschool children in terms of subject and time use*. Second Proceedings of the National Children's and Youth Literature symposium, Ankara University, <http://cgsempoz.education.ankara.edu.tr/SBK.pdf> accessed on 13.04.2020.
- Belet, S. D. (2011a). The use of storytelling method in the development of critical reading skills: teaching experiment application. *Bilig*, 14(59), 67-9.
- Beyreli, L. and Incirkus, F. A. (2018). The effect of interactive reading aloud and SQ4R reading strategies on comprehension: mixed methods research. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 6(1), 271-291.
- Bicakci, M. Y., Er, S. and Aral, N. (2018). The effect of interactive storybook reading process on children's language development. *Kastamonu University Kastamonu Journal of Education*, 26(1), 201-208. doi: 10.24106/kefdergi.375865
- Biemiller, A. and Slonim, N. (2001). Estimating root word vocabulary growth in normative and advantaged populations: Evidence for a common sequence of vocabulary acquisition. *Journal of Educational Psychology*, 93(3), 498-520. doi: 10.1037/0022-0663.93.3.498.

- Brett, A., Rothlein, L. and Hurley, M. E. (1996). Vocabulary acquisition from listening to stories and explanations of target words. *Elementary School Journal*, 96(4), 415-422. doi: 10.1086/461836.
- Buyukozturk, S., Aygun, O., Cakmak, E. K. and Karadeniz, S. (2016). *Scientific research methods* (26.bs.). Ankara: Pegem Academy.
- Cengiz, O. (2010). *Linguistic codes and interaction style that Turkish mothers use while reading to their children*. PhD Thesis, Dokuz Eylul University Institute of Social Sciences, Izmir.
- Ceyhan, S. (2019). *The effect of interactive reading aloud on students' reading comprehension, reading motivation and fluent reading*. PhD Thesis, Gazi University, Ankara.
- Chomsky, N. (1972). Psychology and ideology. *Cognition*, 1(1), 11-46. doi: 10.1016/0010-0277(72)90043-1.
- Cohen, L., Manion, L. and Morrison, K. (2007). *Research methods in education*. New York: Routledge.
- Crain, C. C. and Dale, P. S. (1999). Enhancing linguistic performance parents and teachers as book reading partners for children with language delays. *Topics in Early Childhood Special Education*, 19(1), 28-39.
- Creswell, J. W. (2016). *Research design quantitative, qualitative and mixed method approaches*. Ankara: Egiten Book.
- Creswell, J. W. and Clark, V. L. P. (2011). *Designing and conducting mixed methods research*. CA: Sage.
- Cullinan, B. E. and Galda, L. (1994). *Literature and the child*. U.S.: Harcourt Brace Company.
- Cecen, M. A. (2007). Points to be considered in the development of vocabulary. *Journal of Turkish Linguistics*, 1(1), 116-137.
- Cetinkaya, F. C., Oksuz, H. I. and Ozturk, M. (2018). Interactive reading and vocabulary. *International Journal of Social Researches*, 11(60), 705-715. doi: 10.17719/jisr.2018.2825.
- Delacruz, S. (2009). *Using interactive read-alouds to increase K-2 students reading comprehension*. PhD Thesis, Walden University, Minnesota.
- Dirican, R. and Daglioglu, H. E. (2014). Examination of picture story books published for 3-6 age group children in terms of some basic values. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 3(2), 44-69.
- Efe, M. (2018). *Investigation of the effect of interactive book reading program on print awareness of preschool children 48-66 months old with low socio-cultural characteristics*. Master Thesis, Gazi University Institute of Education Sciences, Ankara.
- Elley, W. B. (1989). Vocabulary acquisition from listening to stories. *Reading Research Quarterly*, 24(2), 174-187.
- Ensor, A. D. and Koller, J. R. (1997). The effect of the method of repeated readings on the reading rate and word recognition accuracy of deaf adolescents. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 2(2), 61-70.

- Er, S. (2016). The importance of parents' reading interactive storybooks in preschool period. *Baskent University Journal of Education*, 2(3), 156-160.
- Erdogan, N. I. and Akay, B. (2015). Investigation of story reading and teacher problems in preschool education. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Education Faculty*, 1(36), 34-46.
- Erdogan, N. I., Simsek, Z. C. and Canbeldek, M. (2017). The effects of home-centered conversation based reading on the language development of 4-5 year old children. *Gazi University Journal of Gazi Education Faculty*, 37(2), 789-809.
- Ergul, C., Akoglu, G., Karaman, G. and Sarica, A. D. (2017). Effects of dialogic reading program on later reading skills: follow-up study. *Journal of Theoretical Educational Science*, 10(2), 191-219. doi: 10.5578/keg.27611.
- Ergul, C., Akoglu, G., Sarica, A. D., Tufan, M. and Karaman, G. (2015). Examination of reading together activities carried out in kindergartens in the context of "interactive book reading". *Mersin University Faculty of Education Journal*, 11(3), 603-319. doi: 10.17860/efd.88429.
- Fraenkel, J. R. and Wallen, N. E. (2006). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-Hill International Edition.
- Glesne, C. (2015). *Becoming qualitative: An introduction*. Boston: Pearson Education.
- Golcuk, M., Okur, S. and Berument, S. K. (2015). A book reading intervention program to improve receptive language and story comprehension skills of low socioeconomic children. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 1, 89-96.
- Gonen, M., Aydos, E., Senturk, C., Karacan, G., Kahraman, C. and Tuna, P. (2013). Examining the content and physical features of children's picture books. *Siirt University Journal of the Social Sciences Institute*, 1(1), 95-108.
- Graham, D. B. and Bramwell, W. (2006). Promoting emergent literacy and social emotional learning through dialogic reading. *The Reading Teacher*, 59(6), 554-564.
- Guney, N. and Aytan, T. (2014). An activity suggestion to develop active vocabulary: Taboo. *Journal of Academic Social Research*, 2(5), 617-628.
- Halat, A. A. (2017). *Investigation of the effectiveness of the interactive book reading technique in gaining the values of sharing, cooperation and responsibility for 5-6 year old children*. Master Thesis, Gazi University Institute of Education Sciences, Ankara.
- Halsey, H. N. (2008). Investigating a parent implemented early literacy intervention: effects of dialogic reading using alphabet books on the alphabet skills, phonological awareness, and oral language of preschool children. *Dissertation Abstracts International Section A: Humanities and Social Sciences*, 69(9-A), 3435- 3613.
- Hargrave, A. C., and Senechal, M. (2000). A book reading intervention with preschool children who have limited vocabularies: the benefits of regular reading and dialogic reading. *Early Childhood Research Quarterly*, 15(1), 75-90.
- Hazard, K. (2016). *The effects of read alouds on student comprehension*. Master Thesis, School of Arts and Sciences St. John Fisher College, New York.

- Justice, L. M. and Pence, K. L. (2005). *Scaffolding with storybooks: A guide for enhancing young children's language and literacy achievement*. Newark, DE: International Reading Association.
- Kabadayi, A. (2005). Improving children's communicative competence and performance through storytelling model. *Selcuk Communication*, 3(4), 197-202.
- Karaduz, A. and Yildirim, I. (2011). Teachers' views and practices in the development of vocabulary. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 10(2), 961-984.
- Keppel, G. (1991). *Design and analysis: A researcher's handbook*. NJ: PrenticeHall: Englewood Cliffs.
- Kotaman, H. (2008). Impacts of dialogical storybook reading on young children's reading attitudes and vocabulary development. *Reading Improvement*, 45(2), 55-61.
- Lane, H. B. and Wright, T. L. (2007). Maximizing the effect of reading aloud. *The Reading Teacher*, 60(7), 668-675.
- Lincoln, Y. S. and Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. California: Sage Publications, Inc.
- Lonigan, C. J., Anthony, J. L., Bloomfield, B. G., Dyer, S. M. and Samwel, C. S. (1999). Effects of two shared-reading interventions on emergent literacy skills of at-risk preschoolers. *Journal of Early Intervention*, 22(4), 306-322.
- Lonigan, C. J. and Whitehurst, G. J. (1998). Relative efficacy of parent and teacher involvement in a shared-reading intervention for preschool children from lowincome backgrounds. *Early Childhood Research Quarterly*, 13(2), 263-290.
- Lukens, J. R. (1986). *A critical handbook of children's literature*. New York: Longman.
- Marting-Chang, S. and Gould, O. N. (2012). Reading to children and listening to children read: mother-child interactions as a function of principal reader. *Early Education and Development*, 23(6), 855-876. doi: 10.1080/10409289.2011.578911.
- Maul, C. A. and Ambler, K. L. (2014). Embedding language therapy in dialogic reading to teach morphologic structures to children with language disorders. *Communication Disorders Quarterly*, 34(4), 237-247.
- Metin, G. T. and Gokcay, G. (2014). Reading books in infancy and early childhood: an effective development proposal in child health follow-ups. *Children's Journal*, 14(3), 89-94. doi: 10.5222/j.child.2014.089.
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mitchell, A. (2015). Effect of interactive read-alouds on student comprehension. Master Thesis, University of Wisconsin, River Falls, A Master's Paper Submitted in Partial Fulfillment of The Requirements for the Degree of Master of Science in Education - Reading.
- Moerk, E. L. (1985). Picture-book reading by mothers and young children and its impact upon language development. *Journal of Pragmatics*, 9(4), 547-566. doi: 10.1016/0378-2166(85)90021-9.

- Myers, J. M. (2015). *Interactive read-alouds: A qualitative study of kindergarten students'analytic dialogue*. PhD Thesis, Indiana University, A Dissertation Submitted to the School of Graduate Studies and Research in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree, Pennsylvania.
- Nevo, E. and Vaknin-Nusbaum, V. (2018). Joint reading of informational science text versus narrative stories: How does each affect language and literacy abilities among kindergarteners? *Reading Psychology, 39*(8), 787-819.
- Ninio, A. (1980). Picture-book reading in mother-infant dyads belonging to two subgroups in Israel. *Child Development, 51*(2), 587-590.
- Oguzkan, F. A. (1998). How should a good children's book be in terms of language, expression and subject? In M. R. Sirin. *Children's Literature in 99 Questions* (pp. 210-212). Ankara: Children's Foundation Publications.
- Oncu, E. C. (2016). Investigation of the effect of interactive book reading on the approaches of five-six year old children to social situations. *Journal of Mother Tongue Education, 4*(4), 489-503.
- Ozbay, M., and Melanlıoğlu, D. (2008). The importance of vocabulary in Turkish education. *Journal of Yuzuncu Yil University, Faculty of Education, 5*(1), 30-45.
- Parlakyıldız, B., and Yıldızbaş, F. (2004, 6-9 July). *Evaluation of teachers' practices and views on literacy preparation studies in pre-school education*. XIII. National Educational Sciences Congress (pp. 201-207). Inonu University, Malatya. <https://www.yumpu.com/tr/document/read/30528831/okulancesi-eaitimde-aaretmenlerin-okuma-yazmaya-hazirlak->. Accessed on 26.04.2020.
- Penno, J. F., Wilkinson, I. A. G. and Moore, D. W. (2002). Vocabulary acquisition from teacher explanation and repeated listening to stories: Do they overcome the Matthew effect. *Journal of Educational Psychology, 94*(1), 23-33. doi: 10.1037/0022-0663.94.1.23.
- Ping, M. T. (2014). Group interactions in dialogic book reading activities a language learning context in preschool. *Learning, Culture and Social Interaction, 3*(2), 146-158.
- Santor, L. E., Chard, D. J., Howard, L. and Baker, S. K. (2008). Making the very most of classroom read alouds to promote comprehension and vocabulary. *The Reading Teacher, 61*(5), 396-408. doi: 10.1598/RT.61.5.4.
- Senechal, M. (1997). The differential effect of storybook reading on preschoolers' acquisition of expressive and receptive vocabulary. *Journal of Child Language 24*(1), 123-138.
- Sever, S. (2010). *Children and Literature*. Izmir: TUDEM Publications.
- Smeets, D. J., Dijken, M. J. and Bus, A. G. (2014). Using electronic storybooks to support word learning in children with severe language impairments. *Journal of Learning Disabilities, 47*(5), 435-449. doi: 10.1177/0022219412467069.
- Snow, C. E. (1983). Literacy and language: Relationship during the preschool years. *Harvard Educational Review, 53*(2), 165-189.
- Snow, C. E. and Ninio, A. (1986). *The contracts of literacy: what children learn from learning to read books*. Norwood, NJ: Ablex Publishing.
- Sonmez, V. and Alacapınar, F. G. (2017). *Illustrated scientific research methods*. Ankara Memoir Publishing.

- Spencer, R. R. (2011). *Reading aloud and student achievement*. PhD Thesis, Education Faculty of Lindenwood University, Missouri.
- Simsek, Z. C. (2017). *The effects of different book reading techniques on the language development of 48-66 month old children*. PhD Thesis, Pamukkale University Institute of Educational Sciences, Denizli.
- Tetik, G. (2015). *The effect of the stories read with the dialogue-based story-reading technique on the language development of children aged 4-5 (48-60 months)*. Master Thesis. Pamukkale University Institute of Education Sciences, Denizli.
- Tetik, G. and Erdogan, N. I. (2017). The effect of dialogic reading on language development of 48-60 month old children. *Kastamonu University Kastamonu Journal of Education*, 25(2), 1-16.
- Tur, G. and Turla, A. (2005). *Preschool children, literature and books*. Istanbul: Ya-Pa.
- Turkben, T. and Temizyurek, F. (2018). The effect of Turkish teaching based on the interactive reading model on students' reading comprehension skills. *Electronic Turkish Studies*, 13(4), 1237-1268.
- Vygotsky, L. (1978). *Interaction between learning and development from: mind and society*. MA: Cambridge: Harvard University Press.
- Whitehurst, G. J., Arnold, D. S., Epstein, J. N., Angell, A. L., Smith, M. and Fischel, J. E. (1994a). A picture book reading intervention in day care and home for children from low-income families. *Developmental Psychology*, 30(5), 679-689.
- Whitehurst, G. J., Epstein, J. N., Angell, A. L., Payne, A. C., Crone, D. A. and Fischel, J. E. (1994b). Outcomes of an emergent literacy intervention in head start. *Journal of Educational Psychology*, 86(4), 542-555.
- Whitehurst, G. J., Falco, F. L., Lonigan, C., Fischel, J. E., DeBaryshe, B. D., Valdez-Menchaca, M. C. and Caulfield, M. (1988). Accelerating language development through picture book reading. *Developmental Psychology*, 24(4), 552-559.
- Wozniak, C. (2010). *Reading and the boy crisis: The effect of teacher book talks, interactive read-alouds, and students' unrestricted choice of books for independent reading on fifth-grade boys' reading attitude, reading self-efficacy, and amount of reading and fifth-grade teachers' reading beliefs and practices*. PhD Thesis, The University of San Francisco The Faculty of the School of Education Learning and Instruction Department, San Francisco.
- Yasar, H. (2020). *Parent and student views on dialogic reading activities with family participation*. Master Thesis, Duzce University Institute of Social Sciences, Duzce.
- Yavuzer, H. (2019). *Child psychology*. Istanbul: Remzi Bookstore.
- Yurtseven, L. and Kurt, G. (2013). The relationship between preschool education and mothers' story book reading with children's social skill development. *Cumhuriyet University Faculty of Letters Journal of Social Sciences*, 37(2), 99-119.

Genişletilmiş Özet

Giriş

Çocuk kitapları, bireye okuma-yazma becerilerinin kazandırılmasında ve geliştirilmesinde önemli bir araç niteliği taşımaktadır. Günümüzde okuma-yazma becerisi ve okuma etkinlikleri okul öncesi dönemde başlamaktadır. Bu dönemde çocukların kitaplarla olan etkileşimleri, okuma-yazmayı bilen anne, baba ve kardeşlerin onlara kitap okumasıyla, seslendirmesiyle başlamaktadır (Parlak Yıldız ve Yıldızbaş, 2004). Bu dönemin içerisinde yer alan okuma çalışmaları, çocuklarda düşünsel zenginliğin sağlanması adına önemli bir konuma sahiptir. Okuma; güdümlü, serbest, seçmeli, görsel, bilgi edinimsel, yazınsal, hızlı, anlamlı, eleştirel ve etkileşimli olmak üzere birçok türe ayrılmaktadır (Arıcı, 2018). Bu okuma türleri arasında ise çocuk ile etkileşimin yüksek olduğu birlikte okuma modellerinden olan etkileşimli kitap okuma etkili yöntemlerin başında gelmektedir (Whitehurst ve diğerleri, 1994b).

Etkileşimli okuma, hikâyeyi seslendiren okuyucu ile hikâyeyi dinleyen çocuklar arasında rollerin değişmesine olanak sağlayan, okuyucunun etkin bir dinleyici veya belirli zaman aralıklarında soru soran kişi konumunda olmasına fırsat veren, dinleyicilerin okuma sürecinde aktif olabilecekleri şekilde dâhil edildiği bir okuma yöntemi olarak tanımlanmaktadır (Aydoğan ve Erbay, 2006; Whitehurst ve diğerleri, 1994a; Whitehurst ve diğerleri, 1994b; Whitehurst ve diğerleri, 1988).

Çocukların gördüklerini, okuduklarını ve dinlediklerini ne oranda anlamış olduklarını ortaya koymak için kullanılan en önemli yöntemlerden birisi de bunları yazılı/sözlü veya görsel olarak anlatmalarını/aktarmalarınıdır. Bunlardan sözlü kültür geleneğimizin yapı taşlarından birisi olan hikâye anlatma yöntemi ise günümüzde pek kullanılmamakla birlikte yavaş yavaş hak ettiği değeri alma yolunda ilerleyen bir yöntem olarak görülmektedir. Hikâye anlatma yöntemi, çocukların sözel ifade becerilerini geliştirmesinin yanında onlar için eğlenceli öğrenme ortamları oluşturmakta, sözcük kullanımını arttırmakta, sosyal ve duygusal gelişimlerini deneyimler yoluyla geliştirmektedir (Belet, 2011a; Kabadayı, 2005). Bununla birlikte bireyin, hikâyeyi içselleştirerek kendi kelime ve deyişleriyle anlattığı, anlatım esnasında ses iniş-çıkışlarına dikkat ettiği fakat bunları yaparken hikâyeden kopmadan yani hikâyeyi gölgede bırakmadan anlatıma devam ettiği bir yöntemdir.

Mevcut araştırma ise ulusal literatürde eksikliği hissedilen, etkileşimli okuma çalışmalarının hikâye anlatma becerisine olan etkisini ortaya koymak için tasarlanmıştır.

Yöntem

Etkileşimli okuma çalışmalarının hikâye anlatma becerisine olan etkisini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada nicel araştırma modeli ve ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Deneysel desenlerin hedefi, bir araştırma için özel olarak uygulama yapılması ve yapılan uygulamanın araştırmanın sonucunu ne düzeyde etkilediğini belirlemektir (Creswell, 2016; Creswell ve Clark, 2011). Deneysel çalışmalarda deneklerin veya katılımcıların rastgele atanmasıyla gerçek deneysel desen oluşturulur. Yarı deneysel desenlerde ise denekler veya katılımcılar rastgele belirlenmez (Keppel, 1991).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 öğretim yılında Şanlıurfa İl Merkezi'ne bağlı bir devlet okunda üçüncü sınıfta öğrenimine devam eden 49 öğrencin yer aldığı 2 şubeden oluşmaktadır. Araştırmada bir deney grubu, bir de kontrol grubu yer almaktadır.

Veri Toplama Araçları

Resimli çocuk kitaplarını etkileşimli okuma çalışmalarının hikâye anlatma becerisine olan etkisini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmanın verileri uzman görüşleri doğrultusunda belirlenen "Nerede Bu Fil?" adlı sessiz kitap niteliği taşıyan resimli çocuk kitabı ve ses kayıt cihazı ile toplanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın deney ve kontrol grubunu belirleme işleminde grup denklik durumlarını belirlemek adına, uygulamaya katılımda şube sınıf öğretmenlerinin ve öğrencilerinin gönüllülük esasına dayalı olarak, 3. sınıf şubelerinden olan B, D, G ve I şubelerine ön-test uygulaması yapılmıştır. İlgili şubelerde öğrenim gören öğrencilerin hikâye anlatımlarında kullanmış oldukları kelime sayısı, kelime çeşitliliği, kurmuş oldukları cümle anlam üniteleri ve anlatımlarında yer verdikleri hikâye elementlerini belirlemek adına uygun zaman dilimlerinde ve uygun bir ortamda araştırmacı liderliğinde öğrencilerin anlatımlarına ayrı ayrı başvurulmuştur. SPSS paket programı kullanılarak yapılan analizlerin sonucunda 3-G ve 3-I şubeleri öğrencilerinin oluşturmuş oldukları hikâyelerdeki kelime sayısı, kelime çeşitlilik sayısı, cümle anlam üniteleri ve yer vermiş oldukları hikâye elementleri arasında anlamlı bir fark olmadığı görülerek deney ve kontrol grubu olarak seçilmiştir.

Araştırma Etiği

Araştırmaya dâhil edilen öğrencilerin hikâye anlatımları, mevcut araştırmacı ve iki yardımcı araştırmacı tarafından incelenmiş olup dikte edilmiştir. Daha sonra öğrencilerin anlatımlarında yer alan kelime sayısı, kelime çeşitliliği, cümle anlam ünitesi, hikâye elementleri gibi belirtilen unsurlar dikkate alınarak üç araştırmacı tarafından ayrı ayrı analiz edilmiştir. Araştırmacılar arasında görüş birliğini tespit edebilmek amacıyla (Miles ve Huberman, 1994)'ın önermiş olduğu güvenilirlik formülü kullanılmıştır (Güvenirlilik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)). Bu formül neticesinde kodlayıcılar arasındaki uyumun en az %80 olması gerekmektedir. Mevcut araştırmada yapılan analizler neticesinde güvenilirlik değerinin %88 olduğu tespit edilmiştir.

Bulgular

Araştırmaya dahil edilen deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test-son test hikâye anlatımlarında kullanmış oldukları kelime sayısı, kelime çeşitliliği, kurmuş oldukları cümle anlam üniteleri bakımından incelenmiştir. Bununla birlikte öğrencilerin anlatımlarında yer vermiş oldukları hikâye elementleri de incelenmiştir.

Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin hikâye anlatımlarında yer verdikleri son-test kelime sayısı puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Deney grubundaki öğrencilerin kontrol grubundaki öğrencilere göre hikâye anlatımlarını daha fazla kelime ile oluşturdukları görülmüştür. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin hikâye anlatımlarında kullanmış oldukları kelime çeşitlilik sayıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Testin kelime çeşitlilik sayılarının puan ortalamaları incelendiğinde deney grubu öğrencileri hikâye anlatımlarında ortalama 36.4 kelime çeşidi, kontrol grubu öğrencileri ise ortalama 12.6 kelime çeşidi kullanmışlardır. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin sözlü anlatımlarında oluşturmuş oldukları cümle anlam ünite sayıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Çetinkaya ve diğerleri (2018) yapmış oldukları deneysel desenli çalışmada öğrenciler ile gerçekleştirilen 11 haftalık etkileşimli okuma çalışmalarının ardından deney grubu öğrencilerinin son test hikâye anlatımlarında kullandıkları kelime hazinelerini geliştirdiği sonucuna ulaşmışlardır. Kelime hazinesinin gelişmesiyle birlikte kullanılan kelimelerin sayısının, çeşitliliğinin vb. artması düşünüldüğünde mevcut çalışma ile Çetinkaya ve diğerleri (2018) 'nin çalışması benzer sonuçları işaret etmektedir. Bıçakçı ve diğerleri'nin (2018) yapmış oldukları benzer çalışmada 44-62 aylık çocuğa sahip olan 14 anne ile çalışma grubu oluşturulmuştur. 7 anneden oluşan deney grubu ile 9 hafta süren resimli çocuk kitapları ile etkileşimli okuma çalışmalarının neticesinde 44-62 aylık çocukların dil gelişimi bakımından deney grubunun lehine anlamlı olarak farklılaşmıştır. Bu çalışmada da görüldüğü üzere bireylerin dil becerilerini geliştirmek ve desteklemek adına etkileşimli okuma çalışmalarından yararlanılması öngörülmektedir.

Araştırma sonucunda ulaşılan bulgular neticesinde resimli çocuk kitaplarını etkileşimli olarak okuma çalışmalarının öğrencilerin hikâye anlatma becerilerine, mevcut kelime hazinelerinin gelişimine, alıcı ve ifade edici dil becerilerinin gelişimine katkıda bulunduğu yorumunu yapmak mümkündür. Yapılan mevcut çalışma ilgili alanyazına resimli çocuk kitaplarının etkileşimli okuma çalışmaları dâhilinde kullanıldığında öğrencilerin hikâye anlatım becerilerine ve ifade edici dil becerilerine olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde mevcut çalışmanın sonuçlarıyla benzer sonuçlar gösteren birçok çalışma yer almaktadır. Bu çalışmaların ise daha çok dil gelişimi üzerine yoğunlaştığı görülmektedir.

Kalkınma Planlarında Yükseköğretime Yüklenen Roller

Fatma Hümeysra YÜCEL
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
fhyucel@ahievran.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-5991-6502

Temel ÇALIK
Gazi Üniversitesi
temelc@gazi.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-3656-6260

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1099035
Geliş Tarihi: 05.04.2022	Revize Tarihi: 05.08.2022
	Kabul Tarihi: 20.09.2022

Atf Bilgisi

Yücel, F. H. ve Çalık, T. (2022). Kalkınma planlarında yükseköğretime yüklenen roller. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Dergisi*, 8(3), 778-797.

ÖZ

Kalkınma planları, uzun vadeli bir perspektif ile ülkenin ulusal kalkınma vizyonunu belirten ve küresel düzeyde dengelenmesine yönelik hazırlanan yasal belgelerdir. Yükseköğretim, kalkınma planlarında birtakım hedeflerin belirlendiği ve politikaların geliştirildiği eğitim kademesi olarak yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı, kalkınma planlarında yükseköğretime yüklenen rollerin incelenmesidir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi kullanılmıştır. Türkiye’de kabul edilen on bir kalkınma planına araştırma kapsamında yer verilmiştir. Çalışmanın veri kaynaklarını Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı oluşturmaktadır. Araştırma bulgularına dayanarak tüm kalkınma planlarındaki yükseköğretimin rolleri 3 tema ve 8 kategori ile eşleştirilmiştir. Temalar; “kurumsal, eğitimsel, toplumsal” şeklinde oluşturulmuştur. Yükseköğretimin tematik olarak en fazla “kurumsal” ve en az “toplumsal” rolüne ilişkin özellikleri içerdiği belirlenmiştir. Kategoriler ise “yapı, mevzuat, istihdam, eğitim-öğretim, araştırma, iş birliği, teşvik, topluma hizmet” şeklinde oluşturulmuştur. Yükseköğretimin kategorik olarak en fazla “yapı” ve “eğitim-öğretim” rolüne, en az “araştırma” rolüne ilişkin özellikleri içerdiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma planları, eğitimin planlanması, yükseköğretimin planlanması, yükseköğretim, üniversite.

Roles of Higher Education in Development Plans

ABSTRACT

Development plans are legal documents that specify the national development vision of the country with a long-term perspective and are prepared for balancing it at the global level. Higher education is included in the development plans as the education level where some goals are determined and policies are developed. The aim of this study is to examine the roles attributed to higher education in development plans. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the research. Eleven development plans accepted in Turkey are included in the research. The data sources of the study consist of the State Planning Organization, the Ministry of Development and the Presidency of Strategy and Budget. Based on the research findings, the roles of higher education in all development plans were matched with 3 themes and 8 categories. Themes; It was formed as “institutional, educational, social”. It has been determined that higher education thematically includes the roles related to the most "Institutional" and the least "Social" roles. Categories; “structure, legislation, employment, education-training, research, cooperation, encouragement, service to the community”. It has been determined that higher education categorically includes the features related to the "structure" and "education-training" role the most, and the "research" role the least.

Keywords: Development plans, planning of education, planning of higher education, higher education, university.

Giriş

Kalkınma, bir ülkenin üretim yapısını yüksek katma değerli ürünler üretecek şekilde dönüştürmesidir. Gelirin adaletli bir şekilde dağıtılması ve yaşam standartlarının yükseltilmesi doğrudan bu kavramla ilişkilendirilmektedir. Bir ülkede ortaya çıkan ekonomi, sosyokültürel ve politika alanlarında yaşanan yapısal değişimler kalkınmanın çok geniş bir kavram olduğuna işaret etmektedir (Berber, 2006). Kalkınma planları ise uzun dönemlere yayılan kalkınma hedeflerinin belirli

bilgi ve yöntemler dâhilinde belirlenmesi, düzenlenmesi ve bu dönem stratejilerinin bir parçası olmasıdır (Kepenek, 2012, s. 140-141).

Kalkınma planlarının amaçları, uygulanan politikalar arasındaki uyumun sağlanması, kültürel ve toplumsal dönüşümün ahenkli bir biçimde yönlendirilmesi ve ekonomiye rasyonel şekilde kamu müdahalesinde bulunulmasıdır (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 2010). 1961 Anayasa'sı ile birlikte planlamaya ilişkin hükümlere yer verilerek kalkınma planlarının yasal zeminleri oluşturulmaya başlanmıştır (Erat ve Arap, 2017). Türkiye'de planlamaya yönelik çalışmalar ilk defa 1933-1950 tarihleri arasında yapılmış, 1950'nin sonlarına doğru ise planlı kalkınma politikasına yönelik ilk adımların atıldığı görülmüştür (Küçükler, 2008).

DPT, 30 Eylül 1960 tarihinde 91 sayılı Kanun ile kurulmasına karşın 3 Haziran 2011 tarihindeki 641 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Kalkınma Bakanlığı olarak kuruluş şekli yeniden organize edilmiştir (Kalkınma Bakanlığı Hakkında KHK, 2011; Karakütük, 2016). 2018 yılında yayınlanan 30488 sayılı Resmî Gazete ve 13 sayılı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'ne dayanarak kalkınma planlarını hazırlama fonksiyonu Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığına bırakılmıştır. Bu gelişmeler ışığında Türkiye'nin ilk kalkınma planı 1963'te hazırlanmış ve o tarihten itibaren 2023 tarihine kadar yürürlükte bulunan on bir kalkınma planı resmî olarak kabul edilmiştir.

Planlı kalkınma politikası çalışmaları çerçevesinde eğitim, ekonominin insan gücü ihtiyacını karşılamak ve halkın eğitim düzeyini yükseltmek amacıyla toplumsal değişmeye katkı sunan bir "sektör" olarak kalkınma planları içerisindeki yerini almıştır (Millî Eğitim Bakanlığı, 1993, s.5). Kalkınma planları içerisinde yer verilen eğitim planlaması çalışmaları özellikle ekonomik ve toplumsal gelişmenin zorunlu kıldığı görevleri yerine getirmek için gereken kaynakların sağlanması ve sağlanan bu kaynakların eğitim sisteminin tür ve düzeyleri arasındaki dağılımına yoğunlaşmaktadır (Küçükler, 2012). Aynı zamanda ulusal ölçekte beşerî yapının güçlendirilmesine yönelik tüm kademelerde kapsayıcı ve kaliteli eğitim hamlelerinde bulunulması, bilginin ekonomik ve sosyal faydaya dönüştürülmesi, teknoloji kullanımının artırılması ve üretime yatkın nitelikli insan yetiştirilmesi hedeflenmektedir (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). Bu bağlamda yükseköğretim kademesi ise kalkınma planlarının öncelikli düzeylerinden biri haline gelmektedir.

Yükseköğretim sistemlerinin gelişimi oldukça uzun süreçlere dayanmaktadır. Tarım ve Sanayi Devrimleriyle başlayan insanlık tarihinin toplumsal değişimi, teknolojinin gelişmesine paralel olarak dünya büyük bir bilgi ve enformatik ağına dönüşmeye başlamıştır. Dünyanın tek bir pazar hâline geldiği üçüncü dalgadan sonra küreselleşme çağına girilmiş, pek çok disiplin dalında yeni paradigmlar ortaya çıkarılmıştır (Kwiek, 2002). Yirmi birinci yüzyılda, küresel bazda sosyal aktörlere daha fazla yer verilmiş, kalkınma politikalarında içerik düzenlemeleri artırılmış, modern dünyanın gereksinimleri doğrultusunda uluslararası yeterlilikler taşıyan yeni paradigmların kalkınma politikalarını şekillendirmeleri gerektiği göz önüne alınmıştır. Toplumların varlıklarını sürdürebilmeleri ise küresel dünyanın ihtiyaçlarını kazandırabilecek etkili eğitim sistemleri sayesinde mümkün olmaktadır (Çalık ve Sezgin, 2005; Kargı, 2009).

Küresel ölçekte üniversitelerin geçirdiği değişim baz alınarak sınıflandırma yapılmış ve dönemsel olarak üniversiteler farklı nesillere ayrılmıştır. Birinci nesil üniversite (Orta Çağ üniversitesi), ikinci nesil üniversite (Humboldt tipi üniversite) ve üçüncü nesil üniversite olarak kategorilendirmiştir (Alan, 2016; Wissema, 2009). İkinci nesil üniversiteler, Kıta Avrupa'sı modeli; üçüncü nesil üniversiteler Anglosakson modeli olarak adlandırılmıştır. Birinci nesil üniversiteler "eğitim üniversitesi", ikinci nesil üniversiteler "araştırma üniversitesi", üçüncü nesil üniversiteler "girişimci üniversite" ve sonradan eklenen dördüncü nesil üniversiteler ise "dönüştürücü tematik üniversite" şeklinde nitelendirilmiştir (Çalık, 2019). Her yeni nesil üniversite paradigmasıyla birlikte yükseköğretim sistemleri değişmiş ve yeniden şekillenmiştir.

Türkiye'de resmî düzeyde yükseköğretimin tanımı ve özellikleri 1982 Anayasa'sı ile Yükseköğretim Kanunu'nda açık bir şekilde ifade edilmiştir: "Çağdaş eğitim-öğretim esaslarına

dayanan bir düzen içinde milletin ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun insan gücü yetiştirmek amacı ile; çeşitli düzeylerde eğitim öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapmak, ülkeye ve insanlığa hizmet etmek üzere çeşitli birimlerden oluşan kamu tüzel kişiliğine ve bilimsel özerkliğe sahip olmak” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasa’sı, 1982; Yükseköğretim Kanunu, 1981). Üniversitelerin kuruluş ve yapılandırma şekilleri göz önünde bulundurulduğunda uluslararası anlamda rekabete uygun özelliklere sahip ve yeni nesil üniversite biçimlerine uygun nitelikler taşıdığı belirtilmektedir.

Yukarıda belirtilen bilgilerin ışığında günümüzde üniversitenin görevleri üç sınıfa ayrılmaktadır. Bu sınıflar: (i) eğitim ve öğretim, (ii) bilimsel araştırma, (iii) toplum hizmetleridir. Üniversiteler, kendilerine verilen görevleri yerine getirmek üzere örgütlenirler. Bu bağlamda açıklanan ve Yükseköğretim Kurulu [YÖK] tarafından kabul edilen Avrupa Üniversiteler Birliğinin Graz Deklarasyonu’na göre “üniversitelerin rolleri” aşağıda yer alan Tablo 1’de gösterilmektedir (Erdem, 2013).

Tablo 1

Üniversitelerin Rollerini

Graz Deklarasyonu’na Göre Üniversitelerin Rollerini	
1	Üniversitelerin kamunun sorumluluğunda kalması
2	Araştırmanın yükseköğretime ayrılmaz bir parçası olması
3	Sağlam kurumların oluşturulmasına bağlı olarak akademik kalitenin yükseltilmesi
4	Hareketliliğin ve sosyal boyutun geliştirilmesi
5	Kalite güvencesi içerisinde Avrupa için bir politika çerçevesinin geliştirilmesi
6	Üniversiteler olarak reformların merkezinde olması

Yükseköğretim kurumları kalkınmanın kaynağını oluşturan bilginin en üst düzeyde bilimsel yöntemlerle üretildiği, toplandığı ve yayıldığı kurumlardır (Çakır, 1993). Bu doğrultudan hareketle kalkınma planlarında yükseköğretime daha fazla yer verilmesiyle birlikte yükseköğretime katkı sağlamak mümkündür. Aynı zamanda eğitim sistemlerine yönelik politikaların gerçekleştirilmesi, yükseköğretim kademesinin işlevlerini güçlendirmesine ve üniversitelerin rollerinin aktif bir biçimde yürütülmesine fırsat sağlamaktadır.

Alan yazında kalkınma planları ve yükseköğretim ile ilgili farklı çalışmalar yapıldığı tespit edilmiştir. Kalkınma planlarında eğitime yönelik yapılan çalışmalar; kalkınma ve eğitim (Taş, 2007), eğitimin planlanması (Küçük, 2012), eğitim yapılarının analizi (Aslan ve Yılmaz, 2021), yükseköğretim politikaları (Çakır, 1993) şeklinde sıralanmaktadır. Özellikle yükseköğretime yapıları ile ilgili yapılan çalışmalar ise yükseköğretim sistemleri (Açıkgöz, 2012; Günay ve Günay, 2017; Yazar ve Averbek, 2018), değişim sürecinde üniversitelerin rolleri ve görevleri (Erdem, 2013; Şahin ve Alkan, 2016) şeklinde belirtilebilir.

Bu araştırma, alan yazında görülen gereksinim üzerine hazırlanmıştır. Kalkınma planları ile yükseköğretim kurumlarına yönelik birtakım çalışmaların bulunduğu belirlenmiş fakat her ikisini bütünlükten bir çalışmaya alan yazında rastlanılmamıştır. Aynı zamanda araştırma, yükseköğretime yapısal dönüşümünü belirli periyotlar halinde sunması ve yükseköğretim kurumlarındaki yeni uygulamaları sıralı bir biçimde göstermesi bakımından araştırmacılara faydalı olacaktır. Ek olarak, araştırmanın kapsamı yükseköğretime politika geliştirme çalışmaları için uygun özellikler taşımaktadır. Bu bağlamda, araştırma özü itibarıyla alan yazına katkı sağlayacak ve araştırmacılar için yükseköğretime yönetim biçimleri bakımından bakış açısı kazandıracaktır.

Bu araştırmanın amacı, kalkınma planlarında yükseköğretime rollerinin kullanılma durumlarının belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda oluşturulan araştırmanın alt amaçları şunlardır:

1. Kalkınma planlarında yükseköğretime rollerinin kullanım durumu nasıldır?
2. Kalkınma planlarında yükseköğretime rollerinin kullanım durumu hangi kategoriler ile eşleştirilmektedir?

3. Kalkınma planlarında yükseköğretimin rollerinin kullanım durumları hangi temalar ile eşleştirilmektedir?

Yöntem

Araştırmanın bu kısmında araştırmanın modeli, veri kaynakları, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analiz aşamaları, araştırma etiğine uygunluk ve yazarların çalışmaya katkı oranları ifade edilmiştir.

Araştırma Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesine göre tasarlanmıştır. Doküman incelemesi genel olarak, “araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırma problemine göre, hangi dokümanların önemli olduğu ve kaynak olarak kullanılabilmesi belirlenir. Herhangi bir kurumun yasal belgeleri; yıllık kurum raporları, halkla ilişkiler dökümanları, basın açıklamaları, muhasebe kayıtları, misyon tanımı, stratejik planlar, pazarlama strateji dökümanları, kurum içi ve dışı yazışmalar, resmî belgeler, kurum içi yazılı kural ve yönergeler vb. veri kaynağı olarak kullanılabilir (Forster, 1995) Bu çalışmada kalkınma planlarında yükseköğretime yüklenen rollerin dağılımı ve veriliş oranları incelenmiştir.

Veri Kaynakları

Bu araştırmanın veri kaynaklarını, Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Bakanlığı ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının hazırlamış ve yayımlamış olduğu kalkınma planları oluşturmaktadır. Tüm kalkınma planları çalışma kapsamına alınmıştır ve aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- Devlet Planlama Teşkilatının 1963'te yayımladığı Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)
- Devlet Planlama Teşkilatının 1968'te yayımladığı İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)
- Devlet Planlama Teşkilatının 1973'te yayımladığı Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)
- Devlet Planlama Teşkilatının 1979'ta yayımladığı Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)
- Devlet Planlama Teşkilatının 1984'te yayımladığı Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)
- Devlet Planlama Teşkilatının 1989'ta yayımladığı Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)
- Devlet Planlama Teşkilatının 1995'te yayımladığı Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)
- Devlet Planlama Teşkilatının 2000'de yayımladığı Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)
- Devlet Planlama Teşkilatının 2006'da yayımladığı Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)
- Kalkınma Bakanlığının 2013'te yayımladığı Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının 2019'da yayımladığı On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)

Veri Toplama Araçları

Kalkınma planlarında yükseköğretime yüklenen rollerin belirlenmesi amacıyla ilk olarak DPT, Kalkınma Bakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanan ve kabul edilen planlardan her birine P1, P2, P3, P4, P5, P6, P7, P8, P9, P10 ve P11 şeklinde kodlar verilmiştir. Kodlama işleminden sonra on bir kalkınma planındaki bütün “yükseköğretim”, “üniversite”

kavramları ve bu kavramlarla ilişkili bulunan “insan gücü”, “eğitim”, “hedefler”, “ilkeler ve politikalar” ile ilgili başlıklar ve içerikleri taranmıştır. Elde edilen bulguların içeriklerini sistematik hale getirmek üzere her bir kalkınma planına yönelik maddeler halinde on bir ayrı tablo biçiminde düzenleme yapılmıştır. Araştırmada veri kaybı oluşmadan bu tablolardan yükseköğretimin rollerine ilişkin özellikleri belirten toplam 280 adet içerik bulunmuştur. Oluşturulan içerikler grafiklere dökülmüştür.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Kalkınma planlarında yükseköğretime yüklenen rollerin kullanım durumunu belirlemek için yapılan bu çalışmada, kalkınma planlarından toplanan veriler içerik analizi yöntemine uygun olarak analiz edilmiştir. İçerik analizi, çeşitli kaynakların kullanılmasıyla birlikte birbirine benzeyen nitel verilerin, belirli bir tema ve kavram çerçevesinde bir araya getirilip nicel analizler yapılması, bu verilerle anlam çıkartıp okurların anlayabileceği şekilde düzenlenmesi ve bu doğrultuda yorumlamanın yapılmasıdır (Salanda, 2011). Yükseköğretime yüklenen rollerin kalkınma planlarında hangi kategorilerde ele alındığı ve bu kategorilerin açıklamaları aşağıda yer alan Tablo 2’de belirtilmiştir.

Tablo 2

Kalkınma Planlamalarındaki Yükseköğretime Yüklenen Rollerin Kategorilendirilmesi ve Açıklamaları

Kategoriler	Açıklamalar	
1	Yapı	Yükseköğretim kurumlarının kuruluş biçimleri ve yapılandırılmasıdır.
2	Mevzuat	Yükseköğretim kurumlarında yasal düzenlemelerin oluşturulmasıdır.
3	İstihdam	Yükseköğretim kurumlarında görev yapmak üzere personelin yetiştirilmesidir.
4	Eğitim-öğretim	Yükseköğretim kurumlarında gerçekleştirilen eğitim-öğretim faaliyetleri ve etkinlikleridir.
5	Araştırma	Yükseköğretim kurumlarında gerçekleştirilen bilimsel araştırma faaliyetleridir.
6	İş birliği	Yükseköğretim kurumlarının farklı kurum ve kuruluşlarla yapmış olduğu ortak çalışmalarıdır.
7	Teşvik	Yükseköğretimin geliştirilmesi ve özendirilmesi için üniversiteler tarafından sağlanan desteklerdir.
8	Topluma hizmet	Yükseköğretimin toplumun kalkınmasına yönelik yapmış olduğu faaliyetleridir.

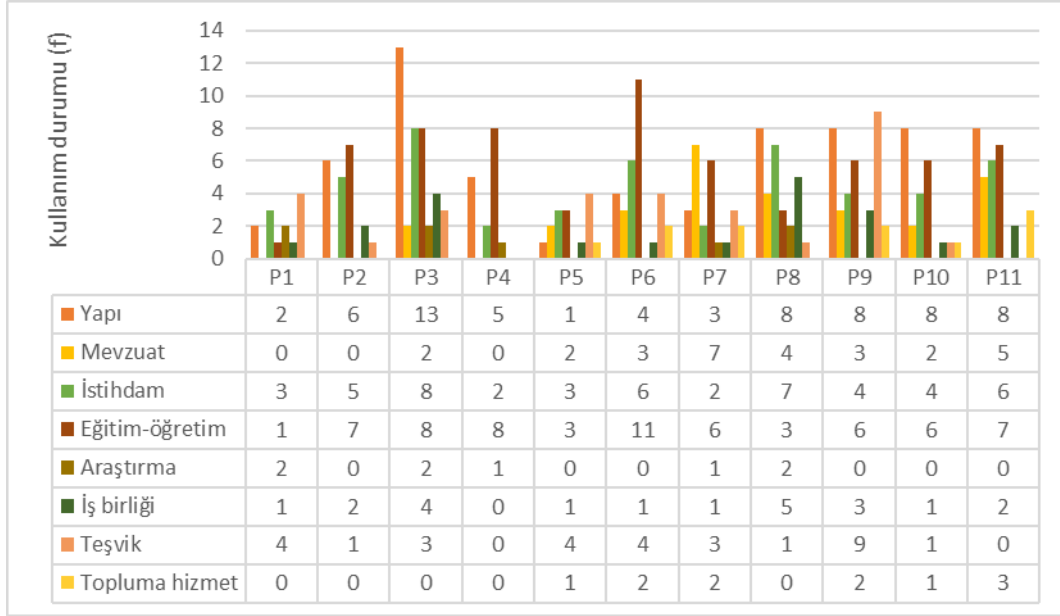
Tablo 2’de belirtildiği gibi veri analizi sürecinde, kalkınma planlarındaki yükseköğretimin rollerinin özelliklerine ilişkin 280 ifade belirlenmiştir. Bu maddeler aynı doğrultudan hareketle 8 kategori içinde eşleştirilmiştir. Bu kategorilerin yaklaşık olarak tüm planlara dengeli bir biçimde dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Yükseköğretimin rollerine ilişkin olarak oluşturulan kategoriler ise özelliklerine göre 3 farklı temada eşleştirilmiştir. Bu temaların tüm planlara farklı oranlarda dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Araştırmanın geçerliğini sağlanması için bilgiyi toplama aşamaları ve analiz etme süreçleri detaylı bir biçimde açıklanmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler, Tablo 1’deki açıklamalara uygun olarak desteklenmiştir. İçerik analizinde güvenilirlik, aynı yöntem ile değişik zamanlarda aynı ya da benzer sonuçlara ulaşılması olarak ifade edilmektedir (Gökçe, 2006). İçerik analizinin güvenilirliği genellikle kodlama işlemine bağlı olup kategorilerin tespit edilmesi ve açık seçik bir şekilde tanımlanmasına dayanmaktadır (Tavşancıl ve Aslan, 2001) Bu doğrultuda yapılan çalışmada, belirlenen kategorilerin kalkınma planlarında ne sıklıkta ele alındığına ilişkin veriler kayıt altına alınmış olup veri analizi sürecinde ifade edilmiştir.

Araştırma Etiği

Bu araştırmada, doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır ve araştırmanın veri kaynakları kalkınma planlarından oluşmaktadır. Araştırma verilerinin toplandığı dokümanlar, Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Bakanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının hazırlamış olduğu kamuya açık ve resmî niteliği olan, süreli yayımlardır. Bu sebepten dolayı etik kurul kararına gerek duyulmamıştır. Aynı zamanda, araştırmada etik ihlal içeren bir durum ya da unsur bulunmamaktadır.

Bulgular

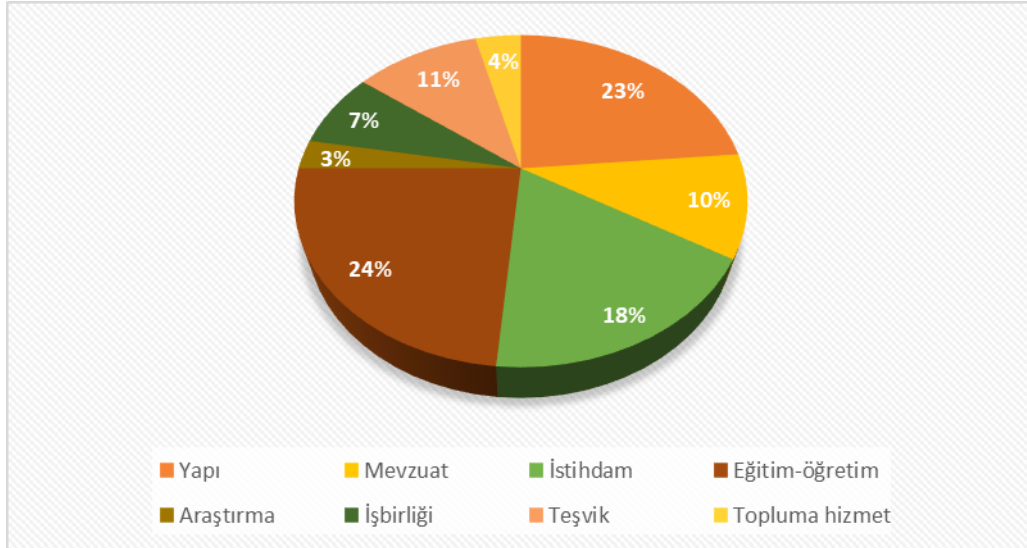
Kalkınma planlarında yükseköğretime yüklenen rollerin kullanım durumuna yönelik yapılan analizler doğrultusunda ortaya çıkan bulgular aşağıda belirtilmiştir. İlk olarak kalkınma planlarında yükseköğretime yüklenen rollerin kullanım durumlarının genel dağılımı belirlenmiştir ve Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Kalkınma Planlarında Yükseköğretime Yüklenen Rollerin Genel Dağılımı

Şekil 1 incelendiğinde; yükseköğretime yüklenen rollerin her kalkınma planında değişken oranlarda yer aldığı belirlenmiştir. Yükseköğretimin “yapı” rolünün en fazla P3’te (f:13) yer almaktayken en az P5’te (f:1) yer almıştır. Yükseköğretimin “mevzuat” rolü en fazla P7’de (f:7) bulunmaktayken en az P3, P5 ve P10’da (f:2) bulunmuş; P1, P2 ve P4’te herhangi bir veri bulunamamıştır. Yükseköğretimin “istihdam” rolü en fazla P3’te (f:8) belirlenmekteyken en az P4 ve P7’de (f:2) belirlenmiştir. Yükseköğretimin “eğitim-öğretim” rolü en fazla P6’da (f:11) tespit edilmekteyken en az P1’de (f:1) tespit edilmiştir. Yükseköğretimin “araştırma” rolüne en fazla P1, P3, P8’de (f:2) yer verilmekteyken en az P4 ve P7’de (f:1) yer verilmiş; P2, P5, P6, P9, P10, P11’de herhangi bir veriye yer verilmemiştir. Yükseköğretimin “iş birliği” rolü en fazla P8’de (f:5) görülmekteyken en az P1, P5, P6, P7 ve P10’da (f:1) görülmüş, P4’te ise herhangi bir veri tespit edilmemiştir. Yükseköğretimin “teşvik” rolü en fazla P9’da (f:9) bulunmaktayken en az P2, P8 ve P10’da (f:1) bulunmuş; P4 ve P11’den herhangi bir veri elde edilememiştir. Yükseköğretimin “topluma hizmet” ile ilgili rolüne en fazla P11’de (f:3) yer verilmişken en az P5 ve P10’da (f:1) yer verilmiş olup P1, P2, P3, P4 ve P8’de herhangi bir veri belirlenememiştir.

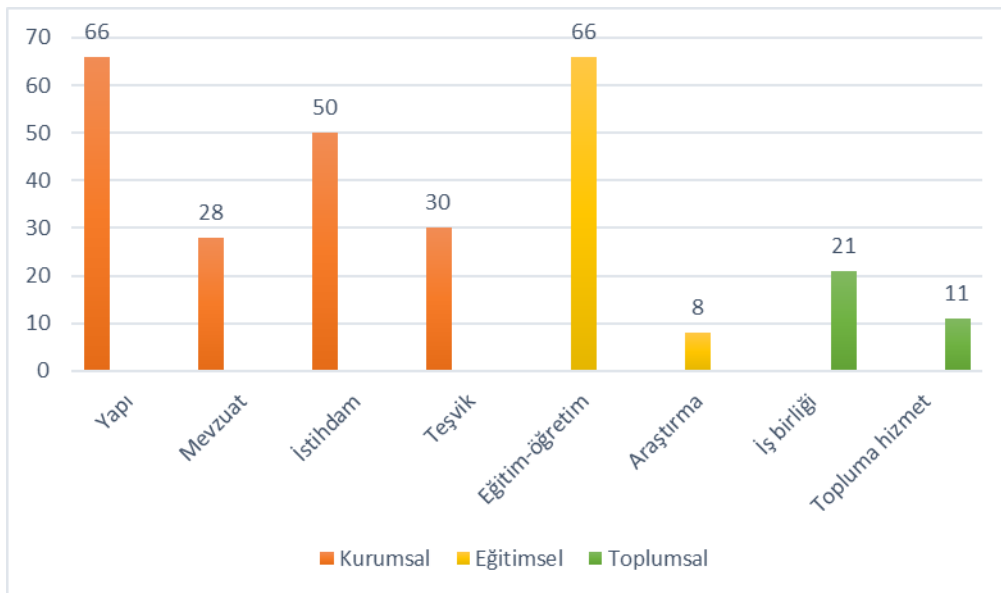
Kalkınma planlarında yükseköğretimin rollerinin kullanım durumları 8 ayrı kategoride toplanmıştır. Kategorilerin ilişkilendirildiği kalkınma planlarındaki yükseköğretimin rollerinin kategorilere göre genel dağılımı Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. Kalkınma Planlarında Yükseköğretime Yüklenen Rollerin Kategorilere Göre Genel Dağılımı

Şekil 2 incelendiğinde; “yapı” rolü” %24, “eğitim-öğretim rolü” %23, “istihdam” rolü %18, “teşvik” rolü %11, “mevzuat” rolü %10, “iş birliği” rolü %7, “topluma hizmet” rolü %4 ve “araştırma” rolü %3 oranında belirlenmiştir. Kalkınma planlarında yükseköğretime yüklenen rollerden en fazla “eğitim-öğretim” %24 oranında (f:66) ve “yapı” %23 oranında (f:66) ile ilişkili özelliklerin yer aldığı kategoriler olmuştur. Bunlara ek olarak; en az “topluma hizmet” %4 oranında (f:11) ve “araştırma” %3 oranında (f:8) ile ilişkilendirilen özelliklerin yer aldığı kategoriler olmuştur.

Kalkınma planlarında yükseköğretimin rollerinin kullanım durumlarını gösteren 8 kategori, özelliklerine göre 3 farklı tema içinde toplanmıştır. Temaların ilişkilendirildiği kalkınma planlarındaki yükseköğretimin rollerinin genel dağılımı Şekil 3’te gösterilmiştir.

Şekil 3. Kalkınma Planlarına Göre Yükseköğretime Yüklenen Rollerin Tema Genel Dağılımları

Şekil 3 incelendiğinde; kalkınma planlarında yükseköğretime yüklenen roller ve ilişkilendirilen kategorilerden olan “yapı” (f:66), “mevzuat” (f:28), “istihdam” (f:50) ve “teşvik” (f:30) ile “kurumsal” temasındaki roller ile eşleştirilmiş ve %62,14 oranında yer verilmiştir. “Eğitim-öğretim” (f:66) ve “araştırma” (f:8) kategorileri “eğitimsel” temasındaki roller ile eşleştirilmiş ve %26,42 oranında yer verilmiştir. Benzer doğrultuda “iş birliği” (f:21) ve “topluma hizmet” (f:11) kategorileri “toplumsal” temasındaki roller ile eşleştirilmiş ve %11,42 oranında yer verilmiştir.

Kalkınma planlarında yükseköğretime yüklenen roller açısından en fazla kullanılan tema “kurumsal” rolü ve en az kullanılan tema “toplumsal” rolü olarak belirlenmiştir.

Birinci Kalkınma Planında Yükseköğretime Yüklenen Roller

Birinci Kalkınma Planında yükseköğretime yüklenen “teşvik” rolü %33,13 oranında (f:4), “istihdam” rolü %6 oranında (f:3), “yapı” rolü %3,03 oranında (f:2), “araştırma” rolü %25 oranında (f:2), “eğitim-öğretim” rolü %1,51 oranında (f:1), “iş birliği” rolü %4,76 oranında (f:1) belirlenmiştir. Yükseköğretimin, “teşvik” rolü, “araştırma ödeneği, araştırmanın teşvik edilmesi, lojman, beslenme ve beşeri ilişkiler, Yüksek Teknik Öğretmen Okullarına unvan ve mali imkânlar tanınması”; “istihdam” rolü, “araştırmacı personelin yurt dışında yetiştirilmesi, öğretim üyesi yetiştirme, kadro tesisi”; “yapı” rolü, “öğretmen yetiştiren kurumların gelişmesine öncelik verme, Teknik Yükseköğretim ve Genel Yükseköğretim”; “araştırma” rolü, “kamu sektöründe araştırmanın geliştirilmesi, özel sektörde araştırma yapılması”; “eğitim-öğretim” rolü, “öğretim fonksiyonu”; “iş birliği” rolü, “MEB ile iş birliği yapılması” şeklinde ifade edilmiştir (DPT, 1963).

İkinci Kalkınma Planında Yükseköğretime Yüklenen Roller

İkinci Kalkınma Planında yükseköğretime yüklenen “eğitim-öğretim” rolü %10,60 oranında (f:7), “yapı” rolü %9,09 oranında (f:6), “istihdam” rolü %10 oranında (f:5), “iş birliği” rolü %9,52 oranında (f:2), “teşvik” rolü %3,33 oranında (f:1) belirlenmiştir. Yükseköğretimin, “eğitim-öğretim” rolü, “teknik ve meslek okullarından gelen öğrenciler için formasyon, üniversitelerin lisansüstü öğretim devresi kurması, öğretim üyesi yetiştirmek için özel programlar, doktora programları, yoğun lisan eğitimi programları, sanayi, nükleer, enerji, elektronik, tekstil, sıhhi tesisat mühendisliği ve işletme iktisadi dallarında eğitim, üniversitelerin bilimsel gelişmeleri ders programlarına aktarması”; “yapı rolü”, “üniversitelerin genişletilmesi, yüksekokullarda ek kapasite yaratılması, üniversitelere bağlı yüksekokulların kurulması, her üniversitenin ayrı bir proje kapsamında kurulması, üniversiteler arası bir kuruluş kurulması, üniversiteler kaynak sağlama” şeklinde belirtilmiştir. Yükseköğretimin, “istihdam” rolü, “yabancı ülkelere doktora öğrencisi gönderme, asistanlık ve öğretim üyeliğinin çekici hâle getirilmesi, öğretim üyelerinin merkez dışında çalışması, statülere esneklik, üniversite mezunlarının takip edilmesi”; “iş birliği” rolü; “üniversiteler arası iş birliği, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumunun üniversitelerle iş birliği yapması”; “teşvik” rolü, “yayın faaliyetlerinin teşvik edilmesi” biçiminde ifade edilmiştir (DPT, 1968).

Üçüncü Kalkınma Planında Yükseköğretime Yüklenen Roller

Üçüncü Kalkınma Planında yükseköğretime yüklenen “yapı” rolü %19,69 oranında (f:13), “istihdam” rolü %16 oranında (f:8), “eğitim-öğretim” rolü %12,12 oranında (f:8), “iş birliği” rolü %19,04 oranında (f:4), “teşvik” rolü %10 oranında (f:3), “mevzuat” rolü %7,14 oranında (f:2), “araştırma” %25 oranında (f:2) belirlenmiştir. Üçüncü Kalkınma Planına dayanarak elde edilen bulgular şu şekillerde ortaya çıkmıştır (DPT, 1973): Yükseköğretimin “yapı” rolü, “mevcut yükseköğretim kurumlarının geliştirilmesi, yeni yükseköğretim kurumlarının kurulması, kapasitenin artırılması, Üniversite ve Yüksekokullar Komisyonunun kurulması, özel yüksekokulların sayısının artırılması, özel yüksekokulların kamu yüksekokulu hâline getirilmesi, akademiler ve üniversiteye bağlanması, DPT ile görevsel bütünleşme içinde çalışacak bir merkezî araştırma-planlama-koordinasyon örgütünün kurulması, planlama ve inşaat bürolarının kurulması ve güçlendirilmesi, Temel Bilimler Okulunun kurulması, yükseköğretim sorunlarını kapsamlı bir biçimde ele alacak merkezî bir örgütlemeye gidilmesi, her temel sektöre yönelik teknoloji üretilmesi veya Alman teknolojisinin ülke şartlarına adaptasyonu, farklı teknolojik düzeylere göre değişebilir türde yükseköğretim sistemine gidilmesi, fiziki yatırımların planlama ve uygulanması” şeklinde belirtilmiştir.

Yükseköğretimin “istihdam” rolü, “öğretim üyesi yetiştirilmesi, yöneticilerin görev sürelerinin uzatılması, asistanların öğretim üyesi olabilmeleri için gerekli sürelerin kısaltılması, doktora yapanların ve tıpta uzmanların ders verebilmeleri, öğretim üyelerinin büyük merkezler dışında

belli süre çalışmaları, tam zamanlı çalışmaya geçilmesi, teknolojiye yönelik faaliyetler için bilim adamı, araştırmacı, öğretim üyeleri, yönetim ve denetim sağlayıcı elemanların yetiştirilmesi, uygulayıcı insan gücü yetiştirmek için teknik ve meslek elemanı yetiştirme” şeklinde ifade edilmiştir. Ek olarak “eğitim-öğretim” rolü, “mezuniyet sonrası eğitimde kapasite artırılması, hazırlık sınıflarının kurulması, her bir birimin eğitim süre ve programlarının ayrı ayrı düzenlenmesi, okullaşma oranının artırılması, yurt içi ve yurt dışında lisansüstü eğitim yapmak üzere öğrenci yetiştirilmesi, eğitim program, metod ve araçlarının geliştirilmesi, teknolojik gelişmelere uyumun sağlanması, formasyona yönelik eğitim programı ve süreleri, lisansüstü eğitimde programlaması” şeklinde belirtilmiştir.

Yükseköğretimin “iş birliği” rolü, “Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) ile iş birliği yapılması, eğitimle iş hayatı, iş ve çalışma arasında sıkı bir ilişkinin kurulması, yükseköğretim için sektör ana planı yapımında DPT ile iş birliği içinde üniversiteler ve MEB'nin bir teknik büro kurması”; “teşvik” rolü “üniversitede ücretli öğretim, öğrencilere kredi, burs ve yurt sağlanması, sosyal ve sağlık hizmetlerinin sağlanması, lisansüstü eğitim kademesindeki öğrencilere burs ödeyebilmeleri için mali yönden desteklenmesi” şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca “mevzuat” rolü, “mali yönden kurumların gelişmesini kısıtlayıcı mevzuatın oluşturulması, ülke çapında ortak bir yükseköğretim politikasının düzenlenmesi”; “araştırma” rolü, “verimi yükseltici araştırma ve çalışmaların yapılması, uygulamalı bilimsel araştırma konularında yoğunlaşılması” şeklinde belirtilmiştir.

Dördüncü Kalkınma Planında Yükseköğretime Yüklenen Roller

Dördüncü Kalkınma Planında yükseköğretime yüklenen “eğitim-öğretim” rolü %12,12 oranında (f:8), “yapı” rolü %7,57 oranında (f:5), “istihdam” rolü %4 oranında (f:2) “araştırma” rolü %12,5 oranında (f:1) belirlenmiştir. Yükseköğretimin “eğitim-öğretim” rolü, “elektrik, maden, makine, harita mühendisliği, spor programları, tüm öğretmenlerin yükseköğrenim kurumlarında yetiştirilmesi, televizyonda açık yükseköğretime yönelik yayınların yapılması, okullaşma oranlarının artırılması, YAY-KUR okullarında istihdam alanında ön lisans uygulamasına geçilmesi, endüstri meslek lisesi ve teknik liselere öğrencilerine yükseköğretimde kontenjan ayrılması, birinci sınıflarda Türkçe ve yabancı dil, temel bilimlerden gerekli konuların yer alacağı programların oluşturulması”; “yapı” rolü, “yükseköğretimin çağdaş özerklik anlayışı çerçevesinde planlanması ve geliştirilmesi, yükseköğretim kurumlarının üniversite düzeyinde bölüm sistemine dayalı, kuramsal niteliklerine göre yeniden yapılanması, yeterli öğretim koşulları ve öğretim elemanlarını sağlandıktan sonra yeni yükseköğretim kurumlarının açılması, yükseköğretim kurumları arasında eş güdüm için Üniversitelerarası Kurul bünyesinde yeterli yetkilerle donatılmış bir örgütün oluşturulması, üniversitelerde mevcut kapasitenin rasyonel kullanılması” şeklinde ifade edilmiştir. Ek olarak, “istihdam” rolü, “doktorali asistanlardan faydalanılması, tam gün çalışma koşullarının uygulanması, öğretim üyeleri için rotasyon sistemi ve kadro düzenlemelerinin yapılması”; “araştırma” rolü, “eğitim teknolojilerinden faydalanmak üzere araştırma ve uygulamaların yapılması” şeklinde belirtilmiştir (DPT, 1979).

Beşinci Kalkınma Planında Yükseköğretime Yüklenen Roller

Beşinci Kalkınma Planında yükseköğretime yüklenen “teşvik” rolü %13,33 oranında (f:4), “istihdam” rolü %6 oranında (f:3), “eğitim-öğretim” rolü %4,54 oranında (f:3), “mevzuat” rolü %7,14 oranında (f:2), “yapı” rolü %1,51 oranında (f:1), “iş birliği” rolü %4,76 oranında (f:1), “topluma hizmet” rolü %9,09 oranında (f:1) belirlenmiştir. Yükseköğretimin “teşvik” rolü, “döner sermaye işletmesinin kullanılması, yükseköğretime geçişte fırsat eşitliği ilkesinin dikkate alınması ve meslek alanının yükseköğretimle devamı için teşvik sisteminin uygulanması, yurt dışı doktora burslarının artırılması, boş öğretim üyesi kadrolarının doldurulması için teşviklerle desteklenmiş tedbirlerin alınması”; “istihdam” rolü; “üniversitelerin bilgi üretme ve ilmî bulguları ile toplum liderlerini yetiştirmesi, kalkınmanın insan gücü ihtiyaçları ve istihdam imkânları doğrultusunda düzenlenmesi ve kullanılması, öğretim üyeliğinin cazip hâle getirilmesi”; “eğitim-öğretim” rolü, “okullaşma oranlarının artırılması, uzmanlık ve doktora programları, belirli alanlarda yabancı dilde öğretimin yapılması” şeklinde ifade edilmiştir. Ek olarak, “mevzuat” rolü, “yükseköğretim kurumları arasında bilimsel rekabetin sağlanması için düzenlemelerin yapılması, üniversiteler için ayrı ayrı gelişme planlarının

hazırlanması”; “yapı” rolü, “akademik personelin yabancı dili daha iyi öğrenebilmeleri için merkezler hâline getirilmesi”; “işbirliği” rolü, “üniversitelerin iş hayatı ile yakın ilişkiler içerisinde olması”; “topluma hizmet” rolü, “üniversitelerin yaygın ve sürekli eğitim programlarıyla toplum kalkınmasının merkezi durumuna getirilmesi” şeklinde belirtilmiştir (DPT, 1984).

Altıncı Kalkınma Planında Yükseköğretime Yüklenen Roller

Altıncı Kalkınma Planında yükseköğretime yüklenen “eğitim-öğretim” rolü %16,66 oranında (f:11), “istihdam” rolü %12 oranında (f:6), “yapı” rolü %6,06 oranında (f:4), “teşvik” rolü %13,33 oranında (f:4), “mevzuat” rolü %10,71 oranında (f:3), “topluma hizmet” rolü %18,18 oranında (f:2), “iş birliği” rolü %4,76 oranında (f:1) belirlenmiştir. Altıncı Kalkınma Planına dayanarak elde edilen bulgular şu şekillerde ortaya çıkmıştır (DPT, 1989): Yükseköğretimin “eğitim-öğretim” rolü, “uygulamalı eğitim programları, tıp eğitimi müfredat programları, öğretmenlik, sağlık bilimleri, enformatik, elektrik-elektronik, bilgisayar, endüstri mühendisliği, İngilizce, yabancı diller, yönetim bilimleri ve işletmecilik, uluslararası ilişkiler dallarında arz artışının sağlanması, bazı mühendislik, temel (biyoloji, fizik, kimya) ve sosyal bilim dallarında öğrenci paylarının nispi olarak azaltılması, öğretim kalitesinin yükseltilmesi, eğitim programlarının yöntemleri ve araçlarının geliştirilmesi, açık öğretim ve uzaktan öğretim, okullaşma oranlarının artırılması, görsel-ışitsel araçlar ve bilgisayar destekli eğitimin kullanılmasının yaygınlaştırılması müfredat programları ve modern eğitim teknolojileri, illerde eğitim birimlerinin sorun belirleme ve çözüm arama becerilerinin geliştirilmesi” şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca, “istihdam” rolü “öğretim üyesi yetiştirilmesinin özel bir proje olarak ele alınması, yükseköğretim kurumlarına üst düzeyde vasıflı insan gücü yetiştirilmesi, doktora eğitimini tamamlayanların öğretim üyesi ihtiyacını karşılaması, yetenekli gençlerin temel bilim alanlarında bilim adamı olarak yetiştirilmesi, yöneticilerin modern yönetim tekniklerini kullanmaları, yetenekli kişilerin öğretim üyeliğine cezbedilmesi” şeklinde belirtilmiştir.

Yükseköğretimin “yapı” rolü, “gelişmiş üniversitelerin çeşitli alanlarda ihtisas merkezleri hâline getirilerek diğer üniversitelere hizmet vermesi, YÖK ve üniversitelerin teşkilat yapılanması, planlama ve koordinasyon faaliyetlerini yürütmesi, yükseköğretimin finansman yapısının geliştirilmesi, meslek yüksekokulları ile meslek liselerinin bütünlük içinde ilişkilendirilmesi”; “teşvik” rolü, “uzman açığı bulunan tıp dallarında uzmanlaşmanın teşvik edilmesi, kalkınmada öncelikli yörelerde nitelikli elemanların istihdamı, ücret ve çalışma şartlarının iyileştirmeler yoluyla desteklenmesi, fiziki altyapının şehirleşme hızının yüksek olduğu yerleşim birimlerine göre öncelik verilmesi, özel kesimin okul açması ile vakıfların özel üniversite kurmalarının teşvik edilmesi, eğitim teknolojisi ve araç-gereç üretiminin desteklenmesi” şeklinde ifade edilmiştir. Ek olarak, “mevzuat” rolü, “yükseköğretim master planının yapılması, iş tanımları, iş değerlendirmeleri, liyakata dayalı ücret sistemleri ve hizmet içi eğitimi kapsayan bir insan gücü planlaması sistemi, program-bütçe teknikleri, maliyet-fayda ve maliyet-etkinlik analizlerinin yapılması”; “topluma hizmet” rolü, “sosyal talebin dikkate alınması, doktora ve master tez konularının öncelikle sanayinin ihtiyaçlarına yönelik olarak hazırlanması”; “iş birliği” rolü “üniversite-sanayi işbirliğinin tesis edilmesi” şeklinde belirlenmiştir.

Yedinci Kalkınma Planında Yükseköğretime Yüklenen Roller

Yedinci Kalkınma Planında yükseköğretime yüklenen “mevzuat” rolü %25 oranında (f:7) “eğitim-öğretim” rolü %9,09 oranında (f:6), “yapı” rolü %4,54 oranında (f:3), “teşvik” rolü %10 oranında (f:3), “istihdam” rolü %4 oranında (f:2), “topluma hizmet” rolü %18,18 oranında (f:2), “araştırma” rolü %12,5 oranında (f:1), “iş birliği” rolü %4,76 oranında (f:1) belirlenmiştir. Yedinci Kalkınma Planına dayanarak elde edilen bulgular şu şekillerde ortaya çıkmıştır (DPT, 1995): Yükseköğretimin “mevzuat” rolü, “yükseköğretimin merkeziyetçi ve bürokratik yapıdan kurtarılmasına yönelik düzenlemeler, yönetim kurullarının yetkilerinin artırılması, kaynak yaratma ve harcama konusunda hareket serbestisinin oluşturulması, 2547 sayılı Kanun’da üniversite kurulması ile ilgili değişiklik yapılması, döner sermaye ile ilgili mevzuatın düzenlenmesi, yönetim yetkilerinin artırılması, tıpta uzmanlık eğitiminin ve uzmanlık yetkisinin usul ve esaslarının belirlenmesi”; “eğitim-öğretim” rolü, “eğitim öğretim sistem ve programlarının uluslararası standartlara uygun hâle

getirilmesi, rekabet konusunun ayrı bir bilim dalı olarak eğitimi, sınai hakların temel ders olarak okutulması, eğitim akademilerinin mesleki eğitim vermesi, sağlık, eğitim, bilim-araştırma, turizm ve çevre sektörlerine dönük eğitim, açık öğretimin geliştirilmesi” şeklinde ifade edilmiştir.

Yükseöğretimin “yapı” rolü, “vakıfların dışında özel üniversite ve yüksekokulların kurulması, bilimsel özerklik, öğretim üyesi, araştırma görevlileri ve öğrencilerin yönetime katılması”; “teşvik” rolü “özel okullarda okuyan öğrencilerin eğitim harcamalarının bir kısmının vergi iadesi, muafiyet, burs ve benzeri yollarla sübvansede edilmesi, vakıf üniversitelerinin eğitim bütçelerinin bir kısmının devlet tarafından karşılanması, özel dershanelerin mesleki ve teknik eğitime yönelmeleri ve uygun olanların yükseköğretim kurumu oluşturmalarının desteklenmesi” şeklinde ifade edilmiştir. Ek olarak “istihdam” rolü, “öğretim üyelerinin sayı ve niteliklerinin artırılması ve yönlendirme, öğretim üyesinin temini için yurt dışı imkânlardan yararlanılması”; “topluma hizmet” rolü, “toplumun rekabet konusunda meslek gruplarından geniş halk kitlelerine kadar eğitilmesi, sınai haklarla ilgili olarak toplumun eğitimi”; “araştırma” rolü, “bilimsel içerikli yayınların üniversitelerin kütüphanelerine kazandırılması”; “iş birliği” rolü, “üniversite sanayi ilişkilerinin artırılmasına yönelik öğretim üyelerinin etkin katılımının sağlanması” şeklinde belirlenmiştir.

Sekizinci Kalkınma Planında Yükseköğretime Yüklenen Roller

Sekizinci Kalkınma Planında yükseköğretime yüklenen “yapı” rolü %12,12 oranında (f:8), “istihdam” rolü %14 oranında (f:7), “iş birliği” rolü %23,81 oranında (f:5), “mevzuat” rolü %14,28 oranında (f:4), “eğitim-öğretim” rolü %4,54 oranında (f:3), “araştırma” rolü %25 oranında (f:2), “teşvik” rolü %3,33 oranında (f:1) belirlenmiştir. Sekizinci Kalkınma Planına dayanarak elde edilen bulgular şu şekillerde ortaya çıkmıştır (DPT, 2000): Yükseköğretimin “yapı” rolü, “yatırım tahsisleri, vakıf, devlet, fakülte, enstitü, yüksekokul, meslek yüksekokulu dâhil üniversite sayısının yükseltilmesi, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezinin yeniden yapılandırılması, fiziki altyapı ve donanım, YÖK’ün üst düzeyde uzun dönemli planlama ve koordinasyon işlevini yürütecek bir yapıya kavuşturulması, yeni üniversite ve bağlı birimlerin kurulması, geniş tabanlı bir karar alma süreci, finansman kaynaklarının geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi, stratejik alanlarda mükemmeliyet merkezlerinin oluşturulması”; “istihdam” rolü, “yeni kurulan üniversitelere öğretim elemanı sağlanması, araştırma görevlerinin yurt dışına gönderilmesi, öğretim üyeliğinin cazip hâle getirilmesi, sözleşmeli statüde eğitim personeli istihdamı sağlanması, akademik terfilerde bilimsel liyakatın esas alınması, akademik personelin hizmet içi eğitimlerinin özlük haklarına yansıtılması, bilim insanı yetiştirmeye yönelik projelerin geliştirilmesi” şeklinde ifade edilmiştir.

Yükseöğretimin “iş birliği” rolü,” üniversite-kamu-özel kesimin ortak AR-GE girişimleri, merkezî idarenin yanı sıra mahallî idareler, gönüllü kuruluşlar ve özel sektörün katkılarının sağlanması, Türk Cumhuriyetleri ve akraba toplulukları ile eğitim ve kültür amaçlı ortak programların geliştirilmesi, Meslek yüksekokulları ile mesleki ve teknik ortaöğretim kurumları arasında iş bölümü ve iş birliğinin kurulması, çok ortaklı, disiplinler arası niteliğe sahip projelerin geliştirilmesi”; “mevzuat” rolü, “toplum kalite yönetimini kapsayan performans ölçümüne dayalı bir modelin geliştirilmesi, sistemde rekabeti geliştirici düzenlemelerin yapılması, üniversitelerin idari, mali ve bilimsel özerkliklerinin güçlendirilmesi, ihtiyaç duyulan alanlarda sözleşmeli öğretim üyesi istihdam edilebilmesi için hukuki ve kurumsal düzenlemelerin yapılması” şeklinde belirlenmiştir. Ayrıca, “eğitim-öğretim” rolü, “okullaşma oranının artırılması, kişilere yabancı dilin en iyi şekilde öğretilmesi, meslek yüksekokullarında öğrencilerin uygulamalı eğitim alması”; “araştırma” rolü, “sosyal alanlardaki araştırmaları da içeren bilimsel araştırma faaliyetlerinin yapılması, yenilikçi buluşlar yoluyla teknolojik gelişmenin sağlanması”; “teşvik” rolü, “etkin bir harç-burs-kredi sisteminin oluşturulması” şeklinde ifade edilmiştir.

Dokuzuncu Kalkınma Planında Yükseköğretime Yüklenen Roller

Dokuzuncu Kalkınma Planında yükseköğretime yüklenen “teşvik” rolü %30 oranında (f:9), “yapı” rolü %12,12 oranında (f:8), “eğitim-öğretim” rolü %9,09 oranında (f:6), “istihdam” rolü %8 oranında (f:4), “mevzuat” rolü %10,71 oranında (f:3), “iş birliği” rolü %14,28 oranında (f:3), “topluma

hizmet” rolü %18,18 oranında (f:2) belirlenmiştir. Dokuzuncu Kalkınma Planına dayanarak elde edilen bulgular şu şekillerde ortaya çıkmıştır (DPT, 2006): Yükseköğretimin “teşvik” rolü, “AR-GE tasarım çalışmalarının, bilimsel yayın dışındaki patent ve benzeri sonuçlarının akademik yükselmeye değerlendirilmesi, Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin altyapılarının tamamlanarak öncelikli alanlarda uzmanlaşmalarının özendirilmesi, nanoteknoloji, biyoteknoloji, yeni nesil nükleer teknolojiler, hidrojen ve yakıt pili teknolojileri, sanayi politikasının öncelik vereceği sektörlerdeki araştırmalar, yerli kaynakların katma değere dönüştürülmesini amaçlayan AR-GE faaliyetleri, bilgi ve iletişim teknolojileri ile savunma ve uzay teknolojilerinin öncelikli alanlar olarak desteklenmesi, araştırmacılara teknoloji geliştirme faaliyetleri için vergiden istisna sağlanması, TÜBİTAK tarafından uygulanan Türkiye Araştırma Alanı Programı kapsamındaki akademik programların desteklenmesi, öğrenci katkı paylarının, mali gücü olmayan başarılı öğrencilere burs ve kredi sağlanması”; “yapı” rolü, “Teknoloji Transfer Merkezlerinin kurulması, özel yükseköğretim kurumlarının açılması, teknoloji geliştirme bölgeleri, teknoloji merkezleri, duvarsız teknoloji kuluçka merkezlerinin faaliyetleri, finansman kaynaklarının geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi, YÖK’ün yeniden yapılandırılması, üniversitelerin şeffaflık, hesap verebilirlik bakımından idari ve mali özerkliğe sahip olması, üniversitelerin yerel özelliklere uygun şekilde uzmanlaşması, rekabetçi bir yapının oluşturulması” şeklinde belirtilmiştir.

Yükseköğretimin “eğitim-öğretim” rolü, “mesleki ve teknik eğitimde modüler ve esnek bir sistemin kurulması, mesleki eğitimde yükseköğretim ile birlikte program bütünlüğünün sağlanması, mesleki eğitimde uygulamalı eğitim, Bologna sürecinde öğrenci ve öğretim üyesi değişimi, Avrupa kredi transfer sistemi ve diploma eki çalışmaları, okullaşma oranının artırılması, üniversite kontenjanlarının artırılması”; “istihdam” rolü, “araştırmacıların nitelik ve nicelik bakımından geliştirilmesi, yurt dışında bulunan Türk araştırmacıların öncelikli alanlarda görev yapmak üzere yurt içinde görev yapması, gereksinim duyulan alanlarda yabancı araştırmacıların Türkiye’de istihdam edilmesi, özellikle yeni kurulan üniversiteler dâhil olmak üzere öğretim üyesi yetiştirilmesi” şeklinde ifade edilmiştir. Ek olarak, “mevzuat” rolü, “stratejik planlama uygulaması, elektronik ortamda etkin bilgi paylaşımı ve hukuki altyapının oluşturulması, kalite güvence sisteminin kurulması ve performans ölçümüne dayalı bir modelin oluşturulması”; “iş birliği” rolü, “üniversite-sanayi iş birliği ve üniversitelerdeki AR-GE birimlerinin özel sektör tarafından kullanılması, Avrupa Birliği ülkeleri öncelikli olmak diğer ülkelerle bilgi ve teknoloji transferi amaçlı işbirliği, organize sanayi bölgelerindeki hizmet kurumları ve özel sektör ile iş birliği”; “topluma hizmet” rolü “yükseköğretim kurumlarındaki AR-GE faaliyetlerinin ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimine katkı sağlaması, aşı ve antiserum öncelikli olmak üzere hayat kalitesinin yükseltilmesi çalışmaları” şeklinde belirtilmiştir.

Onuncu Kalkınma Planında Yükseköğretime Yüklenen Roller

Onuncu Kalkınma Planında yükseköğretime yüklenen “yapı” rolü %12,12 oranında (f:8), “eğitim-öğretim” rolü %oranında (f:6), “istihdam” rolü %8 oranında (f:4), “mevzuat” rolü %7,14 oranında (f:2), “iş birliği” rolü %4,76 oranında (f:1), “teşvik” rolü %3,33 oranında (f:1), “topluma hizmet” rolü %9,09 oranında (f:1) olarak belirlenmiştir. Yükseköğretimin “yapı” rolü, “üniversite sayısının artırılması, küresel ölçekte rekabetçi bir yükseköğretim sistemine ulaşılması, öğretmen yetiştiren fakülteler ile okullar arasında koordinasyon, öğretmen yetiştirme ve geliştirme sisteminin yeterlilikler, kişisel ve mesleki gelişim, kariyer gelişimi ve performans ölçümü biçiminde bir yapıya dayandırılması, yükseköğretimin hesap verebilirlik esasında özerkliği, performans odaklılık, ihtisaslaşma, çeşitliliğinin sağlanması, YÖK’ün yeniden yapılandırılması, kalite güvence sistemi”; “eğitim-öğretim” rolü, “okullaşma oranının yükseltilmesi, öğretmen yetiştirme sisteminin yeterlilikleri, bilgi ve iletişim teknolojilerinin müfredata entegrasyonu, okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması, programlar için Ulusal Yeterlilik Çerçevesinin oluşturulması, ortaöğretim ve yükseköğretimde mesleki ve teknik eğitim için program bütünlüğünün oluşturulması” şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca “istihdam” rolü, “akademik personelin nicelik ve niteliğinin artırılması, izleme ve değerlendirme faaliyetleri, eğitim-istihdam mekanizmaları, üniversitelerin uluslararası öğretim üyeleri için çekim merkezi hâline getirilmesi”; “mevzuat” rolü, “kariyer gelişim ve performans değerlendirme sisteminin düzenlenmesi, öğrenci hareketliliğini gerçekleştirmek üzere ulusal ve uluslararası

geçerliliğe sahip diploma ve sertifikasyon sisteminin oluşturulması”; “iş birliği” rolü, “üniversite-sanayi iş birliği”; “teşvik” rolü, “girişimci faaliyetlerin özendirilmesi”; “topluma hizmet” rolü, “toplumun ve ekonominin gereksimlerine duyarlılık ve paydaşlar ile etkileşim” şeklinde belirlenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

On Birinci Kalkınma Planında Yükseköğretime Yüklenen Roller

On Birinci Kalkınma Planında yükseköğretime yüklenen “yapı” rolü %12,12 oranında (f:8), “eğitim-öğretim” rolü %10,66 oranında (f:7), “istihdam” rolü %12 oranında (f:6), “mevzuat” rolü %17,85 oranında (f:5), “topluma hizmet” rolü %27,27 oranında (f:3), “iş birliği” rolü %9,52 oranında (f:2) belirlenmiştir. On Birinci Kalkınma Planına dayanarak elde edilen bulgular şu şekillerde ortaya çıkmıştır (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019): Yükseköğretimin “yapı” rolü, “yükseöğretimin çeşitliliğinin yaygınlaştırılması, Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesinin kapsamının genişletilmesi, yalnız kadın öğrencilere yönelik kadın üniversitelerinin açılması, yükseköğretimin küresel rekabet gücüne sahip, kalite odaklı, dinamik bir yapıya sahip olması, üniversitelerin niteliklerinin artırılması, uluslararası öğrenciler için barınma fırsatlarının oluşturulması, uluslararasılaşma için kurumsal kapasitenin genişletilmesi, tekli eğitime yönelik ek dersliklerin yapılması”; “eğitim-öğretim” rolü, “yükseöğretim kurumlarının dünya akademik başarı sıralamalarına girmesi için faaliyetlerde bulunma, özellikle öncelikli sektörlerde olmak üzere doktora mezun sayısının artırılması, kontenjanların, sektörel ve bölgesel beceri gereksinimlerine göre belirlenmesi, nitelikli uluslararası öğrenci sayısının yükseltilmesi, yabancı dilde eğitim veren program sayılarının artırılması, devamsızlık oranlarının azaltılması, lisansüstü düzeyde mesleki uzmanlık, gelişim programlarının açılması” şeklinde ifade edilmiştir.

Yükseöğretimin “istihdam” rolü, “akademik personel olarak görev yapanların atama ve yükselme kriterlerinin artırılması, eğitim-istihdam bağlantısının sağlanması, mezuniyet sonrasındaki meslek icra yetkisinin genişletilmesi, mezunların kariyer süreçlerinin takip edilmesi, vakıf üniversitelerindeki araştırma görevlisi sayılarının artırılması, nitelikli yabancı uyruklu akademisyen sayısının artırılması”; “mevzuat” rolü, “üniversitelerin eğitim, araştırma, yenilik çıktılarının veri bazında izlenmesi ve raporlanması, vakıf üniversitelerinin eğitim, finans, yönetim ile ilgili düzenlemelerinin yapılması, özel üniversitelere yönelik mevzuatın hazırlanması, vakıf üniversitelerinde görev yapan akademik personelin devlet üniversitelerindekilerle eş değer seviyeye ulaşması için düzenleme yapılması, kurum veriye dayalı planlama ve yönetim sisteminin kurulması” şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca, “topluma hizmet” rolü, “bilgiye ulaşım açısından açık erişim ve açık bilim uygulamalarının yapılması, etkili tanıtım çalışmalarının gerçekleştirilmesi”; “iş birliği” rolü, “üniversite ve özel sektör iş birliklerinin yürütülmesi, yükseköğretim kurumları ile iş birliği yapılarak zekâ ve yetenek testlerinin niteliklerinin geliştirilmesi” şeklinde belirlenmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Kalkınma planları, toplumların yüksek refah düzeyine erişmeleri için topluma yol gösteren, uzun vadelere dönük hazırlanan yasal dökümanlardır. Dünyada gittikçe yaygınlaşan küresel ölçekteki rekabet ortamı, eğitim ve eğitimin çıktılarının önemini artırmaktadır (Balyer ve Gündüz, 2011). Bu bağlamda; kalkınma planlarının yükseköğretimin ürettiği bilgi biçimlerini açıklaması, eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerini tanımlaması, sosyal ağların kurulma şekillerini ifade etmesi ve topluma hizmet fonksiyonunu kapsamlı biçimde ele alması gerekmektedir.

Kalkınma planlarında yükseköğretimin rollerinin incelendiği bu çalışmanın sonuçlarına göre, bütün kalkınma planlarında yükseköğretime geniş bir şekilde yer verildiği görülmektedir. Yükseköğretime ait rollerin en fazla Üçüncü Kalkınma Planında ifade edildiği, en az ise Birinci Kalkınma Planında ifade edildiği belirlenmiştir. Kalkınma planlarında yükseköğretime dönük unsurların artırılması yükseköğretim sistemlerinin gelişmesine ivme kazandırabilir.

On bir kalkınma planı değerlendirildiğinde, yükseköğretimin rollerinin belirli alanlarda yoğunlaştığı ve orta düzeylerde dağılım gösterdikleri tespit edilmiştir. Yükseköğretimin rolüne ilişkin

yapılan değerlendirmede, sekiz farklı kategori ortaya çıkmıştır. Kullanım durumuna göre bu kategoriler; yapı, mevzuat, istihdam, eğitim-öğretim, araştırma, iş birliği, teşvik, topluma hizmet şeklindedir.

Yükseöğretimin “yapı” rolüne ilişkin özellikler en fazla Üçüncü Kalkınma Planında, “mevzuat” rolüne ilişkin özellikler en fazla Yedinci Kalkınma Planında, “istihdam” rolüne ilişkin özellikler en fazla Üçüncü Kalkınma Planında, “eğitim-öğretim” rolüne ilişkin özellikler en fazla Altıncı Kalkınma Planında, “araştırma” rolüne ilişkin özellikler en fazla Birinci, Üçüncü ve Sekizinci Kalkınma Planında, “iş birliği” rolüne ilişkin özellikler en fazla Sekizinci Kalkınma Planında, “teşvik” rolüne ilişkin özellikler en fazla Dokuzuncu Kalkınma Planında, “topluma hizmet” rolüne ilişkin özellikler en fazla On Birinci Kalkınma Planında yer almaktadır. Ayrıca, en az bir kategoriye temsil eden rollerin ise tüm kalkınma planlarına eşit olarak dağıldığı tespit edilmiştir. Bazı kategorilere ise farklı kalkınma planlarında hiç yer verilmemiştir. Birinci Kalkınma Planındaki “mevzuat ve topluma hizmet”, İkinci Kalkınma Planındaki “mevzuat, araştırma ve topluma hizmet”, Üçüncü Kalkınma Planındaki “topluma hizmet”, Dördüncü Kalkınma Planındaki “mevzuat, iş birliği, teşvik ve topluma hizmet”, Beşinci ve Altıncı Kalkınma Planındaki “araştırma”, Sekizinci Kalkınma Planındaki “topluma hizmet”, Dokuzuncu ve Onuncu Kalkınma Planındaki “araştırma”, On Birinci Kalkınma Planındaki “araştırma ve teşvik” rollerine ilişkin özelliklere değinilmemiştir.

Bütün kalkınma planları göz önüne alındığında yükseköğretimin rolleri ile ilişkilendirilen sekiz kategori, üç tema hâlinde eşleştirilmiştir. Bu temalar, kurumsal, eğitimsel ve toplumsal şeklinde düzenlenmiş olup yükseköğretimin rolleriyle bağdaştırılmıştır. En fazla kullanılan “kurumsal” temasına Üçüncü Kalkınma Planında, “eğitimsel” temasına Altıncı Kalkınma Planında yer verilmesine karşın en az ise “toplumsal” temasına Beşinci ve Onuncu Kalkınma Planında yer verilmiştir.

Birinci Kalkınma Planında yükseköğretimin en fazla “teşvik” rolü şeklinde belirlenirken en az ise “eğitim-öğretim ve iş birliği” rolü şeklinde belirlenmiştir. İkinci Kalkınma Planında yükseköğretimin en fazla “eğitim-öğretim” rolü şeklinde tespit edilirken en az ise “teşvik” rolü şeklinde tespit edilmiştir. Birinci Kalkınma Planında; öğretim üyesi yetiştirilmesi, araştırmanın teşvik edilmesi, eğitim kurumlarının yapılandırılması gibi konular ön plana çıkmaktayken, İkinci Kalkınma Planında yeni üniversitelerin kuruluş biçimleri, eğitim programları, akademik personel yetiştirme biçimleri vurgulanmaktadır (DPT, 1963, 1968).

Üçüncü Kalkınma Planında yükseköğretimin en fazla “yapı” rolü şeklinde ifade edilirken, en az ise “mevzuat ve araştırma” rolü şeklinde ifade edilmiştir. Dördüncü Kalkınma Planında yükseköğretimin en fazla “eğitim-öğretim” rolü biçiminde yer verilirken en az ise “eğitim-öğretim ve iş birliği” rolü biçiminde belirlenmiştir. Üçüncü Kalkınma Planlarında yoğun bir şekilde kurumsallaşma ve örgütlenme konularına yer verilmiş, ayrıca eğitim faaliyetleriyle iş birliği konularına değinilmiştir (DPT, 1973). Dördüncü Kalkınma Planında ise, üniversitede yeni bölümler açılması, açık öğretim yayınlarına başlanması, üniversite bünyesinde yeni bir kurul oluşturulması gerektiği ifade edilmiştir (DPT, 1979).

Beşinci Kalkınma Planında yükseköğretimin en fazla “teşvik” rolü biçiminde belirtilirken en az ise “yapı, iş birliği ve topluma hizmet” rolü biçiminde belirtilmiştir. Altıncı Kalkınma Planında yükseköğretimin en fazla “eğitim-öğretim” rolü biçiminde tespit edilirken en az ise “iş birliği” rolü biçiminde tespit edilmiştir. Beşinci Kalkınma Planında, üniversitelerin üretim merkezi haline gelerek teşvik yapılması ve istihdam konularına ağırlık verilirken; Altıncı Kalkınma Planında, bölüm çeşitliliğinin artırılması, kalkınmada öncelikli yörelerde üniversitelerin desteklenmesi konuları ön plana çıkmıştır (DPT, 1984, 1989).

Yedinci Kalkınma Planında yükseköğretimin en fazla “mevzuat” rolü şeklinde ifade edilirken en az ise “araştırma ve iş birliği” rolü şeklinde ifade edilmiştir. Sekizinci Kalkınma Planında yükseköğretimin en fazla “yapı” rolü şeklinde belirlenirken en az ise “teşvik” rolü şeklinde belirlenmiştir. Yedinci Kalkınma Planında, yükseköğretimin merkezîyetçi yapıdan kurtarılması gerektiği, bilimsel özerklik, yasal düzenlemeler konusuna yer verilmekteyken; Sekizinci Kalkınma

Planında üniversite sayılarının yükseltilmesi, yenilikçi buluşlar ve teknolojinin desteklenmesi, üniversitenin diğer kurum ve kuruluşlarla iş birliğinin artırılması konuları belirtilmiştir (DPT, 1995, 2000).

Dokuzuncu Kalkınma Planında yükseköğretimin en fazla “teşvik” rolü şeklinde belirtilirken en az ise “teşvik” rolü şeklinde belirtilmiştir. Onuncu Kalkınma Planında yükseköğretimin en fazla “yapı” rolü biçiminde belirlenirken en az ise “iş birliği, teşvik ve topluma hizmet” rolü biçiminde belirlenmiştir. Dokuzuncu Kalkınma Planında, AR-GE faaliyetlerinin teşvik edilmesi, öncelikli alanların desteklenmesi, yükseköğretim kurumlarının uzmanlaşması gibi konular ön plana çıkmaktayken Onuncu Kalkınma Planında, yeniden kurumsallaşmaya ağırlık verildiği, uluslararasılaşma, kalite güvence sistemlerinin hayata geçirilmesi gibi konular ifade edilmiştir (DPT, 2006; Kalkınma Bakanlığı, 2013).

On Birinci Kalkınma Planında yükseköğretimin en fazla “yapı” rolü biçiminde yer verilirken en az ise “iş birliği” rolü biçiminde yer verilmiştir. On Birinci Kalkınma Planı hâlihazırda yürürlükte bulunan bir plan olma özelliğini taşımaktadır. Bu planda ise, yükseköğretimde çeşitliliğin artırılması, öncelikli sektörlerin geliştirilmesine yönelik faaliyetler, özel üniversitelerin desteklenmesi ve eğitime erişim konuları vurgulanmaktadır (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

Yükseköğretim sistemleri, kuruluşundan itibaren ülkemizdeki ve dünyadaki köklü değişikliklerden payını almaktadır. Bu değişiklikler ve gelişmeler, kurumunların da kendini yenilemesi ihtiyacını beraberinde getirmektedir. Yirmi birinci yüzyılda üniversitelerin; “çeşitlilik, kurumsal özerklik ve hesap verebilirlik, performans değerlendirmeleri ve rekabet, mali esneklik ve çok kaynaklı gelir yapısı, kalite güvencesi” çerçevesinde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir (Karakütük, 2016; YÖK, 2019).

Bu çalışmada on bir kalkınma planında yer alan yükseköğretimin kullanılma durumları analiz edilmiş ve yükseköğretimin rollerinin bütün planlardaki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu araştırma kapsamından yola çıkılarak farklı birtakım çalışmalar gerçekleştirilebilir. Aşağıda öneriler ifade edilmiştir:

- Çalışmada kalkınma planları esas alındığından dolayı yükseköğretimin yönetimine ilişkin politika analizi yapılabilir.
- Kalkınma planlarında yükseköğretimin dışında kalan diğer eğitim kademelerinin içerikleri çözümlenebilir.

Yazarların Katkı Oranı

Bu makaleye birinci yazarın %60, ikinci yazarın %40 oranında katkısı vardır.

Çıkar Çatışması

Bu araştırmada çıkar çatışması teşkil edebilecek bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Alan, G. A. E. (2016). Türkiye’de yeni nesil üniversiteler. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 3(32), 105-118.
- Aslan, O. ve Yılmaz, M. (2021). Türkiye Cumhuriyeti kalkınma planları kapsamında eğitim yapılarının analizi. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 114-132.
- Balyer, A. ve Gündüz, Y. (2011). Türk yükseköğretim yönetim sisteminde YÖK ile yaşanan paradigmatik dönüşüm: Vakıf üniversiteleri çelişkisi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(31), 69-84.

- Berber, M. (2006). *İktisadi büyüme ve kalkınma*. Trabzon: Derya.
- Çakır, T. (1993). *Planlı dönemde yükseköğretim politikaları ve uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. Ankara.
- Çakır, T. (1993). *Planlı dönemde yükseköğretim politikaları ve uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çalık, T. ve Sezgin, F. (2005). Küreselleşme, bilgi toplumu ve eğitim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(1), 55-66.
- Çalık, T. (2019). Türk yükseköğretim sisteminin uluslararasılaşma bağlamında değerlendirilmesi. *Devlet Dergisi*, 482(2). Ankara: Berikan.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)*. T.C. Başbakanlık, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1968). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)*. T.C. Başbakanlık, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1973). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)*. T.C. Başbakanlık, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)*. T.C. Başbakanlık, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1984). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)*. T.C. Başbakanlık, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)*. T.C. Başbakanlık, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*. T.C. Başbakanlık, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)*. T.C. Başbakanlık, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)*. T.C. Başbakanlık, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2010). *Faaliyet Raporu (2009)*. T.C. Başbakanlık, Ankara.
- Erdem, A. R. (2013). Bilgi toplumunda üniversitelerin değişen roller ve görevleri. *Yükseköğretim Dergisi*, 3(2), 109-120.
- Erat, V. ve Arap, İ. (2017). Kalkınmadan rekabete Türkiye’de planlamanın dönüşümü. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 18, 137-156.
- Forster, N. (1995). The analysis of company documentation. C. Cassell and G. Symon (Ed.), *Qualitative methods in organizational research: A practical guide*. London: Sage.

- Gökçe, O. (2006). *İçerik analizi kuramsal ve pratik bilgiler*. Ankara: Siyasal.
- Günay, D. ve Günay, A. (2017). Türkiye’de yükseköğretimin tarihsel gelişimi ve mevcut durumu. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(3), 156-178.
- Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)*. Ankara.
- Kalkınma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (2011, 3 Haziran). Resmî Gazete (641). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/06/20110608M1-9.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Karakütük, K. (2016). *Eğitim Planlaması*. Ankara: Pegem.
- Kargı, N. (2009). Bölgesel kalkınma yaklaşımlarındaki gelişmeler ve AB perspektifi altında Türkiye’nin bölgesel politika analizi, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 2(1), 19-40.
- Kepek, Y. (2013). *Türkiye Ekonomisi*. (25. Baskı). İstanbul: Remzi.
- Küçük, E. (2008). *Kalkınma planları kapsamında yapılan eğitim planlarının analizi (1963-2005)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Küçük, E. (2012). Kalkınma planları kapsamında yapılan eğitim planlarının analizi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(1), 9-26.
- Kwiek, M. (2002). Yükseköğretimi yeniden düşünürken yeni bir paradigma olarak küreselleşme: Gelecek için göstergeler. (E. Akbaş, Çev.). *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2(1), 132-154.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (1993). *Kalkınma Planlarında Eğitim*. Ankara: Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı.
- Salanda, J. (2011). *Fundamentals of qualitative research: Understanding qualitative research*. Newyork: Oxford University Press.
- Şahin, M. ve Alkan, R. M. (2016). Yükseköğretimde değişim dönüşüm süreci ve üniversitelerin genişleyen rolleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 297-307.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon.
- Taş, U. (2007). *Türkiye’de kalkınma planları ışığında eğitimin kalkınmadaki rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982, 18 Ekim). *Resmî Gazete* (Sayı:17863(Mükerrer)).<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> sayfasından 28.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Wissem, J. G. (2009.) *Üçüncü kuşak üniversitelere doğru-geçiş döneminde üniversiteleri yönetmek*. İstanbul: Özyeğin Üniversitesi.
- Yazar, T. ve Averbek, E. (2018). 1933 Üniversite reformundan günümüze Türkiye’de üniversitelerin tarihsel gelişimi. *Turkish Studies*, 13(4), 1341-1360. doi: 10.7827/TurkishStudies.12711.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin.

Yükseköğretim Kanunu. (1981, 4 Kasım). *Resmî Gazete* (Sayı:17506).
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2547.pdf> sayfasından 28.03.2022 tarihinde erişilmiştir.

Yükseköğretim Kurulu. (2019). *Türkiye yükseköğretim sistemi*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu.

Extended Abstract

Introduction

Development plans are legal documents that specify the national development vision of the country with a long-term perspective and are prepared for balancing it at the global level. The aims of the development plans are to ensure the harmony between the implemented policies, to direct the cultural and social transformation in a harmonious manner, and to make a rational public intervention in the economy (State Planning Organization, 2010).

In the twenty-first century, social actors have been given more space on a global basis, content regulations have been increased in development policies, and it has been taken into account that new paradigms with international competencies in line with the needs of the modern world should shape development policies. The survival of societies is possible thanks to effective education systems that can meet the needs of the global world (Çalık and Sezgin, 2005; Kargı, 2009). In this context; development plans need to explain the forms of knowledge produced by higher education, define educational and research activities, express the ways in which social networks are established, and comprehensively address the function of service to society.

The aim of this research is to determine the use of the roles of higher education in development plans. The sub-objectives of the research created for this purpose are as follows:

1. What is the use of the roles of higher education in development plans?
2. With which categories is the use of the roles of higher education in development plans matched?
3. Which themes match the use cases of the roles of higher education in development plans?

Method

This research was designed according to document analysis, which is one of the qualitative research methods. In general, document review covers the analysis of written materials containing information about the case or cases that are aimed to be researched (Yıldırım & Şimşek, 2011). According to the research problem, it is determined which documents are important and can be used as a source. Legal documents of any institution; annual corporate reports, public relations documents, press releases, accounting records, mission definition, strategic plans, marketing strategy documents, internal and external correspondence, official documents, internal written rules and guidelines, etc. can be used as a data source (Forster, 1995)

The data sources of this research are the development plans prepared and published by the State Planning Organization, the Ministry of Development and the Presidency of the Republic of Turkey Strategy and Budget Department. The working group of the research is the eleven development plans that came into effect between 1963 and 2019 in Turkey. Codes to each of these development plans (P1), (P2), (P3), (P4), (P5), (P6), (P7), (P8), (P9), (P10) and (P11) given. After the coding process, all the "higher education", "university" concepts in the eleven development plans and the related titles and contents of "manpower", "education", "targets", "principles and policies" related to these concepts were scanned. The contents of the findings were organized in the form of eleven separate tables by creating categories and themes. The created content is poured into graphics. The data generated from the development plans were recorded and explained during the data analysis process.

Findings

In line with the analyzes made on the use of the roles attributed to higher education in development plans; 280 expressions, 8 categories, 3 themes were created. In the development plans, the "structure" role of higher education is 24%, the "education-training role" is 23%, the role of

"employment" is 18%, the role of "incentive" is 11%, the role of "legislation" is 10%, the role of "cooperation" is % 7, "service to the community" role was determined as 4% and "research" role was determined as 3%. Among the roles assigned to higher education in the development plans, the categories in which the features related to the "education-training" ratio at the rate of 24% (f:66) and "structure" at the rate of 23% (f:66) were included. In addition to these; The categories that included the features associated with at least "service to the community" at a rate of 4% (f:11) and "research" at a rate of 3% (f:8).

The roles attributed to higher education in development plans and the associated categories "structure" (f:66), "legislation (f:28), "employment" (f:50), and "incentive" (f:30) and roles in the theme of "institutional" and "corporate" theme were matched and included 62.14%. "education-teaching" (f: 66) and "research" (f: 8) categories were matched with the roles in the "educational" theme and were included at a rate of 26.42%. Similarly, the categories of "collaboration" (f:21) and "service to the community (f:11)" were matched with the roles in the "social" theme and were included at a rate of 11.42%. In terms of the roles attributed to higher education in the development plans, the most used theme was the "educational" role and the least used theme was the "social" role.

Conclusion, Discussion and Recommendations

According to the results of this study, which examines the roles of higher education in development plans, it is seen that higher education is widely included in all development plans. It has been determined that the roles of higher education are expressed most in the Third Development Plan and the least in the First Development Plan. In the First Development Plan, higher education was determined as the "encouragement" role at most, while it was determined as the role of "education-training and cooperation" at least. In the Second Development Plan, higher education was determined as the "education-training" role at most, while it was determined as the "incentive" role at least.

In the Third Development Plan, higher education was expressed as the "structure" role at the most, while it was expressed as the "legislation and research" role the least. In the Fourth Development Plan, higher education is mostly included in the form of "education-training" role, while it is determined as the role of "education-training and cooperation" at least. In the Fifth Development Plan, higher education was specified as the "encouragement" role at the most, while it was stated as the role of "structure, cooperation and service to the society" the least.

In the Sixth Development Plan, higher education was determined as the "education-training" role the most, while it was determined as the "cooperation" role the least. In the Seventh Development Plan, higher education was expressed as the "legislation" role at the most, while it was expressed as the "research and cooperation" role at the least. In the Eighth Development Plan, higher education was determined as the "structure" role at the most, while it was determined as the "incentive" role at the least.

In the Ninth Development Plan, higher education was specified as the "encouragement" role at the most, while it was stated as the "incentive" role at the least. In the Tenth Development Plan, higher education was determined as the "structure" role at most, while it was determined as the role of "cooperation, encouragement and service to the society" the least. The Eleventh Development Plan, on the other hand, is a plan that is currently in effect. In the Eleventh Development Plan, higher education is given the most place in the form of "structure" role, while it is given the least in the form of "cooperation" role.

Within the scope of this research, a number of different studies can be carried out. Suggestions are given below:

- Since the study is based on development plans, a policy analysis can be made regarding the management of higher education.
- In the development plans, the contents of other education levels other than higher education can be analyzed.

Çevresel Kaygı, Gelecek Zaman Perspektifi ve Ekoturizm Destinasyon İmajının Ekoturizm Niyetine Etkisinin İncelenmesi

Şükran KARACA
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
sukrankaraca@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0268-1810

İbrahim YEMEZ
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
ibrahimyemez@cumhuriyet.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-3176-6394

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1103659
Geliş Tarihi: 14.04.2022	Revize Tarihi: 24.10.2022
	Kabul Tarihi: 08.11.2022

Atf Bilgisi

Karaca, Ş. ve Yemez, İ. (2022). Çevresel kaygı, gelecek zaman perspektifi ve ekoturizm destinasyon imajının ekoturizm niyetine etkisinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 798-816.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; çevresel kaygı, gelecek zaman perspektifi ve ekoturizm destinasyon imajının ekoturizm niyetine etkisinin incelenmesidir. Çalışma kapsamında daha önce ekoturizm hizmeti satın almış, 18 yaş ve üzeri kişilerden çevrimiçi anket tekniği ile 515 adet veri elde edilmiştir. Verilere SMARTPLS programıyla Faktör Analizi ve Yol Analizi uygulanmıştır. Faktör Analizi neticesinde ölçeğin uyum ve ayrışma geçerliliğini sağladığı ve güvenilir olduğu görülmüştür. Yol Analizi neticesinde ise Çevresel Kaygının Ekoturizm Destinasyon İmajını %24, Ekoturizm Niyetini ise %46 oranında pozitif olarak etkilediği; Gelecek Zaman Perspektifinin Ekoturizm Destinasyon İmajını %31, Ekoturizm Niyetini ise %34 oranında pozitif olarak etkilediği ve son olarak Ekoturizm Destinasyon İmajının da Ekoturizm Niyetini %22 oranında pozitif etkilediği bulunmuştur. Tüm bağımsız değişkenlerin Ekoturizm Niyetini %42 oranında pozitif olarak etkilediği de bulunmuştur. Elde edilen bulgular doğrultusunda turistlerin ekoturizm niyetlerini arttırmaya yönelik öneriler sunulmuştur. Çalışma gelecek zaman perspektifini de içerdiği için literatürdeki diğer çalışmalardan ayrılmaktadır ve ilgili Türkçe literatürü zenginleştirmektedir. Ayrıca bu çalışmanın, turistlerin ekoturizm destinasyonlarını ziyaret etme niyetlerini hangi faktörlerin etkilediğini anlamadaki bilgi boşluklarını ortaya koyma konusunda da fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevresel kaygı, gelecek zaman perspektifi, destinasyon imajı, ekoturizm niyeti.

Investigation of environmental concerns, future time perspective and the effect of ecotourism destination image on ecotourism intent

ABSTRACT

The aim of this study; environmental concern, future time perspective and the effect of ecotourism destination image on ecotourism intention. Within the scope of the study, 515 pieces of data were obtained by online survey technique from people aged 18 and over who had previously purchased ecotourism services. Factor Analysis and Path Analysis were applied to the data with the SMARTPLS program. As a result of the factor analysis, it was seen that the scale provided concordance and discriminant validity and was reliable. As a result of the Road Analysis, it was determined that Environmental Anxiety positively affected the Ecotourism Destination Image by 24% and the Ecotourism Intention by 46%; It was found that Future Time Perspective positively affected the Ecotourism Destination Image by 31%, and the Ecotourism Intention by 34%, and finally, the Ecotourism Destination Image positively affected the Ecotourism Intention by 22%. It was also found that all independent variables affect Ecotourism Intention positively by 42%. In line with the findings, suggestions were made to increase the ecotourism intentions of tourists. The study differs from other studies in the literature as it includes the future tense perspective and enriches the relevant Turkish literature. In addition, it is thought that this study will be useful in revealing the knowledge gaps in understanding which factors affect tourists' intention to visit ecotourism destinations.

Keywords: Environmental anxiety, future time perspective, destination image, ecotourism intention.

Giriş

Ekoturizm terimi, 1980'lerin sonlarında dünyanın sürdürülebilir ve küresel ekolojik uygulamaları kabulünün doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Diamantis, 2010). Alternatif bir

turizm türü olarak ekoturizm, destinasyonların çevresel koruma ve ekonomik kalkınma hedeflerini amaçlamaktadır (Ghazvini, Timothy ve Sarmiento, 2020). Başka bir ifadeyle ekoturizm; turizm endüstrisinin, turistlerin ve yerel halkın kaynakları sömürmeden ve sürdürülebilir gelişime katkıda bulunacak bir şekilde yaptığı turizm faaliyetleridir (Bjork, 2000). Sürdürülebilirliğin sağlanması için ise ekonomik, sosyal ve çevresel anlamda dengeli ve planlı bir altyapının oluşturulması gerekmektedir (Buluk ve Eşitti, 2019). Dolayısıyla ekoturizm, uzun vadeli çevresel sürdürülebilirliğin yanı sıra turizmin olumsuz etkisini sınırlayarak sürdürülebilir kalkınmayı da teşvik etmektedir (Liu, 2003). Bu nedenle, ekoturizmin sürdürülebilir kalkınma için etkili bir araç olarak algılanan potansiyelinin gelişmekte olan ülkeler tarafından benimsenerek ekonomik kalkınma ve koruma stratejilerine dahil edilmesi gerekmektedir (Kiper, 2013). Ayrıca ekoturizm, doğal çevreyi korumanın ve yerel ekonomiyi canlandırmanın bir yolu olarak görülmektedir (Shoji ve Tsuge, 2015).

Doğanın korunması ve kültürel mirasa sahip çıkma adına iyi bir araç olarak kullanılabilir ekoturizm, sınırlı kaynakların kullanımını en alt seviyede tutmakla birlikte turizm yönetimine yerel ölçekli katılım sağlamayı da amaçlamaktadır (Özkurt ve Öcel, 2021). Bu doğrultuda turizmin çevre üzerindeki etkilerini en aza indirmeye yönelik artan farkındalık ile ekoturizm tatillerine olan talep artmıştır. Bu talep, tüketicilerin kitle turizminden ziyade daha bireysel ve zenginleştirici deneyimlere doğru kaydığını göstermektedir (Diamantis, 2010). Aynı zamanda, toplumda artan çevre bilinci ve turizmin çevresel kaynakların bozulmasına neden olabileceği gerçeği, çevre dostu seyahat destinasyonlarının tercih edilmesini teşvik etmektedir (Thi Khanh ve Phong, 2020).

Doğal kaynakların bozulması, hızlı ve aşırı kullanımı gibi etkenler birçok insan için önemli bir endişe kaynağıdır (Ghazvini vd., 2020). Turistler de bu kaygılar sonucu, ekolojik çevreye verilen zararı azaltmaya veya önlemeye yardımcı olmak için çevresel sorumlu davranışlar göstermektedirler (Chiu, Lee ve Chen, 2014). Dolayısıyla, turistlerin çevre bilinci ve ekodestinyona yönelik davranışları ekoturizmin önemli bir öncülü ve sonucudur (Thi Khanh ve Phong, 2020). Yapılan araştırmalar, insanların ekolojik etkilerin farkında olmaları nedeniyle çevre sorunları hakkında endişe duyduklarını vurgulamaktadır (Hansla, Gamble, Juliusson ve Gärling, 2008; Verma, Chandra ve Kumar, 2019). Çevresel davranışı şekillendirmede destinasyon imajının da etkisi vardır (Chiu vd., 2014). Ekoturizm açısından destinasyon imajı, doğa temelli destinasyon imajı olarak adlandırılmaktadır (Bell, 2008). Destinasyon imajı, turistlerin manzaraya karşı duygusal tepkisi olarak tanımlanmaktadır (Jiang, 2018) ve doğa temelli destinasyon imajı, seyahat kararlarının alınmasında önemli bir rol oynamaktadır. İnsanlar bir ekoturizm destinasyonunu ziyaret ettiklerinde, doğanın tadını çıkarırlar ve destinasyona olan duygusal bağlılıklarını artırırlar. Doğa temelli bir destinasyonun, olumlu bir şekilde değerlendirilmesi ve turistlerin ziyaret etme niyetini artırması olasıdır (Pham ve Chi, 2020). Aynı zamanda, çevresel sorunlar zamansal bir çatışmaya da (kısa vadeli çıkarılara karşı uzun vadeli çıkarılar) neden olur. Çevrenin ve doğal kaynakların korunarak gelecek nesiller için güvence altına alınması zamansal kaygıyı ifade etmektedir (Milfont, Wilson ve Diniz, 2012). Sürdürülebilir kalkınmanın en çok alıntılanan tanımı bile, sürdürülebilir kalkınmanın gelecek nesillerin ihtiyaçlarından ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılaması gerektiğini belirterek bu zamansal kaygıyı dikkate almaktadır (UN World Commission on Environment and Development, 1987). Gelecek zaman perspektifi konusu en fazla çevresel konularla ilgilidir. Fakat insanların davranışları yalnızca gelecekteki düşüncelerden değil, aynı zamanda geçmiş ve şimdiki zamanki düşüncelerden de etkilenmektedir. Bu nedenle, geçmiş ve şimdiki zaman perspektifleri de çevre sorunları ile ilişkilidir (Milfont vd., 2012).

İklim değişikliği ve artan çevresel kaygıların bir sonucu olarak, ekoturizme yönelik olarak hem uygulayıcıların hem de akademisyenlerin artan bir ilgisi vardır. Ekoturizm davranışlarının öncülleri üzerine birçok çalışma olmasına rağmen, ekoturizm talebini yönlendiren faktörler hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Bu nedenle, turistlerin ekoturizm destinasyonlarını ziyaret etme niyetlerini etkileyebilecek faktörleri keşfetmek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu araştırmalar ekoturizm niyetinin daha iyi anlaşılmasına ve sonuç olarak ekoturizmin gelişimini teşvik etmek için daha etkili stratejilere yol açacaktır. Ekoturizm niyeti ile bağlantılı olarak çevresel kaygı, gelecek zaman perspektifi ve destinasyon imajı arasındaki ilişkilere dair araştırmalar ise az sayıdadır (Pham ve Chi, 2020; Thi Khanh ve Phong, 2020). Ekoturizm niyetiyle ilgili mevcut literatüre bakıldığında;

ekoturizme yönelik tutumlar (Hadinejad, 2019; Teeroovengadum, 2019; Zhang ve Lei, 2012), çevresel kaygı (Huang ve Liu, 2017; Lee ve Moscardo, 2005), çevre bilgisi (Schaffer ve Tham, 2019; Zhang ve Lei, 2012), ekoturizm deneyimi (Brochado, 2019; Lee ve Moscardo, 2005) ve çevresel kimlik (Teeroovengadum, 2019; Karaca, 2022) gibi faktörlerin ekoturizm niyeti üzerine etkilerinin incelendiği çalışmalar mevcuttur. Özellikle zaman perspektifi faktörünü ekoturizm literatüründe ele alan çalışmaların sınırlı sayıda olması; çevresel kaygı, zaman perspektifi ve ekoturizm destinasyon imajı faktörlerinin birlikte ele alınarak ekoturizm niyeti üzerindeki etkilerinin incelenmesi gibi unsurlar göz önüne alındığında bu çalışmanın mevcut literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda mevcut çalışma Covid-19 salgınının etkilerinin devam ettiği bir zaman diliminde yapılmıştır. Covid-19 pandemisi gibi ciddi salgınlar öngörülemez sosyoekonomik değişiklikler üretmektedir. Bu nedenle, öncelik insanların sağlığı olduğu için bu durumda turizm öncelikler listesinde son sıralarda yer almaktadır (Romero-Padilla, Romero-Martínez ve Navarro-Jurado, 2020). Dolayısıyla çalışma sonucunda elde edilen bulgular turistlerin ekoturizm niyetlerinde pandeminin etkilerini de yansıtmaktadır.

Çalışmanın Alt Problemlerinin Oluşturulması

Eko turizmin gelişimi çevreye fayda sağlayarak (Canteiro, Córdova Tapia ve Brazeiro, 2018) insan davranışlarının olumsuz etkilerini azaltmakta ve bir çevre kaygısı oluşturmaktadır (Ocampo, Ebisa, Ombe ve Escoto, 2018). Çevre yanlısı bir tutum veya çevresel inanç olarak da bilinen çevresel kaygı, bireyin çevreyi korumanın önemi konusundaki farkındalığıdır (McNicol ve Rettie, 2018). Başka bir deyişle çevresel kaygı, insanların çevre sorunlarının farkında olma ve bunları çözme çabalarını destekleme veya çözümlere kişisel olarak katkıda bulunmaya istekli olma derecesi olarak ifade edilebilir (Dunlap ve Jones, 2002). Çevresel kaygılar, çevrenin refahını korumak için daha fazla dikkat gerektirerek çevre yönetimi, turistik faaliyetlerin ve korumanın yönetilmesinde özen gösterilmesini gerektirmektedir (McNicol ve Rettie, 2018). Doğal varlıkların korunmasının önemini farkında olan insanlar, çevreye karşı sorumlu davranma eğilimindedir ve bu insanlar seyahat niyetleri söz konusu olduğunda genellikle diğer turizm türleri yerine ekoturizmi tercih etmektedirler. Çünkü ekoturizm, turizmin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırarak sürdürülebilir kalkınmayı kolaylaştırmaktadır. Çevresel kaygı ekoturizm davranışlarının öncülü kabul edilmektedir (Pham ve Chi, 2020). Papista ve Krystallis (2013), tüketicilerin mal veya hizmet seçimlerinde çevresel kaygılardan etkilendiğini belirtmişlerdir. Chiu vd. (2014), turistlerin çevre bilincinin ve çevresel sorumlu davranışlarının ekoturizm için çok önemli koşullar olduğunu öne sürmüşlerdir. Hultman, Kazemina ve Ghasemi (2015) tarafından yapılan çalışmada; çevresel inancın turistlerin bir ekoturizm destinasyonunu ziyaret etme niyetlerini önemli ölçüde etkilediğini bulmuşlardır. Thi Khanh ve Phong (2020) ise yaptıkları çalışmada, çevresel kaygının ekoturizm destinasyonlarını ziyaret etme niyeti üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu ifade etmişlerdir. Bu bilgiler ışığında şu alt problem önerilebilir:

Alt Problem 1: Çevresel kaygı ekoturizm niyetini olumlu yönde etkiler mi?

Bir destinasyon imajı, destinasyon hakkında düşünce ve duyguları ifade etmektedir. Bir bölgenin turistler için çekici olması bölgenin imajı ile de ilgilidir (Çetin, 2017). Ekoturizm destinasyon imajı ise, çevresel inançlarla bağlantılıdır (San Martin ve Rodriguez del Bosque, 2008). İyi bir çevre, cazibe merkezlerinin değerini artıracak ve daha fazla turisti ziyaret etmeye ikna edebilecek iyi bir destinasyon imajı yaratır; bu nedenle iyi bir çevre, iyi bir manzara, iyi bir iklim, ekosistem bütünlüğü veya bol miktarda kaynak içermelidir (Fernández, Cárdenas-García ve Espinosa Pulido, 2019). Çevresel kaygıları olan insanlar seyahat destinasyonlarının dostça olmayan çevresel görüntülerinden hoşlanmazlar. Bunun yerine doğaya dayalı görüntüleri tercih ederler. Bu durum, doğal ve kültürel varlıkların korunmasının önemi konusundaki farkındalıklarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, çevresel inançlara sahip turistler, seyahat destinasyonlarının doğaya dayalı görüntüleri tarafından cezbedilmektedir (Thi Khanh ve Phong, 2020). Çevresel kaygı, çevre bilincini belirlemektedir (Sharma ve Bansal, 2013) ve çevre bilincine sahip turistlerin, ekoturizm destinasyonlarına yönelik olumlu düşünceleri ekoturizm destinasyonlarını ziyaret etme niyetlerini artırmaktadır (Abidin, Setiawan, Muhaimin, Shinta ve Islamiyah, 2021). Baghirov (2020), daha fazla çevresel kaygıya sahip

turistlerin ekoturizm destinasyonlarını seçme konusunda daha istekli olduklarını belirtmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda şu alt problem önerilebilir:

Alt Problem 2: Çevresel kaygı ekoturizm destinasyon imajını olumlu yönde etkiler mi?

Zaman perspektifi; bireyin geleceğe, şimdiki zamana ve geçmiş zamana ilişkin görüşleri olarak tanımlanmaktadır (Milfont vd., 2012; Zimbardo ve Boyd, 1999). Lewin (1951), şimdiki davranış için hem geçmişin hem de geleceğin önemini vurgulamış ve zaman perspektifini “bireyin belirli bir zamanda var olan psikolojik geleceği ve psikolojik geçmişi hakkındaki görüşlerinin toplamı” olarak tanımlamıştır. İnsanların zaman perspektifi, çevreye karşı sorumlu bir şekilde davranma eğilimleri ile yakından ilgilidir (Corral Verdugo, Fraijo Sing ve Pinheiro, 2006). Çevre sorunları, kişinin şimdiki çıkarları ile gelecekteki diğer insanların çıkarları arasında bir uzlaşma gerektirir (Milfont vd., 2012). İnsanlar geleceğe önem verdiklerinde, gelecek nesilleri düşünme olasılıkları artar ve buna bağlı olarak gelecek nesillerin aşırı sömürülen ortamdan muzdarip olduğunu görmek istemezler (Pham ve Chi, 2020). Gelecek zamana daha fazla odaklanan insanlar, şimdiki zaman odaklı insanlara kıyasla daha büyük ahlaki kaygılar sergilerler (Agerström ve Björklund, 2013). Buna göre gelecek zaman yönelimli bireyler çevreci davranış sergilemeye daha yatkındır (Wittmann ve Sircova, 2018). Araştırmalar, geleceğe yönelik bireylerin hem çevreyi önemseme hem de çevre sorunlarını ele alma konusunda şimdiki zaman yönelimli bireylerden daha fazla eyleme geçme eğiliminde olduğunu göstermektedir (Corral Verdugo vd., 2006; Milfont ve Gouveia, 2006; Strathman, Gleicher, Boninger ve Edwards, 1994). Milfont ve Gouveiac (2006) yaptıkları çalışmada, çevrenin korunmasının gelecekteki perspektiflerle pozitif ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Milfont vd. (2012) gelecek zaman perspektifinin bireylerin çevreye yönelik tutum ve davranışlarını etkilemede önemli bir rol oynadığını ifade etmişlerdir. Doran, Hanss ve Larsen (2017) çalışmalarında, turistlerin ekoturizm destinasyonlarını ziyaret etme niyetleri üzerinde zaman perspektifinin etkisi olduğunu bulmuşlardır. Thi Khanh ve Phong (2020) ise, zaman perspektifinin ekoturizm niyeti üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu bilgiler ışığında çalışmanın bi diğer alt problemi şu şekilde oluşturulabilir:

Alt Problem 3: Gelecek zaman perspektifi ekoturizm niyetini olumlu yönde etkiler mi?

Sürdürülebilirlik konusunda zaman perspektifi merkezi rol oynamaktadır (Eriksson ve Lidström, 2013). Zaman perspektifi olan insanların daha fazla sorumlu tüketim (De Guzman, Labrador ve Rodil, 2019) ve çevreye dikkat etme eğilimleri vardır. Bu nedenle, gelecek zaman unsuru çevresel faaliyetler ile olumlu bir şekilde bağlantılıdır (Doran vd., 2017; Strathman vd., 1994). Galeazzo Mandojana, Delgado (2020), turistlerin gelecek zaman perspektifinin dikkate alınmasının önemli olduğunu çünkü gelecek zaman perspektifine sahip turistlerin destinasyona daha fazla dikkat ettiklerini belirtmişlerdir. Hanh ve Chi (2020), bireylerin zaman perspektifi algısının turizm destinasyonu seçimlerini belirleyebilecek önemli bir faktör olduğunu öngörmektedir. Singh (2021) ise, geçmiş ve şimdiki zamanın turizmle ilgili olduğu için turizm destinasyonlarının seçimini, imajını ve seyahat kararlarını etkilediğini belirtmiştir. Bu kapsamda şu alt problem oluşturulabilir:

Alt Problem 4: Gelecek zaman perspektifi ekoturizm destinasyon imajına olumlu yönde etkiler mi?

Destinasyon imajı, ziyaretçilerin bir destinasyon hakkında sahip oldukları inanç, düşünce ve izlenimlerin toplamıdır (Crompton, 1979). Destinasyon imajı dinamik ve insanların deneyimleriyle değişebilir (Dann, 1996). Ekoturizm destinasyonları, deneyime karşı önceden var olan olumlu tutumlarla turistleri cezbeder ve insanlara çevre ilkeleri hakkında bilgi edinme fırsatları sunar, bu da genel olarak çevrenin korunmasına yönelik farkındalığı ve bağlılık potansiyelini artırabilir (Kimmel, 1999; Russell, 1994). Turistler iyi bir iklim, iyi hava, iyi manzaralar veya ekosistem bütünlüğü anlamına gelen iyi bir ortamın tadını çıkarabilecekleri destinasyonlara seyahat etmeyi amaçlarlar (Tseng, Lin, Lin, Wu ve Sriphon, 2019). Bu noktada etkili bir destinasyon pazarlaması ile sahip olunan ekonomik değerlerin ilgi çekici makro ve mikro unsurlar halinde sunulması avantaj sağlayacaktır (Baran, 2021). Yapılan araştırmalar, insanların daha fazla çevresel farkındalık ve

çevresel açıdan olumlu tutumlarının gelecekteki ekoturizm destinasyonlarını tercih etme niyetlerini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir (Han, Hsu ve Sheu, 2010; Hultman vd., 2015; Lam ve Hsu, 2006). Hanh ve Chi (2020) çalışmalarında, bireylerin destinasyon imajı algılarının turizm destinasyonu seçimlerini belirleyebilecek önemli bir faktör olduğunu vurgulamışlardır. Thi Khanh ve Phong (2020) tarafından yapılan çalışmada, destinasyon imajının ekoturizm destinasyonlarını ziyaret etme niyeti üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Li vd. (2021) yaptıkları çalışmada, turistlerin bir ekoturizm destinasyonunu ziyaret ettiklerinde yaşadıkları olumlu turizm deneyimleri, olumlu bir destinasyon imajı ve/veya yüksek memnuniyet nedeniyle diğer ekoturizm destinasyonlarını keşfetmek isteyeceklerini belirtmişlerdir. Bu bilgiler doğrultusunda şu şekilde bir alt problem oluşturulabilir:

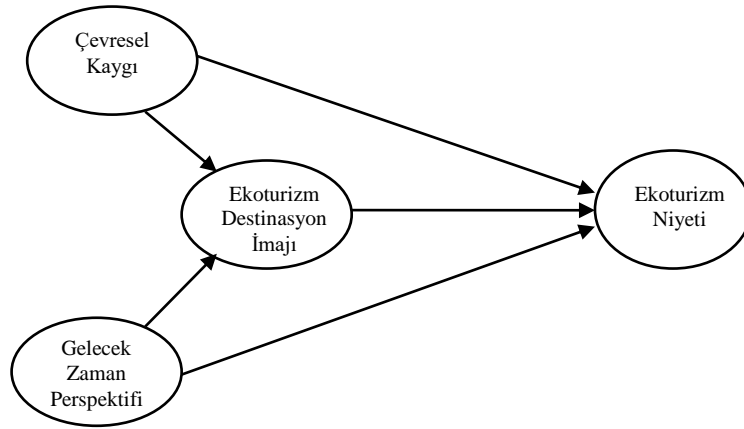
Alt Problem 5: Ekoturizm destinasyon imajı ekoturizm niyetini olumlu yönde etkiler mi?

Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde araştırmacılar tarafından tasarlanan araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplamada kullanılan araç, veri toplama süreci, verilerin analizi, araştırma etiği gibi başlıklara ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Araştırma modelinde iki bağımsız (endojen), bir hem bağımlı hem bağımsız değişken (endojen/egzojen) ve bir bağımlı (egzojen) değişken yer almaktadır. Buna göre araştırma modeli ve alt problemleri aşağıdaki gibidir:

Şekil 1. Araştırma Modeli

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu daha önce en az bir kere ekoturizm hizmeti satın almış, 18 yaş ve üzeri, kolayda örnekleme yöntemiyle seçilmiş 515 kişi oluşturmaktadır. Anketin açıklama kısmında, ekoturizmin tanımı verilmiş ve daha önce bir ekoturizm hizmeti satın alan kişilerin anketi cevaplamaları istenmiştir. Çalışma kapsamında ekoturizm destinasyon imajı ve ekoturizm niyeti ölçülmeye çalışıldığından örneklem olarak da daha önce ekoturizm hizmeti satın almış, bunu tecrübe etmiş kişilerden verileri toplamak amaçlanmıştır. Ayrıca yaş sınırı olarak 18 yaş alınmasındaki temel sebebin yetişkin olarak kabul edilen bu yaşta bireylerin kendi tatil tercihlerini kendilerinin yapabileceği varsayımından dolayıdır. Çalışmada kullanılan veriler 1-30 Aralık 2021 tarihlerinde toplanmıştır. 1 Aralık itibarıyla online anket linki internet ve mobil ortamlarda paylaşılmış ve verilerin araştırmacılar tarafından yeterli olarak kabul edildiği 515 sayısına ulaşıncaya kadar veri toplama

durdurulmuştur. Çalışmada Yapısal Eşitlik Modellemesi yapıldığından ve bu analiz yönteminin de veri sayısına duyarlı olmasından dolayı yüksek sayıda veri toplanmasına özen gösterilmiştir. Anketi dolduran kişilerin 18 yaş ve üzeri, daha önce bir ekoturizm hizmeti satın almış oldukları beyanları esas alınarak doğru kabul edilmiştir.

Çalışmada maliyet, zaman ve pandemi sebebiyle çevrimiçi anket tekniği ile veriler elde edilmiştir. İnternet ortamında ve mobil iletişim araçlarında anket linki paylaşılarak, bireylerden ankete katılmaları talep edilmiştir. Ayrıca katılımcıların anketi birden fazla kez cevaplandırılmaması için oturma açma şartı konulmuş ve tüm soruların da doldurulması zorunlu tutulduğu için eksik ve hatalı anket olmamıştır. Böylece çağrıya olumlu dönüş yapan ve geçerli olan toplam 515 anket üzerinden verilerin analizi gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları ve Süreci

Çalışmada beşli Likert tipinde toplam 18 maddeden oluşan bir ölçüm aracı kullanılmıştır. Ölçekte yer alan ifadelerin tamamı, başka bir ifadeyle dört ölçekte Pham ve Chi'nın (2020) çalışmasından alınmıştır. Ölçek, Türkçeye çevrilmiştir. Çevirisi yapılan ölçme aracı bir dil uzmanı ve iki pazarlama akademisyenine gösterilmiş ve onlardan gelen dönütler sonrası son halini almıştır. Son olarak kullanılan ankette demografik özellikleri ölçen altı adet ifade daha vardır. Veri toplama kullanılan ölçek, faktörleri ve maddeleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 1

Ölçüm Aracındaki Faktörler ve Alt Maddeleri

Çevresel Kaygı / ÇK

İnsanlar doğaya müdahale ettiğinde, genellikle kötü sonuçlar ortaya çıkar.
İnsanlar çevreyi ciddi şekilde kötü kullanıyor.
Bitkiler ve hayvanların da insanlar kadar var olmaya hakkı vardır.
Doğanın dengesi çok hassastır ve kolayca altüst olur.

Gelecek Zaman Perspektifi / GZP

Her sabah bir insanın gününün önceden planlanması gerektiğine inanıyorum.
Bir şeyi başarmak istediğimde hedefler belirlerim ve bu hedeflere ulaşmak için belirli yollar düşünürüm.
Bana öyle geliyor ki gelecek planlarım oldukça iyi hazırlanmış.
Yapılacak şeylerin listelerini yaparım.
Sürekli ilerleme kaydederek projeleri zamanında tamamlıyorum.

Ekoturizm Destinasyon İmajı / EKDİ

İyi iklim bir destinasyon imajı göstergesidir.
Politik istikrar bir destinasyon imajı göstergesidir.
Güzel manzara bir destinasyon imajı göstergesidir.
Bir destinasyonun iyi bir ünü/popülaritesi olması bir destinasyon imajı göstergesidir.
Kirlenmemiş / bozulmamış doğal ortam bir destinasyon imajı göstergesidir.

Ekoturizm Destinasyonlarını Ziyaret Etme Niyeti / EKTN

Seyahatimde ekoturizmi seçeceğim.
Öngörülebilir bir gelecekte bir ekoturizm destinasyonunu ziyaret etme niyetindeyim.
Ekoturizmi çevremdekilere önereceğim.
Ekoturizm hareketinin doğru olduğunu düşünüyorum.

Verilerin Analizi

Çalışmada ilk önce frekans analizi yapılmıştır. Daha sonra SMARTPLS 2.0 programıyla Faktör Analizi kullanılarak araştırmada kullanılan ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliğine bakılmıştır. Son olarak aynı program ile araştırma modeli Yol Analizi ile test edilmiştir.

PLS-SEM yöntemi daha çok, küçük hacimli örneklemin kullanıldığı çalışmalar için uygun bir yöntem olarak görülmektedir. Ancak örneklem sayısı 250 ve üzeri olduğunda ve dört ya da daha fazla

değişken varsa, her bir yapıyı ölçmek için kullanılan diğer yapısal eşitlik modelleriyle PLS-SEM'in sonuçları neredeyse aynı doğruluktur (Hair, Tomas, Hult, Ringle ve Sarstedt, 2016). Dolayısıyla bu çalışmada araştırma modelinin test edilmesinde PLS-SEM yöntemi tercih edilmiştir.

Partial Least Squares/PLS ile yapılan YEM'de herkes tarafından kabul edilmiş uyum indeksi skorları yoktur. Dolayısıyla modelin geçerliliği ve uyumu için çoğunlukla faktör yükleri, yol katsayıları, R^2 , f^2 ve Q^2 istatistikleri kullanılmaktadır (Kline, 2011; Akt. Yılmaz ve Kinaş, 2020). Bu çalışmada SMARTPLS 2.0 programı kullanıldığından, bu programın da uyum indeksi olarak faktör yükleri, AVE, CR, R^2 ve Q^2 değerlerini verdiği için çalışmada modelin yapısal uyumu için bu değerler kullanılmıştır.

Araştırma Etiği

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında bütün kurallara uyulmuştur. Ayrıca bu çalışma için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 02.12.2021 tarih ve E-60263016-050.06.04-102775 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Bulgular

Bu bölümde öncelikle çalışmaya dahil olan bireylerin demografik özelliklerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Ardından çalışmada kullanılan ölçeğe ait bulgular yer almaktadır. Bu kapsamda ölçeğin güvenilirlik ve geçerlilik testleri yapılmış ve doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Son olarakta yol analizine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan kişilerin demografik özelliklerine ilişkin istatistiki veriler (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, meslek/sector ve aylık ortalama aile geliri) aşağıdaki Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2
Demografik Bulgular

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Medeni Durum	Frekans	Yüzde
Kadın	328	63.7	Evli	96	18.6
Erkek	187	36.3	Bekâr	419	81.4
Yaş	Frekans	Yüzde	Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde
18-28	417	81	İlköğretim ve altı	46	8.9
29-39	68	13.2	Lise	157	30.5
40-50	26	5	Ön Lisans	102	19.8
51-61	4	0.8	Lisans	190	36.9
			Lisansüstü	20	3.9
Meslek/Sektör	Frekans	Yüzde	Aylık Ort. Aile Geliri	Frekans	Yüzde
Kamu Sektörü	27	5.2	3000 TL ve altı	361	70.1
Özel Sektör	57	11.1	3001-5000 TL	101	19.6
Esnaf/Tüccar	17	3.3	5001-7000 TL	26	5
Serbest Meslek	23	4.5	7001- 9000 TL	12	2.3
Öğrenci	317	61.6	9001 TL ve üstü	15	2.9
Diğer	74	14.4			
Toplam	515	100	Toplam	515	100

Tablo 2'ye göre araştırmaya katılanların %63.7'si kadınlardan %36.3'ü ise erkeklerden oluşmaktadır. Yine yaşa göre en fazla katılımın %81 ile 18-28 yaş aralığında; en az katılımın ise %0.8 ile 51-61 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Meslek dağılımına bakıldığında en fazla katılım %61.6 ile öğrencilerde en az katılım ise %3.3 ile esnaf/tüccar grubundadır. Medeni duruma göre;

katılımcıların %18.6'sı evlilerden, %81.4'ü bekârlardan oluşmaktadır. Eğitim durumuna göre; en fazla katılım %36.9 ile lisans mezunlarında, en az katılım ise %3.9 ile lisansüstü mezunlarındadır. Son olarak aylık ortalama aile gelirine göre; en fazla katılım %70.1 ile 3000 TL ve altı gelire sahip olanlardan, en az katılım ise %2.3 ile 7001-9000 TL geliri olan kişilerden oluşmaktadır.

Ölçeğe İlişkin Bulgular

Araştırma modeli ilk olarak faktör analizine tabi tutulmuş ölçek geçerliliği ile güvenilirliğine bakılmıştır. Çalışmada kullanılan ölçeğe dair sonuçlar Tablo 3'te gösterilmiştir. Tablo 3'te verilen ölçekteki Ekoturizm Destinasyon İmajı faktörünün 5. maddesinin (EKDİ5) faktör yük değeri çok düşük olduğu için analize dâhil edilmemiş ve hesaplamalar kalan maddeler üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3'te verilen sonuçlara göre; ölçekte yer alan tüm faktörlerin CR skorlarının 0.8 ve üzerinde olduğu görülmektedir. AVE skorlarında ise Gelecek Zaman Perspektifi faktörü hariç diğerlerinin 0.5 ve üzerinde olduğu görülmektedir. Ayrıca tüm CR skorlarının AVE skorlarından büyük olduğu da görülmektedir. Dolayısıyla ölçek uyum geçerliliğine sahiptir (Yaşlıoğlu, 2017). Yine Tablo 2'ye göre tüm faktörlerin Cronbach α katsayısı 0.7 ve üzerindedir. Diğer bir ifadeyle Gelecek Zaman Perspektifi ve Ekoturizm Destinasyon İmajı faktörleri oldukça güvenilir iken diğer iki faktör yüksek güvenilirliktedir. Ayrıca ölçeğin tümüne ait Cronbach α değeri ise 0.892 olarak ölçülmüştür ve dolayısıyla ölçeğin yüksek güvenilir olduğu bulunmuştur (Tavşancıl, 2014). Sonuç olarak çalışmada kullanılan ölçeğin aynı zamanda güvenilir olduğu da görülmektedir.

Tablo 3
Ölçeğe Dair Bulgular

Faktörler	Maddeler	Faktör Yükleri	Cronbach α	CR	AVE
Çevresel Kaygı (ÇK)	ÇK1	0.781	.816	.879	.645
	ÇK2	0.838			
	ÇK3	0.841			
	ÇK4	0.750			
	GZP1	0.624			
Gelecek Zaman Perspektifi (GZP)	GZP2	0.776	.747	.828	.494
	GZP3	0.601			
	GZP4	0.756			
	GZP5	0.740			
	EKDİ1	0.799			
Ekoturizm Destinasyon İmajı (EKDİ)	EKDİ2	0.394	.719	.827	.561
	EKDİ3	0.847			
	EKDİ4	0.856			
	<u>EKDİ5</u>	<u>0.221</u>			
	EKTN1	0.817			
Ekoturizm Destinasyonlarını Ziyaret Etme Niyeti (EKTN)	EKTN2	0.777	.821	.881	.650
	EKTN3	0.823			
	EKTN4	0.807			

Araştırmada kullanılan ölçek için ayrıştırma geçerliliğine de bakılmıştır. Ayrıştırma geçerliliği çok faktörlü bir ölçme yapısındaki faktörlerin birbirinden bağımsız ve farklı yapıları ölçüp ölçmediğini incelemektedir. Bir yapının ayrıştırma geçerliliğinin yüksek olması o yapıdaki her bir faktörün tek ve bağımsız olduğunun ve ölçülen özelliğin diğer faktörler tarafından ölçülemeyen farklı bir boyut olduğunun kanıtıdır (Kartal ve Bardakçı, 2018). Ölçeğin ayrıştırma geçerliliğine dair sonuçlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4
Fornell-Larcker Kriter Katsayıları

Faktörler	Ekoturizm Niyeti	Ekoturizm İmajı	Destinasyon	Gelecek Perspektifi	Zaman	Çevresel Kaygı
Ekoturizm	0.806*					
Ekoturizm Destinasyon İmajı	0.547	0.749*				
Gelecek Zaman Perspektifi	0.552	0.554		0.703*		
Çevresel Kaygı	0.529	0.619		0.476		0.803*

* AVE değerlerinin karekökü.

F ve L kriterinde köşegen değerlerinde yer alan faktör AVE skorlarının karekökünün, satır ve sütundaki diğer değerlerden büyük olması istenir (Fornell ve Larcker, 1981). Tablo 4'e göre bütün faktörlerin bu şartı sağladığı ve ölçeğin ayrışma geçerliliğini taşıdığı ifade edilebilir.

Çalışmada kullanılan ölçeğe ait çapraz yüklemeler (Cross Loadings) ve anlamlılığını gösteren Tablo 5 aşağıda verilmiştir. Çapraz yükleme ölçütünde bir göstergenin ilişkili olduğu değişkendeki yük değeri diğer değişkenlere olan yük değerlerinden daha büyük olmalıdır (Chin, 1998). Tablo 5'e göre tüm göstergeler bu kriteri sağlamaktadır ve verilerin çapraz yük değerlerine göre her gösterge sadece bir faktör ile ilişkilenebilir.

Tablo 5'e göre tüm gösterge yüklerinin p değerleri 0.05'den küçüktür. Dolayısıyla faktörleri oluşturan değişkenlerin gösterge yüklerinin anlamlı olduğu görülmektedir. Aynı zamanda ölçeğin ayrışma geçerliliğini sağladığı görülmektedir.

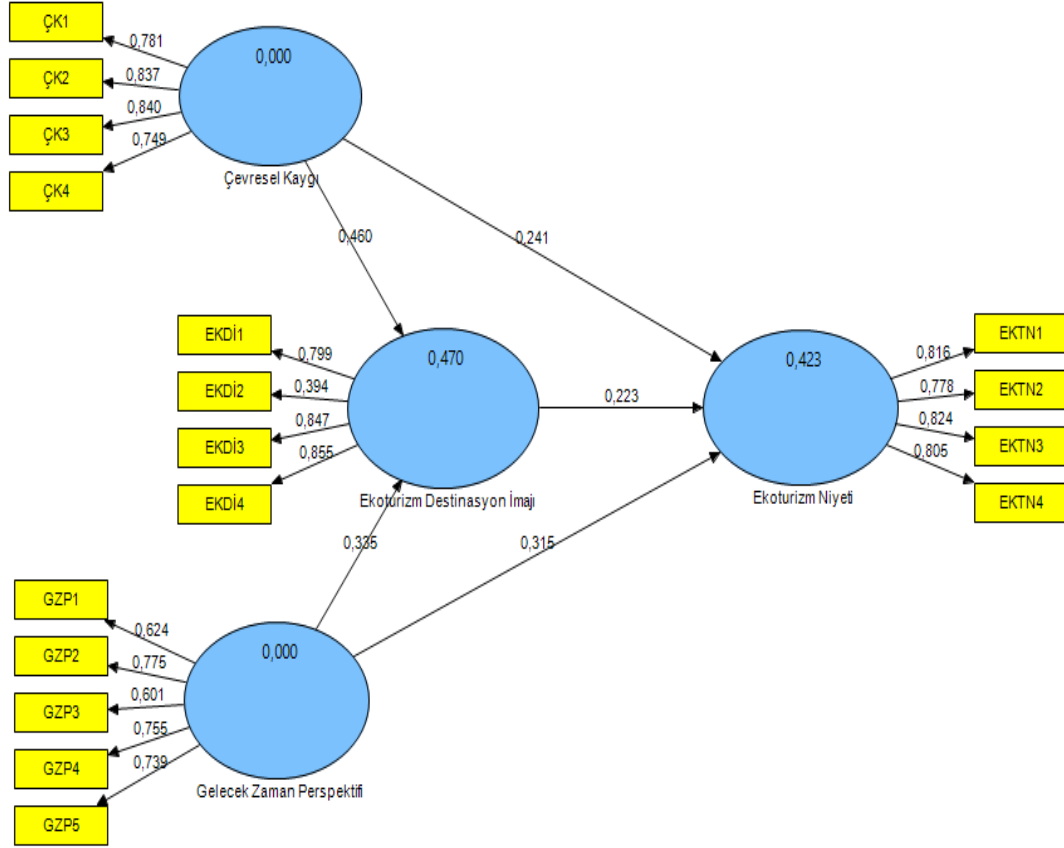
Tablo 5
Değişkenlere Ait Çapraz Yüklemeler ve Anlamlılığı

Maddeler	Ekoturizm Destinasyon İmajı	Ekoturizm Niyeti	Gelecek Zaman Perspektifi	Çevresel Kaygı	T Skoru	p
EKDİ1	0.799407	0.460661	0.431540	0.516132	14.232	0.000
EKDİ2	0.394116	0.234581	0.281528	0.098771	2.643	0.000
EKDİ3	0.846619	0.441461	0.454438	0.573716	21.132	0.000
EKDİ4	0.854983	0.456908	0.472029	0.518382	20.350	0.000
EKTN1	0.437609	0.816488	0.418240	0.404785	14.307	0.000
EKTN2	0.391658	0.778102	0.456136	0.391777	11.013	0.000
EKTN3	0.384020	0.824377	0.465409	0.403794	15.718	0.000
EKTN4	0.533685	0.804716	0.441577	0.492631	17.646	0.000
GZP1	0.394237	0.283454	0.624062	0.386703	5.937	0.000
GZP2	0.525368	0.434015	0.775147	0.477679	13.946	0.000
GZP3	0.229349	0.276096	0.600900	0.134903	5.076	0.000
GZP4	0.322686	0.374084	0.755222	0.238244	10.546	0.000
GZP5	0.401681	0.511729	0.739486	0.344875	11.787	0.000
ÇK1	0.485129	0.448192	0.379694	0.781377	13.443	0.000
ÇK2	0.493718	0.444834	0.348730	0.837161	20.003	0.000
ÇK3	0.562431	0.427644	0.415061	0.840421	23.940	0.000
ÇK4	0.439082	0.372358	0.383601	0.749164	10.163	0.000

Faktör Analizi sonucunda araştırmada kullanılan ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik kriterlerini sağladığı tespit edilmiştir. Ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliğinden sonra araştırma modelinin Yol Analizi ile sınanmasına geçilmiştir.

Yol Analizine İlişkin Bulgular

Araştırma modelinin Yol Şeması Şekil 2’de gösterilmiştir. Modeldeki değişkenler arasındaki ilişkilerin gücünü ve anlamlılığını sınamak amacıyla yol analizi kullanılmıştır. Şekil 2’deki modelde yer alan değişkenlere bakıldığında Çevresel Kaygı, Gelecek Zaman Perspektifi ve Ekoturizm Destinasyon İmajı faktörleri bağımsız değişkenleri, Ekoturizm Niyeti ise bağımlı değişkeni ifade etmektedir. Modelde doğrudan ve dolaylı yollar ile ilişkiler gösterilmektedir.

Şekil 2. Araştırma Modelinin Yol Şeması

Araştırma modelinin test edilmesinde 5000 birimlik bootstrap kullanılmıştır. Araştırma modelindeki yol katsayılarının anlamlı olabilmesi için t değerlerinin 1.96’dan büyük olması gerekir. Buna göre analiz sonucunda ulaşılan sonuçlar Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6
Bootstrap Sonuçları

Alt Problemler	Araştırma Örneklemi (O)	Örneklem Ortalaması (M)	Standart Sapma (STDEV)	T İstatistiği (O/STDEV)	p	Sonuç
Çevresel Kaygı -> Ekoturizm Niyeti	0.2407	0.2418	0.1131	2.128	0.000	Kabul
Çevresel Kaygı -> Ekoturizm Destinasyon İmajı	0.4600	0.4617	0.0948	4.850	0.000	Kabul
Gelecek Zaman Perspektifi -> Ekoturizm Niyeti	0.3146	0.3238	0.0930	3.383	0.000	Kabul
Gelecek Zaman Perspektifi -> Ekoturizm Destinasyon İmajı	0.3349	0.3390	0.0887	3.774	0.000	Kabul
Ekoturizm Destinasyon İmajı -> Ekoturizm Niyeti	0.2231	0.2172	0.1118	1.996	0.000	Kabul

Tablo 6'ya göre Çevresel Kaygı değişkeni Ekoturizm Niyetini pozitif olarak yaklaşık %24 oranında etkilemektedir ($R^2=0.2407$; $t=2.128$; $p=0.00<0.05$). Yine Çevresel Kaygı değişkeni Ekoturizm Destinasyon İmajını pozitif olarak %46 oranında etkilemektedir ($R^2=0.4600$; $t=4.850$; $p=0.00<0.05$). Gelecek Zaman Perspektifi değişkeni Ekoturizm Niyetini pozitif olarak yaklaşık %31 oranında etkilemektedir ($R^2=0.3146$; $t=3.383$; $p=0.00<0.05$). Yine Gelecek Zaman Perspektifi değişkeni Ekoturizm Destinasyon İmajını pozitif olarak yaklaşık %34 oranında etkilemektedir ($R^2=0.3349$; $t=3.774$; $p=0.00<0.05$). Son olarak Ekoturizm Destinasyon İmajı değişkeni Ekoturizm Niyetini pozitif olarak yaklaşık %22 oranında etkilemektedir ($R^2=0.2231$; $t=1.996$; $p=0.00<0.05$).

PLS-SEM'de belirlilik katsayıları da verilmektedir. Buna göre Çevresel Kaygı ve Gelecek Zaman Perspektifinin hem bağımlı hem bağımsız değişken (endojen/egzojen) olan Ekoturizm Destinasyon İmajı üzerindeki belirlilik katsayısına bakıldığında %47 ($R^2=0.4702$) oranında anlamlı ve pozitif bir şekilde etkilediği görülmektedir. Çevresel Kaygı, Gelecek Zaman Perspektifi ve Ekoturizm Destinasyon İmajı değişkenlerinin bağımlı değişken olan Ekoturizm Niyeti üzerindeki belirlilik katsayısına bakıldığında ise yaklaşık %42 oranında ($R^2=0.4228$) anlamlı ve pozitif bir şekilde açıkladığı görülmüştür. Buna göre bireylerin Ekoturizm niyetinin yaklaşık %42'lik kısmının bu değişkenler tarafından açıklandığı ifade edilebilir.

PLS-SEM'de araştırmacılar tarafından tasarlanan modelin yapısal analizi için Q^2 değeri kullanılmaktadır. Bu teknik, "gözlemlenebilirlerin veya potansiyel gözlemlenebilirlerin tahmininin, genellikle yapay yapı parametrelerinin tahmininden çok daha fazla alaka düzeyine sahip olduğu" ile ilgili olan çapraz doğrulama ve fonksiyon uyumu sentezini temsil eder. Örneklem yeniden kullanım tekniğinin, PLS'nin yumuşak modelleme yaklaşımına uygun olduğu ileri sürülmüştür. Q^2 uygunluk değeri modelin ve ona ait parametre tahminleri tarafından gözlemlenen değerlerin ne ölçüde iyi yeniden yapılandırıldığını gösteren bir kriterdir. $Q^2 > 0$ modelin kestirimsel uygunluğu sağladığını, $Q^2 < 0$ ise sağlamadığını gösterir. Q^2 'deki değişiklikler, yapısal modelin her bir bağımlı değişkenin gözlemlenen ölçümleri üzerindeki göreceli etkisini değerlendirmek için kullanılabilir (Chin, 1998).

Modele ait Stone-Geisser's Q^2 kestirimsel uygunluğunu gösteren Tablo 7 aşağıda verilmiştir. Tablo 7'ye göre modeldeki tüm değişkenlerin Q^2 değeri pozitifdir. Başka bir ifadeyle modeldeki tüm değişkenlerin kestirimsel uygunluğu sağladığı bulunmuştur. Sonuç olarak modelin yapısal uyum gösterdiği söylenebilir.

Tablo 7
Stone-Geisser's Q^2 Katsayıları

Total	SSO	SSE	$Q^2=1-SSE/SSO$
Ekoturizm Niyeti	2060.0000	1213.0164	0.4112
Ekoturizm Destinasyon İmajı	2060.0000	1408.4922	0.3163
Gelecek Zaman Perspektifi	2575.0000	1934.3925	0.2488
Çevresel Kaygı	2060.0000	1227.5561	0.4041

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Ekoturizm niyeti, bir turistin yakın gelecekte bir ekoturizm destinasyonunu ziyaret etme düşüncesidir (Hanh ve Chi, 2020). Ekoturizm niyetinin çevresel kaygı, gelecek zaman perspektifi ve ekoturizm destinasyon imajı gibi öncülleri vardır (Chiu vd., 2014; Thi Khanh ve Phong, 2020). Bu bağlamda bu çalışmada ekoturizmin öncülleri olarak kabul edilen çevresel kaygı, gelecek zaman perspektifi ve ekoturizm destinasyon imajının ekoturizm niyetine etkisi incelenmiştir.

Çalışma kapsamında birinci aşamada araştırma modeline PLS-SEM ile faktör analizi yapılmış ve faktörlerin uyum ve ayrışma geçerliliği ile güvenilirliği sınanmıştır. Analiz sonucunda ölçeğin uyum ve ayrışma geçerliliğini sağladığı bulunmuştur. Yine ölçekteki tüm faktörlerin ve ölçeğin tümünün de güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

İkinci aşamada modele Yol Analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre tüm alt problemler kabul edilmiştir. Buna göre çevresel kaygı, gelecek zaman perspektifi ve ekoturizm destinasyon imajının ekoturizm niyetine etkisini ortaya çıkarmak için yapılan yol analizi sonucunda ise çevresel kaygı değişkeni ekoturizm niyetini yaklaşık %24 oranında pozitif etkilemektedir. Bu bulgu daha önceki araştırmaların bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Han, Hsu ve Sheu (2010), Hultman vd. (2015), Teeroovengadum (2019) ve Thi Khanh ve Phong (2020) çevresel kaygı ile ekoturizm niyeti arasında pozitif ilişkiler olduğunu belirtmişlerdir. Yine çevresel kaygı değişkeni ekoturizm destinasyon imajını %46 oranında pozitif etkilemektedir. Bu bulgular; çevreye karşı sorumlu davranma eğilimleri olan turistlerin seyahat niyetleri söz konusu olduğunda diğer turizm türleri yerine ekoturizmi tercih etme niyetinde olduklarını göstermektedir. Gelecek zaman perspektifi değişkeni ekoturizm niyetini yaklaşık %31 pozitif oranında etkilemektedir. Milfont vd. (2012) ve Strathman vd. (1994), gelecek odaklı insanların çevre hakkında daha fazla endişe duyduklarını ve çevre sorunlarını çözmek için harekete geçme eğilimlerinin daha fazla olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla gelecek zaman odaklı kişiler turizmin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin daha çok farkında oldukları için ekoturizmi tercih etme niyetlerinin daha yüksek olacağı söylenilebilir. Doran vd. (2017) ile Thi Khanh ve Phong (2020) tarafından yapılan çalışmalar, elde edilen bu bulguyu destekleyici niteliktedir. Yine gelecek zaman perspektifi değişkeni ekoturizm destinasyon imajını yaklaşık %34 oranında pozitif etkilemektedir. Galeazzo vd. (2020); Hanh ve Chi (2020) ve Singh (2021) çalışmalarında, gelecek zaman perspektifinin destinasyon imajı üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu vurgulamışlardır. Son olarak ekoturizm destinasyon imajı değişkeni ekoturizm niyetini yaklaşık %22 oranında pozitif etkilemektedir. Bu bulgu Chen ve Tsai (2007); Chiu vd. (2014) ve Huang ve Liu (2017) tarafından yapılan çalışmaların bulguları ile paralellik göstermektedir. Bu çalışmalar ekoturizm destinasyon imajının seyahat kararı vermede önemli bir rol oynadığını doğrulamaktadır. Ekodestinasyon imajı, seyahat karar verme sürecini etkilemekte ve turistlerin çevreye karşı olumlu tutumlarının gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle, bir destinasyonun ekoturizm imajını oluşturmaya veya iyileştirmeye yönelik çabalar sürdürülebilir turizmin gelişimini kolaylaştırmaktadır.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgulardan yola çıkılarak ekoturizme yönelik talebi artırabilmek için şu önerilerde bulunulabilir:

- Ekoturizmi teşvik etmek için halkın çevresel konularda bilinç ve farkındalığı artırılmalıdır. Bu kapsamda çevre konusunda çeşitli eğitimler, seminer ve paneller düzenlenebilir.
- Günümüzde sosyal medyanın önemi yadsınamayacak derecede artmıştır. Bu nedenle sosyal medya yoluyla çevreyi korumanın önemi konusunda teşvik edici çalışmalar yapılabilir.
- Özellikle turizm pazarlamacıları ekoturizmi teşvik etmek, gelecek zaman perspektifini ve ekoturizm destinasyon imajını vurgulamak amacıyla yaptıkları çevre gezilerini, deneyimlerini ve tavsiyelerini takipçilerine iletme için seyahat blogları geliştirebilirler. Bu tür bloglar sayesinde, ekoturizm destinasyonlarının doğal güzellikleri ön plana çıkarılarak turistlerin ekoturizmi tercih etmeleri sağlanabilir.
- Turistlerin çevresel sahiplenme duygularını artırıcı ve ekolojik sistemin korunmasını teşvik edici faaliyetler yapılabilir.
- Olumsuz çevresel etkileri minimuma indirmek için hem turistler hem de yerel halkın sorumluluğunda çeşitli aktiviteler düzenlenebilir.
- Sürdürülebilir ekoturizmi geliştirmek için mal ve hizmet sağlayıcı firmalar, çevre dostu ürünleri tasarlama, üretme ve pazarlamaya daha fazla özen göstermelidirler.

Mevcut çalışmanın bulgularının, turistlerin ekoturizm destinasyonlarını ziyaret etme niyetlerini etkileyen faktörlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Özellikle zaman perspektifinin ekoturizm niyetine etkisi ile ilgili mevcut literatürde çok fazla çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu nedenle, mevcut çalışmanın ekoturizm araştırmalarında zaman perspektifi teorisini araştıran önemli bir çalışma olduğu düşünülmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda ekoturizm destinasyonlarını ziyaret etme niyeti farklı turist grupları bazında incelenebilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Birinci yazarın çalışmaya katkı oranı %50, ikinci yazarın çalışmaya katkı oranı %50'dir.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Agerström, J. and Björklund, F. (2013). Why people with an eye toward the future are more moral: The role of abstract thinking. *Basic and Applied Social Psychology*, 35(4), 373-381.
- Abidin, Z., Setiawan, B., Muhaimin, A.W., Shinta, A. and Islamiyah, H. (2021). Effect of environmental concern and sustainability on revisit intention with environmental awareness as a mediating variable. *Ecology, Environment and Conservation Journal*, 27(1), 499-508.
- Baghiro, F. (2020). *Sürdürülebilir pazarlama kapsamında sakin eğilimli turistlerin sakin destinasyonu yeniden ziyaret niyetlerinin planlı davranış teorisi çerçevesinde incelenmesi*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Baran, Z. (2021). Destinasyon pazarlamasında gastronomik yöresel ürünlerin rolü: Batı karadeniz örneği. A. Ünal (Ed.), *Destinasyon konulu güncel araştırmalar içinde* (ss.136-161). Ankara: Çizgi Kitabevi.
- Bjork, P. (2000). Ecotourism from a conceptual perspective, an extended definition of a unique tourism form. *International Journal of Tourism Research*, 2(3), 189-202.
- Brochado, A. (2019). Nature-based experiences in tree houses: guests' online reviews. *Tourism Review*, 74(3), 310-326.
- Buluk, B. ve Eşitti, B. (2019). Batıdan doğuya yavaş seyahat: doğu ekspresi'nin Kars'ın sürdürülebilir turizm gelişimine etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 159-176.
- Canteiro, M., Córdova-Tapia, F. and Brazeiro, A. (2018). Tourism impact assessment: A tool to evaluate the environmental impacts of touristic activities in natural protected areas. *Tourism Management Perspectives*, 28(2018), 220-227.
- Chin, W. W. (1998). The partial least squares approach to structural equation modeling. G. A. Marcoulides (Ed.), *Modern methods for business research in* (pp. 295–358). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Chiu, Y.T., Lee, W.I. and Chen, T.H. (2014). Environmentally responsible behavior in ecotourism: Antecedents and implications. *Tourism Management*, 19(8), 321-329.
- Corral Verdugo, V., Fraijo-Sing, B. and Pinheiro, J. (2006). Sustainable behavior and time perspective: present, past, and future orientations and their relationship with water conservation behavior. *Interamerican Journal of Psychology*, 40(2), 139–147.
- Çetin, İ. (2017). Yeni gelişen turistik destinasyonlar ve Van'ı ziyaret eden iranlı turistlerin özellikleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 44-59.
- Dann, G. (1996). Tourists' images of a destination-An alternative analysis. *Journal of Travel ve Tourism Marketing*, 5(1–2), 41-55.

- De Guzman, A. B., Labrador, S. E. Z. and Rodil, F. A. (2019). Understanding Filipino tourists' future time perspective and emotional experiences during delayed international flights through design triangulation. *International Journal of Tourism Sciences*, 9(4), 324-336.
- Diamantis, D. (2010). The concept of ecotourism: Evolution and trends. *Current Issues in Tourism*, 2(2-3), 93-122.
- Doran, R., Hanss, D. and Larsen, S. (2017). Intentions to make sustainable tourism choices: Do value orientations, time perspective, and efficacy beliefs explain individual differences?. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 17(3), 223-238.
- Dunlap, R. and Jones, R. E. (2002). Environmental concern: conceptual and measurement issues. R., Dunlap and W. Michelson (Ed.), *Handbook of environmental sociology* in (pp.482-542). Westport CN: Greenwood Press.
- Eriksson, F. and Lidström, M. (2013). *Sustainable development in ecotourism. Tour operators managing the economic, social and environmental concerns of sustainable development in Costa Rica*. Master's Thesis, Umea University, Sweden.
- Fernández, J. I., Cárdenas-García, P. J. and Espinosa-Pulido, J. (2019). Does environmental sustainability contribute to tourism growth? An analysis at the country level. *Journal of Cleaner Production*, 213(1), 309-319.
- Fornell, C. and Larcker, D.F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18, 39-50.
- Galeazzo, A., Mandojana, N. and Delgado Ceballos, J. (2020). Green procurement and financial performance in the tourism industry: the moderating role of tourists' green purchasing behaviour. *Current Issues in Tourism*, 24(2), 1-17.
- Ghazvini, S., Timothy, D. and Sarmiento, J. (2020). Environmental concerns and attitudes of tourists towards national park uses and services. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 31 (2020), 100296. doi.org/10.1016/j.jort.2020.100296
- Hadinejad, A., Moyle, B. D., Scott, N., Kralj, A. and Nunkoo, R. (2019). Residents' attitudes to tourism: a review. *Tourism Review*, 74(2), 150-165.
- Han, H., Hsu, L.T. J. and Sheu, C. (2010). Application of the theory of planned behavior to green hotel choice: Testing the effect of environmental friendly activities. *Tourism Management*, 31(3), 325-334.
- Hansla, A., Gamble, A., Juliusson, A. and Gärling, T. (2008). The relationships between awareness of consequences, environmental concern, and value orientations. *Journal of Environmental Psychology*, 28(1), 1-9.
- Hair, J.F. Jr., Tomas, G., Hult, M., Ringle, C. and Sarstedt, M. (2016). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)*(2nd Ed.). California: SAGE Publications.
- Huang, Y.C. and Liu, C.H.S. (2017). Moderating and mediating roles of environmental concern and ecotourism experience for revisit intention. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 29(7), 1854-1872.

- Hultman, M., Kazeminia, A. and Ghasemi, V. (2015). Intention to visit and willingness to pay premium for ecotourism: The impact of attitude, materialism, and motivation. *Journal of Business Research*, 68(9), 1854-1861.
- Jiang, J. (2008). *Evaluation of the potential of ecotourism to contribute to local sustainable development. A case study of tengtou village, China*. Master Thesis, Massey University, New Zealand.
- Karaca, Ş. (2022). Çevresel kimliğin ve ahlaki lisanslamanın turistlerin çevre dostu davranışlarına etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51, 357-370.
- Kartal, M. ve Bardakçı, S. (2018). *SPSS ve AMOS Uygulamalı Örneklerle Güvenirlilik ve Geçerlilik Analizi* (1. Baskı). Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Kimmel, J. (1999). Ecotourism as environmental learning. *Journal of Environmental Education*, 30(2), 40-45.
- Kiper, T. (2013). Role of ecotourism in sustainable development. M. Özyavuz (Ed.), *Advances in landscape architecture* in (pp. 773-802). Budapest: Intech.
- Crompton, J. (1979). Motivations for pleasure vacation. *Annals of Tourism Research*, 6(4), 408-424.
- Lam, T. and Hsu, C. (2006). Predicting behavioral intention of choosing a travel destination. *Tourism Management*, 27(4), 589-599.
- Lee, W. and Moscardo, G. (2005). Understanding the impact of ecotourism resort experiences on tourists' environmental attitudes and behavioural intentions. *Journal of Sustainable Tourism*, 13(6), 546-565.
- Li, T., Liu, F. and Soutar, G. (2021). Experiences, post-trip destination image, satisfaction and loyalty: A study in an ecotourism context. *Journal of Destination Marketing ve Management*, 19(2021), 98-115.
- Liu, Z. (2013). Sustainable tourism development: a critique. *Journal of Sustainable Tourism*, 11(6), 459-475.
- McNicol, B. and Rettie, K. (2018). Tourism operators' perspectives of environmental supply of guided tours in national parks. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 21(2018), 19-29.
- Milfont, T. and Gouveiac, V. (2006). Time perspective and values: An exploratory study of their relations to environmental attitudes. *Journal of Environmental Psychology*, 26(1), 72-82.
- Milfont, T. Wilson, J., and Diniz, P. (2012). Time perspective and environmental engagement: A meta-analysis. *International Journal of Psychology*, 47(5), 325-334.
- Ocampo, L., Ebisa, J. A., Ombe, J. and Escoto, M. G. (2018). Sustainable ecotourism indicators with fuzzy Delphi method – A Philippine perspective. *Ecological Indicators*, 93(2018), 874-888.
- Özkurt, S. ve Öcel, Y. (2021). Algılanan kent rekabetçiliğinin kent markalaşması üzerine etkisi: Düzce ili ekoturizm örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 236-259.
- Papista, E. and Krystallis, A. (2013). Investigating the types of value and cost of green brands: proposition of a conceptual framework. *J. Bus. Ethics*, 115(1), 75-92.

- Pham, H. and Chi, T. K. H. (2020). Ecotourism intention: the roles of environmental concern, time perspective and destination image. *Tourism Review*, 76(5), 1660-5373.
- Romero-Padilla, Y., Romero-Martínez, J. M. and Navarro-Jurado, E. (2020). Reflexiones Desde El Post-Crecimiento: Ideas, Estrategias Y Tácticas para el Turismo Post-Covid-19. F. J. B. Martorell and F. J. M. Arcos (Ed.), *Turismo post Covid-19* in (pp. 1-12). España: AECIT.
- Russell, C. (1994). Ecotourism as experiential environmental education?. *Journal of Experiential Education*, 17(1), 16-22.
- San Martin, H. and Rodríguez del Bosque, I. A. (2008). Exploring the cognitive-affective nature of destination image and the role of psychological factors in its formation. *Tourism Management*, 29(2), 263-7.
- Schaffer, V. and Tham, A (2019). Engaging tourists as citizen scientists in marine tourism. *Tourism Review*, 75(2), 333-346.
- Shoji, Y. and Tsuge, T. (2015). Heterogeneous preferences for winter nature-based tours in sub-frigid climate zones: A latent class approach. *Tourism Econ*, 21(2), 387-407.
- Strathman, A., Gleicher, F. Boninger, D. S., and Edwards, S. (1994). The consideration of future consequences: Weighing immediate and distant outcomes of behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66(4), 742-752.
- Tavşancıl, E. (2014). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Teeroovengadum, V. (2019). Environmental identity and ecotourism behaviours: An examination of the direct and indirect effects. *Tourism Review*, 74(2), 280-292.
- Thi Khanh, C. N. and Phong, P. L. (2020). Impact of environmental belief and nature-based destination image on ecotourism attitude. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 3(4), 489-505.
- Tseng, M. L., Lin, C., Lin, C. W. R., Wu, K. J. and Sriphon, T. (2019). Ecotourism development in Thailand: community participation leads to the value of attractions using linguistic preferences. *Journal of Cleaner Production*, 231(2019), 1319-1329.
- UN World Commission on Environment and Development. (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Retrieved from <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf> in 10.02.2022.
- Verma, V., Chandra, B. and Kumar, S. (2019). Values and ascribed responsibility to predict consumers' attitude and concern towards green hotel visit intention. *Journal of Business Research*, 96(C), 206-216.
- Western Cape Education Department (1987). Our common future (The Brundtland Report). USA: Oxford University Press.
- Wittmann, M. and Sircova, A. (2018). Dispositional orientation to the present and future and its role in pro-environmental behavior and sustainability. *Heliyon*, 4(10), e00882.
- Yaşlıoğlu, M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46(Özel Sayı), 74-85.

Yılmaz, V. ve Kınaş, Y. (2020). Kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modellemesiyle bir elektrik dağıtım şirketinin hizmet kalitesinin araştırılması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(2), 437-456.

Zhang, H. and Lei, S. L. (2012). A structural model of residents' intention to participate in ecotourism: The case of a wetland community. *Tourism Management*, 33(4), 916-925.

Zimbardo , P., Keough, K. and Boyd, J. (1997). Present time perspective as a predictor of risky driving. *Personality and Individual Differences*, 23(6), 1007-1023.

Extended Abstract

Introduction

The term ecotourism emerged as a direct result of the world's acceptance of sustainable and global ecological practices in the late 1980s (Diamantis, 2010). As an alternative tourism type, ecotourism aims at destinations' environmental protection and economic development goals (Ghazvini, Timothy and Sarmento, 2020). In other words, ecotourism; It is the tourism activities of the tourism industry, tourists and local people in a way that does not exploit resources and contributes to sustainable development (Bjork, 2000). Therefore, ecotourism promotes sustainable development by limiting the negative impact of tourism as well as long-term environmental sustainability (Liu, 2003). Therefore, the potential of ecotourism, which is perceived as an effective tool for sustainable development, should be adopted by developing countries and included in their economic development and conservation strategies (Kiper, 2013). In addition, ecotourism is seen as a way to protect the natural environment and stimulate the local economy (Shoji and Tsuge, 2015).

As a result of climate change and increasing environmental concerns, there is a growing interest from both practitioners and academics towards ecotourism. Although there are many studies on the antecedents of ecotourism behaviors, information on the factors driving ecotourism demand is limited. Therefore, more research is needed to explore the factors that may affect tourists' intention to visit ecotourism destinations. These researches will lead to a better understanding of ecotourism intention and ultimately more effective strategies for promoting ecotourism development. There are few studies on the relationships between environmental concern, future time perspective and destination image in connection with ecotourism intention (Pham and Chi, 2020; Thi Khanh and Phong, 2020). Looking at the existing literature on ecotourism intention; Attitudes towards ecotourism (Hadinejad, 2019; Teeroovengadum, 2019; Zhang and Lei, 2012), environmental concern (Huang and Liu, 2017; Lee and Moscardo, 2005), environmental knowledge (Schaffer and Tham, 2019; Zhang and Lei, 2012). There are studies examining the effects of factors such as ecotourism experience (Brochado, 2019; Lee and Moscardo, 2005) and environmental identity (Teeroovengadum, 2019) on ecotourism intention. The limited number of studies dealing with the time perspective factor in the ecotourism literature. Considering factors such as environmental concern, time perspective and ecotourism destination image factors and examining their effects on ecotourism intention, it is thought that this study will contribute to the existing literature.

Method

The study group of the research consists of 515 people aged 18 and over, who have purchased ecotourism services at least once before, selected by convenience sampling method. In the explanation part of the questionnaire, the definition of ecotourism is given and people who have purchased an ecotourism service before are asked to answer the questionnaire. The data used in the study were collected between 1-30 December 2021. In the study, data were obtained by online survey method due to cost, time and pandemic. By sharing the survey link on the internet and mobile communication tools, individuals were requested to participate in the survey. In the study, a five-point Likert-type measurement tool consisting of a total of 18 expressions was used. All of the expressions in the scale, in other words, all four scales were taken from the scale used in the study of Pham and Chi (2020).

Findings

As a result of the analyzes made; The Environmental Anxiety variable positively affects the Ecotourism Intention by approximately 24% ($R^2=0.2407$; $t=2.128$; $p=0.00<0.05$). Again, the Environmental Anxiety variable positively affects the Ecotourism Destination Image by 46% ($R^2=0.4600$; $t=4.850$; $p=0.00<0.05$). The Future Time Perspective variable positively affects the Ecotourism Intent by approximately 31% ($R^2=0.3146$; $t=3.383$; $p=0.00<0.05$). Again, the Future Time Perspective variable positively affects the Ecotourism Destination Image by approximately 34%

($R^2=0.3349$; $t=3.774$; $p=0.00<0.05$). Finally, the Ecotourism Destination Image variable positively affects the Ecotourism Intention by approximately 22% ($R^2=0.2231$; $t=1.996$; $p=0.00<0.05$).

Conclusion, Discussion and Recommendations

Within the scope of the study, firstly, the model was subjected to factor analysis with PLS-SEM and the concordance and discriminant validity and reliability of the factors were examined. As a result of the analysis, it was found that the scale provided concordance and discriminant validity. Again, it has been determined that all factors in the scale and all of the scale are reliable.

As a result of the path analysis performed to reveal the effect of environmental anxiety, future time perspective and ecotourism destination image on ecotourism intention, the variable of environmental anxiety positively affects ecotourism intention by approximately 24%. This finding is consistent with the findings of previous studies. Han et al. (2010), Hultman et al. (2015), Teeroovengadam (2019) and Thi Khanh and Phong (2020) stated that there are positive relationships between environmental concern and ecotourism intention. Again, the environmental concern variable positively affects the ecotourism destination image by 46%. These findings; It shows that tourists who have a tendency to behave responsibly towards the environment, when their travel intentions are in question, they intend to prefer ecotourism instead of other types of tourism. The future time perspective variable positively affects the ecotourism intention by approximately 31%. Milfont et al. (2012) and Strathman et al. (1994) stated that future-oriented people are more concerned about the environment and are more inclined to take action to solve environmental problems. Therefore, it can be said that future-oriented people will prefer ecotourism because they are aware of the negative effects of tourism on the environment. Doran et al. (2017), Thi Khanh and Phong (2020), studies support this finding. Again, the future time perspective variable positively affects the ecotourism destination image by approximately 34%. Galeazzo et al. (2020), Hanh and Chi (2020) and Singh (2021) emphasized that the future time perspective has a positive effect on the destination image. Finally, the ecotourism destination image variable positively affects the ecotourism intention by approximately 22%. This finding is in line with the findings of studies by Chen and Tsai (2007), Chiu et al. (2014), and Huang and Liu (2017). These studies confirm that ecotourism destination image plays an important role in travel decision making. Ecotourism destination image affects the travel decision-making process and contributes to the development of positive attitudes of tourists towards the environment. Therefore, efforts to create or improve a destination's ecoimage facilitate the development of sustainable tourism.

It is thought that the findings of the present study will help to better understand the factors that affect tourists' intention to visit ecotourism destinations. In particular, there are not many studies in the existing literature on the effect of the role of time perspective on ecotourism intention. Therefore, the present study is considered to be an important study investigating time perspective theory in ecotourism research. In future studies, the intention to visit ecotourism destinations can be examined on the basis of different tourist groups.

Okul Müdürlerinin Yenilik Yönetimi Yeterliklerine İlişkin Öğretmen Algılarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi

Adem BEYHAN
Milli Eğitim Bakanlığı
adembeyhan@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4173-4217

Seher ERDOĞAN
Milli Eğitim Bakanlığı
serdogan.1985@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6268-8267

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1137221
Geliş Tarihi: 28.10.2022	Revize Tarihi: 09.11.2022
	Kabul Tarihi: 15.11.2022

Atıf Bilgisi

Beyhan, A. ve Erdoğan, S. (2022). Okul müdürlerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin öğretmen algılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 817-835.

ÖZ

Bu çalışma, ilkökul ve ortaokul öğretmenlerinin okul müdürlerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin algı düzeylerinin belirlenmesi ve öğretmen algılarının çeşitli demografik değişkenlere göre farklılaşma düzeyinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma, nicel araştırma yöntemlerinden genel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma evrenini 2021-2022 eğitim öğretim yılında Ankara İli Yenimahalle ilçesinde ilk ve ortaokullarda görevli 3982 sınıf ve branş öğretmeni oluşturmaktadır. Örneklemin belirlenmesinde basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılmış ve evreni temsil ettiği kabul edilen 371 öğretmen araştırmaya dahil edilmiştir. Veri toplama aracı olarak dört boyutlu ve 32 maddeden oluşan Yenilik Yönetimi Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde yüzde, frekans, aritmetik ortalama, standart sapma gibi betimsel analizler ve araştırma konusuna ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesinde t-testi ve ANOVA gibi istatistiksel testlerden yararlanılmıştır. Yapılan analizler ile öğretmenlerin okul müdürlerini yenilik yönetimi konusunda orta derece yeterli buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Cinsiyet, görev (branş), eğitim durumu ve kıdem değişkenlerinin öğretmen görüşlerinde anlamlı farklılık oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular diğer araştırma sonuçları ile karşılaştırılarak tartışılmış ve araştırma sonuçlarına bağlı olarak araştırmacı ve uygulayıcılara öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yenilik yönetimi, yenilik, okul müdürü, öğretmen.

Investigation of Teacher Perceptions on the Innovation Management Competencies of School Principals According to Various Variables

ABSTRACT

The purpose of this study was to determine the level of primary and secondary school teachers' perceptions of the innovation management capacity of school leaders and to examine the extent of differences in teachers' perceptions according to various demographic variables. The survey was conducted using a general survey model, which is one of the quantitative survey methods. The research population consists of 3982 class and branch teachers working in primary and secondary schools in Yenimahalle District, Ankara Province in the 2021-2022 school year. A simple random sampling procedure was used to determine the sample, and 371 teachers recognized as representing the research population were included in the study. "Innovation Management Scale", which consists of 4 dimensions and 32 items, was used as an instrument of data collection. Analysis of the data using descriptive analyzes such as percentages, frequencies, arithmetic means, and standard deviations, and statistical tests such as t-test and ANOVA were used to determine teachers' perceptions on the research topics. The analysis conducted found that teachers rated school management in innovation management as moderately adequate. It was concluded that the variables gender, occupation (branch), education level, and seniority did not result in significant differences in teachers' opinions. The findings gained in the research were discussed by comparing them with previous research findings and suggestions were made to researchers and practitioners according to the findings.

Keywords: Innovation management, innovation, school principal, teacher.

Giriş

Günümüzde bilimsel-teknolojik gelişmelerin ve küreselleşmenin etkisiyle hızlı değişimler ve yenilikler yaşanmaktadır. Bu değişim ve yenilikler kişisel, toplumsal, ekonomik, politik vb. pek çok alanı etkilediği gibi örgütleri de etkilemekte, örgütler için değişim ve yeniliği zorunlu kılmaktadır.

Örgütlerin küresel rekabet ortamında başarılı olabilmeleri ve varlıklarını sürdürebilmeleri için buldukları çevrede oluşan değişikliklere (Çetinkaya ve Gülbahar, 2019) ve yeniliklere hızlı bir şekilde uyum sağlamaları gereklidir. Bu bağlamda örgütlerden hızla meydana gelen yenilikleri takip etmeleri, bu yenilikleri kendilerine uyarlamaları ve yenilikler üretmelerinin de beklendiği söylenebilir.

Tüm örgütleri yakından ilgilendiren değişim ve yenilik kavramları eğitim örgütlerini de ilgilendirmektedir (Beycioğlu ve Aslan, 2010). Birçok sektörü etkileyen ve toplumsal kalkınmada önemli rolü olan okulların yeniliklere uyumunu hızlı bir şekilde gerçekleştirmesi gereklidir. Okullar çevresinden girdi alan, önceden belirlenen amaçları doğrultusunda bu girdileri işleyen ve sürecin sonucunda çevresine çıktı sunan bir özellik göstermektedir (Aydoğar ve Yirci, 2020). Bu özelliği ile okulların değişen çevre koşullarına uyum sağlayabilen, tüm sektörler için gerekli olan beşeri sermayenin yetiştirilmesi görevini üstlendiğini söylemek mümkündür.

Yenilik kavramı, yeni tekniklerin kullanılması anlamında Latince kökenli “innovatus” kelimesinden türemiştir (Çetinkaya ve Gülbahar, 2019). Tidd ve Bessant (2009) yeniliği, fırsatları yeni fikirlere dönüştürme ve bunları yaygın olarak kullanılan uygulamaya koyma süreci olarak ifade eder. Girişimciliğe dayalı ekonominin zorluklarını ve fırsatlarını analiz eden Drucker’a (1985) göre “inovasyon, girişimcilerin değişiklikleri farklı bir iş veya hizmet için bir fırsat olarak kullanmalarının özel bir aracıdır. Bir disiplin olarak sunulabilir, öğrenilebilir, uygulanabilir niteliktedir.” Yenilik kavramının farklı bağlam ve disiplinlerde onlarca tanımı bulunmasına rağmen en yaygın kullanılan tanımlardan biri Oslo Kılavuzundan gelmektedir. Bu kılavuza göre yenilik “yeni veya önemli ölçüde iyileştirilmiş bir ürün (mal veya hizmet) veya sürecin, yeni bir pazarlama yönteminin veya yeni bir örgütsel yöntemin iş uygulamalarında, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde uygulanmasıdır.” (Organization for Economic Cooperation and Development [OECD], 2009). Yenilik kavramına yönelik tanımlamalar incelendiğinde yeni bir fikrin, fırsatın, değişikliğin, ürünün, yöntemin uygulamaya konularak başarılı olması süreci olarak ifade edilebilir.

Yenilik birkaç aşamadan oluşan bir süreçtir. İlk aşamada, belirlenen ihtiyaçlara ve mevcut kaynaklara dayalı olarak fikirler oluşturulur. İkinci olarak, yapılacak harcamalar için analizler yapılır. Yeniliğin örgüt üyeleri tarafından benimsenmesi için çalışanlar yenilik hakkında bilgilendirilir. Yenilik planının uygulanması sırasında ölçümler yapılır, benimsenme ve değer yaratma durumu takip edilir. Daha sonra ölçüm sonuçları dikkate alınarak yeniden düzenlemeler yapılır (Drucker, 2004).

Rogers (1995) yeni olarak kabul edilen bir fikrin, uygulamanın veya nesnenin benimsenmesini yenilikçilik olarak ifade etmektedir. Değişim ve yeniliklere uyum sağlayabilmek için örgütlerin yenilikçi uygulamaları bir kültür haline getirmeleri ve örgütsel uygulamalarında yenilik yönetimini temel alan çalışmalara yer vermeleri gerekmektedir (Öğüt, Aygen ve Demirsel, 2007). Yenilikçi uygulamaları benimseyerek, yenilikçi bir yapı oluşturan örgütler çevrelerindeki değişim ve gelişmelere uyum sağlayarak etkili ve verimli bir şekilde yaşamlarını sürdürebilir.

Yapılan araştırmalar, yenilikçiliği benimseyen örgütlerin, benzerlerine göre daha iyi bir performans sergilediğini göstermektedir (Sandal ve Gacar, 2021). Bu açıdan ele alındığında bir eğitim örgütü olarak okulların da yenilikçiliği benimsemesi önemli görülmektedir. Yenilikçi okullar bir fikri benimser ve bu fikri okulun felsefesini, müfredatını, kültürünü, iklimini ve yapısını içerecek şekilde örgütsel süreçlerine stratejik olarak uygular. Yenilik, okulun bir parçası haline gelir (Pollock, 2008). Toplumsal kalkınmada önemli rolü olan okulların da değişime ve yenilik süreçlerine açık olması, yenilikçi uygulamaları benimseyerek değişen çevrenin ihtiyaçlarına göre düzenlemeler yapması gerektiğini söylemek mümkündür.

Watt'a (2002) göre yeniliğin dört temel unsuru şunlardır: “insanlar”, “kültür ve iklim”, “yapılar ve süreçler” ve “liderlik”. Watt, insan unsurunu, okul çalışanlarının bilgi, beceri ve davranışlarına atıfta bulunan insan kaynakları kapasitesi açısından tanımlamaktadır. Yaratıcı bir okuldaki kişilerin yaratıcılık, sürekli iyileştirme becerileri, uygulama yetenekleri, risk alma kapasiteleri ve ilişki kurma becerileri gibi niteliklere sahip olması gerektiğini ifade etmektedir. Yeniliğin diğer bir unsuru kültür/iklimdir. Watt, yenilikçi okullardaki kültürün yeniliğin gelişmesine

imkan sağlayan bir kültür olduğunu vurgulamaktadır. Yenilikçi kültürün en önemli bileşenleri "girişimci olma" ve "risk alma ruhu" dur. Yenilikçi bir okul iş birliğine değer verir. Öğretmenler yeni beceriler öğrenmek, yeni fikirler yaratmak ve programlar geliştirmek için birlikte çalışırlar. Kültüre ek olarak yenilikçi düşünce ve eylemi teşvik etmek ve desteklemek için yapılar ve süreçler de mevcut olmalıdır. Watt (2002), yenilikçi okullarda bulunan yapıları ve süreçleri, bilgi paylaşımına ve ekipler halinde çalışma becerisine izin veren esnek olarak tanımlamaktadır. Yenilikçi okullar, öğretmenlere kaynaklara ulaşmada kolaylık sağlar ve güçlü topluluk ilişkileri kurar. Yeniliğin son unsuru ise liderliktir. Watt (2002), yeniliği teşvik edici liderliğin, okulların geleceğine dair net bir vizyona sahip, değişim için kararlı ve tutkulu, risk alabilen ve örnek olabilen liderler gerektirdiğini ifade etmektedir (Akt. Pollock, 2008).

Okul liderlerinin, okullardaki değişiklikleri etkili bir şekilde uygulamaktan sorumlu kilit personel oldukları, eğitim reformlarının başarısında çok önemli bir rol oynadıkları politika yapıcılar ve araştırmacılar tarafından vurgulanmaktadır (Bellibaş, Kılınç ve Polatcan, 2021). Yenilik ve okul etkililiği üzerine yapılan araştırmalar, okul müdürünün değişim olasılığını güçlü bir şekilde etkilediğini göstermektedir (Fullan, 2001). Türkiye’de merkezi bir sistemle yönetilen okullarda okul yöneticilerinin okul lideri rolünü üstlendiği ve yeniliklerin uygulanmasında önemli rollerinin olduğu söylenebilir.

Alanyazında yenilik yönetiminin uygulanmasına yönelik farklı modeller önerilmektedir. Barker (2001) “yaratıcı aşama” ve “uygulama aşaması”ndan oluşan iki aşamalı bir model önermektedir. Adams, Bessant ve Phelps (2006) ise “girdi yönetimi”, “bilgi yönetimi”, “yenileşme stratejileri”, “örgütsel kültür ve yapı”, “portföy yönetimi”, “proje yönetimi” ve “ticarileşme” olmak üzere yenilik yönetimi için yedi kategori oluşturmuşlardır. Bülbül (2012) ise yeniliği yönetebilmek için “girdi yönetimi”, “yenilik stratejisi”, “örgütsel kültür ve yapı” ve “proje yönetimi” aşamalarından oluşan dört boyutlu bir model önermektedir. Bu çalışmada Bülbül (2012) tarafından önerilen dört boyutlu model temel alınmıştır.

Girdi yönetimi, yeniliğe yönelik faaliyetleri gerçekleştirebilmek için gerekli olan fiziksel kaynakları, insan kaynaklarını ve mali kaynakları içermektedir (Adams, Bessant ve Phelps, 2006). Brown ve Svenson (1988), girdileri, insanlar, ekipman, tesisler ve fonlar dahil olmak üzere “bir sistemin aldığı hammaddeler veya uyarıcılar” olarak tanımlamaktadır. Girdi yönetimi, yenilik çalışmalarında kullanılacak olan finansal, insan ve fiziksel kaynaklarla, bu kaynakların nasıl elde edileceği ve kullanılacağı ile ilgilenmektedir (Bülbül, 2012).

Yenilik stratejisi, genel olarak, bir örgütün yeni ürün ve pazar geliştirme planları açısından rekabet ortamına ilişkin yenilik duruşunu tanımlamak olarak anlaşılır (Dyer ve Song, 1998). Yenilik stratejisi, yenilik yönetimi sürecine dair etkili planlar hazırlamaya, bu planları hayata geçirmeye ve elde edilen sonuçları değerlendirmeye yönelik kararlar ve faaliyetler bütünüdür (Bülbül, 2012).

Örgüt kültürü ve yapısı, personelin gruplanma biçimi ve içinde çalıştıkları örgüt kültürü ile ilgilidir. Örgütsel kültür ve yapı, yenilik yönetiminde kilit bir role sahiptir. Yenilikçi örgüt kültürü, ortak bir vizyon oluşturmakta, yenilikleri kolaylaştırıcı ve geliştirici bir ortam oluşturulmasına imkan sağlamaktadır (Bülbül, 2012). Örgütlerde yeniliği destekleyen durumsal ve psikolojik faktörler üzerine yapılan çalışmalar, algılanan çalışma ortamının örgütlerdeki yenilik düzeyi üzerinde etkili olduğunu göstermektedir (Amabile, Conti, Coon, Lazenby ve Herron, 1996; Ekvall 1996). Yaratıcı ve yenilikçi davranışların çalışma ortamı faktörlerinden etkilendiği ifade edilmektedir (Mathisen ve Einarsen, 2004).

Proje yönetimi, girdilerin pazarlanabilir yeniliklere dönüştürülmesi süreçleriyle ilgilidir ve bu süreç birçok fikir içerisinden uygulanacak projelerin seçimini, değerlendirilmesini ve kaynakların nasıl dağıtılacağını içermektedir (Adams, Bessant ve Phelps, 2006). Bülbül’e (2012) göre proje yönetimi, yenilik sürecine dair çeşitli fikirler arasından en iyisini seçerek uygulayabilmek için etkili yöntemler geliştirilmesine olanak sağlamaktadır.

Okullarda yenilik yönetiminin uygulanmasına yönelik alanyazında çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda genellikle okul yöneticilerinin yenilik yönetimi yeterliklerinin öğretmen görüşlerine göre tespit edilmeye çalışıldığı göze çarpmaktadır (Aydoğar ve Yirci, 2020; Bayrakçı ve Eraslan, 2012; Bülbül, 2012; Göl, 2012; Karaca, 2019). Demiraçan (2019) tarafından ise yönetici görüşlerine göre okul yöneticilerinin yenilik yönetimi yeterliklerine dair algı düzeyleri ile teknoloji liderliği stratejileri arasındaki korelasyon incelenmiştir. Ayrıca Top (2011) yönetici görüşlerine göre okul yöneticilerinin yenilik yönetimi tutumlarını incelemiştir. Boydak ve Karabatak (2012) ise ortaöğretim okullarında görevli yöneticilerinin yenilik yönetimi tutumlarını ve yenilik sürecinde karşılaştıkları sorunları incelemiştir.

Uluslararası alanyazın incelendiğinde ise yenilik yönetiminin performansı nasıl etkilediğine yönelik çeşitli çalışmalar göze çarpmaktadır (Aragón-Correa, García-Morales ve Cordón-Pozo, 2007; Cho ve Pucik, 2005; Jiménez-Jiménez ve Sanz-Valle, 2011). Sitthisomjin, Somprach ve Phuseorn (2020) Tayland'da yaptıkları çalışmalarında dönüşümcü liderlik, örgütsel öğrenme, kaynak yönetimi ve okul yeniliği gibi yenilik yönetimi faktörlerinin okul performansını etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Mevcut eğitim sistemleri, okulların etkin ve yoğun bir şekilde yönetilebilmesi için yüksek düzeyde yetkinliğe sahip ve güçlü liderlik uygulamaları sergileyen okul yöneticilerine ihtiyaç duymaktadır (Ahamad ve Kasim, 2016). Bu yüzden okul müdürlerinin özellikle veli ve öğrenci isteklerinin karşılanması bakımından okullarını başarıya götürebilecek yenilikçi fikir ve stratejilerin oluşturulması konusunda hazırlıklı olmaları gerekmektedir. Diğer bir deyişle, okul yöneticilerinin eğitim alanındaki değişimlere ve yeniliklere karşı son derece duyarlı olmaları gerekmektedir.

Okullarda yenilik yönetimini gerçekleştirmek için değişim ve yeniliklere karşı hazırlıklı ve duyarlı olmanın yanı sıra okullardaki uygulamaların belirleyicisi rolünde olan okul yöneticilerinin yeterliliklerinin değerlendirilmesi yapılması gereken adımların ilkidir. Yapılan bu çalışma ile ilkökul ve ortaokullarda görevli yöneticilerin yenilik yönetimi yeterliklerinin öğretmenler tarafından değerlendirilerek, bu değerlendirmelerden elde edilen veriler doğrultusunda gelecekte okul yöneticilerinin ihtiyaç duyulan yeterliklere göre yetiştirilmelerine katkıda bulunulacağı düşünülmektedir.

Okullarda yenilikçi bir yapının oluşmasında ve sürdürülebilmesinde okul yöneticilerinin yenilik yönetimi yeterlikleri önemlidir (Karsantuk, 2021). Okul yöneticilerinin yenilikleri benimsemeleri, yeniliği destekleme ve teşvik etme yöntemleri yeniliklerden etkili bir şekilde yararlanmayı sağlamaktadır (Göl ve Bülbül, 2012). Yukarıdaki açıklamalar ışığında okullarda yenilikçi bir yönetim anlayışının oluşmasında okul yöneticilerinin etkili olduğu söylenebilir. Bu bağlamda okul müdürlerinin yenilik yönetim yeterliklerinin tespit edilerek okullarda var olan durumun belirlenmesi etkili ve verimli bir okul yapısı oluşturulmasında yol gösterici olabilir. Bu araştırmanın problemi Ankara ili Yenimahalle ilçesindeki ilkökul ve ortaokul müdürlerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin öğretmen algılarının nasıl olduğudur.

Bu problemten hareketle araştırmada; ilkökul ve ortaokul müdürlerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin öğretmen algılarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın bu genel amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

1. Öğretmenlerin okul müdürlerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin algıları ne düzeydedir?
2. Öğretmenlerin okul müdürlerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin algıları;
a) cinsiyet, b) görev (brans), c) eğitim durumu ve d) kıdem değişkenlerine bağlı olarak anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Bu başlık altında öncelikli olarak araştırma modeline ve araştırmanın gerçekleştirildiği evren ve örnekleme ilişkin detaylı açıklamalar yapılmıştır. Sonrasında veri toplama aracına, araştırmada kullanılan istatistiksel analiz yöntemlerine ve araştırma etiğine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Araştırma Modeli

Temel amacı ilkökul ve ortaokul müdürlerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin öğretmen algılarını tespit etmek olan bu araştırma, nicel araştırma modellerinden olan genel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Bir durumu olduğu şekilde ortaya koymaya çalışan araştırmalara tarama araştırmaları denir. Bu durum geçmişte veya şu an olan bir durum olabilir (Karasar, 2016). Tarama araştırmalarında, bir topluluğun yetenekleri, fikirleri, tutumları, inançları gibi çeşitli veriler, bu topluluğu temsil eden bir grup insandan elde edilir. Bu veriler, bu topluluğu temsil eden gruba sorulan sorular yoluyla toplanır. Araştırma verileri, araştırılacak topluluğun tamamından değil, yalnızca ilgili topluluğu temsil edecek bir örneklem üzerinden elde edilir (Fraenkel ve Wallen, 2006). Bu araştırmada ilkökul ve ortaokul öğretmenlerinin okul müdürlerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin görüşlerinin çeşitli değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, 2021-2022 öğretim yılında, Ankara ili Yenimahalle ilçesindeki ilkökul ve ortaokullarda görevli öğretmenlerden oluşmaktadır. Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından açıklanan 2020–2021 eğitim-öğretim yılı istatistiklerine göre Ankara ili Yenimahalle ilçesindeki ilkökullarda 372 erkek ve 1312 kadın olmak üzere toplam 1684 ilkökul öğretmeni; ortaokullarda ise 519 erkek ve 1779 olmak üzere toplam 2298 ortaokul öğretmeni görev yapmaktadır. Araştırmanın evreni olan 3982 ilkökul ve ortaokul öğretmenini, %5 hoşgörü ve $\alpha = .05$ anlamlılık düzeyinde, 356 öğretmenin temsil edeceği değerlendirilmiştir (Anderson, 1990; Akt. Balcı, 2016).

Örneklemin seçiminde basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Basit seçkisiz örnekleme yönteminde evrendeki tüm birimlerin örnekleme için eşit ve bağımsız seçilme şansı vardır. Diğer bir deyişle, tüm bireylerin seçilme ihtimali eşittir ve bir bireyin seçimi diğerlerinin seçimini etkilememektedir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2020). Bu doğrultuda belirlenen örnekleme oluşturan öğretmenlerin demografik özelliklerine ait bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1
Örnekleme Oluşturan Öğretmenlerin Demografik Özellikleri

Değişken	Düzye	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	245	66.0
	Erkek	126	34.0
	Toplam	371	100.0
Görev	Sınıf Öğretmeni	171	46.1
	Branş Öğretmeni	200	53.9
	Toplam	371	100.0
Eğitim Durumu	Ön lisans	38	10.2
	Lisans	299	80.6
	Lisansüstü	34	9.2
	Toplam	371	100.0
Mesleki Kıdem	0 - 5 Yıl arası	12	3.2
	6 - 10 Yıl arası	49	13.2
	11 - 15 Yıl arası	77	20.8
	16 - 20 Yıl arası	83	22.4
	21 ve üstü yıl	150	40.4
	Toplam	371	100.0

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların %66'sının (245) kadın öğretmenlerden %34'nün (126) erkek öğretmenlerden oluştuğu; öğretmenlerin %46.1'nin (171) sınıf öğretmenlerinden %53.9'nun (200) branş öğretmenlerinden oluştuğu görülmektedir. Tablo 1'e göre katılımcıların %38'i "ön lisans" (38), %80.6'sı "lisans" (299) ve %9.2'si "lisansüstü" eğitim derecesine sahiptir. Katılımcı öğretmenlerin; 3.2'si "0-5 yıl arası", %13.2'si "6-10 yıl arası", %20.8'i "11-15 yıl arası", %22.4'ü "16-20 yıl arası" ve %40.4'ü "21 ve üstü yıl" kıdeme sahiptirler.

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında ilkokul ve ortaokullarda görevli okul müdürlerinin yenilik yönetimi yeterliklerine dair öğretmen algı düzeylerini belirlemek için Bülbül (2012) tarafından okul müdürleri için geliştirilen ve Göl (2012) tarafından öğretmenler için uyarlanan "Okullarda Yenilik Yönetimi Ölçeği" kullanılmıştır. 5'li Likert tipinde hazırlanan ölçek, 32 maddeden ve dört boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar; "Girdi Yönetimi" (5 Madde), "Yenilik Stratejisi" (6 madde), "Örgütsel Kültür ve Yapı" (6 Madde) ve "Proje Yönetimi" (15 Madde) olarak belirlenmiştir.

Ölçek geliştiricisi ve uyarlayıcısı tarafından ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için yapılan testlerde; Cronbach Alfa Katsayısı yöneticiler için .96 (Bülbül, 2012) ve öğretmenler için .98 (Göl, 2012) olarak hesaplanmıştır. Bu çalışma kapsamında ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için yapılan hesaplamada Cronbach Alfa Katsayıları boyutlara göre sırasıyla "Girdi Yönetimi" boyutunda .90; "Yenilik Stratejisi" boyutunda .92; "Örgütsel Yapı ve Kültür" boyutunda .94; "Proje Yönetimi" boyutunda .98 ve ölçek toplamı için .98 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısının en az .70 ve üzerinde olması durumunda ölçeğin kabul edilebilir; .80 ve üzerinde olması durumunda iyi düzeyde güvenilir ve .90 ve üzerinde olması durumunda mükemmel düzeyde güvenilir olduğu kabul edilmektedir (George ve Mallery, 2016). Buna göre araştırmada kullanılan ölçeğin mükemmel düzeyde güvenilir olduğunu söylemek mümkündür.

Ölçeğin geçerliği AMOS programında Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) modeli ile test edilmiş ve ölçeğin uyum indeksleri hesaplanmıştır. DFA sonucunda modelin uyum değerleri CMIN/DF=3.045; RMSEA= .074; CFI= .930; GFI= .790; AGFI= .760 ve RMR= .040 olarak hesaplanmıştır. Buna göre CMIN/DF, RMSEA, CFI, RMR değerlerin kabul edilebilir değerler aralığında olduğu (Aksu, Eser ve Güzeller, 2017; Hu ve Bentler, 1999; Meydan ve Şeşen, 2015). AGFI ve GFI değerlerinin kabul edilebilir sınır olan .85 - .90 değerlerine (Meydan ve Şeşen, 2015) yakın olduğu söylenebilir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma sonucunda elde edilen nicel veriler SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veri setinin normallik varsayımını sağlayıp sağlamadığını belirlemek için basıklık çarpıklık değerlerine, ortalama-mod-medyan değerlerine, histogram ve Q-Q Plots grafiklerine ve Kolmogorov-Smirnov testi sonucuna bakılmış ve veri setinin normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın birinci alt sorusu için betimsel istatistiklerden (yüzde, frekans, aritmetik ortalama, standart sapma gibi) yararlanılmış; ikinci alt araştırma sorusu için ise parametrik testlerden t-testi ve ANOVA testi uygulanmıştır.

Araştırma Etiği

Araştırmada kullanılan "Yenilik Yönetimi Ölçeği"nin kullanımı için ölçeği geliştiren Bülbül'den (2012) e-posta yoluyla kullanım izni ve bir yükseköğretim kurumundan çalışmaya ilişkin etik kurul onayı alınmıştır.

Bulgular

Çalışmanın bu kısmında öğretmenlerin okul müdürlerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin algı düzeylerine ve bu algı düzeylerinin çeşitli demografik değişkenlere göre değişim durumuna yönelik elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Öğretmenlerin Okul Müdürlerinin Yenilik Yönetimi Yeterliklerine İlişkin Algı Düzeyleri

Öğretmenlerin okul müdürlerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin algı düzeyleri alt boyutlarıyla birlikte Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2

Öğretmenlerin Okul Müdürlerinin Yenilik Yönetimi Yeterliklerine İlişkin Algı Düzeyleri

Boyut	N	$\bar{x}$	Ss
Girdi Yönetimi	371	3.18	1.05
Yenilik Stratejisi	371	3.22	1.05
Örgütsel Kültür ve Yapı	371	3.31	1.03
Proje Yönetimi	371	3.27	1.04
Yenilik Yönetimi Ölçeği Toplam	371	3.26	1.04

Tablo 2’de yer alan bulgulara göre öğretmenlerin okul müdürlerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin algısının “orta” düzeyde olduğu görülmektedir ($\bar{X}=3.26$). Tablo 2’ye göre alt boyutlar incelendiğinde öğretmenler; “Girdi Yönetimi” boyutuna ($\bar{X}=3.18$), “Yenilik Stratejisi” boyutuna ($\bar{X}=3.22$), “Örgütsel Yapı ve Kültür” boyutuna ($\bar{X}=3.31$), “Proje Yönetimi” boyutuna ($\bar{X}=3.27$) ortalama ile “orta” düzeyde katıldıklarını belirtmişlerdir. Tüm boyutlara katılım orta derece olmakla birlikte ortalama puanlara göre öğretmenlerin “Örgütsel Kültür ve Yapı” boyutuna katılımı diğer boyutlara katılımlarına göre görece daha fazladır ($\bar{X}=3.31$).

Elde edilen ortalama puanlara göre “Girdi Yönetimi” boyutunda “Yenilik çalışmalarına katkı sağlaması için okulda fiziksel alanlar (toplantı salonu, çalışma odası) tahsis eder.” ($\bar{X}=3.33$) ifadesi; “Yenilik Stratejisi” boyutunda “Eğitim alanındaki yeni gelişmeleri izler.” ($\bar{X}=3.30$) ifadesi; “Örgütsel Kültür ve Yapı” boyutunda “Tüm okul personelinin yaratıcı ve yenilikçi fikirlerini saygı ile karşılar” ifadesi ($\bar{X}=3.36$) ve “Proje Yönetimi” boyutunda “Okulumuzun gelişimine katkı sağlayacak yeniliklere öncelik verir” ifadesi ($\bar{X}=3.41$) en yüksek ortalamaya sahip maddelerdir. Ayrıca bu maddeler ölçek alt boyutları için örnek maddeler olarak verilmiştir.

Öğretmenlerin Okul Müdürlerinin Yenilik Yönetimi Yeterliklerine İlişkin Algı Düzeylerinin Demografik Değişkenlerle Göre Değişim Durumu

Öğretmenlerin okul müdürlerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin algılarının cinsiyet, eğitim durumu, görev (branş) ve kıdem değişkenine göre değişim durumu sırasıyla aşağıda verilmiştir. Tablo 3’te öğretmen algı düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre ölçek boyutlarında anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan t-testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3

Öğretmenlerin Yöneticilerinin Yenilik Yönetimi Yeterliklerine İlişkin Algı Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre T-Testi Sonuçları

Boyut	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	Ss	Sd	t	p
Girdi Yönetimi	Kadın	245	15.87	4.38	369	-0.08	0.94
	Erkek	126	15.91	4.55			
Yenilik Stratejisi	Kadın	245	19.58	5.43	369	0.95	0.20
	Erkek	126	18.82	5.29			
Örgütsel Kültür ve Yapı	Kadın	245	20.07	5.38	369	0.94	0.35
	Erkek	126	19.50	5.64			
Proje Yönetimi	Kadın	245	49.64	13.67	369	1.05	0.29

	Erkek	126	48.08	13.36			
Toplam Ölçek	Kadın	245	105.16	27.22	369	0.95	0.34
	Erkek	126	102.31	27.44			

* p < 0.05

Tablo 3'te yer alan sonuçlar, okul müdürlerinin yenilik yönetimi becerilerine ilişkin öğretmen algılarının cinsiyet değişkenine göre tüm alt boyutlarda ve toplam ölçek puanında anlamlı farklılık oluşturmadığını göstermektedir ($p > 0.05$). Ancak istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmamakla birlikte ortalamalar dikkate alındığında "Girdi Yönetimi" boyutu dışında, kadın öğretmenler erkek öğretmenlere göre ölçek boyutlarına ve ölçek toplamına daha fazla katılım göstermektedirler.

Okul müdürlerinin yenilik yönetimi yeterliliklerine ilişkin öğretmen algı düzeylerinin görev değişkenine göre ölçek boyutlarında anlamlı farklılık gösterip göstermediği t-testi ile belirlenmiş ve sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4

Öğretmenlerin Okul Müdürlerinin Yenilik Yönetimi Yeterliklerine İlişkin Algı Düzeylerinin Görev Değişkenine Göre T-Testi Sonuçları

Boyut	Görev (Branş)	N	$\bar{x}$	Ss	Sd	t	p
Girdi Yönetimi	Sınıf Öğretmeni	171	15.93	4.16	369	0.17	0.86
	Branş Öğretmeni	200	15.85	4.67			
Yenilik Stratejisi	Sınıf Öğretmeni	171	19.69	5.28	369	1.22	0.22
	Branş Öğretmeni	200	19.01	5.47			
Örgütsel Kültür ve Yapı	Sınıf Öğretmeni	171	19.95	5.38	369	0.26	0.80
	Branş Öğretmeni	200	19.81	5.54			
Proje Yönetimi	Sınıf Öğretmeni	171	49.17	13.51	369	0.08	0.94
	Branş Öğretmeni	200	49.06	13.66			
Toplam Ölçek	Sınıf Öğretmeni	171	104.74	26.73	369	0.36	0.72
	Branş Öğretmeni	200	103.72	27.82			

*p < 0.05

Tablo 4'e göre tüm alt boyutlar ve toplam ölçek puanında okul müdürlerinin yenilik yönetimi becerilerine ilişkin öğretmen algı düzeylerinde görev (branş) değişkeni gruplar arasında anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır ($p > 0.05$). Ancak istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmamakla birlikte ortalamalar dikkate alındığında sınıf öğretmenleri tüm ölçek boyutlarına görece daha fazla katılım göstermişlerdir.

Tablo 5'te öğretmen algılarının ölçek boyutlarında eğitim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Tek Yönlü ANOVA Testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5

Öğretmenlerin Yöneticilerinin Yenilik Yönetimi Yeterliklerine İlişkin Algı Düzeyinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre ANOVA Testi Sonuçları

Boyutlar	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Fark
Girdi Yönetimi	Gruplar A.	16.55	2.00	8.27	0.42	0.66	---
	Grup İçi	7258.70	368.00	19.73			
	Toplam	7275.25	370.00				
Yenilik Stratejisi	Gruplar A.	68.29	2.00	34.14	1.18	0.31	---
	Grup İçi	10680.54	368.00	29.02			
	Toplam	10748.83	370.00				

Örgütsel Kültür ve Yapı	Gruplar A.	108.43	2.00	54.21	1.82	0.16	---
	Grup İçi	10940.62	368.00	29.73			
	Toplam	11049.05	370.00				
Proje Yönetimi	Gruplar A.	564.48	2.00	282.24	1.54	0.22	---
	Grup İçi	67557.99	368.00	183.58			
	Toplam	68122.47	370.00				
Tüm Ölçek	Gruplar A.	1793.37	2.00	896.68	1.21	0.30	---
	Grup İçi	273770.05	368.00	743.94			
	Toplam	275563.41	370.00				

* $p < 0.05$

Tablo 5'te yer alan sonuçlar, öğretmen algı düzeylerinin eğitim durumu değişkenine göre tüm alt boyutlar ve toplam ölçek puanında gruplar arasında anlamlı bir fark oluşturmadığını göstermektedir ($p > 0.05$). Diğer taraftan istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmamakla birlikte ölçek ortalaması dikkate alındığında lisans mezunu öğretmenler ölçeğe daha fazla katılım göstermişlerdir.

Kıdem değişkenine göre katılımcı sayıları dikkate alındığında 12 katılımcının "0-5 yıl arasında", 49 katılımcının "6-10 yıl arasında", 77 katılımcının "11-15 yıl arasında", 83 öğretmenin "16-20 yıl arasında" ve 150 öğretmenin "21 yıl ve üstü" kıdeme sahip olduğu görülmektedir. Katılımcı sayısı bakımından gruplar arası ciddi bir farklılık olduğundan istatistiksel olarak daha sağlıklı sonuç verebilmesi açısından grup birleştirmesi yoluna gidilmiştir. Buna göre katılımcılar; "0-10 yıl arası" (61), "11-20 yıl arası" (160) ve "21 yıl ve üstü" (150) kıdeme sahip olanlar olmak üzere üç grupta incelenmiştir. Tablo 6'da öğretmen algılarının ölçek boyutlarında kıdem değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Tek Yönlü ANOVA Testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 6

Öğretmenlerin Yöneticilerinin Yenilik Yönetimi Yeterliklerine İlişkin Algı Düzeylerinin Kıdem Değişkenine Göre ANOVA Testi Sonuçları

Boyutlar	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Fark
Girdi Yönetimi	Gruplar A.	0.19	2.00	0.10	0.01	1.00	---
	Grup İçi	7275.06	368.00	19.77			
	Toplam	7275.25	370.00				
Yenilik Stratejisi	Gruplar A.	32.16	2.00	16.08	0.55	0.58	---
	Grup İçi	10716.67	368.00	29.12			
	Toplam	10748.83	370.00				
Örgütsel Kültür ve Yapı	Gruplar A.	19.07	2.00	9.54	0.32	0.73	---
	Grup İçi	11029.97	368.00	29.97			
	Toplam	11049.05	370.00				
Proje Yönetimi	Gruplar A.	107.19	2.00	53.59	0.29	0.75	---
	Grup İçi	68015.28	368.00	184.82			
	Toplam	68122.47	370.00				
Tüm Ölçek	Gruplar A.	326.49	2.00	163.24	0.22	0.80	---
	Grup İçi	275236.93	368.00	747.93			
	Toplam	275563.41	370.00				

* $p < 0.05$

Tablo 6'daki sonuçlar kıdem değişkeninin öğretmen görüşleri arasında alt boyutlar ve ölçek toplam puanında gruplar arasında anlamlı bir fark oluşturmadığını göstermektedir ($p>0.05$). Diğer taraftan ortalama puanlar dikkate alındığında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmamakla birlikte ölçek toplamında "21 yıl ve üstü" kıdeme sahip öğretmenler ölçek maddelerine daha fazla katılım göstermişlerdir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırma, Ankara Yenimahalle ilçesinde bulunan ilk ve ortaokullarda görevli öğretmenlerin okul müdürlerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin algı düzeylerinin çeşitli demografik değişkenlere göre incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Öğretmenlerin okul müdürlerinin yenilik yönetimi yeterliklerini "orta düzeyde" yeterli buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazında bu bulgu ile örtüşen ve farklılık gösteren bulgulara rastlamak mümkündür. Ömür'ün (2014) liselerde ve Arkaz'ın (2021) ilkokul ve ortaokullarda yapmış oldukları çalışmalarda öğretmenlerin yenilik yönetimi ölçeğinin tüm alt boyutlarına "orta düzeyde" katıldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Aydoğar ve Yirci (2020) tarafından ilköğretim okullarında yapılan bir araştırmanın sonucuna göre öğretmenler "girdi yönetimi" alt boyutuna "orta düzeyde" katılmışlardır. Diğer taraftan Esen (2016) okul öncesi eğitim kurumlarında; Öztürk (2017) ilkokullarda; Aydoğar ve Yirci (2020), Göl (2012), Kani (2021), Top (2011) ilköğretim okullarında; Dönmez (2018), Gök, Karataş ve Özçetin (2015) ilkokul, ortaokul ve liselerde; Gözen (2020) ve Hiçyılmaz (2021) liselerde ve Uygur (2020) proje okullarında yaptıkları araştırmalarda öğretmen algılarının "çok katılıyorum" düzeyinde olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bu çalışmada okul müdürlerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin öğretmen görüşlerinin orta düzeyde çıkmasının nedeni Covid-19 salgının etkileri olabilir. Okullar salgın sürecinde uzun süre kapalı ve kısa süreli aralıklarla açık kalmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında yapılan araştırmalar, salgın sürecinde okul müdürlerinin okulun yönetiminde iletişim, planlama, uzaktan eğitimdeki teknik yetersizlikler (Küleççi Akyavuz ve Çakın, 2020), eğitim öğretimin planlanması, ders programları, sağlık tedbirlerinin alınması (Spyropoulou ve Koutroukis, 2021), finansman, okul sağlığı, personel, okul iklimi (Özdoğru, 2021), kaygı, belirsizlik ve eşitsizlik (Ahlström, Leo, Norqvist ve Isling, 2020) vb. birçok alanda sorunlarla karşılaştığını göstermektedir. Bu süreçte okul müdürleri çoğunlukla sıkı salgın tedbirleri içinde eğitim öğretimi sürdürmeye çalışmış, yenilikçi uygulamalara yönelmemiş veya zaman ayıramamış olabilirler. Bu yüzden okul müdürlerinin salgın tedbirleri kapsamında mevcut durumu sürdürmeye yönelik davranışları, öğretmenlerce, yenilik konularında okul müdürlerinin kısmen yetersiz olarak algılanmasına neden olduğu düşünülebilir.

Elde edilen bulgulara göre cinsiyet değişkeni, öğretmenlerin okul müdürlerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin görüşleri arasında tüm boyutlarda anlamlı bir fark yaratmamaktadır. Diğer bir ifadeyle, tüm katılımcıların benzer görüşlere sahip olduklarını söylemek mümkündür. Dönmez (2018) kadın ve erkek öğretmenlerin aynı ortamlarda vakit geçirdiklerini ve buna bağlı olarak birbirilerinin düşüncelerinden etkilendiklerini ileri sürerek bu bağlamda cinsiyet değişkeninin anlamlı bir farklılık yaratmamış olabileceğini ifade etmektedir. Bu araştırma bulgusu; Birekul (2016), Boydak ve Karabatak (2013), Göl ve Bülbül (2012), Kurt (2016), Mürtezaoğlu (2018) ve Top (2011) tarafından yapılan araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Diğer taraftan Argon ve Özçelik (2008) yaptıkları çalışmanın tüm boyutlarında, Karaca (2019) ise örgütsel kültür ve yapı boyunda cinsiyet değişkeninin anlamlı fark yarattığı sonucuna ulaşmışlardır.

Öğretmenlerin görev durumlarına (branşlara) göre okul müdürlerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin algılarında anlamlı bir farklılık olmadığı, diğer bir ifadeyle sınıf ve branş öğretmenlerinin algılarının benzer olduğu görülmüştür. Ancak ortalamalar dikkate alındığında, yenilik yönetimi ölçeğine tüm alt boyutlarda, sınıf öğretmenleri branş öğretmenlerine göre görece daha fazla katılım göstermişlerdir. Bu çalışmada kullanılan ölçeğin alt boyutları dikkate alındığında yeniliğin çok kapsamlı olduğunu ve belirli bir alan ile sınırlı olmadığını söylemek mümkündür. Buradan hareketle okul müdürlerinin yenilik becerileri veya yenilik anlayışı tüm öğretmenleri yakından ilgilendirmekte ve onları benzer şekilde etkilemektedir. Bu yüzden sınıf ve branş öğretmenlerinin okul müdürlerinin

yenilik yönetimi yeterlikleri konusunda benzer algılara sahip olduğu söylenebilir. Elde edilen bu bulgu alanyazındaki diğer araştırma sonuçlarıyla karşılaştırıldığında çoğunlukla benzerlik gösteren araştırma bulgularının olduğu görülmektedir. Arkaz (2021), Dönmez (2018), Gök vd. (2015), Göl (2012), Kani (2019) ve Şahin (2018) tarafından yürütülen araştırmalarda da görev durumu (brans) değişkeni benzer şekilde öğretmen görüşleri arasında anlamlı bir fark yaratmamıştır. Alanyazında görev durumu (brans) değişkeninin, az sayıda da olsa, okul müdürlerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin öğretmen görüşleri arasında anlamlı fark yarattığı yönünde bulgulara da rastlanmaktadır. Örneğin; Aydoğar (2018), Bayrakçı ve Eraslan (2014), Hiçyılmaz (2021) ve Ömür (2014) yaptıkları araştırmalarda brans değişkeninin anlamlı farklılık yarattığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Öğretmen görüşlerine göre eğitim durumu anlamlı fark göstermeyen demografik değişkenlerdendir. Çalışmaya katılan 371 öğretmenin 38'i (%10.2) ön lisans, 299'u (%80.6) lisans ve 34'ü (%9.2) lisansüstü mezundur. Diğer bir ifadeyle katılımcıların çok büyük bir kısmı (%80.6) benzer eğitim düzeyine (lisans) sahiptir. Araştırma örnekleminin büyük çoğunluğunu lisans mezunu öğretmenler oluşturduğu için eğitim durumu değişkeni anlamlı bir farklılık oluşturmamış olabilir. Alanyazında eğitim durumunun anlamlı fark göstermediği yönünde çalışmaları görmek mümkündür. Esen (2016), Güzen (2020), Hiçyılmaz (2021), Kani (2019) ve Ömür (2014) yaptıkları araştırmalarda yenilik yönetimi ölçeğinin tüm alt boyutlarında; Aydoğar (2018) özel ve devlet okullarını karşılaştırdığı çalışmasında, devlet okullarında, tüm alt boyutlarda eğitim durumu değişkeninin anlamlı bir fark oluşturmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Karaca (2019) ise kullandığı dört boyutlu ölçeğin üç boyutunda eğitim durumu değişkeninin anlamlı bir farklılık yaratmadığını tespit etmiştir. Diğer taraftan Birekul (2016) ve Görgel (2018) tarafından yapılan araştırmalarda eğitim durum değişkeni anlamlı bir farklılık oluştururken; özel ve devlet okullarının karşılaştırıldığı çalışmalarda Aydoğar (2018) özel okullarda eğitim durumunun tüm ölçek puanı ve proje yönetimi boyunda anlamlı bir farklılık oluşturduğunu tespit etmiştir. Karaca (2019) ise proje yönetimi boyutunda eğitim durumunun anlamlı farklılık yarattığı sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırma bulgularına göre kıdem değişkeni öğretmen görüşlerinde anlamlı bir fark yaratmayan bir diğer değişkendir. Bu bulguya göre mesleğinin başında olan öğretmen ile meslekte uzun yıllar çalışmış olan öğretmenler benzer görüşlere sahiptir. Bu bulgu ile Aydoğar (2018), Çetin, Akpolat, Özdemir (2017), Demiraçan (2019), Görgel (2018) ve Öztürk (2017) ve tarafından yapılan araştırma sonuçları örtüşmektedir. Diğer taraftan alanyazında yenilik yönetimi konusunda yapılan çalışmalarda Birekul (2016) iki boyutta 21 yıl ve üstü kıdeme sahip öğretmenler lehine, Dönmez (2018) bir boyutta 0-5 yıl kıdeme sahip öğretmenler lehine ve Şahin (2018) iki boyutta ve ölçek toplamında 16-20 yıl kıdeme sahip öğretmenler lehine kıdem değişkeninin anlamlı fark yarattığını tespit etmişlerdir.

Araştırma bulguları ve sonuçlarına göre politika yapıcılar, üst yöneticiler, uygulayıcılar ve araştırmacılara şu öneriler sunulabilir. Öğretmenler okul yöneticilerini yenilik yönetimi konusunda orta derecede yeterli bulmaktadırlar. Başka bir ifadeyle öğretmenler okul müdürlerinin yenilik yönetimi konusunda tam olarak yeterli bulmamaktadırlar. Yenilik yönetimi konusunda okul müdürleri için çeşitli hizmet içi eğitimler düzenlenmektedir. Okul müdürleri için düzenlenen bu hizmet içi eğitimlerin sayısını artırmaktan çok sunulan hizmetiçi eğitimin niteliğini ve etkililiğini geliştirmeye yönelik önlemler alınmalıdır.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) son yıllarda birçok yenilikçi çalışmalar ve uygulamalar (Eğitim ve Öğretimde Yenilikçilik Ödülleri, Fatih Projesi, EBA-Eğitim Bilişim Ağı, ÖBA-Öğretmen Bilişim Ağı vb.) yaptığını söylemek mümkündür. Hatta isminde yenilik kelimesi bulunan bir genel müdürlüğün (Yeğitek-Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü) oluşturulduğu da görülmektedir. Ancak MEB'in yapmış olduğu yenilikçi çalışmalar, merkezi yönetim tarafından belirlenmekte ve tüm okullarda uygulanmaya çalışılmaktadır. Başka bir deyişle okul müdürlerinin yeniliklerin belirlenmesi ve yenilikçi uygulamalar konusunda karar mekanizmasının dışında kaldığı söylenebilir. Diğer taraftan MEB'in ve dolayısıyla okulların bürokratik yapısı okulun işleyişini yakından ilgilendirmektedir. Okullarda yapılan tüm iş ve işlemler ilgili düzenlemeler ile sınırlandırılmaktadır. Bu durum, çoğu kez yenilikçi uygulamalara engel teşkil etmektedir. Okulların

kendi imkan ve koşullarına göre kısmı olarak esnek davranabilmesi yenilikçi uygulamaların artmasına yardımcı olabilir.

Konuyla ilgilenen araştırmacılar okul yöneticilerinin yenilik yönetimi yeterliklerine yönelik daha kapsamlı değerlendirmeler yapabilmek için araştırma evreni genişletilebilir. Araştırma; anadolu liseleri, mesleki ve teknik anadolu liseleri, fen ve sosyal bilimler liseleri gibi tüm okul türlerini kapsayacak şekilde düzenlenebilir. Çalışma cinsiyet, branş, eğitim durumu ve kıdem değişkenlerinin yanı sıra farklı değişkenler açısından da değerlendirilebilir. Böylece okul yöneticilerinin yenilik yönetimi yeterliliklerine dair öğretmen algılarını etkileyen diğer faktörler tespit edilebilir.

Ayrıca okul yöneticilerinin yenilik yönetimi yeterliliklerine yönelik öğretmenlerle nitel görüşmeler yapılması, okul yöneticilerinin kendilerinden de veri toplanarak değerlendirmeler yapılması alana katkı sunabilir. Özellikle okul yöneticilerinin yenilik yönetimine yönelik görüşleri, karşılaştıkları sorunlar vb. faktörlerin ortaya koyulması okullarda yenilik yönetimini gerçekleştirebilmeye yönelik düzenlemelerin yapılabilmesi için önem arz etmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Yazarlar, çalışmanın tüm süreçlerine eşit oranda katkı sağlamışlardır. Yazarlar çalışmanın son halini okumuş ve onaylamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar, yapılan çalışmaya ilişkin herhangi bir kurum veya kişi ile herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Açıklama: Bu çalışma, 13. Uluslararası Eğitimde Yeni Yönelimler Kongresi – ICONTE 2022'de sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Kaynaklar

- Adams, R., Bessant, J. and Phelps, R. (2006). Innovation management measurement: A review. *International Journal of Management Reviews*, 8(1), 21-47.
- Ahamad, Z. and Kasim, A. (2016). The effects of transformational leadership towards teachers' innovative behavior in schools. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 6(5), 283-286.
- Ahlström, B., Leo, U., Norqvist, L. and Isling, P. P. (2020). School leadership as (un)usual. Insights from principals in Sweden during a pandemic. *International Studies in Educational Administration (ISEA)*, 48(2), 35-41.
- Aksu G., Eser, M. T. ve Güzeller, C. O. (2017). *Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi ile yapısal eşitlik model uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Amabile, T. M., Conti, R., Coon, H., Lazenby, J. and Herron, M. (1996). Assessing the work environment for creativity. *Academy of Management Journal*, 39(5), 1154-1184. <https://doi.org/10.5465/256995>
- Aragón-Correa, J. A., García-Morales, V. J. and Cordon-Pozo, E. (2007). Leadership and organizational learning's role on innovation and performance: Lessons from Spain. *Industrial Marketing Management*, 36(3), 349-359. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2005.09.006>
- Argon, T. ve Özçelik, N. (2008). İlköğretim okulu yöneticilerinin değişimi yönetme yeterlikleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(16), 70-89.

- Arkaz, G. (2021). *Öğretmenlerin okul liderliği ve yenilik yönetimi algıları: bir karma yöntem çalışması*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Aydın, M. (2019). *Okul müdürlerinin yenilikçilik algılarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi ve İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydoğar, N. (2018). *Okul yöneticilerinin yenilik yönetimi becerilerinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi (Kahramanmaraş il merkezi özel ve devlet okulları örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Aydoğar, N. ve Yirci, R. (2020). Devlet ve özel okul yöneticilerinin yenilik yönetimi becerilerinin karşılaştırılması: nicel bir araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 1286-1308. <https://doi.org/10.46928/iticusbe.804129>
- Balcı, A. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Barker, A. (2001). *Yenilikçiliğin simyası*. (A. Kardam, Çev.). İstanbul: MESS Yayınları.
- Bayrakçı, M. ve Eraslan, F. (2014). Ortaöğretim okul yöneticilerinin inovasyon yeterlilikleri. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (28), 96-136.
- Bellibaş, M. Ş., Kılınc, A. Ç. and Polatcan, M. (2021). The moderation role of transformational leadership in the effect of instructional leadership on teacher professional learning and instructional practice: an integrated leadership perspective. *Educational Administration Quarterly*, 57(5), 776-814. <https://doi.org/10.1177/0013161X211035079>
- Beycioğlu, K. ve Aslan, M. (2010). Okul gelişiminde temel dinamik olarak değişim ve yenileşme: Okul yöneticileri ve öğretmenlerin rolleri. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 153-173.
- Birekul, M. (2016). Öğretmenlerin yenilik yönetimine ilişkin yeterlilikleri. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 181-201.
- Boydak, O. M. ve Karabatak, S. (2013). Ortaöğretim okul yöneticilerinin yenilik yönetimine yaklaşımları ve karşılaştıkları sorunlar. *International Journal of Educational Science*, 5(1), 258-273.
- Brown, M. G. and Svenson, R. A. (1988). Measuring R&D productivity. *Research-Technology Management*, 31(4), 11-15.
- Bülbül, T. (2012). Developing a scale for innovation management at schools: A study of validity and reliability. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 12(1), 168-174.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2020). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. (28. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cho, H. J. and Pucik, V. (2005). Relationship between innovativeness, quality, growth, profitability, and market value. *Strategic Management Journal*, 26(6), 555-575. <https://doi.org/10.1002/smj.461>

- Çetin, M., Akpolat, T., ve Özdemir, A. N. (2017). Okullarda entelektüel sermaye kullanımı ile okul yöneticilerinin yenilik yönetimi arasındaki ilişki. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, (13), 141-157.
- Çetinkaya, F. F. ve Gülbahar, O. (2019). Stratejik yönetim ve inovasyon ilişkisi: KOBİ'ler üzerine bir araştırma. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 349-367. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598079>
- Demiraçan, A. (2019). *Okul yöneticilerinin teknoloji liderliği stratejileri ile yenilik yönetimi yeterlik inançları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Dönmez, E. (2018). *Okul müdürlerinin örgütsel yenilik yönetimi davranış düzeyi ile öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Drucker, P. (1985) *Innovation and entrepreneurship*. New York: Harper&Row.
- Drucker, P. F. (2004). What makes an effective executive? *Harvard Business Review*, 82(6), 58-63.
- Dyer, B. and Song, X. M. (1998). Innovation strategy and sanctioned conflict: a new edge in innovation? *Journal of Product Innovation Management*, 15(6), 505-519.
- Ekvall, G. (1996). Organizational climate for creativity and innovation. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5(1), 105-123.
- Esen, F. (2016). *Okul öncesi eğitim öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin liderlik stilleri ile yenilik yönetimi arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Fraenkel, J.R. and Wallen, N.E. (2006). *How to design and evaluate research in education*. (6th Edition). New York: McGraw-Hill.
- Fullan, M., (2001). *The new meaning of educational change*. New York: Teachers College Press.
- George, D. and Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference. 11.0 update* (4th ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Göl, E. (2012). *İlköğretim okulu yöneticilerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin öğretmen algıları (Kırklareli ili örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Göl, E. ve Bülbül, T. (2012). İlköğretim okulu yöneticilerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin öğretmen algıları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 97-109.
- Görgel, H. M. (2018). *Okul yöneticilerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin öğretmen ve okul yöneticisi algılarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Güzen, S. A. (2020). *Liselerde yenilik yönetimi ile örgütsel öğrenme arasındaki ilişki (Şanlıurfa ili örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Hiçyılmaz, Y. (2021). *Okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik stillerinin okullarındaki yenilik yönetimine etkisinde öğrenen örgüt ve yetenek yönetiminin rolü*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

- Hu, L. T. and Bentler, P. M. (1999). Cut off criteria for fit indexes in covariance structure analysis: conventional criteria versus new alternatives. *Structural equation modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Jiménez-Jiménez, D. and Sanz-Valle, R. (2011). Innovation, organizational learning, and performance. *Journal of Business Research*, 64(4), 408-417. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2010.09.010>
- Kani, Ş. (2019). *Okul yöneticilerinin dönüşümcü liderlik özellikleri ve yenilik yönetimi yeterliliği ilişkisinde pozitif psikolojik sermayenin aracı rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Karaca, B. (2019). *Okul yöneticilerinden ilköğretim müdürlerinin yenilik yönetimi yeterliliklerine ilişkin öğretmen algıları: İstanbul ili Beykoz ilçesi örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Karataş, S., Gök, R. ve Özçetin, S. (2015). Okul yöneticilerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin öğretmen algıları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(33), 167-185.
- Karsantık, İ. (2021). Teachers' perceptions of readiness for change and innovation management in their schools. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 8(1), 261-287.
- Kurt, A. (2016). *Yönetici inovasyon yeterliliği ve okul kültürü ilişkisi (Bolu ili örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Küleççi Akyavuz, E. ve Çakın, M. (2020). Covid-19 salgınının eğitime etkisi konusunda okul yöneticilerinin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(4), 723-737. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44140>
- Mathisen, G. E. and Einarsen, S. (2004). A review of instruments assessing creative and innovative environments within organizations. *Creativity Research Journal*, 16(1), 119-140. https://doi.org/10.1207/s15326934crj1601_12
- Meydan, C. H. ve Şeşen, H. (2015). *Yapısal eşitlik modellemesi: Amos uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Mürtezoğlu, S. (2016). *Pozitif-negatif duyguların, otomatik düşüncelerin ve bazı kişisel değişkenlerin okul yöneticilerinin yenilik yönetimi yeterlik inanç düzeyleri üzerindeki etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ömür Y. E. (2014). *Lise yöneticilerinin yenilik yönetimi becerileri ile okullardaki örgütsel öğrenme mekanizmalarına yönelik öğretmen görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Organization for Economic Cooperation and Development (OECD). (2009). *Measuring innovation in education and training*. Retrieved from www.oecd.org/dataoecd/1/61/43787562.pdf in 15.04.2022.
- Öğüt, A., Aygen, S. ve Demirsel, M. T. (2007). Personel güçlendirme inovasyonu hızlandırır mı? Antalya ili beş yıldızlı konaklama işletmelerine yönelik görgül bir araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2007(3), 163-172.

- Özdoğru, M. (2020). Covid-19 salgınında okul müdürlerinin okul yönetiminde karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlarla başa çıkma stratejileri. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 1-14.
- Öztürk, M. (2017). *İlkokul müdürlerinin yenilik yönetimi yeterliklerine ilişkin öğretmen algıları: İstanbul ili Avcılar ilçesi örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın ve Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pollock, K. (2008). The four pillars of innovation: An elementary school perspective. *The Innovation Journal: The Public Sector Innovation Journal*, 13(2), 2-17.
- Rogers, E. M. (1995). *Diffusion of innovation*. New York: The Free Press.
- Sandal, M. ve Gacar, A. (2021). İnovasyon ve kârlılık arasındaki ilişki: Otomotiv sektörü üzerine bir araştırma. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 556-571. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.908791>
- Sitthisomjin, J., Somprach, K. and Phuseorn, S. (2020). The effects of innovation management on school performance of secondary schools in Thailand. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 41(1), 34-39.
- Spyropoulou, E. and Koutroukis, T. (2021). Managing open school units amid Covid-19 pandemic through the experiences of Greek principals. Implications for current and future policies in public education. *Administrative Sciences*, 11(70), 1-13. <https://doi.org/10.3390/admsci11030070>
- Şahin, K. (2018) *Ortaöğretim okul yöneticilerinin yenilik yönetimi yeterlikleri ile girişimcilik yeterlikleri arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Tidd, J. and Bessant, J. (2009). *Managing innovation: Integrating technological, market and organizational change*. England: John Wiley & Sons Ltd.
- Top, M. Z. (2011). *İlköğretim okul yöneticilerinin yenilik yönetimine ilişkin tutumlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Uygur, Ö. (2020). *Öğretmenlerin okul müdürlerine ilişkin yenilik yönetimi ve girişimcilik algılarının örgütsel bağlılığa etkisi üzerine proje okullarında bir araştırma*. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Extended Abstract

Introduction

Today, rapid changes and innovations are experienced with the effect of scientific-technological developments and globalization. These changes and innovations affect many areas, such as personal, social, economic, political, etc. It also affects organizations, and it necessitates change and innovation within organizations. The concepts of change and innovation, which are closely related to all organizations, also concern school organizations (Beyciolu and Aslan, 2010). Schools show a feature that receives input from their environment, processes these inputs in line with their purposes, and gives output to their environment as a result of the process (Aydoğar and Yirci, 2020). With this feature, it is possible to say that schools undertake the task of raising human capital that can adapt to changing environmental conditions and is necessary for all sectors.

Tidd and Bessant (2009) define innovation as the process of transforming opportunities into new ideas and putting them into common practice. Rogers (1995) defines innovation as adopting an idea, practice, or object that is perceived as new. When the definitions of innovation are examined, it can be expressed as the process of being successful by putting a new idea, opportunity, change, product, or method into practice.

It is emphasized by policymakers and researchers that school leaders are key personnel responsible for implementing changes in schools effectively and play a very important role in the success of educational reforms (Bellibaş, Kılınç and Polatcan, 2021). Existing education systems need school administrators who have a high level of competence and demonstrate strong leadership practices to manage schools effectively and intensively (Ahamad and Kasim, 2016). For this reason, school principals need to be prepared to put forward innovative ideas and strategies that will enable their schools to be successful, especially in terms of meeting parent and student demands.

In light of the explanations above, it can be said that school administrators are effective in forming an innovative management approach in schools. In this context, identifying the innovation management competencies of school principals and describing the existing situation in schools can guide the creation of an effective and efficient school structure. The problem of this research is the perceptions of teachers regarding the innovation management competencies of primary and secondary school principals.

This research aims to determine the perceptions of teachers regarding the innovation management competencies of primary and secondary school principals. In line with the general purpose of the study, following research questions were asked: 1- What is the level of teachers' perceptions about the innovation management competencies of school principals?, 2- Do teachers' perceptions of school principals' innovation management competencies differ significantly according to gender, branch, education level, and seniority?

Method

This research was carried out to determine whether primary and secondary school teachers' views on innovation management competencies of school principals differ according to various variables. The research was carried out with the survey method, which is one of the quantitative research models. Studies that try to reveal a situation as it is are called survey studies (Karasar, 2016). In survey research, various data such as abilities, ideas, attitudes, and beliefs of a community are obtained from a group of people representing this community. Research data is collected through questions asked of the group representing this community. The research data is obtained not from the entire population to be researched but from a sample that will represent only the relevant community (Fraenkel and Wallen, 2006).

The population of the research consists of 3982 teachers, 1684 working in primary schools and 2298 working in secondary schools in the Yenimahalle district in Ankara in the 2021–2022 academic year. The population of the research, 3982 teachers, was accepted to be represented by at least 356 teachers at $\alpha=.05$ significance level and a 5% tolerance level (Anderson, as cited in Balcı, 2016), and 371 teachers accepted to represent the population were included in the research.

A simple random sampling method was used in the selection of the sample. With this sampling method, all units in the population have an equal and independent chance of being selected for sampling. "The Innovation Management Scale" (Bülbül, 2012; Göl, 2012), consisting of four dimensions and 32 items, was used as a data collection tool. In the analysis of the data, descriptive analyses such as percentage, frequency, arithmetic mean, and standard deviation were used, and statistical tests such as the t-test and ANOVA were used to determine the views of the teachers on the research topic.

Findings

According to the findings, teachers' perceptions of school principals' innovation management competencies are at a "moderate" level ($\bar{X}=3.26$). When the sub-dimensions are examined, teachers; "Input Management" dimension ($\bar{X}=3.18$), "Innovation Strategy" dimension ($\bar{X}=3.22$), "Organizational Structure and Culture" dimension ($\bar{X}=3.31$), "Project Management" dimension ($\bar{X}=3.27$) stated that they agreed at the "moderate" level with an average. Although participation scores in all dimensions is moderate, teachers' perception in the "Organizational Culture and Structure" dimension is relatively higher than their perceptions in other dimensions ($\bar{X}=3.31$).

The t-test was used to examine whether the teachers' perceptions of school principals' innovation management skills differed significantly in terms of gender and task (branch) variables. It was observed that there was no significant difference between the groups in any dimension and the total score ($p>0.05$). The One-Way ANOVA Test was used to determine whether the teachers' perceptions of school principals' innovation management skills differed significantly according to educational status and seniority. It was observed that there was no significant difference between the groups in any dimension and the total score ($p>0.05$).

Conclusion, Discussion and Recommendations

It was concluded that the teachers found the innovation management competencies of the school principals to be moderately sufficient. This may be due to the effects of the COVID-19 outbreak. Schools remained closed for a long time and only opened at short intervals during the epidemic. Some researches (Ahlström, Leo, Norqvist and Isling, 2020; Külekçi Akyavuz and Çakın, 2020; Özdoğru, 2021; Spyropoulou and Koutroukis, 2021) show that school principals face a wide variety of problems during the COVID-19 outbreak. In this process, school principals may have tried to maintain education within strict epidemic measures, did not turn to innovative practices, or could not spare time.

According to the findings, the gender variable does not make a significant difference in all dimensions between the opinions of teachers about the innovation management competencies of school principals. Dönmez (2018) states that female and male teachers spend time in the same environments and accordingly they are affected by each other's thoughts, and in this context, the gender variable may not have created a significant difference.

There is no significant difference between the perceptions of school principals regarding innovation management competencies according to teachers' branches and educational level. Most of the participants (80.6%) have a similar level of education (bachelor's degree). Therefore, education level may not have created a significant difference. According to the research findings, the variable of seniority is another variable that does not make a significant difference in the views of teachers.

According to the research findings, the following recommendations can be made: Measures should be taken to improve the quality and effectiveness of in-service training for school principals rather than increase the number of them. All work and transactions in schools are limited by relevant regulations. This situation often prevents innovative practices. The flexibility of schools according to their opportunities and conditions can help increase innovative practices.

Halkla İlişkilerin Toplumsal Dönüştürücü Rolü ve İklim Krizi Üzerine Bir Deneme

Berrin BALAY TUNCER
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
bbalay@metu.edu.tr
ORCID ID:0000-0003-3249-188X

Derleme Makale

DOI: 10.31592/aeusbed.1038197

Geliş Tarihi: 18.12.2021

Revize Tarihi: 10.11.2022

Kabul Tarihi: 16.11.2022

Atf Bilgisi

Balay Tuncer, B. (2022). Halkla ilişkilerin toplumsal dönüştürücü rolü ve iklim krizi üzerine bir deneme. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 836-851.

ÖZ

Günümüz toplumunu açıklamaya çalışan kavramlardan biri de risk toplumdur. Kaynağı doğal olmayan insan tarafından imal edilmiş (neden olunmuş) belirsizliklere işaret eden bu kavram ile toplumlar çok farklı risklerle karşıya karşıyadır. Bu risklerden biri de iklim krizi ve buna bağlı doğacak olan ve hayatı derinden etkileyecek çok çeşitli risklerdir. Yeni yüzyılda riskler ve sonucunda oluşacak afetler büyük ölçüde küreseldir. Bu çalışmada; iklim krizinin etkilerini azaltmak amacıyla halkla ilişkilerin sosyo-kültürel yaklaşımı bağlamında toplumsal değişmeyi sağlayan dönüştürücü rolü üzerine neler yapabiliriz? sorusuna yanıt aranacaktır. Sürdürülebilirlik, iklim krizi ve ortak geleceğimiz arasında halkla ilişkilerle bir ilişki kurmayı denemektir. Çalışmanın amacı; halkla ilişkilerin risk yönetimindeki rolü ve bu konuda halkta farkındalık yaratarak, ikna ederek koruyucu önleyici davranış değişiklikleriyle değişimi dönüşümü bireysel hayatlarımıza kadar indirecek iletişim stratejileri üzerine odaklanmaktır. Risk iletişimi politikalarını hükümet, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları gibi makro örgütler oluşturmalıdır. Bu politikalar uluslararası kuruluşlar ve bu kuruluşların oluşturduğu çerçeve anlaşmalar, sözleşmelerle uyumlu şekilde yürütülmelidir. Ancak politikaları uygulayarak hayata geçirecek olan bireylerdir. Çalışma alanyazın üzerinden bir değerlendirmeye dayanmaktadır. Bu çalışma risklerin önlenmesinde bireyin dönüşümünü tartışmaya açması nedeniyle alanyazına katkı sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Halkla ilişkiler, risk toplumu, sosyo-kültürel yaklaşım, sürdürülebilirlik, Ulrich Beck.

An Essay on Climate Crisis and the Social Transformative Role of Public Relations

ABSTRACT

One of the concepts trying to explain today's society is the concept of risk society. This concept, which refers to the uncertainties that are unnatural and produced (caused) by humans covers the climate crisis and a wide variety of risks that will arise due to it and that will affect life deeply. This study will seek an answer to the following question: What can we do about the transformative role of public relations in providing social change in the context of socio-cultural approach in order to reduce the effects of the climate crisis? It tries to establish a relationship with public relations between sustainability, the climate crisis and our common future. The aim of the study is to focus on the role of public relations in risk management and communication strategies that will reduce the transformation of change as much as our individual lives by creating awareness and persuading the public in preventive behavior changes. The study is based on a literature review. Risk communication policies are created by macro organizations such as governments or institutions but are usually implemented by individuals. This study can contribute to the literature as it opens the transformation of the individual in the prevention of risks to discussion.

Keywords: Public relations, risc society, sustainability, socio-cultural approach, Ulrich Beck.

Giriş

Bu çalışma Ulrich Beck, Anthony Giddens, Scott Lash, John Urry gibi teorisyenlerin katkıda bulunduğu, risk ve risk toplumu kavramlarının sosyolojik olarak analiz edildiği teori üzerine temellenmektedir. Risklerin küreselleşmesiyle mekândan ve zamandan bağımsız olarak afetler yayılmaktadır. Sürdürülebilirlik, iklim krizi, ortak geleceğimiz ve halkla ilişkilerle risk iletişiminin, arasındaki ilişki genel hatlarıyla çizilecektir. Halkla ilişkilerin dönüştürücü rolü sosyo-kültürel yaklaşımla birey ve toplum desteğini sağlamanın iletişim açısından yolları irdelenecektir. Çalışmanın amacı, halkla ilişkilerin risk yönetimindeki rolü ve bu konuda halkta farkındalık yaratarak, ikna ederek koruyucu önleyici davranış değişiklikleriyle değişimi dönüşümü bireysel hayatlarımıza kadar indirecek iletişim stratejileri üzerine odaklanmaktır.

Ulrich Beck (1982) “risk toplumu”, Anthony Giddens’in (1996) “geç modernlik” olarak kavramlaştırdığı kaynağı doğal olmayan insan tarafından imal edilmiş (neden olunmuş) belirsizliklerdir. Risk, bir zarar veya kayıp durumuna yol açabilecek istenmeyen bir olayın ortaya çıkma ihtimali, bu olayın oluşmasının yaratacağı kayıp, hasar ve sakınca durumu olarak tanımlanmaktadır. Beck’in teorisinde risk toplumu; çevresel ve sağlıkla ilgili risklerle açıklanmaz. Bu risklerin yanı sıra modern hayatın birbiriyle ilişkili döngüsüne işaret etmektedir. Değişen çalışma koşulları, işçi sağlığı ve güvenliğinin yetersizliği, işsizlik, geleneksel aile örüntülerinin azalması, evlilik, çocuk bakımı, eğitim koşulları, kentleşme ve buna bağlı olarak farklılaşan yaşam örüntülerinin doğurduğu yeni ihtiyaçların yarattığı ekonomik yoksunluk, yoksulluk, ulaşım, yeterli beslenememe, dijital yoksunluk, vb. pek çok durum bireyler için yeni riskler doğurmaktadır. Başka deyişle kıtlık toplumunda, refahın bölüşümü/toplumsal eşitsizlik en temel sorundur. Bu riskler hem ulusal hem de uluslararası ve sınıfa özgü olmayan, yeni bir sosyal ve siyasi dinamizme sahip küresel tehditler yaratmaktadır. Bu risklerin ve belirsizliklerin sebebi modernleşmedir. Sonuç olarak çözümde modernleşme yaklaşımında meydana gelecek kapsamlı bir zihniyet dönüşümüyle olabilecektir (Beck, 2011).

Beck (2011) küresel risklerin ayırt edici özelliklerini şöyle tanımlar:

- 1- Mahalsizleşme (mekân ve mahallerden bağımsız) Dünyanın herhangi bir yerinde olan bir risk her yere yayılabilir. Çernobil, koronavirus vb.
- 2- Hesaplanamazlık: Prensipite sonuçları hesaplanamaz. Etkileri hemen ortaya çıkmadığı için ancak uzun bir zaman diliminde gözlenebilen sonuçlar ortaya çıkar. İklim kriziyle açlık, kıtlık ve bunlara bağlı olarak gerçekleşecek iç ve dış göçlerin tahmin edilemeyeceği gibi.
- 3- Telifi edilemezlik: Nedenleri ve sonuçlarını ortaya koymak zordur. Çernobil’de yaşanan insan kaybı, binlerce kişinin kanser olması ve çevreye ilişkin tahribat vb. tüm kayıpların kısa ve uzun vadede telifi mümkün değildir. Telifi mantığı çöker. Önleme ve öngörme ilkesi öne çıkar. Günümüzde koronavirus nedeniyle 2019 yılından beri milyonu aşan insanın ölümü, ekonomik, sosyal ve eğitim kayıpları sayabiliriz.

Giddens’a (2000, s. 37) göre risk, “gelecekteki olasılıklar düşünülerek etkin biçimde değerlendirilen tehlikeler”i ifade ettiğinden; geleceğe yönelmiş ve geleceğini kendisi belirlemek isteyen toplumlara ilişkin bir kavramdır. Giddens (2000), güven ve risk kavramlarının önemine vurgular. Modernitenin bir risk kültürü olduğunu; belirli alanlarda ve hayat tarzlarında genel riski azaltırken, öte yandan daha önce görülmeyen yeni risk faktörlerini oluşturduğunu vurgulamaktadır. Giddens (2010) riskleri iki grupta ele alır.

- 1- Dünya oluştuğundan beri var olan deprem, sel, heyelan, kasırga, salgın hastalıklar gibi doğal riskler,
- 2- Yapay riskler (imal edilmiş); yani insanlığın bilim ve teknolojik faaliyetlerinin doğurduğu modern yaşamla birlikte ortaya çıkan riskler; küresel ısınma, nükleer atıklar, atom bombasının kullanılması, savaşlar vb. bu kapsamdaki risklere örnek teşkil etmektedir.

Giddens, salgın hastalıkları birinci grupta değerlendirmektedir. Günümüzde virüslerin laboratuvar ortamında da üretilmesi hastalıkların yapay riskler içinde değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu dönemde sıklıkla tartışılan coronavirüsün kaynağının laboratuvar olması gibi. Risk kavramı her çağda vardır. Ancak Giddens’ın (2000) “yüksek etkili riskler” adını verdiği günümüzdeki riskler gücünü küreselleşme süreçlerinden almaktadır. Yüksek etkili riskler sonuçları bakımından çok sayıda insan üzerinde yaygın etkiye sahiptir. Örneğin nükleer kazalar, küresel ısınma, salgın hastalıklar vb. bu grupta yer alır. Riskler temelde beş kategoriye ayrılır: Ekolojik, sosyal, teknolojik, kültürel ve siyasal riskler.

İmal edilmiş belirsizlikler çağının toplumu, risk toplumdur. İçinden geçerken çokta fark etmediğimiz özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerle her gün yeni krizlerle karşılaşılmaktadır. Ancak risk toplumundan afet toplumuna geçmenin mihenk taşı Aralık 2019’ da başlayan pandemi dönemiyle gün yüzüne çıkan çoklu afetler, krizler dönemine girilmesidir.

Risklerin küreselleşmesini Beck (1996) “Bumerang Etkisi” benzetmesi ile açıklamaktadır. Küreselleşen riskler, ekonomik, toplumsal, kültürel, siyasal, sınıflar arası vb. ayrımlar yapmaz, dünyanın her yerinde aynı zamanda toplumun tüm kesimleri için aynı tehdidi oluşturur. Küresel riskin bizim çağımızda yaşadığımız en etkilisi koronavirüs pandemisi olmuştur. Küresel salgınla birlikte “hayatın durdurulması”, işsizlik, yoksulluğun yanı sıra iklim kriziyle birleşen katmanlı sorunlarla baş etmek zorunda kalınmaktadır. Gelecek otuz yılda iklim değişikliklerine bağlı olarak kuraklık, gıda kıtlığı ve deniz suyunun yükselmesi ile Dünyada başta Hollanda, Maldivler, İngiltere ve İtalya vb. ülkeler farklı boyutlara etkilenecektir. Türkiye’de ise Karadeniz kıyıları özellikle denizin doldurulmasıyla Rize, Ordu, Samsun gibi iller, İstanbul’un Bakırköy, Yenikapı gibi neredeyse tüm sahil şeridi sular altında kalacaktır (Orta Doğu Teknik Üniversitesi [ODTÜ], 2021). Saydığımız iklim değişikliğine bağlı krizlerin sonucunda büyük göç hareketleri iç ve dış göçlerin başlayacağı öngörülmektedir. Göçle birlikte ülkelerin sınırları çok zorlanacaktır. Belki de Dünya vatandaşı olma ütopyasının yolu açılacaktır. Suriye’de yaşanan iç savaşla birlikte göç eden binlerce kişinin Akdeniz’in, Ege’nin sularında kaybolup gittiği, gitmeye devam edeceği sürecin bir benzerinin oluşma olasılığı oldukça yüksektir.

Milenyumla birlikte artan felaket senaryolu Hollywood yapımları The Day After Tomorrow (Yarıdan Sonra), The China Syndrome (Çin Sendromu), Avatar, Ice Age (Buz Devri), WALL-E, Downsizing (Küçülen Hayatlar) farklı felaketleri ele alan bu filmler gerçek olmaya başlamıştır. Türkiye’yi en çok etkileyen Çernobil (1986) nükleer santralinin patlamasıdır. Yaşanan nükleer sızıntı havaya, denizlere ve yağmurla birlikte özellikle çay ve fındık gibi ürünlerle tüm Türkiye yayılmıştır. Sağlık, ekonomik ve çevre krizi hükümetler tarafından yokmuş gibi yapılarak geçirtilmiştir. 1987 yılından itibaren Karadeniz bölgesinde ve Trakya’da başta akciğer kanseri olmak üzere ölümcül hastalıklar baş göstermiştir. Karadeniz bölgesinde Kazım Koyuncu’nun öncülüğünde eylemler düzenlenmiştir. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından bu konuda bilimsel araştırmaların yapılması yasaklanmıştır. Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde Ali Gökmen, İnci Gökmen, Aykut Kence ve Olcay Birgül (çalışmaların başında trafik kazasında yaşamını yitirdi) birkaç cesur öğretim üyesi çalışma yapabildi. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB günlerce sakladığı) nükleer felaket başta Türkiye olmak üzere komşu ülkelerde binlerce kişinin ölümüne ve kanser hastası olmasına, yüzlerce çocuğun engelli doğmasına sebep olmuştur.

Küreselleşmeyle birlikte hem sosyal ve ekonomik krizler hem de çevreye, sağlığa ilişkin krizler yerelden dünyaya yayılmaya başladı. Koronavirüs hastalığı 2019 (SARS-CoV-2) [COVID-19] pandemisinin gösterdiği gibi ulusal mücadele ile bu sorundan kurtulmak mümkün değildir. Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) vurguladığı gibi hayatımızın normale dönebilmesi için mücadelenin küresel olması gerekmektedir. Bu nedenle küresel gelişmelerin yerel yansımaları dikkatle izlenmeli ve buna göre stratejiler oluşturulmalıdır (Balay Tuncer, 2020). Bir başka örnek ise; Çin’in ekonomik krizini de dünyaya ithal etmesidir. Özellikle bu bağlamda bugünler çok kritik önem taşımaktadır. Koronavirüste yaşanan kapanmalarla birlikte üretim başta gıda olmak üzere düşmüştür. 2021 yılı sonlarına yaklaşırken dünyayı *cip krizi* etkilemektedir. Başta otomobil, bilgisayar, akıllı telefonlarda talebin karşılanmaması nedeniyle yüksek fiyatların yanısıra otomotiv sektöründe üretimi azaltma, üretime kısa dönemli ara verme kararı alınmıştır.

Gezegeni, doğayı korumak için tüm toplumun bireysel değişimine dönüşümüne ivedilikle gerek duyulmaktadır. Yaygın ve hızlı etki için ise; devletlerin sürdürülebilir kalkınma amaçları doğrultusunda dönüştürücü politikaları oluşturarak, uygulamaya koymaları gerekmektedir.

Sürdürülebilirlik, İklim Krizi ve Uluslararası Antlaşmalar

Sürdürülebilirlik, iklim, çevre ve yaşamın devamı için önemli kavramların başında gelmektedir. Sürdürülebilirlik ile iklim krizi arasındaki ilişkinin çerçevesi uluslararası birçok antlaşmayla çizilmiştir. Bu antlaşmalar ile dünyanın bu sorundan korunmasını da sağlamaya çalışılmaktadır.

Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik 1970'li yılların başından itibaren kullanılmakla birlikte Birleşmiş Milletler desteğiyle Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından 1987 yılında yayınlanan “Ortak Geleceğimiz” raporunda tanımlanmıştır. Çalışma; Dünyayı tehdit eden çevresel sorunlar ve bu sorunların çözümü için millet ve milletlerarası seviyede yapılması gerekenleri raporlayan ilk geniş kapsamlı rapordur. Raporda sürdürülebilirlik; günümüzün gereksinimlerini yani ihtiyaçlarını karşılarken yarın düşünmek olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilirlik ve Kalkınma arasında girif bir ilişki bulunmaktadır. *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları* (SKA), bir başka ifadeyle *Küresel Amaçlar*, yoksulluğu sonlandırmak, yerküreyi korumak ve toplumların barış ve refah içinde yaşamasını sağlamak için küresel eylem planlamasıdır. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (2015), Birleşmiş Milletler’e üye 193 ülke tarafından kabul edilerek, Ocak 2016’da yürürlüğe girmiştir. Bu kapsamda 17 amaç ve 163 hedef belirlenmiştir. Bu amaçlar aşağıda şekil 1’de gösterilmiştir. (Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları SKA), Binyıl Kalkınma Hedeflerini temel alarak; iklim değişikliği, ekonomik eşitsizlik, yenilikçilik, sürdürülebilir üretim-tüketim, barış ve adalet gibi yeni kavramlara da yer vermektedir (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, UNDP Türkiye, 2021) Bu çerçevede ülkeler, küresel amaçlara ulaşmak için harekete geçmeye söz vermiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ise; bu konuda öncü bir rol üstlenerek sivil toplumla beraber eylem planını gerçekleştirilmesinde önemli bir görev üstlenmektedir.

Şekil 1. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (2021).

Sürdürülebilir kalkınma için küresel amaçlar <https://www.kureselamaclar.org/> adresinden 15.8.2021 tarihinde erişilmiştir.)

Sürdürülebilirlik bugünün ihtiyaçlarını karşılarken yarının ihtiyaçlarını düşündürmektedir. Sürdürülebilirlik; sosyal, ekonomik ve ekolojik hedeflerin üzerinde odaklanmaktadır. Sosyo-ekonomik ihtiyaçların karşılanması ekosistemin taşıma kapasitesi ile sınırlıdır. Dünya üzerinde yaşam ancak gezegenin sunduğu sınırlı olanaklar içinde yürütülebilir. Bu nedenle sürdürülebilirlik ve kalkınma birbirleriyle çok yakından ilintili kavramlardır. Kalkınma bir vizyon, bir ilerleme biçimidir. Aynı zamanda yaşam, kalkınmayla birlikte kaynakların korunmasını hedeflemektedir. Bu nedenle sürdürülebilirlik nesiller arasında adalete işaret etmektedir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı; kuşaklar için (intrageneration) ve kuşaklar arası (intergeneration) dayanışma ve adalet kavramlarını temel almaktadır. Kaynakların bugünün ihtiyaçlarını karşılaması sağlanırken, gelecek kuşakların da kendi gereksinimlerini karşılamaları sağlayabilmek için elde olan imkanların sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin yani sosyal dayanışmayla ekonomik yapılabirliği artırmada ki ekolojik sorumluluğunu yerleştirmek için bir dizi eylem planını gerçekleştirmeye odaklanmaktadır. Bir başka deyişle ekonomi ve çevrenin uyumunu sağlamaya işaret etmektedir. Sürdürülebilir kalkınma toplumdaki tüm bireyler, gruplar kadar küresel, bölgesel ve yerel toplum düzeyinde tüm paydaşları yakından

ilgilendirmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için çeşitli uluslararası anlaşmalar yapılmış kimi ülkeler bunları uygularken, kimi ülkeler de uygulamaları erteleme ya da kaçınma davranışı göstermektedir.

Sürdürülebilir kalkınma en temel haliyle üç daire modeli (circle model of the three pillars) ile açıklanmaktadır. Model sürdürülebilirliğin, ekonomik, sosyal ve çevresel üç boyutunun eş anlı ve eşit kalkınması ile mümkün olduğunu savunmaktadır. Ekonomik boyut, mal ve hizmetlerin, doğal kaynakların aşırı tüketimini engelleyerek, üretimi destekleyen bir sistemi kapsamaktadır. Modelin çevresel boyutu, kaynakların özerkçe yönetilmesini ve çevreye zararsız yapılmasını kasteder. Sosyal boyut ise; kazanç ve toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetken, siyasi güvenirliliğin olduğu ve katılımcı bir sistemdir (Anand ve Sen, 1996).

İklim Krizi

Türkiye Bilimler Akademisi'ne (TÜBA) göre iklim, “belirli ve uzun bir zaman aralığında yeryüzünde belirli bir yer için atmosferin sıcaklık, nem, yağış şekli ve miktarı, rüzgârlar gibi gözlemlenen özelliklerinin ortalama ve uç değerlerinin genel durumu” olarak tanımlanmıştır. Hava durumu ise; kısa döneme işaret eden hava şartlarıdır. İklimin değiştiği, farklılaştığı bilenen bir gerçektir. Bu değişikliğin insanların kullanımından kaynaklandığı konusunda fikir birliğine varılmıştır. Birleşmiş Milletler bünyesindeki Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) raporladığı 2021 iklim sonuç bildirisinde yaşadığımız değişikliklerle sıcaklık 1.5 derece artacaktır. Değişim yaygın, hızlı ve yoğun olacaktır. Bu dönüşümle birlikte yaz mevsimi uzun, kış mevsimi ise kısacaktır.

İklim değişikliğiyle birlikte *ilkim krizi*, *iklim adaleti* ve *iklim direnci* gibi kavramlar tartışılmaktadır. İklim adaleti; doğanın ve insanların hakları olduğunu devletlerin ise bu hakları korumak için yükümlülükleri olduğunu savunur. Aynı zamanda devletleri denetleyerek ve endüstriden hesap sorarak adaletin sağlanmasında öncü rol oynayan bir harekettir (Greenpeace, 2021). İklim direnci bir topluluğun, işletmenin maruz kaldığı bir tehlikeyi önleyebilme, dayanabilme ve doğru yanıtlar oluşturarak kurtulma çabasıdır.

Çevresel risk karşısında, Paterson'ın (2002) işaret ettiği, kilit sorulardan biri, ilk etapta neyin risk olarak yorumlanacağını kimin tanımlayacağıdır. Bu sorunun yanıtı; krize karşı yanıtı oluşturmanın temel dayanağıdır. Bu yanıtla birlikte devletler, hükümetler, kurumlar iklim krizine yaklaşımlarını büyük ölçüde ortaya koyabilecektir (Moloney, 2006).

Uluslararası Antlaşmalar ve Türkiye Üzerine

Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Bilimler Akademisi'nin Ulusal Araştırma Konseyi (1983), Ulusal Araştırma Konseyi (2001) ve küresel odaklı uluslararası kuruluşların raporlarından elde edilen kanıtlarla küresel ısınmanın tehlikeleri hakkında uluslararası bir bilimsel fikir birliğine varılmıştır. Dünya İklim Programı (1985) ve Hükümetlerarası İklim Değişikliği Panelleri (1990, 1995, 2001, 2007 yıllarında) ve forumlar toplanmıştır. Tüm dünyada, ilgili hükümetlerin, kurumlarının temel alacağı çok güçlü kanıtlar ve ne gerektiğini tavsiye eden bilgi birikimi oluşturulmuştur (Ereut ve Segnit, 2006). Bu saptama ile iklim değişikliğinin artarak yaşanacağı kesinleşmiştir.

Afet politikalarında küreselleşmenin, 90'lı yıllarda başladığı kabul edilebilir. Birleşmiş Milletlerin 1990-2000 yılları arasındaki Uluslararası Doğal Afetlerin on yılı olarak kabulü, Rio Dünya Zirvesi (1992), Yokohama Deklarasyonu ve Eylem Planı (1994), afet azaltılmasında 2000 yılında Birleşmiş Milletler'in Çevresel Sürdürülebilirliği Binyıl Kalkınma Hedefleri'nden biri olarak ilan etmesi ilk adımlar olarak ifade edilebilir.

Hyogo Çerçeve Eylem Planı (2005-2015), Hyogo Çerçevesini temel alan afet kayıp ve risklerinin azaltılmasına odaklanan Sendai Çerçevesi (2015-2030), Dünya İnsani Zirvesi, (23-24 Mayıs 2016), iklim değişikliği programının çerçevesini oluşturan Paris Anlaşması da (4 Kasım 2016)

bu kapsamda örnek verilebilir. Bu toplantılarda elde edilen veriler çok hızlı harekete geçmeyi gerektirmektedir. Bu çalışmalarla 2015 yılına kadar ülke politikalarına, programlarına uyumu ve çevresel kaynakların kaybını tersine çevirmeye amaçlayan yöntemler ortaya konuldu Dünya Kent Verileri Konseyi (The World Council on City Data [WCCD], 2021). Ancak bu eylem planlarının pekçok unsuru yerine getirilmedi. Türkiye'nin de taraf olduğu bu sözleşmeler, aynı zamanda Türkiye'nin ulusal afet politikaları için de üst politika belgesi niteliği taşımaktadır.

Birleşmiş Milletler Afet Riskini Azaltma Ofisi (United Nations Office for Disaster Risk Reduction) [UNDRR]), 2000-2019 yılları arasında dünya üzerinde 7 bin 348 adet büyük afet yaşandığını tespit etmiştir (UNDRR, 2020). Geçtiğimiz 20 yılda insanların %90'dan fazlası olumsuz hava olayları ve iklim değişikliğinden etkilenmiştir. Afetlerin farklı birçok krizi tetiklediği de bilinmektedir. İklim değişikliğinin, artan sanayileşmenin, çarpık kentleşmenin, ormansızlaşmanın, çölleşmenin, bitki örtüsünde değişimin ve kötü tarım ve hayvancılık uygulamaları ile yok olan türler doğal yaşam alanlarının kaybının bugün karşı karşıya olduğumuz Covid-19 salgını gibi farklı birçok krizini karşımıza çıkarmaktadır. Pandeminin yanısıra küresel ısınmaya birlikte dünyanın birçok yerinde Amerika Birleşik Devletleri'nde(ABD), Avustralya'da ve Türkiye'de 2021 yazında oldukça büyük ve günlerce süren orman yangınları yaşanmıştır.

Küreselleşme artık belirli jeopolitik bloklardaki belirli ülkelerle, kişilerle sınırlandırılmaz. Bugün iklim değişikliğinde en belirgin olan birden fazla "sınır ötesi riskle" karşı karşıya kalınmasıdır.

Uluslararası anlaşmalar bağlamında iklim krizine yol açan başta ABD ve Çin olmak üzere bu anlaşmalara imza koymayan ya da çekinceleri bulunan en çok karbon gazı üreten ülkeler, Glasgow İklim Zirvesinde (11.11.2021) yaptıkları görüşmede ikili anlaşma yaparak karbon salınımını azaltacaklarını açıklamıştır. Türkiye, 2009 yılında Kyoto protokolüne taraf olmuş ve Paris İklim Anlaşması 10 Kasım 2021 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 28.10.2021 tarihinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığının ismi Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak değişmiştir.

Halkla İlişkilerin Dönüştürücü Rolü ve İklim Krizi

Halkla ilişkiler mesleğinin son yıllarda etkisi ve etkinliği giderek artmaktadır. Özellikle toplumsal değişmeye etkisi bu makalede ilerleme bağlamında ele alınmaktadır. Buradan hareketle halkla ilişkilerinin dönüştürücü rolü iklim krizinde sosyo-kültürel yaklaşımla ele alınarak açıklanmaya çalışılacaktır.

Halkla İlişkiler ve Sosyo-Kültürel Yaklaşım

Halkla ilişkiler iletişim stratejilerini kullanarak hedef kitlelerin bilgi düzeyini artıracak ve farkındalık yaratacak eğitim programı düzenlemek, bilgileri güncellemek, kişileri ikna ederek davranış değişiklikleri yaratmaktır. İster kurum, ister toplum olsun performansını artırma, sorumluluk alanlarını belirleme, çalışanlarını karar mekanizmalarına dahil etme, farkındalığı artırma şeffaflık uluslararası standartlara uyma, aynı zamanda raporlama ve çalışmalarını izleme-değerlendirme yapabilmelidir. Halkla ilişkiler stratejik ve etkili bir örgütsel işlev olarak propagandadan farklı etik değerleri olan meslek olarak konumlanmaktadır (L'Etang, 2013).

Halkla ilişkiler makro boyutta kamu düzeninin korunması, demokratik katılım yönetim yönetilen ilişkisini en üst düzeyde tutarak halkla devletin yakınlaşmasının bir aracıdır. Halkla ilişkilerin disiplinlerarası oluşu işlem çevresine çok yönlü bakabilmeyi getirmektedir. Halkla ilişkileri kamu yönetiminin bir işlevi olarak kabul eden yaklaşımda, halkla ilişkilere doğrudan siyasal bir işlev yüklenmez. Ancak kamu politikalarına destek sağlanması ve meşruluk kazandırmasına destek olarak görülmektedir (Uysal, 1998).

Halkla ilişkiler bir yanıyla bilgi verme, tanıma, bilgi eksikliğini gidermeye dönük planlı iletişim çalışmalarını yürütürken, diğer yanıyla hedef kitlenin belli görüş, düşünce ve davranışlarında değişim yaratmayı hedeflemektedir. Amacın gerçekleşmesi için hedef kitlede beklenti yaratarak

beklentinin nasıl giderileceğine dair yürüttüğü kampanyalarla bu dönüşümü sağlamaya odaklanmaktadır. Beklentinin karşılanması uzun erimli bir süreçtir. Bu bağlamda bilgi vermek, ikna etmek ve bütünleştirmek (Ertekin, 1986; Sezer, 1998) dönüştürmek sürecin aşamalarıdır.

Halkla İlişkilerin Dönüştürücü Rolü ve İklim Krizi

İklim değişikliğine sebep olan gazlar nereden ve nasıl salındığından bağımsız olarak hızla atmosfere dağılır. Sonuçları yerel, bölgesel ve farklı seviyelerde bütün dünyayı etkiler. Bu nedenle Hulme (2009) iklim krizinin çözümünün de küresel bir mücadeleyi gerekli kıldığını ifade etmektedir. İklim değişikliğinin betimlenmesi; insan faaliyetleri sonucu olduğunun kanıtlanması, aşırı hava olaylarının artışının iklim değişikliğini hızlandırdığı, yeni hastalıklara, ekonomik ve sosyal sorunlara neden olduğunun belirlenmesi ve çözüm yöntemlerinin oluşturulması da yıllar süren disiplinler arası çalışmaların sonuçlarıdır. Hulme (2009)... karmaşık bir soruna ilişkin farklı görüşler ve konunun aciliyeti disiplinler arası çalışma, bilimsel uzlaşma ve bilim insanlarıyla politika yapımcılar arasında uyumlu bir çalışmayı gerektirdiğini belirtmektedir (Akt. Şahin ve Erensü, 2020). İklim değişikliğiyle olumsuz hava olayları, kutup buzullarındaki erime, deniz seviyelerindeki yükselme ve kuraklık hızla etkili olurken, bilim insanlarının ve aktivistlerin uyarıları artarken, halkın duyarlılığında ve konunun politika yapımcılarının tercihlerinde belirgin bir değişim olmaması oldukça dikkat çekicidir.

2000'li yıllar halkla ilişkileri yönetimin işlevi alanından çıkararak daha geniş kapsamlı kültürel çalışmalardan faydalanan kültürel yönlendirici, dönüştürücü bir işlev üstlenmeye başlamıştır. Edwards ve Hodges tarafından bu işlev *kültürel dönüşüm* olarak tanımlanmaktadır. Kültürün hem halkla ilişkiler uygulamalarında hem de alanın konumlandırılmasının yanında toplumsal yapıları ve ideolojileri ifade eden kültürel kimlikleri inşa etmede ciddi etkisi bulunmaktadır. Halkla ilişkiler uygulayıcıları belirli kültürel gruplara ait olan kamularla iletişim kurmakta, aynı zamanda *kültürel aracı* olarak kültürün üretimine dâhil olmaktadır (Balay Tuncer, 2005). Bu yaklaşımla Halkla ilişkiler uzmanları, *kültürel araçlar* olarak tanımlanır. Pierre Bourdieu'dan esinlenen bu kavram ile halkla ilişkilerin hem toplumu etkileyen ve toplumdan etkilenen hem de kültürü (yeniden) oluşturan ve kültür tarafından (yeniden) dönüştürülen bir meslek olduğunun altı çizilmektedir.

Bu çalışmada halkla ilişkilerin kültürel aracı olma işlevi olumlu *dönüştürücü* olarak alınmaktadır. Ancak tam tersi olumsuz işlev ve söylem üstlendiği zamanlarda olmaktadır. Jürgen Habermas'ın (2014) "Kamusallığın Yapısal Dönüşümü" kitabında, kamusal alanın dönüşümünde halkla ilişkilere olumsuz bir rol yüklemektedir. Habermas'a (2014, s. 321) göre halkla ilişkiler, kamuoyunu "yeni otoriteler ve simgeler oluşturup kabul ettirerek" yönlendirir. Habermas'a göre; "yanlış bilinç" üreten ve kamuyu yönlendirmeyi amaçlayan halkla ilişkiler kamusal alanın bozulmasına neden olarak kamusal alana "ihanet etmektedir". Eleştirel halkla ilişkiler teorileri, halkla ilişkilerin demokratik süreçleri, kamusal alanı ve sivil toplum kuruluşlarını güçsüz kıldığı belirtilmektedir. Halkla ilişkiler, sadece kurumsal çıkarları göz önüne aldığı için kamusal alana zarar vermektedir (L'Etang, 2013). Egemen halkla ilişkiler yaklaşımının, halkla ilişkileri yönetsel bir araç olarak kavramsallaştırmasına ve kaynak eşitsizliklerine, iktidar sorunun görmezden gelmesine eleştiri getirmektedir. Halkla ilişkiler uygulamalarının egemen çıkarları yeniden üreten ideolojik bir aygıt olduğunun altının çizilmesi gerekir (Akçay, 2021). Örneğin Paterson (2002), Başkan Bush'un 2001 yılında Kyoto Protokolü'nden çekilme kararında petrol, kömür, çelik ve elektrik gibi hâlâ güçlü endüstrilerin başka deyişle güçlü lobilerin etkisi olduğunu belirtmektedir. Yine bu bağlamda, Başkan Trump 2017 yılında Paris İklim Anlaşması'ndan çekilmiştir. 2021 yılında yapılan Glasgow İklim Zirvesi'nde ise, fosil yakıt lobilerinin çalışmaları eylem planı kararlarını oldukça olumsuz etkilemiştir.

Bourdieu'nun tercihler, tüketici davranışları ve hayat tarzlarını açıklamak üzere habitus, alan ve toplumsal konum kavramlarını bütünleştirme biçimi halkla ilişkiler uygulamalarının kültürel bir bakış açısıyla irdelenmesinde açıklayıcı olabilmektedir. Ihlen (2009) Bourdieu'nun sosyolojisinden geliştirilebilecek bir halkla ilişkiler yaklaşımının, hakim teorilerden daha gerçekçi olacağını ifade ederken bunu imgelemiştir. Bourdieu teorisinde; sözlü yetenek, genel kültürel farkındalık, estetik tercih, bilimsel bilgi, eğitsel başarı (Swartz, 2013) gibi geniş bir yelpazeden kaynağını alan; kimlik, kültürel alışkanlıklar, tüketim pratikleri ve beğeni yargılarına ilişkin ayırt edici ve betimleyici bir

kategori (Köse, 2009) oluşturmaktadır. Bu yaklaşım halkla ilişkilerin; toplumsal düzenin işleyişinin bir parçası olarak yaşam tarzlarının tanımlanması ve biçimlendirilmesi rolünün anlaşılmasını sağlar.

Bu çalışmada; halkla ilişkileri yönetimin bir işlevi olmaktan çıkarak daha büyük ölçekte sosyo-kültürel yaklaşımda ele alan teorilerde toplumu dönüştürücü rolüyle, davranış değişikliği yaratarak iklim krizinde neler yapılabilir? sorusuna yanıt aranacaktır. Sosyo-kültürel yaklaşım, halkla ilişkilerin toplumsal etkilerine odaklanarak onu aldığı bu söylemsel sorumluluk noktasından Edwards ve Hodges'un (2011) örgütsel bağlamda işlevsel bir süreç olarak görülmekten, toplum tarafından yapılandırılan iletişimsel sürecin şekillendirilmesinde rol oynayan sosyo-kültürel bir eylem olarak algılanmaya doğru evrilmektedir. Hhalkla ilişkiler yeni bakış açısıyla; toplum tarafından kurulan toplumsal gerçekliğin iletişim süreçleri ile biçimlendirildiği kültürel bir etkinliktir. Yeni toplumsal ve kültürel anlamların üretildiği ve yaratılan bu yeni anlamların zaman içinde toplumsal dokunun bir parçası haline getirildiği etkileşim alanı olarak görülmektedir. Bu çerçevede, uzun yıllardır halkla ilişkiler, toplumsal bir pratik olarak konumlanmakta ve halkla ilişkilerin *anlam yaratımı* ile olan ilişkisi vurgulanmaktadır. Halkla ilişkilerin toplumsal bir pratik olduğunu ve halkla ilişkiler uygulamalarının/çalışmalarının toplumsal çıktılar üretebildiğini ileri süren yaklaşımları temel alan bu çalışma ile halkla ilişkiler uygulamalarında üretilen anlamların ortak yaratıcıları olarak iletişim süreçlerinde etkin birer aktörü olarak tanımlanmaktadır.

Sosyo-kültürel yaklaşım; öncelikle çevrenin akışkan ve değişken olduğuna dikkat çekerek, tüm halkla ilişkiler pratiklerini başkalarıyla paylaşılabilir anlamlar ve anlayışlar üzerinde inşaa edebilmektedir. Halkla ilişkiler uygulayıcıları, hedef kitlenin algısını biçimlendiren bilginin yaratıcısı olarak iletişim akışının en önemli yapı taşıdır.

Halkla İlişkiler ve Risk Yönetimi

Dünyada ve özellikle Türkiye'de afet yönetiminden, risk yönetimine önem veren yaklaşım ve uygulamaya geçiş önem kazanmalıdır. Afet oluşmadan ekonomik, fiziki, sosyal, siyasal tüm yönleriyle zararları önleme veya azaltmaya dönük koruyucu-önleyici politikalar üretmek daha ekonomik ve rasyoneldir.

Risk kavramı; hem tehlike hem de tehdit kavramlarını kapsadığı öncelikle tehlike analizi yapılmış bir olay için olabilirlik olasılığı (Kadioğlu, 2011) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım istatistiksel bir vurgu içerirken, çoğu zaman potansiyel veya yakın zarar oluşturma düzeyine işaret etmektedir.

Yeni kamu yönetimi paradigmasının yönetim anlayışı, toplum destekli afet-risk yönetimini vurgulamaktadır. Bir başka ifadeyle devletin belirleyici olma rolünden uzaklaşarak, yetki ve sorumlulukların merkezden yerelde belediyeler, özel sektör, vakıflar, dernekler aile ve bireylere kadar en küçük birimlerle paylaşılması, yerel ve merkez dışı aktörlerin güçlendirilmesini amaçlanmaktadır. Risk yönetiminin etkin ve verimli uygulanabilmesi, toplumun desteği olmadan neredeyse imkânsızdır. Afete hazırlıklı bir toplum veya afete dirençli toplum, afetlerden en az etkilenen ve kısa sürede normale dönebilen toplumdur. Afetlerde iyileştirme çalışmaları uzun erimli ve risk yönetimi gözetilerek yapılması, bütünlükli afet riski yönetimini döngüsellik ile sağlayabilir (Özler, 2020). Afetler tümüyle önlenemese de bireylerin eğitimde edindikleri bilgileri uygulayarak alabilecekleri önlemler can ve mal kayıplarını azaltabilecektir. Diğer yandan kamunun risk azaltma faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olan yerel örgütlenmeler, bu çalışmaları denetleyerek ve geri bildirim vererek politikaların paydaşı olacaktır.

Halkla İlişkiler ve Sürdürülebilirlik

Çevreye yönelik davranışları değiştirmeye ve iletişim stratejilerini belirlemeye dönük çeşitli teoriler bulunmaktadır. Grob'un (1995) önerdiği *yapısal model* çevresel davranış belirleyeni olarak kişisel değerler, çevresel farkındalık, duygular ve algılanan kontrolün (kendi eylemleriyle) bir birleşimi ile açıklamaya çalışmaktadır.

İklim değişikliğini azaltmaya yönelik davranışları açıklama çabalarından biri de Değerleme teorisi. Değerleme teorisyenleri (Scherer, 1999) bir kişinin diğer insanlar ve durum hakkında değerlendirmelerde (yargı) bulunmak, özellikle kişinin kendi hedeflerine ulaşması üzerindeki etkilidir. Bu yargılar bireylerde öfke, korku veya utanç gibi duyguları uyandırır. Uyarılmış duygular genellikle kişiyi duygulara uygun davranışlarda bulunmaya yönlendirmekte ve bu hedeflere ulaşmak için yardımcı olabilmektedir.

İklim değişikliği ile ilgili çevresel davranışı etkileyebilecek ek değişkenler olarak alışkanlık, kimlik, bilgi ve özgeçmiş gibi kişisel faktörlerin yanı sıra teşvikler veya engeller ve rol modeli olan kişilerin davranışları, bu tür değişkenleri etkilediği tespit edilmiştir. Halkla ilişkilerin dönüştürücü stratejisi için aşağıdaki öneriler verilmektedir.

1. Kişisel refah değil, toplumsal refahı veya doğal dünyanın korunmasını vurgulayın.
2. Faydacı sonuçlardan ziyade ahlaki sonuçlara öncelik verin.
3. Maddi hedefler (ekonomik büyüme) yerine maddi olmayan hedefleri (ifade özgürlüğü, insan hakları) öne çıkarın.
4. Kısa vadeli sonuçlardan ziyade uzun vadeli sonuçlara odaklanın.
5. Muhafazakâr veya hiyerarşik olmak yerine liberal veya eşitlikçi, sosyal düzenlemeler yapın (Stern ve Dietz, 1994; Akt. Patchen, 2010).

Davranış değişikliğine neden olabilecek önemli bir faktör ise, *kişinin kendi imajıdır*. Bir kişinin değerleri kısmen kendi imajıyla şekillenebilir. İnsanlar genellikle kendi imajlarını geliştirecek şekilde hareket etmek isterler (Clayton ve Opatow, 2003). İnsanların sahip olabileceği sosyal ve kişisel kimlikler doğrudan çevresel eylemlerinde de etkili olmaktadır. Kişinin "Ben kimim?" sorusuna verdiği yanıt önemlidir. Kişiler kendilerini tanımlarken öncelikle anne - baba, kardeş, yazar sonrasında çevreci, aktivist, hayvansever ve doğasever kimliklerini ifade etmektedir. Bu tür öz imajlar, katılımcıların sivil eylemleriyle önemli ölçüde ilişkilidir (Kempton ve Hollanda, 2003). Bu nedenle "Ben kimim?" sorusu dönüştürücü olabilir.

Harekete geçmek, motive olmak için insanların bazı kişisel sorumluluklarını da görmeleri gerekir. Bireylerin gördükleriyle harekete geçme olasılıklarının daha yüksek olduğunu bilinmektedir. Kişisel eylemler, her bireyin ahlaki, dini, toplumsal, ailevi veya diğer değerler) sorumluluğunu da şekillendirir.

Yaşadığımız süreç hem etik hem de pratik olarak artan sorumlulukları beraberinde getirmektedir. Halkla ilişkiler küresel meselelere müdahale ederken; odak noktası, endişeleri artırmak/azaltmak, fikir birliği oluşturmak, uyum istemek veya direnmek olsun hangi davranışa yönlendirebileceğinin etkisi büyüktür.

Sürdürülebilir iletişim (Communications Sustainability) (Futerra, 2005) adlı raporunda iletişimin rolünü üç temel iletişim stratejisi üzerine temellendirmektedir.

1. Hedef kitle belirleme: Hedef kitleler bizim mesajlarımızı ulaştırmak istediğimiz ve bu mesajları hangi yollarla ulaştırmaya çalışacağımız kitleye işaret etmektedir. Yaş, cinsiyet, eğitim, gelir vb. sosyo ekonomik farklılıklardan dolayı mesaj stratejilerimizi de değiştirmemiz gerekmektedir. Hedef kitleye mesajı iletmek istediğiniz kanalı da farklılaştıracağımız küçük gruplara göre oluşturulmalıdır. Hedef kitlelerinin ilgisine göre kalkınma hedefinin mesajını da belirlenmelidir.
2. Başka konularda bağlantısının kurulması: Sürdürülebilirlik tek başına bir kavram değildir. Özellikle sürdürülebilir kalkınma hedeflerini dikkate aldığımızda birbirine bağlı örneğin sağlık, istihdam, refah, yaşam vb. çok katmanlı bir kavrama işaret etmektedir. Bu nedenle sürdürülebilirlik çok amaçlı bir süreçtir. Bu bağlantıların iyi kurgulanması gerekmektedir.
3. Kişisel ve pratik olma: Sürdürülebilirlikte insanların yani hedef kitlelerin her düzeyde teşvik etmenin yolları aranmalıdır. Bu nedenle verilen mesajların tüketicileri anlamasını basit, hayatında çok rahatlıkla uygulayabilecekleri eylemler olmalıdır. Kamu, özel kuruluşlar ve

sivil toplum örgütleri farklı boyutlarda ama birbirinden kopuk birçok çalışma yapmaktadır. Örneğin Finish “Yarının Suyu” projesi, Ciff “Temiz Deniz Projesi” gibi bu örnekleri çoğaltabiliriz. Özellikle büyükşehirlerde yapılan kompost (çöpünü turşulamak) gibi etkinlikler, Buğday Derneği, Kokopelli Şehirde, vb. sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları bulunmaktadır. Ancak kent ve köy ayrımında hedef kitlelere farklı farklı bilinçlendirme ve uygulama alanları göstermenin yollarını bulmamız gerekmektedir.

4. Kişisel ve pratik olma ve kampanyanın çelişkisi: Bu çalışmada önerdiğim madde ise; iletişim kampanyası ile kişisel ve pratik olana yaptığımız katkı ile yürüttüğümüz kampanyalar arasında içerik biçim ve iletişim stratejisi açısından çelişkilerin oluşmamasıdır. Son yıllarda yürütülen *Sıfır Atık* projesinde olduğu gibi market poşetleri bir yandan yasaklanırken, markette ücret karşılığı plastik poşetler satılmaktadır. Poşetlerin üzerinde sıfır atık sloganı yazılmaktadır. Bu bağlamda kamuda sıfır atık birimlerinin kurulmuş ve tüm kamu kuruluşlarının her bir birimine onlarca plastik çöp kutusunu dağıtım yapılmıştır. Plastik poşet yerine file, bez çanta kullanılabilirdi gibi plastik çöp kutuları yerine geri dönüştürülebilir malzemeden üretilen çöp kutuları verilebilirdi. Uygun yerlerde kullanılmış boş variller geri dönüşüme gidecek maddelerin renklerine boyanarak kullanılabilir. Yeni kirlilik yaratmak yerine olanı dönüştürmek yararlı olacaktır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

İklim değişikliği dünyanın her yerinde üretilen sera gazı emisyonlarından kaynaklanan küresel bir sorundur. Yaygın etkisi başka deyişle risk çarpanı da oldukça yüksektir. Bu nedenle, yoksulluk, siyasi istikrarsızlık ve sosyal gerilimler, göçler vb. ekonomik, siyasi ve toplumsal stres faktörlerine yol açacağı ve bu krizleri ağırlaştıracağı açıktır. İklim değişikliği insan sağlığı üzerinde hem doğrudan (sıcaklık artışı), hem de dolaylı (bulaşıcı hastalıkların yayılması, gıda güvenliği, gıda kıtlığı, su kıtlığı, iç ve dış göçler ve ruh sağlığının bozulması vb.) pek çok etkiye sahiptir (Macar ve Asal, 2020). Küresel sıcaklıkların artması sonucu oluşan kuraklık, sel, taşkınlar, hortumlar, orman yangınları, göllerin kuruması, gıda güvenliği gibi ekolojik sisteme yönelik farklı olumsuzluklar, krizlerin daha hızlı oluşmasına neden olmaktadır. Genel olarak yukarıda saydığımız nedenlerle (McKie ve Galloway, 2007) çevreyle ilgili sorunları küresel bir boyuta entegre etme ihtiyacı, sonuçları derleyecek, ilan edecek ve çalışmaları teşvik edecek uluslararası bir halkla ilişkiler organının kurulmasına da acil bir ihtiyaç olarak görülmektedir.

Halkla ilişkiler çalışmalarının bir ayağı olarak lobicilik faaliyetleriyle olumlu ve olumsuz anlamda iklim krizinde de oldukça sık karşılaşmaktayız. Bu çalışmadaki çabamız, halkla ilişkilerin dönüştürücü rolünün, halkla ilişkilerin daha gerçek bir küresel gelecekle özdeşleşmek için ağırlıklı olarak şirket merkezli yöneliminden, milliyetçi eğilimlerinin ve gezegenin bitki varlığını (florasını), faunasını ve dokusunu ihmal etmesinin ötesine nasıl geçebileceğinin sorgulamasının altını çizilmesi gerektiğidir (Shrivastava, 1999). Aksi takdirde varsayılan konumuyla halkla ilişkiler, duygusal-ekonomik kesişimlerden ve gelecek iklim araştırmalarından elde edilen son içgörülerden habersiz, yansıtıcı, sözde mantıksal iletişim desteği sağlamaya devam edecektir.

Çevre karşıtı şirketler veya ittifaklar daha fazla kaynağa sahip olduğundan, özellikle Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde halkla ilişkiler mesleği, şu anda gezegeni gerçekten küresel bir şekilde tehlikeye atan yüksek riskli iklim değişikliğini desteklemek için ekonomik olarak yapılandırılmış şirketlerin egemenliğinde yürütülmektedir.

Özellikle coronavirus pandemisi toplumların çok yakından hissettikleri bir tehdit karşısında yaşam tarzlarını, alışkanlıklarını ve davranışlarını değiştirebileceğini göstermiştir. Toplumların uyum sağlamaları, devletlerin toplumsal hareketliliği, ticareti, siyaseti, toplantıları, konferansları, diplomasiyi durma noktasına getirmeleri bu dönüşümün hızla gerçekleşeceğine dair emareler vermektedir. Benzer şekilde insanlar olası iklim değişikliği ve düzeltici eylemlerde fayda gördükçe, iklim değişikliğine karşı hareket etmeye daha yatkın olabilir. Bununla birlikte çoğu insan yaşam tarzlarında büyük değişiklikler yapmaya istekli değildir. Bu nedenle iletişimcilerin, ima etmek yerine açık iletişim kurmalarını gerekmektedir. Örneğin; iklim değişikliğine karşı koymak için daha az tatmin

edici bir yaşam tarzını kabul edin yerine sınırlı da olsa birçok olumlu sonucun elde edilebileceği öne çıkarılabilir. Ayrıca toplumsal ve kişisel faydaları da vurgulayabilirler. Örneğin Yarının Suyu projesinde Finish bulaşık deterjanı kullanırsanız bulaşıkları sudan geçirmeden yıkayabilir ve bu sayede günde 11 litre yılda 70 ton su tasarrufu sağlayabilirsiniz. Göllerimiz kuramaz ve 2030’da Türkiye’yi bekleyen su krizine engel olabilirsiniz iletişim strateji ve uygulamaları üzerine kurulmuştur. Mesaj basit, açık ve hayatlarımızı zorlamayacak bir seçenek sunmaktadır. Çöpleri ayrıştırmak, organik çöpleri bahçeye gömerek toprağı iyileştirmek ve gübre kullanımı azaltmak gibi örnekleri çoğaltabiliriz.

Beck’in “Risk toplumu” ile Giddens’in “geç modernlik” olarak tanımladıkları dönemin belirleyici özelliği herhangi bir olayın küreselleşme hızı, dinamizmi ve herkesi etkileme biçiminde yatmaktadır. Modern yaşamın tehlikeleri mekânsal, zamansal ve toplumsal bakımdan bağımsız ilerler. Risk kavramı toplumun gelecekle baş etme ve kendisinin değişimi konusundaki bakış açısına göre şekillenecektir. Toplumsal yaşama bilinçli müdahale gerekmektedir. Risklerin ve onların yol açtığı belirsizlikler küresel düzeye yayılabildiği gibi zamanın başka noktalarında da yıkıcı etkiler yaratabilir. Bir başka deyişle modernizm; tıp, teknoloji, tarım, endüstri vb. pek çok alanda olağanüstü değişimlere yol açarken, pek çok olumsuzluğa da neden olmaktadır. “Modernizmin karanlık yüzüdür” olarak ifade edilen bu durum modernizm iki yüzünü ifade etmektedir. Beck’in *risk toplumundaki*; mahalsizleşme, hesaplanamazlık ve telafi edilemezlik olarak ortaya koyduğu temel özellikler, küresel iklim krizinde de ve giderek yaşamımızın her alanında hissedilmekte ve yaşamaktadır.

Risk yönetimi bağlamında toplumsal destek, toplum kültürünün dönüşümü, vatandaşlık bilinci ve bunu destekleyen siyasal, sosyal ve hukuksal ortam ile gerçekleşebilir (Özler, 2019). Hükümet, sivil toplum, yerel yönetimler ve halk ilişkisinin kurumsallaşması yönetim yaklaşımına işlevsellik kazandıracaktır. İletişim stratejileri toplumun en küçük birimi aile ve birey üzerine odaklanılarak oluşturulmalıdır. Hedefinde ise, halkla ilişkilerin dönüştürücü rolü toplumsal değişme yaratıcılığı, sosyo-kültürel yaklaşımla yürütülmelidir. Risk algısı ve yurttaşlık bilinci ile gönüllü itaatle değişim yaratılmalıdır. Kamuların, kurumlarla ve kamularla iş birliği içinde “ortak anlam yaratımı” halkla ilişkilerin farklı paydaşların, kamuların katılımını sağlamasıyla olabilir. Bu bağlamda, halkla ilişkiler uygulamalarının “toplumsal ve kültürel anlamları üreten etkileşim alanları” oluşturabileceğinin altını çizebiliriz (Edwards ve Hodges, 2011).

Küresel odaklı yeni halkla ilişkiler anlayışının inşası için; meslek kuruluşları ve üniversiteler gibi pek çok kurumun katılımıyla konferanslar düzenlenerek çevreye duyarlı, bilinçli ve ekolojik olarak sorumlu tercihlere yönlendirecek bütüncül iklim politikaları ve eylem planı oluşturulmasına acilen ihtiyaç duyulmaktadır. Halkla ilişkiler uzmanlarının, bireyleri, danışanlarını, profesyonel ittifakları, ulusları aşan riskler için stratejik tartışmaları başlatarak yeni yollar açıp gündemi oluşturması gerekir. Halkla ilişkiler uzmanları, bu süreçte toplumsal dönüşüme dönük hızlandırıcı rol üstlenmelidir.

Yazarların Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlı olduğu için yazarın katkı oranı %100’dür.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada çıkar çatışması oluşturacak bir husus yoktur.

Kaynaklar

Ajzen, I. (1991). *The theory of planned behavior. organizational behavior and human decision processes*. Retrieved from [https://scholar.google.com.tr/scholar?q=Ajzen,+I.+\(1991\).+The+theory+of+planned+behavior.+organizational+behavior+and+human+decision+processes,&hl=en&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholart,179–211.in25.6.2021](https://scholar.google.com.tr/scholar?q=Ajzen,+I.+(1991).+The+theory+of+planned+behavior.+organizational+behavior+and+human+decision+processes,&hl=en&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholart,179–211.in25.6.2021).

- Akçay, E. (2021). Halkla ilişkiler ve kamulardaki “sosyo-kültürel dönüşüm”e kampanyalar üzerinden bakmak: #kıyafetimekarışma kampanyası üzerine bir inceleme. *Fe Dergi*, 14(2), 44-59.
- Artan-Özoran, B. (2020). Halkla ilişkileri sosyo-kültürel perspektiften değerlendirmek: kültürel aracı bir meslek olarak halkla ilişkiler. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (32), 220-240. <http://dx.doi.org/10.16878/gsuilet.668531>
- Anand, S. and Sen, A. (1996). Sustainable human development: Concepts and priorities. *Office of Development Studies Discussion Paper 1*, United Nations Development Programme, New York.
- Balay-Tuncer, B. (2020). *Toplumsal değişme ve halkla ilişkiler kadının gelişimi üzerine bir araştırma*. İstanbul: Hiper Yayın.
- Beck, U. (2011). *Risk toplumu: başka bir modernliğe doğru*. (Çev. K. Özdoğan ve G. Doğan). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (2021). *Sürdürülebilir kalkınma için küresel amaçlar* <https://www.kureselamaclar.org/> adresinden 15.8.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Clayton, S. and Opatow, S. (2003). Introduction: Identity and the natural environment. *Identity and the natural environment: The psychological significance of nature*. S. Calyton and S. Opatow (Ed.), London: The MIT Press.
- Edwards, L. and Hodges, C. (2011). *Public relations, society & culture*. London: Routledge. Retrieved from <https://eds.s.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=1&sid=533b0921-48c3-4a53-8b25-22215a775a4e%40redis&bdata=JkF1dGhUeXBIPWlwJnNpdGU9ZWRzLWxpdmU%3d#AN=edselc.2-52.0-80053294456&db=edselc> in 13.6.2021.
- Erensü, S. ve Şahin, Ü. (2020). *Covid-19 pandemisini ve iklim krizini birlikte okumak, IPM-Mercator politika notu*. <https://arastirma.boun.edu.tr/tr/erensu-s-sahin-u-covid-19-pandemisini-ve-iklim-krizini-birlikte-okumak-ipm-mercator-politika-notu-0>.adresinden 15.7.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Ertekin, Y. (1986). *Belediyelerde halkla ilişkiler*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Futerra (2005). *Communicating sustainability*. Retrieved from <https://rec.org.tr/wp-content/uploads/2017/02/sc3bcrdc3bcr3bclebilirlik-ic3a7in-iletic59fim.pdf>. in 15.6.2021.
- Giddens, A. (2000). *Elimizden kaçıp giden dünya*. (Çev. O. Akınhay). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve bireysel kimlik: geç modern çağda benlik ve toplum*. (Çev. Ü. Tatlıcan). İstanbul: Say Yayınları.
- Greenpeace (2021). *İklim adaleti*. Retrieved from <https://www.greenpeace.org/turkey/tag/iklim-adaleti/> in 15.8.2021.
- Grob, A. (1995). A structural model of environmental attitudes and behavior. *Journal of Environmental Psychology*, 15(3), 209–220. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0272494495900047> in 15.6.2021.
- Habermas, J. (2014). *Kamusal yaşamın yapısal dönüşümü*. (Çev. T. Bora ve M. Sancar). İstanbul: İletişim Yayınları.

- L'Etang, J. (2013). Public relations: a discipline in transformation. *Sociology Compass*, 7(10), 799-817.
- Macar, O. ve Uğur, A. (2020). COVID-19 ile uluslararası ilişkileri yeniden düşünmek: tarih, ekonomi ve siyaset ekseninde bir değerlendirme. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 222-239.
- McKie, D. and Galloway, C. (2007). Climate change after denial: global reach, global responsibilities, and public relations. *Public Relations Review*, 33(4), 368-376. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0363811107001087?via%3Dihub> in 25.7.2021.
- Kadioğlu, M. (2011). *Afet yönetimi beklenilmeyeni beklemek, en kötüsünü yönetmek*. İstanbul: T.C. Marmara Belediyeler Birliği.
- Kempton, W. and Holland, D. (2003). Identity and Sustained environmental practice. *Identity and the natural environment: the psychological significance of nature*. S. Calyton and S.Opotow(Ed.), London: The MIT Press.
- Özler, M (2019). Kamu yönetimi paradigmasında afet riski yönetiminden yönetişimine. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 139-150.
- Özler, M. (2021). Kamu yönetimi bağlamında afete dirençli toplum ve bütünleşik afet risk yönetimi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 7(3), 901-917. <http://dx.doi.org/10.31592/aeusbed.821774>, adresinden 5.11.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Özkan, G. (2018). Halkla ilişkilerin toplumsal rolüne ilişkisel bir bakış: sosyo-kültürel yaklaşım. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 73-80.
- Patchen, M. (2010). What shapes public reactions to climate change? overview of research and policy implications. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 10(1), 47-68. Retrieved from <https://eds.p.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=c573a13c-0413-4bd1-bacb-43e6c1ab54eb%40redis>. in 15.7.2021. <https://doi.org/10.1177/1362480611416843>.
- Paterson, M. B. (2002). Climate change and the politics of global risk society. Retrieved from <http://www.isanet.org/noarchive/paterson.html>. in 13.7.2021.
- Shrivastava, P. (1999). Ecocentric management for a risk society. *The Academy of Management Review*, 20(1), 118-137. Retrieved from <https://journals.aom.org/doi/abs/10.5465/amr.1995.9503271996> in 13.7.2021.
- Stern, P. C. and Dietz, T. (1994). The value basis of environmental concern. *Journal of Social Issues*, 50, 65-84. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-4560.1994.tb02420.x>
- Deprem ve Zemin İnceleme Müdürlüğü (2021). *İstanbul ili marmara kıyılarında tsunami kaynaklı risk araştırması*. <https://depremezmin.ibb.istanbul/calismalarimiz/tamamlanmiscalismalar/istanbul-ili-marmara-kiyilarinda-tsunami-kaynakli-risk-arastirmasi/> adresinden 10.10.2021 tarihinde erişilmiştir.
- The World Council on City Data (2021). *Dünya kent verileri konseyi*. Retrieved from <https://www.dataforcities.org/> in 22.08.2021.
- Türkçe bilim terimleri sözlüğü*. <http://terim.tuba.gov.tr/> adresinden 12.7.2021 tarihinde erişilmiştir.

Uysal, Birkan, S. (1998). *Siyaset yonetim halkla ilişkiler*. Ankara: TODAIE Yayınları.

United Nations Office for Diasater Risk Reduction (2020). *Human cost of disasters, an overview of the last 20 years 2000-2019*. Retrieved from <https://www.undrr.org/sites/default/files/inlinefiles/Human%20Cost%20of%20Disasters%2000-2019%20FINAL.pdf> in 22.09.2021.

Extended Abstract

Introduction

Ulrich Beck's (1982) concept of "risk society", which Anthony Giddens (1996) conceptualizes as "late modernity", refers to a society of uncertainties that are unnatural origin and produced by humans. In Beck's theory, the risk society is not limited to environmental and health-related risks. It also points to the interrelated cycle in modern life. Many situations such as economic deprivation, poverty, transportation, malnutrition, digital deprivation created by changing working conditions, decreasing job security and unemployment, reduction in traditional family patterns, marriage, children, education conditions, urbanization and new needs arising from different life patterns poses risks to individuals. In other words, the most fundamental problem in a scarcity society is the distribution of wealth/social inequality. Since the reason for these risks and uncertainties is modernization, they transcend both national borders and production and reproduction, creating transnational and non-class-specific global dangers with a new kind of social and political dynamism. As a result, the solution would come with a comprehensive mentality transformation that will occur in the approach to modernization (Beck, 2011).

Beck defines the hallmarks of global risks as; dislocation, incalculability, and irrecoverability. And the globalization of risks is explained by the analogy of the "Boomerang Effect" (Beck, 1996).

Sustainability is one of the most important concepts for the climate, the environment and the continuation of life. It means meeting the needs of today while thinking about the needs of tomorrow. Sustainability focuses on social, economic and ecological goals, and it is stated that meeting socio-economic needs is limited to the carrying capacity of the ecosystem.

Turkey became a party to the Kyoto protocol in 2009 and the Paris Climate Agreement entered into force on November 10, 2021. The name of the Ministry of Environment and Urbanization was changed to the Ministry of Environment, Urbanization and Climate Change on October 28, 2021.

This study will seek an answer to the following question: What can we do about the transformative role of public relations in providing social change in the context of socio-cultural approach in order to reduce the effects of the climate crisis? The aim of the study is to focus on the role of public relations in risk management and communication strategies that will reduce the transformation of change as much as our individual lives by creating awareness and persuading the public in preventive behavior changes. The study is based on a literature review.

The following question is the focus of this study: What can be done for the climate crisis by creating behavioral change produced by public relations' transformative role in society by removing the topic from being a mere function of management and regarding it in theories that address it with a larger socio-cultural approach? Socio-cultural approach focuses on the social effects of public relations as a socio-cultural act by moving the focus from this discursive responsibility of public relations and from seeing it as a functional process in the organizational context as in Edwards and Hodges (2011) and as a socio-cultural action that plays the role of shaping the communicative process whose symbolic and material reality is structured by society. Therefore, with this new perspective, public relations is seen as a cultural activity in which the social reality established by the society is shaped by communication processes, and as an interaction area where new social and cultural meanings are produced and these new meanings created over time become a part of the social fabric.

In the 2000's, public relations began to take on the function of being a cultural router and transformer, benefiting from broader cultural studies, rather than just a function of management. This function is defined by Edwards and Hodges as "cultural transformation". Culture has a significant impact on both public relations practices and the positioning of the field and constructing cultural identities that express social structures and ideologies. Public relations practitioners communicate with

the publics belonging to certain cultural groups, and are also involved in the production of culture as a "cultural tool" (Balay Tuncer, 2005) This approach defines public relations professionals as "cultural intermediaries". Inspired by Bourdieu, this concept considers public relations to be a profession that both affects and is influenced by society, and (re)constitutes culture and is (re)created by culture. In this study, the function of being a cultural tool of public relations is taken as a positive "transformative". However, there are also times in which it assumes a negative function and discourse. For example, the work of fossil fuel lobbyists, as a public relations act, at the Glasgow Climate Summit (2021) had a very negative impact on action plans.

Conclusion, Discussion and Recommendations

We frequently encounter lobbying as a pillar of public relations' works in climate crisis too, both positive and negative ways. Our effort in this study is to highlight how the transformative role of public relations to identify it with global future by moving beyond its predominantly corporate orientation, nationalistic tendencies and negligence of the planet's flora, fauna and fabric (Shrivastava, 1995).

The dangers of modern life are spatially, temporally and socially independent. Risks and the uncertainties caused by them can spread to the global level and create devastating effects at other points in time.

The process we live in brings with it increasing responsibilities both ethically and practically. While public relations already intervenes in global affairs, the main significance is its impact, whether its focus is on raising/reducing concerns, building consensus, or seeking or resisting compliance.

In the context of risk management, social support is possible with the transformation of social culture, citizenship awareness and the political, social and legal environment that supports it (ozler, 2019). The institutionalization of the relationship between government, civil society, local governments and the public will bring functionality to the governance approach. Communication strategies of public relations should be driven by its ability to create transformative social change focusing on the smallest unit of society, the family and the individual.

There is an urgent need to create holistic climate policies and action plans that will guide environmentally sensitive, conscious and ecologically responsible choices by organizing conferences with the participation of many institutions such as professional organizations and universities for the construction of a new global-oriented understanding of public relations. Public relations professionals need to open new avenues and set the agenda by initiating strategic discussions for individuals, clients, professional alliances, transnational risks. Public relations experts should play an accelerating role for social transformation.

Multidisipliner Perspektiften Dini Danışmanlık ve Rehberlik Kapsamında Aile Danışmanlığı

Suzan YILDIRIM
Ahi Evran Üniversitesi
suzan.yildirim@ahievran.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-4703-8965

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1039778
Geliş Tarihi: 22.12.2021	Revize Tarihi: 08.03.2022
	Kabul Tarihi: 07.11.2022

Atf Bilgisi

Yıldırım, S. (2022). Multidisipliner perspektiften dini danışmanlık ve rehberlik kapsamında aile danışmanlığı. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 852-871.

ÖZ

Diyaret İşleri Başkanlığı (DİB)'na bağlı İl Müftülükleri bünyesinde oluşturulan, Aile ve Dini Rehberlik Büroları (ADRB)'na değişik konularda, pek çok soru sorulmakta ve sorular kayıt altına alınmaktadır. Büroda hizmet veren görevliler, danışanların sordukları sorulara cevap vermekte veya diğer kurumlara yönlendirme yapmaktadırlar. Makalenin amacı; danışan sorularının çeşitliliğini ortaya çıkarmak, yapılan yönlendirmelerin yetersizliğine dikkat çekerek, disiplinler arası koordineli çalışmanın önemine vurgu yapmaktır. Bu çalışma, nitel araştırma desenlerinden, bütüncül tek durum deseni ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama tekniği olarak dokümanlar kullanılmıştır. 2020-2021 yılları arasında İzmir ADRB karteksleri üzerinde çalışılmıştır. Kartekslerde kayıtlı 3443 sorudan, 3047 soru aile ile ilgilidir. 3047 soru içinden konu çeşitliliğine göre 13 üst tematik çerçeve tespit edilmiştir. Tematik çerçeveye göre sınıflandırılan bu sorulara betimsel analiz yapılmış ve yorumlanmıştır. Bulgular; karı-koca arasındaki iletişim problemi, nişan/evlilik konuları, akrabalarla ilişkiler, ebeveyn genç ve çocuk sorunları, boşanma, aile planlaması, psikolojik problemler, miras, aile içi şiddet, bağımlılık, aldatma, cinsel içerikli konular, şeklinde oluşmuştur. En fazla soru karı koca arasındaki iletişim problemi ile ilgilidir. Soru konularının çeşitliliğinden dolayı ADRB'nin dini danışma ve rehberlik yanında; hukuk, alkol ve madde bağımlılığı tedavi merkezi (AMATEM) ve psikolojik yardım hizmeti sunan mesleklerle birlikte iş birliği ve koordineli bir şekilde çalışmasının önemine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dini danışma ve rehberlik, aile danışmanlığı, aile sorunları, psikolojik danışmanlık, multidisipliner çalışma.

Family Counseling within the Scope of Religious Counseling and Guidance from a Multidisciplinary Perspective

ABSTRACT

Many questions are asked to the Family and Religious Guidance Offices (FRGO), established under the Provincial Mufti of the Presidency of Religious Affairs (PRA), and these questions are recorded. The officers serving in the office answer the questions asked by the clients or make referrals to other institutions. The purpose of the article; to reveal the diversity of the client's questions, to draw attention to the inadequacy of the guidance given, and to emphasize the importance of interdisciplinary coordinated work. This study was carried out with a holistic single case design, one of the qualitative research designs. Documents were used as data collection technique. Between the years 2020-2021, Izmir, FRGO cards were studied. Of the 3443 questions registered in the cartexes, 3047 questions are related to the family. Among 3047 questions, 13 upper thematic frameworks were determined according to the variety of topics. These questions, which were classified according to the thematic framework, were analyzed and interpreted descriptively. Results; communication problem between husband and wife, engagement/marriage issues, relations with relatives, parent, youth and child problems, divorce, contraception and abortion, psychological problems, inheritance, domestic violence, addiction, infidelity and spouse's betrayal, sexual matters. Most questions are about communication problem between husband and wife. Due to the diversity of the question topics, besides FRGO's religious advice and guidance; The importance of cooperation and coordination with the law, alcohol and substance abuse treatment center (ASTC) and professions providing psychological assistance was emphasized.

Keywords: Religious counseling and guidance, family counselling, family problems, psychological counseling, multidisciplinary study.

Giriş

Yaşadığımız dünya, son iki asırda siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik, bilimsel ve teknolojik alanlarda hızlı bir değişim geçirmektedir. Endüstri devrimi (Berktaş ve Dimli Oraklıbel, 2021) ile başlayan modernleşme ve teknoloji ile gelen değişim, Avrupa'dan başlayarak tüm toplumları etkisi

altına almıştır (Öter ve Özkul, 2019). Batı ülkelerinde bireysel ve sosyal hayatı derinden etkileyen söz konusu değişimin sonucu olarak; bireycilik, narsisizm epidemisi (Twenge ve Campell, 2010) ve sınır tanımaz özgürlük, doğal olarak ailenin de yapısını ve işlevini değiştirmiştir. Toplumun temeli olan aile, bu yüzyılda artan boşanmalar ya da evliliğin istenmemesi, tek anne veya babadan oluşan aileler, nikâhsız beraber yaşama, evlilikte ihanetin değişik sebeplerle meşru hale getirilmesi, evlilik dışında doğan çocuk sayısının artması, gibi sebeplerden dolayı korkunç bir risk altındadır (Şentürk, 2008). Yaşadığımız otuz yıl içinde ise eşcinsel evlilikler (Ulusoy, 2017) cinsiyetsizlik (Çayıroğlu, 2016) gibi ya da üçüncü cinsiyet (Kamiloğlu, 2018) olgularından dolayı, kurumsal bazda aile ciddi bir tehlike ile karşı karşıyadır.

Türkiye’de aile sorunları, tarihsel süreç içerisinde, geniş aile yapısının doğasında var olan, ailenin ihtiyar bireylerinin tecrübelerinden hareketle, aile içi sorunlar, ailenin yaşlı üyeleri veya yakın akrabalar tarafından problem büyümeden çözüme kavuşturulmuştur (Ortaylı, 2000). Finansal konulardaki sıkıntılarda ise çeşitli amaçlarla kurulmuş vakıflar aileyi ekonomik olarak desteklemiştir (Zümrüt, 2004). Ancak günümüzde modernleşen toplumun bir getirisi olarak, Türk aile yapısı çekirdek aileye dönüşmüş ve aile büyüklerinin tecrübelerinin olumlu etkisi ortadan kalkmıştır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022). Ayrıca son elli yıl içinde Batı’daki değişimlerden de olumsuz etkilenerek ailede birtakım problemler ortaya çıkmıştır. Dini, manevi ve ahlaki duyarlılığın zayıflamasıyla aile içi iletişimsizlik, aile içi şiddet (Bayer, 2018), aldatma, ebeveyn ve evlat katli, kadın cinayetleri (Gazioğlu, 2013), artan boşanmalar (TUİK, 2022), bunlarla beraber çoğalan psikolojik problemler çıg gibi büyümüşür. Her ne kadar İslam dininin, koruyucu ilkeleri ve kuralları, Türkler’in köklü gelenek ve kültürü olmasına rağmen (Şahin, 2021), Türk ailesi vahim sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.

Bu sorunların çözümü konusunda başta Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olmak üzere üniversiteler ve bütün kurum/kuruluşlar ailenin önemi, ailenin korunması, çocukların aile ortamında yetişmesi, aile problemlerinin çözülmesi gibi topyekûn bütün bir aile konusunda çalışma başlatmış her birim kendi çalışma perspektifinden aileyi korumaya ve konuyla ilgili mevcut problemlere çözümler üretmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) da din hizmetleri kapsamında dini danışmanlık ve rehberlik hizmeti çerçevesinde, 15 Nisan 2002 tarih ve 199 sayılı olur ile il müftülükleri bünyesinde “Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu (Aile ve Dini Rehberlik Bürosu-(ADRB)’nu)” oluşturmuş ve ilk defa 2003 yılında 6 il müftülüğü bünyesinde ADRB bürolarını kurmuştur. Vatandaşın yüz yüze ya da telefon ile bürolara tevaccühünün akabinde, bu sayı toplumun ihtiyaçlarından dolayı arttırılmıştır. Bugün, bütün il müftülükleri bünyesinde ADRB büroları bulunmakta ve vatandaş tarafından sorulan aile içerikli sorulara hem dini rehberlik yapılmakta hem de sorular kayıt altına alınmaktadır.

ADRB alanındaki çalışmalar için dergipark sitesinde yapılan taramada; Aybey (2015) “Aile ve dini rehberlik bürolarına gelen sorular ışığında kadınların boşanma nedenleri (Ege bölgesi örneği)” başlığı altında Ege bölgesinde boşanma nedenlerini araştırmıştır. Angın ve Altaş’ın (2018) “Aile ve dini rehberlik bürosu görevlilerinin karşılaştıkları psikososyal sorunlara yaklaşımlarının dini danışmanlık ve rehberlik açısından değerlendirilmesi” başlıklı çalışmada, örnekler üzerinden gidilerek verilen cevaplara yönelik olarak büro görevlilerinin danışmanlık ilişkisi için gereken koşulları sağlamadığı, danışmanlık becerilerini sergilemede yetersiz kalabildikleri sonucuna ulaşmışlardır. Mürsel ve Onur (2020) tarafından yapılan “Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Problemlere Dini Danışmanlık ve Rehberliğin Katkısı (Bingöl Örneği)” başlıklı makalede ise Bingöl ilindeki ADRB bürosuna yapılan başvuruların içinde en çok sorulan soruların “evlenme/nikâh ile talak/boşanma” başlığı altında olduğu ve bu alanda yapılan rehberliğe değinilmiştir. Yıldırım ve Certel’in (2021) çalışmada “Dini danışmanlığa konu olan ailevi bir sorun olarak psikolojik problemler” başlıklı makalede ise 2007-2010 yılları arasında İzmir ve Bursa ADRB kayıtlarına girmiş soruların örnekleri üzerinden psikolojik soruların çeşitliliğine dikkat çekilmiş ve daha aktif hizmet için bu konuda yapılması gerekenlere değinilmiştir.

Bu çalışmada ise; İzmir müftülüğü ADRB birimine 2020-2021 yılları arasında kaydedilen soruların üzerinden, “Danışanlar tarafından neler soruldu?” ve görevliler açısından “Hangi sorularda yönlendirme yapıldı?” sorularına cevap bulmak ve soru çeşitliliği üzerinden disiplinler arası iş birliği içinde koordineli çalışmaya dikkat çekilmek istenmiştir.

Yöntem

Bu makale, İzmir müftülüğü ADRB birimine 2020-2021 yılları arasında sorulan aile konulu sorular üzerinden yapılan nitel bir araştırmadan oluşur.

Araştırma Modeli

Bu çalışmada, bütüncül tek durum deseni kullanılmıştır. Durum çalışması, araştırmanın hem ürünü hem de nesnesi olabilecek nitel araştırma içerisinde bir desen türüdür (Creswell, 2013). Durum desenini Yin, (2017), “güncel ya da yaşanan bir olgunun, bir olayın, bir durumun sorgulaması” şeklinde açıklamıştır. Bütüncül tek durum deseni; tek bir analiz birimi ile oluşan ve kendine özgü durumların çalışılmasında tercih edilen desendir. Bu bağlamda durum çalışmaları; bir kişi, bir olay, bir birim gibi olguların derinlemesine ve boylamsal olarak incelenmesidir (Parker, 2017). Çalışılacak tek bir birim veya durum vardır. Bu bir sınıf, bir okul, bir kurum, bir fabrika, bir işletme, bir mahalle ya da bir köy olabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Aile sorunlarının iletildiği kurumlar; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı Aile Toplum Merkezleri (ATM), Aile Mahkemeleri ya da ilgili Barolar ve DİB’in il müftülükleri bünyesinde oluşturduğu ADRB’dir. İl müftülükleri bünyesi içinde vatandaşın her çeşit sorusunu sorduğu “alo fetva hattı 190” müftülüklerin e-mailleri, whatsapp hatları ve ADRB birimleri bulunmaktadır. Bu çalışmada diğer kurumlardaki aile sorunları ve müftülüklerin diğer hatlarında kayıtlı sorular değil, sadece ADRB’de kayıtlı aile içerikli konular/sorular tek durum olarak seçilip, kullanılmıştır. Soruların çeşitliliği ve bu sorulara yapılan yönlendirilmeler ele alınmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu makalede veri toplama tekniği olarak doküman kullanılmıştır. Doküman incelemesi araştırması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Nitel araştırmada doküman incelemesi tek başına bir veri toplama yöntemi olabileceği gibi başka veri toplama yöntemleriyle de gerçekleştirilebilir. Ayrıca dokümanlar sadece ek veri kaynağı olarak değil, tek başına bir araştırmanın tüm veri setini de oluşturabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu makalede de İzmir il müftülüğü ADRB karteksleri doküman olarak kullanılmıştır. İzmir ilinin tercih edilmesinin nedeni araştırmacının bu ilde ADRB kartekslerinin arşivlendiği birimde görev yapmış olması ve verilere ulaşma kolaylığından dolayıdır. Verilerin analizinde betimsel analiz uygulanmış ve soru sıklığı da ortaya çıkarılmıştır. Nitel araştırmada araştırmacı, ham verilere araştırma sorusunu sorarak kod, kategori ve temasını oluşturur (Creswell, 2017). Betimsel analiz, elde edilen verilerin belirlenen temalara göre özetlenip, yorumlanmasıdır. Betimsel analizde amaç; elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Bu çalışmada; 2020-2021 yılları arasındaki İzmir ADRB karteksleri incelenip, toplam 3443 sorudan, 3047 soru, aile konulu olarak seçilmiştir. Aile danışmanlığı dışındaki sorular (itikad, ibadet, sosyal hayat, fetva vs.) çalışma dışında bırakılmıştır. Çok yönlü sorulara, eleştirel söylem analizi (Şah, 2020) uygulanarak sadece bir yönü ile ele alınıp değerlendirilmiş ve tek bir bölümde incelenmiştir. 3047 sorudan, araştırma sorusu “danışanlar tarafından neler soruldu?” bağlamında, ham veriler (dokümanlar) okunup, tematik çerçeveye göre (Yıldırım ve Şimşek, 2016) sınıflandırılmıştır. Soru formu eşliğinde hazırlanan sorularla, ana tema aile sorunları olmak üzere alt tema (kategoriler) ve kodlar oluşturulmuştur (Saldana, 2022). Kategoriler oluşturulurken, dokümanlarda görevli tarafından yapılan yönlendirmelerin “ne kadar yönlendirme yapıldı? Hangi kurumlara?” sorusunun cevabı olarak dokümanlar yönlendirmeler kapsamında da sınıflandırılmıştır. Sınıflandırılan veriler betimsel analiz ile değerlendirmeye tabi tutulmuş ve yorumlama yapılmıştır.

Araştırma Etiği

Yapılan çalışmada; anket, mülakat, gözlem, deney ve görüşme teknikleri gibi veri toplama yöntemleri kullanılmamış ayrıca insan veya hayvanların bilimsel amaçlar ile kullanıldığı çalışmalar yapılmamıştır. Çalışmanın temel bölümünü oluşturan verilerin bulunduğu dokümanların kullanımı için, ilgili kurumdan, E-69097877-204-2746465 sayılı yazı ile izin alınmıştır.

Bulgular

ADRB kartekslерinde incelenen toplam 3443 soru içinde aile danışmanlığı ile doğrudan ilgili olmamasına rağmen itikat, ibadet, fetva ve sosyal hayat içerikli bazı konular görevli tarafından kartekslere kaydedilmiştir. Bazı sorular ise mükerrer kayıttır. Tablo 1’de, bunların oranı gösterilmektedir. Ancak aile danışmanlığı konusu dışındaki bu sorular çalışma dışında bırakılmıştır.

Tablo 1

ADRB’de Kayıtlı Tüm Sorular

Kayıtlı Soruların Konuları	Sayı	%
Aile konulu sorulan sorular	3047	88,5
Bilgi almak/öğrenmek amaçlı sorulan sorular	98	2,8
Fetva almak için sorulan sorular	74	2,1
İbadet hayatı ile ilgili sorular	73	2,1
Batıl inanç (Büyü-Muska) konuları	60	1,7
Sosyal hayat ile ilgili konular	48	1,4
Mükerrer kaydedilmiş sorular	30	0,9
İslam tarihi ile ilgili sorulmuş sorular	13	0,4
Toplam/n	3443	100

Tablo 1’de görüldüğü gibi, ADRB kartekslерinde kayıtlı tüm soruların %88,5’i aile konulu sorulardan oluşmaktadır. %2,8’i danışanın değişik konularda bilgi almak ya da merak ettiği konuları öğrenmek için sorduğu sorulardır. %2,1’i fetva almak amaçlı sorulan genelde borsa ve faiz alanı ile ilgili konulardır. %2,1’i ibadet ile ilgili sorular, %1,7’si halk arasında yaygın olan batıl inanç sorularından oluşmaktadır. %1,4’ü sosyal hayatı ilgilendiren konulardır. %0,9’u iki ya da üç-dört defa kaydedilmiş aynı sorulardan oluşan mükerrer kayıtlardır. %0,4’ü ise danışanın İslam tarihi alanında sorduğu sorulardır. Aslında müftülüklerde “Alo Fetva” hattı ile “ADRB” hatları ayrı ayrıdır. ADRB kartekslерine farklı alandaki soruların kaydedilmesinin sebebi olarak; soruyu soran vatandaşın hangi numarayı tuşlayacağını bilmeden herhangi birini çevirerek, karşısına çıkan kişiye sorusunu sorup, ADRB görevliside ADRB hattı arandı düşüncesi ile aile dışı (sosyal, ibadet, fetva) konuların kartekslere kaydedildiği, şeklinde açıklanabilir. Kartekte görevli ismi, sorunun sorulduğu gün, soruyu soran kişinin cinsiyeti hatta soruyu soranın bazan mesleği ile ilgili bilgiler bile yer almaktadır. Bu bilgilerden yola çıkılarak, mükerrer kayıtlar için; aynı gün, aynı soru konusu, aynı görevli tarafından, muhtemelen ya yanlışlıkla ya da unutulmuş iki veya daha fazla kaydedildiği, söylenebilir.

Büroda nöbet usulü hizmet veren görevliler, danışanların dini alan ile ilgi sorularını cevaplandırırken cevabı bilinmeyen ya da alan dışı konular için, danışan ilgili kurumlara yönlendirilmektedir. Yönlendirme yapılan kurumun ismi kartekse kaydedilmiştir. Tablo 2’te, aile sorularından hangi kurumlara ne kadar yönlendirme yapıldığı yer almaktadır.

Tablo 2

ADRB’de Yönlendirmeler

Yönlendirme Yapılan Birimler	Sayı	%
Görevlilerin cevaplandığı soru	2632	76,4
Din İşleri Yüksek Kurulu	493	14,3
Aile okulu	82	2,4
Aile Sosyal İl Müdürlüğü	48	1,4
Aile toplum merkezi (ATM)	31	0,9
Evlilik okulu	26	0,8
Şiddeti önleme ve izleme merkezi (ŞÖNİM)	9	0,3

Çocuk izleme merkezi (ÇİM)	9	0,3
Emniyet	8	0,2
Baro	8	0,2
Çalışma dışında kalan yönlendirmelerin toplamı	97	2,8
Toplam	3443	100

Kartekste kayıtlı soruların %76,4'üne görevlilerin cevap verdiği, %14,3'ünün Din İşleri Yüksek Kuruluna, %2,4'ünün aile okuluna, %1,4'ünün Aile Sosyal İl Müdürlüğüne, %0,9'unun ATM'ye, %0,8'inin evlilik okuluna, %0,3'ünün ŞÖNİM'e, %0,3'ünün ÇİM'e, %0,2'sinin emniyete ve %0,2'sinin de baroya yönlendirildiği, görülmektedir. Kartekslerde bilgi ve fetva almak, ibadet ve sosyal hayat konularında sorulan soruların da %2,8'inin hepsi, Din İşleri Yüksek Kuruluna yönlendirilmiştir. Ancak o sorular çalışma dışında bırakıldığı için, o sorulara yapılan yönlendirmelerde çalışma dışında bırakılmıştır. Tabloda da görüldüğü gibi en fazla yönlendirme Din İşleri Yüksek Kurulu'na yapılmıştır. ADRB kartekslerinde araştırmaya konu olan 3047 sorudan aile içerikli soruların konu çeşitliliği, tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3
İzmir Müftülüğü ADRB'ye Aile Konulu Neler Sorulmuştur

Kategoriler/Temel Problem Konuları	Sayı	%
Karı-koca arasındaki konular/sorunlar	609	20,0
Nişan-nikah ve evlilik soruları	451	14,8
Akrabalar ile ilgili konu ve sorunlar	396	13,0
Ebeveyn genç/ergen konu ve sorunları	303	9,9
Boşanma içerikli konu ve sorular	296	9,7
Ebeveyn çocuk konu ve sorunlar	252	8,3
Psikolojik problem içerikli sorular	147	4,8
Aile planlaması	147	4,8
Miras konulu sorular	114	3,7
Şiddet konuları	108	3,5
Bağımlılık	97	3,2
Karı-kocanın birbirini aldatması	91	3,0
Cinsel konular	36	1,2
Toplam/n	3047	100

Tablo 3'e göre, İzmir Müftülüğü ADRB kayıtlarında aile içerikli soruların konularına göre dağılımında %20,0'si karı-koca arasındaki konuları içeren aile problemleri oluşturmaktadır. Soruların %14,8'i evlilik öncesi konular; nişan, nikah vs. ile ilgilidir. %13,0'ü akrabalar (gelin-kaynana, damat-kaynana, kayınpeder-gelin, kayınpeder-damat, kardeşler arası konular, anne-baba hak ve sorumlulukları vs.) ile ilgili soru ve sorunlardır. %9,9'u ebeveyn genç/ergen arası konular ya da gençlerin kendi aralarında veya düşünce dünyalarındaki soru ve sorunlardır. %9,7'si boşanma soruları, %8,3'ü ebeveyn, çocuk konuları ile ilgilidir. %4,8'i psikolojik problemlerden kaynaklanan sorular ve aile planlaması ile ilgilidir. %3,7'i miras ile alakalı, %3,5'i şiddet içerikli sorular, %3,2'si bağımlılık, %3,0'ü evli kişilerin eşlerini aldatma soruları, %1,2'si ise cinsel içerikli konular ile alakalı sorulardan oluşmaktadır. ADRB kayıtlarında yer alan temel problem konularının (kategorilerin) alt tematik konuları şunlardır:

Karı-Koca Arasındaki İletişim Sorunları/Konuları

Kartekse kayıtlı soruların çoğunluğunu karı-koca arasındaki problem konuları oluşturmaktadır. Tablo 4'te karı-koca arasında problem konusu olarak sorulan, sorular yer almaktadır.

Tablo 4
Karı Koca Arasındaki Konular

Soruların Alt Tematik Konuları	Sayı	%
Karı-koca arasında iletişim sorunu	266	43,7
Karı-kocanın birbirlerine karşı hak ve sorumlulukları ile ilgili konular	109	17,9
Karı-koca arasında ya da ailede ekonomik/finansal problem ve konular	97	15,9

Karı-kocanın arasında din, düşünce, ibadet, fikir ayrılığı ile oluşan sorunlar	68	11,2
Karı-koca arası cinsel konu ve sorunlar	49	8,0
Karı-koca arasında yalan söyleme, küfürlü konuşma vs davranış sorunları	20	3,3
Toplam/n	609	100

Karı-koca arasındaki konuların başında %43,7'si ile iletişim sorunu gelmektedir. %17,9'unu karı-kocanın aile içinde birbirlerine karşı hak ve sorumluluk konularını bilmemelerinden ya da hak ihlallerinden kaynaklanan konu ve problemler oluşturmaktadır. %15,9'unu karı-koca arasındaki finansal problemler veya ailenin ekonomik gelir ve giderleri konusundaki anlaşamamaktan kaynaklanan sorunlar teşkil etmektedir. %11,2'sini karı-koca arasında zaman içerisinde oluşan din, düşünce, fikir, ibadetlerin yapılması konusunda birbirlerinden beklenti veya birbirlerine yapılan baskıdan oluşan sorunlardır. %8,0'i karı-koca arasındaki cinsel konularla ilgili sorulardır. %3,3'ü ise eşlerden birinin normal şartlarda bile küfürlü ve argo konuşması, çok yalan söylemesi vs. gibi konularının oluşturduğu sorulardır. Karı-koca iletişim sorunlarına yönelik olarak yapılan yönlendirmeler, Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5
Karı-koca Arasındaki Konular

Yönlendirme Yapılan Birimler	Sayı	%
Görevlinin cevap verdiği soru sayısı	476	78,2
Din İşleri Yüksek Kurulu	87	14,3
Aile okulu	26	4,3
Aile Sosyal İl Müdürlüğü	10	1,6
Evlilik okulu	7	1,1
Aile toplum merkezi	2	0,3
Baro	1	0,2
Toplam/n	609	100

Karı-koca arasındaki iletişim problemlerinin %78,2'sine görevliler cevap vermiş, %14,3'ü Din İşleri Yüksek Kuruluna yönlendirilmiş, %4,3'ü aile okuluna, %1,6'sı Aile Sosyal İl Müdürlüğüne, %1,1'i evlilik okuluna, %0,3'ü aile toplum merkezine, %0,2'si baroya yönlendirilmiştir.

Nişan-Nikâh ve Evlilik Soruları

Dokümanlar incelendiğinde "Nişan nikah ve evlilik ile ilgili neler soruldu?" sorusunun cevabı ve soru sıklığı, Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6
Nişan- Nikah ve Evlilik

Soruların Alt Tematik Konuları	Sayı	%
Evlilik öncesi/nişanlılık dönemi konular ve sorunlar	81	18,0
Dini/resmi nikah genel konular/sorunlar	73	16,2
Nikahta/evlilikte mehir konusu ve sorunları	59	13,1
Nişanlılık dönemi dini nikah konusu ve sorunları	48	10,6
Resmi nikahlı kadın/erkeğin dini nikahla başkası ile evliliği	42	9,3
Farklı din, mezhep, ırk ve milletten birisi ile evlilik	31	6,9
Boşandıktan sonra aynı/farklı kişi ile yeniden evlilik	30	6,7
Süt kardeş/akraba konuları ve evlilik soruları	22	4,9
Çocuk gelin ya da zorla/baskı ile evlendirilme	18	4,0
Gizli dini/resmi nikah	18	4,0
Ölen koca/baba maaşını almak için dini nikahla yaşama	15	3,3
Nikahsız birlikte yaşama	8	1,8
Geçici/anlaşmalı evlilik	6	1,3
Toplam	451	100

Tabloda görüldüğü gibi, %18,0'i kişilerin evlenmeden önce arkadaşlık, nişanlılık döneminde yaşadığı sorunlar ve konulardır. %16,2'si dini ve resmi nikah konuları ile ilgili sorulardır. %13,1'i

nişanlılık ve evlilik sırasında oluşan mehir konusu ile ilgilidir. %10,6'sı nişanlılık dönemi dini nikah yapılması ile ilgili sorulardır. %9,3'ü resmen evli kişilerin başka birisi ile dini nikahla evlilik soru ve problemleridir. %6,9'u evlenmeden önce farklı din, mezhep, ırk, millet, şehir ve kültürden kişiler ile evlilik konularından oluşan sorulardır. %6,7'si resmen ya da dinen boşandıktan sonra aynı kişi ya da farklı kişi ile evliliğin olup olmayacağı konularındaki sorulardır. %4,9'u süt kardeş veya akraba ile evlilik konularındadır. %4,0'ü toplumda “çocuk gelin” denilen veya yaşı evliliğe uygun bile olsa ailesi tarafından zorla evlendirilme konularından oluşmaktadır. %4,0'ü anne-babadan habersiz yapılan dini, resmi nikah sorularıdır. %3,3'ü ölen babanın ya da kocanın maaşını alabilmek için resmen boşanıp, aynı kişi ile evliliğe devam eden kişilerin sorduğu sorulardır. %1,8'ini nikahsız birlikte yaşama soruları oluşturmaktadır. %1,3'ü ise başka ülke vatandaşlığına girebilmek, ya da başka ülkede oturma izni almak için para karşılığında yapılan geçici ya da anlaşmalı evlilik konularındaki sorulardır. Nişan nikah ve evlilik konularında yapılan yönlendirmeler, Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7

Nişan-Nikah ve Evlilik

Yönlendirme Yapılan Birimler	Sayı	%
Görevlilerin cevaplandığı soru	343	76,1
Din İşleri Yüksek Kurulu	91	20,2
Aile okulu	6	1,3
Evlilik okulu	5	1,1
Baro	2	0,4
Emniyet	2	0,4
Aile Sosyal Hizmet İl Müdürlüğü	1	0,2
ATM (Aile toplum merkezi)	1	0,2
Toplam/n	451	100

Evlilik öncesi konuları oluşturan nişan, nikah ve evlilik konularındaki soruların %76,1'ine görevliler cevap vermiş, %20,2'si Din İşleri Yüksek Kuruluna, %1,3'ü aile okuluna, %1,1'i evlilik okuluna, %0,4'ü baroya, %0,4'ü emniyete, %0,2'si Aile Sosyal İl Müdürlüğüne ve %0,2'si ATM'ye yönlendirilmiştir.

Akrabalarla Olumsuz İlişkiler

Dokümanlar incelendiğinde “akrabalarla ilgili neler soruldu?” sorusunun cevabı ve soru sıklığı, Tablo 8'te yer almaktadır.

Tablo 8

Akrabalarla Olumsuz İlişkiler

Soruların Alt Tematik Konuları	Sayı	%
Kişilerin kendi ve eşlerinin aileleri ile yaşadığı konu ve sorunlar	157	39,6
Diğer akrabalarla yaşanan konu ve sorunlar	95	24,0
Anne-babaya karşı sorumluluk konuları	62	15,7
Kardeşler arası konu ve sorunlar	33	8,3
Hasta, yatalak yaşlı aile bireyleri ile yaşanan sorunlar	13	3,3
Süt anne/baba/akraba konuları	12	3,0
Anne babayı ihmal ve istismar konuları	12	3,0
Komşu ve arkadaşlarla yaşanan konu ve sorunlar	9	2,3
Üvey anne/baba konuları	3	0,8
Toplam/n	396	100

Akrabalarla olumsuz ilişkiler bölümün, başında kişilerin hem kendi aileleri hem de eşlerinin aileleri ile yaşadığı problemler gelmektedir. %39,6'sı eşlerin aileleri (gelin-kaynana, damat-kaynana, gelin-kayınpeder, damat-kayınpeder, vs.) ya da kendi aileleri ile yaşanan konuların oluşturduğu sorulardır. %24,0'ü diğer akrabalarla yaşanan (görümce, kayın, elti, vs.) konulardır. %15,7'si eşlerin anne-babaya karşı sorumluluk konuları ile ilgili sorulardır. %8,3'ü kardeşler arası (kardeşler arasındaki mirastan kaynaklanan problemler, miras başlığı altındadır.) yaşanan çeşitli problemlerden oluşan

sorulardır. %3,3'ü hasta yatalak ve yaşlı aile bireyleri ile ilgili yaşanan konu ve sorunlardır. %3,0'ü anne-babayı ihmal ve istismar konuları ile süt anne/baba ve süt akrabalar ile ilgilidir. %2,3'ü komşu ve arkadaşlarla ilgili konulardır. %0,8'i ise üvey anne-baba konularında sorulmuş sorulardan oluşmaktadır. Yapılan yönlendirmeler, Tablo 9'dadır.

Tablo 9
Akrabalarla Olumsuz ilişkiler

Yönlendirme Yapılan Birimler	Sayı	%
Görevlilerin cevaplandığı soru	329	83,1
Din İşleri Yüksek Kurulu	48	12,1
Aile okulu	9	2,3
Aile Sosyal İl Müdürlüğü	7	1,8
Aile toplum merkezi (ATM)	1	0,3
Evlilik okulu	1	0,3
Emniyet	1	0,3
Toplam/n	396	100

Akrabalar ile ilgili konuların %83,1'ini görevliler kendileri cevaplandırırken, %12,1'ini Din İşleri Yüksek Kuruluna, %2,3'ünü aile okuluna, %1,8'ini Aile Sosyal İl Müdürlüğüne, %0,3'ünü aile toplum merkezine, %0,3'ünü evlilik okuluna, %0,3'ünü emniyete yönlendirmişlerdir.

Ebeveyn ve Genç/Ergen İletişim Konuları

Gençlerin/ergenlerin kendi aileleri ve yaşlıları ile yaşadığı iletişim sorunları ile gençlerin kendi iç dünyalarında yaşadığı inanç ve ibadet konularındaki sorular bu bölüm içinde değerlendirilmiştir. Tablo 10'da ADRB kartekslindeki ebeveyn genç/ergen iletişim sorularının alt tematik konuları yer almaktadır.

Tablo 10
Ebeveyn Genç/Ergen İletişimi

Soruların Alt Tematik Konuları	Sayı	%
Gençlik/ergelik dönemi inanç ibadet konuları	153	50,5
Ebeveyn genç/ergen iletişim sorunları/konuları	78	25,7
Gençlik/ergelik dönemi problemler	60	19,8
Gençlerin/ergenlerin eğitim konuları	12	4,0
Toplam	303	100

Bu bölümde gençlerin özellikle inanç ve ibadet konularını sorguladıkları sorular başta gelmektedir. %50,5'ini gençlerin/ergenlerin dini inanç, ritüel ve uygulamaları sorguladıkları sorulardır. %25,7'si ergen ve gençlerin kendi aralarında ve ebeveynleri ile yaşadıkları iletişim konularındadır. %19,8'i gençlerin ya da ergenlerin kendi iç dünyalarında (cinsellik, agresif olma vs.) yaşadıkları sorunlar ile ilgili sorulardır. %4,0'ü gençlerin eğitim soruları ile ilgili konuları kapsamaktadır. Ebeveyn ergen/genç konularının yönlendirmeleri, Tablo 11'dedir.

Tablo 11
Ebeveyn Genç/Ergen İletişimi

Yönlendirme Yapılan Birimler	Sayı	%
Görevlilerin cevaplandığı soru	230	75,9
Din İşleri Yüksek Kurulu	58	19,1
ATM	5	1,7
ÇİM	4	1,3
Aile Okulu	4	1,3
Aile Sosyal İl Müdürlüğü	2	0,7
Toplam/n	303	100

Ebeveyn genç/ergen konularının %75,9'unu görevliler cevaplarırken, %19,1'i Din İşleri Yüksek Kuruluna, %1,7'si ATM'ye, %1,3'ü çocuk izleme merkezine (ÇİM), %1,3'ü aile okuluna, %0,7'si Aile Sosyal İl Müdürlüğüne yönlendirilmiştir.

Boşanma

Karteksler incelendiğinde “Boşanma ile ilgili neler soruldu?” sorusunun cevabı ve soru sıklığı, Tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12

Boşanma İçerikli Konu ve Sorular

Soruların Alt Tematik Konuları	Sayı	%
Öfke/tehdit/şaka/sarhoş/yemin vs ile dini boşanma kelimelerini kullanma	114	38,5
Boşanma sonucu oluşan sorunlar/konular	95	32,1
Dini boşanma konuları/soruları	45	15,2
Resmi boşanma konuları/soruları	27	9,1
Kocanın/kadının boşanmadan aileyi/evi terk etmesi	12	4,1
Formalite boşanma	3	1,0
Toplam/n	296	100

Bu bölümün, %38,5'i öfkeyle, yemin ederek veya tehdit amaçlı, şaka yapmak için ya da sarhoş iken dini boşanma lafzı olan kelimelerin kullanılması ile ilgili olarak sorulan sorulardır. %32,1'i boşanan eşlerin boşanma sırasında ve boşanma sonrasında yaşadıkları problem ve konulardır. %15,2'si öfke, yemin, tehdit, şaka ve sarhoş olma gibi durumların dışında, dinen boşanma konularındaki sorulardır. %9,1'i resmen boşanma konuları ile ilgilidir. %4,1'i evli erkeğin ya da kadının, eşten habersiz evi terk edip bir daha dönmemesi ile ilgili sorulardır. %1,0'i ise formalite boşanma ile ilgili sorulardır. Bu boşanmalar; aslında başka bir ülkede vatandaş olmak, yurt dışında çalışmak, oturum almak için evli erkeklerin eşini resmen boşayıp, evliliklerine devam ettikleri uygulamaların sorulduğu konulardır. Yönlendirmeler, Tablo13'tedir.

Tablo 13

Boşanma İçerikli Konular

Yönlendirme Yapılan Birimler	Sayı	%
Görevlilerin cevaplandığı soru	230	77,7
Din İşleri Yüksek Kurulu	54	18,2
Evlilik okulu	6	2,0
Aile okulu	3	1,0
Baro	2	0,7
Aile Sosyal İl Müdürlüğü	1	0,3
Toplam/n	296	100

Boşanma konularının %77,7'si görevliler tarafında, %18,2'si Din İşleri Yüksek Kuruluna, %2,0'i evlilik okuluna, %1,0'i aile okuluna, %0,7'si baroya ve %0,3'ü Aile Sosyal İl Müdürlüğüne yönlendirilmiştir.

Ebeveyn ve Çocuk İletişimi

Dokümanlar incelendiğinde “ebeveyn çocuk iletişimi ile ilgili neler soruldu?” sorusunun cevabı ve soru sıklığı, Tablo 14’te yer almaktadır.

Tablo 14

Ebeveyn Çocuk İletişimi

Soruların Alt Tematik Konuları	Sayı	%
Çocuk eğitim konu ve sorunları	107	42,5
Çocuk hakları konu ve sorunları	62	24,6
Ebeveyn çocuk iletişim sorunları	48	19,0
Çocuk ihmal ve istismar konuları ve sorunları	18	7,1

Engelli çocuk konuları	9	3,6
Üvey çocuk konu ve problemleri	8	3,2
Toplam/n	252	100

Bu bölümün, %42,5'i çocuğun eğitim konuları ile ilgili sorulardan oluşmaktadır. %24,6'sı çocuk hakları ile ilgilidir. Ebeveynin çocuk haklarını bilmemesinden kaynaklı sıkıntı ve sorunların oluşturduğu sorulardır. %19,0'u ebeveyn çocuk iletişim problemlerinden oluşmaktadır. %7,1'i çocuk ihmal ve istismarına giren konulardır. %3,6'sı engelli çocuk ve %3,2'si üvey çocuk konuları ile ilgilidir. Tablo 15'de bu bölümün sorularındaki yönlendirmeler yer almaktadır.

Tablo 15
Ebeveyn Çocuk Konuları

Yönlendirme Yapılan Birimler	Sayı	%
Görevlilerin cevaplandığı soru	203	80,6
Din İşleri Yüksek Kurulu	23	9,1
Aile okulu	17	6,7
Çocuk İzleme Merkezi (ÇİM)	5	2,0
Aile toplum merkezi (ATM)	3	1,2
Emniyet	1	0,4
Toplam/n	252	100

Ebeveyn çocuk konularının %80,6'sını görevliler cevaplarken, %9,1'ini Din İşleri Yüksek Kuruluna, %6,7'sini aile okuluna, %2,0'sini ÇİM'e, %1,2'sini ATM'ye, %0,4'ünü emniyete yönlendirmişlerdir.

Aile Planlaması

Aile planlaması konulu sorular iki başlık altında ele alınmıştır. Çocuk sahibi olabilme konularını içeren sorular tablo 16'da kürtaj ve doğum kontrol yöntemleri de tablo 17'de yer almaktadır.

Tablo 16
Çocuk Sahibi Olma Soruları

Soruların Alt Tematik Konuları	Sayı	%
Çocuk sahibi olma yöntemlerinden tüp bebek vs konuları	12	38,7
Evlatlık alma-verme	9	29,0
Başkasının spermi/yumurtası ile çocuk sahibi olmak	3	9,7
Taşıyıcı annelik	3	9,7
Genetik tarama ile cinsiyet seçimi	3	9,7
Koruyucu aile	1	3,2
Toplam/n	31	100

Bölümün sorularının dağılımı; %38,7'si çocuk sahibi olma yöntemlerinden tüp bebek vs. konuları, %29,0'u evlat alma-verme veya evlat edinme, %9,7'si başkasının spermi, yumurtası ile çocuk sahibi olma, %9,7'si taşıyıcı annelik, %9,7'si genetik tarama ile çocuk cinsiyet seçimi ile çocuk sahibi olma ve %3,2'si koruyucu aile olma, konularından oluşmuştur. Tablo 17'de ise aile planlaması konuları içinde yer alan doğum kontrol yöntemleri ve kürtaj konuları birlikte yer almaktadır.

Tablo 17
Kürtaj ve Diğer Konular

Soruların Alt Tematik Konuları	Sayı	%
Doğum kontrol yöntemleri (spiral taktırma, kordonları bağlatma vs.)	61	52,6
Anne karnında özürlü/sakat ya da ölü bebeğin kürtajı	22	19,0
Eşlerden birinin çocuk istememesinden dolayı kürtaj	14	12,1
Anne sağlığı tehlikesinden dolayı bebeğin kürtajı	8	6,9
Gayri meşru/nikahsız bebeğin kürtajı	7	6,0
Maddi/ekonomik sebeplerden dolayı kürtaj	4	3,4
Toplam/n	116	100

Bu bölümde %52,6'sı farklı doğum kontrol yöntemleri ile ilgili sorular, %19,0'u anne karnında özürlü ya da anne karnında ölmüş bebeğin kürtaj durumu, %12,1'i kazara kalınmış hamilelik ve eşlerden birisinin çocuk istememesinden dolayı kürtaj, %6,9'u annenin sağlık probleminden dolayı ceninin kürtaj sorunu, %6,0'sı evli veya bekar kadınların gayri meşru ilişkilerinden oluşan bebeğin kürtajı, %3,4'ü ekonomik sebeplerden dolayı kürtaj yapanların ya da yaptırmayı düşünen kişilerin sorduğu sorulardan oluşmaktadır. Bölümün yönlendirmeleri, Tablo 18'dedir.

Tablo 18

Çocuk Sahibi Olma ve Kürtaj Soruları

Yönlendirme Yapılan Birimler	Sayı	%
Görevlilerin cevaplandığı soru	105	71,4
Din İşleri Yüksek Kurulu	39	26,5
Aile okulu	2	1,4
Aile Toplum Merkezi (ATM)	1	0,7
Toplam/n	147	100

Bu bölümün sorularının %71,4'ünü görevliler cevaplandırırken, %26,5'i Din İşleri Yüksek Kuruluna, %1,4'ü aile okuluna, %0,7'si ATM'ye yönlendirilmiştir.

Psikolojik Problemler

“Psikolojik problemlerle ilgili olan sorular nelerdir?” sorusunun cevabı olarak alt tematik konular ve soru sıklığı, Tablo 19'da yer almaktadır.

Tablo 19

Psikolojik Problem İçerikli Konular

Soruların Alt Tematik Konuları	Sayı	%
Genel psikolojik korku ve sıkıntılardan oluşan konu ve sorunlar	73	49,7
Obsesif bozukluk (takıntı/vesvese)	28	19,0
Sevilen birini kaybı ile oluşan psikolojik bozukluk	15	10,2
İntihar konuları	11	7,5
Ebeveyn kaybı/boşanması sonucu çocukta oluşan sorunlar	9	6,1
Öfke kontrolsüzlüğü	5	3,4
Engelli çocuk sahibi kadınların yaşadığı psikolojik sıkıntılar	2	1,4
Panik-atak	2	1,4
Şizofren	2	1,4
Toplam/n	147	100

Bu bölümün sorularının başında gelen çeşitli korku ve sıkıntılardan oluşan sorular %49,7'dir. Danışanların ifadelerinden anlaşıldığı kadar bu korku ve sıkıntılardan başında depresyon ve pandeminin oluşturduğu belirsizlikten kaynaklanan konulardır, özellikle ölüm korkusunun oluşturduğu sıkıntılardır. %19,0'u obsesif bozukluk ile ilgilidir. %10,2'si sevilen birinin eşin, çocuğun, annenin/babanın, dedenin vs. kaybı ile oluşan sıkıntılardır. %6,1'i eşlerin boşanması ya da anne babadan birinin ölümü ile çocuklarda oluşan travmalarla ilgili sorulardır. %3,4'ü öfke kontrolsüzlüğü, %1,4'ü engelli çocuk sahibi kadınların psikolojik sıkıntıları, %1,4'ü panik-atak kişilerin soruları, %1,4'ü de şizofren hastalığı ile ilgili sorulardan oluşmaktadır (Panik-atak ve şizofren sorularında, danışanların doktor tedavisi ile kendilerine bu teşhisin konulup, tedavilerinin devam ettiği kişilerin sorduğu sorulardır, hastalıkları ile ilgili olarak). Psikolojik problem konularındaki yönlendirmeler, Tablo 20'dedir.

Tablo 20

Psikolojik Problem İçerikli Konular

Yönlendirme Yapılan Birimler	Sayı	%
Görevlilerin cevaplandığı soru	111	75,5
Din İşleri Yüksek Kurulu	14	9,5
Aile Toplum Merkezi	10	6,8
Aile Sosyal İl Müdürlüğü	9	6,1

Aile okulu	3	2,0
Toplam/n	147	100

Bu bölümde %75,5'i görevliler tarafından cevaplandırılmış, %9,5'i Din İşleri Yüksek Kuruluna, %6,8'i aile toplum merkezine, %6,1'i Aile Sosyal İl Müdürlüğüne, %2,0'si aile okuluna yönlendirilmiştir.

Miras Paylaşımı

“Miras ile ilgili neler soruldu?” konusunun cevabı, Tablo 21’de yer almaktadır.

Tablo 21

Miras

Soruların Alt Tematik Konuları	Sayı	%
Kız ve erkek çocuk arası mirasta ayırım yapma	29	25,4
Kardeşler arası miras sorunu	25	21,9
Miras ile ilgili diğer konular (Süt kardeş/anne-baba, torun, evlatlık vs)	21	18,4
Karı-koca/ölen eşin miras konuları	12	10,5
Hala-amca/dayı-teyze/torun vs miras konuları	11	9,6
Mirasta varislerden mal kaçırma	9	7,9
Ebeveynlerin varislerden birini ya da hepsini mirastan reddetme konuları	7	6,1
Toplam/n	114	100

Bu bölüm konularının %25,4'ünü ebeveynin kız ve erkek çocuk arasında mirasta yapılan ayırımdan kaynaklanan sorular, %21,9'unu kardeşler arasındaki miras kavgaları oluşturmaktadır. %18,4'ünü süt kardeş/anne-baba, torun ve evlatlık ya da üvey çocuk ile ilgili miras konuları, %10,5'ini eşi ölen kadın ve erkeğin yeni biri ile evlenip, eski eşin mirasını alıp almama konuları ile ilgili sorulardır. %9,6'sı anne/baba ölünce amca/hala-dayı-teyze ile yaşanan miras konularıdır. %7,9'u mirasta varislerden mal kaçırma konuları ve %6,1'i ebeveynlerin kendileri hayatta iken varislerden birini ya da hepsini mirastan red konuları ile ilgili sorulardan oluşmaktadır. Bölüm sorularının yönlendirmeleri, Tablo 22’dedir.

Tablo 22

Miras

Yönlendirme Yapılan Birimler	Sayı	%
Görevlilerin cevaplandığı soru	83	72,8
Din İşleri Yüksek Kurulu	27	23,7
Aile okulu	2	1,8
Baro	2	1,8
Toplam/n	114	100

Bölümün sorularının %72,8'i görevliler tarafından cevaplandırılırken, %23,7'si Din İşleri Yüksek Kuruluna, %1,8'i'si aile okuluna ve baroya yönlendirilmiştir.

Aile İçi Şiddet

Kartekslerde “aile içi şiddetle ilgili neler soruldu?” konulu bilgiler, Tablo 23’de yer almaktadır.

Tablo 23

Aile İçi Şiddet Konuları

Soruların Alt Tematik Konuları	Sayı	%
Erkeğin karısına fiziksel şiddeti	45	41,7
Ailede eşlerin birbirine psikolojik, sözlü ve duygusal şiddeti	39	36,1
Ebeveynin gençlere yönelik yapılan şiddeti	14	13,0
Çocukların yaşlı ebeveyne şiddeti	5	4,6
Kadının kocasına yönelik fiziksel şiddeti	3	2,8

Töre cinayeti	2	1,9
Toplam/n	108	100

Bu bölümde %41,7 ile erkeğin karısına fiziksel şiddeti başta gelmektedir. %36,1'i eşlerin birbirlerine genellikle de erkeğin kadına karşı uyguladığı sözlü, duygusal ve psikolojik şiddet konuları, %13,0'ü ebeveynin çocuk, ergen ve gençlere yönelik yapılan fiziksel ve psikolojik şiddet konuları ile ilgili sorulardır. %4,6'sı çocukların yaşlı ebeveyne yönelik fiziksel ve psikolojik şiddetleri, %2,8'i kadının kocasına yönelik uyguladığı fiziksel şiddet, %1,9'u töre cinayetleri ile ilgili konulardan oluşmaktadır. Yönlendirmeler, Tablo 24'te yer almaktadır.

Tablo 24
Aile İçi Şiddet Konuları

Yönlendirme Yapılan Birimler	Sayı	%
Görevlilerin cevaplandığı soru	68	63,0
Aile Sosyal İl Müdürlüğü	11	10,2
Din İşleri Yüksek Kurulu	10	9,3
Şiddet İzleme ve Önleme Merkezi (ŞÖNİM)	8	7,4
Aile okulu	5	4,6
Emniyet	4	3,7
Baro	1	0,9
Evlilik okulu	1	0,9
Toplam/n	108	100

Yönlendirmelerde %63,0'unu görevliler cevaplandırırken, %10,2'si Aile Sosyal İl Müdürlüğüne, %9,3'ü Din İşleri Yüksek Kuruluna, %7,4'ü şiddet izleme ve önleme merkezine, %4,6'sı aile okuluna, %3,7'si emniyete, %0,9'u evlilik okuluna ve %0,9'u baroya yönlendirilmiştir.

Bağımlılık

Bağımlılık ile ilgili sorular, bağımlılık çeşidine göre, Tablo 25'de yer almaktadır.

Tablo 25
Bağımlılık Çeşitleri

Soruların Alt Tematik Konuları	Sayı	%
Teknoloji (internet, bilgisayar, telefon, sosyal medya, vs.)	43	44,3
Alkol	28	28,9
Uyuşturucu	15	15,5
Sigara	6	6,2
Kumar	5	5,2
Toplam/n	97	100

Bu bölümün sorularında pandeminin de etkisi ile %44,3'ü ile teknoloji (internet, bilgisayar, telefon, televizyon, sosyal medya, oyun vs.) bağımlılığı başta gelmektedir. %28,9'unu alkol bağımlılığı ile ilgili sorular, %15,5'ini madde ya da uyuşturucu soruları, %6,2'sini sigara, %5,2'sini kumar (iddia) soruları oluşturmaktadır. Yönlendirmeler, Tablo 26'dadır.

Tablo 26
Bağımlılık

Yönlendirme Yapılan Birimler	Sayı	%
Görevlilerin cevaplandığı soru	72	74,2
Din İşleri Yüksek Kurulu	14	14,4
Aile Toplum Merkezi	5	5,2
Aile Sosyal İl Müdürlüğü	3	3,1
Aile okulu	2	2,1
ŞÖNİM	1	1,0
Toplam/n	97	100

Bu bölümün sorularının, %74,2'sini görevliler cevaplandırırken, %14,4'ü Din İşleri Yüksek Kuruluna, %5,2'si aile toplum merkezine, %3,1'i Aile Sosyal İl Müdürlüğüne ve %2,1'i aile okuluna, %1,0'i ŞÖNİM'e yönlendirilmiştir.

Aldatma

Dokümanlardaki aldatma konuları karı-koca üzerinden incelenerek, eşlerin birbirini aldatma konuları, Tablo 27'de yer almaktadır.

Tablo 27

Aldatma

Soruların Alt Tematik Konuları	Sayı	%
Erkeğin aldatması (cinsel olarak)	63	69,2
Kadının aldatması (cinsel ve sosyal medya olarak)	16	17,6
Aldatılma şüphesi taşıyan eşin soruları	12	13,2
Toplam/n	91	100

Bu bölümde %69,2'si erkeğin cinsel olarak aldatması ile ilgili sorular, %17,6'sı kadınların cinsel ve sosyal medya üzerinden kocalarını aldatma konuları, %13,2'si aldatma şüphesi ile ilgili problemlerin sorulduğu sorulardan oluşmaktadır. Bölümün yönlendirmeleri, Tablo 28'dedir.

Tablo 28

Aldatma

Yönlendirme Yapılan Birimler	Sayı	%
Görevlilerin cevaplandığı soru	60	65,9
Din İşleri Yüksek Kurulu	20	22,0
Evlilik okulu	5	5,5
Aile Sosyal İl Müdürlüğü	3	3,3
Aile okulu	3	3,3
Toplam/n	91	100

Aldatma bölümünün sorularının %65,9'u görevliler tarafından cevaplandırılırken, %22,0'si Din İşleri Yüksek Kuruluna, %5,5'i evlilik okuluna, %3,3'ü Aile Sosyal İl Müdürlüğüne, %3,3'ü aile okuluna yönlendirilmiştir.

Cinsel Muhtevalı Konular

“Cinsel konular ile ilgili neler sorulmuştur?” sorusunun cevabı, Tablo 29'dadır.

Tablo 29

Cinsellik ile İlgili Soruları

Soruların Alt Tematik Konuları	Sayı	%
Cinsel tercih konuları/sorunları	12	33,3
Cinsel taciz/tecavüz soru ve konuları	9	25,0
Zina konuları	6	16,7
Ensest konuları ve sorunları	6	16,7
Eşcinsellik konuları	3	8,3
Toplam/n	36	100

Cinsellik ile ilgili soruların %33,3'ü cinsel tercih konularıdır. Bu soruların çoğunluğu gençler tarafından sorulmuştur. %25,0'i cinsel taciz ve tecavüz olayı yaşayanların soruları, %16,7'si zina konuları ve %16,7'si ensest konuları ile ilgilidir. %8,3'ü eşcinsellik sorularından oluşmaktadır. Yönlendirmeler, Tablo 30'da yer almaktadır.

Tablo 30
Cinsel Konular

Yönlendirme Yapılan Birimler	Sayı	%
Görevlilerin cevaplandığı soru	23	63,9
Din İşleri Yüksek Kurulu	8	22,2
Aile toplum merkezi	3	8,3
Aile Sosyal İl Müdürlüğü	1	2,8
Evlilik okulu	1	2,8
Toplam/n	36	100

Bölümün sorularından %63,9'u görevliler tarafından cevaplandırılırken, %22,2'si Din İşleri Yüksek Kuruluna, %8,3'ü aile toplum merkezine, %2,8'i Aile Sosyal İl Müdürlüğüne ve %2,8'i evlilik okuluna yönlendirilmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

İzmir müftülüğü 2020-2021 yılları arası ADRB kartekslерinin incelendiği bu çalışmada; kayıtlarda en fazla %20,0 ile karı-koca arasındaki iletişim sorunlarından kaynaklanan problemler yer almaktadır. %14,8 ile evlilik öncesi, arkadaşlık, nişanlılık dönemi ve nikah sorunları, %13,0 ile akrabalarla (gelin-kaynana, damat-kaynana, kayınpeder-gelin, kayınpeder-damat, kardeşler arası konular, anne-baba-hakkı vs.) ilgili soru ve sorunlar gelmektedir. En az %1,2 ile cinsel içerikli sorular sorulmuştur (karı-koca arasındaki cinsel konular bu bölümde yer almamaktadır). Soruların kartekslere fetva verilecek şekilde çok kısa kaydedilmiş olması dikkat çekmektedir. Örneğin, 3127 numaralı kartekte "mehir ne demektir?", 3015 nolu kartekte "miras hukuku" şeklinde bir kayıt vardır ancak açıklama yapılmış ne de yönlendirme yapılmıştır. Yine aynı şekilde 74 numaralı kartekte "süt anneye miras düşer mi?", 172 nolu "eşler birbiriyle küs kalabilir mi?", 133 nolu kayıta "çocuk eğitimi", 322 nolu "iletişim", 422 nolu kartekte "sadece dini nikah kıydırmak istemesi" şeklinde kayıtlar düşülmüş ancak hikayeleri yazılmamıştır. Bunun gibi pek çok örnek kartekslerde yer almaktadır. Danışan ya bu şekilde fetva almak amaçlı sorusunu özetleyerek sormuştur ya da hikayesini uzunca anlatmış fakat görevli tarafından yazmak zor geldiği için konu kısaca soru şeklinde kaydedilmiştir. Olay örgüsü anlatılmadan sadece fetva verilecek şekilde sorunun kaydedilmesi, görevlilerin danışan sorularını, problemlerinin konularını düzgün bir şekilde kartekslere kaydetmediğini göstermektedir. Çünkü, nadir de olsa bazı sorularda danışanın hikayesi uzunca ve detaylı bir şekilde kaydedilmiştir.

Kartekslerdeki yönlendirmelerde, danışanın sorularına %76,4 ile görevlilerin cevap verdiği görülmektedir. Muhtemelen benzer sorular çok sorulduğu ve görevli de cevabını bildiği için soruları yanıtlayarak, yönlendirilme yapılmadığından oranın yüksek çıktığı söylenebilir. İkinci sırada %14,3 ile danışan, sorularının cevabını alabilmek için, Din İşleri Yüksek Kuruluna yönlendirilmiştir. Danışan sorularında ya da problemin konusunda bir şekilde dini bir yön dile getirildiğinden görevlinin danışanı Din İşleri Yüksek Kuruluna Yönlendirdiği ortaya çıkmaktadır. En az yönlendirme ise %2 ile baro ve güvenlik güçlerine yapılmıştır. Soruların alt tematik konularının çeşitliliği ile yönlendirmeler karşılaştırıldığında, danışan tarafından yapılan yönlendirmelerin yetersiz olduğu söylenebilir. Örneğin, 2404 numaralı kartekte danışan "Biz boşandıktan sonra çocuğum annesinde kaldı. Hukukun bana tanıdığı günlerde çocuğumu görme fırsatım bazen engelleniyor. Böyle zamanlarda ne yapacağımı bilemiyorum. Bana yol gösterebilir misiniz?" sorusu ile yardım isterken, bu konuda nereden yardım alacağına dair yönlendirme yapılmamıştır. 2353 numaralı kartekte "Çevremden etkilenerek cinsiyet değiştirdim. Bu değişiklik sürecinde yanımda olan dernekler, sonrasında beni yalnız bıraktılar. Bu arada ailemle aram açıldı. Geç de olsa yaptığım hatanın farkına vardım. Ama şu anda ne yapmam gerektiğini bilmiyorum. Ailemi ve çevremi geri kazanmak konusunda neler yapabilirim?" şeklinde kayıtlara girmiş bu soruya da herhangi bir yönlendirme yapılmamıştır. 1089 numaralı kartekte "eşim beni sürekli dövüyor artık dayanamıyorum, boşanmak istiyorum ama beni boşamıyor benim ondan boşanma hakkım var mı? boşanırsam günaha girer miyim?" şeklindeki bir soruda danışan içinde bulunduğu olayın dini boyutunu sormuş olsa bile şiddet mağduru kişiye yapılacak yönlendirme bellidir. Ancak bu soruda da yönlendirme yoktur. 2422 numaralı kartekte "Eşim öldü. 2 tane özürü evladım var. Bunalımdayım ne yapabilirim?" şeklindeki gibi, soru örneklerini çoğaltmak mümkündür. Yukarıda zikredilen danışan

sorularında görüldüğü gibi soruyu soran kişiler ADRB biriminden yardım istemiş, ancak bu ve benzeri konularda danışanlara yönelik yapılan herhangi bir yönlendirme yoktur. Muhtemelen bu sorulara görevliler tarafından cevap verilmiş olmalıdır. Örnek sorularda görüldüğü gibi danışanların sorunlarına görevliler cevap verseler bile psikolojik yardım hizmeti sunan kurumlara yönlendirme yapılması da bir rehberliktir.

Psikolojik problemlerin alt tematik konularının çeşitliliği ile yapılan yönlendirmeler incelendiğinde, yönlendirmelerin yetersizliği ortaya çıkmaktadır. Özellikle genel psikolojik sıkıntılar başlığı altında verilen konularda depremden ve pandemiden dolayı ölüm korkusu yaşayan kişilerin sorunları, sevilen kişinin kaybı ve intihar gibi alanlarda sorun yaşayan danışanların psikolojik destek sağlayan hizmet birimlerine yönlendirilmeleri gerekirken Din İşleri Yüksek Kuruluna, Aile Sosyal İl Müdürlüğü ve aile okulu gibi kurumlara yönlendirilmeleri rehberlik ve danışma hizmetinin verimli bir şekilde yapılamadığını göstermektedir. Her ne kadar danışanlar psikolojik sorunlarını ve buna benzer konuları görevliye aktardıklarında hep dini bir boyutunu öğrenmek istemiş olsalar da aslında içlerinde yaşadıkları huzursuzluğa, acıya, çaresizliğe bir arayış içinde olduklarını göstermektedir. Görevlinin danışma becerilerini kullanarak danışanı aktif bir şekilde dinleyebilmesi kadar doğru kuruma yönlendirebilmesi de önemlidir.

Bağımlılık ile ilgili konularda da psikoloji konularındaki gibi yönlendirmeler eksik ve yetersizdir. Örneğin, 235 numaralı kartekte “Kendi paramla uyuşturucu içmeye başladım bırakamıyorum şimdi bir hayat kurmak istiyorum bu illetten kurtulmak için ne yapmalıyım?” sorusuna yapılan herhangi bir yönlendirme yoktur. 470 numaralı kartekte bir annenin “Oğlum zararlı madde bağımlısı ona nasıl yardımcı olabilirim?” şeklindeki talebine, yapılan yönlendirme aile toplum merkezidir. Oysa bu annenin, Çocuk Ergen Madde Bağımlılığı Merkezine (ÇEMATEM)’e yönlendirilmesi gerekirdi. 1034 numaralı kayıta “Oğlum madde kullanıyor. Maddeye ulaşamadığı zaman bize fiziksel şiddet uyguluyor dayaktan korktuğum için ona maddeyi alması için para veriyorum günaha girmiş olur muyum?” dini endişe ile sorulmuş ama ciddi yardım gereken bir anne ve oğul öyküsünde de yönlendirme yoktur. 1094 numaralı kayıta “Eşim alkol kullanıyor. Alkol aldığı zaman da eşyalara zarar verip bir şeyleri kırıyor. İki tane çocuğum var. Onların babasız büyümesini istemediğim için sabrediyorum ama bazen çekilmez oluyor. Ne yapabilirim?”, 1623 numarada “Liseye ilk başladığım yıllarda arkadaş çevremle beraber alkol kullanmaya başladım. Liseden önce namaz kılıyordum sigara bile kullanmıyordum. Kendimi bir anda çok farklı bir hayatın içinde buldum. Ailem dahil hiçbir çevrem kalmadı ve maddi açıdan da çok sıkıntı çekiyorum. Alkolü terk edemiyorum, bırakamıyorum. Artık bırakmam gerektiğinin farkındayım ama çabalasam da olmuyor, bana yardımcı olur musunuz?”, 2485 numarada “Evliliğimi, evimdeki babamla olan problemlerden dolayı kurtuluş sebebi olarak yapmıştım. Eşim de bana, babam gibi alkol bağımlılığının problemlerini yaşattı. Evliliğimin devam etmesi için ne kadar emek verdimse sonuç alamadım. Uzun bir boşanma evresi yaşadık. Bu evrede çocuğum babasındaydı. Evet, babası maddi olarak evladımın yanındaydı fakat onun arkadaş çevresini kontrol edemedi. Şimdi evladımın uyuşturucu bağımlılığından kurtulmasını istiyorum. Evladım da bu illetten kurtulmak için kararlı. Bize bu konuda nasıl bir manevi destek sağlayabilirsiniz?”, 3082 nolu kartekte “Alkol bağımlısıyım, günlük alkol almadığım zaman duramıyorum, kendimi rahat hissedemiyorum ama içtikten sonra da aile içinde sıkıntılar yaşıyorum. Eşimle ayrılma noktasına geldik. Çocuklarım var içsem de içmesem de hem psikolojik hem de fizyolojik olarak çok kötü etkiliyor. Ne yapmam lazım? Kurtarın beni hocam.” şeklindeki örneklerde görülen feryat edercesine yardım talep eden danışanlara bağımlılıkla mücadele konusunda herhangi bir yönlendirme yapıldığına dair kartekte kayıt yoktur. Soruyu soran ya madde bağımlısının annesi, karısı ki şiddet görmekte idirler ya da bağımlı kişinin kendisidir. Bunların Alkol-Madde Bağımlılığı Araştırma, Tedavi ve Eğitim Merkezi (AMATEM) ve ÇEMATEM gibi birimlere yönlendirilmeleri de rehberlik hizmeti içindedir. Ancak bu alanda yapılan yönlendirmelerin de hem eksik hem de yetersiz olduğu görülmektedir.

Angın ve Altaş’ın (2018), büro görevlilerinin doğru bir danışmanlık ilişkisi için gereken koşulları sağlamadığı ve danışmanlık becerilerini sergilemede yetersiz kaldıkları, danışanların aile ve evlilik ilişkileriyle ilgili sorunlarını çözme konusunda gereken donanımına sahip olmadıkları bütün bunların yanında diğer yardım meslekleriyle iş birliği ve yönlendirme ekseninde koordineli çalışabilecek

eğitim ve deneyime sahip olmadıkları şeklindeki çıkarımları, özellikle yönlendirme eksikliği ve yetersizliğine vurgu yapan bu çalışmayı desteklemektedir.

Tüm bu yetersiz yönlendirme eksikliği yanında, görevli tarafından yönlendirilen danışanın ilgili kurumdan hizmet alıp almadığı da belirsizdir. Çünkü görevlinin danışanı takip ve izleme imkânı yoktur. ADRB'den yardım isteyenler veya sorunlarını iletenlerden bir dönüt olmadığından, yönlendirilen danışanların durumları bilinmemektedir. Bütün bu olumsuz göstergelere rağmen ADRB toplum içinde yaşanan aile problemlerine yönelik bir sorumluluk almış, eksik ve hatalarıyla birlikte bu görevi yerine getirmeye çalışmaktadır. DİB zaman zaman bu birimlerde görev yapan çalışanlara yönelik hizmet içi seminerleri düzenlemektedir. Her ne kadar bu birimde seminer alan bireyler görevlendirilse de psikolojik danışmanlık becerileri kapsamında, danışanların sorunlarıyla ilgili farklı boyutları görebilme ve onları daha iyi anlama, danışmalık oluşumundaki şartları tanıma ve danışma sürecini doğru yönetebilme, danışmanlıkta kullanılabilecek birtakım terapötik tekniklerden yararlanabilme gibi kazanımların elde edilmesi uzun zaman alabilir. Geriye dönüş mümkün olmadığına göre yapılacak olan; ülkemizde acil durumlarda ihbarda bulunmak için sağlık, emniyet, yangın, güvenlik gibi konularda ayrı ayrı numaralar kullanılmasına son verilmiş ve acil yardım çağruları için kullanılan 7 kuruma tek bir numara ile (112 Acil Çağrı Merkezleri) ulaşılabilmektedir. Böylece bu kurumlarla koordinasyon imkânı sağlayan model uygulamaya konulmuştur. Aynen bunun gibi, ADRB birimini arayan danışanın sorunu diğer hizmet birimleri ile ilgili ise görevlinin bir tuşla danışanı ihtiyacı olduğu birime bağlamasıyla hizmet gerçekleştirilmiş olur. Disiplinler arası iş birliği ile emniyet, baro, AMATEM, ÇEMATEM, ÇİM, ŞÖNİM, ATM, ADRB vb. psikolojik yardım hizmeti sunan diğer kurumların eş zamanlı olarak koordineli çalışabilmeleri mümkündür. Böylece ADRB görevlilerinin yetersiz ve eksik yönlendirme sorununun çözülebileceği düşünülmektedir.

Yazarların Katkı Oranı

Bu makale tek yazarlıdır. Yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada çıkar çatışması olacak bir husus yoktur.

Kaynaklar

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2017). Aile danışmanlığı ve boşanma süreci (rapor). https://www.aile.gov.tr/Raporlar/ATHGM/aile_danismanligi.pdf. (4. 5. 2022).
- Angın, Y. ve Altaş, N. (2018). Aile ve dini rehberlik bürosu görevlilerinin karşılaştıkları psiko-sosyal sorunlara yaklaşımlarının dini danışmanlık ve rehberlik açısından değerlendirilmesi, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 661-689.
- Aybey, S. (2015). Aile ve dini rehberlik bürolarına gelen sorular ışığında kadınların boşanma nedenleri (Ege bölgesi örneği). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Eylül. 2 (4). 104-126.
- Bayer, A. (2018). Ailede yaşanan anlaşmazlıklar ve çözüm önerileri. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*. 1(2). 215-234.
- Berktaş, S. ve Dimli Oraklıbel, R. (2021). Sanayi devrimi ile gelen değişim: iş bölümü ve yabancılaşma. *Atlas Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*. 5(6). 1-10.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*. (Çeviri Editörleri: M. Bütün ve S. B. Demir). (4. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni*. (Çeviri Editörü: S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap.

- Çayiroğlu, Y. (2016). Modern zamanlarda ailevi çözülmenin psiko-sosyal dinamikleri. *Mehir Dergisi*. 1. 11-40.
- Gazioğlu, E. (2013). Kadın cinayetleri: kavramsallaştırma ve sorunlu yaklaşımlar. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 7(30). 89-100.
- Kamiloğlu, C. (30 Aralık 2018). *New York'da üçüncü cinsiyet dönemi 2019'da başlıyor*. <https://www.amerikaninsesi.com/a/new-yorkta-ucuncu-cins-donemi-basliyor/4721721.html>. 17.04.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Mürsel, C. ve Onur, F. (2020). Aile ve dini rehberlik bürosu görevlilerinin karşılaştıkları problemlere dini danışmanlık ve rehberliğin katkısı (Bingöl örneği). *Antakiyat*. 3(2). 231-255.
- Ortaylı, İ. (2000). *Osmanlı toplumunda aile*. İstanbul: Pan Yayınları.
- Öter, A. Ve Özkul, Ö. (2019). Modernleşmenin yaşam tarzı üzerindeki etkileri ve yöruklerde modernleşme eğilimleri (Batı Akdeniz örneği- Isparta, Burdur, Antalya). *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 47(2). 156-184.
- Paker, T. (2017). Durum çalışması (134). *Nitel Araştırma* (Editör: Y. Bayyurt ve F. Nevra Seggie). Ankara: Anı Yayınları.
- Saldana, J. (2022). *Nitel araştırmacılar için kodlama el kitabı*. (Çeviri: A. Tüfekçi ve S. N. Şad). (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Şah, U. (2020). Eleştirel söylem analizi: temel yaklaşımlar. *Kültür Araştırmaları Dergisi*. (7). 210-231.
- Şahin, A. (2021). Türk kültür ve devlet geleneğinde kadın ve aile (80-122). (Editörler: N. Çetin ve E. Şener). *Kadın ve Aile*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tatlılıoğlu, K. ve Küçükköse, İ. (2015). Türkiye'de kadına yönelik şiddet: nedenleri, koruma önleme ve müdahale hizmetleri. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (DÜSBED)*. Yıl 7. (13). 199-200.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK). (2021). Evlenme ve boşanma istatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2020-37211>. (22.06.2022).
- Twenge, J. M. and Campbell, W. K. (2010). *Asrın vebası narsisizm illeti*. (Çeviren: Ö. Korkmaz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Ulusoy, M. (2017). *Batının çöküş alameti olarak eşcinsellik ve foucault*. <https://www.aydinlik.com.tr/kose-yazilari/mehmet-ulusoy/2017-mayis/bati-nin-cokus-alameti-olarak-escinsellik-ve-foucault-2>. 17.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldırım, S. ve Certel, H. (2021). Dini danışmanlığa konu olan ailevi sorun olarak psikolojik problemler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1(39). 100-129.
- Yin, R. K. (2017). *Durum çalışması araştırması*. (3. Baskıdan Çeviri, Çeviren: İ. Günbay). Ankara: Nobel Yayınları.
- Zümrüt, O. (2004). *İslam kurumları*. Ankara: OMÜİF Yayınları.

Extended Abstract

Introduction

The world we live in has undergone a rapid change in the political, social, cultural, economic, scientific and technological fields in the last two centuries. The modernization that started with the industrial revolution and the change that came with technology started in Europe and affected all societies. This change has deeply affected both the lives of individuals and the social life of Western countries. Individualism, narcissism epidemic and unlimited freedom naturally changed the structure and function of the family. The family, which is the foundation of society, is under a terrible risk in this century due to the increasing number of divorces or undesirable marriage, families consisting of a single mother or father, living together without marriage, legitimizing betrayal in marriage for various reasons, and the increase in the number of children born out of wedlock. In the thirty years we have lived, the family institution is in serious danger due to same-sex marriages, asexuality and the third gender.

In our country, the family is faced with serious problems with the effect of the change in the world, despite the protective principles and rules of the religion of Islam, its deep-rooted tradition and culture. With the weakening of religious, spiritual and moral sensitivity, miscommunication, domestic violence, cheating, murder of parents and children, femicides, increasing divorces, along with increasing psychological problems is growing. For this reason, with the approval dated April 15, 2002 and numbered 199, the Presidency of Religious Affairs (PRA) established a "Family Guidance and Guidance Office" within the scope of religious consultancy and guidance within the scope of provincial mufti. The aim is to try to find solutions to family problems in society.

In this study; Over the questions recorded to the Izmir mufti FRGO unit between the years 2020-2021, "What were the clients asked?" and the staff asked the client's questions "Which questions were guided?" It was aimed to find answers to the questions and to draw attention to the coordinated work in interdisciplinary cooperation through the variety of questions.

Method

This article consists of a qualitative research on family questions asked to the Izmir mufti FRGO unit between the years 2020-2021. In this study, the holistic single case design was used. The case study is a type of design in qualitative research that can be both the product and the object of the research. Holistic single case pattern; It is the preferred pattern in the study of unique situations, which is formed with a single analysis unit. In this context, case studies; It is an in-depth and longitudinal study of phenomena such as a person, an event, a unit. Institutions to which family problems are communicated; Family Community Centers (FCC), Family Courts, Associations/Departments/Sections affiliated to the Ministry of Family and Social Services, and FRGO established by the PRA under the provincial mufti. In this study, only family-related issues/questions registered in FRGO were selected and used as a single case, not family problems in other institutions and questions registered in other lines of mufti offices. The diversity of the questions and the guidance given to these questions were discussed. In this study, documents were used as data collection technique. Of the 3047 questions, the research question was "What was asked by the clients?" In this context, raw data (documents) were read and classified into the thematic framework. Sub-themes (categories) and codes were created with the questions prepared with the questionnaire, the main theme being family problems. All classified data were evaluated and interpreted with descriptive analysis.

Findings

Although not directly related to family counseling among 3443 questions examined in FRGO charts, some issues with creed, worship, fatwa and social content were recorded in the charts by the officer. These questions were left out of the research. Thus, 3047 questions were examined. Among these questions, at most 20,0% are matters between husband and wife. 14,8% engagement and wedding

questions, 13,0% questions about problems with relatives, 9,9% parent and teen issues, 9,7% divorce issues, 8,3% parent-child problems, 4,8% psychological problem topics, 4,8% birth control and abortion issues, 3,7% inheritance and 3,5% domestic violence issues, 3,2% questions about addiction and 3,0% betrayal by husband and wife, 1,2% sexually explicit questions were asked.

The findings in directing family questions to different institutions; 76,4% the officials responded. Other directions are as follows 14,3% to High Council of Religious Affairs, 2,4% to family school, 1,4% to Family Social Provincial Directorate, 0,9% to family community center, 0,8% to courses that provide education on marriage, 0,3% to violence prevention center and 0,3% to child follow-up center, 0,2% to security forces and law, clients were directed.

Conclusion, Discussion and Recommendations

Between the years of 2020-2021, İzmir mufti's FRGO cards were examined with 3047 questions. Most of the family questions were recorded in the form of a fatwa. This shows that the questions about family counseling are not recorded properly and correctly in the cartexes. When the variety of family questions and referrals are compared, it turns out that the referrals made by the client are insufficient. In particular, guidance on domestic violence, addiction and psychological problems is insufficient. For example, a client seeks help: "I'm addicted to alcohol, I can't stop when I don't drink alcohol daily, I can't feel comfortable, but after drinking, I have problems in the family. My wife and I are at the point of breaking up. I have children, whether I drink or not, it affects them both psychologically and physiologically. What should I do? Save me, master." There is no record of any guidance given to clients who cry out for help on the fight against addiction. In this case, it is seen that the directions are both incomplete and insufficient. It is also unclear whether the client referred by the officer receives service from the relevant institution. Because the officer does not have the opportunity to follow up and monitor the client.

Despite all these negative indicators, FRGO has taken a responsibility for family problems in the society and tries to fulfill this duty with its deficiencies and mistakes. PRA organizes in-service seminars for the employees working in these units from time to time. It may take a long time for individuals to gain psychological counseling skills, to see different dimensions of their problems and to gain a better understanding of them, to recognize the conditions in the formation of counseling and to manage the counseling process correctly, to benefit from some therapeutic techniques that can be used in counseling. What will be done for this; With interdisciplinary cooperation, security forces, family courts/associations/offices, Alcohol-Substance Addiction Research, Treatment and Education Center, Child and Adolescent Substance Abuse Center, Victims' Children Examination and Treatment Center, Violence Prevention Center, Family Community Center, FRGO and etc. It is possible for institutions providing psychological help services to work simultaneously in coordination.

Turist Rehberlerinin Çok Yönlü / Sınırsız Kariyer Tutumlarının Kariyer Başarısı ve Kariyer Bağlılığına Etkisi

Emine KALE
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
ekale@nevsehir.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-0906-0590

Gizem GÜNEL
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
gizemgunel00@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8708-2218

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1106764
Geliş Tarihi: 21.04.2022	Revize Tarihi: 30.10.2022
	Kabul Tarihi: 19.11.2022

Atf Bilgisi

Kale, E. ve Günel, G. (2022). Turist rehberlerinin çok yönlü / sınırsız kariyer tutumlarının kariyer başarısı ve kariyer bağlılığına etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 872-887.

ÖZ

Bu çalışmada amaç; turist rehberlerinin çok yönlü ve sınırsız kariyer tutumların kariyer başarısı ve kariyer bağlılığına etkisinin olup olmadığını incelemektir. Araştırmanın örneklemini Nevşehir Rehberler Odası'na bağlı olarak çalışan turist rehberleri oluşturmaktadır (n=278). Veri toplama aracı olarak nicel yöntem olan anket tekniği kullanılmıştır. Yapılan yapısal eşitlik modellemesi sonucuna göre; değerlerine göre hareket etme, kariyer başarısının tanınırlık boyutu üzerinde negatif ve anlamsız bir etkiye sahipken anlamlılık, özgün etki, gelişme boyutları üzerinde negatif ama anlamlı bir etkiye sahiptir. Kendi kendini yönetme, kariyer başarısının tanınırlık, anlamlılık, özgün etki ve gelişme boyutları üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Fiziksel hareketlilik ve psikolojik hareketlilik, kariyer başarısının tanınırlık, anlamlılık, özgün etki ve gelişme boyutları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Değerlerine göre hareket etme, kariyer bağlılığı üzerinde negatif ama anlamlı bir etkiye sahipken kendi kendini yönetme, kariyer bağlılığı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Fiziksel hareketlilik, kariyer bağlılığı üzerinde pozitif ama anlamsız bir etkiye sahipken psikolojik hareketlilik, kariyer bağlılığı üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Sınırsız kariyer, çok yönlü kariyer, kariyer başarısı, kariyer bağlılığı.

The Effect of Tourist Guides' Protean / Boundaryless Career Attitudes on Career Success and Career Commitment

ABSTRACT

The purpose of this study is examine whether protean and boundaryless career attitudes of tourist guides have an effect on career success and career commitment. The sample of the research consists of tourist guides by working under Nevşehir Guides Chamber, (n=278). Questionnaire technique, which is a quantitative method, was used as a data collection tool. According to the result of structural equation modeling: values-driven has a negative and non-significant effect on recognition dimension of career success; however, it has a negative and significant effect on significance, unique impression and development. Self-directed has a positive effect on recognition, significance, unique impression and development dimensions of career success. Physical mobility and psychological mobility have a positive and significant effect on recognition, significance, unique impression and development dimensions of career success. While values-driven has a negative and significant effect on career commitment, self-directed has a positive and significant effect. While physical mobility has a positive and non-significant effect, psychological mobility has a positive and significant effect on career commitment.

Keywords: Protean career, boundaryless career, career success, career commitment.

Giriş

Kariyer, çalışan bireyler açısından önem arz eden bir kavramdır. Bireyler hayat boyu aynı sektör veya işte çalışmak yerine daha farklı sektörlere yönelebilmektedirler. Bunun nedeni ise bireylerin kendilerini farklı alanlarda geliştirmek istemelerinden veya iş güvencesinin ve yükselme fırsatının olmadığı örgütlerde kalmak yerine elde edebilecekleri yeni fırsatları yakalama çabalarıdır. Bu durum neticesinde ortaya çıkan kariyer hareketliliği, yeni kariyer yaklaşımlarını ortaya çıkarmıştır. Sınırsız kariyer (boundaryless career) ve çok yönlü kariyer (protean career), yeni kariyer yaklaşımlarına örnektir.

Çok yönlü kariyerde bireyler örgütler yerine direkt kendi kariyerlerine bağlıdırlar. Bireylerin kendi değerleri doğrultusunda mesleki eylemleri sonucu ortaya çıkan kariyer başarısına odaklanması çok yönlü kariyerin ana varsayımdır. Çok yönlü kariyerde hedef olarak psikolojik tatmin söz konusudur. Sorumluluk bireydedir ve gelişim sağlanabilmesi için iş tecrübesi ön planda yer almaktadır (Briscoe, Hall ve DeMuth, 2006). Çok yönlü kariyer, kendi kendini yönetme ve değerlerine göre hareket etme şeklinde boyutlandırılmaktadır. Kale ve Özer'e (2012) göre; değerlerine göre hareket etme, bireyin kariyerinde kendi olgu ve değerlerini örnek almasıdır. Bu tutuma göre para, konum gibi dış etmenler yerine bireyin idealleri, kişisel ve psikolojik başarısının ön planda olması bireyi tatmin etmektedir. Kendi kendini yönetme ise bireyin her şeyden bağımsız bir şekilde hareket etmesidir. Elde edilen başarı ve kişisel gelişimden meydana gelen isteklendirme, bireyin yeni görevler bulmasını ve adapte olmasını kolaylaştırır. Böylece birey için istihdam motive edici bir etmen olmaktan çıkmaktadır (Segers, İnceoğlu, Vloeberghs, Bartram ve Henderiickx, 2008).

Sınırsız kariyerde bireyler tek bir örgüte bağlı değillerdir. Çalışan bireylerin mesleğe bağlılıkları doğrultusunda yeni ilişkiler edinerek sürekli iş değiştirmeleri sınırsız kariyerin ana varsayımdır (Sullivan, 1999). Suvacı ve Baş'a göre; evli bireylerin giderlerinin yüksek olması, bireylerin aynı sektör içerisinde koşulları daha iyi başka bir işe geçmelerine neden olmaktadır (Suvacı ve Baş, 2018). Sınırsız kariyer; fiziksel hareketlilik ve psikolojik hareketlilik olarak boyutları bulunmaktadır. Fiziksel hareketlilik, çalışan bireylerin işletmeler, meslekler veya şehirlerarasında bulunduğu hareketliliğidir (Clarke, 2009). Paranın tatmin edici miktarda olması, şartların elverişli olması, yükselme olanaklarının iyi olması gibi nedenler bireyin fiziksel hareketlilik yöneliminde büyük rol oynamaktadır. Psikolojik hareketlilik ise bireyin aklının sınırsız oluşunu ifade etmektedir. Yenilik, çeşitlilik, bağlılık ve bağımsızlık bireyin psikolojik hareketlilik yöneliminde büyük rol oynamaktadır.

Kariyer bağlılığı, bireyin hedeflerini geliştirmesi olarak nitelendirilmektedir. Kariyer bağlılığı, bireyin mesleğine veya kariyerine yönelik psikolojik açıdan vermiş olduğu tepkidir (Arthur, Hall ve Lawrence 1989). Kariyerine bağlı olan bireyler her şeyden bağımsız olarak sadece kariyerlerine odaklanmaktadır. Birey çalıştığı örgüt içerisinde mutsuz olsa bile kariyeri nedeniyle aynı örgütte çalışmaya devam edebilmektedir. Bunun nedeni bireyin bir gelecek ihtiyacı olarak kariyerine bağlılık göstermesidir. Ayrıca birey bulunduğu pozisyonu iş dışında hayatında da kullanmaktadır.

Kariyer başarısı; meslek, yükselme, deneyim, tatmin ve gelişim gibi etmenleri içerisinde barındırmaktadır. Kariyer başarısı Gattiker ve Larwood'a (1986) göre; bireysel, iş, maddi, yaşayış ve terfi başarısı olmak üzere beş ana başlıkta açıklamaktadır. Bireyin ilerleme göstermesi, yetenek ve bilgilerinden hoşnut olması, amaçlarına ulaşabilmesine imkân veren iş hayatının olması, hem aile hem de sosyal yaşamdan memnun olması gibi nedenler de kariyer başarısını açıklamaktadır. Bireylerin kariyer başarısı için yaşam ve kariyer becerilerini kazanmaları (Kurudayıoğlu ve Soysal, 2019) ve kariyer seçimlerini yapabilecekleri mesleki olgunluğa erişmeleri (Bulut ve Bacanlı, 2022) önemlidir.

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde turist rehberlerinin çok yönlü kariyer ve sınırsız kariyer tutumlarıyla ilgili literatürde çalışmaya rastlanmamıştır. Turizm sektöründe iş güvencesinin olmaması, mevsimlik çalışmanın yüksek olması turist rehberleri üzerinde bir takım olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın yapılması, yeni kariyer yaklaşımlarının turist rehberleri üzerindeki etkileri hakkında bilgi verecektir. Aynı zamanda çok yönlü kariyer ve sınırsız kariyer tutumlarının kariyer başarısı ve kariyer bağlılığı üzerine etkisinin olup olmadığının incelenmesi mesleğe yeni başlayacak potansiyel turist rehberlerinin kariyer planlarına katkı sağlayacaktır. Bu çalışmanın amacı; turist rehberlerinin çok yönlü kariyer (değerlerine göre hareket etme, kendi kendini yönetme) ve sınırsız kariyer (fiziksel hareketlilik, psikolojik hareketlilik) tutumlarının bireylerin kariyer başarısı ve kariyer bağlılığına etkisinin olup olmadığını incelemektir.

Çok Yönlü Kariyer

İlk kez 1976 yılında ifade edilmiştir (Hall, 1996). Kavramın İngilizcesi "protean career" olarak bilinmektedir. Türkçede ise "değişken kariyer" olarak da bilinmektedir. Protean kelimesinin anlamı ise

sürekli değişen, tüm kalıplara uyum sağlayan anlamına gelmektedir. Çok yönlü kariyerde bireyler, örgütlere değil doğrudan kariyerlerine bağlıdırlar. Bu doğrultuda bireyin kendisiyle olan içsel sözleşmesi baş göstermektedir. Birey bulunduğu ortamdan başka bir ortama geçtiğinde birey için mevcut olan kariyer yerini keşfedilen kariyere bırakmaktadır. Bir işten başka bir işe geçişte sürekli olarak kariyer döngüsüne girmektedirler. Bu yaklaşımda kariyer, hayat ve işin iç içe geçtiği bir durumdur (Bulut, 2019). Bireyin ilgi alanı gibi sosyal etkinliklere vakit ayırması elde edeceği başarıya duygusunun da temelini oluşturmaktadır. Böylece kariyer algısı çok yönlü kariyer sayesinde esnek bir hal almıştır.

Çok yönlü ve sınırsız kariyer birbirleriyle ilişkili ancak farklı kavramlardır. Sınırsız kariyer, bireyin kariyer çevresini ve yetkin olduğu alanları ifade ederken çok yönlü kariyer çoğunlukla kimlik ve uyumla bağlantılı bir kavramdır (Lips-Wiersma ve Mcmorland). Çok yönlü kariyer, bireyin kendi kariyerini bireysel olarak kendinin yönetmesiyle sınırsız kariyer ise sınırları olmayan kariyer imkânlarını ifade etmektedir (Kale ve Özer, 2012). Birey hem çok yönlü hem de sınırsız kariyer algısını ayrı ayrı benimseyebilirken birlikte de benimseyebilmektedir. Bireyler, çok yönlü kariyer tutumları gösterebilirler ancak bağımsız davranarak işleriyle alakalı içsel tercihler yapabilirler. Bunları yaparken çalışma sınırlarını aşmamayı tercih edebilirler (Briscoe vd. 2006). Birey kariyerinde daha iyi bir yere gelebilmek ve kariyerini geliştirmek için bir örgüte bağlı kalmayı da tercih edebilir. Çok yönlü kariyer iki boyutta incelenmektedir:

Değerlerine göre hareket etme; bireyin kariyerinde kendisi tarafından benimsenen olgularını, değerlerini örnek almasıdır. Bu tutuma göre birey için para, konum gibi dış etmenler değil; kişinin idealleri, öznel ve psikolojik başarısı ön plandadır (Kale ve Özer, 2012). Çok yönlü kariyerin bu boyutundaki motive kaynağı içseldir (Aydın Göktepe, 2016). Kısaca, bu içsel anlaşma bireyin kariyer başarısının kendi değerleriyle uyum içinde olmasının sonucudur.

Kendi kendini yönetme; bireyin her şeyden bağımsız hareket etmesidir. Çok yönlü kariyer kendi içinde; keşfetme, tecrübe, uzmanlaşma, işletme gibi basamaklardan meydana gelmektedir. Birey sürekli öğrenme gereksinimi duyar ve bu durum da yüksek adaptasyon yeteneği gerektirmektedir. Bireyin; eğitimi, insanlarla kurduğu bağlantılar sayesinde edindiği tecrübe ve kişisel gelişim, daha kolay adapte olmasını sağlar ve ilerlemesine yardım eder. Elde edilen başarı ve kişisel gelişimden meydana gelen isteklendirme, bireyin yeni görevler bulmasını ve adapte olmasını kolaylaştırır (Segers vd., 2008). Böylece birey için istihdam önemsiz bir hale gelmektedir ve motive edici bir etmen olmaktan çıkmaktadır. Birey kendi başarısı dolayısıyla her yerde iş bulabileceğini düşünerek çalışmak istediği alanı kendi seçmek istemektedir.

Sınırsız Kariyer

Sınırsız kariyer kavramı ilk kez 1994 yılında Arthur tarafından geliştirilmiş, 1996 yılında ise Arthur ve Rousseau tarafından yazılan bir kitapla yaygın bir hale gelmiştir (Bulut, 2019). Kavramın İngilizcesi “boundaryless career” olarak bilinmektedir.

Sınırsız kariyer, sınırlandırılmamış kariyer olanaklarını vurgulamaktadır. Sınırsız kariyeri etkileyen bir takım faktörler bulunmaktadır. Siyasi, kültürel, ailesel, ekonomik vb. bazı faktörler sınırsız kariyeri etkilemektedir (Onay ve Vezneli, 2012). Birey her ne kadar sınırsız kariyere yatkın olsa da bazı noktada önüne engeller çıkabilmektedir.

Sınırsız kariyer kavramının içerisinde altı anlam bulunmaktadır. Bunlar; farklı işverenler arasında bulunan hareketli kariyer, şu anki işveren haricinde geçerli kariyer, bilgi ve irtibat ağları sayesinde devam edilen kariyer, geleneksel sınır algısının aşılmasıyla oluşan kariyer, fırsatların kişisel sebeplerden dolayı geri çevrilmesiyle oluşan kariyer, bireyin sınırsız gelecek algısı ile oluşan kariyer şeklinde ifade edilmektedir (Arthur, 1994).

Sınırsız kariyer düşüncesine sahip bir bireyin, bireysel olarak aktif ilişkiler yaratıp sürdürmesi konusundaki istekliliği sınırsız kariyerin ilk önemidir. Sınırsız kariyer düşüncesinin ikinci önemi ise

fiziksel hareketlilik öncülüğünde örgütsel sınırların aşılarak işverenler arasında bağlantı kurulmasıdır. Sınırsız kariyer yaklaşımının ana varsayımı, çalışan bireylerin mesleğe bağlı olmalarından dolayı yeni ilişkiler edinerek sürekli iş değiştirmeleridir (Briscoe vd., 2006). Sınırsız kariyer tutumundaki bir birey, yeni olanaklara açık olarak kariyer imkânlarını sınırsız olarak düşünmektedir. Bireyin pozisyonundaki değişiklik de kariyer fırsatı kapsamına girebilir. Evli bireylerin giderlerinin yüksek olması bireylerin aynı sektör içerisinde koşulları daha iyi başka bir işe geçmelerine neden olabilir (Suvacı ve Baş, 2018). Sınırsız kariyer tutumları iki boyutta incelenmektedir:

Fiziksel hareketlilik, çalışan bireylerin işletmeler, meslekler veya şehirlerarasında bulunduğu hareketliliğidir (Clarke, 2009). Bireyin fiziksel hareketliliğe eğiliminde; istihdam güvencesi yerine şartların elverişli olması, doygun miktarda para, terfi olanaklarının iyi olması gibi nedenler rol oynamaktadır (Balak, 2013). Bireyin çalıştığı ortamda değişim talep etmesi, çalışma esnasında onu daha fazla motive etmektedir (Segers vd., 2008). Böylece birey işine tutkuyla bağlanmaktadır. Ancak bu durum bireyin fiziksel hareketlilik alanını kısıtlamaktadır.

Psikolojik hareketlilik, bireyin kuruluş sınırlarını aşması sonucunda çalışırken gösterdiği genel davranışlardır. Psikolojik hareketlilik, “sınırsız düşünce yapısı” olarak da bilinmektedir (Briscoe vd., 2006). Kısacası bireyin çalıştığı örgüt haricindeki çalışmaya karşı tutumunun değerlendirilmesidir. Psikolojik hareketlilik, bireyin zihninin sınırsızlığını ifade etmektedir. Bağımsız olma isteği bireyleri var olan sınırların ilerisine yönlendirmektedir. Örgütsel sınırları aşarak kendi kariyerini uygulayan bireyler bağımsızlığa daha fazla sahiptirler (Balak, 2013). Çünkü bireyler kendilerine uygun buldukları işleri tercih etmektedirler. Bireyin psikolojik hareketliliğe eğiliminde; ilgi, bağımsızlık, bağlılık, yenilik ve çeşitlilik gibi nedenler rol oynamaktadır.

Kariyer Bağlılığı ve Kariyer Başarısı

Kariyer bağlılığı; bireyin kariyer hedeflerini geliştirmesi, hedeflerine bağlanması, hedefleriyle uyum içerisinde olması olarak tanımlanmaktadır (Fu ve Chen, 2015). Kariyer bağlılığı, bir bireyin mesleğine yönelik yaklaşımı ya da kariyerine yönelik psikolojik açıdan verdiği tepkidir (Arthur, Hall ve Lawrence 1989). Yüksek kariyer bağlılığı içerisinde olan birey ise sadece kendi kariyerine ve hedeflerine bağlıdır. Birey tüm engellere rağmen kendi kariyer hedefleri doğrultusunda devam etme eğilimi gösterecektir. Bu durum bireyin işinden ayrılma ihtimalinin daha yüksek olmasına ve farklı örgütlerde çalışmasına neden olabilmektedir (Uzunbacak, Zengin ve Çelik, 2019). Düşük kariyer bağlılığı içerisinde olan birey ise kariyer amaçlarına ulaşma esnasında sabretmek yerine doğrudan kariyer değişikliğine meyillidir.

Şu anki çağda kariyer başarısı algısı olarak akla ilk önce maaş ve terfi gibi etkenler gelmektedir. Dyke ve Murphy (2006) ise kariyer başarısını; aile hayatı ve iş arasındaki dengenin sağlanması, insan ilişkilerine sahip olma, başka bireyler tarafından onaylanma ve maddi kazançlar elde etme şeklinde tanımlamaktadır.

Yöntem

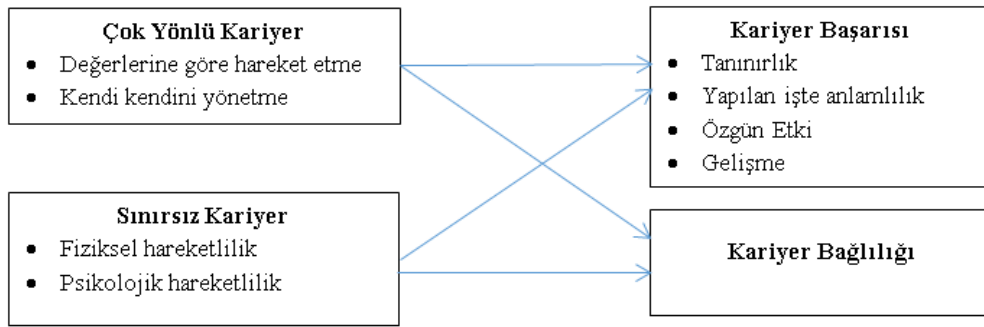
Bu bölümde araştırmanın modeline yer verilmektedir. Araştırmanın modeli literatürde yer alan çalışmalardan yararlanılarak oluşturulmuştur. Ayrıca bu bölümde araştırmanın yapılışı ve verilerin analizi hakkında bilgi verilmektedir.

Araştırmanın Modeli

Literatürde çok yönlü kariyer, sınırsız kariyer, kariyer bağlılığı, kariyer başarısı arasındaki etkilerin incelendiği çalışmalar mevcuttur. Uzunbacak vd. (2019), Antalya’da çalışan akademik personel ile yaptıkları çalışmalarında; sınırsız kariyer tutumlarının, kariyer başarısındaki etkisinde kariyer bağlılığının aracı etken olduğu, kariyer bağlılığı ve kariyer başarısı arasında da pozitif bir ilişki bulunduğunu tespit etmişlerdir. Bulut (2019), özel ve kamu kurumunda çalışan bireylerle yaptığı çalışmada sınırsız ve çok yönlü kariyer tutumlarının kariyer bağlılığı üzerindeki etkisini incelemiştir.

Çalışma sonucunda sınırsız kariyer tutumunun kariyer bağlılığını diğer çalışmalardaki gibi pozitif yönde etkilemesi beklenirken negatif ve anlamlı yönde etkilediği, çok yönlü kariyer tutumunun ise kariyer bağlılığını pozitif ve anlamlı bir yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Paksoy, Hırlak ve Balıkcı (2017), Adana'nın üç ilçesinde bulunan işletmelerde çalışan bireylerle yaptığı çalışmada çok yönlü ve sınırsız kariyer tutumlarını tespit ederek katılımcıların demografik özellikleri açısından bir farklılık olup olmadığını incelemiştir. Sınırsız kariyerin boyutu "fiziksel hareketlilik" ve çok yönlü kariyer tutumları arasında bir ilişki bulunmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Volmer ve Spurk (2011), 116 Alman çalışan üzerinde çok yönlü ve sınırsız kariyerin kariyer başarısı üzerindeki etkiyi test etmek için bir çalışma yapmışlardır. Çalışmanın bulgularına bakıldığında çok yönlü kariyerin alt boyutu olan "değerlerine göre hareket etme" ve "kendi kendini yönetme" ile kariyer başarısı arasında olumlu ilişki, sınırsız kariyer tutumunun alt boyutu olan "fiziksel hareketlilik" ile kariyer başarısı arasında olumlu ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan çalışmalar çerçevesinde araştırmanın modeli ve alt problemleri şu şekilde belirtilebilir:

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Alt problem 1: Değerlerine göre hareket etme, kariyer başarısı (a-tanınilık, b-yapılan işte anlamlılık, c-özgün etki, d-gelişme) üzerinde anlamlı bir etkiye sahip midir?

Alt problem 2: Kendi kendini yönetme, kariyer başarısı (a-tanınilık, b-yapılan işte anlamlılık, c-özgün etki, d-gelişme) üzerinde anlamlı bir etkiye sahip midir?

Alt problem 3: Fiziksel hareketlilik, kariyer başarısı (a-tanınilık, b-yapılan işte anlamlılık, c-özgün etki, d-gelişme) üzerinde anlamlı bir etkiye sahip midir?

Alt problem 4: Psikolojik hareketlilik, kariyer başarısı (a-tanınilık, b-yapılan işte anlamlılık, c-özgün etki, d-gelişme) üzerinde anlamlı bir etkiye sahip midir?

Alt problem 5: Değerlerine göre hareket etme, kariyer bağlılığı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip midir?

Alt problem 6: Kendi kendini yönetme, kariyer bağlılığı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip midir?

Alt problem 7: Fiziksel hareketlilik, kariyer bağlılığı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip midir?

Alt problem 8: Psikolojik hareketlilik, kariyer bağlılığı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip midir?

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Nevşehir Rehberler Odası'na bağlı olarak çalışan turist rehberleri, örneklemini ise 278 rehber oluşturmaktadır. Nevşehir Rehberler Odası; Aksaray, Kayseri, Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Sivas ve Yozgat illerini kapsamaktadır. Maddi, zaman ve pandemi kısıtları nedeni ile evrenin tamamına ulaşılamaması veya bölgenin tümünden yeterli örneklem alınamayacak olmasından dolayı araştırma Nevşehir Rehberler Odası'na kayıtlı ve Türkiye Turist Rehberler Birliği (TUREB) veri tabanında mail adresleri bulunan profesyonel turist rehberleri ile sınırlıdır. Örneklem sayısı, %95 güvenilirlik seviyesi ve %5 hata payı çerçevesinde 259 olarak hesaplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada nicel araştırma modeli yöntem olarak seçilmiştir. Veri toplamada anket tekniği kullanılmıştır. Ankette turist rehberlerinin demografik özellikleri, çok yönlü kariyer ve sınırsız kariyer tutumları için Brisco vd.'nin (2006) geliştirdiği Kale ve Özer'in (2012) Türkçeye uyarladığı; öznel kariyer başarısı için Shockley, Ureksoy, Rodopman, Poteat ve Dullaghan'ın (2016) geliştirdiği, Budak ve Gürbüz'ün (2017) Türkçeye uyarladığı, kariyer bağlılığı için Blau'nun (1985) geliştirdiği ve Bulut'un (2019) uyarladığı ölçekler kullanılmıştır. Ölçekler, 11 ifade çok yönlü kariyer tutumları, 12 ifade sınırsız kariyer tutumları, 18 ifade kariyer başarısı, 8 ifade kariyer bağlılığı olmak üzere toplam 49 ifade ve 5'li likert ölçeğinden oluşmuştur (Kesinlikle Katılmıyorum=1, Kesinlikle Katılıyorum=5).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Anket formu, çevrimiçi olarak oluşturulup mail yoluyla Nevşehir Rehberler Odası'na kayıtlı rehberlere gönderilmiştir. Odaya kayıtlı toplam 787 rehber bulunmaktadır. 427 rehber mail yoluyla yapılan ankette 278 tanesine geri dönüş sağlanmıştır. Elde edilen veriler AMOS ve SPSS-24 programı ile incelenmiştir. Çok yönlü kariyer, sınırsız kariyer, kariyer bağlılığı ve kariyer başarısı boyutlarının ortaya çıkarılmasında doğrulayıcı faktör analizi, demografik bilgilerin oluşturulabilmesi için frekans analizi, güvenilirliğin ölçülebilmesi için güvenilirlik analizi, değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için yapısal eşitlik modellemesinden yararlanılmıştır.

Araştırma Etiği

Etik onayı Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Rektörlüğü'nden 03.02.2021-tarihinde 02 toplantı sayısı ile alınmış ve araştırma yapılırken etik kurallara uyulmuştur. Veri toplama sürecinde veriler gönüllülük esasına göre toplanmıştır.

Bulgular

Bu bölümde katılımcılara ait frekans ve yüzde bilgileri verilmektedir. Ayrıca ölçeklere ait doğrulayıcı faktör ve ölçeklerin güvenilirlik analizi sonuçları bulunmaktadır. Araştırmanın modeline göre alt problemlere ilişkin yapısal eşitlik modeli analizi sonuçlarına da yer verilmektedir.

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcıların demografik verilerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de gösterilmektedir. Tabloda görüldüğü gibi katılımcıların %37.8'ini kadınlar, %62.2'sini ise erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların %45.3'ü evli, %54.7'si de bekar. Katılımcıların çoğunluğunu %30.6 ile 36-45 yaş, azınlığını ise %10.4 ile 20-25 yaş oluşturmaktadır. Katılımcılardan %61.5'i lisans mezunu iken %27'si yüksek lisans, %5'i ön lisans, %4.3'ü doktora, %2.2'si ise ilköğretim-ortaokul-lise mezunudur. Meslekte 1-5 yıl arası süre geçiren katılımcıların oranı %29.1 iken, çoğunluğun geliri %54 oranla 5.000 TL ve üzeridir. Mesleğini isteyerek seçen katılımcıların oranı %95.7'dir. Katılımcıların %49.3'ü turist rehberliği eğitimini lisans derecesi ile alırken %32'si bakanlık kursu aracılığıyla almıştır. Katılımcıların %93.5'i eylemli rehberken, %65.8'inin çalışma kartını türü ülkeseldir. Katılımcıların %43.2'si hem acenteye bağlı hem serbest olarak çalışırken, %57.2'si birden fazla acente ile

çalışmaktadır. Katılımcıların %79.1'i mesleğini asıl iş olarak icra etmektedir. 5 gün ve fazlası tura çıkan katılımcıların oranı ise %40.3 ile ilk sıradadır.

Tablo 1
Katılımcıların Özellikleri

		f	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	105	37.8
	Erkek	173	62.2
Medeni Durum	Evli	126	45.3
	Bekâr	152	54.7
Yaş	20-25	29	10.4
	26-35	84	30.2
	36-45	85	30.6
	46-55	49	17.6
	55 ve üzeri	31	11.2
Eğitim Durumu	Orta öğretim	6	2.2
	Ön Lisans	14	5.0
	Lisans	171	61.5
	Yüksek Lisans	75	27.0
	Doktora	12	4.3
Meslekte Geçirilen Süre	1-5 yıl	81	29.1
	6-10 yıl	65	23.4
	11-15 yıl	48	17.3
	16-25 yıl	42	15.1
	26 yıl ve üzeri	42	15.1
Gelir	1.000-2.000 TL	4	1.4
	2.001-3.000 TL	14	5.0
	3.001-4.000 TL	31	11.2
	4.001-5.000 TL	67	24.1
	5.000 TL ve üzeri	150	54.0
	Diğer	12	4.3
Mesleği İsteyerek Seçme	Evet	266	95.7
	Hayır	12	4.3
Turist Rehberliği Eğitimi	Bakanlık Kursu	89	32.0
	Ön Lisans	52	18.7
	Lisans	137	49.3
Çalışma Türü	Eylemli Rehber	260	93.5
	Eylemsiz Rehber	18	6.5
Çalışma Kartı Türü	Bölgesel	95	34.2
	Ülkesel	183	65.8
Çalışma Şekli	Acenteye bağlı	57	20.5
	Serbest	101	36.3
	Hem acenteye bağlı hem serbest	120	43.2
Acente İle Çalışma Şekli	Bir tane acente ile çalışıyorum.	86	30.9
	Birden fazla acente ile çalışıyorum.	159	57.2
	Acente ile çalışmıyorum.	33	11.9
Mesleği İcra Etme	Asıl İş	220	79.1
	Ek İş	58	20.9
Çıkan Tur	Günübirlik	73	26.3
	1-4 günlük tur	81	29.1
	5 gün ve fazlası	112	40.3
	Diğer	12	4.3

Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Çok yönlü kariyer ölçeğine doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Standardize edilen yol katsayıları $\lambda=0.51$ ve $\lambda=0.88$ arasında değişkenlik göstermektedir. Yol katsayılarına bakıldığında 1'den küçük olduğu görülmektedir. Çok yönlü kariyere ait olan iki maddenin (değerlerine göre hareket etme 4. ve 6. madde) yol katsayısı 0.50'nin altında kaldığından analize dâhil edilmemiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda çok yönlü kariyer ölçeğinin ve 2 boyutunun açıklandığı modele ait elde edilen değerler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Tabloda yer alan uyum değerleri incelendiğinde çalışmanın modeli ve veriler arasında iyi bir uyum olduğu görülmektedir.

Tablo 2

Çok Yönlü Kariyerin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Çok Yönlü Kariyer	χ^2 (CMIN)	DF	χ^2/df (CMIN/DF)	RMSEA	SRMR	NFI	CFI	GFI
	59.875	25	2.395	.071	.049	.940	.964	.952

Sınırsız kariyer ölçeği doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre; standardize edilen yol katsayılarının $\lambda=0.57$ ve $\lambda=0.80$ arasında değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Yol katsayılarına bakıldığında 1'den küçük olduğu görülmektedir. Sınırsız kariyere ait olan fiziksel hareketlilik 5. maddesinin yol katsayısı 0.50'nin altında kaldığından analize dâhil edilmemiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda sınırsız kariyer ölçeğinin ve 2 boyutunun açıklandığı modele ait elde edilen değerler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Tabloda yer alan uyum değerlerine bakıldığında çalışmanın modeli ve veriler arasında iyi ve kabul edilebilir olduğu söylenebilir.

Tablo 3

Sınırsız Kariyerin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Sınırsız Kariyer	χ^2 (CMIN)	DF	χ^2/df (CMIN/DF)	RMSEA	SRMR	NFI	CFI	GFI
	129.020	42	3.072	.076	.049	.906	.919	.923

Kariyer başarısı ölçeği doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre; standardize edilen yol katsayılarının $\lambda=0.51$ ve $\lambda=0.92$ arasında değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Yol katsayılarına bakıldığında 1'den küçük olduğu görülmektedir. "Kişisel yaşam" boyutu ifadeleri çok düşük faktör yüküne sahip olduğu için analizden çıkartılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda kariyer başarısı ölçeğinin ve 4 boyutunun açıklandığı modele ait elde edilen değerler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Tabloda yer alan uyum değerlerine bakıldığında çalışmanın modeli ve veriler arasında iyi bir uyum olduğu görülmektedir.

Tablo 4

Kariyer Başarısının Doğrulayıcı Faktör Analizi

Kariyer Başarısı	χ^2 (CMIN)	DF	χ^2/df (CMIN/DF)	RMSEA	SRMR	NFI	CFI	GFI
	151.459	71	2.133	.064	.023	.925	.958	.932

Kariyer bağlılığı ölçeği doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre; standardize edilen yol katsayılarının $\lambda=0.50$ ve $\lambda=0.84$ arasında değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Yol katsayılarına bakıldığında 1'den küçük olduğu görülmektedir. Analizden herhangi bir ifade çıkartılmamıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda kariyer bağlılığı ölçeğinin açıklandığı modele ait elde edilen değerler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Tabloda yer alan uyum değerlerine bakıldığında çalışmanın modeli ve veriler arasında iyi ve kabul edilebilir bir uyum olduğu görülmektedir.

Tablo 5
Kariyer Bağlılığının Doğrulayıcı Faktör Analizi

Kariyer Bağlılığı	χ^2 (CMIN)	DF	χ^2/df (CMIN/DF)	RMSEA	SRMR	NFI	CFI	GFI
	63.930	20	3.196	.079	.049	.932	.952	.949

Ölçeklerin Güvenilirlik Analizi

Ölçeklerde bulunan ifadelerin cevapları arasındaki güvenilirliğin tespit edilebilmesi için Cronbach's Alpha katsayıları incelenmiştir. Bütün ölçeklerin güvenilirlik katsayıları 0.60 değerinin üstünde sonuç vermiştir. Çok yönlü kariyerin “değerlerine göre hareket etme (dghe)” alt boyutunun güvenilirlik değeri %75.2, “kendi kendini yönetme (kky)” alt boyutunun güvenilirlik değeri %80.3; sınırsız kariyer tutumunun “fiziksel hareketlilik (fh)” alt boyutunun güvenilirlik değeri %70.8 iken “psikolojik hareketlilik (ph)” alt boyutunun güvenilirlik değeri %85.8 olarak saptanmıştır. Kariyer başarısının “anlamlılık (a)” alt boyutunun güvenilirlik değeri %86.9, “gelişme (g)” alt boyutunun güvenilirlik değeri %79.4, “tanınma (t)” alt boyutunun güvenilirlik değeri %90.7, “özgün etki (öe)” alt boyutunun güvenilirlik değeri ise %72.9; kariyer bağlılığının güvenilirlik değeri ise %86.4 olarak tespit edilmiştir.

Korelasyon Analizi

Çok yönlü ve sınırsız kariyer boyutları ile kariyer başarısı (kb) ve kariyer bağlılığı (kbağ) arasındaki ilişkiler pearson korelasyon katsayısı kullanılarak test edilmiştir. Bulgulara göre hem çok yönlü kariyer ($r=.406$; $p<0.01$), hem de sınırsız kariyer ($r=.267$; $p<0.01$), kariyer başarısı ile pozitif olarak ilişkilidir. Aynı zamanda çok yönlü kariyer ($r=.212$; $p<0.01$) ve sınırsız kariyer ($r=.176$; $p<0.01$), kariyer bağlılığı ile de pozitif olarak ilişkilidir. Bunların yanında kariyer başarısı ve kariyer bağlılığı arasında da pozitif yönlü bir ilişki ($r=.397$; $p<0.01$) bulunmaktadır.

Alt Problemlerin Test Edilmesi

Değerlerine göre hareket etme ile kendi kendini yönetme boyutlarının kariyer başarısı boyutları üzerindeki etkisini test etmek için yapısal eşitlik modellemesinden yararlanılmıştır. Açıklanan modele ait değerler: χ^2 (CMIN):611.628, χ^2/df (CMIN/DF):2.793, RMSEA:.080, SRMR:.048, NFI:.902, CFI:.927, GFI:.941 şeklindedir. Yapısal eşitlik modellemesine dair uyum iyiliği değerlerine bakıldığında değerlerin iyi ve kabul edilebilir olduğu görülmektedir. Modelin sonuçlarına göre; değerlerine göre hareket etme, kariyer başarısının tanınırlık boyutu üzerinde negatif ve anlamsız bir etkiye sahipken ($\beta: -.145$; $p>0.05$), anlamlılık ($\beta: -.379$; $p<0.05$), özgün etki ($\beta: -.521$; $p<0.05$) ve gelişme ($\beta: -.286$; $p<0.05$) boyutları üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Bu bulguya göre *1a* alt problemi ret edilirken *1b*, *1c*, *1d* alt problemleri kabul edilmiştir. Kendi kendini yönetme, kariyer başarısının tanınırlık ($\beta: .564$; $p<0.05$), anlamlılık ($\beta: .698$; $p<0.05$), özgün etki ($\beta: .863$; $p<0.05$) ve gelişme ($\beta: .625$; $p<0.05$) boyutları üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Bu bulguya göre *2a*, *2b*, *2c*, *2d* alt problemlerinin hepsi kabul edilmiştir.

Tablo 6
Çok Yönlü Kariyer Tutumlarının Kariyer Başarısı Üzerine Etkisi

Alt problemler	İlişkiler	St. β	S.E.	C.R.	P	Sonuç
1a	dghe=kb/t	-.145	.092	-1.581	.114	Ret
1b	dghe=kb/a	-.379	.099	-3.842	***	Kabul
1c	dghe=kb/öe	-.521	.114	-4.573	***	Kabul
1d	dghe=kb/g	-.286	.079	-3.632	***	Kabul
2a	kky=kb/t	.564	.087	6.507	***	Kabul

2b	kky=kb/a	.698	.093	7.520	***	Kabul
2c	kky=kb/öe	.863	.109	7.905	***	Kabul
2d	kky=kb/g	.625	.085	7.355	***	Kabul

Fiziksel hareketlilik ve psikolojik hareketlilik boyutlarının kariyer başarısı boyutları üstündeki etkisini bulmak için yeni bir yapısal eşitlik modeli oluşturulmuştur. Açıklanan modele ait değerler: χ^2 (CMIN):489.750, χ^2/df (CMIN/DF):1.936, RMSEA:.058, SRMR:.034, NFI:.898, CFI:.926, GFI:.902 şeklindedir. Yapısal eşitlik modellemesine dair uyum iyiliği değerlerine bakıldığında değerlerin iyi ve kabul edilebilir olduğu görülmektedir. Modelin sonuçlarına göre; fiziksel hareketlilik, kariyer başarısının tanınırlık boyutu (β : .171; $p<0.05$) anlamlılık (β : .240; $p<0.05$), özgün etki (β : .257; $p<0.05$) ve gelişme (β : .165; $p<0.05$) boyutları üzerinde olumlu ve anlamlı etkisi bulunmaktadır. Bu bulguya göre 3a, 3b, 3c, 3d alt problemlerinin hepsi kabul edilmiştir. Psikolojik hareketlilik, kariyer başarısının tanınırlık (β : .427; $p<0.05$), anlamlılık (β : .316; $p<0.05$), özgün etki (β : .494; $p<0.05$) ve gelişme (β : .471; $p<0.05$) boyutları üzerinde olumlu ve anlamlı etkisi bulunmaktadır. Bu bulguya göre 4a, 4b, 4c, 4d alt problemlerinin hepsi kabul edilmiştir.

Tablo 7

Sınırsız Kariyer Tutumlarının Kariyer Başarısı Üzerine Etkisi

Alt problemler	İlişkiler	St. β	S.E.	C.R.	P	Sonuç
3a	fh=kb/t	.171	.042	2.532	.011	Kabul
3b	fh=kb/a	.240	.043	3.303	***	Kabul
3c	fh=kb/öe	.257	.047	3.527	***	Kabul
3d	fh=kb/g	.165	.031	2.363	.018	Kabul
4a	ph=kb/t	.427	.090	5.980	***	Kabul
4b	ph=kb/a	.316	.084	4.448	***	Kabul
4c	ph=kb/öe	.494	.101	6.341	***	Kabul
4d	ph=kb/g	.471	.074	5.742	***	Kabul

Değerlerine göre hareket etme ile kendi kendini yönetme boyutlarının kariyer bağlılığı üzerindeki etkisini test etmek için bir yapısal eşitlik modellemesinden yararlanılmıştır. Açıklanan modele ait değerler: χ^2 (CMIN):234.480, χ^2/df (CMIN/DF):2.094, RMSEA:.063, SRMR:.038, NFI:.898, CFI:.938, GFI:.915 şeklindedir. Yapısal eşitlik modellemesine dair uyum iyiliği değerlerine bakıldığında değerlerin iyi ve kabul edilebilir olduğu görülmektedir. Modelin sonuçlarına göre; değerlerine göre hareket etme, kariyer bağlılığı (β : -.176; $p<0.05$) üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Bu bulguya göre 5. alt problem kabul edilmiştir. Kendi kendini yönetme, kariyer bağlılığı (β : .448; $p<0.05$) üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Buna göre 6. alt problem kabul edilmiştir.

Fiziksel hareketlilik ve psikolojik hareketlilik boyutlarının kariyer bağlılığı üzerindeki etkisini test etmek için yapısal eşitlik modeli oluşturulmuştur. Açıklanan modele ait değerler: χ^2 (CMIN):273.457, χ^2/df (CMIN/DF):1.912, RMSEA:.057, SRMR:.047, NFI:.898, CFI:.937, GFI:.905 şeklindedir. Yapısal eşitlik modellemesine dair uyum iyiliği değerlerine bakıldığında değerlerin iyi ve kabul edilebilir olduğu görülmektedir. Modelin sonuçlarına göre; fiziksel hareketliliğin, kariyer bağlılığı (β : .099; $p>0.05$) üzerinde olumlu ama anlamsız bir etkisi vardır. Buna göre 7. alt problem ret edilmiştir. Psikolojik hareketliliğin, kariyer bağlılığı (β : .254; $p<0.05$) üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi vardır. Buna göre 8. alt problem kabul edilmiştir.

Tablo 8
Çok Yönlü ve Sınırsız Kariyer Tutumlarının Kariyer Bağlılığı Üzerine Etkisi

Alt problemler	İlişkiler	St. β	S.E.	C.R.	P	Sonuç
5	dghe=kbağ	-.176	.098	-2.079	.038	Kabul
6	kky=kbağ	.448	.094	4.499	***	Kabul
7	fh=kbağ	.099	.079	1.378	.168	Ret
8	ph=kbağ	.254	.118	3.472	***	Kabul

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada; turist rehberlerinin yeni kariyer tutumları; çok yönlü kariyerin alt boyutları değerlerine göre hareket etme ve kendi kendini yönetme ile sınırsız kariyerin alt boyutları fiziksel hareketlilik ve psikolojik hareketlilik ile tespit edilmiştir. Turist rehberlerinin bu tutumlarının kariyer başarısı ve kariyer bağlılığına etkisinin olup olmadığı analiz edilmiştir.

Test edilen modelde doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modellemesi yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmanın ana sonucuna göre; turist rehberlerinin değerlerine göre hareket etme tutumları, kariyer başarısının tanınırlık boyutu üzerinde negatif ve anlamsız bir etkiye sahipken anlamlılık, özgün etki ve gelişme boyutları üzerinde negatif ama anlamlı bir etkiye sahiptir. Bu bulguya göre turist rehberlerinin kariyerlerinde kendi değerlerini örnek alması kariyer başarılarını negatif etkilemektedir. Turist rehberlerinin kendi kendini yönetme tutumları, kariyer başarısının tanınırlık, anlamlılık, özgün etki ve gelişme boyutları üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır. Yani rehberlerin her şeyden bağımsız hareket etmelerinin kariyer başarılarının üzerinde olumlu olduğu sonucuna varılmıştır. De Vos ve Soens (2008), 289 çalışandan veri topladığı çalışmalarında çok yönlü kariyerin kariyer başarısı üzerindeki etkisinde kariyer iç algısının gelişiminin aracılık ettiği sonucunu elde etmişlerdir.

Turist rehberlerinin fiziksel hareketlilik ve psikolojik hareketlilik tutumları, kariyer başarısının tanınırlık, anlamlılık, özgün etki ve gelişme boyutları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Turist rehberlerinin işletmeler, çalıştığı ortamlar ya da şehirlerarası hareketliliklerinin, sınırsız düşünce yapılarının doğrultusunda davranışlar sergilemelerinin kariyer başarısına olumlu ve anlamlı bir etki oluşturduğu sonucu elde edilmiştir. Bu bulguya paralel olarak Volmer ve Spurk (2010), 116 Alman çalışan ile yaptığı ve çok yönlü ve sınırsız kariyer ile kariyer başarısı arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, “fiziksel hareketlilik” ile nesnel kariyer başarısı arasında olumlu ilişki olduğunu ifade etmişlerdir.

Turist rehberlerinin değerlerine göre hareket etmelerinin kariyer bağlılığı üzerinde negatif ancak anlamlı bir etkisinin olduğu sonucu elde edilmiştir. Rehberlerin kendi değerleri doğrultusunda hareket etmelerinin kariyerlerine olan bağlılıklarında olumsuz bir etki söz konusudur. Ancak her ne kadar olumsuz etki söz konusu olsa da bu etkinin anlamlı olduğu sonucu elde edilmiştir. Turist rehberlerinin kendi kendini yönetme tutumlarının kariyer bağlılığı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır. Rehberlerin kendi çabaları dolayısıyla başarılı olmaları ve her yerde iş bulabilecekleri algısı onları motive etmektedir. Bunun sonucunda da kariyerlerine bağlılıkları artmaktadır. Bulut (2019), kamu ve özel kurumda çalışan 387 kişiyle yaptığı çalışmada sınırsız ve çok yönlü kariyer tutumlarının kariyer bağlılığı üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda sınırsız kariyer tutumunun kariyer bağlılığını diğer çalışmalardaki gibi pozitif yönde etkilemesi beklenirken negatif ve anlamlı yönde etkilediği, çok yönlü kariyer tutumunun ise kariyer bağlılığını pozitif ve anlamlı bir yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Turist rehberlerinin sergiledikleri fiziksel hareketlilik tutumlarının kariyer bağlılığı üzerinde pozitif ancak anlamsız bir etkisi söz konusudur. Sergilenen davranış tutumu örgüt açısından olumlu olmasına rağmen herhangi bir anlam ifade etmemektedir. Uzunbacak vd. nin (2019), Antalya’da özel bir üniversitede çalışan 181 akademik personel ile yaptıkları çalışmada sınırsız kariyer tutumunun,

kariyer başarısına etkisinde kariyer bağlılığının aracı etken olduğu, kariyer bağlılığı ve kariyer başarısı arasında da olumlu bir ilişki bulunduğunu ortaya koymuşlardır.

Turist rehberlerinin psikolojik hareketlilik tutumları kariyer bağlılığı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Rehberlerin sınırsız zihinlerinin sonucu olarak gösterdikleri davranışların kariyerlerine olan bağlılıklarında olumlu ve anlamlı olduğu gözlemlenmektedir. Balak (2013), 405 imalat sanayi çalışanıyla yaptığı çalışmada, kariyer bağlılığı ve kariyer hareketliliği arasında sınırsız kariyer tutumunun kısmi aracı rolünü üstlendiği sonucunu elde etmiştir.

Bu çalışmada sadece Nevşehir Rehberler Odası'na bağlı profesyonel turist rehberleriyle bir çalışma yapılmıştır. Gelecek çalışmalarda turist rehberleri ve yeni kariyer yaklaşımları üzerine araştırma yapmak isteyen bireyler Nevşehir Rehberler Odası haricinde bulunan diğer 12 rehber odası ile de anket çalışması yürüterek daha fazla rehberle ulaşabilirler. Böylece diğer rehberlerin de yeni kariyer yaklaşımlarına karşı tutumlarını inceleyebilirler. Rehberlerin yeni kariyer yaklaşımlarına olan tutumlarının demografik veriler açısından tespit edilerek ortaya çıkabilecek farklılıklar ele alınabilir. Çalışma kartı türü ülkesel olan turist rehberlerinin fiziksel hareketliliklerinin kariyer başarısına pozitif yönde etkisinin olup olmadığı araştırılabilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu makaleye birinci yazarın %50, ikinci yazarın %50 oranında katkısı vardır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada çıkar çatışması oluşturacak bir husus bulunmamaktadır.

Açıklama: Bu makale, yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Kaynaklar

- Arthur, M. B. (1994). The boundaryless career: a new perspective for organizational inquiry. *Journal of Organizational Behavior*, 15(4), 295-306.
- Arthur, M. B., Hall D. T. and Lawrence B. S. (1989). *Generating new directions in career theory: the case for a transdisciplinary approach, handbook of career theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Aydın Göktepe, E. (2016). *Yeni kariyer tutumları, algılanan yönetici desteği ve işe tutkunluk arasındaki ilişki: bir araştırma*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Balak, D. (2013). *Sınırsız kariyer perspektifinde iş-aile çatışması ve kariyer bağlılığının kariyer hareketliliği üzerindeki etkisi: Kayseri ilindeki imalat işletmelerinde bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Nevşehir.
- Blau, G. J. (1985). The measurement and prediction of career commitment. *Journal of Occupational Psychology*, 58(4), 277-288.
- Briscoe, J. P., Hall, D. T. and DeMuth R. L .F. (2006). Protean and boundaryless careers: an empirical exploration. *Journal of Vocational Behavior*, 69(1), 30-47.
- Budak, G. ve Gürbüz, S. (2017). Öznel kariyer başarısı: bir ölçek uyarlama çalışması. *İş ve İnsan Dergisi*, 4(2), 87-99.

- Bulut, Ö. (2019). *Sınırsız ve değişken kariyer yönelimlerinin kariyer bağlılığı ile ilişkisi: bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Bulut, B. ve Bacanlı, F. (2022). Mesleki olgunluğun yordayıcıları olarak aile etkisi, yaşam yönelimi ve kariyer kararı verme durumu. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 8(1), 239-256.
- Clarke, M. (2009). Plodders, pragmatists, visionaries and opportunists: career patterns and employability. *Career Development International*, 14(1), 8-28.
- De Vos, A. and Soens, N. (2008). Protean attitude and career success: the mediating role of self-management. *Journal of Vocational Behavior*, 73(3), 449-456.
- Dyke L. S. and Murphy, S. A. (2006). How we define success: a qualitative study of what matters most to women and men. *Sex Roles*, 55(5-6), 357-371.
- Fu, J-R and Chen, J. H. F. (2015). Career commitment of information technology professionals: the investment model perspective. *Information & Management*, 52(5), 537-549.
- Gattiker, U. E. and Larwood, L. (1986). Subjective career success: a study of managers and support personnel. *Journal of Business and Psychology*, 1(2), 78-94.
- Hall, D.T. (1996). Protean careers of the 21st century. *Academy of Management Executive*, 10(4), 8-16.
- Kale, E. ve Özer, S. (2012). İşgörenlerin çok yönlü ve sınırsız kariyer tutumları: hizmet sektöründe bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), 173-196.
- Kurudayıoğlu, M. ve Soysal, T. (2019). 2018. Türkçe dersi öğretim programı kazanımlarının 21. yüzyıl becerileri açısından incelenmesi, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 5(2), 483-496.
- Lips-Wiersma, M. and Mcmorland, J. (2006). Finding meaning and purpose in boundaryless careers: a framework for study and practice. *Journal of Humanistic Psychology*, 46(2), 147-167.
- Onay, M. ve Vezneli, Z. (2012) Sınırsız ve çok yönlü kariyer: akademisyenlerin kariyer yaşamı. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1), 193-202.
- Paksoy, M., Hırlak, B. ve Balıkçı, O. (2017). Sınırsız ve çok yönlü kariyer tutumlarının bazı demografik özellikler açısından incelenmesi: Adana örneği, *International Journal of Academic Value Studies (JAVSTUDIES) Dergisi*, 3(12), 277-292.
- Segers, J., İnceoğlu, İ., Vloeberghs, D., Bartram, D. and Henderiickx, E. (2008). Protean and boundaryless careers: a study on potential motivators. *Journal of Vocational Behavior*, 73(2), 212-230.
- Shockley, K. M., Ureksoy, H., Rodopman, O. B., Poteat, L. F. and Dullaghan, T. R. (2016). Development of a new scale to measure subjective career success: A mixed-methods study. *Journal of Organizational Behavior*, 37(1), 128-153.
- Sullivan, S. E. (1999). The changing nature of careers: a review and research agenda. *Journal of Management*, 25(3), 457-484.

- Suvacı, B. ve Paşaoğlu Baş, D. (2018). Banka çalışanlarının çok yönlü ve sınırsız kariyer tutumları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 113-140.
- Uzunbacak, H., Zengin, S. ve Çelik, Y. (2019). Sınırsız kariyerin kariyer başarısı üzerindeki etkisinde kariyer bağlılığının rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(3), 629-642.
- Volmer, J. and Spurr, D. (2011). Protean and boundaryless career attitudes: relationships with subjective and objective career success, *Zeitschrift für Arbeitsmarkt Forschung (ZAF)*, 43, 207- 218.

Extended Abstract

Introduction

Career is an important concept for working individuals. In protean careers, individuals are directly committed to their own careers rather than organizations. The main assumption of a protean career is that individuals focus on career success as a result of their professional actions in line with their own values. Psychological satisfaction is the goal in a protean career. Responsibility is with the individual and work experience is at the forefront for improvement. Protean career attitudes are examined under two headings as values-driven and self-directed.

In the boundaryless career, individuals are not committed with a single organization. The main assumption of an unlimited career is that working individuals constantly change jobs by acquiring new relationships in line with their commitment to the profession. Boundaryless careers are performance-based and work with more than one organization. Responsibility is individual, experience based on learning is at the forefront (Sullivan, 1999). Boundaryless career attitudes are examined under two headings: physical mobility and psychological mobility.

Career commitment is defined as the development of an individual's goals. Career commitment is the psychological response of the individual towards his profession or career (Arthur et al., 1989). Individuals who are committed to their careers only focus on their careers regardless of everything else. Career success; it includes factors such as profession, promotion, experience, satisfaction and development. Reasons such as the individual's progress, being satisfied with her/him abilities and knowledge, having a business life that allows her/him to reach her goals, being satisfied with both family and social life explain career success.

Method

The aim of this study is to examine whether the protean and boundaryless career attitudes of tourist guides have an effect on career success and career commitment. In the research model, the protean and boundaryless career attitudes of tourist guides constitute the independent variables of the research. Career success and career commitment are the dependent variables of the research.

The sample of research is tourist guides working under Nevşehir Guides Chamber. Quantitative research model was chosen as the method in the study. Questionnaire technique was used as a data collection tool. In addition to measuring the demographic characteristics of tourist guides in the questionnaire form, a scale developed by Brisco et al. (2006) was used to measure multi-faceted career and unlimited career attitudes. In addition, the scale developed by Shockley et al. (2016) was used for subjective career success and the scale developed by Blau (1985) was used for career commitment.

The questionnaire form was created online and sent to the guides registered in the Nevşehir Guides Chamber via e-mail. Of the questionnaires sent to 427 guides via e-mail, 278 of them were responded to. The data obtained from the data collection tool were analyzed with the AMOS and SPSS-24 program. Confirmatory factor analysis was used to reveal protean and boundaryless career attitudes, career commitment and career success dimensions, frequency analysis to create demographic information, reliability analysis to measure reliability, and structural equation modeling to examine the relationships between variables.

Findings

According to the result of structural equation modeling: values-driven has a negative and non-significant effect on recognition dimension of career success; however, it has a negative and significant effect on significance, unique impression and development. Self-directed has a positive and

significant effect on recognition, significance, unique impression and development dimensions of career success. Physical mobility and psychological mobility have a positive and significant effect on recognition, significance, unique impression and development dimensions of career success. While values-driven has a negative and significant effect on career commitment, self-directed has a positive and significant effect. While physical mobility has a positive and non-significant effect, psychological mobility has a positive and significant effect on career commitment.

Conclusion, Discussion and Recommendations

According to the main result of the study, the values-driven attitudes of tourist guides have a negative and non-significant effect on the recognition dimension of career success, while it has a negative but significant effect on the significance, unique impression and development dimensions. According to this finding, the fact that tourist guides take their own values as an example in their careers has a negative effect on career success. However, there is a significant effect only on the recognition dimension. Self-directed attitudes of tourist guides have a positive effect on the recognition, significance, unique impression and development dimensions of career success. According to this finding, it was concluded that the fact that the guides act independently from everything has a positive effect on their career success.

Tourist guides' attitudes towards physical mobility and psychological mobility have a positive and significant effect on the recognition, significance, unique impression and development dimensions of career success. It has been concluded that tourist guides' behaviors in line with their businesses, working environments or intercity mobility and unlimited mentality have a positive and significant effect on career success. Parallel to this finding,

It was concluded that values-driven attributes of tourist guide had a negative but significant effect on career commitment. Self-directed attitudes of tourist guides have a positive effect on career commitment. The fact that the guides are successful due to their own efforts and the perception that they can find a job anywhere motivates them. As a result, their commitment to their careers increases. In his study, Bulut (2019) examined the effect of boundaryless and protean career attitudes on career commitment. As a result of the study, it was concluded that while boundaryless career attitude is expected to affect career commitment positively as in other studies, it affects negatively and significantly, while protean career attitude affects career commitment in a positive and significant way.

The physical mobility attitudes of tourist guides have a positive but non-significant effect on career commitment. Psychological mobility attitudes of tourist guides have a positive and significant effect on career commitment. Balak (2013), in his study, concluded that boundaryless career assumes a partial mediation role between career commitment and mobility.

In this study, a research was conducted only with professional tourist guides affiliated to Nevşehir Guides Chamber. Individuals who want to do research on tourist guides and new career approaches in future studies can also conduct surveys with 12 guide chambers other than Nevşehir Guides Chamber. Thus, they can examine the attitudes of other guides towards new career approaches. The attitudes of the guides towards new career approaches can be determined in terms of demographic data and the differences that may arise can be discussed. It can be investigated whether the physical mobility of tourist guides whose work card type is national has a positive effect on career success.

Kadın Odaklı Habercilik Perspektifinden Savaş Temalı Haberlerde Ukraynalı Kadınlar: Anadolu Ajansı Üzerinden Bir Analiz

Aslı KÖSEOĞLU
Atatürk Üniversitesi
aslikoseoglu@atauni.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-0180-7790

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1140791

Geliş Tarihi: 05.07.2022

Revize Tarihi: 30.10.2022

Kabul Tarihi: 15.11.2022

Atf Bilgisi

Köseoğlu, A. (2022). Kadın odaklı habercilik perspektifinden savaş temalı haberlerde Ukraynalı kadınlar: Anadolu Ajansı üzerinden bir analiz. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 888-905.

ÖZ

Medya insanların olayları anlaması, yorumlaması ve aktarması noktasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Medyanın bu önemli rolü insanların meydana gelen olayları algılama biçimine yön vermektedir. Medya öne çıkan bu özellikleriyle toplumda zayıf-güçlü, iyi-kötü, güzel-çirkin gibi zıtlıklar üzerinden kalıplar ortaya koyarak mevcut ön yargıların sistem içerisinde dolaşımına hizmet etmektedir. Söz konusu savaş yerindeki ya da savaştan kaçan kadınlar olduğunda da belirli pencerelerden sınıflandırmalar yapılmakta; bu içerikteki haberler sık sık fedakârlık, annelik, güçsüzlük ve zayıflık temaları üzerinden kurgulanmaktadır. Bu çalışmada Rusya-Ukrayna savaşı, kadın odaklı habercilik bakış açısıyla irdelenmiştir. Çalışma kapsamında Anadolu Ajansı'nın resmi web sitesinde 24 Şubat 2022 tarihi ile 24 Haziran 2022 tarihleri arasında yayınlanan "Ukraynalı Kadın" temalı haberler içerik analizi ile incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda kadınlara ilişkin haberlerin sınırlı sayıda olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kadınlar en fazla "mağdur" olarak ön plana çıkarılmış; "acı, gözyaşı, şiddet, korku" gibi ifadelerle temsil edilmiştir. Bu kalıplaşmış yargıların dolaşımına yeniden sokulmasıyla da toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden vurgulandığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Savaş, kadın, Ukrayna Savaşı, Ukraynalı kadın, içerik analizi.

Ukrainian Women in War- Themed News from the Perspective of Woman-Oriented Journalism: An Analysis trough Anadolu Agency

ABSTRACT

The media plays a decisive role in people's understanding, interpretation and transferring of events. This important role of the media shapes the way people perceive events. It is through these prominent features that the media serves the circulation of existing prejudices by revealing patterns in society through contrasts such as weak-strong, good-bad, beautiful-ugly. When it comes to women in the war place or fleeing war, classifications are made from certain windows; the news in this context is often based on the themes of sacrifice, motherhood, incapacity and weakness. In this study, the Russian-Ukrainian war is examined from the perspective of women-oriented journalism. Within the scope of the study, the news on "Ukrainian Woman" published on the official website of Anadolu Agency between February 24, 2022 and June 24, 2022 was examined with content analysis. As a result of the study, it was determined that there was a limited number of news about women. In addition, women were highlighted as "victims" the most; it has been represented by phrases such as "pain, tears, violence, fear". With the reintroduction of these stereotypes, it has been determined that gender inequality has been re-emphasized.

Keywords: War, women, Ukrainian War, Ukrainian women, content analysis.

Giriş

Medya dünyada ve Türkiye'de toplumsal dinamikleri oluşturacak ya da kökünden değiştirebilecek önemli bir güce sahiptir. Bu mecranın insanlar arasında sadece bilgi akışını sağladığı düşüncesi bugün kabul görmemekte, olay ve olguların nasıl algılanması gerektiğine ilişkin bir tablo çizmeye hizmet ettiği bilinmektedir. Bu tasavvuru oluşturmasında kullandığı başat argüman ise, üretilen ve yeniden üretilen söylemlerle ve kodlarla meşrulaştırılan toplumsal rollerdir. Toplumsal rollerin içselleştirmesi noktasında sürekli olarak kodlar üreten medya, özellikle kadınlar söz konusu olduğunda onların görünürlüklerini yok sayarak hareket edebilmekte, onlara yeteri kadar yer vermeyerek toplumsal eşitsizliği yeniden gün yüzüne çıkarabilmektedir.

Medyada yayınlanan savaş, çatışma ve ölüm gibi haberler toplum tarafından yoğun ilgi ile karşılanmakta ve kamuoyunu etkilemektedir. İnsanlık tarihine bakıldığında sonsuz acıların, dramların,

trajedilerin ve felaketlerin neredeyse tamamında savaşlar vardır. Savaşların sebepleri sıralanmaya başlandığında onlarca gerekçe sıralanabilmektedir, fakat sonuç hep aynıdır; onurunu ve yaşamını yitirmiş insanlar. Savaşın yüzünü gösteren haberler ise kamuoyunu harekete geçirebilecek gücü elinde tuttuğundan hassasiyet gerektirmektedir. Pazarbaşı ve Turanlı'ya (2018, s.94) göre medya haber ve fotoğraf üretiminde ideolojik rolü sebebiyle objektif değildir. Özellikle savaş haberleri izleyici ekrana kilitlediğinden medyada neredeyse 7-24 çatışma odaklı habercilik içeriklerine rastlanmaktadır.

Kadınlar tarihsel süreçte savaşlarda yer almış fakat belli başlı roller çerçevesinde hareket etmiştir. Savaşta erkekler yemek pişiren, çocuklara bakan, savaşa giden eşinin yokluğunda evi çekip çevirmekle yükümlü olarak işaretlenmişlerdir. Bunun her ne kadar istisnai durumları söz konusu olsa da özellikle savaş ortamı toplumsal rollerin belirginleştiği yerler olarak dikkat çekmiştir. Medyada yer alan haberlerde, dizilerde ve filmlerde kadınlar sıklıkla yukarıda bahsi geçen argümanlar üzerinden işlenmiştir. Bu çalışmada yakın zamanda meydana gelen Rusya- Ukrayna Savaşı'nda toplumun önemli bir parçası olan kadınların görünürlüklerinde herhangi değişiklik olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bir değişiklik olmadığı varsayımıyla hareket edilerek, kadınların medyada daha eşitlikçi, ayrımcılıktan uzak ve toplumsal cinsiyetten arındırılmış bir biçimde yer alabilmesinin özendirilmesi amaçlanmıştır. Tüm bu sorulara kadın odaklı habercilik perspektifinden yaklaşmıştır.

Bu çalışmanın amacı Rusya-Ukrayna savaşı sırasında kadınların medyada nasıl yer aldığını ortaya çıkarmaktır. Amaca uygun bir biçimde Ukraynalı kadınları konu alan haberler hem nicel hem de nitel içeri analizi ile deşifre edilmiştir. Bu sayede kadınların medyada daha eşitlikçi, ayrımcılıktan uzak ve toplumsal cinsiyetten arındırılmış bir biçimde yer alabilmesinin özendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada Anadolu Ajansı'nın resmî web sitesi (aa.com.tr) örneklem olarak belirlenmiştir. Bu haber ajansının örneklem olarak belirlenmesinin nedeni ajansın sadece Türkiye'de değil küresel ölçekte de yayıncılık yapması ve burada yayınlanan haberlerin çok kısa sürede birçok yere yayılma özelliği taşımasıdır. Ayrıca Anadolu Ajansı, savaş ve çatışma alanlarına yönelik görüntü ve içerikleri zaman zaman olay yerinden elde etmektedir. Çalışmada içerik analizi tekniği kullanılmış; savaşın başladığı 24 Şubat 2022 tarihinden 24 Haziran 2022 tarihine kadar geçen sürede Anadolu Ajansı'nda yayınlanan haberler incelenmiştir. Kapsamlı incelemeden sonra arama motorunda "Ukraynalı Kadınlar" ifadesi yazılarak haberler çalışmanın amacına uygun bir biçimde sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda toplam 83 haberin filtrelenmesinin ardından bu haberlerin tamamının kadınları içermediği görülmüş ve yeni bir sınırlandırma daha yapılarak haber başlığında "kadın" ifadesi geçen haberler çalışma kapsamına dâhil edilmiştir. Seçilen haberler içerik analiziyle nicel ve nitel olmak üzere farklı kategorilerde irdelenmiştir. Çalışmanın amaçları doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır:

- Kadınlar savaş esnasında medyada nasıl temsil edilmektedir?
- Kadınların medyada yer alma sıklığı nedir?
- Medyada savaştaki kadınlara ilişkin nasıl bir bakış açısı söz konusudur?
- Haberler kurgulanırken kadınlara söz hakkı verilmiş midir ya da kadınlar haber kaynağı olmuş mudur?
- Kadınlar ağırlıklı olarak hangi temalarda görünür kılınmıştır?
- Ataerkil bakış açısı medya metinlerinin içeriğine yansımış mıdır? Kadınların haberin öznesi olduğu durumlarda haber metinleri uzun yazılmış mıdır?
- Haberler olgusal boyutta mı irdelenmiştir?
- Kadınlara ilişkin kullanılan fotoğraflarda yaklaşım nedir?

Ukrayna Rusya Savaşı'nda Genel Durum

İnsanın bir coğrafyadan bir diğerine göç etmek zorunda kalmasının en önemli nedeni kargaşaların sebep olduğu savaşlardır (Ünal, 2018, s. 135). Kapsamlı ve son derece dinamik bir kullanım olarak dikkat çeken "savaş" tarihsel süreçte ele alındığında, insanın var olduğu andan itibaren uygulama bakımından değişiklik gösterse de süregelmiştir. Savaş; "devletler veya devlet grupları tarafından, millî güç unsurlarının tamamının veya bir kısmının kullanılması suretiyle icra edilen ve taraflarca savaş niteliği kabul edilen, kuvvet kullanılmasını içeren, düşmanca niyet ve/veya

eylem” (Varlık, 2013, s. 119) olarak ifade edilmektedir. Göçlerin en önemli nedenlerinin başında gelen savaşlarda insanlar evlerini terk etmekte, ailelelerini güvenli bir ortama taşımak için çabalamakta (Sözer ve Işıker, 2021, s. 184); savaş esnasındaki göçlerde farklı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar özellikle şu alanlarda görülmektedir; ekonomik, psikolojik, sosyal, sağlık, eğitim (Ünal, 2018, s. 135).

Bilindiği üzere Ruslar ve Ukraynalılar tarihsel, kültürel ve dilsel olarak ortak geçmişleri olan Slav ırkına mensup iki ayrı millettir. Sovyet sonrası süreçte zaman zaman bağımsızlığını pekiştirmek isteyen Ukrayna ile Sovyet coğrafyasını elinde tutmak isteyen Rusya arasında sorunlar yaşanmış (Sönmez, Bıçakçı ve Yıldırım, 2015, s. 656), Ukrayna’yı bu denli değerli kılan durum ise onun Doğu-Batı istikametinde Asya Avrupa kara bağlantısının, kuzey-güney istikametinde ise Baltık-Karadeniz suyolları bağlantısının kesişim alanındaki jeopolitik konumu olarak ifade edilmiştir (Davutoğlu, 2010, s. 193). Ukrayna zaman içerisinde konumu itibari ile Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) ve Rusya arasında âdeta tampon ülke haline gelmiş, yani Ukrayna’nın Rusya açısından stratejik önemi inkâr edilemez bir gerçeklik halini almıştır.

Rusya Federasyonu’nun 21 Şubat 2022 tarihinde ayrılıkçı Donetsk ve Luhansk bölgelerinin bağımsızlıklarını tanıması ve Rus Parlamentosunun Rus askerlerinin kullanımına yönelik yetki vermesinin ardından 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya, Ukrayna topraklarına girmiştir. Ülkede hava ve füze akınlarının başlamasıyla birlikte Avrupa’nın doğusunda savaş hukukuna göre “saldırı savaşı” niteliğinde bir savaş başlamıştır (Aslan, 2022, s. 1). Aslında bu savaşı 2014 yılından başlanarak 8 yıllık bir perspektifle içerisinde Kırım, Donetsk, Luhansk işgalleri bağlamında değerlendirmek gerekmektedir. Ancak bahsi geçen süreç Kasım 2004’e kadar uzanmakta; Ukrayna’nın Batı ve Rusya yanlısı partilerinin keskin görüş ayrılığı 2004 yılındaki Ukrayna Cumhurbaşkanlığı seçimlerine de yansımaktadır. Dolayısıyla savaşın 8 ve 18 yıllık bir sürecinden bahsetmek mümkündür. Victor Yanukoviç’in 2014 yılında ülkeyi terk etmesinin ardından Ukrayna’da istikrarsızlık görülmüş, Kırım’ın aynı yıl Rusya tarafından önce işgal, sonra ilhak edilmesine Ukrayna ciddi bir askeri operasyonla karşı çıkmamış ve dolayısıyla durumu fiilen kabul etmiştir. Bu durum diğer devletler tarafından kabul edilmemiş fakat belli düzeyde yaptırımlardan öteye gidilememiş, yaşanan olaya tepkiler zayıf ve dağınık kalmıştır. 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya’nın Ukrayna’ya yönelik başlattığı işgal ise hem ulusal hem de uluslararası bağlamda kaygıları beraberinde getirmiştir (Rusya’nın Ukrayna’yı İşgali ve Uluslararası İlişkiler Çalıştayı Sonuç Raporu, 2022, s. 11).

Her ne kadar Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, bahsi geçen saldırıyı NATO’nun genişlemesiyle güvenlik meselesi altında gerekçelendirmek istese de; aslında savaşın en önemli nedenleri arasında Rusya’nın Ukrayna’yı bağımsız bir devlet gibi görmemesi gelmektedir. Çünkü Rusya Ukrayna’yı suni bir devlet olarak kabul etmekte ve Ukrayna’nın kendi etki alanında kalmasını arzulamaktadır. Ukrayna’ya yönelik gerçekleştirilen saldırılarda yer alan tankların üzerinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) bayraklarının asılı olması da bu savı destekler nitelikte olup, eski Sovyetler Birliği güdüsü ile hareket edildiğinin somut bir göstergesi olarak dikkat çekmektedir (Rusya’nın Ukrayna’yı İşgali ve Uluslararası İlişkiler Çalıştayı Sonuç Raporu, 2022, s. 13). Aslan’a göre, Ukrayna’ya yönelik gerçekleştirilen saldırının siyasi gerekçeleri ise şöyledir; “Batı’ya meydan okuma ve Batı’yı miras olduğuna inandığı nüfûz alanından uzaklaştırma, soy birliği üzerinden Rus kimliğini Slav halkı üzerinde baskın üst kimlik haline getirme, Doğu blokunun diğer ülkeleri ile Rus kamuoyuna devam ettiğine “inanılan” Rus kudretini gösterme” (Aslan, 2022; 3). Savaşın nedeni ya da nedenleri ne olursa olsun Ukrayna’da âdeta bir insanlık dramı yaşanmaktadır. Ukrayna halkı topyekûn savaşta yer almakta, bölgede yaşananlar ise medya kamuoyuna duyurulmaktadır.

Savaş Ortamında Habercilik

Savaş kavramı içerisinde “şiddet, zorbalık, kan, acı” gibi ifadeleri barındırmakta ve her bir ifade bir diğerine gönderme yapmaktadır. Kimi zaman zenginliği elde etmek, kimi zaman bir diğer ülkenin topraklarına sahip olmak kimi zaman da saygınlık kazanmak amacıyla yapılan savaşların temelinde olmazsa olmaz şudur; daha fazla elde etme güdüsü.

Bir ya da birden fazla ülkede saldırı savaşı sürerken, o bölge ya da civarında yaşananları halka aktarmakla görevli haberciler de süreçte aktif rol oynamaktadır. Medya savaş/çatışma içeriklerini ve görüntülerini hâkim güç odaklarının kendi ideolojisi bağlamında servis etmekte ve savaş bölgesinden servis edilen görüntüler çoğunlukla kamuoyunu etkileyerek, harekete geçirme gücünü elinde tutmaktadır (Pazarcıbaşı ve Turanlı, 2018, s. 94).

İnsanların ölümle burun buruna geldikleri için üzerlerindeki kıyafetlerle kaçmak zorunda kaldıkları bölgede yaşam mücadelesi vermek ve her türlü tehlikeye açık olmak gazeteci için oldukça güçtür. Fakat haberciler yaptıkları bu işle önemli anlara tanık olarak âdeta insanlık tarihini yazmaktadır (Çubukçu, 2005, s. 23). Bu tarih yazma esnasında kimi zaman bir temsil aracı olarak da kabul edilen medyada ihlaller gerçekleşmektedir. Her ne kadar temsil kavramı sözlü ve yazılı göstergeler kullanılarak gerçek dünyada zaten mevcut olanları yansıtan bir ifade olarak kabul görse de esasında anlamlandırma sürecine anlam üreten ve anlamların değişimine zemin hazırlayan bir süreç olarak dikkat çekmektedir (Hall, 1997, s. 5).

Özellikle savaş ortamında “objektiflik, tarafsızlık ya da gerçek haber” gibi ilkelerin bertarafa uğrayabildiğine dikkat çeken Karabağ (2014: 33)’a göre, bu etik olmayan davranışlardan uzak duran gazeteciler de vardır. Onlar buldukları ortamdaki her türlü baskıya rağmen tarafsız ve doğru haber peşinde koşanlardır. Kısacası savaş ortamında yapılan habercilik daha fazla hassasiyet ve donanım gerektirmektedir. Haberci savaşa ilişkin haber metinlerinde ve görsellerinde objektif davranmalı, cinsiyet ayrımı yapmaksızın kadın ve erkeklere medyada eşit bir biçimde yer vermelidir. Şiddet, zorbalık, savaş kışkırtıcılığı gibi yaklaşımlardan uzak durması beklenen gazeteci, nefreti ve düşmanlığı hiçbir koşulda körüklememelidir.

Medyada Ataerkil Yapıya Karşı Kadın Odaklı Habercilik

Kökleri itibariyle insan, varlıkların içerisindeki en yüce, en seçkin ve saygıyı en çok hak eden olarak kabul edilmektedir. İnsan, sadece insan olma vasfından dolayı birtakım dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilmez haklara sahip olduğu düşüncesi ile de uyum içerisinde yaşamını sürdürmektedir (Köker, 2007, s. 58-59). İnsan doğduğu andan itibaren sahip olduğu hakların yanı sıra, içerisinde bulunduğu toplumdaki birtakım davranış kalıpları edinmekte ve bunları sürdürerek bir sonraki nesle iletecek öğretilerle donatılmaktadır. Öğrenilmiş davranış kalıplarını içeren toplumsal cinsiyet kavramı, toplum nezdinde kültürel kodların davranışa dönüşerek yerleşmesine, böylelikle kadınlık ve erkeklik rollerinin belirlenmesine gönderme yapmaktadır. Oakley’e göre, cinsiyet kavramı biyolojik olarak kadın ve erkek ayrımı yaparken, toplumsal cinsiyet ise kadın ve erkek arasındaki toplumsal bakımdan eşitliksiz bölünmeyi işaret etmektedir (Marshall, 1999, s. 98).

Sosyal statülerini kaybetmemek ya da ait olduğu topluluk tarafından dışlanmamak gibi gerekçelerle kendilerine sunulan cinsiyet kalıplarını içselleştiren bireyler, ataerkil bir toplumda yaşıyorsa erkeğin iktidarına hizmet edecek bir biçimde yaptırım ve kalıplarla karşılaşmakta; bunlar sosyalleşme sürecinde anlamlı hale gelmekte ve her toplum farklı kadın ve erkek cinsiyet rolleri belirlemektedir. Bu roller henüz bebeklik döneminde bireylere aşılılmaya başlanmakta ve toplum bireyden her daim kendisine biçilen roller çerçevesinde hareket etmesini beklemektedir. “Çocuk büyürken toplum da çocuğun önüne cinsiyete uygun bir kurallar, şablonlar ya da davranış modelleri dizisi koyar. Belirli toplumsallaştırma etkenleri ya da failleri özellikle aile, medya, arkadaş grupları ve okul-söz konusu bu beklentileri ve modelleri somutlaştırarak çocuğun bunları sahipleneceği ortamı hazırlar. Bu ortamda öğrenme yoluyla çocuk bunları içselleştirir. Bunun sonucunda, normalde belirli bir cinsiyetin toplumsal beklentileriyle örtüşen bir toplumsal cinsiyet kimliği ortaya çıkar” (Connell, 1998, s. 255). Toplumda kadının konumunu ataerkil düzenek belirlemekte ve bu ataerkil bakış açısı aile içerisinde pekiştirilerek kadınlar üzerinde bir baskı aygıtı biçiminde hareket etmektedir. Ataerkil sistemde güçsüz, kırılabilir ve zayıf olmak gibi özellikler kadına yüklenirken; güç, otorite ve iktidar gibi söylemler erkeklere atfedilmektedir.

Günümüz modern toplumlarında haklar kadın ve erkekler için ayrı ayrı düzenlenmemekte; insanlara hukuki düzenlemeler çerçevesinde sağlanan ayrıcalıklar olarak kabul görmektedir. Bu

noktada insan haklarını anlayabilmek için de insan kavramına bakmak gerekmektedir. Burada kavramla anlatılmak istenen; bu varlığın milliyeti, cinsiyeti, yaşı, toplumsal sınıf ve statü aidiyeti bulunmamasıdır. Hakların öznesi Alman, Fransız, Arap, Türk, kadın, erkek, eşcinsel, yetişkin, çocuk, yaşlı, beyaz ya da mavi yakalı gibi sıfatlardan ziyade tüm ayrımlardan soyutlanmış evrensel bir varlık olan insandır (Köker, 2007, s. 58).

Toplumsal cinsiyet kodları hayatın her alanında baş göstermekte, haber içeriklerinde de bu kodlara sıkça rastlanılmaktadır. Hak odaklı haberciliğin zaman zaman ötelendiği medya içeriklerinde kadınlar genellikle ikincil bir konumda temsil edilmekte, sarsıcı olayların öznesi olmadıkları müddetçe medyada erkekler kadar yer alamamaktadır. Kadınların haberin başlıca taraflarından biri olarak haberleştirildiği içeriklere bakıldığında ise, ağırlıklı olarak kadın ve erkek arasındaki farklılıklara vurgu yapıldığı görülmektedir. Kadın ve erkekler medyada milyonlarca kez resmedilerek tarif edilmekte, burada da kendilerine belli başlı özellikler atfedilerek kadın ve erkeklerin belli rollere zorlandığı görülmektedir. Medyada kadınlar çoğunlukla günlük ve sıkıcı işlerden sorumlu eşler, çeşitli şiddet biçimlerine maruz kalan kurbanlar ya da eşinin kariyeri uğruna ikinci plana atılmayı kabul edenler olarak temsil edilmektedir. Ayrıca yapılan içerik çözümlenmeleri neticesinde kadınlar medyada erkeklere göre daha az yer almakta; şoförlük, Anayasa Mahkemesi Başkanlığı gibi “erkek işi” olarak adlandırılan meslekleri icra ettiklerinde görünür olmaktadır. Kadınlar magazin, spor ve sosyal konuları ele alan haberlerde yüzde 17 oranlarında ekranda olurken; ekonomi ve politika haberlerindeki görünürlükleri yüzde 8’e denk düşmektedir. Kadınlar çoğunlukla şiddetin, ölümün nesnesi, savaş, çatışma ve doğal olaylarda ve ailevi dramalarda acının simgesi olarak medyada ön plana çıkmakta; şaşırtıcı başarıların örneği olduklarında haberin öznesi haline gelmektedir. Bu bahsi geçen olaylar dışında haberleştirildiklerinde ise kendilerine atfedilen toplumsal rollerin adeta birer pekiştiricisi konumunda temsil edilmektedirler. Bağımsız bireyler olarak medyada yer almaktan ziyade; ünlü bir erkeğin eşi, sevgilisi olarak resmedilmektedirler. Cinsellikleri nesneleştirilen kadınlar siyasetin içerisindeyken bile magazine malzeme olabilmekte, Anneler Günü, Kadınlar Günü gibi özel günlerde klişe haberlerin öznesi haline gelmektedir. Bu bağlamda medya, gündelik hayatta egemen olan ayrıştırıcı, eşitlikçi, kadını ikinci sınıf gören ve erkeğe tabii söylemlerle eril sisteme hizmet eden bir noktada konumlanmaktadır (Mater ve Çalışlar, 2007, s. 175-181).

Medyanın tüm bu olumsuzluklara karşı yapması gereken, hak ve kadın odaklı habercilik bağlamında tavır sergilemek; gerçekleştirilen her hak ihlalinin karşısında durmak ve bunu eleştirmektir. Yani; hak ihlallerini görmezden gelmeyen, “ötekileri” haber yapmak için illaki bir hak ihlalinin konusu ya da faili olmasını beklemeyen ve herhangi bir haberi hazırlarken hak ihlali barındırmayan bir habercilik (Alankuş, 2007, s. 22) anlayışına sahip olmak. Bu bağlamda kadın odaklı habercilik anlayışıyla, geleneksel medyada kadınlara yönelik gerçekleştirilen hak ihlallerine karşı kadınların bilgilenmesi, güçlenmesi, hak arayışlarında çözüm ve yaptırım elde edebilecek noktaya ulaşması amaçlanmaktadır. Ayrıca kadın odaklı habercilik ana akım medyada ağırlıklı olarak kadınlar, sonrasında ise “ötekiler” nezdinde yapılan hak ihlallerini eleştirerek, kalıplaşmış yargıları yok etmeyi bir yandan da kadın örgütleriyle ataerkil sistemin savunma alanlarıyla mücadele etmeyi misyon edinmektedir (Alankuş, 2012, s. 28).

Kadın odaklı habercilik, kalıplaşmış yargıların ve statükonun değişime uğramasını amaçlayarak ataerkil bakış açısının medya metinlerine yansımaya engel olmayı hedeflemektedir. Çünkü bilindiği üzere medya metinleri olayların nasıl algılanacağı noktasında ciddi kaynaklardır. Bu bağlamda yapılması gereken eril tahakkümün bilincinde olup bu meseleyi aşma noktasında gayret gösterecek gazetecileri istihdam etmektir. Haber içeriklerinde kadınlara ilişkin kullanılan görseller ve dilin eril zihniyetten arındırılması için nelerin haber yapılması gerektiği sorusunu Mater ve Çalışlar şöyle cevaplamıştır;

- “Kadınlara ilgili yasal düzenlemeleri, hakları, uygulamaları
- Kadınların mücadeleleri,
- Kadın alanında çalışan örgütlerin/platformların açıklamaları, basın toplantıları, eylemleri, başarıları ve faaliyetleri,

- Farklı kesimlerden kadınların (avukat, hekim, öğretmen, kamu çalışanları, sağlıkçı, evde çalışan, işçi, işsiz vb.) görüşleri, sorunları ve başarıları,
- Sivil toplum örgütlerinde, siyasi partilerde, medyada, özel sektörde çalışan kadınların görüşleri, sorunları, mücadele ve başarıları,
- Farklı kesimlerden kadın portreleri” (Mater ve Çalışlar, 2012, s. 195).

Yöntem

Çalışmada içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi, iletişim ve medya araştırmalarında her türlü kayıtlı metnin analizini gerçekleştirmek için yaygın olarak kullanılan bir tekniktir (Gökçe, 2019, s. 21). İçerik analizi, nesnel okuma ilkelerine odaklanarak; söylemin kolayca algılanan, sergilenmiş ve ilk bakışta akla gelen anlamının yerine gizli, üstü örtülü içeriğin açığa çıkarılmasını sağlamaktadır. Bu teknik araştırmacıların öznel yaratıcılığına da izin vermektedir (Bilgin, 2014, s. 1-2). Bu çalışmayı daha kapsamlı kılmak adına nitel ve nicel içerik analizi bir arada yapılmıştır. Bu tekniklerle veriler nesnel bir biçimde açığa çıkarılmakta ve ardından betimlenmektedir. Neuman’a göre nicel içerik analizi “bir metnin sembolik içeriğinin sayısal betimlemesini oluşturmak için objektif ve sistematik sayma ve kaydetme prosedürleri” olarak ifade edilmektedir (Neuman, 2017, s. 466).

Bu çalışmada nicel verilere ulaşmak adına haberlere ilişkin farklı kategoriler oluşturulmuş ve verilere tablolar halinde sunulur yorumlanmıştır. Nitel içerik analizi, nicel içerik analiziyle oluşturulan kategorilerin yorumlanmasının ardından araştırma malzemesi temelinde yoruma dayalı tümevarım olarak dikkat çekmektedir. Bir başka deyişle nicel içerik analizi, verileri bağlamı içerisinde değerlendirme ilkesine dayanmakta (Gökçe, 2019, s. 49), ele alınan konuya ilişkin genel bir tablo çizmeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında nitel içerik analizi ile de genel bir durum tespiti yapılmış; konunun etkili ve kapsamlı bir biçimde ele alınması hedeflenmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmayla kadınların savaş haberlerinde temsiline ilişkin genel bir fotoğraf çekilmesi amaçlanmış, bu bağlamda Anadolu Ajansı’nın haber sitesi örneklem olarak belirlenmiştir. Bu sitenin çalışmanın örnekleme olarak belirlenmesinin nedeni Türkiye’de neredeyse tüm medya organlarının Anadolu Ajansı’nın haber havuzuna üye olması, böylelikle burada yayınlanan haberlerin kısa sürede ülke geneline yayılma potansiyeli taşımasıdır. Araştırma kapsamında 24 Şubat 2022 tarihleri ile 24 Haziran 2022 tarihleri arasında <https://www.aa.com.tr/tr> adresinde yayınlanan “Savaşta Ukraynalı Kadınlar” temalı haberler filtrelenmiş; filtreleme sonucu sıralanan haberlerden başlığında “kadın” ifadesi yer alan ve öznesi Ukraynalı kadın olan haberler irdelenmiştir.

Araştırma Etiği

“Kadın Odaklı Habercilik Perspektifinden Savaş Temalı Haberlerde Ukraynalı Kadınlar: Anadolu Ajansı Üzerinden Bir Analiz” adlı çalışma daha önce hiçbir dergide yayınlanmamış olup yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuştur. Bu çalışma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Bulgular

Araştırmanın bu kısmında ilk olarak nicel verilerden yararlanılmış, ardından nitel bulguların yorumlanması yapılmıştır.

Araştırmanın Nicel Verileri

Araştırma kapsamında Anadolu Ajansı’nın web sitesinin arama motoruna “Savaşta Ukraynalı Kadınlar” başlığı girilmiş ve 24 Şubat ile 24 Haziran 2022 tarihleri arasındaki haberler incelenmiştir. Toplamda konuya ilişkin 83 haber sıralanmış; fakat bu haberlerin 51’i savaşa ilişkin genel bilgiler,

yardımlar, şehirlerin boşaltılması, mülteci çocuklar, siyasi liderlerin görüşleri gibi temaları içermiştir. Geriye kalan 32 haber üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

Araştırmaya dâhil edilen bu 32 haberin başlıklarında “Ukraynalı Kadın” ifadesinin yer alması, haberleri çalışmaya dâhil etmek noktasında belirleyici olmuştur. Araştırmaya konu edinen haberlerden 10’unun haber başlığında kadın ifadesi yer almasa da hem haberlerde kullanılan fotoğraflar hem de haberlerin içerikleri, spesifik olarak Ukraynalı kadınlara yer verildiğini göstermiştir. Dolayısıyla bu haberler de çalışmaya dâhil edilmiştir.

Tablo 1

Kadınların Habere Konu Olma Nedenleri

Savaş Mağduru	17
Savaşta Çatışan	1
Çevreci	1
Siyasi İçerik	4
Çalışan	3
Başarılı	5
Savaş Karşıtlığı	1
Toplam	32

Araştırmanın yapıldığı dört aylık süreçte kadınların en fazla “savaş mağduriyeti” konusunda haberlerde yer aldığı görülmüştür. Bu mağduriyetler arasında; savaş bölgesinden kaçma, anne ve çocukların yaşadıkları zorluklar, hamile kadınların sığınaklarda ya da başka bir ülkede yapmak zorunda kaldıkları zorlu doğumlar, savaşta eşini, çocuğunu ya da ailesini kaybeden kadınların yaşadıkları dram gibi konular yer almıştır.

İkinci sırada en fazla “başarılı kadın” haberlerine yer verilmiş; bu haberlerin dördünde sporcu kadınların savaşa rağmen hayata tutunmaya devam ettikleri ve işlerini yapmaktan vazgeçmedikleri vurgulanmıştır. Sporcuların aldıkları galibiyetler ön plana çıkarılmıştır. Haberin birinde ise yaşlı bir kadının Ukrayna’yı terk etmesi esnasında yaşadığı güçlükler, kadının yaşı ön plana çıkarılarak aktarılmış; yaşına rağmen savaş bölgesinden kaçması “başarı” olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca bir haber “savaş bölgesinde çatışan kadın” kategorisinde yer almıştır. Bu haber diğer haberlerden oldukça farklı bulunmuş; bölgede yaşama savaşı veren kadınların simgesi niteliğinde görülmüştür. Haberde evini ve ülkesini terk etmeyeceğini ifade eden yaşlı bir kadın, ülkesi için savaşarak ataerkil bakış açısını âdeta altüst etmiş; böylesi bir yaklaşımın olay yerinden farklı fotoğraflarla aktarılması dikkat çekici bulunmuştur. Hazırlanan bu tür haberlerin sayısı son derece az bulunsada bahsi geçen kategorilerde medyaya taşınan haberler, kadın odaklı habercilik bakımından başarılı bulunmuştur.

Konuya ilişkin dört haber “siyaset” kategorisinde yer almıştır. Bu haberlerin içeriğinde Ukraynalı kadınların maruz kaldıkları tecavüzler, hak ihlalleri, ülkelerini terk etmeleriyle yaşadıkları zorlukların hem kendilerini hem de çocuklarını nasıl etkilediği gibi meseleler siyasetçilerin açıklamalarına dayandırılmıştır. Üç haber savaş bölgesinde çalışan öğretmen, doktor ve gazeteci kadınlara ilişkindir. Bu kadınlar mesleklerinin gereklerini yapmalarıyla ön plana çıkarılmış; haberlerde savaş koşullarının onları yıldırmadığının altı çizilmiştir. “Savaş Karşıtı Eylemde Bulunan Kadın” kategorisinde yer alan haberde Rus kadınlar haberin öznesini oluşturmuşlardır. Ukrayna’da yaşananların insanlık suçu olduğunu vurgulayan kadınların ön plana çıkarılmasıyla, savaşın sonuçlarının her iki ülke için de (özellikle Ukrayna) ağır olacağı ifade edilmiştir. “Çevreci kadın” kategorisinde yer alan tek haberde de ülkesinden kaçarak Türkiye’ye sığınan bir Ukraynalı kadının çevreye karşı gösterdiği duyarlılık vurgulanmış; kadının bulunduğu ortamı temizleme çabası haberde takdir edilmiştir.

Tablo 2

Haber Metinlerinin Kadınlara Karşı Tavrı

Olumlu	10
Olumsuz	-

Nötr

22

Tablo 2’den anlaşılacağı üzere Anadolu Ajansı Ukraynalı kadınlara ilişkin hazırladığı haberlerde ağırlıklı olarak nötr davranmıştır. Yaşanan olayları genellikle edilgen bir dille kaleme alan Ajans, olumlu tavrı sergilediği haberlerde ise; “başarı” vurgusunu ön plana çıkarmıştır. Haberlerde kadınlara ilişkin olumsuz bir tavra ise hiç rastlanmamıştır.

Tablo 3

Haberlerde Kullanılan Başlıklar

Alıntılı Başlık	3
Betimleyici Başlık	29
Yorumlayıcı Başlık	-
Uzman Görüşünü İçeren Başlık	-

Haber metni incelenirken haberin içeriği kadar başlığı da son derece önemlidir. İncelenen haberlerde haber başlıkları genellikle mağduriyet ve acıma duyguları üzerinden kurgulanmış; savaşın olumsuz etkisi haber başlıklarına da yansıtılmıştır. Ajansa yer alan haberlerde ağırlıklı olarak konuyu açıklayan başlıklara yer verildiği tespit edilmiştir. Alıntılı başlıkların ise konunun öznesi olan kadınların savaşa ilişkin endişelerini dile getirdiği durumlarda kullanıldığı görülmüştür. Siyasi içerikteki haberlerde de alıntılı başlık yapılmıştır. Haberlerde “yorum” ve “uzman görüşüne dayandırılan” başlıklar tespit edilmemiştir. “Yorum başlık” olmaması ajansın nesnel habercilik yapma ilkesiyle hareket ettiğini destekler nitelikte bulunmuştur.

Tablo 4

Haberlerin Uzunluğu

250 Kelimededen Fazla	22
125 Kelimededen Az	4
Orta Uzunlukta	6
Toplam	32

Bu kategori oluşturulmadan önce ortalama bir ajans haber metninin kaç kelimedenden oluştuğunun tespiti için, farklı 3 ajansın yayın politikaları, haberlere ayırdıkları alanlar, haber içerikleri incelenmiştir. Ajanslarda yer alan haberlerin ortalama en az iki ya da üç paragraftan oluştuğu tespit edilmiş; incelenen haberlerin ortalaması alınarak 250 kelime ve üstü olan haberler uzun, 250 kelime ile 125 kelime arasında yazılan haberler orta uzunlukta, 125 kelimenin altında kalan haberlerin ise kısa haberler olduğu saptanmıştır. Tablo 4’ten de anlaşılacağı üzere Anadolu Ajansı’nın sitesinde yayınlanan Ukraynalı Kadın konulu haberler “uzun haber” kategorisinde yer almıştır. Konuya ilişkin kısa haber sayısı ise 4 olarak belirlenmiştir.

Tablo 5

Kadınların Haberlerde Yer Alma Türü

Anne	16
Eş	3
Mağdur	20
Çalışan	3
Başarılı	5
Siyasi Özne	5
Toplam	52

Tablo 5’te kadınların haber metinlerinde yer alma türü incelenmiştir. Çalışma boyunca incelenen haber sayısı 32’dir fakat kadınlar bazı haberlerde hem “anne”, hem “eş”, hem de “mağdur” kategorisinde görünür olmuşlardır. Ya da “çalışan” kategorisine yerleştirilen bir kadın aynı zamanda yaşanan olayların mağduru da olduğundan “mağdur” kategorisinde de işaretlenmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere kadınların haberlerde en fazla yer aldığı tür “mağdur” kategorisidir. Bu kategorideki

haberlerde ölüm, yaralanma gibi konulara yer verilmiş, kadınların yaşadıkları olaylar bireysel hikâyelerle ön plana çıkarılmıştır.

Mağduriyet içerikli haberlerde, kadınların tren istasyonlarında, doğumhanelerde ya da ülkeyi terk etmek için bekledikleri uzun sıra kuyruklarında fotoğraflandığı görülmüştür. Bu esnada birçoğunun bir elinde valizleri, diğer elinde çocukları vardır. Böylesi görsellerin yer aldığı haber metinlerinde, kadınların “anneliğine” sık sık göndermeler yapılmış ve “mağdur” kategorisinden sonra kadınların en çok “anne” olarak haberlerde temsil edildiği belirlenmiştir.

“Siyasi meselelerin öznesi” olarak da haberlerde yer alan kadınların yaşadıkları güç koşullar; hastalık, tecavüz gibi konular çerçevesinde sunulmuş; böylelikle kamuoyu yaratılmak istenmiştir. Bu haberlerde siyasi kadın liderlerin söylemlerine yer verilmiştir. “Başarı” kategorisinde yer alan kadınlar ise sporculardır. Kadınların savaşa rağmen müsabakalara katılma haberlerine yer verilmiştir.

Kadınlar “çalışan” ve “eş” kategorilerinde üçer haberle yer almışlardır. “Eş” kategorisinde haberlerde temsil edilen kadınlar aynı zamanda hem “mağdur”, hem de “anne” kategorisinde de işaretlenmiştir. “Çalışan” kategorisinde yer alanlar ise; savaş döneminde hastalarını iyileştirme çabasında olan bir doktor, Ukraynalı çocuklara eğitim vermeye devam eden bir öğretmen ve ülkesine ilişkin haberleri takip eden gazetecilerdir.

Tablo 6

Haberde Kadınların Görüşüne Başvurma

Evet	24
Hayır	8

İncelenen haberlerde kadınların genellikle görüşlerine başvurulduğu saptanmıştır. Konuya dair kadınlarla özel röportajlar yapılmış, yaşadıkları olayları dile getirdikleri sözcükler haber metinlerinde yer almıştır. Görüşe başvurulmayan haberler genel olarak savaşa dair genel açıklamalar olarak belirlenmiştir. Kadınlar Anadolu Ajansı’nda kendilerini ifade etme fırsatı bulmuşlardır.

Haberlerde Kullanılan Fotoğraflar

Anadolu Ajansı tüm haberlerinde konuya dair en az bir fotoğraf kullanmıştır. Ajansın fotoğrafsız hiçbir haberine rastlanmamıştır. Çalışma kapsamında incelenen 32 haberde kullanılan fotoğraf sayısı 104 olarak belirlenmiştir. Özellikle röportaj içerikli haberlerde konuyu anlatan birden fazla fotoğrafa yer verilmiş, savaş bölgesinden yapılan haberlerde yaşanan mağduriyeti gözler önüne sermek adına olay yerinden fotoğraflar kullanılmıştır. Yıkık dökük, harabeye dönmüş evler, üstü başı yırtılmış çocuklar, ağlayan anne ve bebekler, annesinin elinden sınımsız tutarak korkan gözlerle etrafına bakan çocuklar, çocuğuna güven vermek için ona sarılan anneler fotoğraf karelerine yansımıştır. Konuya dair fotoğraflar özellikle güvenli bölge adı verilen Ukrayna’ya komşu ülkelerde çekilmiştir. Savaş bölgesinden çekilen fotoğraf sayısı ise 7 olarak belirlenmiştir.

Tablo 7

Haber Fotoğrafların Okuyucuda Bıraktığı His ve Fotoğraf Sayısı

Acıma	58
Takdir	17
Cesaret	8
Endişe/Korku	21

Fotoğraf bilindiği üzere gerçeği en iyi aktaran araç olarak belge niteliği taşımakta, temsil ettiği olaya ilişkin âdeta akışı ve süreci değiştirebilecek gücü elinde tutmaktadır. Özellikle Rusya-Ukrayna savaşında yaygın medyada yer alan savaş görüntüleri Rusya’nın haksız saldırılarını gözler önüne sermeye hizmet etmiştir.

Haberlerde kullanılan fotoğraflarda ağırlıklı olarak “acıma” teması hâkimdir. Özellikle kadınların gözyaşlarına boğulmuş halde çocuklarına ve yakınlarına sarılırken çekilen görüntüleri yakın açılarla çekilmiş, böylelikle savaşın yıkıcı yanının onların yüzünden okunması hedeflenmiştir. İkinci sırada fotoğraflarda en çok hâkim olan tema “endişe ve korku” temasıdır. Savaşın yaşandığı Ukrayna’da kalan ya da bu ülkeden kaçarak başka ülkelere sığınan kadınların en yoğun yaşadığı his olan “endişe ve korku” haber içeriklerine ve fotoğraflara da yansımıştır.

“Takdir” kategorisinde yer alan fotoğraflarda sporcu kadınların başarıları ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca bir Ukraynalı kadının evini terk etmemesi yine bu kategoride değerlendirilmiştir. “Cesaret” kategorisinde yer alan fotoğraflar da yine “takdir” kategorisinde yer alan haberlerin bir alt okumasıdır. 13 Haziran 2022 tarihinde; “Ukraynalı Kadın Rus Bombardımanında Yıkılan Evini Terk Etmiyor” başlığı ile yayınlanan bu haberde, kadının kendi başına verdiği mücadeleye rağmen acı ve zulüm karşısında yaşanan ümitsizliği fotoğraf karelerine yansımış, haber son derece dikkat çekici bulunmuştur.

Araştırmanın Nitel Verileri

Anadolu Ajansı’nın resmî web sitesinde 4 aylık süreçte “Ukraynalı Kadınlar” kategorisinde yer alan 32 haber incelenmiştir. Haberlerde ülkesi için “savaşan erkekler” ve çocuklarına bakmakla “yükümlü kadınlar” ayrımı net bir biçimde dikkat çekmiştir. Bu haberlerle kadının toplumsal cinsiyet bağlamındaki eve ve aileye ilişkin konumu pekiştirilmiştir. Çünkü haberlerde savaşta düşmanla çatışan kadınlara yer verilmemiş; onlar gözyaşı, korku, çaresizlik, yalnızlık gibi temalarda haberlerin öznesi olmuşlardır. İnsani bir duygu olan korku ağırlıklı olarak kız çocuklarının fotoğraflarına yansımıştır. Haberlerde sık sık “kaçmak, sığınmak, ulaşabilmek” gibi yüklemeler vurgulanarak; kadınların çaresizliği daha da görünür hale getirilmiştir.

Haberlerde Ukrayna-Rusya savaşının kadınlar üzerinden olgusal boyutta irdelendiği saptanmış, haberlerde çözüm önerilerine rastlanmamıştır. Örneğin 21 Nisan 2022 tarihinde yayınlanan; “AB: 5 Milyon Kadar Ukraynalı Mültecinin Çoğu Kadın ve Sömürü Riskiyle Karşı Karşıya”, 5 Mayıs 2022 tarihinde yayınlanan; “AB: Rusya, Ukrayna’da Kadınlara Sistemik Tecavüzü Silah Olarak Kullanıyor”, 9 Haziran 2022 tarihinde yayınlanan; “AB Konseyi Başkanı Michel’in Ev Sahipliğinde Ukrayna’da Kadınların Durumu Konuşuldu” başlıklı haberlere ilişkin çözüm önerilerine yer verilmemiş, uzman görüşlere başvurulmamıştır. Haberin yayınlandığı tarihten sonra da konuya ilişkin bir başka bilgiye rastlanılamamıştır.

Haber ajansları bilindiği üzere ticari kuruluşlardır. Ajansın ayakta durması reklam gelirleri ve abonelik ücretleri ile doğru orantılıdır. Savaş haberlerindeki sarsıcı görüntülerin kullanılması da daha çok talep ile ilişkilendirildiğinden, haberlerde kullanılan fotoğrafların ajite edici yönünün ön plana çıkarıldığını söylemek yerindedir. Neredeyse konuya ilişkin tüm fotoğraflar savaşın kadınlar üzerindeki olumsuz etkilerini destekler biçimde sunulmuştur.

“Savaş fotoğrafları medya uzmanları, gazeteciler tarafından dikkatlice seçilmekte, hükümetlerin politikalarının yanı sıra fotoğrafçının inanç sistemi, ideolojisi, çalıştığı medya kuruluşunun yayın politikası, ülkenin uluslararası çıkarları fotoğraf içeriğini doğrudan etkilemektedir. Bu bilinçle kamuoyu hangi konular hakkında düşüneceğini, gündemini nasıl belirleyeceğini medya içerikleri aracılığıyla öğrenmektedir” (Pazarbaşı ve Turanlı, 2018, s. 94). Savaş bölgesinde haber yapan haberciler savaş alanlarından görüntü alırken kimi zaman bireysel tepkilere maruz kalsalar da görüntü aldıkları kişilerden izin almaktadır. Anadolu Ajansı bireysel haberlerde röportaj tarzı çalıştığı için bu izinleri almış kabul edilmiştir. Ayrıca haberlerde “mağduriyet” temalı fotoğraflara yer verilmesindeki yegâne amaç yaşananları dünyaya aktarmanın ötesinde olup, medya şirketlerinin kâr elde etmesi olduğundan, haberlerde yaşanan dramı perçinleyici fotoğraflar çok fazla ön plana çıkarılmıştır. Özellikle kadınların üst açıdan çekilen fotoğrafları da bu savı destekler nitelikte bulunmuştur. Çünkü haberde kullanılan üst açı çekimleri çoğu zaman ezilmişliği, yardıma muhtaçlığı ve güçsüzlüğü anlatırken; edilgen duyguları da dile getirmeye hizmet etmektedir. Bu unsurlar bir

yandan savaşın acımasızlığını ortaya koymaya hizmet etmiş, diğer yandan da âdeta egemen ideolojinin propaganda nesnesi olmuştur. Haber fotoğraflarında ağlayan erkeklere ise rastlanmamıştır.

Annelerin bebeklerini kucaklarında tutarken ki fotoğrafları acıma duygusunu tetiklemiş, onların zor durumda olduğunu ortaya koymuştur. Bir diğer elde taşınan valizler ise olay yerinden kaçma anının somut simgesi olarak değerlendirilmiştir. Haberlerde kimi zaman yaşlı Ukraynalı kadınlara da yer verilmiş, savaş bu kadınların ağızlarından aktarılmıştır. Yaşlı kadınların yaşadıkları anları anlattığı saniyelerde çekilen hüzünlü fotoğrafları haberde kullanılmıştır. Pazarbaşı ve Turanlı'nın da belirttiği gibi, toplumdaki yaşlı karakterler bilgeliği sembolize etme niteliği taşımaktadır. Haber toplumsal anlamda değerlendirildiğinde ise hem hürmet gören hem de yardıma ve bakıma muhtaç olan bir yetişkin olma özelliği taşıyan bu kadınlar; acının sembolü olarak dikkat çekmiş, ağlıyor olmaları ise mağduriyetlerinin bir göstergesi olmuştur (Pazarbaşı ve Turanlı, 2018, s. 100).

Ajans bünyesinde hazırlanan haberler ağırlıklı olarak Ukrayna'dan kaçarak Türkiye'ye yerleşen kadınların dramını ortaya koymuştur. Başka ülkelere sığınan kadınlara da yer verilen ajansta kadınların yaşadıkları güçlükler duygusal unsurların yer aldığı fotoğraflarla desteklenerek, kadınların korunmaya muhtaç oldukları algısı haberlerle güçlendirilmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bilindiği üzere medya geniş kitlelere ulaşma ve bu kitleleri kısa sürede etkileyebilme gücüne sahiptir. Dolayısıyla medya organlarından beklenen bireylere karşı sorumlu olması ve toplumsal ayrımcılıkları körüklemekten ziyade onları ortadan kaldırmaya yönelik hareket etmesidir. Yaşanılan olayların ele alınış biçimi hem gazetecilik meslek etiği hem haberin tarafları hem de haberin alıcıları açısından son derece belirleyicidir. Haber inşaa sürecinde yapılan her yanlış, yaftalama ya da eksiklik toplumsal dokunun zarar görmesine neden olabilecek türdendir.

Kadın odaklı habercilik perspektifinde gerçekleştirilen bu çalışmada 4 aylık süreçte Anadolu Ajansı'nda Ukraynalı kadınlara ilişkin yayınlanan ve başlığında "kadın" ibaresi yer alan savaş temalı haberler incelenmiş; haber metinlerinin genel inşaa sürecinde savaş karşıtı bir duruş sergilendiği belirlenmiştir. Fakat haberlerde kadınların oldukça sınırlı bir oranda yer aldığı saptanmıştır. Yayınlanan haberlerde kadınların genellikle mağduriyetlerine odaklanılmış; bu mağduriyet annelik ve eş olmak sıfatlarıyla ön plana çıkarılmıştır. Savaşın görevinin erkeklere atfedildiği bir dünyada kadınlar çocuklarına sahip çıkmakla yükümlü bireyler olarak haberlerde temsil edilmiştir.

Haberlerde kadınlara ilişkin genel olarak; "kaçmak, sığınmak, terke etmek, zorluk yaşamak" gibi ifadelerle yer verilmiş, "savunma, savaşma, kalma" gibi eylemlerle erkek öznelerle ilişkilendirilmiştir. Böylelikle çalışma sonucunda ataerkil sistemin kadının toplumdaki yerini kırılan/naif yönleriyle ele aldığı ve bu yönleri ile kimlik inşası gerçekleştirdiği varsayımı geçerlilik kazanmıştır. Özellikle yeryüzündeki savaşların en yakıcı yüzü olarak ön plana çıkarıldığı düşünülen kadınların medyada yer alış biçimi, cinsiyetlere ve rollere ilişkin eşitlikçi bakış açısının halâ tam anlamıyla yerleşmediğine işaret etmiştir. Haberlerde kullanılan fotoğraflarda kadınlar savaşın durdurulması amacıyla politik bir araç haline getirilmiştir.

Haberlerde savaştan etkilenen kadınların sorunları beslenme ve barınma gibi temel gereksinimler ekseninde ele alınmış, yaşanan diğer sorunlar perdelenmiştir. Örneğin savaş esnasında kadınlara verilmesi gereken psikolojik destekten haber metinlerinde hiç bahsedilmemiştir. Beslenme ve barınma gibi temel sorunlar konusunda bile neler yapılabileceği veya atılması planlanan adımların neler olduğu gibi meseleler yeteri kadar irdelenmemiştir. Kadınları savaş temalı haberlerde sadece "mağdur" yönleriyle ele almak ise kadın odaklı habercilik açısından sorunlu bulunmuştur.

Anadolu Ajansı'nın haber içeriklerinde kullandığı fotoğraf sayısı yeterli bulunmuştur. Hiçbir haberi fotoğrafsız vermeyen ajans, çarpıcı fotoğraflara yer vermiş ve neredeyse tüm fotoğraflar ajansın kendi bünyesinden temin edilmiştir. Fakat haber fotoğraflarında kadınlar genellikle savaştan etkilenen

çaresiz bireyler olarak ön plana çıkarılmıştır. Bu durum kadınların âdeta acıma duygusunun bir nesnesi haline getirildiğinin somut göstergesi olmuştur.

Haberlerde kadınların görüşlerine yer verilmiş, onlara mikrofon uzatılarak kendilerini temsil etmeleri sağlanmıştır. Bu durum haberin taraflarına yer verme ilkesinin gözetilmesiyle ilişkilendirilmiş, ajansın haberlerinin sadece resmî kurumların görüşleriyle değil insan hatta özelinde kadın odaklı olduğunu göstermesi bakımından kıymetli bulunmuştur. Ajansa kadınları medyaya taşıyan haberlerin uzunluğu 250 kelimenin üzerinde olarak belirlenmiş ve “uzun haber” kategorisine dâhil edilmiştir. Bahsi geçen tüm bu yaklaşımlar “kadın odaklı habercilik” bakımından başarılı bulunmuştur. Bu tür haberlerin sayısının artması toplumsal cinsiyette farkındalık eşiğinin yükselmesi bakımından oldukça değerlidir.

Çalışma kapsamında Anadolu Ajansı’nda yer alan haberlerde Ukraynalı kadınlara ilişkin herhangi bir olumsuz tavır takınılmadığı saptanmıştır. Haber içeriklerinde kadınların yaşadıkları güçlükler ön plana çıkarılarak onların içerisinde buldukları kötü koşullara dikkat çekilmiştir. Elbette ki savaşın fotoğraflanması ve medyada hızla yayılması kamuoyunu harekete geçirebilecek güçtedir. Fakat haberlerde kullanılan fotoğraflarda kadınlar sürekli olarak; “hüzünlü, mutsuz, endişeli, korkak” temalarında işaretlenmiş; bu işaretlemelerle kadınlara özgü olduğu düşünülen “korunmaya muhtaç” algısı toplumsal cinsiyet bağlamında pekiştirilmiştir. Bu tür savaş haberlerinde yapılması gereken kadınların; “cesaret, korkusuzluk ve güç” temalı görsellerine ve söylemlerine de yer vermektir. Ancak bu sayede kadın ve erkeklere özgü olduğu düşünülen bazı kavramlar arasındaki keskin çizgi ortadan kalkabilecektir.

Sorunların çözümü kapsamında atılması gereken diğer adımlar ise şöyledir; kadın haklarına saygılı habercilik anlayışının benimsenmesi, ayrımcı/cinsiyetçi/şiddet çağrışımı yapan/klişeleşmiş dil kullanımından uzak durulması ve kadın odaklı habercilik bakış açısını özümsemiş habercilerin sektörde güç kazanması şeklindedir. Bu bağlamda savaş bölgelerinde kadınlara ilişkin meydana gelen olayları kadın odaklı habercilik çerçevesinde yazabilmeyi özendirmek son derece önemlidir. Haber ya da haber fotoğraflarındaki ihlallerin tespit edilmesi ve bunlar üzerinde çalışılarak toplumda hassasiyet oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca ancak farklı kesimlerden kadınların savaşa ilişkin bakış açıları, sorunları, bu sorunların çözümleri ya da beklentileri konusunda oluşturulan gündemlerle kadınların medyadaki görünürlüğü artırılabilir. Aksi takdirde kadın odaklı habercilik anlayışından uzak olan gazetecilerin hazırlayacağı içerikler kadınların medya aracılığıyla yeniden mağdur edilmesine ortam hazırlayacaktır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlı olduğu için yazarın katkı oranı %100’dür.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada çıkar çatışması oluşturacak bir husus yoktur.

Kaynaklar

Alankuş, S. (2007). BİA ve hak haberciliği eğitim çalışmaları üzerine. S. Alankuş (Ed.). *İnsan Hakları Haberciliği* içinde (ss. 9-24). İstanbul: IPS Vakfı Yayınları.

Alankuş, S. (2012). Neden kadın odaklı habercilik? S. Alankuş (Ed.). *Kadın Odaklı Habercilik* içinde (ss. 25-67). İstanbul: IPS Vakfı Yayınları.

Anadolu Ajansı. (2022). *Ukraynalı kadın ve çocukların babalar günü özlemi*. <https://www.aa.com.tr/tr/rusya-ukrayna-savasi/ukraynali-kadin-ve-cocukların-babalar-gunu-ozlemi/2616775> adresinden 12.06.2022 tarihinde erişilmiştir.

- Anadolu Ajansı. (2022). *Ukraynalı kadın rus bombardımanında yıkılan evinin enkazını terk etmiyor*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukraynali-kadin-rus-bombardimaninda-yikilan-evinin-enkazini-terk-etmiyor/2612235> adresinden 15.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *Ukraynalı kadının başlattığı kampanya çevre hareketine dönüştü*. <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/ukraynali-kadinin-baslattigi-kampanya-cevre-hareketine-donustu/2610549> adresinden 12.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *AB konseyi başkanı Michael'in ev sahipliğinde Ukrayna'da kadınların durumu konuşuldu*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-konseyi-baskani-michelin-ev-sahipliginde-ukraynada-kadinlari-durumu-konusuldu/2610004> adresinden 27.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *Ukraynalı gazeteciler ülkelerinin kaderini Kosova'dan takip ediyor*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukraynali-gazeteciler-ulkelerinin-kaderini-kosovadan-takip-ediyor/2605395> adresinden 27.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *Ukrayna Rusya arasında yapılan esir değişiminde on biri kadın kırk bir Ukraynalı kurtarıldı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukrayna-rusya-ile-yapilan-esir-degisiminde-11i-kadin-41-ukraynali-kurtarildi/2581144> adresinden 27.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *AB: Rusya Ukrayna'da kadınlara sistematik tecavüzü silah olarak kullanıyor*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-rusya-ukraynada-kadınlari-sistematik-tecavuzu-silah-olarak-kullanıyor/2580023> adresinden 27.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *Ukraynalı Kozyrenko Antalyaspor'la ilk maçında 5 gol kaydetti*. <https://www.aa.com.tr/tr/futbol/ukraynali-kozyrenko-1207-antalyasporla-ilk-3-macinda-5-gol-kaydetti/2578223> adresinden 27.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *İki çocuğuyla savaştan kaçan Ukraynalı kadın Denizli'ye sığındı*. <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/iki-cocuguyla-savastan-kaçan-ukraynali-kadin-denizliye-sigindi/2578165> adresinden 26.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *Ukraynalı doktor Rodyuk savaş sırasında hastanede yaşadıklarını anlattı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukraynali-doktor-rodyuk-savas-sirasinda-hastanede-yasadiklarini-anlatti/2577521> adresinden 26.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *Ukrayna'nın first lady'si Olena Zelenska: herkes başkasının acısını azaltmak için elinden geleni yapıyor*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukraynanin-first-ladysi-olena-zelenska-herkes-baskasinin-acisini-azaltmak-icin-elinden-geleni-yapiyor/2570870> adresinden 26.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *Rusya'dan ayrılan milli sporcu kariyerine Antalyaspor'da devam ediyor*. <https://www.aa.com.tr/tr/futbol/rusyadan-ayrılan-ukraynali-milli-futbolcu-kariyerine-1207-antalyaspor-da-devam-ediyor/2570437> adresinden 29.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *AB: 5 milyon kadar Ukraynalı mültecinin çoğu kadın ve sömürü riskiyle karşı karşıya*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-5-milyon-kadar-ukraynali-multecinin-cogu-kadin-ve-somuru-riskiyle-karsi-karsiya/2569432> adresinden 28.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *Rus kadınlar Rusya'nın Berlin büyükelçiliğinin önünde Ukrayna için açlık grevinde*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rus-kadınlar-rusyanin-berlin-buyukelciligi-onunde-ukrayna-icin-acilik-grevinde/2565682> adresinden 28.06.2022 tarihinde erişilmiştir.

- Anadolu Ajansı. (2022). *Unicef: Ukraynalı çocukların üçte ikisi evlerini terk etti.* <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/unicef-ukraynali-cocuklarin-ucte-ikisi-evlerini-terk-etti-/2561003> adresinden 29.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *Kırılan kolu savaş nedeniyle tedavi edilmeyen Ukraynalı kadın Çorum'da sağlığına kavuştu.* <https://www.aa.com.tr/tr/rusya-ukrayna-savasi/kirilan-kolu-savas-nedeniyle-tedavi-edilemeyen-ukraynali-kadin-corumda-sagligina-kavustu/2555417> adresinden 30.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *Ukrayna savaşındaki sembol fotoğrafı resmeden Gershman çalışmasını anlattı.* <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/aanin-ukrayna-savasindaki-sembol-fotografini-resmeden-gershman-calismasini-anlatti/2553281> adresinden 30.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *Ukrayna'da savaş sırasında doğum yapan kadınlar yaşadıkları zorlukları anlattı.* <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/ukraynada-savas-sirasinda-dogum-yapan-kadınlar-yasadıkları-zorlukları-anlatti/2547753> adresinden 27.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *İrpin'den tahliye edilen Ukraynalı kadın 24 köpeği de Kiev'e getirdi.* <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irpinden-tahliye-edilen-ukraynali-kadin-24-kopegi-de-kieve-getirdi/2546536> adresinden 27.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *Hırvatistan'a geçen Ukraynalılar geride kalanlar için endişeli.* <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hirvatistana-gecen-ukraynalılar-geride-kalanlar-icin-endiseli/2543144> adresinden 27.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *Savaştan kaçıp Gazze'ye gelen Ukraynalı kadın: ailemizi kaderleriyle baş başa bıraktık.* <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/savastan-kacip-gazze-ye-gelen-ukraynali-kadin-ailemizi-kaderleriyle-bas-basa-biraktik/2540603> adresinden 24.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *Ukraynalı Karalenka eşine kavuşmak için savaşın biteceği günü hayal ediyor.* <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukraynali-karalenka-esine-kavusmak-icin-savasin-bitecegi-gunu-hayal-ediyor/2539852> adresinden 26.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *Torunuyla Türkiye'ye sığınan Ukraynalı kadın 8 günlük zorlu yolcuğu anlattı.* <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/torunuyla-turkiyeye-siginan-ukraynali-kadin-8-gunluk-zorlu-yolculugu-anlatti/2539030> adresinden 26.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *Kosova Cumhurbaşkanı Osmani Rusya- Ukrayna savaşını değerlendirdi.* <https://www.aa.com.tr/tr/politika/kosova-cumhurbaskani-osmani-rusya-ukrayna-savasini-degerlendirdi-ukraynanin-ne-hissettigini-anlayabiliyoruz/2536593> adresinden 25.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *BM: tüm kriz ve çatışmalarda en ağır bedeli kadın ve kız çocukları ödüyor.* <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-tum-kriz-ve-catismalarda-en-agir-bedeli-kadınlar-ve-kiz-cocukları-oduyor/2535630> adresinden 27.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *Savaştan kaçıp Adana'ya gelen Ukraynalılar yaşadıklarını gözyaşlarıyla anlattı.* <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/savastan-kacip-adanaya-gelen-ukraynalılar-yasadıklarını-gozyaşlarıyla-anlatti/2528554> adresinden 29.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *Savaşın hayatlarını altüst ettiği Ukraynalı kadınlar yaşadıklarını anlattı.* <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/savasin-hayatlarını-altust-ettigi-ukraynali-kadınlar-yasadıklarını-anlatti/2527397> adresinden 27.06.2022 tarihinde erişilmiştir.

- Anadolu Ajansı. (2022). *Rusya bombalarından kaçan Ukraynalı tenisçi Lyon açıkta final oynadı.* <https://www.aa.com.tr/tr/rusya-ukrayna-krizi/rus-bombalarindan-kacan-ukraynali-tenisci-lyon-acikta-final-oynadi/2525833> adresinden 27.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *Savaştan kaçan Ukraynalı kadın ve çocuklar Bosna Hersek'e ulaştı.* <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/savastan-kacan-ukraynali-kadin-ve-cocuklar-bosna-hersek-e-ulasti/2525694> adresinden 30.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *Savaştan kaçan Ukraynalı kadın ve çocuklar İzmir'de.* <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/savastan-kacan-ukraynali-kadin-ve-cocuklar-izmirde/2525321> adresinden 27.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *Savaştan kaçan Ukraynalı hamile kadın Türkiye'de doğum yaptı.* <https://www.aa.com.tr/tr/rusya-ukrayna-krizi/savastan-kacan-ukraynali-hamile-kadin-turkiyede-dogum-yapti/2523566> adresinden 30.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2022). *Ukraynalı kadın basketbolcular savaşın bir an önce sona ermesini istiyor.* <https://www.aa.com.tr/tr/dunyadan-spor/ukraynali-kadin-basketbolcular-savasin-bir-an-once-sona-ermesini-istiyor/2521368> adresinden 29.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Aslan, M. (2022). Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısının siyasi ve askeri değerlendirmesi. *SETA Perspektif*, (332), 1-4. <https://setav.org/assets/uploads/2022/02/P332.pdf> adresinden 20.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal bilimlerde içerik analizi teknikler ve örnek çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çubukçu, M. (2005). *Ateş altında gazetecilik-savaş ve savaş haberciliği*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Davutoğlu, A. (2010). *Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Hall, S. (1997). *Representations: Cultural representations and signifying practies*. London: Sage.
- Gökçe, O. (2019). *Klasik ve nitel içerik analizi felsefe, yöntem, uygulama*. Ankara: Çizgi Yayınevi.
- Karabağ, M. (2014). *Savaş muhabirliği; Suriye iç çatışması örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Köker, L. (2007). Hukuk reformları sürecinde Türkiye'nin insan hakları sorunu: Bir değerlendirme çerçevesi. S. Alankuş (Ed.). *İnsan Hakları Haberciliği* içinde (ss. 51-79). İstanbul: IPS Vakfı Yayınları.
- Marshall, G. (1999) *Sosyoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat yayınları.
- Mater, N. ve Çalışlar, İ. (2012). Medyadaki durumu tersine çevirmek. S. Alankuş (Ed.). *Kadın Odaklı Habercilik* içinde (ss. 169- 197). İstanbul: IPS Vakfı Yayınları.
- Neuman, W. L. (2017). *Toplumsal araştırma yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Pazarbaşı, B. ve Turanlı, E. (2018). Dijital medyada yayınlanan Arakan savaş/çatışma fotoğraflarının göstergebilimsel analizi. *Intermedia International e-Journal*, 5(8), 88-109.

- Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali ve Uluslararası İlişkiler Çalıştayı Sonuç Raporu, (2002). <https://www.tuba.gov.tr/files/yayinlar/raporlar/T%C3%9CBA-Rusya%E2%80%99n%C4%B1n%20Ukrayna%E2%80%99y%C4%B1%20%C4%B0%C5%9Fgali%20ve%20Uluslararası%C4%B1%20%C4%B0li%C5%9Fkiler%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Ftay%C4%B1%20Sonu%C3%A7%20Raporu.pdf> adresinden 20.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Sönmez, A.S., Bıçakçı, H. ve Yıldırım, C. (2015). Kırım sorunu bağlamında Rusya- Ukrayna ilişkilerinin analizi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(3), 656-670.
- Sözer, M. A. ve Işıker, Y. (2021). Suriyeli öğrencilerine eğitim süreçlerinde öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 183-200. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/1320213> adresinden 18.07.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Ünal, K. (2018). Suriyeli göçmenlerin yabancı dil olarak Türkçe öğrenirken karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 134-149. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/614520> adresinden 20.07.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Varlık, A.B. (2013). Savaşı tanımlamak: Terminolojik bir yaklaşım. *Avrasya Terim Dergisi*, 1(2), 114-129. <https://dergipark.org.tr/pub/ejatd/issue/5150/70122> adresinden 18.06.2022 tarihinde erişilmiştir.

Extended Abstract

Introduction

As is known, the media is positioned at a point that builds social reality rather than conveying the reality as it is. Issues that make up the social fabric, such as what and how people should think about events and phenomena, how they should react to events or from which angle it may be right (!) to handle the issue, are frequently covered in the media. The topics covered here are put into circulation in a very short time, which causes the prejudices and patterns produced with it to be processed into the minds of the society. Changing these prejudices and stereotypes takes quite a long time. The media, which serves to circulate existing prejudices within the system by putting forward patterns through contrasts such as weak-strong, good-bad, beautiful-ugly in society; when it comes to women in or fleeing war, classifications are made from specific windows; the news in this context is often based on the themes of sacrifice, motherhood, impotency and weakness.

Especially when social issues are taken into consideration, the different roles assigned to women and men attract attention; while men are marked by issues such as capacity, power, and high status, which masculine seems to naturally offer them; women can be represented in the media as fearful and powerless individuals. Women have taken part in wars in the historical process, but have acted within the framework of certain roles. They are marked as responsible for cooking for men in war, taking care of children, and turning the house around in the absence of his wife, who goes to war. Although there are exceptional cases of this, especially the war environment has attracted attention as places where social roles have become evident. In such news, women are the first to leave that area, while men show strength on the defensive side. Reports of women defending their country are not seen several times or at all. In this study, women in the Russian-Ukrainian War, which was witnessed by the whole world from the perspective of women-oriented journalism, were discussed.

The aim of the study is to determine whether there has been any change in the visibility of women, who are an important part of society, in the recent war. On the assumption that there is no change, it is aimed to encourage women to take part in the media in a more egalitarian, non-discriminatory and gender-neutral manner. How are women who fled or stayed in their country during the Russian-Ukrainian war represented in the media? How often are these women represented? What is highlighted in the photographs of women and in what themes are women featured in the media? All these questions were approached from the perspective of women-oriented journalism.

Method

To make this study more comprehensive, qualitative and quantitative content analysis was carried out together. Content analysis, focusing on objective reading principles, enables the revelation of hidden, veiled content instead of the easily perceived, exhibited and at first glance conceivable meaning of discourse. This technique also allows for subjective creativity of researchers (Bilgin, 2014, pp. 1-2). In this study, to reach quantitative data, different categories related to news were created and interpreted by presenting the data in tables. Qualitative content analysis draws attention as an interpretation-based induction on the basis of research material after the interpretation of categories created by quantitative content analysis. In other words, quantitative content analysis is based on the principle of evaluating data in context and aims to draw a general picture of the subject under consideration.

Content analysis technique was used in the study; the news published in Anadolu Agency in the period from 24 February 2022, when the war began, to 24 June 2022 was examined. After a thorough examination, the phrase "Ukrainian Women" was written in the search engine and the news was limited in accordance with the purpose of the study. In this context, after filtering a total of 83 news, it was seen that not all of news included women, and a new restriction was made and the news

with the word “woman” in the news title was included in the scope of the study. The included news was examined in different categories as quantitative and qualitative by content analysis.

In the study, the official website of Anadolu Agency (aa.com.tr) was determined as a sample. The reason why this news agency is determined as a sample is that the agency publishes not only in Turkey but also on a global scale and the news published here has the feature of spreading to many places in a very short time. In addition, Anadolu Agency obtains images and contents for war and conflict zones from time to time from the scene.

Discussion, Conclusion and Recommendations

The photographs used by Anadolu Agency in its news content were found sufficient. The agency, which did not give any news without photographs, included striking photographs and almost all photographs were obtained from its own structure. Women's opinions were included in the news, and microphones were extended to them to represent themselves. The length of the news that brought women to the media in the agency was determined as over 250 words and was included in the “long news” category. All these approaches have been found successful in terms of “women-oriented reporting” and the increase in the number of such news is very valuable in terms of raising the gender awareness threshold.

Women have been in the news to a very limited extent. In a 4-month period, 32 news articles with the title “Ukrainian Woman” were published, and the number of news published in this context was found to be extremely insufficient. In the published news, the focus was on the victimization of women; this victimization has reached an extreme level with the adjectives of being a mother and a wife. In a world where the duty to fight is attributed to men, women have been represented in the news as individuals charged with taking care of their children.

Within the scope of the study, it was determined that there were no negative attitudes towards Ukrainian women in the news in Anadolu Agency. In the news contents, the difficulties experienced by women were brought to the fore and the bad conditions they were in were pointed out. Of course, the photographing of the war and its rapid spread in the media have the power to mobilize public opinion. But in the photos used in the news, women are constantly saying; marked in the themes of “sad, unhappy, worried, cowardly”; with these markings, the perception of “in need of protection”, which is thought to be specific to women, is reinforced in the context of gender. Women who need to be made in such war news; to include visuals that contain “courage, fearlessness and strength”. Only in this way will the sharp line between some concepts that are considered to be specific to men and women disappear. What needs to be done within the scope of solving the problems is the empowerment of journalists who have assimilated the perspective of women-oriented journalism in the sector. Thus, legal regulations, rights and practices related to women will be emphasized more frequently in the media; the perspectives, problems and solutions of women from different walks of life will be addressed equally with men.

Lise Öğrencilerinin Holland Kişilik Tipleri ile Mesleki Olgunluk Düzeyleri Arasındaki İlişki

Nazife ŞENER
Milli Eğitim Bakanlığı
nazfesener40@gmail.com
ORCID ID:0000-0001-5900-1364

Davut AYDIN
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
drdavuta@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0793-3519

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1099292
Geliş Tarihi: 08.04.2022	Revize Tarihi: 28.09.2022
	Kabul Tarihi: 24.10.2022

Atıf Bilgisi

Şener, N. ve Aydın, D. (2022). Lise öğrencilerinin Holland kişilik tipleri ile mesleki olgunluk düzeyleri arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 906-925.

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı lisede öğrenim gören 11 ve 12. sınıf öğrencileri için Holland kişilik tipleriyle mesleki olgunlukları arasındaki ilişkiyi inceleyerek, bu özellikler üzerinde yaş, sınıf düzeyi, cinsiyet, annenin ve babanın eğitim seviyesi değişkenlerinin ne derece etkili olduğunu belirlemektir. Araştırma betimsel ve ilişkisel tarama modelleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma, 2019 - 2020 eğitim yılının ikinci yarısında, Kırşehir ilinde bulunan lise öğrencileri ile yapılmıştır. Çalışmaya 140 kız öğrenci ve 160 erkek öğrenci olarak toplam 300 öğrenci katılmıştır. Uygun durum örnekleme yöntemi kullanılarak çalışma grubu belirlenmiştir. Araştırmada öğrencilerin hangi mesleki kişilik tipine sahip olduğunu belirlemek için "Holland Mesleki Tercih Envanteri" ve mesleki olgunluk seviyelerinin belirlenmesi için ise "Mesleki Olgunluk Ölçeği" kullanılmıştır. Değişkenlerin, cinsiyet türüne ve sınıf düzeyine göre farklılaşmasını tespit etmek amacıyla bağımsız örneklem t testi ve Mann Whitney U Testi; yaş ve anne-baba eğitim seviyesine göre farklılaşmasını tespit etmek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile Kruskal Wallis - H Testi kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları; araştırmacı, sanatçı, sosyal, girişimci ve gerçekçi kişilik tipleri ile öğrencilerin mesleki olgunlukları arasında bir ilişki olmadığını göstermektedir. Sadece geleneksel kişilik tipi ile mesleki olgunluk seviyesinin arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Girişimci ile geleneksel kişilik tipleri arasında yüksek düzeyde bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. En düşük ilişkinin ise, sanatçı kişilik tipi ile geleneksel kişilik tipi arasında olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Meslek, kişilik, mesleki olgunluk, meslek seçimi, mesleki kişilik.

The Relationship Between High School Students' Holland Personality Types and Professional Maturity Level

The main purpose of this study is to examine the relationship between Holland personality types and professional maturity levels of 11th grade and 12th grade high school students, and to determine to what extent the variables of age, gender, grade level, mother and father education level are effective on these characteristics. The research was carried out using descriptive and relational scanning model. The study was conducted with students studying in high schools located in Kırşehir city center in 2019-2020. A total of 300 students, 140 girls and 160 boys, participated in the study. Within the scope of the research, the "Holland Vocational Preference Inventory" was used to determine the vocational personality types of the students, and the "Vocational Maturity Scale" was used to determine the vocational maturity levels. Independent samples t test and Mann Whitney U Test to determine the differentiation of variables according to gender type and class level; One-way analysis of variance (ANOVA) and Kruskal Wallis - H Test were used to determine the differentiation according to age and parental education level. Findings of the research; It shows that there is no significant relationship between researcher, artist, social, entrepreneurial and realistic personality types and students' professional maturity levels. It was determined that there was only a negative and low-level significant relationship between the traditional personality type and the level of professional maturity.. It was determined that the most relationship was between the entrepreneur and the traditional personality type. The lowest correlation was observed between the artist and the traditional personality type.

Keywords: Profession, personality, professional maturity, choice of profession, occupational personality.

Giriş

İnsan yaptığı seçimlerle hangi şartlarda yaşayacağını, nasıl bir hayat süreceğini şekillendirir. Kişinin yaptığı seçimlerin isabetli olmasına bağlı olarak yaşamında mutlu ve başarılı olması mümkündür. İnsan arzularına ve imkânlarına göre seçimler yaptığı müddetçe hayatında başarılı ve mutlu olur. Bu seçimlerin içinde en önemlilerinden biri “meslek seçimi”dir. Kişinin seçtiği meslek, kişinin ne şekilde bir hayat süreceği, hangi ortamda çalışacağı, nerede ve hangi şartlarda yaşayacağı gibi birçok yaşam olayını belirleyebilmektedir (Kuzgun, 1982). Bireyin hayatında aldığı kararlar ve yaptığı seçimler, hayatını son derece etkilemektedir ve bu kararların en önemlisi de meslek seçimidir (Usluer, 2012). Bireyin icra ettiği meslek, onun yaşama şeklini, toplumdaki yerini ve değerlerini belirlemesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca seçtiği meslek, bireyin kendini gerçekleştirme gibi psikolojik anlamdaki ihtiyaçlarını da karşılayabilmesine de imkan sağlamaktadır (Aydın, 1998).

Holland (1997) bireylerin altı adet bulunan kişilik tiplerinden bir tanesine sahip olduğunu (araştırmacı, gerçekçi, sanatçı, sosyal, girişimci ve geleneksel), buna göre sınıflandırılabilceğini ve bireylerin yaşadıkları çevrelerin, kişilik tipine uygun çevre modelindeki (araştırmacı, sanatçı, gerçekçi, girişimci, geleneksel ve sosyal) benzerliklerine bakılarak sınıflandırılabilceğini belirtmiştir. Eğer bireyin mesleki kişilik tipi ile yaşadığı çevresi hakkında bilgi sahibi olunuyorsa, ikisi arasındaki uyuma bakarak, bireyin seçtiği mesleğine memnuniyeti hakkında fikir edinilebilir (Akt., Ünsal, 2014).

Mesleki olgunluk kavramı, yeteneklerin, deneyimlerin ve basamakların değerlendirilmesini sağlama yolu olarak görülmesi şeklinde tanımlanır (Zelkowitz, 1975; Akt. Zeren, 1999). Hamamcı ve Çoban (2007) mesleki olgunluk kavramını bireyin kişisel özelliklerine, ilgilerine, yeteneklerine ve değerlerine göre bir mesleğe karar verebilmesi olarak tanımlamaktadır. Birey, kişisel özelliklerini, ilgilerini ve yeteneklerini tanıyamadığı ve yeterli mesleki olgunluğa ulaşamadığı zaman meslek seçiminde güçlüklerle karşılaşacaktır. Bu sebeple, bireylerin mesleki olgunluk düzeyine ulaşmış olmaları, onların meslek seçimlerinde doğru kararlar almasına yardımcı olacaktır. (Harman 2017). Akran çatışmaları, fizyolojik büyüme ve gelişmenin etkisi, kız erkek ilişkileri ve aile ile çatışma gibi konularla uğraşan genç için bir de meslek seçimi gibi önemli bir karar vermesi beklenmektedir. Bu dönemdeki bir genç için alacağı rehberlik yardımları, onun için çok önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple meslek seçerken kişiliğine uygun olarak seçebilmesi ve bunu yaparken de mesleki olgunluk düzeylerinin bilinmesi kişi için hayati önem taşımakla beraber, gence verilecek mesleki rehberlik yardımlarının da yönünü belirleyebilmektedir (Zeren, 1999).

Kuzgun (2009), lise döneminde bulunan gençlerin mesleklerine karar verdiklerini ve kendilerini tanıyarak ilgilerini, yeteneklerini ve değerlerini fark ettiklerini ifade eder. Meslek seçiminin lise döneminde gerçekleştirilmesinden dolayı bu dönemdeki öğrencilerin doğru bir karar verme sürecinden geçmiş olmaları son derece önemli bir durumdur. Karar verme sürecinde olan bir birey, kendisini yeterince tanımadığı, mesleklerle ilgili yetersiz bilgiye sahip olduğu, kararsızlık ya da karar vermede yeteri kadar bir motivasyona sahip olmadığı için, meslek seçme sürecinde zorluklarla karşılaşabilmektedir. Bireyin doğru bir karar verebilmesi için bu zorluklarla başa çıkabilmesi gerekmektedir. Bunun için bireyin içinde bulunduğu gelişim dönemi görevlerini yerine getirebilecek düzeyde olması yani mesleki olgunluk seviyesine ulaşmış olması gerekmektedir (Yeşilyaprak, 2012).

Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, İç Anadolu bölgesinde bir il merkezinde öğrenim gören Milli Eğitim Bakanlığı'na (MEB) bağlı bulunan liselerdeki 11. ve 12. sınıf düzeyindeki öğrencilerin mesleki kişilik tipleri ile mesleki olgunluk seviyesi arasında bulunan ilişkiyi incelemektir. Bu amaç kapsamında yapılan çalışmanın alt amacı ise, lise öğrencilerinin sahip olduğu mesleki kişilik tipleri ile mesleki olgunluk seviyelerinin yaş, sınıf düzeyi, cinsiyet, anne ile babaların eğitim durumu değişkenleri açısından incelenmesidir. Araştırmada aşağıdaki şu alt problemlere yanıt aranmıştır:

1. Öğrencilerin mesleki kişilik tipleri ve mesleki olgunluk düzeyleri cinsiyete göre farklılık göstermekte midir?
2. Öğrencilerin mesleki kişilik tipleri ve mesleki olgunluk düzeyleri yaşa göre farklılık göstermekte midir?

3. Öğrencilerin mesleki kişilik tipleri ve mesleki olgunluk düzeyleri sınıf düzeyine göre farklılık gösterme midir?
4. Öğrencilerin mesleki kişilik tipleri ve mesleki olgunluk düzeyleri anne eğitim düzeyine göre farklılık göstermekte midir?
5. Öğrencilerin mesleki kişilik tipleri ve mesleki olgunluk düzeyleri baba eğitim düzeyine göre farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde araştırma modeli, evreni, örnekleme, verileri toplama araçları, veri toplanması ve analizi hakkında bilgiler aktarılmıştır. Ayrıca araştırma etiği ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Yöntem kısmı açıklayıcı bir şekilde ele alınmıştır.

Araştırma Modeli

Bu araştırmanın modeli, betimsel nitelikte olup, ilişkisel tarama modelinden faydalanılarak tamamlanmıştır. Betimsel tarama modelinde, herhangi bir olay, durum veya problem ayrıntılı biçimde tanımlamak ve yorumlamak amaçlanır. Bu yöntemde evren hakkında genel bir sonuca varmak amacıyla evrenin tamamı veya evrenden alınarak oluşturulan örneklem grubu üzerinde araştırma yapılır (Karasar, 2009). Bu tarama modeliyle 11. sınıf ile 12. sınıf öğrencilerinin mesleki kişilik tiplerinin ve mesleki olgunluk düzeylerinin, sınıf düzeyleri, cinsiyet, yaş ile anne ve babalarının eğitim durumları değişkenleri açısından anlamlı farklılık olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Korelasyonel araştırma olarak bilinen ilişkisel tarama modelinde ise en az iki değişken arasındaki ilişki ve ilişkinin derecesi hakkında, değişkenlere hiçbir müdahalede bulunmadan inceleme yapılması söz konusudur (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008). Bu tarama modeliyle de öğrencilerin mesleki olgunluk düzeyleri ve mesleki kişilik tipleri arasındaki ilişki ortaya konulmuştur.

Çalışma Grubu

Çalışma grubunu İç Anadolu bölgesinde bir ilde 2019-2020 eğitim öğretim süresinde MEB'e bağlı bulunan ortaöğretim kurumlarda öğrenim gören lise 11. ve 12. sınıftaki öğrenciler arasından uygun durum örneklemesiyle seçilen 300 öğrenci oluşturmaktadır. Büyüköztürk vd. (2008) uygun durum örneklemesini, araştırmacının kolaylıkla ulaşabileceği örneklemelerden verilerin toplandığı yöntem adıyla ifade etmişlerdir. Düşük maliyetle daha fazla bilgiye ulaşabilmenin ve genellemeler yapmanın daha kullanılabilir olması sebebiyle (Yıldırım ve Şimşek, 2013) bu yöntem tercih edilmiştir.

Tablo 1
Öğrencilerin kişisel bilgileri ile ilgili sonuçlar (N=300)

Değişkenler	Kategoriler	(f)	(%)
Cinsiyet	Erkek	160	53.3
	Kadın	140	46.7
Yaş	15 ve daha küçük	4	1.33
	16	97	32.3
	17	154	51.3
	18 ve daha büyük	45	15.0
Sınıf Düzeyi	11. sınıf	139	46.3
	12. sınıf	161	53.7
Anne Eğitim Seviyesi	-okur-yazar değil	4	1.3
	-ilkokul	74	24.6
	-ortaokul	67	22.3
	-lise	106	35.3
	-lisans	47	15.7
	-lisansüstü	2	7

Baba Eğitim Seviyesi	-okur-yazar değil	0	0
	-ilkokul	37	12.3
	-ortaokul	48	16.0
	-lise	107	35.7
	-lisans	99	33.0
	-lisansüstü	9	3.0
Toplam		300	100

Tablo 1’de öğrencilerin kişisel bilgileri incelendiğinde, cinsiyet değişkeni bakımından erkeklerin sayısının daha yüksek olduğu, yaş değişkeni bakımından 17 yaşındaki öğrencilerin sayısının daha fazla olduğu, sınıf düzeyi bakımından 12. sınıf düzeyindeki öğrencilerin daha fazla bulunduğu, anne eğitim düzeyi bakımından lise mezunu olanların sayısının daha fazla olduğu ve baba eğitim düzeyi bakımından lise mezunu olan babaların daha fazla bulunduğu tespit edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada, katılımcıların mesleki kişilik tiplerini ortaya koymak için “Holland Mesleki Tercih Envanteri”, katılımcıların mesleki olgunluk durumlarını ortaya koymak için “Mesleki Olgunluk Ölçeği”, katılımcıların kişisel bilgileri ile ilgili bilgi edinmek için “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır.

Lise öğrencilerinin mesleki kişilik tiplerini belirleyebilmek amacıyla Holland (1997) tarafından geliştirilen “Mesleki Tercih Envanteri” kullanılmıştır (Yılmaz, 2006). Bu ölçekte araştırmacı, gerçekçi, sanatçı, sosyal, geleneksel ve girişimci olarak 6 farklı kişilik boyutunun ölçüldüğü ve bu altı alt boyuta ait 15’er soru olmak üzere toplam 90 soru bulunmaktadır. Ölçeğin Cronbach’s Alpha katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Envanterin alt boyutları olan gerçekçi, araştırmacı, sosyal, sanatçı, geleneksel ve girişimci alt boyutlarına ait Cronbach Alpha katsayıları ise sırasıyla .71, .83, .80, .82, .90 ve .82 olarak hesaplanmıştır (Vergili, 2015).

Araştırmada lise öğrencilerinin mesleki olgunluklarını belirleyebilmek için Kuzgun ve Bacanlı (2012) tarafından geliştirilmiş olan “Mesleki Olgunluk Ölçeği”nden faydalanılmıştır. Beşli Likert tipinden oluşan ölçeğin 40 maddenin 19 tanesi mesleki olgunluk açısından istenilen davranış ve tutumları, 21 tanesi ise istenmeyen davranış ve tutumları kapsamaktadır (Kuzgun ve Bacanlı, 2012).

Araştırmada katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek için araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Bu formda ad, soyad gibi özel bilgiler içeren sorulara yer verilmemiştir. Böylece verilen cevapların geçerliliği ve güvenilirliğinin artırılması hedeflenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma sürecinde veriler, toplama işleminden sonra SPSS 21 paket programına işlenmiştir. Öncelikle ölçeklerde bulunan kayıp veriler için kayıp veri analizi (Missing Value Analysis) yapılmıştır. 300 katılımcıdan bir tanesinin maddelerden 1 tanesini boş bıraktığı ve kayıp verilerin rastgele (random) dağıldığı gözlenmiştir. Bu nedenle kayıp verilerin yerine grup ortalamaları atanmıştır. Elde edilen maddeler ölçeklerin faktör dağılımına uygun olarak toplanmıştır.

Veri girişinden sonra Mesleki Olgunluk Ölçeğinde bulunan ters kodlanması gereken maddeler ters kodlanmıştır. Holland’ın kişilik tipleri ölçeği 3’lü likert (1:Hoşlanırım, 2:Fark Etmez, 3:Hoşlanmam) tipinde bir ölçektir. Ölçekte bu durum yüksek puanlar düşük kişilik tipine işaret ettiği anlamına gelmektedir. Yorumların daha anlaşılabilir olması amacıyla ölçek maddeleri ters kodlanmıştır (1=Hoşlanmam, 2=Fark Etmez, 3=Hoşlanırım). Bu son durumda ölçekteki yüksek puanlar yüksek kişilik tipine işaret etmektedir. Anket formunda katılımcılardan yaş değişkenine 15 yaş ve altı (4), 16 yaş (97), 17 (154) ve 18 ve üstü (45) seçeneklerinden birisini işaretlemeleri istenmiştir. Ancak grupların frekans dağılımlarının birbirinden uzak olduğu görülmüştür. Bu nedenle yaş

değişkeninin üç grup olarak ele alınmasının daha doğru olacağı düşünülmektedir. Sonuç olarak değişkenlerin yaş grubuna göre farklılaşması 16, 17 ve 18 yaş grupları üzerinde incelenmiştir.

Anne ve baba eğitim seviyesi anket formunda 6 grup (-okur-yazar değil, -ilkokul, -ortaokul, -lise, -lisans ve -lisansüstü) olarak kodlanmıştır. Ancak okuryazar değil seçeneği baba formunda hiçbir katılımcı tarafından işaretlenmemiştir. Bununla birlikte gruplar arası frekans farklarının yoğun olmasından dolayı anne ve baba eğitim seviyesi 3 gruba (İlköğretim, Lise, Yükseköğretim) indirgenmiş ve gruplar arası denge sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmada değişkenlerin çarpıklık basıklık katsayısı incelenmiştir. Çarpıklık basıklık katsayısı -1 ve +1 aralığında olan değişkenler için parametrik testler yapılmıştır (Büyüköztürk, Çokluk ve Köklü, 2016). Daha sonra normallik analizleri ve varyans analizi sonuçlarına göre analizler için uygun testler seçilmiştir. Çalışmanın anlamlılık düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir. (Büyüköztürk, Çokluk ve Köklü, 2016; Büyüköztürk, 2017).

Araştırma Etiği

Araştırmada kullanılan veriler 2019-2020 eğitim yılında İç Anadolu bölgesinde bir ilde resmi ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören lise 11. ve 12. sınıftaki öğrencilerden toplanmıştır. Bunun için ilgili ilin Milli Eğitim Müdürlüğü'nden 28.01.2020 tarihinde 24512418-605 sayılı izinler alınmış, veri toplama araçları araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Verilerin toplanması sürecinde araştırmaya katılan katılımcıların kimlikleri gizli tutulmuş ve tarafsız kalınarak ilgili açıklamalar yapılmıştır.

Bulgular

Bu bölüm bulgular kısmını içermektedir. Bulgular kısmında araştırmaya katılmış olan öğrencilerin kişisel bilgileri yer almaktadır. Ayrıca araştırma sonucunda ulaşılan bulgular ve bu bulgulara dayalı olarak ulaşılan sonuçlar bulunmaktadır.

Öğrencilerin Mesleki Kişilik Tipleri ile Mesleki Olgunluk Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine göre Farklılaşmasına İlişkin Bulguları

Katılımcıların mesleki olgunluk düzeyinin ve mesleki kişilik tipi düzeyinin cinsiyete göre farklılaşmasını tespit etmek amacıyla analiz öncesinde yapılan Levene varyans homojenliği testine göre varyans homojenliği sağlayan değişkenler için için t test, varyans homojenliğini sağlamayan değişkenlere Mann-Whitney U testi kullanılmış olup, sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 2

Öğrencilerin Mesleki Olgunluk Düzeyinin Cinsiyete Göre Farklılaşması

	Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	T	Sd	p
Mesleki Olgunluk	Kız	140	122.30	6.04	3.39	298	0.00*
	Erkek	160	120.02	6.81			

*p<0.05 (N=300)

Tabloya göre öğrencilerin mesleki olgunluk düzeylerinin cinsiyet ile anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($t_{298} = 3.39$, $p < 0.05$). Ulaşılan bu sonuç, kızların ($\bar{X}_K = 122.30$) erkek öğrencilere ($\bar{X}_E = 120.02$) göre daha yüksek mesleki olguluğa sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 3

Öğrencilerin Araştırmacı Gerçekçi Sanatçı ve Sosyal Kişilik Tiplerinin Cinsiyete Göre Farklılaşması

	Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	T	Sd	p
Araştırmacı	Kız	140	34.36	6.99	1.76	298	0.07
Kişilik	Erkek	160	32.91	7.16			
Gerçekçi	Kız	140	31.80	6.33	0.00	298	1.00
Kişilik	Erkek	160	31.80	6.49			

Sanatçı	Kız	140	32.85	6.87	4.39	298	0.00*
Kişilik	Erkek	160	29.33	6.92			
Sosyal	Kız	140	36.31	5.75	2.59	298	0.01*
Kişilik	Erkek	160	34.53	6.04			

* $p < 0.05$ (N=300)

Öğrencilerin araştırmacı ($t_{298} = 1.76$, $p > 0.05$) ve gerçekçi ($t_{298} = 0.00$, $p > 0.05$) kişilik tipi puanlarının cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği görülmüştür. Öğrencilerin sanatçı kişilik tipi puanlarının ise cinsiyet bakımından anlamlı farklılık tespit edildiği görülmüştür ($t_{298} = 4.39$, $p < 0.05$). Sonuçlar, kızların ($\bar{X}_K = 32.85$) erkek öğrencilere ($\bar{X}_E = 29.33$) göre daha yüksek sanatçı kişilik tipi algısı taşıdığına işaret etmektedir. Ayrıca öğrencilerin sosyal kişilik tipi puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık görülmüştür ($t_{298} = 2.59$, $p < 0.05$). Sonuçlar, kızların ($\bar{X}_K = 36.31$) erkek öğrencilere ($\bar{X}_E = 34.53$) göre daha yüksek sosyal kişilik tipi algısı taşıdığına işaret etmektedir.

Tablo 4

Öğrencilerin Girişimci ve Geleneksel Kişilik Tiplerinin Cinsiyete Göre Farklılaşması

	Grup	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	Z	P
Girişimci	Kız	140	152.21	21309.00	10961.00	-0.31	0.75
Kişilik	Erkek	160	149.01	23841.00			
Geleneksel	Kız	140	133.96	18754.50	8884.50	-3.09	0.00*
Kişilik	Erkek	160	164.97	26395.50			

* $p < 0.05$ (N=300)

Öğrencilerin girişimci kişilik tipi puanlarının cinsiyet değişkeni ile anlamlı farklılık göstermediği görülmüştür ($U = 10961.00$, $p > 0.05$). Öğrencilerin geleneksel kişilik tipi puanlarının ise cinsiyet değişkenine bakımından anlamlı fark gösterdiği bulunmuştur ($U = 8884.50$, $p < 0.05$). Sonuçlar, erkek öğrencilerin (Sıra Ort. = 164.97) kız öğrencilere (Sıra Ort. = 133.96) göre daha yüksek geleneksel kişilik tipi algısı taşıdığına işaret etmektedir.

Öğrencilerin Mesleki Kişilik Tipleri ile Mesleki Olgunluk Düzeylerinin Yaş Değişkenine göre Farklılaşmasına İlişkin Bulguları

Katılımcıların mesleki olgunluk düzeyinin ve mesleki kişilik tipi düzeyinin yaşa göre farklılaşmasını tespit etmek amacıyla analiz öncesinde yapılan Levene varyans homojenliği testine göre varyans homojenliği sağlayan değişkenler için Tukey testi kullanılarak çoklu karşılaştırmalar yapılmıştır. Ancak gerçekçi kişilik tipinin yaş grubuna göre alt gruplarının varyansları arasında anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Varyansların homojen dağılmadığı bu durumda Kruskal Wallis - H Testi çoklu karşılaştırmalar yapılmış olup, yapılan Levene testine göre Tek Yönlü Varyans Analizi - ANOVA kullanılmıştır. Sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 5

Yaş Grubuna Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p	Anlamlı Fark
Mesleki Olgunluk	Gruplar arası	53.68	2	26.84	0.63	0.52	-
	Gruplar içi	12341.23	293	42.12			
	Toplam	12394.91	295				
Araştırmacı Kişilik	Gruplar arası	157.26	2	78.63	1.56	0.21	-
	Gruplar içi	14766.56	293	50.39			

	Toplam	14923.83	295				
Sanatçı Kişilik	Gruplar arası	93.00	2	46.50	0.91	0.40	-
	Gruplar içi	14894.94	293	50.83			
	Toplam	14987.94	295				
Sosyal Kişilik	Gruplar arası	31.38	2	15.69	0.43	0.64	-
	Gruplar içi	10520.08	293	35.90			
	Toplam	10551.45	295				
Girişimci Kişilik	Gruplar arası	39.37	2	19.68	0.48	0.61	-
	Gruplar içi	11794.68	293	40.25			
	Toplam	11834.05	295				
Geleneksel Kişilik	Gruplar arası	32.14	2	16.07	0.27	0.76	-
	Gruplar içi	17199.87	293	58.70			
	Toplam	17232.02	295				

* $p < 0.05$ (N=300)

Tabloya göre 3 farklı yaş grubundan 296 kişilik bir öğrenci grubunun, mesleki olgunluk, araştırmacı, sanatçı, sosyal, girişimci ve geleneksel kişilik tiplerinde arasında yaşa göre anlamlı farklılık olup olmadığını belirleyebilmek için tek yönlü varyans analizine bakılmıştır. Analizin sonucunda 16 yaş grubu, 17 yaş grubu ve 18 yaş grubunda olan öğrencilerinin mesleki olgunluk ve araştırmacı, sanatçı, sosyal, girişimci ve geleneksel kişilik tipleri arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Gerçekçi kişilik tipinin 3 farklı yaş grubuna (16, 17 ve 18) göre farklılaşmasını tespit etmek üzere Kruskal Wallis -H Testi kullanılmış ve analizin sonucu ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6
Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

	Yaş	N	Sıra Ort.	Sd	X ²	p
Gerçekçi Kişilik	16	97	150.10	2	0.23	0.89
	17	154	149.12			
	18	45	142.94			

* $p < 0.05$ (N=300)

Tabloya göre gerçekçi kişilik tipinin yaş grubuna göre farklılaşmadığı görülmüştür [χ^2 (sd=2, n=296)=0.23, $p > 0.05$].

Öğrencilerin Mesleki Kişilik Tipleri ile Mesleki Olgunluk Düzeylerinin Sınıf Düzeyine göre Farklaşmasına İlişkin Bulguları

Katılımcıların mesleki olgunluk düzeyinin ve mesleki kişilik tipi düzeyinin sınıf düzeyine göre (11. sınıf ve 12. sınıf) farklılaşmasını tespit etmek amacıyla analiz öncesinde yapılan Levene varyans homojenliği testine göre varyans homojenliği sağlayan değişkenler için t testi, varyans homojenliğini sağlamayan değişkenlere Mann-Whitney U testi kullanılmış olup, t test ve Mann-Whitney U testinin sonuçları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir

Tablo 7

Öğrencilerin Mesleki Olgunluk Düzeylerinin Sosyal ve Geleneksel Kişilik Tiplerinin Sınıf Düzeyine Göre Farklaşması

	Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	T	Sd	p
Mesleki	11	139	121.22	6.96	0.33	298	0.73
Olgunluk	12	161	120.96	6.20			
Sosyal	11	139	35.67	5.95	0.83	298	0.40
Kişilik	12	161	35.09	5.99			
Geleneksel	11	139	28.82	7.44	1.68	298	0.09
Kişilik	12	161	27.34	7.72			

* $p < 0.05$ (N=300)

Tabloya göre öğrencilerin mesleki olgunluk ortalamalarının ($t_{298}=0.33$, $p > 0.05$), sosyal kişilik puan ortalamalarının ($t_{298}=0.83$, $p > 0.05$) ve geleneksel kişilik puan ortalamalarının ($t_{298}=1.68$, $p > 0.05$) sınıf düzeyi açısından anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmüştür.

Tablo 8

Öğrencilerin Araştırmacı Gerçekçi Kişilik Tiplerinin Sınıf Düzeyine Göre Farklaşması

	Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	T	Sd	p
Araştırmacı	11	139	34.70	7.03	2.54	298	0.01*
Kişilik	12	161	32.63	7.05			
Gerçekçi	11	139	32.74	6.64	2.38	298	0.01*
Kişilik	12	161	30.98	6.29			

* $p < 0.05$ (N=300)

Tabloya göre araştırmacı kişilik tipi ortalamalarının, sınıf düzeyi bakımından anlamlı bir farklılaşmanın olduğu görülmüştür ($t_{298}=2.54$, $p < 0.05$). Sonuçlar, 11. Sınıf öğrencilerinin ($\bar{X}_{11} = 34.70$) 12. sınıf öğrencilerine ($\bar{X}_{12} = 32.63$) göre daha yüksek araştırmacı kişilik tipi algısı taşıdığına işaret etmektedir. Bu bulguya göre araştırmacı kişilik tipi, sınıf düzeyine göre farklılaşmaktadır. Öğrencilerin gerçekçi kişilik tipi puan ortalamalarının ise sınıf düzeyi bakımından anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür ($t_{298}=2.38$, $p < 0.05$). Sonuçlar, 11. sınıf öğrencilerinin ($\bar{X}_{11} = 32.74$) 12. sınıf öğrencilerine ($\bar{X}_{12} = 30.98$) göre daha yüksek gerçekçi kişilik tipi algısı taşıdığına işaret etmektedir. Bu bulguya göre gerçekçi kişilik tipi, sınıf düzeyine göre farklılaşmaktadır.

Tablo 9

Öğrencilerin Sanatçı Girişimci Kişilik Tiplerinin Sınıf Düzeyine Göre Farklaşması

	Grup	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	Z	p
Sanatçı	11	139	161.53	22452.50	9656.50	-2.04	0.04*
Kişilik	12	161	140.98	22697.50			
Girişimci	11	139	156.84	21800.50	10309.50	-1.17	0.23
Kişilik	12	161	148.03	23349.50			

* $p < 0.05$ (N=300)

Tabloya göre, sanatçı kişilik tipi ortalamalarının, sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur ($U = 9656.50$, $p < 0.05$). Sonuçlar, 11. sınıf öğrencilerinin (Sıra Ort.=161.53) 12. sınıf öğrencilerine (Sıra Ort.=140.98) göre daha yüksek sanatçı kişilik tipi algısı taşıdığına işaret etmektedir. Öğrencilerin girişimci kişilik tipi puan ortalamalarının ise sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur ($U = 10309.50$, $p > 0.05$).

Öğrencilerin Mesleki Kişilik Tipleri İle Mesleki Olgunluk Düzeylerinin Anne Eğitim Düzeyine göre Farklaşmasına İlişkin Bulguları

Katılımcıların mesleki olgunluk ve mesleki kişilik tipi düzeyinin anne eğitim düzeyine göre farklılaşmasını tespit etmek için analiz öncesinde yapılan Levene varyans homojenliği testine göre, varyans homojenliği sağlayan değişkenler için Tukey testi; varyans homojenliğini sağlamayan değişkenlere Tek Yönlü Varyans Analizi - ANOVA yapılmıştır. Sonuçları ise aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 10

Mesleki Olgunluk Düzeyinin ve Mesleki Kişilik Tipi Düzeyinin Anne Eğitim Seviyesine Göre Farklaşması

	<i>Varyans Kaynağı</i>	<i>Karelerin Toplamı</i>	<i>Sd</i>	<i>Kareleri n Ort.</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>AnlamlıFark</i>
Mesleki Olgunluk	Gruplar arası	78.05	2	39.02	0.90	0.40	-
	Gruplar içi	12773.69	297	43.00			
	Toplam	12851.74	299				
Araştırmacı Kişilik	Gruplar arası	83.18	2	41.59	0.82	0.44	-
	Gruplar içi	15023.19	297	50.58			
	Toplam	15106.38	299				
Sanatçı Kişilik	Gruplar arası	13.23	2	6.61	0.13	0.87	-
	Gruplar içi.	15103.60	297	50.85			
	Toplam	15116.83	299				
Sosyal Kişilik	Gruplar arası	43.17	2	21.58	0.60	0.54	-
	Gruplar içi	10618.49	297	35.75			
	Toplam	10661.66	299				
Girişimci Kişilik	Gruplar arası	227.17	2	113.58	2.87	0.05	-
	Gruplar içi	11739.21	297	39.52			
	Toplam	11966.38	299				
Geleneksel Kişilik	Gruplar arası	354.54	2	177.27	3.09	0.04	İlkokul - Lise
	Gruplar içi	17004.19	297	57.25			

	Toplam	17358.73	299				
Gerçekçi Kişilik	Gruplar arası	7.46	2	3.73	0.09	0.91	-
	Gruplar içi	12282.53	297	41.35			
	Toplam	12290.00	299				

* $p < 0.05$ (N=300)

Tabloya göre 3 farklı anne eğitim seviyesinden 300 kişilik bir öğrenci grubunun, mesleki olgunluk, araştırmacı, sanatçı, sosyal, girişimci ve gerçekçi kişilik ortalamaları arasında yapılan analiz sonucunda anne eğitim seviyesi ilköğretim lise ve yükseköğretim olan öğrencilerinin mesleki olgunluk ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Tabloya göre 3 farklı anne eğitim seviyesinden 300 kişiden oluşan öğrenci grubunun, geleneksel kişilik ortalamaları arasında yapılan analiz sonucunda anne eğitim seviyesi ilköğretim ($\bar{X} = 27.06$), lise ($\bar{X} = 29.46$) ve yükseköğretim ($\bar{X} = 27.77$) olan öğrencilerinin geleneksel kişilik ortalamalarının en az ikisinde anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir ($F_{(299,2)}=3.09$, $p < 0.05$). Testin sonucuna göre hesaplanan etki büyüklüğünden ($\eta^2=0.02$), bu farklılığın düşük seviyede olduğu anlaşılmaktadır (Büyüköztürk, Çokluk ve Köklü, 2016). Tukey çoklu karşılaştırma test sonucuna göre, anlamlı farklılığın anne eğitim seviyesi ilköğretim ve lise olan öğrencilerde olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin Mesleki Kişilik Tipleri ile Mesleki Olgunluk Düzeylerinin Baba Eğitim Düzeyine göre Farklılaşmasına İlişkin Bulguları

Katılımcıların mesleki olgunluk ve mesleki kişilik tipi düzeyinin baba eğitim düzeyine göre farklılaşmasını tespit etmek amacıyla analiz öncesinde yapılan Levene varyans homojenliği testine göre, varyans homojenliği sağlayan değişkenler için Tukey testi, varyans homojenliğini sağlamayan değişkenler için Kruskal Wallis-H Testi ile çoklu karşılaştırmalar yapılmış, Levene testinden sonra uygulanan Tek Yönlü Varyans Analizi - ANOVA sonuçları ise aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 11

Mesleki Olgunluk Düzeyinin ve Mesleki Kişilik Tipi Düzeyinin Baba Eğitim Seviyesine Göre Farklılaşması

	Varyans Kaynağı	Karelerin Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	P	AnlamlıFark
Mesleki Olgunluk	Gruplar arası	6.66	2	3.33	0.07	0.92	-
	Gruplar içi	12845.08	297	43.24			
	Toplam	12851.74	299				
Araştırmacı Kişilik	Gruplar arası	204.63	2	102.31	2.03	0.13	-
	Gruplar içi	14901.75	297	50.17			
	Toplam	15106.38	299				
Sanatçı Kişilik	Gruplar arası	51.25	2	25.62	0.50	0.60	-

	Gruplar içi	15065.58	297	50.72			
	Toplam	15116.83	299				
	Gruplar arası	102.28	2	51.14	1.28	0.28	-
Girişimci Kişilik	Gruplar içi	11864.10	297	39.94			
	Toplam	11966.38	299				
	Gruplar arası	19.96	2	3.38	0.17	0.84	-
Geleneksel Kişilik	Gruplar içi	17338.76	297	58.38			
	Toplam	17358.73	299				

* $p < 0.05$ (N=300)

Tabloya göre 3 farklı baba eğitim seviyesinden 300 kişilik bir öğrenci grubunun, mesleki olgunluk, araştırmacı, sanatçı, girişimci ve geleneksel kişilik ortalamaları arasında yapılan analiz sonucunda baba eğitim seviyesi ilköğretim, lise ve yükseköğretim olan öğrencilerinin mesleki olgunluk, araştırmacı, sanatçı, girişimci ve geleneksel kişilik ortalamaları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Sosyal ve Gerçekçi Kişilik tiplerinin baba eğitim seviyesine göre farklılaşmasını belirleyebilmek için Kruskal Wallis - H testi kullanılmış, sonuçlar ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 12
Kruskal Wallis - H Testi Sonuçları

	Okul	N	Sıra Ort.	Sd	X ²	p
Sosyal Kişilik	İlköğretim	85	153.48	2	1.10	0.57
	Lise	107	155.14			
	Yüksek Öğretim	108	143.56			
Gerçekçi Kişilik	İlköğretim	85	173.28	2	9.60	0.00*
	Lise	107	134.45			
	Yüksek Öğretim	108	148.47			

* $p < 0.05$ (N=300)

Tabloya göre sosyal kişilik tipinin baba eğitim seviyesine göre farklılaşmadığı görülmüştür [x^2 ($sd=2, n=300$)=1.10, $p > 0.05$]. Ancak tabloda bulunan diğer bulgulara göre gerçekçi kişilik tipinin baba eğitim seviyesine göre farklılaştığı görülmüştür [x^2 ($sd=2, n=300$)=9.60, $p < 0.05$]. Tespit edilen farklılaşmanın kaynağını belirleyebilmek amacıyla Yapılan Mann Whitney U çoklu karşılaştırma testine göre, bu farklılığın kaynağının ilköğretim (Sıra Ort.: 110.43) ile lise (Sıra ort.: 85.43) ve yükseköğretim (Sıra Ort.: 90.03) seviyesi eğitime sahip baba grupları arasında olduğu tespit edilmiştir.

Öğrencilerin Mesleki Kişilik Tipleri İle Mesleki Olgunluk Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

Araştırmanın ana problemi olan “Öğrencilerin mesleki kişilik tipleri ve mesleki olgunluk düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?” sorusuna ilişkin ilişkiyi belirleyebilmek amacıyla Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analiz yapılmış, sonucu aşağıda yer alan tabloda gösterilmiştir.

Tablo 13
Mesleki Olgunluk ve Mesleki Kişilik Tipleri Arasındaki İlişki

	1	2	3	4	5	6	7
1.Mesleki Olgunluk							
2.Araştırmacı Kişilik		0.02	0.01	0.01	0.02	0.16*	0.05
3.Sanatçı Kişilik			0.45*	0.46*	0.22*	0.18*	0.60*
4.Sosyal Kişilik				0.59*	0.41*	0.17*	0.51*
5.Girişimci Kişilik					0.56*	0.24*	0.48*
6.Geleneksel Kişilik						.66*	0.34*
7.Gerçekçi Kişilik							0.42*

* $p < 0.05$ ($N = 300$)

Tablo 13’e göre araştırmacı kişilik tipi ($r = 0.02$, $p < 0.05$), sanatçı ($r = 0.01$, $p < 0.05$), sosyal ($r = 0.01$, $p < 0.05$) ve girişimci ($r = 0.02$, $p < 0.05$) ile mesleki olgunluk durumları arasında bir ilişki olmadığı görülmüştür. Geleneksel kişilik tipi ve mesleki olgunluk arasında düşük düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r = -0.16$, $p < 0.05$). Bu sonuç mesleki olgunluk düzeyinin artmasıyla geleneksel kişilik tipinin azaldığını ifade etmektedir. Gerçekçi kişilik tipi ile mesleki olgunluk durumları arasında bir ilişki olmadığı görülmüştür ($r = -0.05$, $p > 0.05$).

Mesleki kişilik tiplerinin birbirleri arasındaki ilişkiler incelendiğinde ise araştırmacı ile sanatçı ($r = 0.45$, $p < 0.05$), sosyal ($r = 0.46$, $p < 0.05$) ve gerçekçi ($r = 0.60$, $p < 0.05$) arasında orta düzeyde pozitif yönde bir anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Araştırmacı kişilik tipi ile girişimci kişilik tipi ($r = 0.22$, $p < 0.05$) ve geleneksel kişilik tipi ($r = 0.18$, $p < 0.05$) arasında düşük düzeyde pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur. Sanatçı ile sosyal ($r = 0.59$, $p < 0.05$), girişimci ($r = 0.41$, $p < 0.05$) ve gerçekçi ($r = 0.51$, $p < 0.05$) arasında orta düzeyde pozitif yönde bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Sanatçı kişilik tipi ve geleneksel kişilik tipi arasında ise düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur ($r = 0.17$, $p < 0.05$).

Sosyal ile girişimci ($r = 0.56$, $p < 0.05$) ve gerçekçi kişilik tipleri ($r = 0.48$, $p < 0.05$) arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Sosyal ile geleneksel tipleri arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir ($r = 0.24$, $p < 0.05$). Girişimci ile geleneksel tipler arasında pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür ($r = 0.66$, $p < 0.05$). Girişimci ile gerçekçi tipler arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişkinin olduğu görülmüştür ($r = 0.34$, $p < 0.05$). Geleneksel kişilik tipi ile gerçekçi kişilik tiplerinde ise pozitif yönde orta düzeyde bir ilişkinin olduğu bulunmuştur ($r = 0.42$, $p < 0.05$).

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Çalışmada lise 11. ve 12. sınıf öğrencilerinin mesleki olgunlukları ile sahip oldukları kişilik tipleri, bazı değişkenler bakımından incelenmiştir. Araştırmada ilk olarak mesleki kişilik tiplerinin birbirleriyle olan ilişkilerine bakılmıştır. Araştırmacı kişilik tipi ile sanatçı, sosyal ve gerçekçi kişilik

tiplerinde orta düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin var olduğu bulunmuşken, araştırmacı ile girişimci ve geleneksel kişilik tipleri arasında ise düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişkinin olduğu bulunmuştur. Sanatçı kişilik tipi ile, sosyal, girişimci ve gerçekçi kişilik tiplerinde orta düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Sanatçı kişilik tipi ile geleneksel kişilik tipi arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Sosyal ile girişimci ve gerçekçi kişilik tipleri arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişkinin var olduğu belirlenmiştir. Sosyal ve geleneksel kişilik tiplerinde ise pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Girişimci ve geleneksel kişilik tiplerinde pozitif yönde yüksek seviyede anlamlı ilişkinin var olduğu görülmüştür. Girişimci kişilik tipi ile gerçekçi kişilik tipi arasında ise pozitif yönde orta seviyede anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Araştırmada ulaşılan başka bir bulguya göre ise geleneksel kişilik tipi ile gerçekçi kişilik tiplerinde pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür. Araştırmada ulaşılan bir diğer bulguya göre ise gerçekçi kişilik tipi ile geleneksel, girişimci, sosyal, sanatçı ve araştırmacı kişilik tipleri arasında orta düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişki bir olduğudur. Holland'a göre bireyler sadece bir değil, birkaç kişilik tipine sahiptir ve Holland, Altıgen modeline göre birbirine mesafe olarak yakın olan kişiliklerin birbirleriyle tutarlılıklarının ve ilişkilerinin yüksek olduğunu ifade etmektedir (Deng, Armstrong, ve Rounds, 2007). Bu modelde, birbirine benzer olan kişilik tiplerini birbirine yakın olacak şekilde yan yana, birbirine benzemeyen kişilik tiplerini ise birbirinden uzak olacak şekilde zıt yönlerde yerleştirmiştir. Söz gelimi, birbirine en yakın olan gerçekçi ile geleneksel ve araştırmacı kişilik tiplerini altıgen modelinde birbirlerine en yakın olarak yan yana yerleştirmiştir; tam aksine birbirine uzak olan sosyal ve gerçekçi kişilik tiplerini birbirinden uzak bir şekilde tam zıttı yönlerde yerleştirmiştir (Perkmen ve Tezci, 2015). Araştırmadan elde edilen bulgular, Holland'ın Altıgen modeline göre düşünüldüğünde, yakın ve uzak ilişki içinde olan kişilik tiplerinin araştırma sonucunu destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Alanyazın incelendiğinde, konu ile ilgili yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar olduğu görülmüştür. İlan'ın (2019) yaptığı çalışmada da Holland'ın mesleki kişilik tiplerinin tamamı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar, araştırma sonucunu destekler niteliktedir.

Araştırmada elde edilen bir diğer sonuca göre ise araştırmacı, girişimci ve gerçekçi kişilik tipinde cinsiyet değişkeni ile anlamlı bir farklılaşma olmadığı sonucu bulunmuştur. Geleneksel kişilik tipinde, erkek öğrencilerin açısından bir farklılık olduğu belirlenmiş ve erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla daha yüksek geleneksel kişilik tipinde oldukları görülmüştür. Sanatçı kişilik tipinde ve sosyal kişilik tipinde ise kız öğrenciler açısından anlamlı bir farklılık belirlenmiş ve kızların erkeklere oranla daha yüksek sanatçı kişilik tipine ve sosyal kişilik tipine sahip oldukları görülmüştür. Bu bulguya göre kadın cinsiyette olmak sanatçı kişilik tipinde ve sosyal kişilik tipinde olmayı etkileyen faktörlerdendir. Alan yazında bu bulguyu destekler nitelikte olan (Atli ve Kaya, 2017; Aydın, 1996; Aydoğdu, 2016; İlan, 2019; Johnson, 1970; Meikle, 2008; Taşkesen, 2014) çalışmalar bulunmaktadır. Kadın ve erkek öğrencilerin geleneksel kişilik tipinde olmalarının erkek öğrencilerin lehine anlamlı bir farklılık göstermesinin temelinde, Türkiye'de kız ve erkek çocukların yetiştirilme tarzlarının etkisi, kadın ve erkeklerin bazı zihinsel özelliklerinin farklı olması, erkeklerin daha gelenekselci bir tutum sergilemeleri, kadın ve erkeklerin sosyo kültürel ortamlarda farklı tutumlarla yetiştirilmeleri ve içinde yaşanan toplumun daha ata erkil bir yapıda olması gibi sebepler, bu sonucun çıkmasında etkili olmuş olabilir.

Araştırma kapsamında, Holland'ın mesleki kişilik tiplerinin hiçbirinde yaşa göre anlamlı bir fark olmadığı sonucuna varılmıştır. Yapılan analizler sonucunda sınıf düzeyine göre sosyal, girişimci ve geleneksel kişilik tiplerinde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Buna göre sınıf düzeyi değişkeninin bu kişilik tipleri üzerinde farklılık oluşturmadığı sonucuna varılmıştır. Araştırmanın yapıldığı öğrencilerin sınıf düzeylerinin birbirine yakın sınıflardan seçilmiş olması (11. ve 12. sınıf düzey), bu durumun sebebi olabilir. Araştırmacı, sanatçı ve gerçekçi kişilik tiplerinde, 11. sınıftaki öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiş ve 11. sınıftaki öğrencilerin, 12. sınıftaki öğrencilere göre daha yüksek düzeyde araştırmacı, sanatçı ve gerçekçi kişilik tiplerine sahip oldukları görülmüştür. Kıpık (2018) sınıf değişkenine göre kişilik tiplerini incelediği araştırmasında, araştırmacı kişilik tipinin sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiğini tespit etmiştir. Bu bulgunun,

araştırma sonucunu desteklediği görülmektedir. Bu durumun sebebi, 12. sınıf öğrencilerinin, 11. sınıftaki öğrencilere göre girecekleri üniversite sınavına daha yakın olmalarından dolayı, sınava hazırlanıyor olmaları, onların 11. sınıftaki öğrenciler kadar sanatçı ve araştırmacı olmalarını engelliyor olabilir.

Yapılan araştırma sonucunda, mesleki kişilik tiplerinin anne eğitim seviyesine göre incelendiğinde anneleri ilköğretim, lise ve yükseköğretim düzeyinde eğitim almış olan öğrencilerin araştırmacı, sanatçı, sosyal, girişimci ve gerçekçi kişilik tipleri ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Araştırma sonucunda, anne eğitim seviyesi, ilköğretim, lise ve yükseköğretim olan öğrencilerin geleneksel kişilik tipi ortalamalarından en az ikisinin arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu bulunmuştur. Bu duruma göre, eğitim seviyesi yükseköğretimden az olan annelerin çocukları, eğitim düzeyi yükseköğretim ve daha fazla olan annelerin çocuklarından daha gelenekselci denilebilir. Bunun sebebi olarak, ilköğretim ve lise mezunu olan annelerin, aldıkları eğitim seviyesi sebebiyle, aile ortamında ve sosyal çevrelerinde daha gelenekselci bir tutum sergiliyor olabilmeleri bu durumun sebebi olarak gösterilebilir. Bu durumun bir başka sebebi ise yükseköğretim mezunu olan anneler çocuklarını biraz daha serbest ve özgür bıraktıkları, ilköğretim mezunu olan anneler çocuklarını biraz daha ilgisiz tutum sergileyerek serbest bıraktıkları, lise mezunu olan anneler ise çocuklarını daha otoriter ve gelenekselci bir tutum içerisinde yetiştirmeye çalışmaları olabilir. Konu ile ilgili alan yazın incelendiğinde Asan (2011) araştırmasında lise mezunu olan annelerin daha düzenli ve daha geleneksel bir tutum içerisinde olduğunu bulmuştur. Nitekim bu sonuç araştırma sonucunu destekler niteliktedir.

Araştırma kapsamında mesleki kişilik tiplerinin baba eğitim seviyesine göre araştırmacı, sanatçı, sosyal, girişimci ve geleneksel kişilik tipleri ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark tespit edilmediği sonucu bulunmuştur. Bu durumda baba eğitim seviyesi, ilköğretim, lise ve yükseköğretim olan öğrencilerin gerçekçi kişilik tipleri ortalamalarının en az ikisinin arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Buna göre, eğitim seviyesi yükseköğretimden daha düşük olan babaların çocuklarının, eğitim seviyesi yükseköğretim ve daha yüksek olan babaların çocuklarından daha gerçekçi olduğu belirlenmiştir. Bu durumun olası sebeplerinden birisi, ilköğretim ve lise mezunu olan babaların, aldıkları eğitim seviyesi sebebiyle, aile ortamında ve sosyal çevrelerinde daha gerçekçi bir tutum sergilemeleri olabilir. Gerçekçi kişilik tipinde kişiler, sosyal ilişki ve zihinsel faaliyetlerden hoşlanmaz, daha çok, alet ve makineleri kullanmaktan zevk alırlar. El becerilerine önem veren teknik becerileri gerektiren işlerle uğraşırlar (Kuzgun, 2009). Bu özellikler daha çok orta düzeyde eğitim seviyesindeki babaların dikkatini çeken işler olabilir. Böyle bir tutum sergileyen baba tarafından yetiştirilen gencin kişilik tipinin de gerçekçi kişilik tipinde olması söz konusu olabilir.

Yapılan çalışma kapsamında mesleki olgunluk ile ilgili sonuçlar incelendiğinde, kız öğrencilerin mesleki olgunluk seviyelerinin, erkek öğrencilerinkinden daha fazla bulunduğu görülmüştür. Alanyazında bu bulguyu destekler nitelikte olan (Acısu, 2002; Akay, 1993; Akbıyık, 1996; Bal, 1998; Bayındır, 1999; Çalışkan, 2015; Emilova, 2014; Sekmenli, 2000; Sürücü, 2005; Ürün, 2010) çalışmalar bulunduğu gibi, mesleki olgunluk düzeyinin cinsiyete göre farklılaşmadığını gösteren çalışmalar da (Kağnıcı, 1999; Kutluğ, 2007; Sürücü, 2005; Şahin, 2010; Zeren, 1999) bulunmaktadır. Kızların mesleki olgunluk düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek düzeyde olmasının sebebi olarak, meslekler ile ilgili bilgiler toplama ve plan yapma davranışlarının kızlarda daha yüksek olması ve kızların genel gelişimleri gösterilebilir. Çünkü kızların erkeklere göre daha erken ergenliğe giriyor olmaları ve daha erken olgunlaşmaları evrensel bir bulgu olarak bilinmektedir (Ericson, 1984). Ayrıca kız çocuklarının daha kaygılı ve daha duygusal bir yapıda olmaları, daha detaycı düşünmelerine ve onların daha erken yaşlarda sorumluluk almasına sebep olabilir. Bu konu ile ilgili Sekmenli (2000) tarafından yapılan bir araştırma sonucuna göre kız çocuklarının mesleki olgunluk düzeyleri ve kaygı düzeylerinin daha fazla olduğunu tespit etmiştir. Healy ve arkadaşları (1987) tarafından yapılan bir araştırmada, mesleki olgunlukla anlamlı cinsiyet farkları ortaya çıkmıştır. Araştırmada kızlar aynı özelliklere sahip erkeklerden daha yüksek düzeyde meslekî olgunluk göstermişlerdir. Ayrıca Süper ve Nevill'e (1984) göre kızlar meslekî olgunluğa erkeklerden daha eğilimlidir (Otrar ve Kulaksızoğlu, 1997). Bu durum, kız öğrencilerin daha erken yaşta sorumluluklarını bilmesine ve meslek seçiminde daha gerçekçi kararlar alarak daha duyarlı

davranmalarına ve erkeklere göre daha yüksek mesleki olgunluğa sahip olmalarına sebep olabileceğini destekler niteliktedir.

Araştırma kapsamında öğrencilerin mesleki olgunluk düzeylerinde yaş değişkeni açısından anlamlı bir farklılaşmanın bulunmadığı görülmüştür. Bu durum araştırmaya dahil edilen öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf düzeyleri sebebiyle yaşlarının birbirine yakın olmasından kaynaklanabilmektedir. Alanyazında bu durumu destekleyen çalışmalar da (Çoban, 2005; Şahin, 2010) bulunmaktadır.

Araştırma kapsamında mesleki olgunluk durumları ile sınıf seviyesi arasında anlamlı farklılaşma bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Araştırmanın yapıldığı öğrencilerin sınıf düzeylerinin birbirine yakın sınıflardan seçilmiş olması (11. ve 12. sınıf düzey), bu durumun sebebi olabilir. Alanyazında mesleki olgunluk durumlarının sınıf seviyesine göre farklılaşmadığını destekleyen (Ürün, 2010) ve bu durumun aksini içeren çalışmalar da (Keller, 2004; Patton ve Creed, 2001; Yazar, 1997) bulunmaktadır.

Yapılan çalışma sonucunda mesleki olgunluk durumlarının annelerin eğitim seviyesi açısından anlamlı bir farklılaşmanın tespit edilmediği sonucu görülmüştür. Anne eğitim düzeyi ne kadar düşük ya da yüksek olursa olsun öğrencilerin mesleki olgunluk düzeylerini etkilememesinin sebebi, her eğitim seviyesindeki annelerin çocuklarını yeterince tanıyarak, tarafsız bir şekilde yardım edememesinden ya da tüm meslekler hakkında doğru bilgilere sahip olamamasından kaynaklanabilmektedir. Alanyazında çocuklarının mesleki olgunluk düzeylerinin annelerin eğitim seviyesine göre farklılaşmadığı sonucunu destekleyen çalışmalar (Akbalık, 1991; Gülbahçe, 2007; Kağnıcı, 1999; Kutluğ, 2007; Otrar, 1997; Sahraç, 2000; Super ve Overstreet, 1960; Şahin, 2010; Taşkıran, 2008; Zeren, 1999) bulunduğu gibi, mesleki olgunluk düzeylerinin, annelerinin eğitim seviyelerine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını ortaya çıkaran çalışmalar da (Kargı, 2002; Sekmenli, 2000) bulunmaktadır.

Araştırma kapsamında mesleki olgunluk düzeylerinin baba eğitim seviyesine göre anlamlı bir fark tespit edilmediği sonucuna varılmıştır. Alanyazında bu sonucu destekleyen çalışmalar (Akbalık, 1991; Kutluğ, 2007; Otrar, 1997; Sahraç, 2000; Super ve Overstreet, 1960; Şahin, 2010; Taşkıran, 2008; Zeren, 1999) bulunduğu gibi, mesleki olgunluk düzeylerinin, babalarının eğitim seviyelerine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını ortaya çıkaran çalışmalar da (Gülbahçe, 2007; Kağnıcı, 1999; Kargı, 2002; Sekmenli, 2000) bulunmaktadır.

Araştırmada lisede öğrenim gören öğrencilerin mesleki kişilik tipleriyle mesleki olgunluk durumları arasındaki farklılaşma sonuçlarına bakıldığında, öğrencilerin mesleki olgunluk seviyeleri ile araştırmacı, sanatçı, sosyal, girişimci ve gerçekçi kişilik tipleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Yani mesleki olgunluk düzeyinin, söz konusu kişilik tipleri üzerinde herhangi bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Ancak mesleki olgunluk seviyesi ile geleneksel kişilik tipinde düşük düzeyde negatif yönde bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür. Bu durumda, mesleki olgunluk seviyesi yükseldikçe geleneksel kişilik tipi özelliklerinin azaldığı görülmüştür. Mesleki olgunluk düzeyi yüksek olan öğrencilerin, kişilik özelliklerini ve imkanlarını tanıyarak daha doğru meslek seçimi yaptıkları ve seçtikleri mesleklerde daha mutlu oldukları kabul edilir. . Meslekî açıdan gerçekçi seçimler yapmak ancak yeterli ve gerekli bir meslekî olgunlukla mümkündür (Otrar ve Kulaksızoğlu, 1997). Bu bağlamda mesleki olgunluk düzeyi yüksek olan öğrencilerin daha geleneksel yöntemlerden uzak, meslek seçimi konusunda daha yenilikçi ve daha bağımsız düşünceleri bu duruma neden olmuş olabileceği söylenebilir.

Çalışmada ulaşılan sonuçlar doğrultusunda ileride çalışma yapacak olan araştırmacı ve alan uygulayıcıları için aşağıdaki öneriler yapılabilir:

1. Araştırma, okul türü, sosyoekonomik düzey, akademik başarı, anne baba tutumları gibi daha farklı değişkenler ele alınarak incelemesi yapılabilir.

2. Öğrencilerin meslek seçimini etkileyen etmenlerin, mesleki olgunluklarına ve kişilik tiplerine olan etkisi araştırılabilir.
3. Öğrencilerin mesleki olgunluk seviyelerini artırmak için okul rehberlik programlarının içeriği artırılabilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu makalede birinci yazar da, ikinci yazar da % 50 oranında katkıda bulunmuştur.

Çıkar Çatışması

Araştırmada çıkar çatışmasına sebep olabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Teşekkür ve/veya Açıklama: Bu çalışma Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doç. Dr. Davut AYDIN danışmanlığında yapılmış olan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Kaynaklar

- Acısu, S. (2002). *Korunma altında olan lise ve meslek lisesi öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akay, B. (1993). *Lise öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akbalık, Y. (1991). *Ortaokul III. sınıf öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akbıyık, G. (1996). *Meslek liselerine devam eden öğrencilerin mesleki olgunluk düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Asan, H. (2011). *Lise öğrencilerinin mükemmeliyetçi özellikleri ile kişilik tipleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Atlı, A. ve Kaya, M., (2017). Üniversite öğrencilerinin mesleki kişilik tipleri. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 331-342.
- Aydın, A. (1996). *Empatik becerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Aydoğdu, M. (2016). *Spor yapan bireylerin kinestetik zekâ algı düzeyleri ile Holland kişilik tipleri arasındaki ilişkinin araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bal, P. N. (1998). *Ergenlik döneminde mesleki karar verme olgunluğunun incelenmesi ve mesleki karar verme eğitim programının etkisinin araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bayındır, A. (1999). *Bireylerin mesleki olgunluk düzeyleri ile anne babalarının tutumlarını algılamaları arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (14. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö. ve Köklü, N. (2016). *Sosyal bilimler için istatistik* (18. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş. (2017). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Deng, C., Armstrong, I. ve Rounds, J. (2007). The fit of Holland's RIASEC model to US occupations. *Journal of Vocational Behavior*, 71(1), 1–22.
- Emilova, K. (2014). *10. sınıf öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gülbağçe A. (2007). *Mesleki olgunluk düzeyleri farklı olan öğrencilerin sosyal karşılaştırma ve benlik imgelerinin incelenmesi*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- İlan, İ. (2019). *John Holland kişilik envanteri bakış açısıyla çalışan kişiliği ve kariyer seçimi arasındaki ilişki üzerine bir inceleme: Şanlıurfa ili örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Johnson, Bill L. (1970). *An investigation of occupational values held by a group of rural Northern Mexico Senior high school students*. Doctoral Dissertation, The University of New Mexico, New Mexico.
- Kağnıcı, D. Y. (1999). *ODTÜ hazırlık okulu öğrencilerinin mesleki olgunluğu*. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Kargı, E. (2002). *Okul öncesi öğretmenliği programında okuyan üniversite öğrencilerinin benlik algıları ile mesleki olgunluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Keller, K. (2004). *The Relation Between Parental Behavior and the Career Maturity and Self-Efficacy of Young Adolescents*. Doctoral Dissertation, United States of America, University of India.
- Kıpık, İ. (2018). *Spor yöneticiliği bölümü öğrencilerinin sahip oldukları mesleki kişilik tiplerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi (Akdeniz Üniversitesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Mustafa Kemal Üniversitesi Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Kutluğ, Y. (2007). *Çocuk gelişimi eğitimi ile okulöncesi öğretmenliği son sınıf öğrencilerinin mesleki olgunluk ve kendini kabul düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kuzgun, Y. (1982). *Mesleki rehberliğin bireylerin yetenek ve ilgilerine uygun meslekleri tanımalarına etkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Kuzgun, Y. (2009). *Meslek gelişimi ve danışmanlığı* (3. Baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kuzgun, Y. ve Bacanlı, F. (2012). *Lise öğrencileri için mesleki olgunluk ölçeği el kitabı*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Meikle, H. (2008). *The role of occupational values and support in career choice: an emphasis on women in science*. Doctoral Dissertation, University of South Florida, Florida.
- Otrar, M. (1997). *Endüstri meslek liseleri ve çıraklık eğitim merkezlerinde öğrenim görmekte olan 16–18 yaş grubundaki öğrencilerin mesleki olgunluk düzeyleri ile bazı kişilik özelliklerinin*

- karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Otrar, M. Ve Kulaksızoğlu, A. (1997). Endüstri meslek liselerinde öğrenim görmekte olan 16-18 yaş grubundaki öğrencilerin mesleki olgunluk düzeyleri ile bazı kişilik özelliklerinin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9, 293-310.
- Patton, W. and Creed, P. (2001). Development issues in career maturity and career decision status. *The Career Development Quarterly*, 49(4), 336-351.
- Perkmen, S. ve Tezci, E. (2015). Measurement of vocational personality theory in light of Holland. *Necatibey Faculty of Education Electronic Journal of Science and Mathematics Education*, 9 (1), 184-204.
- Sahranç, Ü. (2000). *Lise öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeylerinin denetim odaklarına göre bazı değişkenler açısından değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sekmenli, T. (2000). *Lise 1. sınıf öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeyleri ile sürekli kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Super, D. E. and Overstreet, P. L. (1960). *The vocational maturity of ninth grade boys*. New York: Teachers College Press.
- Sürücü, M. (2005). *Lise öğrencilerinin mesleki olgunluk ve algıladıkları sosyal destek düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şahin, K. (2010). *Ortaöğretim öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeyleri ile karar verme stratejileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Taşkesen, S. (2014). *Lise öğrencilerinin kişilik tipleri ile sanata olan ilgileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Taşkıran, A. (2008). *Meslek lisesi öğrencilerinin okul iklimi algıları ile mesleki olgunluk düzeyleri arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ünsal, P. (2014). *Kariyer gelişim kuramları ve kariyer danışmanlığı* (1.Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ürün, A. E. (2010). *Lise öğrencilerinin kendine saygı düzeyleri ile mesleki olgunlukları arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Vergili, A. (2015). *Mesleki kişilik özelliklerinin bireysel kariyer planlaması üzerine etkisi: sağlık yönetimi öğrencileri üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zeren, Ş. G. (1999). *Yabancı dil ağırlıklı lise, özel lise ve anadolu lisesi son sınıf öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Extended Abstract

Introduction

There are many factors that affect the choices of students who will choose a career in high school. Such a study was conducted in order to determine to what extent these factors affect the professional personality types and professional maturity levels of the students and to make suggestions in the light of the data obtained on this subject. In the light of the data obtained from this study, it is aimed to guide students, families, teachers and counselors, and to help them provide vocational guidance by making rational and accurate approaches in the choices they will make. In this context, in this study, it was aimed to examine the relationship between the professional maturity levels and personality types of 11th and 12th grade high school students and to determine to what extent different variables are effective on these characteristics. The problem statement of the research is as follows: Is there a relationship between the professional personality types of 11th and 12th grade students and their professional maturity levels? In line with this general purpose, the sub-objectives of the research are to examine the vocational personality types and professional maturity levels of high school students in terms of gender, age, class level, mother's education level and father's education level.

Method

The research is descriptive in terms of examining whether professional personality types and professional maturity levels differ significantly in terms of gender, age, class level, mother and father educational status variables, and has a relational model by examining the relationship between professional maturity levels and professional personality types.

The population of the research consists of 11th and 12th grade high school students studying in Kırşehir. The sample of this study was selected from among the 11th and 1st grade students in the secondary education institutions affiliated to the Ministry of National Education in the province of Kırşehir in the 2019-2020 academic year. In the research, "Holland's Vocational Preference Inventory", "Vocational Maturity Scale" and "Personal Information Form" were used as data collection tools. During the research process, the data were processed into the SPSS 21 package program after the collection process. First of all, Missing Value Analysis was performed for the missing data in the scales. It was observed that 300 participants left 1 of the items blank and the missing data were randomly distributed. For this reason, group means were assigned instead of missing data. The obtained items were collected in accordance with the factor distribution of the scales. Data collection procedures were carried out by the researcher himself and necessary permissions were obtained from the Kırşehir Directorate of National Education.

Findings

According to the results of the research, it has been determined that the students' professional maturity, artist and social personality type mean scores show a statistically significant difference according to gender. The results indicate that female students are higher than male students. It shows that traditional personality type mean scores are high in favor of male students. Researcher and realistic personality type mean scores were not significantly different according to gender. As a result of the research, it was determined that the average score of professional maturity and personality types did not differ according to the age group. According to the results of the research, it was determined that the average score of the students' professional maturity, social, entrepreneurial and traditional personality type did not show a statistically significant difference according to the grade level. However, the researcher, artist and realistic personality type mean scores of the students show that the 11th grade students have a higher personality type perception than the 12th grade students, according to the grade level. As a result of the research, no significant difference was found between the average score of the mother's education level, professional maturity, researcher, artist, social, entrepreneurial and realistic personality types. A significant difference was found only in the traditional personality

type. As a result of the research, no statistically significant difference was found between the average score of father's education level, professional maturity, researcher, artist, entrepreneur, traditional and social personality types. Significant difference was detected only in realistic personality type. As a result of the research, no significant relationship was found between researcher personality type, artist personality type, social personality type, realistic and entrepreneurial personality type, and professional maturity. A significant relationship was found between traditional personality type and professional maturity. Accordingly, as professional maturity increases, traditional personality type decreases.

Conclusion, Discussion and Recommendations

Within the scope of the research, no significant difference was found in the researcher, entrepreneur and realistic personality types. According to this finding, it was concluded that gender does not have an effect on these personality types. In the traditional personality type, a difference was found in favor of male students and it was seen that boys had a higher traditional personality type than girls. A significant difference was found in favor of female students in terms of artist and social personality type, and it was seen that girls had higher artist and social personality types than boys. According to this finding, being female is one of the factors affecting being an artist and social personality type. Within the scope of the research, no significant difference was found between Holland's occupational personality types according to age. According to this finding, it was concluded that age has no effect on personality types.

According to the results of the research, no significant difference was found with any personality type except the mother's education level and the traditional personality type. It was concluded that only the children of mothers with a lower education level than higher education are more traditionalist than the children of mothers with higher education level or higher. The reason for this situation can be shown as the fact that mothers who are primary and high school graduates may display a more traditional attitude in their family and social environments due to the level of education they receive.

As a result of the research, it was found that the level of professional maturity was higher in girls. The reason for this is that girls enter puberty earlier than boys and mature earlier, which is known as a universal finding (Ericson, 1984). In addition, the fact that girls have a more emotional and anxious nature may cause them to take responsibility at an earlier age. In addition, since girls have more detailed thinking, it may cause them to think in more detail, and this may lead to higher levels of professional maturity.

In the study, it was determined that the average of vocational maturity scores of the students did not show a significant difference according to age and class level. This may be due to the fact that the ages of the students included in the study are close to each other due to their grade levels and their grade levels are selected from close classes.

In addition, no significant difference was found between the average of professional maturity and the education level of the mother and the education level of the father. It is thought that this may be due to the fact that mothers and fathers do not know their children well enough and cannot help them impartially or they do not have accurate information about all professions.

Tarihsel Süreçte Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında Turizmin Yeri

Damla YILDIRIM
Gazi Üniversitesi
yildirimdaml@gazi.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-5778-2320

Turhan ÇETİN
Gazi Üniversitesi
turhan@gazi.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-2229-5255

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1096503
Geliş Tarihi: 31.03.2022	Revize Tarihi: 25.08.2022
	Kabul Tarihi: 21.09.2022

Atf Bilgisi

Yıldırım, D. ve Çetin, T. (2022). Tarihsel süreçte sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında turizmin yeri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 926-939.

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, sosyal bilgiler dersi öğretim programlarını turizm açısından incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Araştırmada, 1968 İlkokul Programı (Sosyal Bilgiler Dersi Programı), 1998 Sosyal Bilgiler Dersi Programı, 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Programı ve 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Programı araştırma materyali olarak kullanılmıştır. Araştırmanın materyalleri betimsel analiz tekniğiyle analiz edilmiştir. Betimsel analiz tekniği kapsamında, materyaller incelenmeden önce turizmle ilişkili olabilecek doğrudan kavramlar ve dolaylı kavramlar belirlenmiştir. Bu doğrultuda turizmle ilgili olan; turizm, turist, kültürel öge, somut olmayan miras öğeleri, kültürel öğeler, seyahat, gezi, turizm türleri, somut kalıntı (antik kent, müze, tarihi yapı, anıt vb.), sanat ve kültür eserleri, doğal güzellik, ortak miras öğeleri, etkinlikler (kültür, sanat, spor, fuar, sergi, panayır vb.), eğlence, turizmin amacı kavramları doğrudan kavramlar olarak belirlenmiştir. Turizmle ilgili dolaylı kavramlar ise; kültürel etkileşim, millî değer, jeopolitik konum, coğrafi özellikler, ülkelerarası ilişkiler, kültürel miras, ekonomik faaliyet, millî bilinç, kültür, millî kültür, sanat ve estetik kavramları belirlenmiştir.

Bu iki kategori kapsamında yapılan analiz sonucunda, turizme en fazla yer veren öğretim programının 1968 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, en az yer veren öğretim programının ise 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonucunda, turizmin ülkeler için öneminin giderek arttığı bir dönemde aynı önemin sosyal bilgiler öğretim programlarına yansımadağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler öğretim programı, nitel araştırma, doküman analizi, turizm.

The Role of Tourism in the Social Studies Curriculum in the Historical Process

ABSTRACT

The aim of this study is to analyze the curriculum of social studies in terms of tourism. In line with this objective, the document analysis method among the methods of qualitative research was used. In the study, the 1968 Elementary School Curriculum (Social Studies Curriculum), 1998 Social Studies Curriculum, 2005 Social Studies Curriculum, and 2018 Social Studies Curriculum were used as the research material. The research materials were analyzed through the descriptive analysis method. The direct and indirect concepts that may be associated with tourism were determined before conducting the material analysis within the scope of the descriptive analysis method. In this regard, the concepts of tourism, tourist, cultural element, intangible heritage elements, cultural elements, travel, journey, types of tourism, tangible remains (ancient city, museum, historical structure, monument, etc.), works of art and culture, natural beauty, common heritage elements, activities (culture, art, sports, exposition, exhibition, fair, etc.), entertainment, and objective of tourism were determined as direct concepts of tourism. The indirect concepts of tourism were determined as concepts of cultural interaction, national value, geopolitical position, geographical features, international relations, cultural heritage, economic activity, national consciousness, culture, national culture, art, and aesthetics. As a result of the analysis conducted in regard to these two categories, it was determined that the curriculum which included tourism at the highest level was the 1968 Social Studies Curriculum, and the one that included it at the lowest level was the 2018 Social Studies Curriculum. As a result of the study, it was concluded that in a period when the importance of tourism gradually increases for the countries, the same importance is not reflected in the curriculum of the social studies.

Keywords: Social studies curriculum, qualitative research, document analysis, tourism.

Giriş

Turizm, bireylerin yaşadıkları çevresi dışında, belirlenmiş bir destinasyona, belli bir süre içinde seyahat etmeyi amaçlayan ve bu ziyaret sonucunda turistlerin para harcadığı, ziyaret edilen

yerdeki işyerlerinin para kazandığı faaliyetlerdir (United Nation World Tourism Organization, 2021). Bu faaliyetler genellikle gezi, kültür, dinlenme, eğlenme, sağlık, spor, inanç, ziyaretler, macera, hobi, alışveriş, kongre ve toplantı gibi amaçlarla gerçekleştirilmektedir (Geçgin ve Korucuk, 2017). Özellikle gelişmiş ülkelerde yaşanan insanların dinlenme, hobilerini tatmin etme vb. amaçlarla farklı mekanlar ve rekreasyon alanları aramışlardır (Çetin, 2010). İletişim ve ulaşım sektöründe de yaşanan hızlı gelişmeler insanları turizm faaliyetlerine yönlendiren bir etken hâline gelmiştir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası turizm gelişen ulaşım imkanları, eğlence ve spor aktiviteleri, plaj alanları, konaklama tesisleri ve altyapılarıyla birlikte büyük bir sektör hâline gelmiştir. Aynı zamanda bu dönem modern turizmin de başlangıcı olarak kabul edilmiştir (Evliyaoğlu, 1994). Günümüzde ise yaşanan teknolojik gelişmeler, iyileşen yaşam standartları, küreselleşme, seyahat serbestliği gibi unsurlar turizm faaliyetlerine katılan insan sayısının artmasına neden olmuştur (Milne ve Ateljevic, 2001'den aktaran, Yıldız, 2011). Bu nedenle de turizm sektörü günümüzde en fazla gelişen ve dikkate alınması gereken sektörlerden biri hâline gelmiştir (Yıldız, 2011).

Dünyada yaşanan bu gelişmelerin ışığında, Türkiye'de de turizm için adımlar atılmaya başlanmıştır. Özellikle 1963-1967 tarihli Birinci Kalkınma Planında turizm bir sektör olarak değerlendirilmiştir. Ancak turizm sektöründeki asıl gelişmeler 1982'li yıllarda yaşanmıştır. Bu dönemde turizm sektörüne katılımı artırmak amacıyla Turizm Teşvik Kanunu çıkarılmıştır (Doğanay ve Zaman, 2021). Bu teşvik kanunuyla birlikte farklı turizm türlerine göre turistik alan ve merkezlerin belirlenmesi, bu alanlara konaklama, ulaşım gibi yatırımların yapılması, turistler açısından bu alanların cazibe merkezi hâline gelmesini sağlama ve turizm faaliyetlerin bir bakanlığa bağlı olarak etkin bir şekilde gerçekleşmesi sağlamıştır. Bu bağlamda bu teşvik kanunun günümüz turizm sektörünün oluşmasında önemli bir rol oynamıştır (Toker, 2007).

Turizmin ciddi bir sektör hâline gelmesiyle beraber turizm örgün eğitim kurumlarında da kendine yer bulmuştur. Turizm sektöründe çalışacak elemanları yetiştirmek amacıyla ortaöğretim ve yükseköğretim düzeyinde mesleki eğitim verilmeye başlanmıştır. Mesleki formasyon düzeyinde verilen turizm eğitimindeki temel amaç sektörde çalışacak elemanların niteliğini, sayısını artırmak ve değişen turizm taleplerine uygun eleman yetiştirmektir (Uğurlu ve Çakmak, 2015, s.99-100). Ancak turizmin sosyal, kültürel, ekonomik başta olmak üzere birçok yönü bulunmaktadır (Çetin, 2010). Turizmin karmaşık ve çok bileşenli bir yapıda olması turizmin öğretim programları içerisinde de yer almasını sağlamıştır. Öğretim programları içerisinde turizmin yer almasının amacı toplumsal düzeyde turizm eğitimi vermektir. Toplumsal düzeyde turizm eğitimi, toplumda turizm bilinci oluşturmak, turizmin kaynaklarını koruyacak sevgiyi ve anlayışı geliştirmek, turiste karşı eşit ve dürüst hizmet etme yönünde ahlak ve terbiye geliştirmek, gerçek saygıya ve samimi konukseverliğe dayalı bir davranış biçimini ve tutum oluşturmak amaçlanmaktadır (Sarı, 2007). Bu nedenle öğretim programlarında turizm yer verilmesinin amacı toplumda turizm kültürü oluşturma ve turizm bilinci oluşturmaktır. Özellikle turizm; coğrafya, ekonomi, işletme, hukuk, psikoloji, sosyoloji, tıp, eğitim, siyaset bilimleri gibi birçok bilimden beslenir (Geçgin ve Korucuk, 2017). Turizm bu yapıdan kaynaklı olarak da turizme sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer verilmesi kaçınılmaz hâle gelmiştir. Bununla birlikte hem turizmin hem de sosyal bilgiler dersinin birçok disiplinle ilişkili olması ve toplumsal eğitim düzeyinde verilen turizmin eğitimin amaçlarının sosyal bilgiler öğretiminin amaçlarıyla örtüşmesi, turizm ve sosyal bilgiler arasında doğrudan bir ilişki kurulmasını sağlamıştır (Çepni ve Kılcan, 2011; Gürel ve Çetin, 2020; Karadeniz, 2004; Karakuş, İnce ve Sağdıç, 2021).

Literatürde turizm eğitimi ve öğretimi çalışmalarının genellikle turizm meslek yüksekokulları ile turizm ve otelcilik liselerinde mesleki anlamda yapıldığı belirlenmiştir. Turizm eğitimine yönelik araştırmaların ise sınırlı sayıda olduğunu söylemek mümkündür (Ablak, Dikmenli ve Çetin, 2014; Aksoy, Karakuş ve Çetin, 2013; Altay ve Altın, 2020; Çetin ve Gürgil, 2014; Çetin ve Önger, 2017; Çetin, 2010; Çetin, Karakuş ve Aksoy, 2012; Demirkaya ve Çetin, 2010; Deveci, Türkmen ve Avcıkurt, 2013; Fidgeon, 2010; Gülüm ve Artvinli, 2010; Gürgil, Çetin ve Yılmaz-Akkaya, 2017; Kazoğlu ve Şahin, 2021; Özder, Kaya ve Ünlü, 2012; Toprak, 2015; Uluhan ve Batman, 2010; Ustaoglu, Çetin ve Karakuş 2013).

Literatürde sosyal bilgiler öğretim programlarında turizmin gelişimini incelemek amacıyla yapılan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle, araştırma kapsamında tarihsel süreçte yer alan sosyal bilgiler dersi öğretim programlarını turizm açısından incelemek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, araştırmada sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında turizm yeri nedir sorusuna yanıt aranmıştır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu kapsamda, araştırma doküman incelemesi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın materyalleri; Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan 1968 İlkokul Programı (Sosyal Bilgiler Dersi Programı), 1998 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma materyallerinden elde edilen veriler betimsel analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Bu analiz kapsamında, turizmle ilgili kavramlar araştırma süreci öncesinde doğrudan kavramlar ve dolaylı kavramlar başlığı altında değerlendirilmiştir. Turizm kavramı ile ilgili dolaylı ve doğrudan kavramlar belirlenirken uzman görüşü formu hazırlanarak alan uzmanlarının görüşü alınmıştır. Ancak araştırma sürecinde de içerik doğrultusunda turizmle ilgili bazı kavramlar eklenmiştir. Bu kavramlara Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1.

Turizmle İlgili Kavramlar Tablosu

Doğrudan Olarak İlgili Kavramlar	Dolaylı Olarak İlgili Kavramlar
Turizm	Kültürel etkileşim
Turist	Millî değer
Kültürel öge	Jeopolitik konum
Somut olmayan miras öğeleri	Coğrafi özellikler
Kültürel özellikler	Ülkelerarası ilişkiler
Seyahat	Millî bilinç
Gezi	Kültür
Turizm türleri	Millî kültür
Somut kalıntı (antik kent, müze, tarihi yapı, anıt, vb.)	Sanat ve estetik
Sanat ve kültür eserleri	Hoşgörü
Doğal güzellik	Misafirperverlik
Ortak miras öğeleri	
Etkinlikler (kültür, sanat, spor, fuar, sergi, panayır vb.)	
Seyahatname, gezi yazısı vb.	
Turizmin nedenleri (eğlence, dinlenme vb.)	
Turizminin amaçları	
Ekonomik faaliyet	
Kültürel miras	

Araştırmada kapsamında geçerlik ve güvenilirliği artırmak amacıyla araştırma materyalinden elde edilen veriler doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

Araştırma Etiği

Bu çalışmada doküman incelemesi yapıldığı için etik kurul raporu alınmamıştır.

Bulgular ve Yorumlar

1968 İlkokul Programında Turizmin Yeri (Sosyal Bilgiler Dersi Programı)

1968-1969 yıllarında uygulanmaya başlanan 1968 İlkokul Programı öğretimde toplulaştırmayı hedeflemiştir (Sönmez ve Kılıçoğlu, 2016, s. 42). Bu hedeften hareketle, tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi dersleri konuların birbiriyle yakınlığı ve öğrenciye uygunluğu göz önünde bulundurularak birleştirilmiş ve sosyal bilgiler adını almıştır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 1968). Dördüncü ve beşinci sınıflarda okutulmasını planlanan sosyal bilgiler ilk kez bir ders olarak programlarda yer almıştır.

1968 programında hem Türk Millî Eğitiminin amaçlarında hem de ilkökul programının amaçlarında doğrudan ve dolaylı olarak turizme yer verilmiştir. Sosyal bilgiler özelinde belirtilen amaçlarında yer alan iki maddede turizme yönelik amaca yer verilmiştir. Bu bağlamda; yurttaşlık görevleri ve sorumlulukları yönünden amaçlar başlığı altında “Çevresindeki eski ve yeni sanat, kültür eserlerini, müze ve anıtlar gibi millî değerlerimizi tanıyarak onları korumak gerektiğini öğrenirler” ve ekonomik yaşama fikrini ve yeteneklerini geliştirmek yönünden amaçlar başlığı altında ise “Turizmin anlamını, özellikle yurdumuz için önemini kavrarlar” şeklinde turizme yönelik amaçlara yer verilmiştir (MEB, 1968, ss.63-64). Programın sosyal bilgiler üniteleri, konuları ve amaçlarında turizmle ilişkili kavramlara Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2.

1968 İlkokul Programında Turizmle İlişkili Kavramlar Tablosu (Sosyal Bilgiler Açısından)

Sınıf	Ünite	Konu	Amaçlar	Doğrudan Kavramlar	Dolaylı Kavramlar
4. Sınıf	“İlimiz ve bölgemiz”	“İlimizde ve bölgemizde yaşayışı”	“İlimiz ve bölgemizde sergi, panayır ve fuar.”	Etkinlikler (kültür, sanat, spor, fuar, sergi, panayır vb.)	-
			“İlimiz ve bölgemizin geçmişi hakkında neler biliyorsunuz?”	Kültürel miras	-
			“İlimizin ve bölgemizin turistik yerleri, turizm nedir? turist kimdir? insanlar niçin gezer?”	Turizm, turist, somut kalıntı (antik kent, müze, tarihi yapı, anıt, vb.), sanat ve kültür eserleri	-
			“Millî kalkınmada turizmin önemi”	Turizm, ekonomik faaliyet	-
	“Yurdumuzun bugünkü hayatı”	“Yurdumuzda ekonomi”	“El sanatları”	Somut olmayan miras öğeleri	-
			“Millî gelir kaynaklarımızın korunması ve geliştirilmesi (ormanlar, hayvanlar, turistik yapılar ve anıtlar gibi.) bu bakımdan bize düşen ödevler.”	Somut kalıntı (antik kent, müze, tarihi yapı, anıt, vb.), sanat ve kültür eserleri, doğal güzellik, ekonomik faaliyet	Millî bilinç
5. Sınıf	“Dünyanın başlıca ülkeleri”	“İç ve dış turizm, turizmin sağladığı gelirler.”	“Bölgelerarası spor karşılaşmaları”	Etkinlikler (kültür, sanat, spor, fuar, sergi, panayır vb.)	-
			“Ülkelerarası spor karşılaşmaları”	Etkinlikler (kültür, sanat, spor, fuar, sergi, panayır vb.)	-
			“Turizm davamızda bize düşen ödevler. (Dünya’da turizmi geliştirmiş başlıca ülkelere ve sağladıkları kazançlar...)”	Turizm, ekonomik faaliyet	Millî bilinç

Tablo 2’de yer alan verilerden yola çıkarak 1968 İlkokul Programında öğrencilere turizmi tanıtmak, önemini benimsetmek, bilinç kazandırmak ve turizm öğeleri konusunda farkındalık oluşturmak gibi amaçların benimsendiğini söylemek mümkündür. Bu açıdan sosyal bilgiler içerisinde turizm bir konu olarak yer almakla beraber aynı zamanda diğer konular içerisinde entegre edildiği gözlemlenmiştir. Turizmle ilgili amaçlar incelendiğinde, turizmin unsurlarının birçok açıdan irdelendiği belirlenmiştir. Bu bağlamda, 1968 programı incelendiğinde turizm ve turizmle ilişkili amaçların programda önemli bir derecede yer aldığı belirlenmiştir.

1998 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı

Ülke çapında 1997-1998 yıllarında sekiz yıllık zorunlu eğitime geçilmesiyle birlikte, 4,5,6 ve 7. sınıflarda 1998 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı uygulanmaya başlamıştır (Koçak, 2001, s.72). 1998 programının amaçları incelendiğinde birçok yerde turizme doğrudan ve dolaylı olarak yer verilmiştir. Özellikle “Çevresindeki eski, yeni sanat ve kültür eserlerini, müze ve anıtlar gibi millî değerlerimizi tanır, onları korumak gerektiğini öğrenirler” (MEB, 1998, s.537) amacıyla turizmin kaynaklarını koruma, tanıma ve bilinç kazanmak amaçlanmıştır. 1968 programında da yer alan “Turizmin anlamını, özellikle yurdumuz için önemini kavrar” (MEB,1998, s.538) amacına aynı şekilde 1998 programında da yer verilmiştir. Böylece iki programında hazırlanırken turizm kavramına benzer bakış açılarıyla yaklaşıldığını söylemek mümkündür.

Programının özel amaçlarında “Tarihi eserlerimizin önemini kavrayabilme, tarihi eserlerimizin önemini kavrayabilme, Anadolu’daki kültür ve uygarlığın özellikleri bilgisi, tarihi eserleri korumanın önemini kavrayabilme, yurdumuzdaki turizm bilgisi, turizmin ülke ekonomisindeki katkılarını kavrayabilme” (MEB,1998, s.549-550) maddeleriyle turizmle ilişkili özel amaçlara da yer verilmiştir. Ancak bu amaçlar 4. ve 6. sınıfların özel amaçlarında yer almaktadır. 5. ve 7. sınıfların özel amaçlarında ise turizme yönelik maddeye yer verilmemiştir. Özel amaçlarda turizme doğrudan yer almış ve turizme tarihi ve kültürel eserler odaklı bir perspektifinden yaklaşmıştır. 1998 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında konular genel konular ve alt konular başlıklarıyla ikiye ayrılmıştır. Bu iki başlık altında da turizm kavramı ilişkin kavramlara yer verilmiştir. Programın ünite, genel konular, alt konular başlıklarında turizm kavramıyla ilişkili doğrudan ve dolaylı kavramlara Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 3.

1998 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Konularında Yer Alan Turizmle İlişkili Kavramlar Tablosu

Sınıf	Ünite	Genel Konular	Alt Konular	Doğrudan Kavramlar	Dolaylı Kavramlar
4.Sınıf	“İlimizi ve bölgemizi tanıyalım”	“İlimiz ve bölgemizde ekonomik hayat”	“Turizm ve el sanatları”	Turizm, somut olmayan miras öğeleri	-
5. Sınıf	“Cumhuriyete nasıl kavuştuk”	“Türk inkılabı ve önemi”	“Millî kültür”	Millî kültür	-
6. Sınıf	“Türkiye’imiz”	“Yurdumuzda ekonomik hayat”	“Turizm”	Turizm	-

Tablo 3’te yer alan veriler incelendiğinde, 1968 programına kıyasla 1998 programında daha az turizmle ilişkili kavramlara yer verildiği belirlenmiştir. Bu durumun nedeni olarak, 1968 programının hazırlandığı dönemde ön plana çıkan ve programda da sık sık vurgulanan millî kaynaklar, millî değerler, millî kalkınma anlayışından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. 1998 programında turizme ayrı bir konu olarak yer verilmiştir. Ayrıca programda yer alan diğer konularda da turizme sınırlı olarak yer verildiği belirlenmiştir.

2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı

Davranışçı yaklaşımından yapılandırmacı yaklaşımına geçişle birlikte, öğretim programlarında değişim zorunlu hâle gelmiştir. Böylece 2005 yılında Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı hazırlanmıştır. Hazırlanan bu programda yapılan yenilikler ve değişimler beraberinde programın turizme yaklaşımını da etkilemiştir. 2005 Programını turizm açısından incelediğimizde, turizme yönelik doğrudan ya da dolaylı bir amaca rastlanmamıştır. Ancak programa eklenen değer, beceri, kavram ve kazanımlar bölümlerinde turizm ve turizmle ilişkileri unsurlara rastlanmıştır. Programın kavramlarında “kültür, kültürel öge, doğal ortam, millî kültür, ortak miras, turizm, ekonomik faaliyet, gelenek” ve programın değerlerinde “hoşgörü, misafirperverlik” gibi turizmle ilişkili unsurlar yer almaktadır. “Kültür ve Miras, Küresel Bağlantılar, Zaman, Süreklilik ve Değişim” öğrenme alanlarında da turizm ve turizmle ilişkili kavramlar yer almaktadır (MEB, 2005a; MEB 2005b). “Kültür ve Miras” öğrenme alanında “...Yakın çevresinden hareketle Türkiye’deki tarihî mekânları,

nesneleri ve yapıtları tanır. Çevresindeki sanat ve kültür eserlerini tanıyarak onları koruması gerektiğini kabul eder. Çevresindeki diğer kültürleri öğrenmeye yönelik etkinliklerde bulunur...” (MEB, 2005a) açıklaması yapılarak millî bilinç, farkındalık ve turizm faaliyetlerine öğrencileri teşvik etmek amaçlanmıştır. Programın kazanımların turizmle ilişkisine ise Tablo 4’te yer verilmiştir.

Tablo 4.

2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Kazanımlarında Yer Alan Turizmle İlişkili Kavramlar Tablosu

Sınıf	Öğrenme Alanı	Ünite	Kazanım	Doğrudan Kavramlar	Dolaylı Kavramlar
4.Sınıf	“Kültür ve miras”	“Geçmişimi öğreniyorum”	“Ailesi ve çevresindeki millî kültürü yansıtan öğeleri fark eder.”		Millî kültür
			“Tarihte Türklerin yaygın olarak oynadığı oyunlardan günümüzde de devam edenlere örnek verir.”	Somut olmayan miras öğeleri	-
			“Kültür öğelerinin geçmişten bugüne değişerek taşındığına ilişkin yakın çevresinden kanıtlar gösterir.”	Kültürel öge	-
4.Sınıf	“Küresel bağlantılar”	“Uzaktaki arkadaşlarım”	“Dünya üzerinde çeşitli ülkeler olduğunu fark eder.”		Kültürel etkileşim
			“Toplumlar arasında ortak kutlanan özel günlere örnekler verir.”		Kültürel etkileşim
5.Sınıf	“Kültür ve miras”	“Adım adım Türkiye”	“Çevresindeki ve ülkemizin çeşitli yerlerindeki doğal varlıklar ile tarihi mekânları, nesneleri ve yapıtları tanır.”	Somut olmayan miras öğeleri, somut kalıntı (antik kent, müze, tarihi yapı, anıt, vb.)	-
			“Ülkemizin çeşitli yerlerindeki kültürel özelliklere örnekler verir.”	Kültürel öge	Kültürel etkileşim
		“Ülkemizin çeşitli yerleri ile kendi çevresinin kültürel özelliklerini benzerlikler ve farklılıklar açısından karşılaştırır.”	Kültürel öge	Kültürel etkileşim	
	“Kültür ve miras”	“Adım adım Türkiye”	“Kültürel öğelerin, insanların bir arada yaşamasındaki önemini açıklar.”	Kültürel öge	-
5.Sınıf	“Küresel bağlantılar”	“Hepimizin dünyası”	“Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.”	Ortak miras öğeleri	-
			“Ortak mirasın tanınmasında turizmin yerini fark eder.”	Ortak miras ögesi, turizm	-
			“Turizmin uluslararası ilişkilerdeki yeri konusunda bakış açısı geliştirir.”	Turizm	Ülkelerarası ilişkiler
6. Sınıf	“Kültür ve miras”	“İpek yolunda Türkler”	“İpek yolunun toplumlar arası siyasal, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü fark eder.”		Kültürel etkileşim
			“Örnek incelemeler yoluyla kutlama ve törenlerimizdeki uygulamaların kültürümüzü oluşturan unsurlarla ilişkisini değişim ve süreklilik açısından değerlendirir.”	Kültürel özellikler, somut olmayan miras öğeleri	-
			“Orta Asya ilk Türk devletleri ve Türk İslam devletlerinin Türk kültür, sanat ve estetik anlayışına katkılarını kanıtlar gösterir.”		Kültür, sanat ve estetik
6. Sınıf	“Küresel bağlantılar”	“Ülkemiz ve Dünya”	“Uluslararası kültür, sanat, fuar ve spor etkinliklerinin toplumlar arası etkileşimdeki rolünü değerlendirir.”	Etkinlikler (kültür, sanat, spor, fuar vb.)	Kültürel etkileşim
			“Örnek incelemeler yoluyla tarih öncesindeki ilk yerleşmelerden günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur.”	Somut kalıntı (antik kent, müze, tarihi yapı, anıt, vb.)	-
	“İnsanlar, yerler ve çevreler”	“Yeryüzünde yaşam”	“Anadolu ve Mezopotamya’da yaşamış ilk uygarlıkların yerleşme ve ekonomik faaliyetleri ile sosyal yapıları arasındaki etkileşimi fark eder.”	Ekonomik faaliyet	Kültürel etkileşim
7. Sınıf	“Kültür ve miras”	“Türk tarihine yolculuk”	“Şehir incelemesi yoluyla, Türk kültür, sanat ve estetik anlayışındaki değişim ve sürekliliğe ilişkin kanıtlar gösterir.”		Kültür, sanat ve estetik
			“Osmanlı- Avrupa ilişkileri”		Kültür, sanat ve

		çerçevesinde kültür, sanat ve estetik anlayışındaki etkileşimi fark eder.”	estetik
		“Seyahatnamelerden hareketle Türk kültürüne ait unsurları örneklendirir.”	Seyahatname, gezi yazısı vb.
“Küresel bağlantılar”	“Ülkelerarası köprüler”	“Düşünce, sanat ve edebiyat ürünlerinin, doğal varlıkların ve tarihi çevrelerin ortak miras ögesi olarak yaşatılmasında insanlığın sorumluluğunun farkına varır.”	Kültür Kültürel etkileşim

Tablo 4’te yer alan veriler doğrultusunda, turizmle ilişkili kazanımların “Kültür ve Miras, Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Öğrenme alanlarının içerikleri gereği turizm ve turizmle ilişki kazanımların bu öğrenme alanlarında yoğunlaşmasının doğal olduğu söylenebilir. Ayrıca bu iki öğrenme alanına turizmin entegre edildiğini söylemek de mümkündür.

Kazanımlarda genellikle turizme somut kalıntı, tarihi eser ve kültür öğeler boyutuyla daha fazla yer verilirken turizmin kültürel etkileşim, ülkelerarası ilişkiler boyutu da göz ardı edilmemiştir. Bu durum özellikle programın hazırlandığı dönemde dünyayı etkisi altına alan küreselleşmenin bir yansıması olarak görülebilir.

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı

Mevcut öğretim programlarını çağın yenilik ve gelişmelerine ayak uydurabilmelerini sağlamak, öğrenme ve öğretme teori ve yaklaşımlarındaki gelişmeleri esas almak ve toplumun ve bireyin ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir biçimde yenilemek amacıyla 2017 yılında Sosyal Bilgiler Dersi Taslak Programı oluşturulmuştur (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2017, s.4). Bu taslak programda yapılan ufak değişiklikler sonucunda ise 2018 yılında Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı olarak kabul edilmiştir.

2018 programını turizm açısından incelediğimizde, programın genel amaçlarında turizmle herhangi bir amacın olmadığı belirlenmiştir. Ancak programın özel amaçlarının 4. maddesinde ise “Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul etmeleri” (MEB, 2018, s.8) şeklinde kültürel miras odaklı turizmle ilişkili bir amaca yer verilmiştir. Programda “Kültür ve Miras, Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında turizmle ilişkili unsurların yoğun olarak yer aldığı belirlenmiştir. Bu doğrultuda, kültür ve miras öğrenme alanının amaçlarında “...Türk kültürünü oluşturan temel öğelerden hareketle kültürün korunması ve geliştirilmesini sağlayacak bir millî bilincin oluşturulmasını amaçlamaktadır...” şeklinde millî kültür ve milli bilinç vurgusuyla birlikte turizme yönelik dolaylı bir amaç yer almaktadır. Bu amaçlar programın kazanımlarına da yansımıştır. Turizmle ilişkili kazanımlara Tablo 5’te yer verilmiştir.

Tablo 5.
2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Kazanımlarında Yer Alan Turizmle İlişkili Kavramlar Tablosu

Sınıf	Öğrenme Alanı	Kazanım	Doğrudan Kavramlar	Dolaylı Kavramlar
	“Kültür ve miras”	“Ailesi ve çevresindeki millî kültürü yansıtan öğeleri araştırarak örnekler verir.”		Millî kültür
4.Sınıf	“Küresel bağlantılar”	“Dünya üzerindeki çeşitli ülkeleri tanıtır.”		Kültürel etkileşim
		“Türkiye’nin komşuları ve diğer Türk cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini kavrar.”		Ülkelerarası ilişkiler
		“Farklı ülkelere ait kültürel unsurlarla ülkemizin sahip olduğu kültürel unsurları karşılaştırır.”	Kültürel öge	-
		“Farklı kültürlerle saygı gösterir.”		Kültürel etkileşim
5.Sınıf	“Kültür ve miras”	“Somut kalıntılardan yola çıkarak Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının insanlık tarihine önemli katkıları fark eder.”	Somut kalıntı (arkeolojik kazı alanı, müze, savaş alanı vb.)	-
		“Çevresindeki doğal varlıklar ile tarihî mekânları,	Doğal güzellik,	-

	nesneleri ve eserleri tanıtır.”	somut kalıntı (arkeolojik kazı alanı, müze, savaş alanı vb.)		
	“Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleri ile yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler.”	Kültürel öge, kültürel özellikler	-	
	“Kültürel öğelerin, insanların bir arada yaşamasındaki rolünü analiz eder.”	Kültürel öge	-	
	“Günlük yaşamdaki kültürel unsurların tarihî gelişimini değerlendirir.”	Kültürel öge	-	
“Küresel bağlantılar”	“Yaşadığı yer ve çevresinin ülkemiz ile diğer ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerdeki rolünü araştırır.”	Ekonomik faaliyet	-	
	“Turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemini açıklar.”	Turizm	Ülkelerarası ilişkiler	
	“Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.”	Ortak miras ögesi, kültürel miras	Kültürel etkileşim	
“İnsanlar, yerler ve çevreler”	“Yaşadığı çevrede görülen iklimin, insan faaliyetlerine etkisini, günlük yaşantısından örnekler vererek açıklar.”	Ekonomik faaliyet	-	
“Üretim, dağıtım ve tüketim”	“Yaşadığı yerin ve çevresinin ekonomik faaliyetlerini analiz eder.”	Ekonomik faaliyet	-	
	“Yaşadığı yer ve çevresindeki ekonomik faaliyetlere bağlı olarak gelişen meslekleri tanıtır.”	Ekonomik faaliyet	-	
	“Çevresindeki ekonomik faaliyetlerin, insanların sosyal hayatlarına etkisini analiz eder.”	Ekonomik faaliyet	-	
6.Sınıf	“Kültür ve miras”	“Orta Asya’da kurulan ilk Türk devletlerinin coğrafi, siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur.”	Kültürel öge, kültürel özellikler	-
		“Tarihî ticaret yollarının toplumlar arası siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü açıklar.”	Somut kalıntı (antik kent, müze, tarihi yapı, anıt vb.)	Kültürel etkileşim
7. Sınıf	“Kültür ve miras”	“Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına örnekler verir.”	Kültürel miras, sanat ve kültür eserleri	-

Tablo 5 incelendiğinde, turizmle ilgili olarak “Turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemini açıklar” (MEB,2018, s.18) şeklinde doğrudan bir tane kazanımın olduğu belirlenmiştir. Bu kazanımda turizmin ne olduğu, önemi ve boyutlarına odaklanmaktan ziyade turizm kavramına uluslararası ilişkilerdeki önemi düzeyinde yaklaşmıştır. Programda turizmle ilgili olarak dolaylı olarak ve sınırlı bir şekilde yer verilmiştir. Turizmin ülkeler için öneminin arttığı ve turizm farkındalığının geliştiği bir dönem için turizme yönelik kazanımların yetersiz olduğunu belirtmek mümkündür. Ayrıca 2018 programında turizme ilişkin daha çok kültür öğeleri, somut kalıntı ve ekonomik faaliyet şeklinde yaklaşıldığı belirlenmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada, tarihsel süreçte yer alan sosyal bilgiler dersi öğretim programlarını turizm kavramı açısından incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen araştırmada, tarihsel süreç içerisinde sosyal bilgiler programında turizme verilen önemin giderek azaldığı belirlenmiştir. Bu durum, 1980 sonrası turizmin ülke ekonomisindeki öneminin anlaşılması, turizmin kültürünü sağlama çalışmaları, turizm faaliyetlerini artırma ve turizm eğitimi kavramının ortaya çıkması gibi gelişmelerin öğretim programlarına yansımadağı belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında, turizmin en fazla yer verildiği öğretim programının 1968 İlkokul Programı (Sosyal Bilgiler Dersi Programı) olduğu belirlenmiştir. Bu programda turizmle ilgili olarak

doğrudan amaçlara yer verilmekle birlikte tek başına bir konu olarak yer almıştır. Programda turizm ve unsurları ekonomik, kültürel, tarihsel bağlamda bir bütün olarak ele alınmıştır. Program, turizm ve önemine ilişkin bilgi sağlamak, açıklamak, bilinç ve farkındalık kazandırmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda 1968 programının turizm kavramı ve sosyal bilgiler dersi arasındaki ilişkiye önem verdiği, sosyal bilgiler dersi ve turizm kavramının entegrasyonunu amaçladığı belirlenmiştir.

1998 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının da turizm kavramı açısından 1968 Programıyla benzer bir perspektifle hazırlandığı belirlenmiştir. Ancak 1998 Programında turizm daha çok tarihsel öge ve kültürel miras yönüyle ön plana çıkarılmıştır. Bu açıdan turizmin kompleks yapısının programa az yansıtıldığı belirtilmiştir.

2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programıyla birlikte, turizm kavramı ayrı bir konu olarak yer verilmemeye başlanmıştır. Turizme bir öğrenme alanı içerisine entegre edilerek dolaylı olarak yer vermeye başlanmıştır. Programın hazırlandığı yıllarda turizm faaliyetlerinin çeşitlenmesi, bu faaliyetlerin iyileştirilmesi, ülkeye gelen turist sayısında artış yaşanması gibi gelişmelerinde etkisiyle, turizmin ülkelerarası ilişkiler ve kültürel aktarım sağlaması yönünün de programa da yansıtıldığı belirlenmiştir. Ancak bu tür gelişmelerin yaşandığı ve turizmin ekonomiye önemli oranda katkı sağladığı bir dönemde öğretim programında turizmin öğrenme alanı veya ünite bazında yer almasının daha uygun olacağı düşünülmektedir.

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı turizm kavramına en az yer verilen sosyal bilgiler programı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Turizm kavramının öneminin giderek arttığı, ülkeler için vazgeçilmez bir ekonomik unsur olduğunun anlaşıldığı bir dönemde bu önemin sosyal bilgiler programlarında yer almaması ve turizm kavramına daha az yer vermeye başladığı belirlenmiştir. Ayrıca programda turizm kavramı ve turizmin kompleks yapısı tam olarak yansıtılamamıştır. Turizmin gelişmesi ve turizm kültürünü oluşturmada eğitimin önemli bir unsur olduğunun fark edilmesine karşın sosyal bilgiler öğretim programlarına bu gelişmelerin yansımadağı belirlenmiştir.

Sosyal bilgiler dersi öğretim programının turizm bakımından daha güçlü olabilmesi ve öğrencilerin turizm ve ilgili kavramları daha iyi algılayabilmeleri için bazı öneriler sunulmuştur:

- Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın öğretim programları güncellenirken sosyal bilgiler dersi gibi çok disiplinli programların oluşturulmasında hemen her disiplinin temsilcisi olması ya da en azından sosyal bilgiler konularında çalışan akademisyenlerden ilgili disiplinlere yönelik araştırmaları bulunanları davet etmesi ve iş birliği yapması önerilir.
- Üniversitelerde görev yapan akademisyenlerin ve lisansüstü eğitime devam eden öğretmenlerin sosyal bilgiler dersi öğretim programının eksikliklerini tamamlayıcı tez ve araştırmalarla sürece destek olması önerilmektedir.
- Eğitim ile ilgili sivil toplum kuruluşlarının (sendika, vakıf, dernek vb.) sosyal bilgiler dersi öğretim programı başta olmak üzere tüm derslerin öğretim programlarına ilişkin destekleyici araştırmaları yapmaları önerilmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu makaleye birinci yazarın %50, ikinci yazarın %50 oranında katkısı vardır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada çıkar çatışması teşkil edebilecek bir durum yoktur.

Kaynaklar

Ablak, S., Dikmenli, Y. ve Çetin, T. (2014). Üniversite öğrencilerinin Kırşehir'in tarihi ve kültürel turizm değerlerine yönelik farkındalıkları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7(2), 171-186.

- Aksoy, B., Karakuş, U. ve Çetin, T. (2013). İlköğretim öğrencilerinin turizm, turizmin sosyo-kültürel ve ekonomik etkilerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *EKEV Akademi Dergisi* 17 (54), 45-58.
- Altay, T. ve Aydın, F. (2020). Yerel halkın turizme yaklaşımı: Safranbolu örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, 75, 81-94. <https://doi.org/10.17211/tcd.714040>
- Çetin, T. (2010). Cumalıkızık köyünde kültürel miras ve turizm algısı. *Millî Folklor*, 87, 181-190.
- Çetin, T. ve Gürgil, F. (2014). Üniversite öğrencilerinin Bartın'ın doğal ve kültürel turizm değerlerine yönelik farkındalıkları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (4), 255-274.
- Çetin, T. ve Önger, S. (2017). Ortaokul öğrencilerinin inanç turizmi ve hoşgörü algısı. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 70-84.
- Çetin, T., Karakuş, U ve Aksoy, B. (2012). Yabancı uyruklu öğrencilerin turizm ve Türkiye'nin turizm değerlerine ilişkin algıları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3), 180-196.
- Demirkaya, H. ve Çetin, T. (2010). Residents' perceptions on the social and cultural impacts of tourism in Alanya (Antalya-Turkey). *EKEV Akademi Dergisi*, 14, 42, 383-392.
- Deveci, B., Türkmen, S. ve Avcıkurt, C. (2013). Kırsal turizm ile gastronomi turizmi ilişkisi: Bigadiç örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3(2), 29-34.
- Doğanay, H. ve Zaman, S. (2021). *Türkiye turizm coğrafyası* (7. baskı). Ankara: Pegem.
- Evliyaoğlu, S. (1994). *Türkiye turizm coğrafyası ve Türkiye coğrafyasının ana hatları*. Ankara: 72TDFO.
- Fidgeon, P. R. (2010). Tourism education and curriculum design: A time for consolidation and review. *Tourism Management*, 31(6), 699-723. doi: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2010.05.019>
- Geçgin, E. ve Korucuk, M. (2017). Turizm ile ilgili genel kavramlar. M. Kılıçbey (Ed.). *Genel Turizm içinde* (s.s. 1-21). Ankara: Gazi.
- Gülüm, K. ve Artvinli, E. (2010). Turizm coğrafyası dersinin coğrafi algıya etkisi: Deneysel bir çalışma. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 22, 439-453.
- Gürel, D. ve Çetin, T. (2020). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının somut olmayan kültürel mirasa yönelik tutum ve farkındalıklarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(4), 2190-2205. doi: 10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.20.10.1432
- Gürgil, F., Çetin, T. ve Yılmaz -Akkaya, M. (2017). Views of prospective teachers of social studies on world heritage. R. Efe, R. Penkova, J.A. Wendt, K.T. Saparov, J.G. Berdenov (Ed.), *Developments in social sciences* in (pp. 107-120). Sofia, Bulgaria: Kliment Ohridski University Press.
- İnce, Z. ve Sağdıç, M. (2021). Ortaöğretim öğrencilerinin coğrafya dersindeki turizm konuları hakkındaki görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(116), 34-55. doi: 10.29228/asos.49882

- Karadeniz, C.B. (2004). İlköğretim bölümü öğrencilerinin turizme bakışı ve turizmi değerlendirmesi (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 37-52
- Karakuş, U., Çepni, O. ve Kılcan, B. (2011). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin turizme yönelik görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Safranbolu’da nicel bir çalışma). *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(4), 85-95.
- Kazoğlu, İ. H. ve Şahin, B. (2021). Turizm eğitiminde aktif öğrenme ve web tabanlı uzaktan eğitim: müfredatlar üzerine bir inceleme, *International Journal of Contemporary Tourism Research*, 5(1), 53-68, doi: 10.30625/ijctr.785306
- Koçak, K. (2001). 1998 İlköğretim Okulu sosyal bilgiler programı genel amaçlarının (gerçekleşebilirliği) değerlendirmesi (Alan araştırması-Kastamonu örneği). *Türk Dünyası Araştırmaları*, 130, 71-96.
- Maggi, R. and Padurean, L. (2009). Higher tourism education in English—where and why? *Tourism Review*, 64 (1), 48-58. <https://doi.org/10.1108/16605370910948858>
- Millî Eğitim Bakanlığı (1968). *İlkokul programı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Millî Eğitim Bakanlığı (1998). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı. *Tebliğler Dergisi*, 61(2487), 531-568.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2005a). *Sosyal bilgiler dersi ilköğretim 4. ve 5. sınıf programı*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2005b). *Sosyal bilgiler dersi ilköğretim 6. ve 7. sınıf programı*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4,5 6 ve 7. sınıflar)*. Erişim Adresi: <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%200.pdf>
- Özder, A., Kaya, H. ve Ünlü, M. (2012). Ortaöğretim öğrencilerinin “turizm” kavramı ile ilgili geliştirdikleri metaforların analiz örneği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 25, 18-31.
- Sarı, F. (2007). *Türkiye'deki turizm eğitiminin turizm sektöründeki istihdama etkisi ve Anadolu otelcilik ve turizm meslek liseleri üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sönmez, Ö. F. ve Kılıçoğlu, G. (2016). Değerlendirme boyutu ile sosyal bilgiler programları (1924-2005). *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 36-49.
- Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (2017). *Müfredatta yenileme ve değişiklik çalışmalarımız üzerine*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Toprak, L. (2015). Mardin’de halkın turizm algısı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(54), 201-218.
- Uluslan, Y. ve Batman, O. (2010). Alternatif turizm çeşitlerinin Konya turizmine etkisi üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 243-260.
- United Nation World Tourism Organization, (2021) *Glossary of tourism terms*. 03.09.2021 tarihinde <https://www.unwto.org> adresinden erişildi.

Ustaoglu, A., Çetin, T. ve Karakuş. U. (2013). The metaphor conception of tourism concept of the 7th year students. O. Strelouva- İ. Hristov-K. Mortan-P. Peeva- R. Sam- N. Sam-E. Galay-E. Atasoy (Ed.) *the science and education at the beginning of the 21st century in Turkey* in (pp. 20-33) Sofia, Bulgaria: St. Kliment Ohridski University Press.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemi* (10.baskı). Ankara: Seçkin.

Yıldız, Z. (2011). Turizmin sektörünün gelişimi ve istihdam üzerindeki etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3(5), 54-71.

Extended Abstract

Introduction

Tourism refers to activities that aim to travel to a specific destination within a specific period, outside of people's usual environment, and as a result of this visit, tourists spend money, and businesses in the visited location earn money (United Nation World Tourism Organization, 2021). The acceleration of tourism activities with the effect of changing and improving conditions in the post-World War I period has led to much discussion on the subject of tourism. In light of these developments, the importance of tourism in Turkey was recognized, and it was enacted for the first time between 1934 and 1943. However, tourism started to be evaluated as a sector when it was included in the First Five Year Plan dated 1963-67. The serious development of tourism as a sector began in 1982. During this period, the incentive law was enacted to increase participation in the tourism sector (Doğanay and Zaman, 2021).

Tourism has many aspects; especially social, cultural, and economic (Çetin, 2010). The fact that tourism has a complex and multi-component structure has allowed tourism to take place in education. Tourism has taken its place in education in this context, with the concerns of both training the personnel required by the tourism sector and creating a tourism culture. The fact that tourism is fed by many sciences, such as economy, business, law, psychology, sociology, medicine, education, and political sciences, has provided a direct relation between social studies and tourism (Karadeniz, 2004; Karakuş, Çepni and Kılcan, 2011; Geçgin and Korucuk, 2017; Gürel and Çetin, 2020; İnce and Sağdıç, 2021). When the relevant literature is examined, it has been determined that tourism education and training studies are generally conducted in tourism vocational schools and tourism and hotel management high schools. It could be noted that studies on teaching the concept of tourism are limited. No research in the literature examines the development of tourism in the social studies curriculum. Therefore, the aim of this research is to examine the social studies curriculum in terms of tourism. For this purpose, an answer to the question of what the place of tourism in the social studies course curriculum is was sought in the research.

Method

In the present study, the document analysis technique, one of the qualitative research methods, was employed. Within the scope of this method, the 1968 Primary School Curriculum (Social Studies Curriculum), 1998 Social Studies Curriculum, 2005 Social Studies Curriculum, and 2018 Social Studies Curriculum, prepared by the Ministry of National Education, consist of the research material. The data obtained from the research materials were analyzed using the descriptive analysis technique. Before the research, concepts related to tourism were evaluated under the headings of direct concepts and indirect concepts within the scope of this analysis. Some tourism-related concepts were added to the content during the research process. The research was carried out by supporting the data obtained through direct quotations from the study materials.

Findings

The findings for the four sub-problems identified in accordance with the aim of the research are stated below.

- In line with the first sub-problem of the research, tourism was included both directly and indirectly in the 1968 Primary School Curriculum (Social Studies), both in the goals of Turkish National Education and the goals of the primary school curriculum. It could be noted that the goals of the curriculum are to introduce tourism to students, to adopt its importance, to raise consciousness, and to raise awareness about the elements of tourism. In this regard, it has been observed that tourism is included as a subject in social studies as well as integrated into other subjects.
- Tourism was directly included in the specific goals of the 1998 Social Studies Curriculum, and tourism was approached from a perspective focused on historical and cultural artifacts, in

accordance with the second sub-problem of the research. Tourism-related subjects were included in the Social Studies curriculum in 1998. It was found that the 1998 Primary School Curriculum included less tourism than the 1968 Primary School Curriculum (Social Studies).

- In accordance with the third sub-problem of the research, no direct or indirect goal for tourism was found in the 2005 Social Studies Curriculum. However, elements of tourism and related to tourism were found in the values, skills, concepts, and achievements added to the curriculum. It has been found that the majority of the achievements related to tourism are concentrated in the field of Culture and Heritage learning.
- Within the scope of the fourth sub-problem of the research, it has been determined that there is no purpose for tourism in the general goals of the curriculum in the 2018 Social Studies Curriculum. Tourism-related elements have been identified as being heavily involved in the Culture and Heritage and Global Connections learning areas in the curriculum. Tourism could be said to have been included in the 2005 Curriculum in an indirect and limited way.

Conclusion, Evaluation and Recommendations

In conclusion, it was found that tourism has been given less place in the social studies curriculum in the historical process. It was determined that developments such as understanding the importance of tourism in the country's economy after 1980, efforts to create tourism culture, increased tourism activities, and the emergence of the concept of tourism education are inadequately reflected in the curriculum.

Within the scope of the research, it has been determined that the curriculum in which tourism took place the most was the 1968 Primary School Curriculum (Social Studies Curriculum). Although tourism-related goals are included in this program, it has been included as a stand-alone subject.

It has been found that the 1998 Social Studies Curriculum was prepared with a similar perspective to the 1968 Curriculum in terms of tourism. However, in the 1998 Curriculum, tourism was highlighted in historical elements and cultural heritage aspects.

After the 2005 Social Studies Curriculum, tourism was not included as a stand-alone subject. Tourism has started to be included indirectly by integrating it into a learning area.

It has been concluded that the 2018 Social Studies Curriculum is the curriculum in which tourism is least given place. Despite the increasing importance of tourism, it is quite remarkable that it is given place decreasingly in social studies curricula. Furthermore, tourism and its complex structure could not be fully reflected in the curriculum.

Some recommendations are given to make the Social Studies Curriculum more comprehensive in terms of tourism and to help students better understand tourism and related concepts:

- It is recommended that the Board of Education and Discipline serve as the representative of almost every discipline in the development of multidisciplinary programs such as social studies while updating the curriculum, or at least invite and collaborate with academics working on social studies who have research in the relevant disciplines.
- It is recommended that academicians working at universities and teachers who continue their graduate education should support the process with a thesis and research that complement the deficiencies of the social studies curriculum.
- It is recommended that non-governmental educational organizations (unions, foundations, associations, etc.) conduct supportive research on the curriculum of all courses, especially the social studies curriculum.

Yerel- Ulusal ve Uluslararası Medya Arasındaki Benzeşmeler

Mehmet ÖZDEMİR
Ankara Üniversitesi
mehmetozdemir@ankara.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-9213-1926

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1125382

Geliş Tarihi: 02.06.2022

Revize Tarihi: 13.10.2022

Kabul Tarihi: 21.10.2022

Atıf Bilgisi

Özdemir, M. (2022). Yerel-ulusal ve uluslararası medya arasındaki benzeşmeler. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 940-957.

ÖZ

Kitle iletişim araçlarının en önemli görevleri arasında; haber ve bilgi verme, kamuoyu oluşturma, denetim-eleştiri, eğitim ve eğlence yer almaktadır. Kitle iletişim araçları, bünyesinde bulundurduğu görsel ve işitsel araçlar sayesinde topluma haber ve bilgi vermenin yanında toplumu yönlendirme ve yönetme anlamında da önemli bir görev üstlenmiştir. Kitle iletişim araçları bu görevlerini; uluslararası medya, yaygın medya ve yerel medya aracılığı ile gerçekleştirebilmektedir. Tarihsel süreç içerisinde yerel medya, ulusal medyanın, ulusal medya da uluslararası medyanın gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Tarihsel süreç içinde ulusal medyanın gelişimine ve içeriğine renk katan yerel medya artık daha çok kendi varlığını sürdürülebilmek çabası içerisinde bulunmaktadır. Bir dönem Türkiye’de ulusal basın ile yarış halinde olan yerel medya günümüzde bu özelliğini kaybetmiştir. Bu çalışmada yerel, ulusal ve uluslararası medyanın yapısal ve işlevsel anlamda benzerlikleri ve bu benzerliklerin haber üretim ve dağıtım süreçlerini nasıl etkilediği tartışılmakla birlikte medyanın sahiplik yapısı, istihdam, ücret politikası, tiraj kaygısı, çalışanların eğitim durumu ve medya siyaset ilişkisi gibi benzerlikler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yaygın medya, yerel medya, tekelleşme, istihdam, benzeşmeler.

Structural and Functional Similarity Between Local- National And International Media

ABSTRACT

Reporting and informing, molding public opinion, supervision and criticism, as well as education and entertainment, take place among the most important tasks of the mass media. Mass media, thanks to the audio and visual tools it has in its structure, has taken on an important task in terms of directing and managing society, as well as providing news and information to society. The mass media can perform these tasks through international media, mainstream media and local media. Throughout history, local media has played an essential role in the development of national media, and national media has played an important role in the development of international media. It seems that the local media in Turkey, which once competed with the Istanbul press or even left it behind, has lost this functionality today. The local media, which has added color to the development and content of the national media in the historical process, is now mostly in efforts to maintain its own existence. In this study, structural and functional similarities of local, national and international media and how these similarities affect the news production and distribution processes are discussed, as well as similarities such as media ownership structure, employment, wage policy, circulation concern, education status of employees and media-politics relationship.

Keywords: Widespread media, local media, monopolization, employment, analogies.

Giriş

Türkiye’de basının medyaya dönüşmesinde gazete binalarının değişiminden tutun holding gazeteciliğine geçişe kadar birçok faktör etkili olmuştur. Günümüzde gazeteler artık Babıali’de matbaa düzeyinde küçük işletmelerde değil Levent’te plazalarda çalışmalarına devam etmektedir. Yani gazetecilik her geçen gün daha da ticarileşmiştir. Medya kamu yararına haber verme anlayışından uzaklaşarak daha çok ticari ilişkilerini önemsemeye başlamıştır. Temel görevi haber ve bilgi vermek olan medya, ticarileşmesiyle birlikte zaman içerisinde haberlerini kamu yararından uzaklaştırarak daha çok eğlenceyle sunmayı tercih etmiştir.

Günümüzde medya, televizyonları, gazeteleri, internet siteleri, sosyal medya ağları, radyoları, reklam pazarlama birimleri ve dağıtım kanalları ile her geçen gün büyüyerek bir endüstri halini almıştır. Bu değişim ve gelişim medyayı bir meta üreticisi konumuna getirerek medyanın kapitalist

üretim ilişkilerinden soyutlanmasına izin vermemektedir. Büyüyük bir meta üreticisi konumuna gelen medya endüstrileri, medyayı kapitalist üretim ilişkilerinden soyutlamamıza engel olmaktadır. Medya sadece bilgiyi dağıtan bir sistematik yapı değildir, medya aynı zamanda içerik üreticisidir. Sosyolojik, ekonomik, siyasi, kültürel vb. olaylar medya aracılığıyla sunulmaktadır. Her ne kadar medya kendisini tarafsız ve ideolojiden bağımsız bir konumda tutsa da medyanın ideolojik bir yapısı olduğu herkes tarafından bilinmektedir.

Medyadaki bu değişim ve gelişim hem uluslararası medyanın hem ulusal medyanın hem de yerel medyanın yapısını ve işleyişini etkilemektedir. Uluslararası ve ulusal medyada yaşanan medya siyaset ilişkisi, tekelleşme, medyanın sahiplik yapısı, holdingleşme, istihdam ve çalışanların eğitimi gibi birçok sorun yerel medyada da benzerlikler göstermektedir.

Bu çalışmada da genel olarak medyanın sorunları üzerinde durularak, bu benzerliklerin toplum yararına mı yoksa zararına mı olduğu tartışılmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi gibi bilgiler yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli

Çalışma kapsamında araştırmanın amacına uygun olarak yerel, ulusal ve uluslararası medya arasındaki benzeşmeler ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Bu çalışma yapılırken daha önce yapılan çalışmaların yanında hem ulusal hem de uluslararası medyada en önde gelen medya gruplarının yapılarına ve yapılanma biçimlerine bakılarak resmi internet siteleri incelenerek elde edilen dokümanlar analiz edilmiştir.

Evren ve Örneklem

Çalışma kapsamında özellikle dünya medyası ve Türkiye Medyası'ndaki benzeşmeler değerlendirilmeye çalışılmıştır. Değerlendirme yapılırken dünyanın en önde gelen The News Corporation, The Walt Disney Company, ViacomCBS, Time Warner-WarnerMedia, Bertelsmann olmak üzere 5 büyük medya şirketi, Türkiye'den ise önde gelen; Albayrak, Ciner, Demirören, Doğuş, İhlas, Turkuvaz ve Türk Medya grupları olmak üzere toplam 7 büyük medya şirketi örneklem olarak seçilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmanın odak noktasında yer alan yerel, ulusal ve uluslararası medyadaki benzeşmeler ve farklılıklar değerlendirilirken literatür taraması ve ikincil araştırma verileri ele alınmıştır. Çalışma kapsamında örneklem kapsamında tutulan medya şirketlerinin resmi internet siteleri incelenerek veriler toplanmıştır. Bu verilerden elde edilen sonuçlar karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma kapsamında örneklem kapsamında tutulan medya şirketlerinin resmi internet siteleri incelenerek veriler toplanmıştır. Bu verilerden elde edilen sonuçlar karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Araştırma Etiği

Çalışmanın derleme-araştırma makale niteliğinde olması nedeniyle, etik kurul kararı gerekmemekle birlikte, çalışmada kullanılan; literatür taraması ve ikincil araştırma verilerinde yer alan kurum ve markaların itibarını zedeleyici, etik beyanlara aykırı olabilecek bir söylem kullanılmamıştır. Literatür taramasında telif hakları ve kaynak gösterme kurallarına riayet edilmiştir.

Medyanın Toplumdaki Yeri ve Tarihsel Süreçte Yapılanışı

İnsanın varoluşundan bugüne insanlar birbirleriyle iletişim kurmuş ve kurmak zorunda kalmışlardır. Bu süreç gerçekleşirken çeşitli yol, yöntem, araç ve gereçler kullanılmıştır. Kullanılan bu araç ve gereçlere kitle iletişim araçları denilmektedir. Bu araçlar birçok açıdan birbirine benzemekle birlikte farklılıklar da göstermektedir. Bu araçların bazıları yerel düzeyde, bazıları ulusal düzeyde bazıları da uluslararası düzeyde etkiye sahiptir. Medya sahipleri hedef kitlelerine göre bu kitle iletişim araçlarını tercih etmektedir. İletişim ve bilişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte bu araçların etki alanları da her geçen gün genişlemiştir. Dolayısıyla hem siyasi aktörlerin hem de işletmelerin kitle iletişim araçlarına olan ilgisi artmış ve bu araçların sahiplik yapıları hızla değişmeye başlamıştır (Tokgöz, 2015).

Basından medyaya dönüşen bu endüstrinin dönüşümünde, tekelleşme ve holdingleşme en önemli faktörler arasında yer almaktadır. 17. yüzyılın başlarından itibaren etkin bir şekilde varlığını sürdürmeye çalışan gazeteler, özellikle 19. yüzyılın ortalarında kitle gazetesi olmaya yönelmişlerdir. Herkese ulaşmayı ve herkesi haberdar etmeyi yani toplum için haber yapmayı ve dağıtmayı temel alan gazeteler, yayın politikalarında toplumun her kesimine haber vermeyi amaç edinen çeşitli değişiklikler yapmaya çalışmışlardır. Basının 19. yüzyılın başından itibaren endüstrileşmesi, var olan büyük şirketlerin daha da büyümesine olanak sağlarken küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin de yok olmasına neden olmuştur. Basın sektöründe yaşanan bu süreç önce ABD’de daha sonra da Avrupa ülkelerinde kendini göstermeye başlamıştır (Tokgöz, 2015).

Tekelleşme sadece medya sektöründe değil dünyada pek çok alanda görülmektedir. Dünyada tekellerin oluşmasında politik sorunların yanında dünya pazarında sermaye akışında yaşanan değişimler ve teknolojik gelişmelerin de oldukça etkili olduğu düşünülmektedir. Medya sektöründe yaşanan tekelleşmeler daha çok ticari tekellerden oluşmaktadır. Bu durum dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de benzer şekilde görülmektedir (Tokgöz, 2015).

ABD’de 1980’lerden itibaren başlayan basında tekelleşme olgusu, günümüzde de dünyaya yayılmıştır. Dünyada medya sektöründe egemen olan tekelleşme biçimleri arasında yatay, dikey, çapraz, şirketi satın alma, şirketlerde payların çoğunluğunu satın alarak denetim altına alma, anlaşmalar ve birleşmeler görülmektedir. Tüm bu gelişmeler medya holdinglerini ortaya çıkarmıştır. Danıştay’ın 10 Nisan 2001’de verdiği “İçtihatları Birleştirme Kurulu” kararına göre, “Holding, bir anonim ortaklığın başka bir ya da birden çok anonim ortaklığın yönetimine etken olacak biçimde pay senetlerini satın alması ve bunun sonucunda etkilerde bulunmasıdır.” Yani bu biçimde kurulan ve adına holding denilen anonim şirket, değişik alanlarda etkinlik gösteren başka şirketlerle iş birliği yaparak çalışma alanını genişletmektedir (Topuz, 2011). Bu tanımlamadan da anlaşıldığı üzere günümüz medyasındaki holdingleşme net olarak görülmektedir.

Medyanın mülkiyet yapısı ve siyasi aktörlerle ilişkisini iyi analiz edebilmek için dünya genelinden Türkiye özeline bir bakış gerekmektedir.

B. Bagdikian, “*The Media Monopoly*” eserinde medya endüstrisinde etkili olan şirketlerin sayısının her geçen gün azaldığını belirtmektedir (Bagdikian, 2009). Hem ulusal hem de uluslararası anlamda medya işletmeleri günden güne tekelleşerek holdingleşmeye dönüşmüştür. Günümüzde; AOL/Time Warner, Disney, General Electric, Viacom, Vivendi, Sony, Bertelsman, AT/T, Liberty Media, Seagram, Rupert Murdoch’s News Corporation gibi medya şirketleri etkin bir şekilde varlıklarını sürdürmektedir. (McChesney, 1999). Medyayı kontrol altında tutan büyük şirketlerin çoğunluğu ABD kökenli olmakla birlikte Batılı; İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya da bu uluslararası arenada söz sahibi olan ülkeler arasında bulunmaktadır (Özsever, 2004). Dünya medyasının tekelleşmesi ile ilgili çok önemli çalışmalar yapan Bagdikian, yaşanan bu tekelleşmelerin haber üretim ve dağıtım süreçlerinde olumsuz etkiler yarattığını belirtmektedir. Güç sahibi olan medya şirketleri, haber üretim ve dağıtımının yanında, ellerinde bulundurdukları kitle iletişim araçları vasıtasıyla toplumun eğlence anlayışından tutun ne yiyip ne gideceklerine kadar birçok konuyu kendi kontrolünde tutmak istemekte ve yönetmektedirler. Bu gücü de ellerinde bulundurmaları için sürekli söylem

geliştirmektedirler. Bu şirketlerin geliştirdiği söylem bir süre sonra toplumun da söylemi olmaktadır. Medya şirketlerinin oluşturduğu bu söylemler ya da medya şirketlerinin çizdiği bu yaşam tarzı zaman içerisinde toplumun söylemi ve yaşam tarzı haline gelmektedir. Medyanın oluşturduğu bu durum bir süre sonra tek sesli bir dünya oluşturmaktadır (Bourdieu, 2005).

Dünya medyasında yaşanan tüm bu gelişmelerden Türk medyası da etkilenmiştir. Türk medyası da tekelleşme ve holdingleşme anlamında dünya medyasındaki gelişmeleri yakından takip etmiş, çeşitli dönüşümlere uğramıştır. Türk basının başlangıcı olarak tanımlanan 1831'den itibaren devamlı bir tekelleşme eğilimi içerisinde olduğu söylenebilmektedir.

1970'li yılların sonrasında Türk basınına basın dışı sermayenin girmesiyle birlikte özellikle 1980'li yılların ortalarında Türk basınında önemli değişimler gözlemlenmektedir. Bu dönemde Türk basınındaki gazeteler aile işletmesi şeklinde varlıklarını sürdürmekteydi (Özgen, 2004). 1979 yılında Milliyet gazetesinin genel yayın yönetmeni Abdi İpekçi'nin öldürülmesiyle birlikte Milliyet'in basın dışından biri olan Aydın Doğan'a satılması, 1980'lerin ikinci yarısında Asil Nadir'in Türk basınına büyük bir yatırımla giriş yapması bu değişimin en önemli göstergeleri arasında bulunmaktadır. Basın dışı sermayenin bu sektörün içerisine girmesi medyanın yapısında ve işleyişinde önemli değişikliklere neden olmuştur.

Özellikle 1980'li yıllarda Türk basın sektöründe gazete, televizyon ve radyo gibi kitle iletişim araçlarının birleşmeye başlamaları dikkat çekmektedir. 24 Ocak 1980 kararları Türk basınının mülkiyet yapısında önemli değişimleri beraberinde getirmiştir (Adaklı, 2006).

Özetle günümüzde hem yerel hem ulusal hem de uluslararası medya tekelleşme eğilimi içerisinde bulunmaktadır. Zaman zaman bu eğilimin dışında kalmak isteseler de hem iktidarlar hem de ekonomik yapı buna müsaade etmemektedir.

Dünyada Medya Sahiplerinin Görünümü

Bilişim ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte dünyada medyanın yapısı ve işleyişinde çeşitli değişiklikler meydana gelmiştir. Tarihsel süreç içinde yaşanan en önemli değişimlerden birisi de medyanın sahiplik yapısında yaşanan gelişmelerdir. Yerel ve ulusal medyada yaşanan değişimler uluslararası medyada da görülmektedir. Daha doğrusu uluslararası medyada yaşanan bu değişimler hem yerel medyayı hem de ulusal medyayı etkilemektedir. Buradan hareketle tarihsel süreç içerisinde dünya medyasının sahiplik yapısında yaşanan gelişmelerden bahsetmenin faydalı olacağı düşünülmektedir.

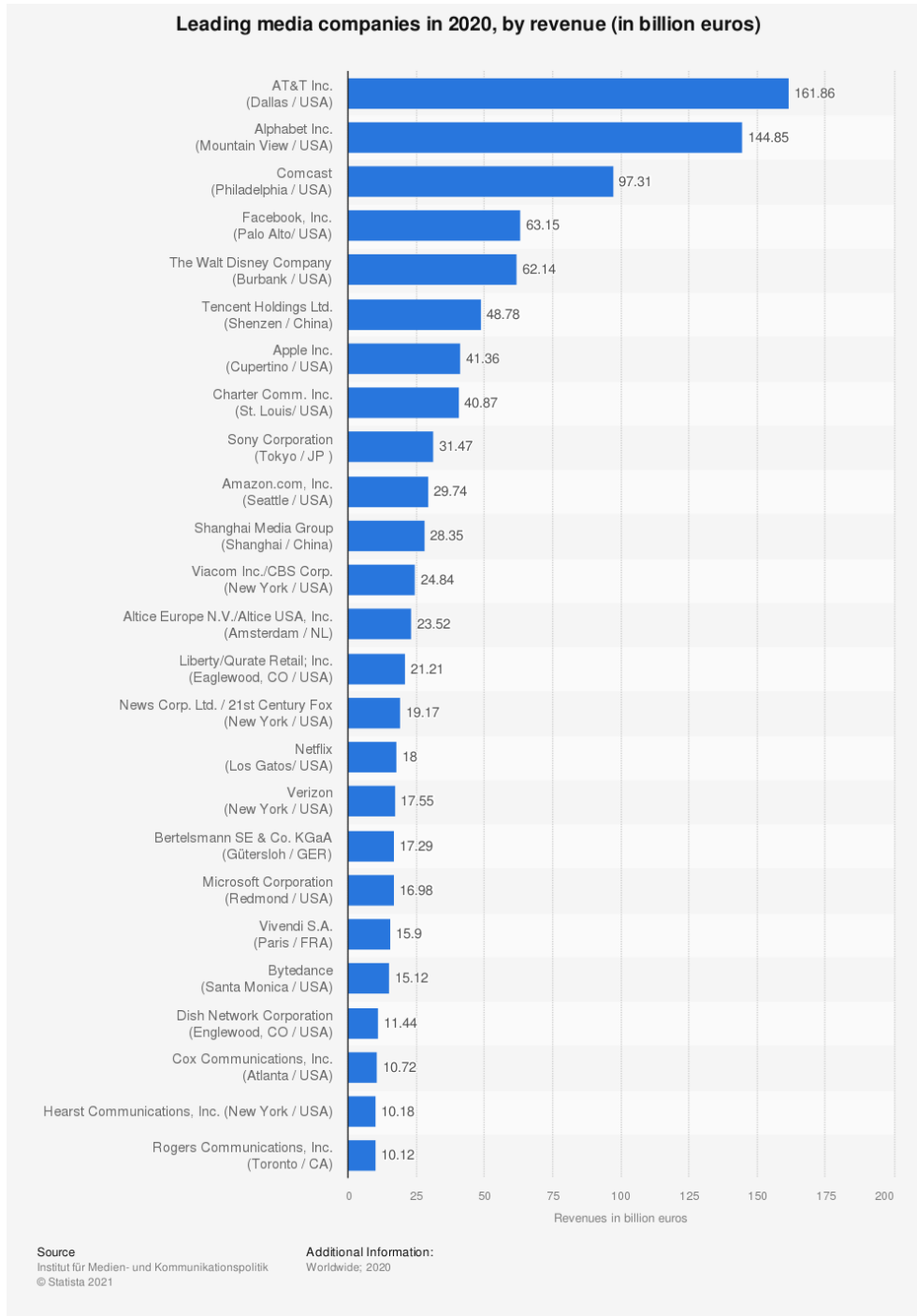
Uluslararası iletişim faaliyetlerinin yapılması bugüne özel bir durum değildir. Uluslararası anlamda posta ile yapılan iletişim süreçlerinin örnekleri Roma İmparatorluğu'nda siyasi otoriteler tarafından, Orta çağ Avrupa'sında ise siyaset ve din adamları tarafından kullanılmaktaydı. Matbaanın gelişmesiyle birlikte 15.yüzyılın sonlarında kitaplar, risaleler ve diğer materyaller dünyanın farklı yerlerine dağıtmaya başlanmıştır. Avrupa ülkelerinin dünyanın diğer bölgeleriyle ticari ilişkilerini geliştirmesiyle birlikte, geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerle olan iletişim faaliyetleri de artmıştır. 19. yüzyılda özellikle iletişim teknolojileri alanında yaşanan gelişmeler küresel iletişim faaliyetlerinin daha da artmasına olanak sağlamıştır (Thompson, 2008).

İletişimin küreselleşmesini her ne kadar 19. yüzyılın ortalarına denk getirsek de bu süreç bugünkü görünümünü 20. yüzyılda almıştır. Günümüz medyası Amerika ve Batı kontrolünde olan küresel sermayenin ve onların yerelde bağlantı kurdukları işletmelerin kontrolindedir. Medyada ticari tekelleşme olgusu özellikle 1880'lerde ABD'de başlamış ve zaman içerisinde tüm dünyaya yayılmıştır. İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya gibi Batılı ülkelerde belirgin bir şekilde görülen ticari tekelleşme olgusu bu süreç içinde hem ulusal hem de yerel medyayı etkilemiştir.

Bagdikian, 1983'te Amerikan kamuoyunu 50 kitlesel medya şirketinin, 2003'e gelindiğinde ise 50 şirket tarafından yönetilen bu medya kuruluşlarının beş adam tarafından yönetildiğini söylemektedir. Bu beş şirketi de "*Büyük Beşli*" olarak tanımlamaktadır. Bagdikian'a göre bu beş

şirket; The Warner, Disney, Murdoch'un haber şirketi News Corporation, Viacom ve Bertelsmann'dır. Bu büyük beşli karmaşık finansal ve operasyonel yapılara sahip çok uluslu şirketler olmalarına rağmen, her bir şirketin başkanının aile üyeleri ya da sahibi yönetim kurulunda bulunmaktadır. Bu şirketlerin yönetim kurullarına baktığımızda karmaşık finans ve operasyonel yapı rahatça tespit edilebilmektedir (Bagdikian, 2016).

Dünyanın önde gelen araştırma şirketlerinden biri olan statista.com'un 2020'de yayınladığı "Gelirine Göre Dünyadaki En Büyük Medya Şirketleri 2020" raporuna göre dünya medyasının ilk 10'unun içerisinde 8'inin ABD'nin mülkiyetinde ve yönetiminde olduğu görülmektedir. Dünya medyasında söz sahibi olan ve en yüksek bütçeye sahip olan 20 şirketten 17'sinin Batı merkezli olduğu da görülmektedir. Bu araştırmada görüldüğü üzere medya özellikle ABD kontrolünde tekelleşmektedir.

Şekil 1. Gelirine Göre Dünyadaki En Büyük Medya Şirketleri 2020 (Kaynak: <https://www.statista.com/statistics/272469/largest-media-companies-worldwide/>)
The News Corporation

The News Corporation, dünyanın en büyük medya gruplarından birisidir. Sahibi Rupert Murdoch'dır. Şirketin merkezi ABD'dir. Kitap yayıncılığı, gazete, dergi, plak şirketleri, radyoları, spor takımları, film stüdyoları, televizyon kanalları, kablo ve uydu, yayım dağıtım şirketleri, çok sayıda internet sitesi gibi küçük şirketlerin yanında; dünyanın önde gelen şirketlerine veri aktarımı, içerik üretimi ve medya desteği sağlayan Dow Jones işletmesi, Harper Collins Publishers işletmesi, ev alıcı ve satıcıları için oluşturulan pazar niteliğinde olan 'Realtor.com', Avustralya'nın önemli markalarını bir arada bulunduran ve bünyesinde onlarca firmanın bulunduğu 'News Corp Australia' işletmesi, "News UK" işletmesi, "FOXTEL", Emlak konusunda uzman REA Group, "New York Post", "Storyful." gibi çok sayıda işletme bulunmaktadır (<https://newscorp.com/news-corp-businesses-and-brands/>, (Erişim Tarihi: 07.02.2022)).

The Walt Disney Company

The Walt Disney Company dünyanın en büyük medya şirketlerinden birisidir. Şirket 1923 yılında Walt ve Roy Disney kardeşler tarafından animasyon stüdyosu olarak kurulmuş ve kısa bir süre sonra dünyanın en büyük stüdyolarına sahip olmuştur. Bugün American Broadcasting Company (ABC) ve ESPN (Entertainment and Sports Program-ming Network) gibi iki dev kuruluşun da sahibi olan şirketin merkezi Kaliforniya'dadır.

Şirketin bünyesinde dünyaca tanınan Walt Disney Pictures, Walt Disney Animation Studios, Pixar, Marvel Studios, Lucasfilm, 20th Century Studios, 20th Century Animation ve Searchlight Pictures'ı içeren film stüdyosu bölümü The Walt Disney Studios bulunmaktadır. Disney'nin bünyesinde medya sektörünün yanında; tatil köyleri, tema parklar, müzik eğlence, gemi hatları gibi çok sayıda farklı iş kolları bulunmaktadır. Şirket aynı zamanda ABC yaygın ağı, Disney Channel, Freeform, FX ve National Geographic, Disney+, Star+, ESPN+, Hulu ve Hotstar gibi doğrudan tüketiciye akış hizmeti sunan çok sayıda iş kolunun da sahibidir. (<https://thewaltdisneycompany.com/about/#our-businesses>, (Erişim Tarihi: 06.02.2022)).

ViacomCBS

ViacomCBS 4 Aralık 2019 tarihinde CBS Corporation ve Viacom şirketlerinin birleşmesi sonucu kurulmuştur. Şirketin merkezi New York'un Manhattan bölgesindedir. Şirket bünyesinde; CBS Entertainment Group; CBS televizyon ağı, Paramount Pictures film ve televizyon stüdyosu, çok sayıda televizyon istasyonu, farklı iş kollarında CBS markalı varlıklar, yerel ağlar, Pluto TV, MTV, Nickelodeon, BET, Comedy Central ve Showtime dahil ağlar, uluslararası ağlar, özellikle reklam destekli televizyon yayın hizmeti veren Simon&Schuster gibi yayıncı kuruluşlar bulunmaktadır.

Time Warner-WarnerMedia

Warner-Media, LLC (NYSE: TWX) haber, müzik, televizyon, film, kitap, dergi, vb. kitle iletişim araçlarını bünyesinde bulundurmaktadır. New York City merkezli şirket bünyesinde ayrıca CNN, TNT, Cartoon Network gibi televizyon kanallarının yanında en büyük film prodüksiyon ve TV yayın şirketlerinden biri olan Warner Brothers Entertainment ve TBS, Inc. AOL gibi yayın şirketleri de bulunmaktadır (<https://www.warnermedia.com/tr/brands>, (Erişim Tarihi: 07.02.2022)).

Bertelsmann

Bertelsmann, dünya çapında yaklaşık 50 ülkede faaliyet gösteren bir medya, hizmet ve eğitim şirkettir. Eğlence grubu RTL Group, ticari kitap yayıncısı Penguin Random House, müzik şirketi BMG, servis sağlayıcı Arvato, Bertelsmann Printing

Group, Bertelsmann Education Group ve uluslararası bir fon ağı olan Bertelsmann Investments'ı içermektedir.

RTL Group, 67 televizyon kanalı, on yayın hizmeti ve 38 radyo istasyonu ile yayın, içerik ve dijital alanlarda lider bir şirket durumundadır. Şirket aynı zamanda dünyanın en büyük ticari kitap yayıncısı olan Penguin Random House, 2008 yılında kurulan dünyanın dördüncü büyük müzik şirketi BMG'nin de sahibidir. Şirket bünyesinde çok sayıda baskı, doğrudan pazarlama, eğitim ve yatırım danışmanlığı gibi firmaları da bulunmaktadır (<https://www.bertelsmann.com/company/company-profile/>, (Erişim Tarihi: 08.02.2022)).

Türkiye'deki Medya Sahipliğinin Görünümü

Dünya medyasında yaşanan tekelleşme Türk medyasında da görülmektedir. Kitle iletişim araçlarının çoğunluğu tekelleşerek çok az sayıdaki medya şirketi etrafında toplanmıştır. 1990-2000'li yıllar arasında Türkiye'de televizyonculuk alanında Doğan, Bilgin, Aksoy, İhlas ve Uzan grupları bulunmaktaydı. Daha sonra televizyonculuk alanına Doğuş, Çukurova ve Park Holding girmiştir. 2013 yılına kadar Doğan, Çalık, Ciner, İhlas, Çukurova ve Doğuş Grupları televizyonculuk sektöründe etkinliğini sürdürmüştür (İlgaz Büyükbaykal, 2011). Özellikle 2013 yılından sonra Çukurova Grubunun dağılmasıyla Turkuvaz Medya ve Türk Medya Grupları piyasaya güçlü bir şekilde girmişlerdir. Turkuvaz Medya ve Türk Medya Grupları bünyesinde çok sayıda kitle iletişim aracı bulunmaktadır.

2018 yılında ise Türkiye'deki medya sahipliğini etkileyen çok önemli bir gelişme meydana gelmiştir. 2011 yılında Doğan Medya Grubu'nun Milliyet ve Vatan gazetelerini satın alarak medya sektörüne giren Demirören Grubu, 2018 yılında Doğan Medya Grubunun diğer yayın organlarını da satın alarak medya sektöründe baskın hale gelmiştir. Bu durum sonucunda Türk medyasında yıllarca söz sahibi olan, kamuoyunun yönlendirilmesi ve yönetilmesinde etkin rol oynayan Doğan Grubu tam anlamıyla medya sektöründen çekilmiştir. Bu süreç her geçen gün Demirören Grubunun medya sektöründeki etkisini artırmıştır. Yaşanan bu gelişmeler Türkiye'de medya sektörünün belirli bir grup tarafından yönetilmesine olanak sağlamıştır. Bu medya holdingleri çok sayıda basılı-görsel-işitsel medya organlarını denetimleri altına almışlardır. Bu holdingler, medya dışı farklı ticari faaliyetlerde de bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Türk medyasında etkin durumda bulunan; Ciner (Park), Çalık (Turkuvaz), Demirören, Doğuş, Albayrak, Türk Medya ve İhlas Holding'in yapısı değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Albayrak Medya Grubu

1952 yılında inşaat sektörü ile ticari hayatına başlayan Albayrak Grubu 1995 yılında yayın hayatına başlayan Yeni Şafak Gazetesini 1998 yılında bünyesine katarak medya sektöründeki yerini almıştır (<https://albayrakmedya.com/> (Erişim Tarihi: 10.01.2022)). Grup; inşaat, sanayi, savunma, ziraat, tekstil, bilgi teknolojileri, şeker üretimi, atık yönetimi, lojistik, enerji, ulaşım, kâğıt sanayi, limancılık, turizm ve medya olmak üzere birçok alanda hizmet göstermektedir (<https://www.albayrak.com.tr/> (Erişim Tarihi: 10.01.2022)).

Tablo 1

Albayrak Holding Medya Grubu

Gazete Yayıncılığı	TV Yayıncılığı	Radyo Yayıncılığı	Dergi Yayıncılığı	İnternet Yayıncılığı	Dağıtım	Reklam ve Pazarlama
Yeni Şafak Gazetesi	TVNET Tempo TV	Tvnet Radyo	Derin Tarih Lokma Nihayet Z Raporu Derin Ekonomi Cins	Piri Medya www.yenisafak.com.tr gzt.com Arkitekt Mecra Zpor Gazete Manşet	Birlikte Dağıtım	Arkitekt Reklam Piri

Gerçek Hayat GZTMZT
 Kırmızı Beyaz Jurnal.ist
 Skyroad
 Bilge Çocuk
 Bilge Minik
 Post Öykü
 Ketebe

Ciner Medya Grubu

7 Mart 1978 tarihinde "Park Grubu" ismi ile kurulan şirket 25 Aralık 2004 yılında ismini "Ciner Grubu" olarak değiştirmiştir. Grup bünyesinde; sanayi, maden, ticaret, enerji, cam, kimyasallar, denizcilik, turizm ve medya yapıları bulunmaktadır (<http://www.cinergroup.com.tr/> (Erişim Tarihi: 09.01.2022)).

Tablo 2

Ciner Holding Medya Grubu

Gazete Yayıncılığı	TV Yayıncılığı	Radyo Yayıncılığı	Dergi Yayıncılığı	İnternet Yayıncılığı	Dağıtım	Reklam ve Pazarlama
Habertürk gazetesini internete taşımıştır.	Show TV Showmax Show Türk Habertürk TV Bloomberg HT	Habertürk	Şirket bünyesinde çok sayıda dergi bulunmaktadır.	www.haberturk.com	Habertürk Matbaacılık ve Dağıtım	Ciner Yayın Holding C Yapım Filmcilik

Demirören Medya Grubu

Demirören Holding veya Demirören Grubu'nun kuruluşu 1956 yılına dayanmaktadır. Grubun, sanayi, gayrimenkul, turizm, eğitim, dijital, şans oyunları ve medya alanında faaliyetleri bulunmaktadır. Grup kendini Türkiye'nin lider, Avrupa'nın ise 4. büyük medya organizasyonu olarak tanımlamaktadır (<https://www.demiroren.com.tr/faaliyet-alanlari/medya/yazili-medya/> (Erişim Tarihi: 10.01.2022)).

Tablo3

Demirören Medya Grubu

Gazete Yayıncılığı	TV Yayıncılığı	Radyo Yayıncılığı	Haber Ajansı	Dergi Yayıncılığı	İnternet Yayıncılığı	Dağıtım
Milliyet	Kanal D	Radyo D	Demirören	Doğan	D Smart	Demirören
Hürriyet	CNN	CNN Türk	Haber	Burda	Blu TV	Printing
Posta	TÜRK	Radyo	Ajansı	Dergi	www.radyonom.com	Center
Fanatik	TEVE 2			Doğan	www.hurriyet.com.tr	Hürriyet
Hürriyet	Dream TV			Egmont	www.milliyet.com.tr	Kitap
Daily	Dream			Doğan	www.posta.com.tr	
News	Türk			Kitap	www.fanatik.com.tr	
Milliyet	D Smart				www.hurriyetdailynews.com	
Sanat	Euro D				www.gazetevatan.com	
					bigpara	
					hurriyetoto	
					hurriyettv	
					milliyettv	
					sporarena	
					uzmanpara	
					molatik	
					pembelar	

skorer

Doğuş Medya Grubu

Doğuş Holding 1951 yılında kurulmuş, grup bünyesinde; finans, otomotiv, inşaat, turizm, gayrimenkul, enerji, yeme-içme, perakende ve medya olmak üzere birçok alanda farklı iş kolları bulunmaktadır (<https://www.dogusgrubu.com.tr/> (Erişim Tarihi: 10.01.2022)).

Tablo 4

Doğuş Holding Medya Grubu

TV Yayıncılığı	Radyo Yayıncılığı	İnternet Yayıncılığı
NTV	NTV Radyo	Puhutv
Star	Kral FM	Kralwww.ntvmsnbc.com.tr
Euro Star	Kral Pop	NTVspor.net
		Pozitif

İhlas Medya Grubu

İhlas Medya Grubunun temeli 1970 yılında Türkiye Gazetesi'nin kurulması ile atılmıştır. Farklı iş kollarında faaliyette bulunan şirketler 1993 yılında bir çatı altında toplanarak holding haline dönüşmüşlerdir. Holding inşaat, gayrimenkul, pazarlama, sağlık, eğitim, lojistik ve medya olmak üzere birçok alanda faaliyet göstermektedir (<http://www.ihlas.com.tr/> (Erişim Tarihi: 09.01.2022)).

Tablo 5

İhlas Holding Medya Grubu

Gazete Yayıncılığı	TV Yayıncılığı	Radyo Yayıncılığı	Haber Ajansı	İnternet Yayıncılığı
Türkiye Gazetesi	TGRT TGRT Haber TGRT Belgesel TV	TGRT FM	İhlas Haber Ajansı	www.ihlas.com.tr www.turkiyegazetesi.com.tr www.ihla.com.tr www.tgrthaber.com.tr www.netgazete.com www.ihlassondakika.com www.mavikadin.com

Turkuvaz Medya Grubu

Turkuvaz Medya Grubu medyanın birçok kolunda faaliyet gösteren bir yapıya sahiptir. 2013 yılı aralık ayında Cemal Kalyoncu tarafından Ahmet Çalık' tan satın alınan şirket, Kalyon Grup; enerji, inşaat, ulaştırma ve medya olmak üzere birçok alanda faaliyet göstermektedir (https://tr.wikipedia.org/wiki/Turkuvaz_Medya_Grubu (Erişim Tarihi: 11.01.2022)).

Tablo 6

Turkuvaz Holding Medya Grubu

Gazete Yayıncılığı	TV Yayıncılığı	Radyo Yayıncılığı	İnternet Yayıncılığı
Sabah	ATV	Romantik Radyo	www.atv.com.tr
Takvim	ATV Avrupa	Radyo'ya devretti.)	www.ahaber.com.tr
Yeni Asır	Yeni Asır TV	Radyo City	www.atvavrupa.com.tr
Fotomaç Daily Sabah	A Haber	Radyo Turkuvaz	www.sabah.com.tr
	Minika	A Haber Radyo	www.takvim.com.tr
	Minika Çocuk	A Spor Radyo	www.yeniasir.com.tr
	Minika GO	Vav Radyo	
	A Spor	Turkuvaz Romantik	Not: Yukarıdaki önemli internet
	A2	Turkuvaz Efsane	yayınlarının dışında her radyosu ve
	A News	A News Radio	dergisi için internet yayını
	A Para		bulunmaktadır.

VAV TV

Türk Medya Grubu

Türk Medya Grubu, TMSF'nin elinde bulunan 24 Televizyonu'nun ve Star Gazetesi'nin Ethem Sancak'a satılmasıyla 2008 yılında kurulmuştur. 2009 yılında Ethem Sancak'ın elinde bulunan tüm medya organlarını Tevhit Karakaya satın almıştır. Sancak Medya Grubu olarak bilinen şirket böylece feshedilmiştir. Daha sonra TMSF tarafından Çukurova Holding'in elinde bulunan 360 Televizyonu, Akşam ve Güneş gazeteleri ile Alem FM, Lig Radyo ve dergilere el konulmuş ve Sancak Grubuna satılmıştır. Böylece Türk Medya tam anlamıyla kurulmuştur (<https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkMedya>, (Erişim Tarihi: 11.01.2022)).

Tablo 7

Türk Medya Grubu

Gazete Yayıncılığı	TV Yayıncılığı	Radyo Yayıncılığı	Dergi Yayıncılığı	İnternet Yayıncılığı
Akşam	Kanal 24	Alem FM	Alem	www.aksam.com.tr
Güneş	Kanal 360	Lig Radyo	Platin	www.gunes.com.tr
Star	TV4			www.star.com.tr www.kanal24.com.tr www.kanal360.com.tr www.alemfm.com.tr Türkmedya dijital

Yukarıda Türkiye medyasında etkin rol oynayan 7 büyük holding ile ilgili bilgi verilmiştir. Bu holdingler ile ilgili bilgi verilirken holdinglerin medya dışında yaptığı işler de ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığına göre Türkiye'de bulunan medya şirketlerinin çok farklı iş kolları bulunmaktadır. Bu farklı iş kolları ve ticarileşme faaliyetlerinin toplumun haber alma özgürlüğünü kısıtladığı düşünülmektedir.

Yerel Medya Kavramı ve Önemi

Ulusal ve uluslararası medya arasındaki benzeşme ve farklılıkları ele alırken yerel medyaya değinmemenin çalışma açısından önemli bir eksiklik olacağı düşünülmektedir. Bu sebepten dolayı kısaca yerel medya kavramı ve önemine değinilecektir. Çünkü ulusal ya da uluslararası medyada yaşanan gelişmelerin büyük bir çoğunluğu yerel medyada da yaşanmaktadır.

Yerel medya, ulusal medya kadar geniş bir kitleye hitap etmeyen, il, ilçe ve beldelerde günlük, haftalık ya da belirli aralıklarla çıkan, ait olduğu bölgenin gelişmelerini, haberlerini, sorunlarını dile getiren bir yayın kuruluşu olarak tanımlanabilmektedir (Yavuz, 2017).

Yerel medyanın Batı'daki ortaya çıkışıyla yazılı basının teşekkül etmesi aynı döneme rastlamaktadır. Başlangıçta yerel olan basın, dünyanın birçok yönden gelişmesiyle zaman içerisinde bu gelişmeleri takip ederek önce ulusal daha sonra da evrensel bir boyut kazanmıştır. Yerel medya hem doğuda hem de batıda ulusal sonrasında da uluslararası basının oluşmasında çok önemli bir role sahiptir (Dağtaş, 2000).

Yerel medya, bir toplumun gelişmişliğinin, sosyalliğinin ve en önemlisi de demokratikleşmesinin ölçütü olarak kabul edilmektedir. Bu durum yerel medyanın önemini daha da artırmıştır.

İnsanların haber alma ihtiyaçlarının temelinde, öncelikle yakın çevrelerinde meydana gelen olayları öğrenme isteği bulunmaktadır. Bu yüzden insanlar öncelikli olarak kendilerini ve ailelerini tehdit edebilecek olayları öğrenmek ve bu olaylara karşı önlem alabilmek amacıyla çevrelerinde olup bitenlerden haberdar olmak istemektedir. Çünkü bireylerin çevrelerinde olan olaylar onları daha fazla

etkilemektedir. Habere coğrafi yakınlığı önemli hale getiren durumlardan birisi de budur (Şeker, 2007).

Yerel medya bölgenin ya da o şehrin tanıtımında da çok önemli bir role sahiptir. Ulusal medyanın göremediği olayları yerel medya yakından takip ederek ulusala taşıyabilme özelliğine sahiptir. Aslında yerel medya ulusal medyanın içerik üretim mekanizmalarından birisi olarak değerlendirilebilir. Yerel medya bir taraftan toplumu haber anlamında bilgilendirirken bir taraftan da bulunduğu bölgenin tanıtımına önemli katkılar sağlamaktadır.

Halkın sesi olma görevini yerine getirmeye çalışan yerel medya, bir taraftan da demokrasiye önemli katkılar sunmaktadır. Çok seslilik, ifade özgürlüğü yönetimin halk tarafından desteklenmesi gibi konular ancak özgür bir iletişim ortamı ile sağlanabilmektedir. Yerel medya bu anlamda oldukça etkilidir. Çok seslilik, ifade özgürlüğü, özgür bir iletişim ortamı gibi durumlar ancak yerelden başlayarak ulusala ulaşabilmekte ve hayat bulmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde bireyin sosyalleşmesinde, entelektüel seviyesinin belirlenmesinde, demokrasi kültürünün yerleşmesinde, siyasi bilincinin oluşmasında, genel kültür seviyesinin belirlenmesi gibi birçok konuda yerel medya önemli bir göreve sahiptir. Batı toplumlarında yerel medyanın gelişmişliği, sosyalleşmenin ve demokratikleşmenin bir ölçütü olarak görülmektedir (Yağbasan, 2003).

Yerel- Ulusal ve Uluslararası Medyadaki Benzeşmeler

Kamuoyuna bilgi ve haber akışının sağlanması, medyanın denetimi, kamuoyunun oluşumu gibi çok önemli görevler üstlenen medya; hedef kitleye yerel, ulusal ve uluslararası anlamda haber akışı sağlamaktadır. Yayın politikası ve yayın alanı bağlamında toplumun her kesimine haber aktarabilme özelliğine sahip olan medya; yerel, ulusal ve uluslararası anlamda birbirlerinden etkilenmektedir. Bu etki yapısal benzeşmelere neden olmuştur. Çalışmada aşağıdaki benzeşmeler tespit edilmiş ve değerlendirilmiştir.

Sahiplik Yapısı ve Tekelleşme

Çalışmanın kuramsal çerçevesinde de anlatıldığı üzere hem uluslararası hem de ulusal medya da bir tekelleşme söz konusudur. Son yıllarda yapılan araştırmalar medyanın sahiplik yapısında değişiklikler olduğunu göstermektedir. Medya işletmeleri günümüzün değişen ekonomik koşulları içerisinde var olabilmek için ya iktidar sahibi siyasi aktörler ile ya da ekonomik anlamda güçlü olan işletmelerle yakınlaşmaktadırlar.

İstihdam Benzerliği

Ulusal-uluslararası ve yerel medyanın en önemli benzerliklerinden birisi de istihdam benzerliğidir. Hem ulusalda hem uluslararası hem de yerel medyada her geçen gün çalışan gazeteci sayısı azalmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi medyada yaşanan yatay ve dikey tekelleşmedir. Bir muhabir, hem o işletmenin gazetesi, radyosu, internet sitesi hem de televizyonu için haber üretir hale gelmiştir. Bu durum ulusal, uluslararası ve yerel medyada yaygın bir şekilde görülmektedir. 1990'lı yıllarda gazeteciler Basın İş Kanunu'nun sağladığı haklar ve sendikal örgütlenmeler sayesinde önemli haklara sahiptiler. Fakat daha sonraki süreçte sektörde yaşanan ekonomik sorunlar ile siyasi aktörlerin medya üzerindeki etkisinin artmasıyla birlikte gazetecilerin çalışma ve istihdam koşulları oldukça zorlaştı. Günümüzde ise alanla ilgili mezunların istihdam konusunda oldukça sorun yaşadıkları bilinmektedir. Medyada tekelleşmenin başlamasıyla birlikte alanla ilgili istihdam sorunu daha da artmıştır. (FES, 1998).

Türkiye'de 80'e yakın iletişim fakültesi bulunmaktadır. Bu fakültelerden yılda 7 bine yakın iletişimci mezun olmaktadır. Bunun yanında onlarca üniversitede gazetecilik, halkla ilişkiler, radyo ve televizyon, medya ve iletişim gibi ön lisans programları da bulunmaktadır. Tabi bunların her birinin medya sektöründe çalışması söz konusu değildir. Ancak bu mezunların çoğu işsizdir. Bu mezunların istihdamına yönelik politikalar geliştirmek gerekmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'in 2020 yazılı medya istatistiklerine göre Türkiye'de yerel ve ulusal medyada 4.746 gazete ve dergi

bulunmaktadır. Bir önceki yıla göre bu oran yüzde 13,5 azalmıştır. Bu gazete ve dergilerin yayın bölümünde toplam, 32.602 kişi çalışmaktadır. 2016 yılında bu oran 40 binin üzerindedir (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yazili-Medya-ve-Uluslararası-Standart-Kitap-Numarası-Istatistikleri-2020-37204>, Erişim Tarihi: 12.04.2022). Aynı araştırma her yıl gazete ve dergi sayılarının azaldığını ve bu durumun çalışan sayısını da etkilediğini göstermektedir. Karşımızda böyle bir tablo bulunurken her yıl yeni iletişim fakülteleri açılmaktadır. Bu durum iletişim fakültesi mezunlarının istihdam problemini artırmaktadır. Burada iletişim fakültesi mezunlarının istihdamına yönelik yeni politikalar geliştirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Ücret Politikası ve Çalışma Şartları Benzerliği

Yerel- ulusal ve uluslararası medyada çalışanların ücret politikası ve çalışma şartları da birbirine benzemektedir. Medya çalışanlarının ücretleri Türkiye’de yoksulluk sınırının altında bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar gösteriyor ki ulusalda ya da yerelde çalışanların çoğu ya asgari ücretle ya asgari ücretin biraz üzerinde ya da asgari ücretin altında çalışmaktadır. Özellikle yerel medya çalışanları asgari ücretin altında istihdam edilmektedir. Yerel medyada çalışanların daha düşük ücretle çalışmayı kabul etmelerinin en önemli nedeni eğitim durumlarından kaynaklı olması ve küçük şehirlerde hayat pahalılığının büyük şehirlere göre daha az olmasıdır.

Tiraj ve Rating Kaygısı Benzerliği

Medyanın en büyük sorunlarından birisi de gazete ve dergiler açısından tiraj televizyon ve radyolar açısından rating’dir. Aslında tiraj bir gazetenin etkinliğini tam anlamıyla ölçmemekle birlikte o gazetenin reklam alabilmesi ve prestiji açısından oldukça önemlidir. Türü ya da yayın aralığı ne olursa olsun bütün gazeteler tirajlarının yüksek olmasını istemektedirler. Bir gazetenin tirajı ne kadar yüksek olursa reklam verenlerin o gazeteye karşı ilgileri daha da artmaktadır. Reklam verenler çoğu zaman tirajı yüksek gazeteleri ratingi yüksek televizyonları tercih etmektedir. Tiraj ve rating medyanın ekonomik gücü açısından oldukça önemlidir. Medya organları varlıklarını sürdürebilmek için tiraj ve ratingleri yükseltmek zorundadır.

Ulusal ve yerel medya bu anlamda da benzerlik göstermektedir. Ulusal medyada artan tiraj ve rating kaygısı yerel medyada da artmıştır. Birçok yerel televizyon izlenme kaygısı yaşarken çok sayıda yerel gazete de günlük 200-500 arasında baskı yapmaktadır. Bu gazetelerin çoğu şehirde bulunan valilik, belediye, üniversite gibi kamu kurum ve kuruluşlarına abonelik sistemi ile dağıtılmaktadır. Gazetelerin çoğu halka ulaşmamaktadır. Haber üretme açısından hali hazırda gazetelerde kadro yetersizliği başta olmak üzere ekonomik ve siyasi sorunlar mevcuttur.

Araştırmalara göre gazetelerin tirajlarının her geçen gün düştüğü bilinmektedir. TÜİK’in 2020 yazılı medya istatistiklerine göre gazete ve dergilerin tirajı, 2020 yılında 2019 yılına göre yüzde 20,19 azalmıştır. Ülkemizde 2020 yılında yayımlanan gazete ve dergilerin yıllık toplam tirajı 996 milyon 512 bin 20’dir.

Çalışanların Eğitim Durumu Benzerliği

TÜİK 2020 yazılı medya istatistiklerine göre gazete ve dergilerin yayın bölümlerinde ulusal ve yerel medyada toplam 32.602 kişi çalışmaktadır. Bu çalışanların 2.871’i lise altı, 8.714’ü lise ve dengi, 2.666’sı ön lisans, 12.728’i lisans ve 5.623’ü yüksek lisans mezunudur. Bu tablo karşımıza her ne kadar sektörde en fazla lisans mezunu çalıştığını gösterse de lise altı, lise ve dengi ve ön lisans mezunlarının sayısı 14.250’dir. Yazılı medyanın yayın bölümünde çalışanların neredeyse yarısı lisanstan daha alt bir okuldan mezun olmuştur. Medyanın yayın bölümleri dağıtım bölümlerinden çok daha önemlidir. Haber ve yayın üretim sürecinin asıl mutfağı olan yayın bölümünde haber kalitesinin ve yayın kalitesinin artması için en az lisans mezunu çalıştırılması beklenmektedir.

Haber Üretim Süreçlerindeki Benzerlik

Yerel, ulusal ve uluslararası medyada haber üretim süreçleri de birbirine benzemektedir. Haberlerin özellikle ajanslardan alındığı görülmüştür. Hem yerel, hem ulusal hem de uluslararası medya haberleri kendileri üretmek yerine daha çok haber ajanslarından faydalanmaktadır. Çünkü haber üretim sürecinin maliyeti oldukça yüksektir. Maliyeti tam anlamıyla karşılayamadıkları için haber ajanslarını tercih etmektedirler.

Medya Siyaset İlişkisi Benzerliği

Çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip olan medya-siyaset ilişkisi çok sayıda çalışmanın da konusu olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde medya siyaset ilişkisinde ulusal medya ile yerel medya arasındaki benzerlik tartışılacaktır. Ulusal, uluslararası ve yerel medyaya baktığımız zaman medya sahiplerinin dönem dönem siyasal aktörlerle temas halinde olduklarını görmekteyiz. Tabii siyasal aktörler de sürekli medya sahipleri ile iletişim halinde bulunmaktadırlar.

Medya sahiplerinin medya dışında işler ile ilgilenmeleri bu yakınlaşmaları her geçen gün daha da artırmaktadır. Medya sahipleri, medya araçlarının güçlerini kullanarak medya dışı işlerini yürütmeye çalışmaktadırlar. Aynı durum yerel medyada da benzerlik göstermektedir. Yerel medyanın tiraj, reklam ve resmi ilan gelirleri göz önünde bulundurulduğunda yerel medyanın bu gelirler ile varlığını sürdürmesi oldukça güçtür. Yerel medya sahiplerinin sahip oldukları gücü kullanarak, şehrin valisi, belediye başkanı, rektörü, çeşitli kurum ve kuruluşların yöneticileri ile ilişkiler kurarak çeşitli ihalelere katıldıkları görülmektedir. Tabii bu süreçte sahip oldukları medya araçlarını bir tehdit aracı olarak kullandıklarını söylemek de gerekmektedir. Tüm bu süreçler ulusal, uluslararası ve yerel medya arasında medya siyaset ilişkisinin birbirine benzediğini göstermektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Çalışmada ulusal, uluslararası ve yerel medya arasındaki yapısal ve işlevsel benzeşmeler üzerinde durulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre; uluslararası medyada yaşanan birçok sorunun hem ulusal hem de yerel medyada da benzerlerinin yaşandığı görülmüştür. Ulusal ve uluslararası medyada görülen; medya siyaset ilişkisi, çalışanların eğitim durumu, istihdam süreçleri, tiraj ve rating kaygısı, medya çalışanlarının çalışma koşulları, haber üretim süreçleri gibi benzerlikler yerel medyada da görülmektedir. Tüm bu süreçler medyanın genel yapısıyla birlikte okuyucu kitleye de zarar vermektedir.

Çalışmadan da anlaşıldığı üzere ulusal, uluslararası ve yerel medyanın yaşadığı en önemli sorunlardan birisi de profesyonelliktir. Hem ulusal hem uluslararası hem de yerel medya sahiplerinin ve yöneticilerinin alan dışı kişiler tarafından yönetildiği görülmektedir. Medya çalışanlarının yine alan dışından olması medyanın profesyonelliğini olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Medya yapılanmasının profesyonel kurallar ve etik ilkeler içerisinde gerçekleşmesi medyanın yapısını olumlu yönde etkileyecek ve birçok sorunun çözümüne olanak sağlayacaktır.

Medyanın mülkiyet yapısındaki değişimler, tekelleşme, medya-siyaset ilişkisi gibi durumlar medyanın kamu haberciliğinden ziyade propaganda haberciliğine yöneldiğini göstermektedir. Bu durum gazetecilik mesleğine zarar vermekle birlikte medyaya olan güveni de zedelemektedir. Egemen medyada çalışan gazetecilerin çoğunluğu kamu yararından daha çok kendi ya da bağlı oldukları siyasi otoritelerin çıkarları doğrultusunda haberler üretilip paylaşmaktadırlar. Büyük medya kurumlarında çalışabilmek için mesleki beceri ve yetenekleri ile değil, siyasi otoritelere yakınlık ya da eş-dost ilişkileri ile varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar.

Bugünkü tekeli küresel medyada; kitle iletişim araçlarının mülkiyet yapısı ve yönetim biçimleri yine tekeli iktidarların kontrolü altında bulunmaktadır. Ulusal, uluslararası ve yerel medyanın kaderi birkaç medya sahibi ve yöneticisinin kontrol altında bulunmaktadır. Bu yönetici ya da medya sahipleri istedikleri haberi yayınlamakta istedikleri haberi de yayınlamamaktadırlar.

Ulusal, uluslararası ve yerel medyada çalışanların, ideoloji temelinde değil, gazetecilik anlayışı çerçevesinde liyakata dayalı bir sistem içerisinde çalıştırılması gerekmektedir. Düşük ücret için gazetecilik mesleğini bilmeyen, eş-dostla çalışmayı tercih eden hangi tür medya organı olursa olsun kamu yararına başarı elde etmesi pek de mümkün görülmemektedir.

Medyanın diğer en önemli sorunlarından birisi de şeffaflıktır. Çoğu zaman çalışanlar ve hatta yöneticiler bile, gazetenin gerçek sahip ya da sahiplerini ve tayin edici birçok kararın nasıl, ne zaman, kimlerle birlikte alındığını bile bilmemektedir. Medyada şeffaf yönetim anlayışının olmadığı görülmektedir. Bu durum hem ulusal hem uluslararası medyada hem de yerel medyada açıkça görülmektedir.

Ulusal ve yerel medyada gazete tirajlarını ve televizyon ratingleri her geçen gün hızla düşmektedir. Bunun temel nedenleri arasında habercilikte ve yayıncılıkta kalitenin düşmesi gösterilebilir. Kaliteyi azaltan en önemli neden çalışanların eğitim durumuyla ilgilidir. Ulusal medyada da yerel medyada da çalışanların eğitim durumunu ağırlıklı olarak lise ve dengi okullar oluşturmaktadır. Ulusal ve yerel medyada daha fazla iletişim fakültesi mezunu çalıştırma zorunluluğu getirildiğinde yayın, yapım ve haber kalitesinin artırılması sağlanmış olacak ve bu sayede gazete tirajları ve televizyon ratingleri daha da artıracaktır.

Sonuç olarak benzer görevi yerine getiren hem uluslararası hem ulusal hem de yerel medya her ne kadar yaygınlık alanları farklı olsa da yaşadıkları sorunlar birbirlerine çok benzemektedir. Uluslararası medyada yaşanan sorunlar aşama aşama önce ulusal medyayı ardından da yerel medyayı etkilemektedir. Çalışmada da görüldüğü üzere yaşanan sorunun temel nedeni olarak aslında medyanın mülkiyet yapısı gösterilebilmektedir. Mülkiyet yapısında yaşanan özellikle tekelleşme sorunu bir taraftan medyanın kamu yararı gözetmesini ortadan kaldırırken bir taraftan da haber üretim ve dağıtım süreçleri ile birlikte çalışanların eğitim durumundan tutun ücret politikasına kadar birçok konuyu etkilemektedir.

Medyanın mülkiyet yapısında yaşanan sorunlar ile ilgili çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Mülkiyet yapısında yaşanan sorunların toplumun doğru haber alma özgürlüğünü kısıtladığı açık bir şekilde literatürde de belirtilmektedir. Bu çalışmada ise uluslararası, ulusal ve yerel medyadaki yapısal ve işlevsel benzeşmelerin özellikle olumsuz yönleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Haber alma özgürlüğünün kamu yararına çevrilebilmesi için öncelikle uluslararası medyada yaşanan her türlü tekelleşmenin önüne geçilecek tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bununla birlikte yine uluslararası medyada çalışanların eğitim, çalışma koşulları ve ekonomik durumlarının iyileştirilmesine yönelik planlamalar yapılmalıdır. Ayrıca medya-siyaset ilişkisi ve haber üretim süreçlerinin yeniden gözden geçirilerek kamu yararı göz önünde bulundurularak değerlendirilmesinin faydalı olacağı kanısına varılmıştır. Tüm bu sorunların uluslararası medyada düzeltilmesinin kısa süre içerisinde hem ulusal hem de yerel medyaya olumlu yönde yansıtacağı düşünülmektedir.

Yazarların Katkı Oranı

Bu Çalışma tek yazarlı olduğu için yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada çıkar çatışması teşkil edebilecek bir durum yoktur.

Kaynaklar

Adaklı, G. (2006). *Türkiye'de medya endüstrisi neoliberalizm çağında mülkiyet ve kontrol ilişkileri*. Ankara: Ütopya Yayınları.

- Albayrak Medya. (2022). *Anasayfa*. <https://albayrakmedya.com/> adresinden 10.01.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Bagdkian, B. H. (2009). *Medya tekeli (The media monopoly)*. İstanbul: Anonim Yayıncılık.
- Bertelsmann. (2022). *Bertelsmann at a Glance*. Retrieved <https://www.bertelsmann.com/company/company-profile/> in 08.02.2022.
- Bourdieu, P. (2005). The political field, the social science field, and the journalistic field. In R. Benson E. Neveu (Ed.). *Bourdieu And The Journalistic Field*, Cambridge, England, Polity.
- Ciner Yayın Holding. (2022). *Anasayfa*. <https://www.cinergroup.com.tr/> adresinden 09.01.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Dağtaş, E. (2000). Yerel kültürün biçimlendirilmesi ve yerel basın. *RTÜK İletişim Dergisi*, 16(1), 40.
- Demirören. (2022). *Yazılı medya*. <https://www.demiroren.com.tr/faaliyet-alanlari/medya/yazili-medya/> adresinden 10.01.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Doğuş Grubu. (2022). *Anasayfa*. <https://www.dogusgrubu.com.tr/> adresinden 10.01.2022 tarihinde erişilmiştir.
- FES - Friedrich E.S. (1998). *Türk medya sektöründe yoğunlaşma hareketleri ve beklenen etkiler*. İstanbul: Çözüm Reklam.
- Guttman, A. (2022). *Largest media companies worldwide 2020*. Retrieved <https://www.statista.com/statistics/272469/largest-media-companies-worldwide/> in 15.04.2022.
- İlgaz Büyükbaykal, C. (2011). Günümüzde Türkiye'deki televizyon yayıncılığının genel görünümü. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi - Sosyal Bilimler*, 1(7), 23-33.
- İlgaz, C. (2003). Türkiye'de yerel gazetecilik. *İletişim Fakültesi Dergisi*, (16).
- İhlas Holding. (2022). *Anasayfa*. <https://www.ihlas.com.tr/> adresinden 09.01.2022 tarihinde erişilmiştir.
- News Corp. (2022). *Our business and brands*. Retrieved <https://newscorp.com/news-corp-businesses-and-brands/> in 07.02.2022.
- Özgen, M. (2004). 1980 sonrası Türk medyasında gelişmeler ve magazinleşme olgusu. *2nd International Symposium, Communication in the Millenium: A Dialogue Between Turkish and American Scholars*, İstanbul.
- Özsever, A. (2010). *Tekelci medyada örgütsüz gazeteci*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Şeker, M. (2007). *Tekniği, içeriği, çalışan profili, haber kaynakları, ekonomi politikası, gücü ve sorunlarıyla yerel gazeteler*. Konya: Tablet Yayınları.
- The Walt Disney. (2022). *Our business*. Retrieved <https://thewaltdisneycompany.com/about/#our-businesses> in 06.02.2022.
- Tokgöz, O. (2015). *Temel gazetecilik*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Topuz, H. (2011). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2021). *Yazılı medya ve uluslararası standart kitap numarası istatistikleri, 2020*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yazili-Medya-ve-Uluslararası-Standart-Kitap-Numarası-Istatistikleri-2020-37204> adresinden 12.04.2022 tarihinde erişilmiştir.

Vikipedi. (2022). *Turkuvaz medya grubu*. https://tr.wikipedia.org/wiki/Turkuvaz_Medya_Grubu adresinden 11.01.2022 tarihinde erişilmiştir.

Vikipedi. (2022). *TürkMedya*. <https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkMedya> adresinden 11.01.2022 tarihinde erişilmiştir.

WarnerMedia. (2022). *Our brands*. Retrieved <https://www.warnermedia.com/tr/brands> in 07.02.2022.

Yağbasan, M. (2003). Yerel medyanın etkinliği (Elazığ ili örneği), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 291-308.

Yavuz, A. (2017). *Yerel medyanın özellikleri ve sorunları: Afyonkarahisar örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

Extended Abstract

Introduction

Many factors have been influential in the transformation of the press into the media in Turkey, from the change of newspaper buildings to the transition to holding journalism. Nowadays, newspapers no longer work in small businesses at the printing house level in Babiali, but in plazas in Levent. In other words, journalism has become more and more commercialized day by day. It moved away from the understanding of informing for the public benefit and started to care about its commercial relations. The media of which main task is to provide news and information has begun to prefer that the news be presented with entertainment within this process.

Today, the media has become an industry by growing every day with its televisions, newspapers, internet sites, social media networks, radios, advertising marketing units and distribution channels. This change and development does not allow the media to be isolated from capitalist production relations by making the media a commodity producer. The media industries, which have grown to become a commodity producer, prevent us from isolating the media from capitalist production relations. Media is not only a systematic structure that distributes information, it is also a producer of content. Sociological, economic, political, cultural, etc. events are presented through the media. Although the media holds itself in a neutral and independent position from ideology, it is known to everyone that the media has an ideological structure.

This change and development in the media has affected the structure and functioning of both the international media, the mainstream media, and the local media. Many problems such as the relationship between media and politics in the international and national media, monopolization, ownership structure of the media, holding, employment and training of employees show similarities in the local media.

In this study, it has been tried to discuss whether these similarities are for the benefit of the society or to the harm, by focusing on the median problems in general.

Method

Within the scope of the study; similarities and differences between local, national and international media were tried to be revealed. While doing this study, besides the studies on the subject, the structures and structuring of the most prominent media groups in both national and international media were analyzed by examining the official websites.

Findings

In this study, the constructive and functional similarities between international and national media are emphasized. According to the results of the research; It has been seen that many problems experienced in international media are similar in both national and local media. Similarities such as media-politics relationship, education status of employees, employment processes, circulation and rating concerns, working conditions of media employees, news production processes seen in national and international media are also seen in local media. All these processes, along with the general structure of the media, also harm the readership.

Conclusion, Discussion and Recommendations

As a result, both international, national and local media that perform the same task, although their areas of prevalence are different, the problems they experience are very similar to each other. The problems experienced in the international media affect the national media first and then the local media gradually. As can be seen from the study, the ownership structure of the media can actually be

shown as the main cause of the problem experienced. The problem of monopolization, especially in the ownership structure, on the one hand, eliminates the public interest of the media, on the other hand, it affects many issues from the news production and distribution processes, from the education status of the employees to the wage policy.

There are many studies related to the problems experienced in the ownership structure of the media. It is also clearly stated in the literature that problems in the structure of property restrict the freedom of society to receive accurate news. In this study, structural and functional similarities in international, national and local media have been tried to be identified, especially in terms of the negative aspects. In order to turn the freedom of information into the public interest, first of all, it is necessary to take measures to prevent all kinds of monopolization in the international media. Additionally, plans should be made to improve the education, working conditions and economic conditions of those working in the international media. Moreover, it was concluded that it would be beneficial to reconsider the media-politics relationship and news production processes and evaluate them with the public interest in mind. It is thought that the correction of all these problems in the international media will have a positive impact on both the national and local media in a short time.

Vergilemenin Ekonomik Büyüme Etkisi Üzerine Ampirik Bir Analiz: Türkiye Örneği

Aysun ÖZEN
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
aysun@nevsehir.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-3253-056X

Melek KIDEMLİ
melekkidemli@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0784-1817

Mücahit ÜLGER
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
mucahit.ulger@ahievran.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-0300-099X

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1098330
Geliş Tarihi: 04.04.2022	Revize Tarihi: 12.08.2022
	Kabul Tarihi: 14.11.2022

Atf Bilgisi

Özen, A., Kidekli, M. ve Ülger, M. (2022). Vergilemenin ekonomik büyüme etkisi üzerine ampirik bir analiz: Türkiye örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 959-974.

Öz

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde devletin en temel gelir kaynağı vergilerdir. Vergiler, dolaylı vergi ve dolaysız vergi olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu vergiler toplam kamu gelirleri içerisinde en büyük paya sahiptir. Bu yüzden dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri kamu harcamalarını finanse etmek için önemli bir politika aracı olarak kullanılmaktadırlar. Dolayısıyla vergiler, ekonomik büyüme üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de 2006:1-2020:1 periyodunda dolaylı vergi ve dolaysız vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerine etkisini Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi (DOLS), Modifiye Edilmiş En Küçük Kareler Yöntemi (FMOLS) ve Kanonik Eşbütünlük Regresyon (CCR) yöntemlerini kullanarak incelemektir. Bu doğrultuda çalışmanın bağımlı değişkeni ekonomik büyüme iken, bağımsız değişkenleri dolaylı vergi gelirleri ve dolaysız vergi gelirleridir. Çalışmanın ampirik bölümünde ADF ve KPSS birim kök testi ve Johansen eşbütünlük testi yapılmıştır. Sonrasında DOLS, FMOLS ve CCR yöntemleri kullanılarak elde edilen bulgulara göre, dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak pozitif yönlü ve anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vergi, dolaylı vergi, dolaysız vergi, GSYH, eşbütünlük.

An Empirical Analysis on the Effect of Taxation on Economic Growth: The Case of Turkey

ABSTRACT

In developing countries such as Turkey, the main source of income for the state is taxes. Taxes are divided into two as indirect tax and direct tax. These taxes have the largest share in total public revenues. Therefore, direct and indirect tax revenues are used as an important policy tool to finance public expenditures. Therefore, taxes also have a significant impact on economic growth. The aim of this study is to analyze the effects of indirect tax and direct tax revenues on economic growth in Turkey in the period 2006:1-2020:1 using Dynamic Ordinary Least Squares Method (DOLS), Modified Ordinary Least Squares Method (FMOLS), and Canonical Co-Integrated Regression (to examine using CCR) methods. The dependent variable of the study is economic growth, and independent variables are indirect tax revenues and direct tax revenues. In the empirical part of the study, ADF and KPSS unit root test and Johansen co-integration test was performed. Afterwards, according to the findings obtained by using DOLS, FMOLS and CCR methods, it was concluded that there is a statistically positive and significant relationship between direct and indirect tax revenues and economic growth.

Keywords: Tax, indirect tax, direct tax, GDP, co-integration.

Giriş

Vergiler, toplumun her kesiminin ihtiyaçlarını ifade eden sosyal talepleri karşılamak, sosyoekonomik hayatla ilgili düzenlemeleri gerçekleştirmek ve kamu giderlerini finanse etmek için devletin ihtiyacı olan bir gelir kaynağı olarak tanımlanabilir. Ayrıca vergi gelirleri, kamu harcamaları için kesinlik, tutarlılık ve güvenilirlik bakımından bir tür ana finansman kaynağıdır. Vergilendirme olmadan devletlerin faaliyetlerini gerçekleştirmeleri, sunmuş oldukları mal ve hizmetlerin devamlılığını

sağlayabilmeleri mümkün olmayabilir. Ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflerine ulaşılabilmesi için artan finansman talebi açısından ve ekonomik sorunlarla mücadelede bir maliye politikası aracı olması açısından vergilendirme, kamu gelirleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle son dönemde ortaya çıkan Covid-19 pandemisinin dünya ve ülkemiz ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilmesinde ve ekonomik büyümenin sürdürülebilmesinde uygulanan vergi politikaları, konunun önemini daha iyi ortaya koymaktadır. Vergiler, devlet tarafından ya da devletin tayin ettiği kişi ya da kurumlar tarafından kamu hizmetlerinin yerine getirilebilmesi için zorla ve karşılıksız olarak ekonomik birimlerden alınmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, 2006-2020 dönemi itibariyle Türkiye ekonomisinde vergilemenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini, dolaylı ve dolaysız vergiler bağlamında analiz ederek ilgili tartışmalara katkıda bulunmaktır. Çalışmanın döneminin başlangıcının 2006 olarak seçilmesindeki amaç, ekonomide açık enflasyon hedeflemesi politikasına geçilmesiyle birlikte büyüme üzerinde dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerinin etkisini tespit ederek incelenen dönem bakımından literatüre farklı bir katkı sağlamaktır. Ayrıca çalışmanın ekonometrik analizinde kullanılan yöntemdeki ve verilerin dönemdeki farklılıkla birlikte mevcut ve gelecek çalışmalara destek sağlanacağı düşünülmektedir. Çalışmada öncelikle vergilerle ilgili genel bir değerlendirmeye ve detaylı literatür incelemesine yer verilmiştir. Ardından teorik çerçeveyi oluşturmak amacıyla vergilerin türlerinden dolaylı/dolaysız vergi sınıflandırmasından bahsedilmiş ve 2006-2020 döneminde Türkiye’de GSYH ile toplam dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerinin seyri sunulmuştur. Daha sonra analizde kullanılan veri seti ile yöntem anlatılmıştır. Çalışma ampirik bulgular ve değerlendirmeye yer verilerek tamamlanmıştır.

Literatür

Dünyada ve Türkiye ekonomisinde dolaylı/dolaysız vergi gelirleri ile toplam vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini inceleyen birçok araştırma mevcuttur. Literatürde Türkiye ekonomisi, OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development [Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü]) ülkeleri, AB’ye (Avrupa Birliği) üye ülkeler ve diğer ülkeler için ekonomik büyüme ve vergi gelirleri ilişkisine odaklanan çalışmalardan bazılarına Tablo 1’de yer verilmiştir. Seçilen literatürdeki çalışmaların çok büyük kısmı 2000’li yıllardan sonra yapılan ve yeni sayılabilecek çalışmalardır.

Tablo 1
Literatür İncelemesi

Yazar(lar) / Tarih	Dönem / Ülke	Bulgular
Gober ve Burns, 1997	1965-1989/OECD ülkeleri (18 gelişmiş ülke)	Norveç haricindeki diğer 17 ülkede vergi yapısı (gelir vergisi/kurumlar vergisi/KDV) ve millî gelir arasında pozitif yönlü ilişki olduğu belirlenmiştir.
Lee ve Gordon, 2005	1970-1997/AB’ye üye ülkeler (70 ülke)	Kurumlar vergisinin ekonomik büyümeyi negatif etkilediği belirlenmiştir. Ekonomik büyüme üzerinde gelir vergisinin ve kurumlar vergisinin istatistikî olarak etkisinin negatif yönde olduğu belirlenmiştir.
Schwellnus ve Arnold, 2008	1996-2004/OECD ülkeleri	Kurumlar vergisi ve gelir vergisinin ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.
Dackehag ve Hansson, 2012	1975-2010/OECD ülkeleri (25 ülke)	Ekonomik büyüme üzerinde katma değer vergisinin, istatistiksel olarak pozitif yönde etkisi olduğu belirlenmiştir.
Szarowska, 2013	1995-2010/AB’ye üye ülkeler (24 ülke)	Ekonomik büyüme üzerinde dolaysız vergilerin pozitif yönlü etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.
Stoilova ve Patonov, 2013	1995-2010/AB’ye üye ülkeler (27 üye)	Ekonomik büyüme üzerinde dolaysız vergilerin pozitif yönlü etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Yazar(lar) / Tarih	Dönem / Ülke	Bulgular
Yaraşır Tülümce, 2013	1988-2010/Türkiye	Dolaylı vergilerin GSYH'yi pozitif etkilediği tespit edilirken, uzun dönemde ise bu değişkenler arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin varlığı bulunmuştur.
Erdoğan, Topcu ve Bahar, 2013	1998Q1-2011Q3/Türkiye	Ekonomik büyüme ile toplam ve dolaysız vergi gelirleri arasında istatistiki olarak iki yönlü bir nedensellik etkisi bulunmuştur. Kısa ve uzun dönemlerde ise dolaylı vergi gelirlerinden ekonomik büyümeye istatistiki olarak bir yönlü nedensellik olduğu saptanmıştır.
Çevik ve Oh, 2013	1980-2010/OECD ülkeleri (26 ülke)	Uzun dönemde katma değer ve kurumlar vergisinin ekonomik büyümeyi pozitif yönlü etkilediği belirlenmiştir.
Macek, 2014	2000-2011/OECD ülkeleri	Gelir vergisinin ve kurumlar vergisinin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin negatif yönde olduğu tespit edilmiştir.
Saraç, 2015	1969-2013/Türkiye	Ekonomik büyüme üzerinde dolaylı vergilerin vergi yükündeki payının arttırılmasının pozitif yönlü; dolaysız vergilerin vergi yükündeki payının arttırılmasının ise negatif yönlü etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.
Petru-Ovidiu, 2015	1995-2012/AB'ye üye ülkeler (6 ülke)	Ekonomik büyüme üzerinde dolaysız vergilerin negatif yönlü etkisi olduğu, dolaylı vergilerin ise istatistiki olarak anlamlı etkiye sahip olmadığı bulunmuştur.
Terzi ve Yurtkuran, 2016	1980-2013/Türkiye	Ekonomik büyüme ile dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri arasında istatistiki olarak çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Öz ve Yavuz, 2017	1965-2015/Türkiye	Dolaysız vergi olarak kabul edilen gelir vergisinin uzun dönemde artması durumunda büyümenin negatif yönlü etkilediği tespit edilmiştir.
Topal, 2017	1971-2014/OECD ülkeleri (22 ülke)	Uzun dönemde dolaylı vergilerin (katma değer vergisi) ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği, dolaysız vergilerin (gelir vergisi ve servet vergisi) ise negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.
Stoilova, 2017	1996-2013/AB'ye üye ülkeler (28 ülke)	Katma değer, gelir ve emlak vergilerinin ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak hem güçlü hem de pozitif yönlü etkisi olduğu belirlenmiştir.
Demir ve Sever, 2017	1980/2014/OECD ülkeleri (11 OECD ülkesi)	Ekonomik büyüme üzerinde istatistiki olarak dolaysız vergilerin negatif yönde etkisi olduğu sonucuna gidilmiştir. Kısa dönemde ise ekonomik büyüme üzerinde, toplam, dolaylı/dolaysız vergi gelirlerinin istatistiki olarak negatif etkisi tespit edilmiştir.

Yazar(lar) / Tarih	Dönem / Ülke	Bulgular
Sandalcı ve Sandalcı, 2017	1990-2014/OECD ülkeleri	Ekonomik büyüme üzerinde, uzun dönemde dolaylı vergilerin istatistiksel olarak pozitif yönlü; toplam ve dolaysız vergilerin ise istatistiksel olarak negatif yönlü etkisi olduğu saptanmıştır.
Ogundana, Ogundana, Ogundana, Ibidunni ve Adetoyinbo, 2017	1994-2013/Nijerya	Ekonomik büyüme üzerinde, dolaylı ve dolaysız vergilerin istatistiksel olarak pozitif yönlü etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.
Palić, Žmuk ve Grofelnik, 2017	2000(Ocak)-2016(Mart)/Hrvatistan	Ekonomik büyüme üzerinde, uzun dönemde gelir vergisinin negatif yönde bir etkisi olduğu belirlenmiştir.
Ahmad, Sial ve Ahmad, 2018	1974-2010/Pakistan	Ekonomik büyüme üzerinde, uzun dönemde dolaylı vergilerin negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.
Owino, 2018	1973-2010/Kenya	Ekonomik büyümeyi üzerinde, dolaylı vergi gelirlerinin istatistiki olarak pozitif yönde, dolaysız vergi gelirlerinin ise istatistiki olarak negatif yönde etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.
Dam ve Ertekin, 2018	2005Q1-2016Q2/Türkiye	Vergi gelirlerinin (özellikle dolaysız vergilerin) ekonomik büyümeyi uzun dönemde pozitif etkilediği tespit edilmiştir.
Şaşmaz ve Yayla, 2018	2003-2015/AB'ye üye ülkeler (11 ülke)	Ekonomik büyümeyi, dolaysız vergilerin pozitif yönde etkilediği, dolaylı vergilerin ise negatif yönde etkilediği saptanmıştır.
Fahim ve Bourdane, 2019	1981-2017/Fas	Ekonomik büyüme üzerinde kısa ve uzun dönemde dolaylı vergilerin negatif etkilediği belirlenirken, dolaysız vergilerin kısa dönemde ekonomik büyümeyi negatif, uzun dönemde pozitif etkilediği belirlenmiştir.
Yaraşır Tülümce ve Yavuz, 2019	1985-2018/Türkiye	Dolaylı vergi olarak kabul edilen KDV gelirinin GSYH'yi pozitif etkilediği belirlenmiştir.
Korkmaz, Yilgor ve Aksoy, 2019	2006Q1-2018Q3/Türkiye	Ekonomik büyüme üzerinde, dolaylı vergi gelirlerinin istatistiki olarak pozitif yönde etkilediği, dolaysız vergi gelirlerinin ise istatistiki olarak negatif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.
Nguyen, 2019	2003-2017/Vietnam	Ekonomik büyüme üzerinde toplam vergi gelirlerinin ve dolaylı vergi gelirlerinin pozitif yönde etkisi olduğu belirlenmiştir. Dolaysız vergi gelirlerinin ise ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir.
Boğa, 2020	1965-2018/Türkiye	Ekonomik büyüme üzerinde toplam vergi gelirleri, gümrük vergisi, mal ve hizmet ile emlak vergisi değişkenlerinin etkisi incelenmiştir. Ekonomik büyüme üzerinde toplam vergi gelirlerinin istatistiki olarak pozitif yönde etkisi olduğu saptanmıştır.
Alfö, Carbonari ve Trovato, 2020	1965-2010/OECD ülkeleri (21 ülke)	Gelir vergisi oranında meydana gelecek olan bir azalışın ekonomik büyümeyi %1 oranında arttıracacağı belirlenmiştir.

Literatür tablosunda görüleceği üzere bazı çalışmalarda ekonomik büyüme ile dolaylı vergi değişkeni arasında negatif yönde ilişki saptanırken, değişkenler arasında pozitif yönlü ilişki tespit eden çalışmalar da mevcuttur. Ayrıca bazı çalışmalar ekonomik büyüme ile dolaysız vergi değişkeni arasında pozitif yönde bir ilişki tespit etmişlerdir.

Çalışmada, enflasyon hedeflemesi politikasına geçilmesiyle birlikte ekonomik büyüme üzerinde toplam dolaylı ve dolaysız vergilerin etkisi tespit edilerek ele alınan dönem özelinde literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Vergi Gelirleri

Ekonomik büyüme ile vergi gelirleri arasındaki ilişki farklı iktisadi göstergeler üzerinden incelenebilir. Bu çalışmamızda ekonomik büyümenin üzerinde toplam dolaylı vergi ile toplam dolaysız vergi gelirlerinin etkisine odaklanılmıştır.

Vergi gelirleri literatürde dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri olarak ikili bir ayrıma tabi tutularak ekonomik büyüme üzerindeki etkileri araştırılmaktadır. İkisini ayıran en önemli nokta, dolaylı vergilerin piyasa koşulları içerisinde bir başka kişiye aktarılabilen vergiler olmasıdır. Dolaysız vergiler ise aktarılmayan yani mükellefin üzerinde kalan vergilerdir (Aamir vd., 2011). Dolaylı ve dolaysız vergiyi ayıran diğer bir önemli nokta, dolaylı vergiler kişilerin ekonomik durumlarına ve ödeme güçlerine bakılmaksızın alınan vergilerdir. Dolaysız vergiler ise kişilerin ekonomik durumlarına ve ödemeler güçlerine bakılarak alınan vergilerdir (Cremer, Pestieau ve Rochet, 2001). Dolaylı vergiler kişilerin tüketmiş oldukları mal ve hizmetler üzerinden alınan vergilerdir. Dolaysız vergiler ise gelir ve servet üzerinden alınan vergilerdir.

Türkiye’de vergiler gelir, servet ve harcamalar olmak üzere üç konu üzerinden alınmaktadır. Gelir üzerinden alınan vergiler arasında gelir vergisi ve kurumlar vergisi yer almaktadır. Gelir vergisi, gerçek kişilerin elde etmiş oldukları gelirleri üzerinden alınırken; kurumlar vergisi tüzel kişilerin gelirleri üzerinden alınmaktadır (Çetinkol, 2013; Işık ve Kılınç, 2009). Servet üzerinden alınan vergiler, kişinin servetinden veya servetini değiştirmesi üzerine toplanan bir vergi türü olup motorlu taşıtlar vergisi (MTV), emlak, veraset ve intikal olmak üzere üç gruba ayrıldığı görülmektedir (Akdoğan, 2009; Korkmaz, 2012). Son olarak tüketicilerin harcamaları üzerinden alınmakta olan vergiler, üretimden tüketime kadarki süreçte satış aşamasının her aşamasında meydana gelen vergilerdir (Öncel, Kumrulu ve Çağan, 2008). Bu vergiler; katma değer vergisi (KDV), özel tüketim vergisi (ÖTV), banka ve sigorta muameleleri vergisi (BSMV), özel iletişim vergisi (ÖİV), damga vergisi, şans oyunları vergisi, gümrük vergisi ile harçlar üzerinden alınan vergilerdir (Korkmaz, 2012).

Dolaysız vergiler kişilerin gelirlerine göre alınan ve kişiselleştirilebilen vergiler olduğundan, dolaylı vergilere göre daha adildir. OECD Ülke grubu içerisinde yer alan gelişmiş ülkelere baktığımızda, dolaysız vergi oranları dolaylı vergi oranlarından daha yüksektir. Türkiye’nin de içerisinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelere baktığımızda ise durum bunun tam tersidir. Yani gelişmekte olan ülkelerde toplam vergiler içerisinde dolaylı vergilerin payı daha yüksektir. Bu yüzden bir ülkede vergilendirmenin adaletli yapılıp yapılmadığını anlamak için o ülkenin dolaylı ve dolaysız vergi oranlarına bakmak gerekir (Buhur, 2019; Işık ve Kılınç, 2009). Tabi dolaylı ya da dolaysız vergilendirme yapılırken gelir dağılımındaki adaletin zarar görmemesine dikkat edilmesi gerekmektedir. Yani geliri düşük kişilerden alınan dolaylı vergilerin toplam vergi içerisindeki payının artırılması bireylerin yaşam standartlarını düşüreceği gibi, gelir dağılımındaki adalet dengesini de bozabilmektedir. (Öztürk, 2020).

Vergilendirmenin temel amacı, gelişmiş/gelişmekte olan ülkeler için kamu harcamalarını karşılayacak kaynaklar yaratmaktır. Dolayısıyla, hem dolaylı hem de dolaysız vergi gelirleri devletler için bir politika aracı olarak kullanılabilir. Ancak dolaylı vergi gelirleri toplam vergi gelirinin en önemli kısmını oluşturduğundan dolayı gelişmekte olan ülkelerde, vergi gelirlerinin dağılımının özelliklerinin ekonomik büyüme ile gelişme çizgisini etkilediği düşünülmektedir (Açıkgöz, 2008). Bu yüzden dolaylı vergiler kalkınma ile yakından ilişkilidir ve gelişmekte olan ülkelerde vergi sistemlerini bu vergilere odaklanarak oluşturmaktadırlar (Göçer, Mercan, Bulut ve Dam, 2010). Ayrıca vergi

mükelleflerinin gerçek ya da tüzel kişi olması, verginin ne olduğu, ilgili ülkenin sosyo-ekonomik yapısının nasıl olduğu gibi etkenler vergiler üzerinde belirleyicidirler. Bunlar mükelleflerin yapacakları tüketimlerinde, tasarruflarında, yatırımlarında, ihracatlarında ve ithalatlarında alacakları kararlarda önemli bir etkiye sahiptirler (Akdoğan, 2011).

Türkiye ekonomisinde toplam vergi gelirleri arasından dolaylı vergi gelirleri önemli bir orana sahip olduğu görülmektedir. Tablo 2’de 2006-2020 (Q1) dönemine ait dolaylı ile dolaysız vergi gelirlerinin yanında toplam vergi gelirlerinin içerisindeki hem dolaylı vergi gelirlerinin hem de dolaysız vergi gelirlerinin yüzdesel payları sunulmaktadır.

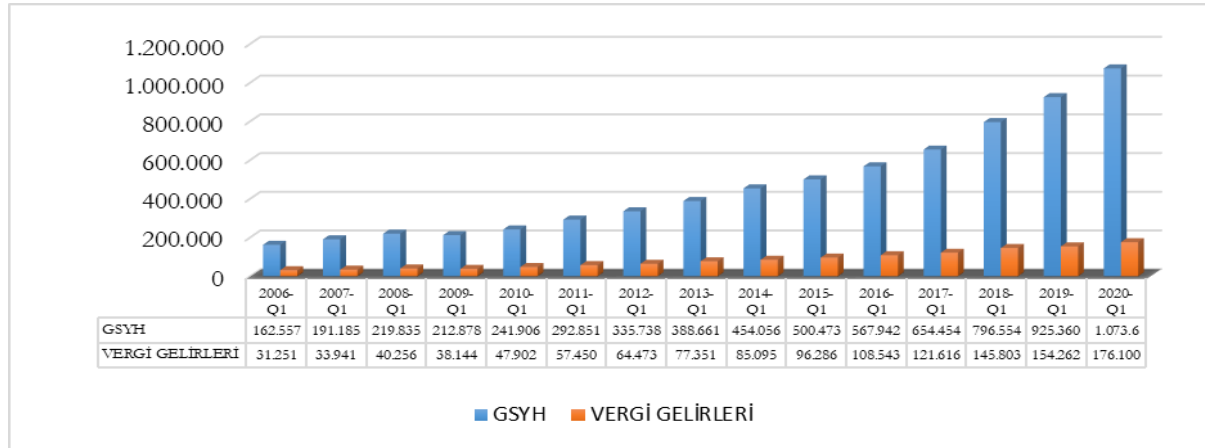
Tablo 2
2006-2020 Döneminde Türkiye’de Vergi Gelirleri

Tarih	Vergi Gelirleri (1000 TL)	Dolaysız Vergi Gelirleri (1000 TL)	%	Dolaylı Vergi Gelirleri (1000 TL)	%
2006	137.480.292	43.257.869	0,31	94.222.423	0,69
2007	152.835.111	51.843.625	0,34	100.991.486	0,66
2008	168.108.960	59.023.094	0,35	109.085.866	0,65
2009	172.440.423	61.132.671	0,35	111.307.752	0,65
2010	210.560.388	66.565.720	0,32	143.994.668	0,68
2011	253.809.179	82.056.879	0,32	171.752.300	0,68
2012	278.780.848	92.520.061	0,33	186.260.787	0,67
2013	326.169.164	100.441.606	0,31	225.727.558	0,69
2014	352.514.457	114.421.721	0,32	238.092.736	0,68
2015	407.818.455	128.527.906	0,32	279.290.549	0,68
2016	459.001.741	150.180.300	0,33	308.821.441	0,67
2017	536.617.206	176.848.963	0,33	359.768.243	0,67
2018	621.310.598	231.423.996	0,37	389.886.602	0,63
2019	673.314.567	257.127.392	0,38	416.187.175	0,62
2020:Q1	176.099.690	71.225.648	0,40	104.874.042	0,60

Not. Veriler TCMB, EVDS.

Tablo 2’de Türkiye’de 2006-2020 yılları arası incelendiğinde toplam vergi gelirleri içerisinde genel olarak dolaylı vergi gelirlerinin dolaysız vergi gelirlerinden daha fazla olduğu görülmektedir. Son takvim yılı olan 2020 yılı ilk çeyrek dönemini ele aldığımızda dolaylı vergi gelirlerinin oransal payı %60 düzeyindedir. Geri kalan kısmını ise %40 pay ile dolaysız vergiler oluşturmaktadır. 2019 yılı sonu itibariyle toplam vergi gelirleri içerisinde zirve yaptığı vergi gelir grubu %35,9 ile Gelir ile kazanç üzerinden alınmış olan vergiler oluştururken zirve yapmış olduğu vergi geliri kalemi ise toplam vergi gelirleri içerisindeki %24,2’lik pay ile gelir vergisidir. Türkiye’de toplanan toplam vergi gelirlerinden dolaylı vergiler 1980’li yıllara kadar dolaysız vergilerden daha fazla alınmıyordu. Bu tarihten itibaren vergi sisteminde meydana gelen değişiklik sonucunda 1980’li yılların ikinci yarısı döneminden itibaren dolaylı vergiler dolaysız vergilerden daha fazla alınır hale gelmiştir (Susam ve Oktayer, 2007). 2006-2020 döneminde de toplam vergi gelirleri içerisinde dolaysız vergilere göre en yüksek pay dolaylı vergilere aittir. Tablo 1’deki veriler bu durumu göstermektedir.

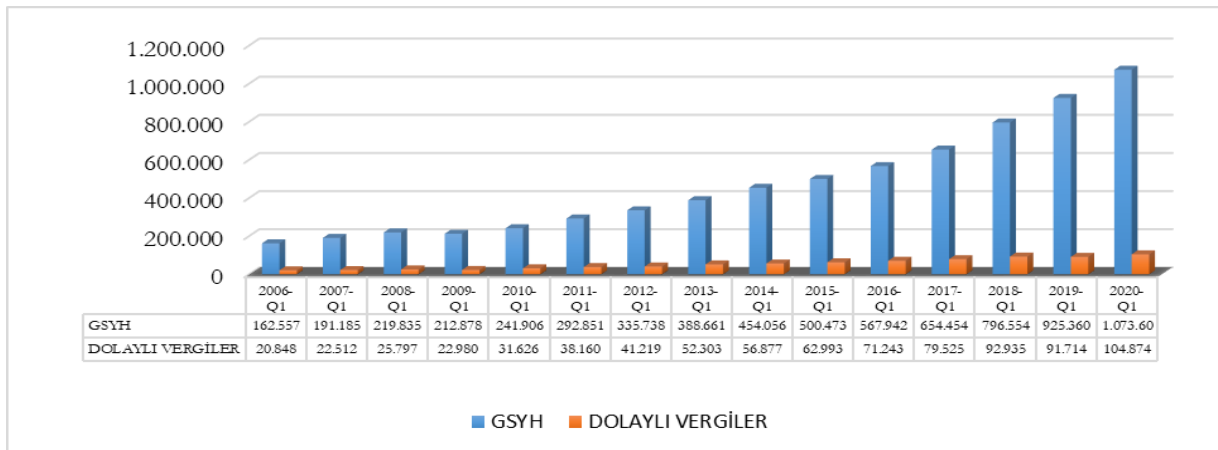
Grafik 1’de 2006-2020 periyodunda birinci çeyrek dönem verileri üzerinden toplam vergi geliri ile ekonomik büyüme (GSYH) göstergesi karşılaştırılmıştır.

Grafik 1. 2006-2020 Döneminde GSYH ve Toplam Vergi Gelirleri (Milyon TL) (TCMB, EVDS, <https://evds2.tcmb.gov.tr/> adresinden 15.12.2021 tarihinde erişilmiştir.)

Grafik 1’de 2006 yılı birinci çeyrek ile 2020 yılı birinci çeyrek dönemde toplam vergi geliri ve GSYH’nin istikrarlı ve paralel şekilde artış gösterdiği görülmektedir.

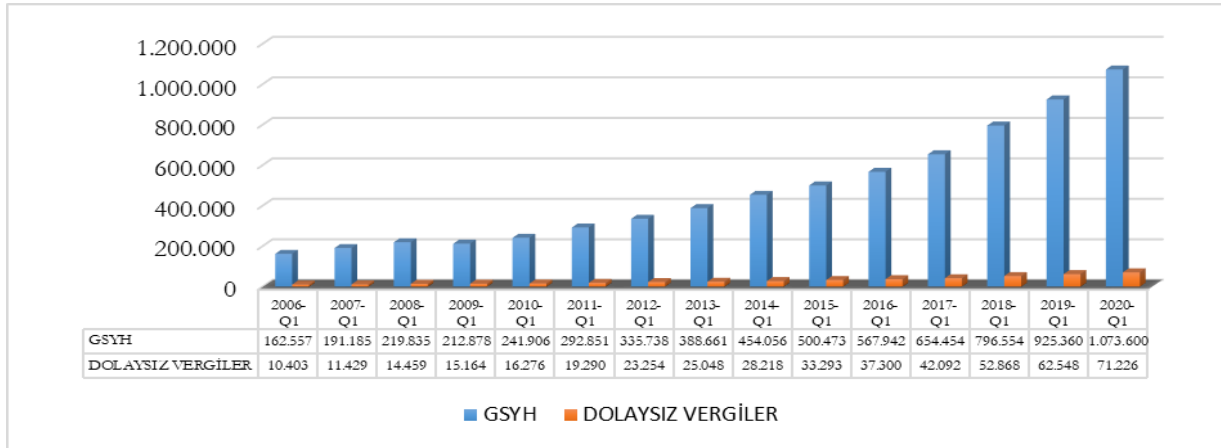
Grafik 2’de 2006-2020 periyodunda birinci çeyrek dönemlere ait dolaylı vergiler ile ekonomik büyüme (GSYH) göstergelerinin seyri karşılaştırılmıştır.

Grafik 2. 2006-2020 Döneminde GSYH ve Dolaylı Vergiler (Milyon TL) (TCMB, EVDS, <https://evds2.tcmb.gov.tr/> adresinden 15.12.2021 tarihinde erişilmiştir.)

Grafik 2’de görüleceği üzere 2006-2020 döneminde GSYH yıllar itibariyle artış göstermektedir. Öte yandan dolaylı vergi gelirlerinin seyrine bakıldığında 2009 ve 2019 birinci çeyrek dönemde azalma olduğu görülmektedir. Bu tarihler haricindeki yıllarda dolaylı vergi gelirlerinin de hep artış yaşadığı görülmektedir.

Grafik 3’te 2006-2020 periyodunda birinci çeyrek dönemlere ait dolaysız vergiler ile ekonomik büyüme (GSYH) göstergelerinin seyri karşılaştırılmıştır.

Grafik 3. 2006-2020 Döneminde GSYH ve Dolaysız Vergiler (Milyon TL) (TCMB, EVDS, <https://evds2.tcmb.gov.tr/> adresinden 15.12.2021 tarihinde erişilmiştir.)

Grafik 3'te GSYH ve dolaysız vergi gelirlerinin 2006-2020 periyodunda bir önceki yıla nispeten artarak ilerlediği görülmektedir. Dolaysız vergi gelirlerinin 2016 döneminden sonra önceki yıllara nispeten daha hızlı artış yaşadığı söylenebilir.

Yöntem

Bu bölümde Türkiye ekonomisi için toplam dolaylı ve toplam dolaysız vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ampirik olarak test etmek için kullanılacak olan yöntemlere ilişkin detaylı bilgi verilmiştir.

Araştırma Modeli

Çalışmada Türkiye ekonomisini analiz etmek için toplam dolaylı ve toplam dolaysız vergi gelirlerinin ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini incelemek amacıyla kurulan ekonometrik modeller şu şekildedir;

$$\text{Model 1: } GSYH_t = \beta_0 + \beta_1 DLV_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\text{Model 2: } GSYH_t = \beta_2 + \beta_3 DSV_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

Çalışmada kurulan modellerde değişkenler logaritmik formda kullanılmıştır. Modellerde t, zamanı; β_0 , sabit katsayısını; ε_t ise hata terimini ifade etmektedir.

Çalışma Grubu/Evren ve Örneklem

Çalışmada, Türkiye'de 2006:1-2020:1 dönemi için ekonomik büyüme ile dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri arasındaki eşbütünlük ve nedensellik ilişkisi çeyrek dönemlik veriler kullanılarak incelenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmanın bağımlı değişkeni Ekonomik büyümeyi temsilen Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden (EVDS), gayrisafi yurtiçi hâsıla verisi dikkate alınmıştır. Çalışmaya bağımsız değişken olarak toplam dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri dâhil edilerek iki ekonometrik model kurulmuştur. Bağımsız değişkenlere ait veriler de yine Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden (EVDS) elde edilmiştir. Kurulan modellerin değişkenleri Tablo 3 ile özetlenmiştir.

Tablo 3
Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Tanım	Veri Kaynağı	Frekans	Veri Dönemi
GSYH	Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla	TCMB, EVDS	Çeyrek Dönem	2006:1-2020:1
DLV	Toplam Dolaylı Vergi	TCMB, EVDS	Çeyrek Dönem	2006:1-2020:1
DSV	Toplam Dolaysız Vergi	TCMB, EVDS	Çeyrek Dönem	2006:1-2020:1

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada ekonomik büyüme üzerinde toplam dolaylı ve toplam dolaysız vergi gelirlerinin etkisi, üç aşamalı bir yöntemden hareketle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Birinci aşamada serilerin durağanlık seviyeleri ADF (Genişletilmiş Dickey-Fuller / Augmented Dickey - Fuller) ve KPSS (Kwiatkowski - Phillips - Schmidt - Shin) Birim Kök testleri ile belirlenmiştir. İkinci aşamada, değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisini araştırmak için Johansen Eşbütünlük testi uygulanmıştır. Üçüncü aşamada ise parametre tahmini yapabilmek için DOLS (Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi), FMOLS (Modifiye Edilmiş En Küçük Kareler Yöntemi) ve CCR (Kanonik Eşbütünlük Regresyon) yöntemleri ile kurulan model sonuçları incelenmiştir.

ADF Birim Kök Testi (1981), Dickey ve Fuller tarafından geliştirilmiştir. ADF sınaması, bağımlı değişkenin gecikmeli fark değerlerini ekleyerek hata terimlerinde oluşabilecek ardışık ilişkiyi hesaba katarak Dickey – Fuller sınamasında düzeltme yapar. Bu modelde gecikmeli değişkenin uygun gecikme seviyesi Akaike, Schwarz ve Bilgi ölçütlerine dayanarak tespit edilmektedir (Enders, 1995). KPSS birim kök testinde (1992), zaman serilerinin deterministik trend durumundan arındırılarak serilerin durağanlığının sağlanması amaçlanır ve serinin durağanlık hipotezi Langrange Multiplier (LM) İstatistiği ile test edilmektedir. KPSS birim kök sınaması, LM İstatistiği ile hesaplanan değer ve kritik değer karşılaştırılarak yapılmaktadır (Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin, 1992).

Tablo 4'te çalışmanın değişkenlerinin ADF ve KPSS birim kök testleriyle tespit edilen durağanlık sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4
Birim Kök Testlerinin Sonuçları

ADF TESTİ		Düzy-I(0)		Birinci Fark-I(1)	
Değişkenler	Sabit	Trend ve Sabit	Sabit	Trend ve Sabit	
GSYH	1.104 (0.997)	-2.809 (0.200)	-2.772 (0.059)	-4.251 (0.008)	
DLV	-0.589 (0.863)	-3.152 (0.105)	-3.487 (0.012)	-3.454 (0.055)	
DSV	1.156 (0.997)	-0.923 (0.945)	-3.796 (0.005)	-8.295 (0.000)	
KPSS TESTİ		Düzy-I(0)		Birinci Fark-I(1)	
Değişkenler	Sabit	Trend ve Sabit	Sabit	Trend ve Sabit	
GSYH	0.922	0.262	0.118	0.106	
DLV	0.914	0.161	0.230	0.101	
DSV	1.505	0.258	0.153	0.061	
Anlamlılık Düzeyleri					
1%	0.739	0.216	0.739	0.216	
5%	0.463	0.146	0.463	0.146	
10%	0.347	0.119	0.347	0.119	

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir.

ADF ile KPSS Birim Kök Testlerinin sonucuna göre, tüm değişkenlerin durağanlık derecelerinin I(1) yapıda olduğu tespit edilmiştir. Değişken sayısının ikiden fazla olması ve tüm değişkenlerin durağanlık derecelerinin I(1) yapıda aynı olması eşbütünlük ilişkisinin test edilmesinde Johansen Eşbütünlük Testinden yararlanılabileceğinin göstergesidir. İkiden fazla değişken olması, birden fazla eşbütünlük vektör olma olasılığını ifade eder (Sevüktekin ve Çınar, 2017). Soren Johansen (1988), birden fazla değişkenin uzun dönemde aralarında bir ilişkinin var olup olmadığını belirlemek amacıyla eşbütünlük testi geliştirmiştir. Geliştirilen bu eşbütünlük testi, tüm değişkenlerin içsel olarak kabul edildiği VAR Modeline dayanmaktadır (Enders, 1995; Johansen, 1988).

Bulgular

Johansen eşbütünlük testi öncesi VAR modeli ile gecikme değerleri belirlenmiştir. VAR Modeli, bağımlı değişkenlerimizin gecikmeli değerlerinin bağımsız (açıklayıcı) değişken olarak kullanılabilmesini sağlamakta ve ileriye yönelik güçlü tahminlerde bulunulmasına imkân sağlamaktadır (Kumar, Leone ve Gaskins, 1995). Kurulan model için en uygun gecikme sayısını belirlemek amacıyla uygulanan VAR modeli sonuçları Tablo 5 ile sunulmuştur.

Tablo 5

Modelin Eşbütünlük Analizi İçin Uygun Gecikme Uzunluğunun Tespit Edilmesi

Gecikme	FPE	AIC	SC	HQ
0	9.65e-08	-7.640231	-7.528705	-7.597344
1	4.47e-10	-13.01592	-12.56981	-12.84437
2	2.87e-10	-13.46386	-12.68318	-13.16365
3	1.34e-10	-14.23392	-13.11866	-13.80505
4	7.44e-11*	-14.83831*	-13.38847*	-14.28077*

Tablo 5’de VAR Modeli çerçevesinde Son Tahmin Hatası (FPE), Akaike Bilgi Ölçütü (AIC), Schwarz Bilgi Ölçütü (SC) ile Hannan-Quinn Bilgi Ölçütü (HQ) sonuçları yer almaktadır. Bu sonuçlara göre FPE, AIC, SC ve HQ bilgi kriterleri en uygun gecikme sayısının 4 alınmasını önermektedir. VAR Modeli sonucunda önerilen 4 gecikme uzunluğundan yola çıkılarak değişkenler arasındaki eşbütünlük ilişkisini (uzun dönemli ilişki) incelemek amacıyla Johansen Eşbütünlük Testi uygulanmıştır. Analiz için kurulan Modelin bütün varyasyonları için Johansen Eşbütünlük Testi, İz (Trace) ve Maksimum Özdeğer (Maximum Eigen Value) Test istatistiklerine göre tahmin edilmiştir. Johansen Eşbütünlük Testi sonuçları Tablo 6 ile sunulmuştur.

Tablo 6

Johansen Eşbütünlük Testi Sonuçları

İz (Trace) İstatistiği				
Hipotezler	Özdeğer	İz İstatistiği	0.05 Kritik Değer	Olasılık (p) Değeri
Koentegre vektör yok	0.566411	59.66207	42.91525	0.0005
En Fazla 1 Koentegre Vektör Var	0.167108	15.37221	25.87211	0.5437
En Fazla 2 Koentegre Vektör	0.101645	5.681073	12.51798	0.5018
Maksimum Öz Değer (Maximum Eigen Value) İstatistiği				
Hipotezler	Özdeğer	En Büyük Öz Değer İstatistiği	0.05 Kritik Değer	Olasılık (p) Değeri
Koentegre vektör yok	0.566411	44.28986	25.82321	0.0001
En Fazla 1 Koentegre Vektör	0.167108	9.691137	19.38704	0.6518
En Fazla 2 Koentegre Vektör	0.101645	5.681073	12.51798	0.5018

Tablo 6’da görüldüğü üzere Johansen Eşbütünlük Testi sonucunda hem iz istatistiği hem de Maksimum öz değer istatistiği sonucunda olasılık değeri %5 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu için 1 tane koentegrasyon (eşbütünlük) denklemi kurulabilmektedir. Buna göre seriler arasında eşbütünlük ilişkisinin varlığı belirlenmiştir. Bu sonuç, ekonomik büyüme değişkeninin uzun dönemde toplam dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerinden etkilendiğini göstermektedir. Ayrıca kurulan modelin tahmin sonuçlarının güvenilirliği için en az bir adet eşbütünlük ilişkisinin var olması yeterli görülmektedir. Buna göre elde edilen sonuçlar, modelin çıktılarının ve yorumlarının güvenilir olduğunu doğrulamaktadır. Ancak Johansen eşbütünlük testiyle değişkenlerimiz arasındaki istatistik olarak uzun dönemli bir ilişkinin katsayıları yorumlanamamaktadır. Johansen Eşbütünlük testi ile eşbütünlük ilişkisi tespit edilen değişkenlere yönelik regresyon analizi DOLS (Stock ve Watson, 1993), FMOLS (Pedroni, 2001) ve CCR (Park, 1992) yöntemlerinden faydalanılarak yapılmıştır. FMOLS yöntemi, asimptotik ki-kare dağılımları kullanılarak standart Wald testlerine imkan sağlayan bir modeldir. CCR yöntemi ise, FMOLS’a ilaveten serinin durağan dönüşümlerini kullanarak eşbütünlük denklemiyle stokastik şoklar arasındaki uzun dönem korelasyonu ortadan kaldırır (Park, 1992). DOLS yönteminde ise, bağımsız değişkenin gecikme ve öncülleri eşbütünlük denklemine

dahil edilir (Stock ve Watson, 1993). Çalışmada kurulan model için uygulanan Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi (DOLS), Modifiye Edilmiş En Küçük Kareler Yöntemi (FMOLS) ve Kanonik Eşbütünlük Regresyon (CCR) yöntemlerinin sonuçları Tablo 7’de özetlenmiştir.

Tablo 7
DOLS, FMOLS ve CCR Analiz Sonuçları

MODEL: GSYH= f(DLV, DSV)				
DOLS Sonuçları				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistik	Olasılık Değeri
DLV	0.423293	0.070822	5.976887	0.0000
DSV	0.600597	0.066950	8.970878	0.0000
C	0.951715	0.094008	10.12373	0.0000
FMOLS Sonuçları				
DLV	0.475541	0.063947	7.436434	0.0000
DSV	0.543443	0.059365	9.154324	0.0000
C	0.956481	0.117185	8.162161	0.0000
CCR Sonuçları				
DLV	0.553119	0.060537	9.136848	0.0000
DSV	0.463810	0.056685	8.182294	0.0000
C	0.947964	0.092753	10.22033	0.0000

Tablo 7’de sunulan her üç yöntem sonuçlarında Ekonomik Büyüme (GSYH) ile dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişki olduğu görülmektedir. Analizlerin katsayı sonuçları incelendiğinde, DOLS, FMOLS ve CCR yöntemlerinde dolaylı (DLV) vergi geliri göstergesindeki %1 düzeyinde bir artış, GSYH’yı sırasıyla %0.42, %0.47 ve %0.55 seviyelerinde artırmaktadır. Diğer yandan DOLS, FMOLS ve CCR yöntemlerinde dolaysız (DSV) vergi geliri göstergesindeki %1 seviyesinde bir artış ise, GSYH’yı sırasıyla %0.60, %0.54 ve %0.46 düzeylerinde artırıcı etki yaratmaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Türkiye ekonomisinde devletin en önemli gelir kaynağı vergilerdir. Vergilerin gelir sağlayıcı etkisinin yanında ekonomik büyümeye katkı sağlayıcı, gelir dağılımında adaleti düzenleyici, refahı arttırıcı ve yoksulluğu azaltıcı etkileri de bulunmaktadır. Öte yandan literatürde ekonomik büyümenin belirleyicileri olarak birçok değişkene yer verilmektedir, ancak bu çalışmada ekonomik büyümenin bir belirleyicisi olarak toplam dolaylı ve toplam dolaysız vergi gelirleri dikkate alınmıştır.

Çalışma kapsamında oluşturulan modelin amacı, Türkiye’de 2006:1-2020:1 periyodunda dolaylı/dolaysız vergi gelirleri ile ekonomik büyüme (GSYH) ilişkisini Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi (DOLS), Modifiye Edilmiş En Küçük Kareler Yöntemi (FMOLS) ve Kanonik Eşbütünlük Regresyon (CCR) yöntemlerini kullanarak incelemektir. Çalışmanın bağımlı değişkeni ekonomik büyüme (GSYH)’dir. Bağımsız değişkenleri ise dolaylı vergi gelirleri ile dolaysız vergi gelirleridir. Bu doğrultuda öncelikle değişkenlere ait serilere logaritmik dönüşüm yapılarak ADF ve KPSS birim kök testi ile durağanlık sınaması yapılmıştır. Tüm değişkenlerin I(1) yapıda durağan olması sebebiyle Johansen Eşbütünlük testi uygulanmasına karar verilmiştir. VAR modeline dayalı Johansen Eşbütünlük testi için gecikme uzunluğu belirlendikten sonra Johansen eşbütünlük testi uygulanmıştır. Eşbütünlük (uzun dönemli ilişki) testi sonucunda, değişkenlerin eşbütünlük olduğu belirlenmiştir. Daha sonra çalışmanın modeline yönelik parametre tahmini yapabilmek için DOLS, FMOLS ve CCR yöntemleri kullanılmıştır. Her üç yöntemde de değişkenler arasındaki ilişkilere yönelik benzer ve istatistiki olarak anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. Elde edilen ampirik bulgular şöyledir: DOLS, FMOLS ve CCR yöntemlerinde dolaylı vergi gelirindeki %1’lik bir artış, sırasıyla GSYH üzerinde %0.42, %0.47 ve %0.55 oranında artırıcı etki oluşturmaktadır. Diğer yandan DOLS, FMOLS ve CCR yöntemlerinin sonucuna göre, dolaysız vergi göstergesinde görülen %1’lik bir artışın ise GSYH üzerinde sırasıyla %0.60, %0.54 ve %0.46 oranında istatistiki olarak artırıcı etki yarattığı tespit edilmiştir. Sonuçlar iktisadi açıdan değerlendirildiğinde dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerindeki bir artışın gayrisafi yurtiçi hâsıla üzerinde olumlu etkisi olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak yapılan çalışmada Türkiye’de vergilemenin ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilediği görülmektedir. Bu sonuç bize, toplanan vergilerin üretimi ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi artıracak yönde, yani doğru kullanıldığını, ayrıca vergilemenin üreticiler ve yatırımlar üzerinde olumsuz etkisi olmadığını düşündürmektedir. Bu konu da yatırımcılar açısından teşvik edici olması açısından önem arz etmektedir. Bundan sonra bu konuyla ilgili olarak yapılacak olan çalışmalarda daha net bilgilere ulaşılabilmesi açısından dolaylı ve dolaysız vergi türlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi analiz edilebilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu makaleye birinci yazar tarafından %40, ikinci yazar tarafından %30 ve üçüncü yazar tarafından %30 katkı sağlanmıştır.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Aamir, M., Qayyum, A., Nasir, A., Hussain, S., Khan, K. I., and Butt, S. (2011). Determinants of tax revenue: A comparative study of direct taxes and indirect taxes of Pakistan and India. *International Journal of Business Social Science*, 2(19), 173-178.
- Açıkgöz, Ş. (2008). Türkiye’de vergi gelirleri, vergi yapısı ve iktisadi büyüme ilişkisi: 1968-2006. *Ekonomik Yaklaşım*, 19(68), 91-113.
- Ahmad, S., Sial, M. H., and Ahmad, N. (2018). Indirect taxes and economic growth: An empirical analysis of Pakistan. *Pakistan Journal of Applied Economics*, 28(1), 65-81.
- Akdoğan, A. (2009). *Vergi hukuku ve türk vergi sistemi*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Akdoğan, A. (2011). *Kamu maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Alfö, M., Carbonari, L., and Trovato, G. (2020). On the effects of taxation on growth: An empirical assessment. *CEIS Tor Vergata Research Paper Series*, 18(1), 1-29.
- Boğa, S. (2020). Türkiye’de vergi gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki asimetric ilişki: NARDL eşbütünleşme yaklaşımı. *Third Sector Social Economic Review*, 55(1), 487-507.
- Buhur, S. (2019). Türkiye’de dolaylı vergilerin yapısının incelenmesi. *Legal Mali Hukuk Dergisi*, 15(173), 1031-1046.
- Cremer, H., Pestieau, P., and Rochet, J. C. (2001). Direct versus indirect taxation: The design of the tax structure revisited. *International Economic Review*, 42(3), 781-800.
- Çetinkol, G. (2013). *Türk vergi sisteminin Avrupa Birliği vergi sistemine dolaylı vergiler bakımından uyumlaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- Çevik, S., and Oh, C. (2013). Tax structure and economic growth: A panel data from OECD countries. *Regional Industry Review*, 36(1), 31-54.
- Dackehag, M., and Hansson, A. (2012). Taxation of income and economic growth: An empirical analysis of 25 rich OECD countries. *Journal of Economic Development*, 21(1), 93-118.

- Dam, M. ve Ertekin, Ş. (2018). Türkiye’de vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin analizi. *Vergi Raporu Dergisi*, (228), 19-32.
- Demir, M. ve Sever, E. (2017). Vergi gelirleri ekonomik büyüme ilişkisi: OECD ülkelerine ilişkin panel veri analizi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 51-66.
- Enders, W. (1995). *Applied econometric time series*. New York: Wiley Publishing.
- Erdoğan, E., Topcu, M. ve Bahar, O. (2013). Vergi gelirleri ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye ekonomisi üzerine eşbütünleşme ve nedensellik analizi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 50(576), 99-109.
- Fahim, O., and Bourdane, Y. (2019). Tax revenue and economic growth in Morocco: Application of ARDL approach. *Repères et Perspectives Économiques*, 3(2), 116-133.
- Gober, J. R., and Burns, J. O. (1997). The relationship between tax structures and economic indicators. *Journal of International Accounting, Auditing Taxation*, 6(1), 1-24.
- Göçer, İ., Mercan, M., Bulut, Ş. ve Dam, M. M. (2010). Ekonomik büyüme ile vergi gelirleri arasındaki ilişki: Sınır testi yaklaşımı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (28), 97-110.
- Işık, N. ve Kılınç, E. C. (2009). OECD ülkelerinde vergi yükü ve vergi türleri: Karşılaştırmalı bir analiz. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2009(2), 147-173.
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economic Dynamics Control*, 12(2-3), 231-254.
- Korkmaz, M. (2012). *Türkiye’de vergi yükünün ekonomik büyüme üzerine etkisi (1988-2010)*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Korkmaz, S., Yilgor, M., and Aksoy, F. (2019). The impact of direct and indirect taxes on the growth of the Turkish economy. *Public Sector Economics*, 43(3), 311-323.
- Kumar, V., Leone, R. P., and Gaskins, J. N. (1995). Aggregate and disaggregate sector forecasting using consumer confidence measures. *International Journal of Forecasting*, 11(3), 361-377.
- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C., Schmidt, P., and Shin, Y. (1992). Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root: How sure are we that economic time series have a unit root? *Journal of Econometrics*, 54(1-3), 159-178.
- Lee, Y., and Gordon, R. H. (2005). Tax structure and economic growth. *Journal of Public Economics*, 89(5-6), 1027-1043.
- Macek, R. (2014). The impact of taxation on economic growth: Case study of OECD countries. *Review of economic perspectives*, 14(4), 309-328.
- Nguyen, H. H. (2019). Impact of direct tax and indirect tax on economic growth in Vietnam. *The Journal of Asian Finance, Economics Business*, 6(4), 129-137.
- Ogundana, O. M., Ogundana, O. M., Ogundana, O. M., Ibidunni, A. S., and Adetoyinbo, A. (2017). Impact of direct and indirect tax on the Nigerian economic growth. *Binus Business Review*, 8(3), 215-220.

- Owino, O. B. (2018). The trade off between direct and indirect taxes in Kenya: An empirical analysis. *Journal of Economics Development Studies*, 6(4), 187-201.
- Öncel, M., Kumrulu, A. ve Çağan, N. (2008). *Vergi hukuku (15. bs.)*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Öz, E. ve Yavuz, E. (2017). Ekonomik kaynaklarına göre vergi türlerinin büyüme üzerindeki etkileri: Türkiye üzerine kanıtlar. *International Congress on Management Economics and Business*, 55-63.
- Öztürk, N. K. (2020). *Kamu maliyesi*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Palić, I., Žmuk, B., and Grofelnik, B. (2017). The long-run impact of personal income taxation on economic development: Evidence from Croatia. *Croatian Review of Economic, Business Social Statistics*, 3(1), 35-44.
- Park, J. Y. (1992). Canonical cointegrating regressions. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 60, 119-143.
- Pedroni, P. (2001). Purchasing power parity tests in cointegrated panels. *Review of Economics Statistics*, 83(4), 727-731.
- Petru-Ovidiu, M. (2015). Tax composition and economic growth. A panel-model approach for Eastern Europe. *Annals of Constantin Brancusi University of Targu-Jiu. Economy Series*, 2(1), 89-101.
- Sandalcı, U. ve Sandalcı, İ. (2017). OECD ülkelerinde ekonomik büyüme ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin ampirik analizi: 1990–2014. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 51-62.
- Saraç, T. B. (2015). Vergi yükü ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. *Maliye Dergisi*, 2015(169), 21-35.
- Schwellnus, C., and Arnold, J. M. (2008). Do corporate taxes reduce productivity and investment at the firm level?: cross-country evidence from the amadeus dataset. *OECD Economics Department Working Papers*, (641), 1-26.
- Sevüktekin, M. ve Çınar, M. (2017). *Ekonomik zaman serileri analizi*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Stock, J. H., and Watson, M. W. (1993). A simple estimator of cointegrating vectors in higher order integrated systems. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 61(4), 783-820.
- Stoilova, D. (2017). Tax structure and economic growth: Evidence from the European Union. *Contaduría y Administración*, 62(3), 1041-1057.
- Stoilova, D., and Patonov, N. (2013). An empirical evidence for the impact of taxation on economy growth in the European Union. *Tourism Management Studies*, 3, 1031-1039.
- Susam, N. ve Oktayer, N. (2007). Türkiye ekonomisinde genel bütçe vergi gelirleri içinde dolaysız ve dolaylı vergiler (1995-2005). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 105-123.
- Szarowska, I. (2013). Effects of taxation by economic functions on economic growth in the European Union. *Finance and The Performance of Firms In Science, Education and Practice*, 746-758.

- Şaşmaz, M. Ü. ve Yayla, Y. E. (2018). Vergilerin ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi: Avrupa Birliği geçiş ekonomileri örneği. *Maliye Dergisi*, (174), 315-336.
- Terzi, H. ve Yurtkuran, S. (2016). Türkiye’de dolaylı/dolaysız vergi gelirleri ve GSYH ilişkisi. *Maliye Dergisi*, (171), 19-33.
- Topal, M. H. (2017). Vergi yapısının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: OECD ülkelerinden ampirik bir kanıt. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 183-206.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (2021). <https://evds2.tcmb.gov.tr/> adresinden 15.12.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Yaraşır Tülümce, S. (2013). Türkiye’de vergi gelirleri ve büyüme arasındaki ilişkinin ampirik analizi (1988-2010). *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 1(2), 56-64.
- Yaraşır Tülümce, S. ve Yavuz, E. (2019). Türkiye’de KDV’nin vergi gelirleri ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Ampirik bir analiz (1985-2018). *Maliye Dergisi*, (176), 548-574.

Extended Abstract

Introduction

Taxes are the main source of income that the government needs in order to meet the social demands that express the needs of the society, to realize the regulations related to the socioeconomic life and to finance the public expenditures. In the literature, tax revenues are divided into two as indirect and direct tax revenues and their effects on economic growth are investigated. The most important point that separates the two is that indirect taxes are taxes that can be transferred to another person under market conditions. Direct taxes, on the other hand, are taxes that are not transferred, that is, remain on the taxpayer. Another important point that separates direct and indirect tax; While indirect taxes are levied regardless of individuals' economic status and ability to pay, direct taxes are levied based on individuals' economic status and ability to pay.

The aim of this study is to contribute to the relevant discussions by analysing the effects of direct and indirect taxes on economic growth in the Turkish economy in the period of 2006-2020 with econometric methods. The reason for starting the analysis period from 2006 in the study is the transition to the explicit inflation targeting policy in the economy in this period. It is thought that with the transition to the explicit inflation targeting policy, a different contribution will be made to the literature by examining the effects of direct and indirect tax revenues on growth. It is thought that this study is different from similar studies in terms of the method used and the period of the data used will also contribute to the literature.

Method

In the study, the co-integration and causality relationship between economic growth and indirect and direct tax revenues in Turkey in the period of 2006:1-2020:1 was examined using quarterly data. Representing the dependent Economic Growth variable of the study, the Gross Domestic Product (GDP) data from the Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT) Electronic Data Distribution System (EVDS) were taken into account. Two econometric models were established in the study. Dependent variable of Model 1 is GDP and the independent variable is total indirect tax revenues. The dependent variable of Model 2 is GDP and the independent variable is total direct tax revenues.

In the study, the relationship between total indirect tax revenues and economic growth, and total direct tax revenues with economic growth has been tried to be revealed using a three-staged method. In the first stage, the stationarity levels of the series were determined by Augmented Dickey - Fuller (ADF) and Kwiatkowski - Phillips - Schmidt - Shin (KPSS) Unit Root tests. In the second stage, Johansen Co-integration test was applied to determine the co-integration relationship between the variables. In the third stage, the results of the model established by Dynamic Ordinary Least Squares Method (DOLS), Modified Ordinary Least Squares Method (FMOLS) and Canonical Co-Integrated Regression (CCR) methods were examined in order to make parameter estimation.

Findings

According to the results of ADF and KPSS Unit Root Tests, it has been determined that the stationarity degrees of all variables are in the I(1) structure. The stationarity degrees of all variables are in the I(1) structure, which indicates that the Johansen Co-integration Test can be used to test the co-integration relationship. Before the Johansen co-integration test, the delay values were determined with the VAR model. According to the results of the VAR model applied to determine the most appropriate delay number for the established model, FPE (Final Prediction Error), AIC (Akaike Information Criterion), SC (Schwarz Criterion) and HQ (Hannan Quinn) information criteria suggest that the most appropriate delay number be 4. Based on the 4 lag lengths suggested as a result of the VAR Model, the Johansen Co-Integration Test was applied to examine the co-integration relationship (long-term relationship) between the variables. For all variations of the Models established

for analysis, the Johansen Co-Integration Test was estimated according to the Trace and Maximum Eigen Value Test statistics. According to the results of the Johansen Co-Integration Test, as the probability value is less than 5% significance level as a result of both the trace statistics and the maximum eigenvalue statistics, 1 co-integration equation can be established. Finding that there is a co-integration relationship between the series indicates that the economic growth variable is affected by total indirect and direct tax revenues in the long run. The existence of at least one co-integration relationship is considered sufficient for the reliability of the estimation results. Accordingly, the results obtained confirm that the outputs and interpretations of the model are reliable. The coefficients of the long-term relationship between the variables cannot be interpreted with the Johansen co-integration test. Regression analysis for the variables whose co-integration relationship was determined by the Johansen Co-integration test was performed by using DOLS, FMOLS and CCR methods. In the results of DOLS, FMOLS and CCR methods, it is seen that there is a statistically significant and positive relationship between economic growth (GDP) and indirect and direct tax revenues. When the coefficient results of the analyzes are examined, a 1% increase in the indirect (DLV) tax income indicator in DOLS, FMOLS and CCR methods increases the GDP by 0.42%, 0.47% and 0.55%, respectively. On the other hand, a 1% increase in the direct (DSV) tax income indicator in DOLS, FMOLS and CCR methods creates an increasing effect on GDP by 0.6%, 0.54% and 0.46%, respectively.

Conclusion, Discussion and Recommendations

The aim of the study is to examine the relationship between direct and indirect tax revenues and economic growth (GDP) in Turkey in the period 2006:1-2020:1 using DOLS, FMOLS and CCR methods. The dependent variable of the study is GDP. Independent variables; indirect tax revenues and direct tax revenues. In this direction, Johansen Co-integration test was applied because all variables are stationary in I(1) structure in the results of ADF and KPSS unit root tests applied by making logarithmic transformation to the series. As a result of the Johansen co-integration test applied after determining the lag length for the Johansen co-integration test based on the VAR model, it was determined that the variables were co-integrated. Then, DOLS, FMOLS and CCR methods were used to make parameter estimation for the model of the study. Similar and statistically significant results were obtained in all three methods. The empirical findings are as follows: An 1% increase in indirect tax revenue in DOLS, FMOLS and CCR methods creates an increasing effect on GDP by 0.42%, 0.47% and 0.55%, respectively. On the other hand, according to the results of DOLS, FMOLS and CCR methods, it was determined that a 1% increase in the direct tax indicator had a statistically increasing effect on GDP by 0.6%, 0.54% and 0.46%, respectively. When the results are evaluated from an economic point of view, it can be said that an increase in direct and indirect tax revenues has a positive effect on the gross domestic product.

Erken Çocukluk Döneminde Duyu Eğitimi ve Nörobilim

Hacer TEKERCİ
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
hacertekerci@mehmetakif.edu.tr
ORCID ID:0000-0002-8866-6557

Derleme Makale

DOI: 10.31592/aeusbed.1142094

Geliş Tarihi: 07.07.2022

Revize Tarihi: 22.11.2022

Kabul Tarihi: 25.11.2022

Atf Bilgisi

Tekerci, H. (2022). Erken çocukluk döneminde duyu eğitimi ve nörobilim. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 975-994.

ÖZ

Çocuklar, anne karnından başlayarak duyu sistemleri aracılığı ile bilgi toplamaya ve yeni deneyimlerle birlikte gelişmeye devam ederler. Gelişim sırasında elde edilen duyu deneyimler, çocukların kendi dünyasının nasıl işlediğine dair ipuçları sunarken, bu ipuçları aynı zamanda da beyin yapılarının inşası üzerinde oldukça önemli bir etkiye neden olmaktadır. Erken yıllar, duyu sistemleri ve beyin gelişimi için kritik bir dönemdir. Özellikle beyin kendisini yapılandırma yeteneği yani plastisitesinin yüksek olduğu erken yıllarda çocuklara sunulacak duyu deneyimler, çocukların gelişiminin etkin bir şekilde desteklenmesi için son derece önemlidir. Bu nedenle çalışma kavramsal bir çerçeve sunarken, erken çocukluk döneminde çok duyu eğitiminin anlaşılabilirliği için öneminin fark edilmesi, çocukların beyin gelişimi ile birlikte duyu gelişim sistemlerinin bilinmesi ve öğrenme planlamaları yapılırken, çocukların yapısal özelliklerinin çok yönlü dikkate alınmasının önemine dikkat çekmektedir. Çalışmanın sonucunda, öğrenme ortamlarında, duyu temelli etkinliklerin tüm program boyunca yerleştirilmesi, öğretmenlerin duyu sistemleri ve beyin gelişimi hakkında bilgi sahibi olması ve erken dönemde çocuklara sunulacak duyu deneyimlerin beyin gelişiminde son derece önemli bir oynadığı belirlenmiştir. Ayrıca, öğrenmede duyu gelişimi ve nörobilimi birleştiren sonraki çalışmalara yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Erken çocukluk, duyu eğitimi, nörobilim.

Sensory Education and Neuroscience in Early Childhood

ABSTRACT

Starting from the womb of their mother, children continue to acquire information via their sensory systems and develop through new experiences. Sensory experiences have a significant impact on the formation of children's brain structures in addition to providing them with information about how their environment functions. The early years are a critical period for sensory systems and brain development. Especially in the early years, when the brain's ability to configure itself, that is, its plasticity, is high, the sensory experiences to be presented to children are extremely important in order to effectively support their development. Therefore, while giving a conceptual framework, the research emphasizes the significance of comprehending multisensory education in early life, understanding children's brain development and sensory development systems, and taking children's structural characteristics into consideration when designing learning. As a result of the study, it was determined that the placement of sensory-based activities throughout the entire program in learning environments, teachers' knowledge about sensory systems and brain development, and sensory experiences to be presented to children in the early period play an extremely important role in brain development. In addition, it is thought that the study will guide further studies combining the development of the senses and neuroscience in learning.

Keywords: Early childhood, sensory education, neuroscience.

Giriş

Erken yıllar, çocukların ihtiyaçlarını karşılama ve meraklarını doyumak için, araştırma, inceleme ve keşfetme eğilimlerinin en üst düzeyde olduğu dönemdir. Bu dönemde çocuklar, çevrelerini anlamlandırmak, canlı ve cansız tüm varlıkların yansımalarını yorumlamak ve eylemlerini gerçekleştirebilmek için duyu sistemlerini kullanırlar. Böylece, anne karnından başlayarak duyu sistemleri aracılığı ile bilgi toplamaya ve yeni deneyimlerle birlikte gelişmeye devam ederler. Ancak, bebekler dünyaya geldiklerinde, duyu gelişimleri ve deneyimleri henüz özelleşmemiştir. Duyular, doğum esnasında gelişim düzeyleri bakımından farklılık göstermektedir. Bu nedenle zamanla olgunlaşan duyu sistemleri ile birlikte çocuklar, dünyaya dair tüm bilgileri, kendi duyu, düşünce ve kişisel deneyimleri ile anlamlandırmaktadırlar. Yani her birey çoklu duyu deneyimlerle kendi gerçekliğini inşa etmektedir. Bu süreçte özellikle erken duyu deneyimler aracılığıyla şekillenen özelleşmiş beyin

yapıları ve karakteri, kişiler arasındaki bireysel farklılıkların açıklanabilir yönünü ortaya koymaktadır. Yapılan nörobilimsel çalışmalar ve ilgili alan yazın, erken çocukluk döneminde çocuklara sunulacak çok duyulu ortamların ve eğitim uygulamalarının beyin gelişimi üzerindeki olumlu etkisini ortaya koymaktadır.

Çalışma kapsamında; beyin gelişimi ve öğrenme ilişkisine yönelik nörobilimsel çalışmalar doğrultusunda; gelişimde çoklu duyuusal esneklik, duyuusal sistemlerin yapısı ve işlevi, erken çocukluk döneminde çoklu duyuusal öğrenme ve öğretme, öğrenme ortamında duyuusal katılımın desteklenmesi konularını içerecek şekilde literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen literatür taraması doğrultusunda, erken çocukluk döneminde nörobilim ve çoklu duyuusal deneyimlere yönelik kapsamlı bir perspektif ortaya konulmuştur. Bu konuda yapılmış çalışmalar incelenerek, gerçekleştirilen araştırmaların verilerinden faydalanılmıştır. Çalışmanın odak noktasında yer alan duyu eğitime yönelik olarak, özellikle erken çocukluk döneminde çoklu duyuusal katılımı destekleyici uygulamalar ve nörobilimsel sonuçlarına yönelik etkileri ele alınmıştır. Gerçekleştirilen literatür taraması, ikincil araştırma verileri ve alan yazında yer alan bilgiler doğrultusunda; beyin ve öğrenme, duyu eğitimi ve nörobilim, erken dönemde çoklu duyuusal katılımın önemi ve desteklenmesi gibi temel unsurları kapsayan kapsamlı bir perspektif sunulmuştur. Bununla birlikte öğretmenlere ve sonraki gerçekleştirilecek çalışmalara yönelik önerilere yer verilmiştir.

Çalışmanın derleme makale niteliğinde olması nedeniyle, etik kurul kararı gerekmemekle birlikte, çalışmada kullanılan; literatür taraması, ikincil araştırma verileri ile ilgili etik beyanlara aykırı olabilecek bir söylem kullanılmamıştır. Literatür taramasında telif hakları ve kaynak gösterme kurallarına riayet edilmiştir.

Beyin ve Öğrenmeye Nörobilimsel Bakış

İnsan beyninin gelişimi benzersiz bir şekilde yavaş ilerleyen bir hızdadır (Bocchio, Nabavi ve Capogna, 2017; Eagleman, 2001). Evrimsel gelişmeler sonucunda insanların beyin gelişiminin kendine özgü bir hızda (yavaş bir şekilde) gelişim göstermesinin, yetişkin fenotipi için derin ve önemli etkilere sahip olduğu düşünülmektedir (Bijoch, Borczyk ve Czajkowski, 2020). Çünkü tamamlanmamış ve tümüyle programlanmamış bir beyin ile doğmak diğer türlere göre birçok avantajı da beraberinde getirmektedir. Örnek olarak; yunuslar daha doğumda yüzmeye başlarlar ya da zürafalar ayakta durmayı saatler içinde öğrenirler ve kısa sürede bağımsızlaşırlar. Ama insan beyninin ödülü olarak görülebilecek ‘esneklik (plastisite)’ kavramı bizi diğer türlerden ayıran en önemli özelliklerden biridir (Eagleman, 2009; 2015).

Bu özellikleri ile birlikte insan beyninin, belirli yapı taşları oluşturularak programlandığı ancak gelişimini tam olarak tamamlanmadığı ve sürekli değişebilen bir mekanizmayı temsil ettiği görülmektedir. Beynin bu özelliği önceden tümüyle programlanmak yerine, çevreyle etkileşerek kendi iç düzenlemelerini yeniden yeniden yapılandırıldığı bir sistemi ortaya koymaktadır. Bu süreçte bebekler geliştikçe ağlamayı bırakıp, etrafı keşfetmeye, çevresindeki dünyayı özümsemeye ve bu çevreye kendisi biçim vermeye devam etmektedir (Eagleman, 2001; Nicholic, 2010). İnsan beyninin bu özelliklerinden dolayı erken dönem, plastisitenin en üst düzeyde olduğu bir zaman aralığını ifade etmektedir (Lupien, McEwen, Gunnar ve Heim, 2009).

Beynin nörofizyolojik yapısı incelendiğinde, bebeklerin, düşünme, görme, duyu gibi beyin fonksiyonlarından sorumlu yaklaşık 100 milyar sinir hücresi ile dünyaya geldikleri bilinmektedir (Lensen, 1998). Sinir sisteminin ana işini yürüten hücreler ise nöronlardır (sinir hücresi). Nöronlar istisnaları olmakla birlikte, bir gövde, ağaç gibi yan dallar (dentrit) ve bazen de dallanabilen ve hücrenin ‘kararlarını’ diğerlerine ileten, tek bir uzantıdan (akson) oluşmaktadırlar. Aynı zamanda bu sinir hücreleri birbirleri ile ilişki halindedir ve bu ilişki sayesinde nöronlar arası bilgi akışı sürekli devam etmektedir. Bilgi geçişinin sağlandığı noktalara ise ‘sinasp’ adı verilmektedir. Sinapsların hemen hepsi ise bilginin iletiminden sorumludur. Sinapsların en belirgin özelliklerinden biri ise ‘değişebilir’ olmalarıdır. Bu durum yakın zamanda ortaya konmuş bir durumdur (Dolu, 2015). İlk zamanlarda yeni doğan bir bebeğin nöronları birbirinden oldukça farklı ve bağlantısız durumdayken,

yaşamın ilk iki yılında, aldıkları duyuşsal bilgilere bağlı olarak nöronlar birbirleriyle bağlantı kurmaya başlarlar. Bu durum o kadar hızlı gerçekleşir ki, bebeğin beyinde saniyede yaklaşık iki milyon bağlantı, yani sinaps oluşur. İki yılın sonunda ise, bebekteki sinapsların sayısı yüz trilyonu aşarak, bir yetişkindeki sinaps sayısının iki katına ulaşır (Eagleman, 2015; Eagleman, 2001; Novich ve Eagleman; 2015). Peki bu durumda beynimizde hangi sinapslar kalır, hangileri gider?

Bu sorunun cevabına ilişkin beyin ve öğrenme arasındaki ilişkiyi inceleyen bilim insanlarının yaptığı çalışmaların; Giedd, Sowell, Deheane, Butterworth, Geary, Miller, Mercer, Tomey, Marolda, Orton -Gillingham, Sherrington, Skinner, Pavlov, Maria Montessori, Grace Fernal, Seguin, Konorski, Hebb, 1800'lü yıllara kadar uzandığı görölmektedir (Kátaı, Juhász ve Adorjáni, 2008; Stockdale, 2007). Bu doğrultuda 20. yy'ın ilk yarısı, sinirbilim ve öğrenme alanındaki temel teorilerin üretilme ve oluşturulma girişimlerinin ortaya çıktığı bir dönemdir (Bocchio, Nabavi ve Capogna, 2017). Charles Scott Sherrington'dan (1857–1952) esinlenen dönemin bilim insanları sinirbilim çalışmalarının, bilimsel araştırmaların ön koşulu olduğunu ve beyin çalışma prensiplerini anlamının, birçok alanda yapılacak çalışmaların anahtarı olduğunu iddia etmişlerdir. Özellikle bilişsel süreçlerin sinir yollarındaki uyarlamalar olarak temsil edilebileceğine odaklanmışlardır. Sherrington'ın çalışmasından ilham almasına rağmen, odak noktasının davranış olması gerektiğini vurgulayan, Burrhus Frederic Skinner (1904–1990) ve Ivan Pavlov (1849–1936) gibi davranışçı ekolü benimseyen Rus bilim insanları, çığır açan çalışmaları ile uyarın-davranış ilişkisine odaklandıkları görölmüştür. Sonrasında, iki bilim insanının sinirbilimin gelişimi üzerinde çok önemli etkileri olmuştur. Birincisi, tip II koşullu refleksleri keşfetmesiyle tanınan Jerzy Konorski (1903–1973) (Bijoch, Borczyk ve Czajkowski, 2020), ikincisi ise insan ve hayvanlar da öğrenme alanında uzman olan Donald Hebb (1904–1985)'dir (Der, 2016). Her ikisi de çalışmalarında, yüksek zihinsel yetenekler ve sinirsel aktivite arasında bir bağlantı olduğunu gösteren sonuçlar ortaya koymuşlardır. 1948'de Konorski, 1949'da Hebb, hücreşel öğrenme mekanizması ve nöronlar arasındaki bağlantı kalitesinde bir değişiklik olarak tanımlanan, '*Sinaptik Plastisite Teorisi*'ni ortaya koymuşlardır. Bu teoriye göre sinapsların güçlenmesini deneyim ile, zayıflamasını ise deneyim eksikliğiyle ilişkilendirmişlerdir. Her ikisinin de ortaya koyduğu görüşler benzerlik göstermekle birlikte, Konorski, farklı beyin bölgeleri arasında önceden var olan nöronal bağlantılar fikrini özellikle vurgulamıştır. Nöral plastisitenin sadece nöronlar arasında yeni bağlantıların kurulması değil, aynı zamanda var olan sinapsların da yeniden şekillenmesi olduğunu savunmuştur (Bijoch, Borczyk ve Czajkowski, 2020; Kandel, 2012). İlk olarak Head ve Holmes (1911) tarafından, duyuşsal ve algısal süreçler ile kendimizin organize ettiği modelleri tanımlamak için, nörofizyolojik bir kavram olan '*şema*' kavramı kullanılmıştır. Sonrasında ise Hebb (1948), '*Davranışların Organizasyonu (The Organization of Behavior)*' kitabında sinaptik bağlantıların yapılmasına ilişkin ortaya konulan çalışmaların (Nissen, 1948) üzerine, şemaları nörofizyolojik bir süreç olarak üç aşamalı açıklamaya çalışmıştır. Bunlar; hücre birleşimine yol açan sinaptik değişim, faz dizisi veya şema oluşturmak üzere birleşen bir dizi '*hücre topluluğu*' olarak ifade edilmiştir. Hebb genel olarak; '*şema*' kavramını kişinin duyuşları aracılığı ile aldıkları bilgiyi öznel olarak yapılandırması ve algı sürecindeki bazı özellikleri temsil etmesi olarak açıklamıştır (Akt. Der, 2016). '*Faz dizisi*' kavramını ise, '*duyudan düşünceye ya da bir düşünce zincirini temsil eden zamansal bir dizi ya da hücre grupları dizisidir*' olarak açıklamıştır. Hebb ortaya koyduğu, '*hücre toplulukları*' kavramı ile algısal öğrenmenin temelini oluştururken, faz sırası Gestalt psikologlarının üzerinde durduğu algısal entegrasyonun temelini oluşturmuştur (Anderson, 1997). Araştırmalarında benzer şekilde Crick ve Koch (1990), Crick ve Koch (1998), Crick ve Koch (2003), nöron gruplaşmalarından ve aralarındaki rekabetten bahsederek, nöron gruplarının hem büyüklük hem de karakter olarak değişebilir özelliği ve seçici dikkatin nöron grupları arasındaki rekabeti arttırdığını ortaya koymuşlardır. Ayrıca kazanan nöronların canlılığını sürdürdüğünü ve işlemeye devam ettiğini belirtmişlerdir.

Yine 1900' lü yıllarda bilimi öğrenme üzerine ön plana çıkan ve eğitim araştırmalarında insan beyinin gücünü vurgulayan, beyin temelli öğrenme kavramı ortaya atılmıştır (Robinson, 2011). Beyin temelli öğrenme kavramı, beyin en iyi biçimde nasıl öğrendiği sorusuna verilen disiplinler arası bir yanıt olarak tanımlanabilir (Jensen,1998). Bununla birlikte beyin temelli öğrenme konusunda çok sayıda kitap ve makalesi bulunan eğitimciler R.N. Caine ve G. Caine, beyin temelli öğrenmenin temel ilkelerini ortaya koymuşlar ve çocukların anlamlı deneyimler kazanabilmesi için duyuşsal açıdan

zengin ve uygun ortamların yaratılması gerekliliğine dikkati çekmişlerdir (Caine ve Caine, 1994). Bu bağlamda Caine ve Caine (1990) çalışmalarında, öğrenmenin fizyolojik bir olay olduğuna vurgu yaparak, beynin üçlü yapısına (birinci, ikinci ve üçüncü (neokorteks)) ve aralarındaki sürekli etkileşime dikkati çekmişlerdir. Örnek olarak; öğrenmenin soluk alıp vermek kadar doğal ve kolaylaştırılabilir ya da engellenebilir olduğu gibi. Bu yaklaşıma göre fizyolojik fonksiyonlarımızı etkileyen her şeyin öğrenme kapasitesi üzerinde etkisi vardır. Dolayısıyla alışkanlık ve inançlar da fizyolojik yapılar üzerinde oldukça etkilidir (Çakıroğlu, 2014).

Yukarıda bahsedilen nörobilimsel çalışmalarla şekillenen ve uzun yıllar eğitime ışık tutan bilişsel gelişim teorisi ise geniş ölçüde, Piaget ve Vygotsky'nin çalışmalarına dayanır. Piaget'in '*Bilişsel Gelişim Teorisi*'ne göre çocuklar doğdukları andan itibaren, dünyanın nasıl işlediğini anlamak adına kendi çevreleriyle etkileşime girerler. Piaget bilişsel gelişimi etkileyen ilkeleri; olgunlaşma, yaşantı, uyum, örgütlenme ve dengeleme olarak belirtmiştir. Bu ilkeler doğrultusunda eğitim ortamlarında çocuklar, fiziki çevreleriyle ilgili bilgilerini yapılandırabilmek için etkin duyuşsal katılıma ihtiyaç duymaktadırlar (Kol, 2011).

Duyusal katılımda ise çocukların; araştırmaya, keşfetmeye, deneyimlemeye ve duyu-motor becerilerin ötesine geçmek için etkileşim kurdukları nesnelere geri dönüt almaya ihtiyaçları vardır. Bu nokta da çevre, çocukların duyularını kullanabilmesi ve gerçek deneyimler yoluyla öğrenmelerini gerçekleştirebilmesi için kritik bir öneme sahiptir (Macpherson, 2011). Çevrenin çocukların gelişiminde ve öğrenmesinde önemine dikkat çeken Vygotsky ise, bir yetişkin ile çocuk arasındaki doğrudan etkileşimin önemini vurgulamaktadır. Aynı zamanda bebeklikten itibaren çocukların keşfe yönelik davranışlarının, yetişkin desteği ile nesnelere etkileşimde bulunmaya yöneltilmesinin, öğrenme sürecindeki rolü ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte Vygotsky, çocukların duyu standartlarının kazanımında, duyular aracılığıyla sunulacak anlamlı yaşantıların daha kalıcı öğrenmeyi desteklediğini çalışmalarında vurgulamıştır. Hard ve Seguin ise, işitsel ve zihinsel gelişim problemi olan çocukların eğitimi için duyu temelli metodun dayanağını oluşturan dokunsal materyaller geliştirmişlerdir (Stockdale, 2007). Nörobilimsel çalışmalar ve öğrenmeyi birleştiren yaklaşımıyla döneminde oldukça dikkati çeken bir diğer isim ise Maria Montessori'dir (1870-1952). Onun erken yıllarda yaptığı gözlemleri ve deneysel çalışmaları nörobilimsel açıdan değerlendiren ve öğrenmeyle bütünleştiren felsefesi, onun yönteminin etkisini ortaya koyan önemli özelliklerden biri olarak değerlendirilebilir. Montessori yöntemi, biyolojik kavramları çevresel uyaranlar ile birleştirerek, erken yıllarda beyin ve öğrenme arasındaki bağlantıyı desteklemeyi ve güçlendirmeyi öngörmüştür. Özellikle duyu temelli eğitim yaklaşımı, duyuşsal katılımı destekleyen çoklu duyuşsal çevre anlayışı ve duyuları uyaran materyalleri ile çocukların beyin gelişimine olan katkısı Montessori'nin eğitim yaklaşımının en dikkat çekici özelliklerinden biridir (Marshall, 2017).

Bu bağlamda, beyinde gerçekleşen işlemler ve nörofizyolojik yapının sağlıklı çalışabilmesi ve bireylerin çevreyle uyumlu bir şekilde etkileşime geçebilmesi için, duyuşsal girdilerin sorunsuz bir şekilde organize edebilmesi gerekmektedir. Çevresel bilgilerin beyin tarafından işlenip yanıt olarak yansıtıldığı bu sürece duyu bütünleme süreci denilmektedir (Dunn, 2007). Duyu bütünleme; "bireyin duyuları aracılığı ile vücudundaki ve çevresindeki hissiyatı organize edip, çevrenin bir parçası olarak var olan vücudunu etkin şekilde kullanmayı mümkün kılan nörolojik bir süreç" olarak tanımlayan A. Jean Ayres (1972) '*Duyusal Entegrasyon Teorisi*'ni geliştirmiştir. Ayres'a göre duyuşsal entegrasyon, üstü kapalı bir beceri değildir. Kişinin belli duyuşsal girdilere verdikleri tepki tercihlerine göre değişik gösteren bir durumdur. Duyusal entegrasyon teorisi, mevcut duyu süreçlerini içerdiği gibi gündelik etkinliklerle duyu süreçlerinin nasıl ilişkili olduğuna dair de daha ileri seviyede açıklama getirmektedir (Bundy ve Lane, 2020; Lawson, 1996; Özyazıcı vd., 2021). Örnek olarak, bazı bireyler sıradışı hareketlerin heyecanını ve yüksek sesi severlerken bazılarının daha sakinleştirici sesleri sevmeleri gibi.

Duyusal entegrasyon sürecini açıklayan modellerden bir diğeri ise Wennie Dunn'nın '*Duyu Süreç Modeli*'dir. Dunn'a göre duyuşsal entegrasyon, duyu sürecinin bir parçası olup, sinir sisteminin tüm duyuşsal bilgileri nasıl işlediği ile ilgilidir (Dunn, 1997). Dunn (2001)'e göre, duyu süreci modelinin üç temel özelliği vardır: a) kişinin nörolojik eşliğinin göz önüne alınması (reaktivite) b)

kişinin tepkimeleri veya kişisel-düzenleme stratejilerini baz alma ve c) eşikler ve stratejiler arasındaki ilişkinin göz önüne alınmasıdır. Dunn'ın teorisinin duyu eğitimi çalışmaları açısından en çok dikkat çeken yönü 'eşik' kavramıdır. O, eşikleri " durumlara göre çeşitlilik gösteren, nöronların ve hücre istemlerinin işlenecek yeterli bilgiyi elde ettikleri nokta" olarak tanımlamıştır (Dunn, 1997). Bu nedenle öğrenme çalışmalarında çocukların öğrenmesinde eşikleri etkileyen durumların tespit edilmesi ve öğretim stratejileri seçilirken bu gelişimsel özelliklerin bilinmesi önemli rol oynayacaktır. Çünkü her çocuk kendine özgü biçimde dünyayı algılar, bilgiyi kendi yaşantıları, hassasiyetleri ve ilgileri doğrultusunda yapılandırır. Tüm bunlarla birlikte öğrenme ve nörofizyoloji konusunda günümüze kadar uzanan çalışmalar, duyu eğitiminin temellerini oluşturarak, eğitime ışık tutan bulguları ile çok duyulu eğitimin önünü açmıştır. Çünkü gelişim sırasında elde edilen duysal deneyimler, çocukların kendi dünyasının nasıl işlediğine dair ipuçları sunarken, bu ipuçları aynı zamanda da beyin yapılarının inşası üzerinde oldukça önemli bir etkiye neden olmaktadır. Erken çocukluk döneminde çok duyulu eğitimin anlaşılabilmesi için öneminin fark edilmesi, çocukların beyin gelişimi ile birlikte duysal gelişim sistemlerinin bilinmesi ve öğrenme planlamaları yapılırken, yapısal özelliklerin çok yönlü dikkate alınması, çocukların gelişimi açısından oldukça önem arz etmektedir.

Gelişimde Çoklu Duyumsal Esneklik ve Öğrenme

Çocukların içinde buldukları çevre, zenginleştirilmiş ve elverişli ise nörobiyolojik yapı büyüme ve gelişme için maksimum düzeyde çalışmaya devam edecektir. Bu nedenle erken dönemde edinilen deneyimlerin beyin gelişiminde uzun süreli etkiler yaratması muhtemeldir. Çünkü bu deneyimlerden elde edilen ve beyinde gerçekleşen sinirsel aktiviteler, sonraki yaşam için gerekli durumlara en iyi nasıl yanıt verileceği konusunda nörofizyolojik yapıyı hazır hale getirmektedir (Lupien, McEwen, Gunnar ve Heim, 2009). Kişilerin çoklu duysal deneyimlerine bağlı olarak sürekli değişen beyin yapısı, öğrenme çalışmaları açısından dikkat çeken bir özelliktir. Tüm bu öğrenme ve beyin arasındaki ilişkileri araştırmamıza neden olan; '*Yeni şeyler öğrendiğimizde beynimizde neler olur?*' sorusunun yanıtına yönelik önceleri hayvanlar üzerinde yapılan bazı psikolojik deneyler, öğrenme ve hafızanın biyolojik temelleri ile ilgili başka bir bakış açısı sağlamıştır. Daha sonraları, Hughlings Jackson, Donald Hebb, Wilder Penfield, Ragnar Granit gibi bazı nörofizyologlar tarafından "neurocognitive science" olarak adlandırılan bu alanda daha çok çalışma yapılmaya başlanmıştır (Anderson, 1997). Bu nedenle duyu süreci, birçok nörofizyolojik süreci kapsayan etkileşimli bir yapıyı ifade etmektedir (Bundy ve Lane, 2020). Bu sebeple psikoloji ile fizyoloji arasında öğrenme teorilerini ve uygulamalarını açıklama noktasında anlamlı bir bilgi paylaşımı vardır, ancak son zamanlarda öğrenme olayının daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle öğrenmenin biyolojik temellerine dikkat çekilmektedir.

Bu konuda yapılan araştırmalar, duyu sistemlerinin çok erken işleme aşamalarında bile birbirlerini etkileme kapasitesine sahip olduğunu ortaya koymuştur (Murray, Lewkowicz, Amedi ve Wallace, 2016). Yaşamın ilk yıllarında hem insanlar hem de hayvanlar üzerine yapılan çalışmalar, erken gelişim sürecinde yaşanan çevresel değişimler ya da herhangi bir duyuda meydana gelen bir kesinti söz konusu olduğunda, duyular arasında dikkati çeken bir sinirsel esnekliği ortaya koymaktadır (Shams ve Seitz, 2008). Buna bağlı olarak Eagleman (2001), beynin her bir bölgesine ayrı ayrı sabit görevler tanımlamak yerine, tüm işlemlerin tek bir yerde gerçekleşmediğini, bunun yerine farklı duyulardan toplanan verilerin bir bütünü yansıtmaya sürecinde, özelliklerine odaklanmak gerektiğini savunmaktadır. Örnek olarak; beynin duymayla ilgili olan bölümüne giden girdilerde yaşanan bir kesinti, bu bölgenin görsel imgelerle idare edilmesi şeklinde sonuçlanabilmektedir. Bu noktada anlaşılması gereken en önemli durum, beynin bölgesel işlevlerinden ziyade duyulardan elde edilen verilerin duyu kaynağına bakılmaksızın beyin tarafından işleniyor olmasıdır. Bu bulgular, yaşamın ilk evrelerinde gerçekleşen öğrenme ve esnekliğin ciddi şekilde çoklu duysal özellik (plastisite) gösterebileceğine dair bilgiler sağlamaktadır (Bocchio, Nabavi ve Capogna, 2017). Uzun süren araştırmalar sonrasında beyinle ilgili yapılan çalışmalarda; 'beyin plastiktir; yani beyin, yetişkin yaşamı boyunca her yaşta, yeni kısa mesafeli ara bağlantılar geliştirmek de dahil olmak üzere yeniden düzenleme yeteneğine sahiptir' açıklaması ile plastisite (veya nöral plastisite), bilimsel araştırmaların odak noktasında olmuştur (Catherin, Javier ve Francisco, 2020).

'Plastisite' kavramı genel olarak, beynin kendisini yapılandırma yeteneği olarak açıklanmaktadır. Plastisite kavramının sözlük anlamı incelendiğinde; 'yoğrulabilirlik', kelime anlamı ise 'uyum yeteneği' olarak tanımlanmaktadır (Açıkgöz ve Madi, 1997). Nörobilim çalışmalarında ise plastisite kavramı; beynin, çevreden gelen uyarıcılara karşılık olarak, yapı ve kimyasındaki değişme yeteneği olarak ifade edilmektedir (Keleş ve Çepni, 2006). Başka bir ifade ile, beyindeki sinir ağlarının yeni deneyimlere bağlı olarak kendini yeniden organize edebilme yeteneği olarak açıklanmaktadır (Bijoch vd., 2020). Plastisite kavramının çocuklar açısından önemini daha iyi anlamak için, "gelişim" ve "öğrenme" kavramları arasında ki ayrımın anlaşılması gerekmektedir (Galván, 2010). *Gelişim*, türe özgü "doğal" değişikliklere atıfta bulunurken, *öğrenme*; okumayı veya bisiklete binmeyi öğrenmek gibi deneyim yoluyla yeni becerilerin veya bilgilerin edinilmesine yönelik daha aktif bir süreci ifade etmektedir. Dolayısıyla beyin plastisitesinde, gelişim için belirli zaman aralıkları (hassas dönemler) söz konusuysen, öğrenmenin gerçekleşmesinde herhangi bir kısıtlama söz konusu değildir (Catherin, Javier ve Francisco, 2020). Yani duyuşsal bilgiler aracılığıyla, öğrenmeye dayalı beyinde gerçekleşen nöral değişimler yaşam boyu süreklilik arz etmektedir.

Çoklu duyuşsal deneyimlerin plastisiteye olan etkisi açısından incelendiğinde ise; duyuşsal bilgiyi alan ve işleyen sinirsel mekanizmaların, büyüme (gelişme) dönemleri boyunca ve her yeni öğrenme durumunda değiştirilebilirlik özelliğine sahip olduğu bilinmektedir. Bu nedenle sinir sisteminin, dünyada var olan çok-duyuşlu bilgilerin birleştirilmesini ve entegrasyonunu sağlayan özel yapıları ve işleme mekanizmaları sayesinde beyinde sürekli bir değişim mümkün olmaktadır. Bu mekanizmalar ve beyin ağları, duyuşsal "bağlanma" ile ilgili temel sorunları çözer ve sonuç olarak belirgin davranışsal ve algısal geribildirimler sağlar (Murray, Lewkowicz, Amedi ve Wallace, 2016). Örnek olarak; gürültülü bir sınıf ortamında öğretmenin söylediklerini anlamak için, konuşmacının ağzını görmek, işitsel sinyallerin anlaşılabilirliğini artırabilir. Dahası işitme engelli bireyler, dudak okuma yoluyla konuşmayı anlamak için ağız hareketlerini izlemeyi öğrenebilirler, bu da serebral korteks bölgelerinde kapsamlı bir şekilde 'plastisite' (esneklik) ile sonuçlanır. Benzer şekilde beyni '*canlı devre*' olarak nitelendiren ve deneyimin önemine odaklanan Eagleman (2001) ise, beynin bir bütün olarak işleyişini, sayısız bileşenin birbirleriyle bir ağ aracılığıyla kurdukları etkileşimin sonucu olarak açıklamaktadır.

Beyindeki yapılar, hemen hemen herkeste aynı bileşenlere sahiptir. Temel yapılarında; nöronlar, sinapşlar, kimyasal iletiliciler ve elektriksel etkinlikler yer alır. Ayrıca birbiriyle etkileşimini sürdüren milyarlarca hücre bulunmaktadır. Oysaki her bir bireyde bu yapıları kişisel ve benzersiz kılan şey ise '*deneyimler*'dir. Dolayısıyla beyinde duyuşsal girdilere bağlı olarak meydana gelen değişikliklerde, birçok kortikal refleks gelişmekte ve duyuşsal girdilerin çeşitliliği ile, beynin farklı bölgelerinde sinaptik ağ oluşumlarına neden olmaktadır. Kişisel deneyimlere bağlı olarak da, duyuşsal girdiler işlenip yanıt oluşturulmaktadır (Nicolic, 2010). Bebeğin doğum öncesi (anne karnında) deneyiminin, çok-duyuşlu işlevlerin ortaya çıkmasına temel oluşturma olasılığı geçmişte tartışılmıştır (Lickliter, 2011; Turkewitz, 1994; Kenny ve Turkewitz, 1986; Turkewitz ve Kenny, 1985). Buna rağmen, insanlarda doğum öncesi duyuşsal deneyimlerin etkilerine ilişkin bulgulara az rastlanmakla birlikte doğum sonrasında ki deneyimi vurgulayan ve çoklu duyuşsal işlevlerin büyümesinde önemli bir ilerleyici rol oynadığını gösteren çalışmalara daha çok rastlanmıştır.

Çoklu duyuşsal deneyimler ve beyindeki işleme sürecini etkileyen çeşitli değişkenler araştırmalara konu olmuştur. Bu noktada bağlamın rolünden bahseden Crick ve Koch (2017) çalışmalarında, bilinç dinamiklerinin bağlamdan büyük ölçüde etkilendiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, nöron gruplaşmalarına ve aralarındaki rekabette dikkati çekerek, güçlü nöronların beyinde işlevlerini sürdürdüğü ve diğer grupları harekete geçirerek etkilediğinden bahsetmektedir. Beyin araştırmalarının eğitim çalışmalarında kullanılmasının temel amacı ise, eğitimcilerin beynin yapısını kavramasından öte, beynin nasıl bir potansiyele sahip olduğunu, neler yapabileceğini, duyguların (memnuniyet, stres, korku gibi) beyinde ne gibi olaylara sebep olabileceğinin anlaşılması olarak açıklanmıştır (Caine ve Caine, 1998). Ayrıca beyni etkileyen her bir değişkenin ötesinde, çok sayıda çok-duyuşlu girdinin, tutarlı algısal temsiller oluşturmak ve davranışları yönlendirmek için sorunsuz bir şekilde entegre edilmesi ve uygun şekilde ayrılması gerekmektedir (Murray, Lewkowicz, Amedi ve Wallace, 2016). Bu farklı duyuşsal kaynaklardan alınan bilgiler, duyu sistemlerimiz tarafından tespit edildiğinde,

birbirleri ile ilişkisiz duyuların toplamından ziyade algısal olarak tutarlı ve anlamlı nesnelere ve olaylara ait olarak algılanırlar. Beynin bu verileri anlamlandırma ve bütünleştirme yeteneği çoklu duyuşsal algı mekanizmaları aracılığıyla; nesne ve olay algısı, konuşma ve dil algısı, bir üretim ve sosyal duyarlılık vb. sağlanır. Bu bağlamda bebekler çoklu duyuşsal tutarlılık biçimlerini algılama yeteneği ile dünyaya gelirler. Buna bağlı olarak da yeni doğan bebekler, rastgele nesnelere ve sesleri ilişkilendirmeyi öğrenebilirler (Lewkowicz, 2013).

Tüm bu nedenlerle birlikte, beyin gelişimi ve duyuşsal girdilerin etkilerinin bilinmesi, gerçekleşen fizyolojik gelişimle birlikte paralel ilerleyen bir dizi bilişsel süreçlerin gelişiminin de anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Özellikle erken çocukluk döneminin, beyin gelişimi ve duyuşsal sistemlerin gelişimi açısından ‘kritik dönem’ (Mather, 2018) olarak nitelendirilmesi, bu dönemde çocuklara sunulacak, sürekli, tutarlı ve olumlu duyuşsal deneyimlere odaklanmamızda yarar sağlayacaktır.

Duyuşsal Sistemlerin Yapısı ve İşlevi

Dünyayı anlamak ve çevreyi yapılandırmak üzere bir nesnenin “ne” ve “nerede” olduğu bilgisine ulaşmak duyuşların muazzam sayıda bilgiden bir kısmını seçmesi ve kodlanması ile mümkündür. Beyin çevreden gelen ve birbiriyle yarışan verilerden en doğru sonucu elde etmek için bu duyuşsal kayıtları kullanmaktadır (Ünver, 2018). Bu sistemler, merkezi sinir sistemi aracılığıyla çevreden alınan uyarıların anlamlı hale dönüştürülmesi ve bu doğrultuda organizmanın harekete geçmesini sağlamaktadır (Çetin-Sultanoğlu ve Aral, 2016). Wallis'e (2009) göre dünyamızı deneyimlediğimiz beş ortak duyumuz; görme, işitme, tat, koku ve dokunmadır. Duyular genel olarak bilgiyi getiren, bu bilgiyi zaten bildiğimiz şeylerle ilişkilendiren ve bilgiyi dışarı çıkarmamıza ve kullanmamıza izin veren sinir sistemimize atıfta bulunur (Sthapit ve Kansakar, 2010). Diğer bir sınıflandırmada ise duyuşlar; a) Yüzeysel duyuşlar; görme, işitme, koklama, tat alma, dokunma. b) Derin duyuşlar; beden farkındalığı (propriosepsiyon) ve denge (vestibüler) duyuşlardır. c) Visseral duyuş; bu duyuş iç organlarımız tarafından sağlanan bilgilerden oluşur (örnek olarak; mesane doluluğu, açlık tokluk durumunu tanımlamak). Önceleri eğitim çalışmalarında çoğunlukla; görme, işitme, koklama, tat alma ve dokunma gibi beş duyuş çeşidinden bahsedilirken, son yıllarda araştırmacılar nörobilim çalışmalarından elde edilen verileri kullanarak eğitim çalışmalarında derin duyuşlara da (beden farkındalığı ve denge) odaklandıkları görülmektedir (Kranowitz, 2005)

Yeni araştırma teknikleri bebeklerin duyuşlarının anne karnında gelişmeye başladığını ve doğumun hemen ardından bile çok gelişmiş olduğunu göstermektedir. Bu nedenle doğum öncesinden başlayarak insan fetüsleri, çoklu duyuşsal deneyim elde etmek için geniş fırsatlara sahiptirler. Bu durum, anne karnında çeşitli şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Örnek olarak; dokunsal ve vestibüler sistemler açısından bir fetüs, amniyotik keseye çarptığında bu tür hareketin dokunsal sonuçlarıyla birlikte deneyim yaşayabilir. Ayrıca fetüsler üçüncü üç aylık dönemde işitebilmektedirler. Anne hareket halindeyken ses çıkarırsa, üçüncü üç ay içerisinde fetüs, dokunsal, vestibüler ve işitsel duyuşlarını aynı anda ve/veya yakın zamansal yakınlıkta deneyimleyebilmektedir. (DeCasper ve Spence, 1986). Özellikle canlıların duyuşsal sistemlerinin anne karnında gelişim sürecini inceleyen çalışmalar sınırlı olmakla birlikte mevcuttur. Örnek olarak, bobwhite bildircinleri, anne çağrılarını kuluçkadan önce ve herhangi bir görsel uyarının yokluğunda öğrenirler. Dolayısıyla bu görsel “yoksunluk” aslında bildircin embriyolarının gelişimi için çok kritik bir dönemdir. Normalden daha erken görsel uyarıya maruz kaldıkları takdirde (yumurtaları zamansız çatlar ise) anne çağrısını öğrenemeyecekleri bir gerçektir. (Lickliter ve Hellewell, 1992). Dolayısıyla anne karnında başlayan erken duyuşsal gelişimin sonraki bilgileri işlemeleme hazırbulunuşluğu açısından temel oluşturduğu görülmektedir.

Görme duyuşunun gelişimi incelendiğinde, doğum öncesinde gelişmeye başladığı ve erken çocukluk dönemi boyunca devam ettiği bilinmektedir. Görme sistemi beyinde, birincil görsel korteks, oksipital lobda yer almaktadır. Bebekler dünyaya geldiklerinde ise bağlantı kurmaya hazır, ışığa duyarlı retina ganglion hücrelerine sahiptirler (Sernagor, 2005). Görsel gelişimde, nörobilimsel açıdan görmenin farklı yönleri için belirli *hassas dönemler* bulunmaktadır. Ayrıca görsel korteks içindeki farklı katmanlarda, elektrofizyolojik ve anatomik değişiklikler için de farklı *hassas dönemler*

bulunmaktadır. Henüz olgunlaşmamış görsel sistemler diğer sinirsel yapılarında gelişimiyle, canlının yaşamını devam ettirebilmesi için normal şartlarda öngörülen seviyeye ulaşmaktadır (Lewis ve Maurer, 2005). Duyusal bilgilerin işlenmesi açısından beyinde en uzun yol görme işleminde gerçekleşmektedir. Tüm duyu bilgileri olduğu gibi bu bilgilerin de işleminden geçmesi için, pek çok düzeyde beyinde farklı bölgeler devreye girmektedir (Csillag, 2005). Bununla birlikte doğum sonrası bebekler, yaşamın ilk yılı içinde öğrenmelerinin %98'ini görsel algıyla sağlamaktadırlar. Görsel algılama farklı yönleriyle (renk, ışık, konum, boyut, hareket, perspektif gibi) gerçekleşen, çeşitli duyumları algılamayı sağlayan bir süreci ifade etmektedir. Görsel algılama, bireyin gördüğünü kavrama yeteneği olarak tanımlanabilir. Görsel algılama için görsel sistemlerin nörofizyolojik işleyişinin yanısıra görsel algılamayı oluşturan birçok faktör de bu sürece eşlik etmektedir. Uyarıcının rengi, ışığı, boyutu, formu, dokusu, konumu, fonksiyonu, duygusunun yanısıra diğer duylardan gelen bilgiler, cinsiyet ve öznel deneyimler görsel algılamada oldukça önemlidir (Çukur ve Güller Delice, 2011).

İşitme duyusunun gelişiminde ise yenidoğan bir bebeğin nasıl duyduğu ya da duymadığı ve işitmeyi nasıl gerçekleştirdiği hep çalışmalara konu olmuştur. Önceki çalışmalar, yeni doğanların işlevsel olarak hiç duymadıklarını savunurken, son zamanlarda yapılan birçok araştırma durumun böyle olmadığını kanıtlamıştır. Çalışmalar, işitme duyusunun doğum öncesi dönemde gelişmeye başladığını, doğumda bebeklerin işitsel bir kapasiteye sahip olduklarını ve bu kapasitenin çocuk büyüdükçe geliştiğini göstermiştir (Goldstein, 2019; Moon ve Fifer, 2000). Örnek olarak; gebeliğin altı-yedinci aylarında anne karnındaki bebek dışardan gelen yüksek seslere kol ve bacak hareketleriyle tepki göstermektedir (Yükselen ve Aldış, 2020). Birnholz ve Benacerraf (1983) çalışmalarında, fetüsün anne karnında verilen işitsel uyarılara yönelik tepkilerini ultrasonik yöntemlerle incelemiştir. Fetüsün ilk olarak gebeliğin 24. ve 25. haftasında işitsel uyarılara göz kırpmaya tepkileri gösterdiği ve 28. haftadan sonra da tutarlı bir şekilde tepki vermeyi sürdürdüğü görülmüştür. Doğum öncesi anne karnında öğretim ile ilgili geliştirilen eğitim programlarının (The Prenatal University, The Eastman Project, Project Prelearn gibi) uygulamalarından elde edilen sonuçlarda, organize ve dikkat çekici şekilde anlaşılır konuşma, anne-bebek iletişimde yoğun bir artış görülmüştür.

Doğum sonrası dönemde ise, bebeklerin işitme duyusunun oluşması ve tepki verebilir hale gelmesi birkaç ayını almaktadır. Bebekler doğdukları birkaç gün yoğun gürültüye sahip ortamlardan rahatsız olurlar ve daha basit düzeyde ses olan ortamları tercih etme eğilimi gösterirler. Bu eğilimlerine bağlı olarak da, zamanla ses tonları arasındaki farklılıkları, müzik içerisinde ritmik vuruşları, duyu durumunun sese yansımaları ve azalıp artan seslerdeki tınıyı algılamaya ve tepki vermeye başlarlar (Kranowitz, 2014). De Casper ve Filter (1980) iki günlük bebeklerin, annelerinin seslerini duyarak emme hızını düzenleyebildiklerini ve emme davranışı üzerinde kontrol sağladıklarını vurgulamışlardır (Akt. Özyazıcı vd., 2021)

Koku duyusu biyolojik sadeliği ve üst bilişle olan fizyolojik bağlarından dolayı, beyne bilgi sağlaması açısından oldukça hızlı işleyen bir sisteme sahiptir. Koku sistemi, diğer canlılar arasında iletişimi sağlayarak bir takım hormonal değişikliklere, türlerin kendisine uygun eş seçimine, saldırganlık gibi bazı içgüdüsel davranışların ortaya konulmasına ve canlıların hayatta kalmasına, karar verebilmesine ve buna yönelik davranış sergilemesine yardımcı olmaktadır (Malnic, Goldfrey ve Buck, 2004). Koku duyusunun nörofizyolojik olarak diğer duylardan farklı yönü, diğer tüm duyu sistemlerinden gelen bilgiler serebral kortekse iletilmeden talamusta işlenirken, koku duyusundan elde edilen bilgiler, öncelikle limbik sistemin amigdala-hipokampal bölgesinde işlem görmektedir. Ayrıca yapısı gereği koku alma duyusu, doğrudan çevreye açık bir duyudur (Herz ve Engen 1996). Buna bağlı olarak da koku molekülleri aracılığıyla, dış burun ve burun boşluğu olarak isimlendirilen yapıların aktif olarak kullanılması ve koku reseptörlerinin belirli bir düzeyde çalışmasına bağlı olarak hissedilen bir algı durumu gerçekleşir. Bu süreçte kokuya karşı duyarlılık, bebeklikten itibaren başlamaktadır (Beşir, 2020). Koku duyusu ve diğer duylar arasındaki önemli farklardan bir diğeri ise, koku duyusunun adaptasyon ve alışma yeteneği ile birlikte, uyarılar artık bilinçli algılanmadığı ya da fark edilmediği durumlarda bile kokuların ruh hali üzerinde ki etkilerini devam ettirdiği bilinmektedir Aynı zamanda bebeklikten itibaren güçlü duygular ile hatıraların kalıcı ve canlı kalması üzerinde de önemli bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Çünkü kokular yalnızca koku alanlarını değil, aynı zamanda

duyguların merkezi olan limbik sistemi de harekete geçirmektedir. Bu nedenle, aynı kokunun uyandırdığı duygular, her bireyin kişisel deneyimlerine bağlı olarak farklılık gösterebilir (Degel ve Köster, 1998; Ünver, 2018).

Tat duyusu incelendiğinde, bebeklerin doğdukları andan itibaren gelişmiş bir koku ve tat alma duyularına sahip oldukları görülmektedir. Çünkü gebeliğin 8. haftasında tat tomurcukları görünür hale gelir ve 14. haftada tat hissi oluşmuştur (Oğuz-Atıcı, 2020). Tat alma sırasından koku duyusu oldukça önemli bir role sahiptir. Çünkü bebekler genellikle tatlı kokuları tercih ederler ve anne sütünün kokusunu bilirler. Doğumla gelen bu özellikler, hoş gitmeyen ya da tehlikeli durumlara karşı bir savunma mekanizması oluşturmaktadır. Tat alma sürecinin başlangıcı, tat tomurcukları olmasına rağmen algılama bu bölümde gerçekleşmez. Ağız içinde, dil, damak ve gırtlığa yerleşmiş tat reseptörleri tarafından bilgi beyne iletilir ve tat duyumsaması gerçekleştirilmiş olur. Farklı tat uyarılarını algılamak üzere dil üzerinde özelleşmiş bölümlerde ayrımlar gerçekleştirilir. Ve bu süreç sadece koku alma duyusu ile değil tüm duyu ile entegre gerçekleşmektedir. Duyumsanan tatların belirlenmesinde tüm duyu organları görev aldığından dolayı tat alma, çok karmaşık bir duygudur. Çünkü fetal dönemden itibaren algılanan her tat, duyu/algı hafızasına kaydedilerek gelişimi etkilemekte ve daha sonraki dönemde beslenme tercihimizi belirlemektedir (Aksan ve Samur, 2015).

Dokunma duyusu tüm duyu organlarının en temeli ve varoluşun farkındalığı için esas deneyimdir. Nörofizyolojik açıdan dokunma duyusu, deri altında fizyolojik olarak gerçekleşen içsel deneyimlerimizin, çevreden alınan uyarılara verdiği tepkinin bir göstergesidir. Çünkü deride gerçekleşen; basınç, titreşim, ağrı vb. uyarılar (duyular), derideki duyu cisimciğinde bulunan duyu hücrelerini uyarır ve bu uyarılar duyu sinirlerine aktarılarak, sinirler yardımıyla beyindeki dokunma merkezine iletilir. Gelen uyarılar beyin tarafından analiz edilerek anlamlı hale getirilir, dokunma duyusu algılanmış ve uyarı türüne göre gerekli yanıt oluşturulmuş olur (Yeşildağ, 2021). Piaget bilişsel gelişim kuramında, duyu-motor döneminde (0-2 yaş) bebeklerin emme refleksi ile çevresini tanımaya çalıştığı ve nesnelere dokunarak aldığı geri bildirimler ile zihinsel yapılandırmalarını sağladığından bahsetmektedir (Tottenham, 2015). Pallasmaa (2005) ise, dokunma duyusunun, görme dâhil tüm duyu organlarının uzantısı olduğunu açıklamaktadır. Bununla birlikte, dokunmanın diğer duylara dönüşerek farklılaşmasıyla, gözün saydam ağ tabakasının üzerinde bile dönüşüme uğramış bir deri tabakasının varlığından bahsetmektedir. Fransız filozof ve fenomenolog Maurice Merleau-Ponty de, dokunma ve görme arasındaki ilişkiyi kurarken görmeyi “bakışlarla nesnelere dokunmak” olarak tanımlamıştır (Öktem-Erkartal ve Ökem, 2015). Bu nedenle dokunmak ve dokunulmak hayatın geri kalanını ve diğer duyu organlarının gelişimini etkilemekte ve diğer duyu organlarının gelişimine zemin hazırlamaktadır. Buna bağlı olarak, erken dönemde gelişen farklı duyu sistemleri birbirinin gelişimini de desteklemektedir (Macpherson, 2011).

Beden farkındalığı (proprioseptif duyu) ya da *derin doku duyusu* olarak da tanımlanan bu duyu sistemi; gücü, yönü ve hareketi sağlayan duyu organları bilgileri ifade etmektedir. Bu duyuya ait reseptörler (proprioseptörler) kas ve eklemlerde yer alarak, vücut pozisyonu ile ilgili bilgi sağlamaktadırlar (Özyazıcı vd., 2021). Farklı kaynaklarda dokunma duyusu için de tanımlanan proprioseptif (beden pozisyonu duyusu) duyu; hareket (kinestetik) ve vestibüler (denge) olmak üzere iki alt grupta tanımlanmaktadır (Ragonese, 2008; Isbell ve Isbell, 2007). Beden farkındalığı duyusu diğer duyu organları ile birlikte çalışır. Proprioseptörler kaslarda ve eklemlerde bulunur ve vücut hareketleri tarafından tetiklenirler. Görme, dokunma ve vestibüler sistemden gelen farklı duyu organları birleştiğinde ise, bebeklerin yuvarlanma, emikleme ve yürüme gibi gelişim aşamalarına ulaşmalarına yardımcı olurlar (Atıcı, 2020). Büyümeyle birlikte artan hareket yeteneği, çocukların duyu bütünleme sürecine katkı sağlamaktadır (Dunn, 2007). Bununla birlikte proprioseptif sistem aracılığıyla beyne taşınan duyu organları, yazmak, çatal tutmak, gömleği ilikleme ve kaldırma çıkıp inmek gibi ince motor aktiviteler olarak ortaya çıkar (Mulligan, 2000).

Denge duyusu ise vestibüler sistem iç kulakta bulunan, denge, koordinasyon ve çevreye uyum sağlamaya yardımcı olan sıvı dolu kanallardan oluşur ve işitme ile ilgili olmayan bir duyu organıdır. İç kulaktan veya vestibüler sistemden (yerçekimine duyarlı reseptörler) gelen yerçekimi ve hareket duyu organları, başımıza ve vücudumuza, yerçekimi (yerçekimi) ile ilişkili olarak nerede olduğu hakkında

bilgi verir. Göz, boyun ve vücut duyularının yanı sıra kişinin dengesini de etkiler (Kuhaneck, 2001). İç kulaktan gelen bu mesajlar, bir kişinin düşmek üzere olup olmadığını ve onu zarardan korumak için ne gibi önlemler alınması gerektiğini bildirir. Bu yerleşik tepkiler sosyal etkileşimler ve kaygı, fobiler ve depresyon üzerinde kontrol gibi daha gelişmiş yeteneklerin geliştirilmesi için temel oluşturur (Ragonese, 2008). Aynı zamanda vestibüler ve işitsel sistemler birlikte çalışır. Bunun sonucunda da hareket ve ses duyuları işlenerek, konuşma ve göz hareketi için kaslar etkilenir. Bir çocuğun vestibüler fonksiyon bozukluğu varsa, iki gözü aynı anda hareket ettirmekte zorlanabilir (binokülerlik). Görsel koordinasyon yetersizliği de, el hareketleri, yüz ifadeleri veya öğretmenin verdiği yönergeleri kaçırmaya neden olabilir (Csillag, 2005).

Bugüne kadar belirtilen çalışmalarda duyu sistemlerin en açıklayıcı yönü, tüm sistemlerin kendilerine özel bir yapı ile ancak eşgüdümlü çalışarak, bütüncül bir gelişime olanak tanınması olabilir. İnsan beyninin çoklu duyumsal esnekliği ve bununla birlikte nöral bağlantıların duyu sistemlerinden gelen bilgilerle birlikte kişiye özgü sürekli inşa edildiği gerçeği, öğrenme çalışmaları açısından son derece önemlidir.

Çoklu Duyusal Öğrenme ve Öğretmen

Kaliteli bir erken çocukluk eğitimi programının, insan yaşamına katkıları oldukça yüksektir. Gelişimsel odaklı programlar; çocukların yaşını, bireysel özelliklerini, çocukların içinde bulunduğu sosyal ve kültürel bağlamı, değerlendirme yapmayı, beyin bilimini ve duyu katılımı dikkate alan uygulamaları içermektedir. Çocuklar için nitelikli uygulamaların düşünülmesi, planlanması ve uygulamasında, gelişime uygunluk öğretmenler için rehber niteliğinde olmalıdır (Kostelnik, Soderman, Whiren ve Rupiper, 2019). Bu nedenle öğretmenlerin duyu eğitimi konusunda da sahip oldukları yeterlilikler ve özellikler, kaliteli bir okul öncesi eğitimin en temel belirleyicisi olarak değerlendirilebilir. Birçok ülke eğitim politikalarını ve eğitim programlarını oluştururken, erken öğrenme ve beyin gelişimi arasındaki ilişkiye vurgu yapmaktadır. Eğitim programları, hazırlanırken davranışçı, yapılandırıcı, bilişsel, duyu süreç gelişimi ve nörofizyolojik ya da beyin temelli kuram gibi birçok teori ve yaklaşım göz önünde bulundurulmaktadır. Bu kuramlar ve yaklaşımlar incelendiğinde ise; beyin gelişimi, duyu ve öğrenme arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalıştığı görülmektedir. Bu ilişkiyi anlamlandırabilmek için de, beyin gelişiminin en kritik olduğu erken çocukluk döneminde, eğitim programları doğrultusunda, okul öncesi öğretmenlerinin duyu gelişiminde ve desteklenmesindeki rolünün anlaşılması gerekmektedir.

Bu bağlamda, çoklu duyu deneyimleri ve duyu gelişimini inceleyen çalışmalar incelendiğinde, çoğunlukla özel eğitime ihtiyaç duyan ve dezavantajlı çocuklara yoğunlaştığı görülmektedir (Bundy ve Lane, Cavanaugh-Todd, 2010; Dunn, 2007; Lisa, 2006; Ragonese, 2008). Ancak erken çocukluk dönemi özel eğitim alanında ki bu çalışmalar, çocukların kişisel ihtiyaçlarını karşılama noktasında, duyu deneyimlerin faydalarını doğrulamaktadır. Özellikle Maria Montessori'nin (1870–1952), özel gereksinimli çocuklarla yaptığı deneysel çalışmalar, erken dönemde çoklu duyu deneyimleri ve öğrenme arasındaki ilişkiyi ortaya koyan önemli yaklaşımlardan biri olmuştur (Fabri ve Fortuna, 2020). Montessori'nin çocuğu merkeze alan ve gelişimsel olarak gerçekleştirilecek uygun öğrenme yaşantılarının, çocukların bütünsel dönüşümlerini sağlamak için en uygun yol olduğunu savunmuştur (Sackett, 2016).

Ülkemizde uygulanan Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] Okul Öncesi Eğitim Programı (2013) incelendiğinde ise programın gelişimsel olduğu görülmektedir. Ancak programda doğrudan 'duyu eğitimi' adı geçmemesine rağmen gelişim alanlarında belirtilen kazanım göstergelere bakıldığında tüm duyu öğrenme sürecinde yer alması gerektiği görülmektedir (Eti, 2019). Örnek olarak; bilişsel gelişim alanında yer alan 'Kazanım 5. Nesne veya varlıkları gözlemler ya da dil gelişim alanında yer alan, 'Kazanım 1. Sesleri ayırt eder ya da motor gelişim alanında yer alan, 'Kazanım 2. Denge hareketleri yapar gibi kazanım ve göstergeler duyu gelişimini desteklemek için öğretmenlere fırsat sunmaktadır. Program incelendiğinde tüm gelişim alanları içerisinde duyu gelişimi destekleyen öğrenme fırsatları yer almaktadır. Bu nedenle okul öncesi öğretmenlerin çocuklar için gelişimsel olarak uygun planlamalar ve öğrenme süreçleri hazırlayabilmesi, duyu gelişimi ve

desteklenmesinde kritik bir öneme sahiptir. Bunun için öğretmenlerin MEB Okul Öncesi Eğitim Programı (2013) doğrultusunda çalıştıkları yaş grubuna uygun kazanımlara ve göstergelere aylık planlarında yer vermesi beklenmektedir.

Aylık planlar doğrultusunda hazırlanacak öğrenme süreçleri içinde, beynin farklı alanlarını geliştirmek için çoklu duyuşal deneyimlerin sunulması oldukça önemlidir. Öğrenme fırsatları ile birlikte çocukların kendi gelişimlerine uygun olan deneyimleri yaşayabilmesi ve bağımsız bir şekilde birtakım görevleri yerine getirebilme duygusunu hissetmesi, sonraki öğrenmeler için motive edici olacaktır. Bunu desteklemek için ise öğretmenler, çocuklara bir görevi tekrar deneyebilecekleri yeterli zamanı ve fırsatları vermelidir (zorlamadan). Bu sayede beyin, öğrenilen şeyin doğruluğunu teyit edecektir (Crick ve Koch, 1990). Okul öncesi çocukların beyni, tutarlılık ilkesi üzerine çalışır. Dolayısıyla, çocuklara uygulanan rutinlerin ve zorlukların tutarlılığı önemli olmakla birlikte (Caine ve Caine, 1990), tekrarlanan olumlu deneyimlere sahip olmak da oldukça önemlidir. Çünkü çocukların beyinlerinin öğrenme için yüksek seviyede gelişmiş olmasında, çocuklara sunulan olumlu duyuşal deneyimler hayati öneme sahiptir. Olumlu deneyimler ve duyuşal aracılığıyla beyinde tekrar tekrar kullanılan bağlantılar daha güçlü ve etkin hale gelmektedir (Dionne-Dostie, Paquette, Lassonde ve Gallagher, 2015). Örnek olarak, çocuklara her gün bir şey okumak onların temel birtakım bağlantıları güçlendirmelerinde önemlidir. Aynı zamanda çocukların denge duygusunu güçlendirecek fırsatlar için doğada çalışmalar yapmak ya da sosyal becerilerini artıracakları ve çevreyle doğrudan etkileşim kuracakları, duyuşal katılımı destekleyici planlamalar yapmak beyindeki bu bağlantıları daha güçlü hale getirebilir. Tüm bu etkinliklerin içerisinde bilimsel yöntemin yerleştirilmesi de, uygulamaların etkililiği açısından çok önemlidir. Çünkü çocuklarda bilimsel düşünmenin geliştirilmesi; kendi dünyalarını anlama, anlamlandırma ve bilimsel bir dil kullanmayla birlikte sonraki yaşlardaki akademik başarısının gelişiminde önemli bir rol oynayacaktır.

Ayrıca, her çocuğun gelişim hızı ve öğrenme şekli farklılık göstermektedir. Bu konuda Dunn (2007), kişinin sinir sisteminin çalışma şekliyle kişisel düzenleme stratejileri arasında bir ilişki olduğu vurgulamaktadır. Buna bağılı olarak da çocuklar için farklı öğrenme stillerinden bahsederek, çocuklara sunulacak eğitsel içeriklerin farklı öğrenme stillerini dikkate alarak düzenlemesi gerekliliğini ortaya koymaktadır (Lawson, 1996). Ancak, öğretmenler açısından her bir öğrenme stiline göre farklı içerik hazırlamak mümkün olmayabilir (Eti, 2019). Bu nedenle öğretmenlerin sınıflarda bu özellikleri göz önünde bulundurarak, farklı duyuşalara aynı anda hitap edebilen öğrenme süreçleri yapılandırması beklenmektedir. Ancak bu süreç planlanırken, çocukların duyuş bombardımanına tutulması değil, süreç içerisinde belirli duyuşalara odaklanan etkinlikler ile çocukların duyuşal ayırt etme becerilerinin desteklenmesi daha etkili olacaktır. Her bir duyuşaya yönelik duyuşal algılama, tanımlama, ayırt etme ve sıralama çalışmalarının yapılması çocukların beyin gelişimini desteklerken, aynı zamanda kavram öğrenimine de katkı sağlayacaktır. Çünkü öğrenilen kavramlarla çocuklar dünyaya dair anlamsal bir düşünce sistemi ve algı bütünlüğü oluşturabilmektedirler. Ayrıca duyuşaları aracılığıyla çevrelerindeki varlıklara yönelik edindikleri bilimsel kavramlarla çocuklar düşünmekte ve konuşmaktadırlar. Düşünce ve dil arasında gerçekleşen bu karşılıklı etkileşim bilimsel düşünmenin gelişiminde önemli rol oynamaktadır.

Okul öncesi çağıdaki çocukların beyinleri hem oldukça esnek hem de kırılmandır tam da bu yüzden maruz kaldıkları şeye kolaylıkla uyum sağlarlar (Lupien, McEwen, Gunnar ve Heim, 2009). Bu nedendir ki, MEB Okul Öncesi Eğitim Programı (2013) yıl boyunca kazanım ve göstergelerin tekrar tekrar yer verilmesi konusunda öğretmenlere esneklik sağlamaktadır. Aynı zamanda programda yer alan çeşitli yöntem ve teknikler; Türkçe, Sanat, Drama, Müzik, Bilim, Matematik, Okumaya Yazmaya Hazırlık Çalışmaları, Gezi ve Gözlem çalışmaları ile birlikte farklı öğretim teknikleri, çocuklar için çok duyuşlu süreçlerin oluşturulabilmesi için zengin fırsatlar sunar. Bu yöntemlerin bilimsel bir anlayış temelinde bütünleştirilmesi ve eğitim programının tüm süreçlerine çoklu duyuşal katılımın yerleştirilmesi etkin öğrenmenin sağlanmasında oldukça etkili olacaktır. Önemli olan, öğretmenlerin sınıf içi ve sınıf dışı etkileşimlerde, çocukların duyuşal gelişimini bilmesi ve bu yönde belirlenen kazanım ve göstergeleri gerçekleştirmek için çaba göstermesi öncelikli anlayış olmalıdır. Aşağıda öğretmenlerin çoklu duyuşal katılımı desteklemelerine ve süreci planlamalarına yardımcı olabilecek bazı öneriler sunulmuştur.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Yukarıda bahsedilen açıklamalar ve sunulan araştırmalar, çok-duyulu işlemlenin ve onu destekleyen beyin devrelerinin doğum sonrası yaşam boyunca olgunlaştığını ve kritik olarak erken deneyime bağlı olduklarını göstermiştir. Duyu eğitimi kavramı incelendiğinde ise; kişinin kendi vücudundan ve çevresinden aldığı duyu bilgileri kullanarak, vücudunu söz konusu çevreyle uyumlu şekilde kullanabilmesi ve nörolojik sürecin organize edilebilmesiyle gerçekleşen ve bu doğrultuda bir takım yöntem ve tekniklerin, materyallerin, uyarıcıların bir arada kullanıldığı bir eğitim sürecini ifade ettiği görülmektedir. Duyu gelişim süreci aslında kişinin bilincinin dışında işleyen otomatik bir süreçtir. Ancak bu sürece etki eden planlı ve sistematik müdahaleler bir çocuğun duyu entegrasyon gelişimini destekleme açısından son derece önemlidir. Çünkü bu uygulamaların beyne ulaşan duyu girdileri besleyici bir özelliği vardır. Bu açıdan beyni değiştiren ve yönlendiren durum ise, çocuğun duyu sistemleri aracılığıyla çevresinden edindiği duyu girdilerin çoklu ve sistematik özellikte olmasıdır. Söz konusu girdilerin, beynin duyu işleyişine dâhil olan uyarınları "sindirilmesi" için organize edilmesi gerekmektedir (Sirkola, 2010; Todd, 2010).

Tüm bunlar erken dönemde çocukların etkin bir şekilde katılabileceği çoklu duyu yaşantıların önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle erken dönemde beyin ve öğrenme ilişkisi, duyu sistemlerin gelişimi ve rolü, erken dönemde çoklu duyu deneyimler ve etkin duyu katılım çalışmalarının, çocukların gelişimi ve öğrenmesi açısından önemini anlaşılması oldukça önemlidir. Bu süreçte çoklu duyuya odaklanan eğitim uygulamaları ile öğrenme sürecinin yapılandırılmasının çok daha etkili olacağı söylenebilir. Bu bağlamda aşağıda çalışmadan elde edilen sonuçlara uygun olarak, öğrenme ortamında çoklu duyu katılımı desteklemeye yönelik bazı öneriler sunulmuştur.

Görme duyu; okul öncesi öğretmenleri ve aileler tarafından, görsel gelişim sürecinde hassas dönemlerin özelliklerin bilinmesi, görme duyunun işlevleri ile birlikte çocukların sahip oldukları kişisel özelliklerin ve özel deneyimlerinin göz önünde bulundurularak desteklenmesi, etkin öğrenme için oldukça önemlidir. Bu bağlamda görme duyu ile birlikte diğer duyu işlevlerinin işe koşulması, günlük yaşantıların planlı ve sistematik bir şekilde organize edilmesi nöral yapılar üzerinde olumlu değişiklikler oluşturacaktır. Özellikle görsel algı gelişimini destekleyen kavramların (parlak-mat, renk, geometrik şekil, boyut, parça-bütün kavramı gibi), MEB Okul Öncesi Eğitim Programı (2013) kavramlar listesinden yaş gruplarına uygun olarak seçilmesi ve bununla birlikte uygun kazanım ve göstergeler doğrultusunda (örnek olarak; Kazanım 5. Nesne veya varlıkları gözlemler. (Göstergeleri: Nesne/varlığın adını, rengini, şeklini, büyüklüğünü, uzunluğunu, dokusunu, sesini, kokusunu, yapıldığı malzemeyi, tadını, miktarını ve kullanım amaçlarını söyler.), gelişimsel olarak uygunluğu göz önünde bulundurularak etkinlikler planlanabilir. Sonrasında ise eğitim programının ilkeleri doğrultusunda kolaydan başlayarak zorluklar artırılabilir. Örnek olarak; çocuklar için öncelikle ana renkleri öğretmeyi hedefleyen bir öğrenme sürecinden sonra, bir rengin renk tonlarına göre görsel olarak derecelendirilmesi ile (koyu yeşilden açık yeşile doğru 4-5 renk tonunu sıralaması istenebilir.) çocukların renk tonlarına göre sıralama yapması istenebilir (Kazanım 9. Nesne veya varlıkları özelliklerine göre sıralar. (Göstergeleri: Nesne/varlıkları renk tonlarına göre sıralar). Çocuklara tutarlı ve sürekli bir şekilde sunulan ve görme duyunu destekleyici etkinlikler, çocukların beyinde görme ile ilgili alanlarına etki ederek beyin gelişimine katkı sağlayacaktır. Okulun ilk başladığı zamanlarda çocuklar ile yapılacak duyu temelli etkinlikler, görme duyu ile ilgili duyu bütünleme sorunlara yaşıyan çocukların fark edilmesinde önemli rol oynayacaktır.

İşitme duyu; işitsel algının gelişiminde, işitsel konum belirleme ve işitsel düzenleme önemlidir. Özellikle MEB Okul Öncesi Eğitim Programı (2013)'de yer alan kazanımlarla da ilişkili olan işitsel konum belirleme; işitsel alandan gelen sesleri görme ve duyma bilgilerini karşılaştırarak sesin geldiği konumu belirlemesi olarak açıklanmaktadır. İşitsel düzenleme ise; çoklu ses kaynaklarının düzenlenmesini içerir (Goldstein, 2019). Bu nedenle anne karnında başlayan ve doğum sonrasında çocuklara sunulacak zengin işitsel uyarıcı etkinliklerin, çocukların beyin gelişimi desteklediği ve nöral bağlanmaların kalıcılığının artırılabilmesi düşünülebilir. Bu durumda da doğum sonrasında çocukların işitsel öğrenmelerine bağlı dil ve düşünce gelişimlerinin anne karnından başlayarak desteklenmesi sonraki öğrenmeler için temel oluşturacaktır. İşitsel uyarılar sesin anlamlandırılması ile

tamamlanan bir süreci ifade etmektedir. Çocuğun çevresinden bulunan tüm ses kaynakları işitme duyusunu desteklemek için kullanılabilir. Bu süreçte öncelikle işitsel ayırt etme ve kavramlara dayalı tanımlamalar yapılarak başlanabilir. Örnek olarak; çevremizde var olan canlı-cansız tüm olguların kendilerine ait bir sesinin olup olmadığı, varsa özelliklerini (sesli-sessiz, korna sesi, konuşma sesi, kuş sesi vb.) tanımlama çalışmaları yapılabilir. Sonrasında ise işitme duyusunun daha detaylı gelişimi için belirli seslerin farklı aralıklarda düzenlenmesiyle ve bir sesin değişen büyüklüğünü ayırt etmeye yönelik çalışmalar gerçekleştirilebilir. Böylelikle çocuklar seslere ve özelliklerine göre çoklu duymusal esneklik sayesinde bir bütüne dair anlam oluşturabilirler. Böylelikle duyu organları ve kortikal alıcı bölgelerin eş güdümlü çalışmasıyla çocukların yaşadıkları dünyaya dair anlam oluşturma çabaları, gerçek deneyimler ile bütüncül bir şekilde desteklenmiş olur.

Koku duyusu; öğrenme ortamlarında özellikle görsel-işitsel çalışmalara ağırlık verilmesi koku duyusuna yönelik çalışmaların yapılmasını sınırlandırmıştır. Bunun nedeni ise, kültürel ön yargılar kadar, koku duyusunun sahip olduğu özellikli yapısıyla da ilgilidir. Koku duyusunun genetik, kişilik ve kültürel özelliklere fazla bağımlı olan öznel yapısı ile kokusal iletişim sınırlarının belirsizliği ve genişliği, bu konudaki araştırmaları sınırlayan önemli zorluklar olarak belirtilmiştir (Akpınar ve Ersözlü, 2008). Eğitim ortamlarında kokuların örtülü etkilerinin bilinerek kullanılması çocuklarda stresin azaltılması, rahatlama gibi açılardan yararlı olabilir. Ayrıca koku duyusuna yönelik erken dönemde, duymusal tanımlama, ayırt etme, imgeleme ve duygularla ilişkilendirme gibi çalışmalar yapılabilir. Bu durum çocukların hem beyin gelişimini desteklerken hem de öğrenme yaşantılarına yönelik olumlu anı biriktirmesine yardımcı olur. Koku duyusu ile ilişkili olarak; koku duyusu sözel bellek, görsel bellek ve koku hafızası ilişkisine odaklanan çalışmaları (Koyuncuoğlu, 2017; Türk ve Sarı, 2020; Ünver, 2018;) incelemek çocuklar için neler yapılabileceği konusunda yol gösterici olacaktır. Beynin çoklu duymusal esnekliği sayesinde duymalar aracılığı ile alınan bilgiler ilgili alanlarda eşgüdümlü olarak işlenmektedir. Bu nedenle koku duyusu ile ilişkilendirilen anıların, diğer duymaların oluşturduğu anılara göre, duymalarla daha bağlantılı olduğundan koku odaklı çok duymulu çalışmaların yapılması çocuklarda kalıcı öğrenmenin sağlanmasında önemlidir. Örnek olarak; doğada var olan doğal materyallerin kaynatılıp esanslarının elde edilmesi, aynı zamanda bu materyallerin gözleme dayalı özelliklerinin tanımlanması ile hem görsel hem dokunsal hem de beyinde yer alan koku merkezleri uyarılabilir.

Dokunma duyusu; deride bulunan duyu hücreleri görevlerine göre özelleşmiştir. Aynı zamanda vücudun bazı bölgeleri farklı duymusal özellikleri ve dereceleri algılayacak niteliktedir. Örnek olarak; yüzümüzdeki veya ellerimizdeki dokunsal sistem diğer alanlara göre daha farklı algılayıcılara sahiptir (Macpherson, 2011). Erken çocukluk dönemi boyunca dokunsal sistemimiz gelişmeye devam etmektedir. Dokunarak öğrenme de, her türlü uyaran öğrenme materyali olarak değerlendirilebilir. Çocukların öğrenme ortamında kavram öğretimine yönelik; renk, doku, ısı, yoğunluk, şekil gibi özellikleri algılayabilmeleri için materyallerle doğrudan temas etmeleri gerekmez. Çocuklar belirli kavramlara dair fikir sahibi olduktan sonra, kavramların gidererek derinleşen özelliklerinin tanınması ve ayırt edilebilmesi için planlı ve sürekli öğrenme yaşantılarının sunulması oldukça önemlidir. Beynin yapısı gereği çoklu duymusal esnekliğin yüksek olduğu erken çocukluk döneminde, çocuklara sunulacak dokunsal ayırt etme, tanımlama ve dokunsal derecelendirme çalışmaları tüm program içine yerleştirilerek öğrenme süreçleri planlanabilir. Örnek olarak; farklı yüzeylere sahip ağaç kabukları az pürüzlüden çok pürüzlüye doğru dereceli olarak sıralanabilir. Ya da farklı yoğunluktaki maddeler benzer şekilde artan yoğunluk özelliğine göre sıralanabilir.

Denge duyusu; Erickson, Gildengers ve Butters (2014), fiziksel aktivite ve beyin plastisitesine yönelik yaptıkları çalışmada, ilerleyen yaşlarda bile hücre üretiminden sorumlu hipokampüsteki nöronların harekete dayalı arttığını vurgulamışlardır. Bu nedenle çocuklarda vestibüler sisteme yönelik yapılacak çalışmalar ve öğrenme arasında güçlü bir ilişki bulunduğu oldukça açıktır. Çünkü beyin gelişimi bebeklikten itibaren hareket çeşitliliğine bağlı olarak gelişir ve buna bağlı olarak nöral yapı sürekli değişim gösterir. Okul öncesi dönemde doğal ortamlarda gerçekleştirilecek harekete dayalı etkinlikler çocukların psikomotor gelişimi kadar beyin gelişimine katkı sağlayacaktır. Özellikle denge merkezini uyaran etkinlikler planlamak çocukların gelişimi açısından son derece önemlidir. Okul öncesi eğitim programında yer alan; Bilişsel alan kazanım 19. Problem durumlarına çözüm üretir.

(Göstergeleri: Problemi söyler. Probleme çeşitli çözüm yolları önerir. Çözüm yollarından birini seçer. Seçtiği çözüm yolunun gerekçesini söyler. Seçtiği çözüm yolunu dener. Çözüme ulaşamadığı zaman yeni bir çözüm yolu seçer. Probleme yaratıcı çözüm yolları önerir.) kazanımı ile psikomotor alan kazanım 2. Denge hareketleri yapar. (Göstergeleri: Başlama, durma ile ilgili denge hareketlerini yapar. Çizgi üzerinde yönergeler doğrultusunda yürür.) kazanımları bütüncül olarak ele alınıp, doğa içinde harita kullanımı ve yön bulma etkinliğinde engebeli alanlarda bu kazanımları çalıştıran öğrenme süreçleri planlanabilir.

Vücut farkındalığı duysusu; çocuklar doğdukları andan itibaren kendilerine yönelik farkındalık geliştirmeye başlarlar. Emme refleksiyle etrafını tanımaya başlayan çocuk, gittikçe artan bilişsel fonksiyonları sayesinde 'BEN' olgusu geliştirir ve kendini tanımaya, ayırt etmeye başlar. Çocukların kas ve eklemlerinden aldıkları bilgiler ile birlikte ortaya koydukları her türlü hareket ve denge etkinlikleri çocukların gelişimi için oldukça gereklidir. Aynı zamanda diğer duyularla bütünleştirilen ve vücut farkındalığı duysusunu destekleyen etkinlikler sayesinde çok duyulu işleyen nörofizyolojik sistemler aktif olarak desteklenmiş olur. Örnek olarak; çocukların bütün vücut bölümlerini ve işlevlerini tanımalarına, denemeler yapmasında olanak sağlayan ve harekete dayalı etkinlikler uygulanabilir. Kollar ile kaldırma, çekme, itme, yuvarlama, parmak kaslarını kullanarak daha özelleşmiş görevleri yapma ve bu işlemlere dikkati çeken uygulamalar planlanabilir. Tüm uygulamalar için ise önemli olan sürekli ve sistematik olmasıdır. Çünkü tüm duyular açısından düzenli olarak beyne gönderilen duysusal bilgiler

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu makale tek yazarlı çalışma olduğu için yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum yoktur.

Kaynaklar

- Açıkgöz, N. ve Madi, B. (1997). Öğrenme ile beyinde oluşan değişiklikler (Plastisite). *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (9), 29-36.
- Akpınar, B. ve Ersözlü, Z.N. (2008). Görme ve Koklama Duyularının Bilisel Öğrenme Sürecindeki Rollerinin Karşılaştırılması. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 42-53.
- Aksan, A. ve Samur, G. (2015). Bebeklikte Tat Duyusunun Gelişimi ve İlerideki Dönemde Besin Seçimlerine Etkisi. *Beslenme ve Diyetetik Güncel Konular-1*, 209-220.
- Anderson, O. R. (1997), A Neorocognitive Perstpective on Current Learning Theory and Science Instructional Strategies", *Science Education*, Vol:81, No:1.
- Beşir, H. (2020). *Bebek kütüphanesinde verilen "duysusal deneyimler" eğitim programının bebeklerin gelişim alanlarına ve duyu gelişimine etkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi.
- Bijoch, L., Borczyk, M. and Czajkowski, R. (2020). Bases of Jerzy Konorski's theory of synaptic plasticity. *Eur J Neurosci*, 51(9), 1857-1866. doi: 10.1111/ejn.14532. Epub 2019 Aug 16.
- Birnholz, J.C. and Benacerraf, B.R. (1983). The Development Of Human-Fetal Hearing, *Science*, 222 (4623), 516-518.

- Bocchio, M., Nabavi, S. and Capogna, M. (2017). Synaptic Plasticity, Engrams, and Network Oscillations in Amygdala Circuits for Storage and Retrieval of Emotional Memories. *Neuron*, 94 (4), 731-743. doi: 10.1016/j.neuron.2017.03.022.
- Bundy, A. C. and Lane, S. J. (2020). *Sensory Integration Theory and Practice*. (Third Edition). F A Davis Company, United State of America.
- Caine, R.N. and Caine G. (1990). Understanding a Brain-Based Approach to Learning and Teaching. *Educational Leadership*, October, 66-70.
- Caine, G. and Caine R. N. (1994). *Making Connections: Teaching and the Human Brain Menlo Park*, CA: Addison-Wesley.
- Cavanaugh-Todd, J.M (2010), *Does Temperament Relate to Sensory Processing Styles in 3- to 5-Year-Old Preschoolers with Disabilities?*. Phd Thesis, The City University of New York. New York.
- Crick, F. and Koch, C. (1990). Towards a Neurobiological Theory of Consciousness. *Seminars in Neuroscience*, 2, 263-275.
- Crick, F. and Koch, C. (1998). Consciousness and neuroscience. *Cerebral Cortex*, 8, (2), 97–107. <https://doi.org/10.1093/cercor/8.2.97>
- Crick, F. and Koch, C. (2003). A Framework for Consciousness. *Nature Neuroscience*, 6 (2), 119-26. DOI:10.1038/nn0203-119.
- Crick, F. and Koch, C. (2017). A framework for consciousness. *Nature Neuroscience*, 6 (2), 119-126.
- Csillag, A. (2005). *Atlas Of The Sensory Organs Functional and Clinical Anatomy*. Humana Press Totowa, New Jersey.
- Çakıroğlu, S. (2014). *Öğrenme Stilleri Ve Beyin Temelli Öğrenme Yaklaşımının Öğrencilerin Biyoloji Dersinde Başarı Ve Tutumları Üzerine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Çukur, D. ve Delice-Güller, E. (2011). Erken çocukluk döneminde görsel algı gelişimine uygun mekân tasarımı. *Aile ve Toplum*, 12(7), 25-36.
- DeCasper, A. J. and Spence, M. J. (1986). Prenatal maternal speech influences newborns' perception of speech sounds. *Infant Behavior & Development*, 9 (2), 133–150. [https://doi.org/10.1016/0163-6383\(86\)90025-1](https://doi.org/10.1016/0163-6383(86)90025-1).
- Degel, J. and Köster, E.P. (1998). Implicit memory for odors: A possible method for observation. *Perceptual and Motor Skills*, 86, 943-952.
- Der, R. (2016). In search for the neural mechanisms of individual development: behavior-driven differential Hebbian learning. *Front Robot AI*. <https://doi.org/10.3389/frobt.2015.00037>.
- Dionne-Dostie, E., Paquette, N., Lassonde, M. and Gallagher, A. (2015). Multisensory Integration and Child Neurodevelopment. *Brain Sciences*, 5, 32-57. doi:10.3390/brainsci5010032.
- Dolu, N. (2015). *Öğrenmenin Nörofizyolojisi Öğretimde Yeni Yaklaşımlar*. Arslan, M. (Ed.), *Öğrenmenin Nörofizyolojisi*. (ss.2-23). (1.Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Dunn, W. (1997). The impact of sensory processing abilities on the daily lives of young children and their families: A conceptual model. *Infants and Young Children*, 9, 23–35.

- Dunn, W. (2001). 2001 Eleanor Clarke Slagle Lecture—The sensations of everyday life: Empirical, theoretical, and pragmatic considerations. *American Journal of Occupational Therapy*, 55, 608–620
- Dunn, W. (2007) Supporting Children To Participate Successfully In Everyday Life By Using Sensory Processing Knowledge. *Infants and Young Children*, 20 (2), 84-101.
- Eaglemen, D. (2001). Visual illusions and neurobiology, *Nature Reviews Neuroscience*, 2, 920–926.
- Eaglemen, D. (2015). *The brain: The story of you*. Great Britain: Canongate Books.
- Erickson, K. I., Gildengers, A. G. and Butters, M. A. (2013). Physical activity and brain plasticity in late adulthood. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 15, 99–108.
- Eti, İ. (2020). Duyu Kavramı ve Duyuların Gelişimi. Deretarla Gül, E. (Ed.). Duyu Eğitiminde Öğretmenin Rolü (ss.102-116). (1. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Fabri, M. and Fortuna, S. (2020). Maria montessori and neuroscience: the trailblazing insights of an exceptional mind. *The Neuroscientist*, 26 (5-6), 394–401. <https://doi.org/10.1177/1073858420902677>
- Galván, A. (2010). Neural plasticity of development and learning. *Human Brain Mapping*, 31(6), 879–890. <https://doi.org/10.1002/hbm.21029>
- Goldstein, E. B. (2019). *Sensation and perception*. Malkoç G. & Kardeş FG. (Çev. Ed.) Duyum ve algı (9. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Herz, R. S. and Engen, T. (1996). Odor memory: Review and analysis. *Psychonomic Bulletin & Review*, 3(3), 300–313. <https://doi.org/10.3758/BF03210754>.
- Isbell, C. and Isbell, R. (2007). *Sensory Integration A Guide for Preschool Teachers*. Published by Gryphon House: Green Press Initiative.
- Jensen, E. (1998). *Teaching With The Brain in Mind*. Virginia: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Kandel, E. R. (2012). *The age of insight: The quest to understand the unconscious in art, mind, and brain, from Vienna 1900 to the present*. Random House.
- Katai, Z., Juhasz, K. and Adorjani, A.K. (2008). On the role of senses in education. *Computers & Education*, 51(4), 1707–1717.
- Keleş, E. ve Çepni, S. (2006). Beyin ve öğrenme. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 3(2), 66-82.
- Kenny, P. A. ve Turkewitz, G. (1986). Effects of unusually early visual stimulation on the development of homingbehavior in the rat pup. *Developmental Psychobiology*, 19,57–66.
- Kranowitz, C.S. (2005). *Sekronize olamayan çocuk*. (Çev. E. Şeker Baggio). İstanbul: Penpino Yayınları.
- Kranowitz, C. S. (2014). *Senkronize Olamayan Çocuk: Duyu Bütünleme Bozukluğunu Anlayabilme ve Onunla Başa Çıkabilme*. (Çev. Baggio, E.Ş.). İstanbul: Pepino Yayıncılık.
- Kol, S. (2011). Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 1-21.

- Kostelnik, M. J., Soderman, A. K., Whiren, A. P. and Rupiper, M. L. (2019). *Bilişsel Alan*. Çev. E. Akşin-Yavuz. Çev. Ed. E. Ahmetoğlu ve İ. H. Acar. (ss. 341-377). Ankara: Nobel.
- Koyuncuoğlu, B. (2017). *Anasınıfına devam eden dört beş yaş çocukların yaratıcı düşünme becerilerine duyu eğitim programının etkililiğinin incelenmesi*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kuhaneck, H. (2001). *Autism: A comprehensive occupational therapy approach*. Baltimore, MD: Victor Graphics, Inc.1.
- Lawson, M. L. (1996). *The Relationship Between Sensory Processing Patterns and Play Preferences of Young Children*. Doctoral Thesis, Temple University, Kansas.
- Lewis, T. L. and Maurer, D. (2005). Multiple sensitive periods in human visual development: evidence from visually deprived children. *Dev. Psychobiol.* 46, 163–183.
- Lewkowicz, D. J. (2013). Development of ordinal sequence perception in infancy. *Developmental Science*, 16 (3), 352–364. Doi: 10.1111/desc.12029
- Lickliter, R. (2011). The integrated development of sensory organization Clin Perinatol, 38, 591-603. 10.1016/j.clp. 2011.08.007
- Lickliter, R. and Hellewell, T. B. (1992). Contextual determinants of auditory learning in bobwhite quail embryos and hatchlings. *Developmental Psychobiology*, 25(1), 17–31. <https://doi.org/10.1002/dev.420250103>
- Lupien, S. J., McEwen, B. S., Gunnar, M. R. and Heim, C. (2009). Effects of stress throughout the lifespan on the brain, behaviour and cognition. *Nature Reviews Neuroscience*, 10, 434–445.
- Macpherson, F. (2011). Taxonomising the senses. Philosophical studies. ISSN 0031-8116.
- Malnic, B., Goldfrey, P. A. and Buck, L. B. (2004). “The Human Olfactory Receptor Gene Family”. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 101 (8), 2584-2589.
- Marshall, C. (2017). Montessori education: a review of the evidence base. *Science of Learning*, 2 (11), 1-9. doi:10.1038/s41539-017-0012-7.
- MEB (2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.
- Moon, C.M. and Fifer, W.P. (2000). Evidence of transnatal auditory learning. *Journal of Perinatol*, 20, 36- 43.
- Mulligan, S. (2000). Cluster analysis of scores of children on the sensory integration and praxis tests. *OTJR: Occupation, Participation and Health*, 20, 256–270.
- Murray, M. M., Lewkowicz, D. J., Amedi, A. and Wallace, M. (2016). Multisensory Processes: A Balancing Act across the Lifespan, *Trends in Neurosciences*, 39, (8), 567-579.
- Nikolić, D. (2010). The brain is a context machine. *Review of psychology*, 17 (1), 33-38.
- Novich, S. D. and Eagleman, D. M. (2015). Using space and time to encode vibrotactile information: toward an estimate of the skin’s achievable throughput. *Exp. Brain Res.* 233, 2777–2788.

- Oğuz-Atıcı, V. (2020). *Duyu Kavramı ve Duyuların Gelişimi*. Deretarla Gül, E. (Ed.). *Erken Çocuklukta Duyu Eğitimi* (ss.2-14). (1. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Özyazıcı, K., Baran, E. B., Alagöz, N., Varlıklıöz, K., Arslan, Z., Akto, S. ve Sağlam, M. (2021). Duyuların Gelişimi ve Duyu Bütünleme, *Gelişim ve Psikoloji Dergisi (GPD)*, 2(4), 209-226.
- Pallasmaa, J. (2005). *The Eyes of the Skin*, Wiley-Academy.
- Robinson, M. (2011). *Understanding Behaviour and Development in Early Childhood A Guide To Theory and Practice*. USA and Canada: Simultaneously Published.
- Ragonese, J. A. (2008). *Understanding Sensory Integration Dysfunction: A Case Study*. PHD Thesis, Walden University, United States.
- Robinson, P. A. (2011). Neural field theory of synaptic plasticity. *Journal of Theoretical Biology*, 285(1), 156-63.
- Sackett, G. (2016). The scientist in the classroom: the montessori teacher as scientist. *The NAMTA Journal*, 41(2), 5-20.
- Shams, L. and Seitz, A.R. (2008). Benefits of multisensory learning. *Trends in Cognitive Science*, 12 (11), 411-417. doi: 10.1016/j.tics.2008.07.006.
- Sthapit, E. and Kansakar, S. (2010). *Sensing Nepal in a Peer Student Created Multi-sensory Environment*. PHD Thesis, Laurea University of Applied Sciences, Nepal.
- Stockdale, M. E. (2007). *Teachers' Use of Sensory Activities in Primary Literacy Lessons: A Study of Teachers Trained in Accelerated Literacy Learning*. Ph.D Thesis. University of South Florida.
- Stockdale, M. E. (2007). *Teachers' Use of Sensory Activities in Primary Literacy Lessons: A Study of Teachers Trained in Accelerated Literacy Learning*. Ph.D Thesis. University of South Florida.
- Tottenham, N. (2014). The importance of early experiences for neuro-affective development. *Current Topics in Behavioral Neurosciences*, 16, 109-129. https://doi.org/10.1007/7854_2013_254
- Turkewitz, G. (1994). *Sources of order for intersensory functioning*. In D. J. Lewkowicz ve R. Lickliter (Eds.), *The development of intersensory perception: Comparative perspectives* (ss. 3-17). Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Turkewitz, G. and Kenny, P. A. (1985). The role of developmental limitations of sensory input on sensory/perceptual organization. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 6, 302-306.
- Türk, S. A. ve Sarı, R. M. (2020). Eğitim Yapısı Tasarımını Duyular Üzerinden (Yeniden) Düşünmek. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 26, 719-750.
- Ünver, F. R. (2018). "Koku Duyusunun Diğer Duyulardan Farkı ve Farklılığın Evrimsel Perspektifle Değerlendirilmesi". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (35), 743-756.
- Yeşildağ, C. (2021). *Waldorf anaokulu öğretmenlerinin duyuşal işlemeyle ilişkin görüşlerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Yükselen, A. ve Aldış, B. (2020). *Duyusal gelişim*. Aral, N., Temel, Z. F. (Ed.), Çocuk gelişimi. (ss.94-111) Ankara: Hedef yayıncılık.

Extended Abstract

Introduction

The senses differ in their level of development at birth. With their sensory systems that mature over time, children make sense of all the information about the world with their own feelings, thoughts and personal experiences. In other words, each individual builds his own reality with multi-sensory experiences. Specialized brain structures and character, which are shaped especially through early sensory experiences, reveal the explainable aspect of individual differences between individuals in this process. Neuroscientific studies and related literature reveal the positive effects of multi-sensory environments and educational practices to be presented to children in early childhood on brain development. In environments that support sensory participation, children need to search, explore, experience, and receive feedback from the objects they interact with in order to go beyond sensory-motor skills. Here, the environment is critical for children to be able to use their senses and learn through real experiences. At the same time, the role of directing children's exploratory behaviors to interact with objects with adult support in the learning process comes to the fore. Besides, Vygotsky emphasized in his studies that meaningful experiences to be presented through the senses support more permanent learning in the acquisition of sensory standards of children. In addition to all these, it is well-known that a high-quality early childhood education program has a substantial impact on human life. Specifically, developmentally oriented programs include methods that include children's age, individual traits, social and cultural context, assessment, brain science, and sensory participation. Teachers should use development as a guide when considering, planning, and implementing quality practices for students (Kostelnik, Soderman, Whiren and Rupiper, 2019). Therefore, the qualifications and characteristics of teachers in sensory education can be considered as the most basic determinant of a quality preschool education. Many theories and approaches such as behaviorism, constructivism, cognitivism, sensory process development and neurophysiological or brain-based theories are taken into consideration while preparing training programs. These theories and approaches try to explain the relationship between brain development, senses and learning. For this reason, it is critical to understand the approaches and institutions that support and strengthen the connection between the brain and learning in the early years by combining biological concepts with environmental stimuli in educational studies. In this sense, it is vital for preschool teachers to base neuroscientific studies in the development and learning of children and to prepare learning environments and practices that will support multi-sensory participation in the light of pedagogical development knowledge during the most crucial period of brain development in early childhood.

The study aimed to address issues related to the brain and learning, multi-sensory flexibility in development, structure and function of sensory systems, multi-sensory learning and teacher, supporting sensory participation in the learning environment. A perspective that will contribute to the field was tried to be put forward by examining the studies on the sub-dimensions of the related subjects and the relevant literature.

Method

The study has reviewed the related literature on neuroscientific research on the relationship between brain development and learning, the concept of multisensory flexibility in development, the structure and function of sensory systems, early multisensory learning and teacher, and supporting sensory participation in the learning environment. In line with the literature review, a comprehensive perspective on neuroscience and multi-sensory experiences in early childhood was put forward. Studies on the related subjects were examined and the data of these studies were benefitted. As the focus of the study, applications that support multi-sensory participation, especially in early childhood, and their effects on neuroscientific results are discussed. In line with the literature review, secondary research data and the information in the literature, a comprehensive perspective covering basic elements such as brain and learning, sensory education, the importance and support of multi-sensory participation in the early period was presented, and suggestions for teachers and future studies were presented.

Conclusion, Discussion and Recommendations

Neuroscientific studies and relevant literature showed that multisensory processing and the brain circuits that support it mature throughout postnatal life and are critically dependent on early experience. Therefore, enriching the environment in which children live with multi-sensory experiences is vital for the growth and development of the neurobiological structure and for it to continue to work at the maximum level since early experiences are likely to have long-lasting effects on brain development. It is stated in the research results that the sensory experiences and neural activities in the brain during this period make the neurophysiological structure ready for how best to respond to the situations necessary for the next life. In this sense, planning learning experiences that will be presented to children continuously and consistently in the early period and that will support all their senses effectively will contribute to children's use of their potential at the highest level.

It is thought that the findings, perspectives, and suggestions offered in the study will serve as a guide for future research on early childhood. In terms of increasing teachers' knowledge of the neurophysiological structure of learning, an early grasp of the neuroscientific foundations of sensory instruction is also crucial. In addition, the fact that researchers interested in the subject present studies examining multi-sensory development using experimental methods will allow more data to be collected on this subject. Recognizing, understanding and applying multi-sensory education in early childhood will be a guide for teachers, families and researchers.

Expression of Emotions by College Students According to Levels of the Tendency to Use Substances

Veli YILMAZ

Mersin/ Akdeniz Naciye Filizay Ortaokulu
velipdr33@hotmail.com.tr
ORCID ID: 0000-0002-3211-9802

Ekrem Sedat ŞAHİN

Aksaray Üniversitesi
ekremsedatsahin@aksaray.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-2499-1617

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1118769

Geliş Tarihi: 19.05.2022

Revize Tarihi: 22.11.2022

Kabul Tarihi: 29.11.2022

Atf Bilgisi

Yılmaz, V. and Şahin, E. S. (2022). Expression of emotions by college students according to levels of the tendency to use substances. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 995-1014.

ABSTRACT

In this study, which aims to examine the ways in which university students with different substance use tendencies express their feelings in terms of various variables, the negative affect score average of the participants with high substance use tendency is significantly higher than the negative affect point average of the participants with low substance use tendency. While the positive emotion scores of university students did not differ based on their possible previous psychiatric illness, a significant difference was found between negative emotion scores. According to the perceived parental attitudes, there was no significant difference between the positive emotion score averages of the university students; however, a significant difference was found between the mean scores of negative emotions. A significant difference was found between positive and negative emotion scores about the students' self-identification. While there was a significant difference between the positive emotion scores according to the perceived academic achievement level of the students, there was no significant difference between negative emotion scores. As to their smoking habits, there was no difference between the positive emotions of the participants; however, the joint effect of the level of substance use tendency and smoking on negative emotion scores is significant.

Keywords: Substance use tendency, positive emotion, negative emotion.

Üniversite Öğrencilerinin Madde Kullanma Eğilimi Düzeylerine Göre Duygularını İfade Etmeleri

ÖZ

Madde kullanma eğilimleri farklı üniversite öğrencilerinin duygularını ifade etme tarzlarını çeşitli değişkenler açısından incelemeyi amaçlayan bu çalışmada yüksek madde kullanım eğilimine sahip katılımcıların negatif duygu puan ortalaması, düşük madde kullanım eğilimine sahip katılımcıların negatif duygu puan ortalamasından anlamlı düzeyde yüksektir. Daha önce psikiyatrik hastalık geçirip-geçirmemeye göre katılımcıların pozitif duygu puanları farklılaşmazken; negatif duygu puanları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Algılanan ebeveyn tutumuna göre katılımcıların pozitif duygu puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamış; negatif duygu puan ortalamaları arasında ise anlamlı farklılık bulunmuştur. Katılımcıların kendi kişiliklerini tanımlamaları açısından pozitif ve negatif duygu puanları arasında anlamlı farklılık saptanmıştır. Öğrencilerin algılanan akademik başarı düzeyine göre pozitif duygu puanlarında anlamlı farklılık bulunurken; negatif duygu puanlarında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Sigara kullanıp-kullanmama durumuna göre katılımcıların pozitif duyguları arasında farklılık bulunamazken; madde kullanma eğilimi düzeyi ile sigara kullanımı değişkenlerinin negatif duygu puanları üzerindeki ortak etkisinin anlamlı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Madde kullanma eğilimi, pozitif duygu, negatif duygu.

Introduction

Substance abuse continues to exist as an important public health problem in relation to humanity (Xia, Gong, Wang, Li and Mao, 2022). Substances can be defined as addictive and abusable chemicals that can make changes in people's spiritual, emotional functions and other biological functions (Ceyhun, Oğuztürk and Ceyhun, 2001). Substance addiction is defined as a disease affecting brain functions and showing up with repeatedly using a substance for seeking the pleasure-inducing

effect of it and eliminating withdrawal symptoms occurred when it is not used (Ögel, 2002; Uzbay, 2015). Substance addiction poses a great threat to people's mental and physical health and it imposes a serious burden on the society and economy (Xia et al., 2022). Development of a tolerance and withdrawal syndrome are usual issues faced by one within the substance addiction process. Withdrawal is defined as the syndrome occurring as changes in emotional, ideational and behavioural areas (Karakartal, 2020) as a result of quitting a medicine or substance or reducing the intake, while development of a tolerance is defined as the need for taking larger doses to produce the earlier effect of a substance decreasing gradually (Öztürk and Uluşahin, 2011). In time, one who uses substances grows unable to feel the earlier pleasure with the same dosage and thus tries to increase the intake and that is the development of tolerance. One starts to feel the symptoms of withdrawal when unable to take the substance or it is delayed. Withdrawal symptoms can be regarded as the epitome of substance addiction.

Substance use can affect the emotional processes of an individual (Özden, 1992). Emotion can be defined as the sense affecting behaviours of an individual against a situation or person as a result of his experiences (Doğan and Özdevecioğlu, 2009). Emotions are generally divided into two groups as positive and negative emotions. Negative emotions are defined as unpleasant feelings like stress, fear and anger while positive emotions are defined as pleasure and joy from life (Gençöz, 2000). As it is seen in the definitions, emotions can direct one's behaviours or be affected by the behaviours of an individual or environment. Within this scope, there can be some relations between one's expression of positive and negative emotions. An experimental study was carried out on a group of inpatients using substances and alcohol within a research conducted on emotions and substance use. The relation between the effect of emotion-focused therapy on the regulation and expression of emotions and craving for the substance was analysed. According to the results of the study, patients given emotion-focused therapy were determined to express their emotions at better levels than those who were not. Besides, the levels of craving for substance-alcohol of the group receiving the therapy were determined to be decreased compared to those who do not receive it (Coşkun, 2019). In a study conducted by Heggeness, Lechner and Ciesla (2019), a positive relationship was found between substance use and depressive mood, internal attribution bias, and daily sadness. A positive relationship was found between sadness and smoking in another study. It has also been found to provide support for a model of the effects of emotion, particularly on tobacco use and addictive behavior in general (Dorison, Wang, Rees, Kawachi, Ericson and Lerner, 2019). As is also seen in the results of the study, emotions can affect choices. When the fact that people tend to use substances as a result of their choices taken into account, this can be said that the role of emotions in starting to use substances is important. Additionally, expression of emotions can create a protective effect against using alcohol and substances.

Drug use has been reported to increase despite many precautions taken in the world, especially in developing countries. Besides, many of the researches conducted on substance use in both the world and Turkey are on children and adolescents in primary and high school ages (Bülbül and Odacı, 2018; Yıldız, Çiftçi and Yaçım, 2020). As Turkey is one of the developing countries, this can be said that substance addiction is an important problem. It is not only a personal but a social problem. In addition to being an individual problem, substance abuse is also a social and economic problem. For example, 2.340.421,544 TL was spent to fight drugs in Turkey in 2021. Considering the fact that this expense increased by 37.5% compared to 2019 (Ministry of Internal Affairs EGM, 2022), it can be seen how important studies on substance use, addiction and prevention are for our country and the world. As stated above, substance use is a public health problem. Despite its negative consequences, users continue to take substance obsessively. On the other hand, many substance users who receive rehabilitation support also face the risk of recurrence (Xia et al., 2022). For this reason, it can be said that substance use and tendency to use substances are a potential risk for individuals of all ages, the society and the whole world. There are studies in literature showing the relationship between the tendency to use substance and self-esteem (Riquelme, García and Serra, 2018), attachment style and hopelessness (Bülbül and Odacı, 2018), life satisfaction (Çolak and Ünal, 2020), self-harm and suicide (Bilgin, Böndü and Elsner, 2022). On the other hand, no research has been found on the tendency to use substance and emotion expression styles. It is thought that there is a relationship between an

individual's tendency to use substance and emotion expression styles. It is thought that when it is determined whether this relationship exists, this will contribute to literature on substance use tendency and the fight with substance addiction, and the results obtained from the study will be used in the rehabilitation process of addiction. In line with these views, the present study aims to examine the way university students express their emotions according to their substance use tendency levels.

In accordance with this purpose, answer was sought to the question “Is there a significant difference in the expression of positive or negative emotions in university students with different substance use tendencies in terms of gender, smoking status, psychiatric disease history, perceived parental attitude, self-definition according to personality structure, and perceived academic success?”

Method

Information on the research model, study group, data collection tools, data collection process and analysis of data was given in this section.

Research Model

The correlational survey method of quantitative research design was adopted for this study. This design is defined as a research model aiming at determining the existence and/ or degree of covariance between two or more variables by Büyüköztürk, Akgün, Karadeniz, Demirel and Çakmak (2014).

Study Group

Convenient sampling, one of the non-random sampling methods, was used in this study to reach the participants. According to Şenol (2012), in cases where there are limitations in terms of time, money and labor, choosing the sample from easily accessible and applicable units is called convenient sampling. The sample size to be reached in the study was calculated in the G Power environment. While creating the relevant parameters; effect size f was determined as .25 and power as .95. The total sample size calculated in line with these parameters is 400. Data collection tools were applied online to students from different universities located in Marmara, Mediterranean, Aegean, Central and Eastern Anatolia regions of Turkey. 711 college students composed of 462 females and 249 males were participants in the study. 252 students are smokers and 459 are non-smokers. 549 students stated having no previous psychiatric disease and 162 of them stated they had. 175 students evaluated their perceived parental attitude as democratic, 160 of them as authoritarian, 253 of them as protective and 123 of them as permissive. 259 participants defined themselves as extrovert, 185 of them as introvert and 230 of them as indecisive. There are 140 unsuccessful, 203 less successful, 287 successful and 81 very successful students according to their self-definition in terms of perceived academic success level.

Data Collection and Ethical Considerations

The study was carried out in line with the permission numbered 07 given at the 17.03.2021 dated and 2021-09 numbered meeting of the Ethics Committee of Istanbul Gelişim University Rectorate. In the study, data collection tools were administered through online processes due to Covid-19 Pandemic. Data collection tools were prepared with Google Forms and delivered to students studying in eight different universities as stated above, with convenience sampling. Before filling in the measurement tools, the participants were informed with an informed consent form. The participants who agreed to participate were included in the study.

Data Collection Tools

Substance Abuse Proclivity Scale (SAP), Positive and Negative Affect Schedule (PANAS) and Personal Information Form (PIF) prepared by researchers were used to collect data for the study. Information on these measurement tools is below.

Substance Abuse Proclivity Scale (SAP)

The scale was developed by Mac Andrew based on The Minnesota Multiphasic Personality Inventory (MMPI). In the study of adaptation to Turkish culture, 650 male participants were studied. Validity study of Substance Abuse Proclivity Scale was conducted based on The MacAndrew Alcoholism Scale were conducted. SAP was applied twice and 5 weeks apart to 60 participants to determine the test-retest reliability of the scale, and the correlation of the scale between the two applications was found to be .63 (Ceyhun et al., 2001). The internal consistency of the Substance Abuse Tendency Scale, the data of the current study, was examined. The Cronbach Alpha coefficient calculated in this context was found to be .76.

Positive and Negative Affect Schedule (PANAS)

The original form of the Positive and Negative Affect Schedule was developed by Watson, Clark and Teliegen (1988). The study of adaptation of the scale to Turkish culture was conducted by Gençöz (2000). 199 college students were participants of the adaptation study. Factor validity of the scale was studied and internal consistency for positive and negative emotions were respectively found to be .83 and .86, and test-retest reliability for them were respectively found to be .40 and .54. Criterion-related validity of the scale was studied with Beck's Depression Inventory and Beck's Anxiety Inventory. Accordingly, Positive Emotion Scale correlation scores for these scales are respectively -.48 and -.22 and correlation scores of Negative Emotion Scale with these inventories are respectively found to be .51 and .47. (Gençöz, 2000). The reliability of the scale was analysed within internal consistency. Cronbach Alpha coefficients for positive and negative subdimensions calculated for that purpose were found to be .87 and .84 respectively.

Personal Information Form (PIF)

There are questions regarding gender, psychiatric disease history, parental attitude, self-definition of personality, academic success perceptions and cigarette smoking status within PIF which was prepared by researchers.

Analysis of Data

Data acquired from measurement tools were analysed with SPSS 25.0. Levels of the tendency of college students to use substances were determined as low and high according to the cut-off score of the scale. The level of the tendency to use substances was classified as low and high levels based on the fact that the tendency to use substances of individuals who got 16 or higher from SAP was considered as high level and that of those who got lower than 16 was considered as low level. It was analysed whether there is a significant difference between expression of positive and negative emotions by college students according to their demographic characteristics. Homogeneity of groups was determined using Levene's test within variance analysis assessments. Differences between groups were compared using two-way analysis of variance based on the questions whose answers were being sought. Differences between means of groups with regard to the variables with significant F values as a result of two-way analysis of variance were tested using Scheffe's Multiple Comparison Test. In the event that the joint effect of two factors on the dependent variable is significant, a new variable with pores coded inside was created and means of pores were compared with each other based on this factor in order to determine the subgroups of two with the average score differences on which the joint effect is based (Büyüköztürk, 2010). The margin of error of the study was determined as 0.05.

Results

Results on expression of emotions by college students based on their tendency to use substances are depicted in this section. Descriptive statistics showing distributions of positive and negative emotions scores of college students with different tendencies to use substances according to gender are depicted in Table 1.

Table 1
Descriptive statistics showing positive and negative emotions scores of college students with different tendencies to use substances according to gender

Substance Use Tendency	Gender	Positive Emotion			Negative Emotions		
		$\bar{X}$	S	N	$\bar{X}$	S	n
Low Tendency	Female	30.44	7.49	319	23.25	7.07	319
	Male	34.37	8.84	131	20.99	6.43	131
	Total	31.58	8.10	450	22.60	6.96	450
High Tendency	Female	32.58	9.60	143	31.00	8.81	143
	Male	33.41	8.59	118	27.45	8.33	118
	Total	32.95	9.15	261	29.39	8.76	261
Total	Female	31.10	8.25	462	25.65	8.44	462
	Male	33.92	8.72	249	24.05	8.05	249
	Total	32.09	8.52	711	25.09	8.34	711

As is seen in Table 1, positive emotions scores of male college students with low or high tendency to use substances are higher than those of female college students. Additionally, negative emotions scores of female college students with low or high tendency to use substances are higher than those of male college students. Two-way analysis of variance was conducted for independent variables in order to determine if the difference between positive and negative emotions scores of male and female students of each group is statistically significant and the results are depicted in Table 2.

Table 2
Results of Two-way Variance Analysis of positive and negative emotions scores of college students with different tendencies to use substances according to gender

Source of Variance		KT	Sd	KO	F	P	η^2
Positive Emotion Scores	Substance Use Tendency	52.56	1	52.56	.75	.39	.00
	Gender	864.17	1	864.17	12.29	.00	.017
	Substance Use Tendency *Gender	368.38	1	368.38	5.24	.02	.01
	Error	49704.53	707	70.30			
	Total	51496.59	710				
Negative Emotion Scores	Substance Use Tendency	7688.74	1	7688.74	134.51	.00	.16
	Gender	1287.70	1	1287.70	22.53	.00	.03
	Substance Use Tendency*Gender	63.36	1	63.36	1.11	.29	.00
	Error	40412.62	707	57.16			
	Total	49339.06	710				

As is seen in Table 2, there is no significant difference between means of positive emotions scores of college students according to their tendency to use substances ($F=.75$; $p>.05$). Positive emotion score mean ($\bar{X}=33.92$) of male college students ($n=229$) is statistically significantly higher ($F=12.29$; $p<.05$) than that ($\bar{X}=31.10$) of female college students ($n=462$). The joint effect of the tendency to use substances and gender variable on positive emotions scores of college students is significant ($F=5.24$; $p<.05$). As is also seen in Table 2, the mean of negative emotions scores ($\bar{X}=29.39$) of college students ($n=261$) with high tendency to use substances was found to be significantly higher ($F=134.51$; $p<.05$) than that ($\bar{X}=22.60$) of those ($n=450$) with low tendency to use substances. On the other hand, the mean of negative emotions scores ($\bar{X}=25.65$) of female college students ($n=462$) is significantly higher ($F=22.53$; $p<.05$) than that ($\bar{X}=24.05$) of male college

students (n=249). The joint effect of the tendency to use substances and gender variable on negative emotions scores of college students was determined to be insignificant ($F=1.11$; $p>.05$). In order to determine the reason for the difference in the positive emotion scores of the participants according to their substance use tendency and gender, a new variable was created in which the pores were coded, and the average of the pores was calculated on the basis of this factor. In addition, the Scheffe Multiple Comparison results applied to determine the source of the difference between the individuals in the pores and the positive emotion score averages are presented in Table 3.

Table 3
Descriptive statistics on pore definition and individuals in pores and results of Scheffe's Test for Multiple Comparison according to the average pore scores

Descriptive statistics				Results of Scheffe's Test for Multiple Comparison				
(I) Pore	Pore Expression	n	$\bar{X}$	(I) Pore	(J)Pore	Difference Between Average (I-J)	Standard Error	P
11.00	Low Substance Use Propensity- Female	319	30.44	11.00	12.00	-3.94*	.87	.00
					21.00	-2.14	.84	.09
					22.00	-2.97*	.90	.01
12.00	Low Substance Use Propensity- Male	131	34.37	12.00	11.00	3.94*	.87	.00
					21.00	1.79	1.0	.37
					22.00	.97	1.06	.84
21.00	High Substance Use Propensity- Female	143	32.58	21.00	11.00	2.14	.84	.09
					12.00	-1.79	1.01	.37
					22.00	-.83	1.04	.89
22.00	High Substance Use Propensity- Male	118	33.41	22.00	11.00	2.97*	.90	.01
					12.00	-.97	1.06	.84
					21.00	.83	1.04	.89

When Table 3 analysed, the mean of positive emotions scores ($\bar{X}=30.44$) of women (n=319) with low tendency to use substances is seen to be statistically significantly lower ($p<.05$) than that ($\bar{X}=34.37$) of men (n=131) with low tendency to use substances. On the other hand, the mean of positive emotions scores ($\bar{X}=30.44$) of women (n=319) with low tendency to use substances was determined to be statistically significantly lower than that ($\bar{X}=33.41$) of men (n=118) with high tendency to use substances. Descriptive statistics showing the distribution of positive and negative emotions scores of college students with different tendencies to use substances based on Psychiatric Disease History are depicted in Table 4.

Table 4
Descriptive statistics of the distribution of positive and negative emotions scores of college students with different tendencies to use substances based on Psychiatric Disease History

Substance Use Tendency	Past Psychiatric Disease	Positive Emotion			Negative Emotion		
		$\bar{X}$	S	n	$\bar{X}$	S	n
Low Tendency	Yes	31.53	8.04	377	21.97	6.72	377
	No	31.85	8.43	73	25.81	7.32	73
	Total	31.58	8.10	450	22.60	6.96	450
High Tendency	Yes	32.82	9.08	172	29.06	8.64	172
	No	33.21	9.33	89	30.04	8.99	89
	Total	32.95	9.15	261	29.39	8.76	261
Total	Yes	31.94	8.39	549	24.19	8.07	549
	No	32.60	8.93	162	28.14	8.52	162
	Total	32.09	8.52	711	25.09	8.34	711

When Table 4 analysed, the differences between positive and negative emotions scores of college students with different tendencies to use substances and different psychiatric disease histories are seen. Results of Two-way Variance Analysis for Independent Variables applied to determine if differences are statistically significant are depicted in Table 5.

Table 5

Results of two-way variance analysis of positive and negative emotions scores of college students with different tendencies to use substances based on psychiatric disease history

Source of Variance		KT	Sd	KO	F	P	η^2
Positive Emotion Scores	Substance Use Tendency	210.37	1	210.37	2.91	.09	.00
	Psychiatric Disease	15.09	1	15.09	.21	.65	.00
	Substance Use Tendency * Psychiatric Disease	.18	1	.18	.00	.96	.00
	Error	51171.54	707	72.38			
Total		51496.59	710				
Negative Emotion Scores	Substance Use Tendency	3837.42	1	3837.42	66.58	.00	.09
	Psychiatric Disease	696.00	1	696.01	12.08	.00	.02
	Substance Use Tendency * Psychiatric Disease	242.83	1	242.83	4.21	.04	.01
	Error	40746.29	707	57.63			
Total		49339.06	710				

According to Table 5, no significant difference was determined between positive and negative emotions scores of college students based on psychiatric disease history ($F=.21$; $p>.05$). The joint effect of the tendency to use substances and psychiatric disease history on positive emotions scores of college students is statistically insignificant ($F=.00$; $p>.05$). The mean ($\bar{X}=28.14$) of negative emotions scores of college students ($n=162$) with no psychiatric disease history is seen to be statistically significantly higher than that ($\bar{X}=24.19$) of those ($n=549$) who previously had a psychiatric disease ($F=12.08$; $p<.05$). The joint effect of the tendency to use substances and the variable of psychiatric disease history on negative emotions scores of college students is significant ($F=4.21$; $p<.05$). In order to determine the reason for the difference in negative emotion scores according to the substance use tendency of the participants and the state of having a psychiatric illness, a new variable in which the pores were coded, and the pore averages were calculated on the basis of this factor. In addition, the Scheffe Multiple Comparison results applied to determine the source of the difference between the individuals in the pores and the negative emotion score averages are presented in Table 6.

Table 6

Descriptive statistics on the pore definition and individuals within pores and results of Scheffe's Test for Multiple Comparison according to the mean of pore scores

Descriptive statistics				Results of Scheffe's Test for Multiple Comparison				
(I) Pore	Pore Expression	n	$\bar{X}$	(I) Pore	(J)Pore	Difference Between Avarage (I-J)	Standard Error	P
11.00	Low Substance Use Tendency-	377	21.97	11.00	12.00	-3.83*	.97	.00
	No Disease History				21.00	-7.08*	.70	.00
	Low Substance Use Tendency-				22.00	-8.07*	.89	.00
12.00	Has a History of Disease	73	25.81	12.00	11.00	3.83*	.97	.00
	High Substance Use Tendency -				22.00	-4.24*	1.06	.03
	Has a History of Disease				11.00	7.08*	.70	.00
21.00	No Disease History	172	29.06	21.00	12.00	3.25*	1.06	.03
	High Substance Use Tendency -				22.00	-.99	.99	.80
	Has a History of Disease				11.00	8.07*	.89	.00
22.00	High Substance Use Tendency -	89	30.04	22.00	12.00	4.24*	1.20	.01
	Has a History of Disease				21.00	.99	.99	.80

According to Table 6, the mean ($\bar{X}=25.81$) of negative emotions scores of college students ($n=73$) who previously had a psychiatric disease and with low tendency to use substances were determined to be significantly higher than that ($\bar{X}=21.97$) of those ($n=377$) with no psychiatric disease history and low tendency to use substances. Additionally, the mean ($\bar{X}=30.04$) of negative emotions scores of college students ($n=89$) who previously had a psychiatric disease and with high tendency to use substances turned out to be significantly lower than that ($\bar{X}=29.06$) of those ($n=172$) with no psychiatric disease history and with high tendency to use substances. Descriptive statistics, showing the distribution of means of positive and negative emotions scores of college students with different tendencies to use substances according to perceived parental attitude, are depicted in Table 7.

Table 7

Descriptive statistics of positive and negative emotions scores of college students with different tendencies to use substances according to perceived parental attitude

Substance Use Tendency	Perceived Parental Attitude	Positive Emotion			Negative Emotion		
		$\bar{X}$	S	n	$\bar{X}$	S	n
Low Tendency	Democratic	32.26	8.66	126	21.33	6.72	126
	Authoritarian	31.19	8.43	83	24.16	6.49	83
	Protective	30.91	7.67	177	23.21	6.92	177
	Permissive	32.63	7.61	64	21.34	7.60	64
	Total	31.58	8.10	450	22.60	6.96	450
High Tendency	Democratic	33.18	9.14	49	26.51	9.09	49
	Authoritarian	33.56	10.16	77	30.27	9.01	77
	Protective	32.16	8.34	76	30.96	8.68	76
	Permissive	33.00	8.92	59	28.63	7.75	59
	Total	32.95	9.15	261	29.39	8.76	261
Total	Democratic	32.52	8.78	175	22.78	7.79	175
	Authoritarian	32.33	9.35	160	27.10	8.36	160
	Protective	31.28	7.88	253	25.54	8.28	253
	permissive	32.80	8.23	123	24.84	8.47	123
	Total	32.09	8.52	711	25.09	8.34	711

According to Table 7, the means of positive emotions scores of college students with the perception of democratic, authoritarian, protective and permissive parental attitudes seem close to each other. The mean of negative emotions scores of college students with low and high tendencies to use substances and authoritarian parents is higher than that of college students with democratic, protective and permissive parents. The Two-way Analysis of Variance for Independent Variables was conducted to determine whether the difference between means of negative emotions scores of college students with different tendencies to use substances and perceived parental attitudes is statistically significant and the results are depicted in Table 8.

Table 8

Results of two-way analysis of variance of positive and negative emotions scores of college students with different tendencies to use substances according to perceived parental attitude

	Source of Variance	KT	Sd	KO	F	P	η^2
Positive Emotion Scores	Substance Use Tendency	230.19	1	230.19	3.18	.08	.01
	Perceived Parental Attitude (PPA)	182.01	3	60.67	.84	.47	.00
	Substance Use Tendency * PPA	76.80	3	25.60	.35	.79	.00
	Error	50887.27	703	72.39			
	Total	51496.59	710				
Negative Emotion Scores	Substance Use Tendency	6613.65	1	6613.65	114.96	.00	.14
	Perceived Parental Attitude	1223.13	3	407.71	7.09	.00	.03
	Substance Use Tendency* PPA	163.99	3	54.66	.95	.42	.00
	Error	40443.44	703	57.53			
	Total	49339.06	710				

According to Table 8, there is no significant difference between means of positive emotions scores of college students according to perceived parental attitude ($F=.47$; $p>.05$). Additionally, the mean of negative emotions scores ($\bar{X}=27.10$) of college students defining the attitude of their parents as authoritarian ($n=160$) is significantly higher ($F=7.09$; $p<.05$) than the means of negative emotions scores ($\bar{X}=22.78$) of those defining the attitude of their parents as democratic ($n=175$) and that ($\bar{X}=24.84$) of those defining the attitude of their parents as permissive ($n=123$). The joint effect of variables of the tendency to use substances and perceived parental attitude on the means of positive and negative emotions scores of college students is insignificant ($F=.84$; $p>.05$; $F=.42$; $p>.05$). Descriptive statistics, showing the distributions of the means of positive and negative emotions scores of college students with different tendencies to use substances according to their self-definition, are depicted in Table 9.

Table 9

Descriptive statistics on positive and negative emotions scores of college students with different tendencies to use substances according to their self-definition

Substance Use Tendency	How Do They Define Themselves	Positive Emotion			Negative Emotion		
		$\bar{X}$	S	n	$\bar{X}$	S	n
Low Tendency	Extrovert	33.46	8.26	193	21.39	6.65	193
	Introvert	29.85	7.49	107	23.93	7.11	107
	Indecisive	30.41	7.85	150	23.19	7.03	150
	Total	31.58	8.10	450	22.60	6.96	450
High Tendency	Extrovert	34.88	10.10	102	27.49	9.24	102
	Introvert	31.03	8.23	79	30.56	7.71	79
	Indecisive	32.40	8.33	80	30.68	8.78	80
	Total	32.95	9.15	261	29.39	8.76	261
Total	Extrovert	33.95	8.95	295	23.50	8.17	295
	Introvert	30.35	7.81	186	26.75	8.05	186
	Indecisive	31.10	8.06	230	25.80	8.46	230
	Total	32.09	8.52	711	25.09	8.34	711

When Table 9 analysed, the mean of positive emotions scores of college students defining themselves as extrovert, and with low and high tendencies to use substances is seen to be higher than that of those defining themselves as introvert and indecisive. The mean of negative emotions scores of college students defining themselves as introvert, and with low and high tendencies to use substances turned out to be higher than that of those defining themselves as extrovert and indecisive. The Two-way Analysis of Variance for Independent Variables was conducted to determine whether the difference between the means of positive and negative emotions scores of college students with different tendencies to use substances and different self-definitions is statistically significant and results are depicted in Table 10.

Table 10

Results of two-way analysis of variance of positive and negative emotions scores of college students with different tendencies to use substances according to their self-definitions

	Source of Variance	KT	Sd	KO	F	P	η^2
Positive Emotion Scores	Substance Use Tendency	375.07	1	375.07	5.37	.02	.01
	Self-Definition	1732.26	2	866.13	12.39	.00	.03
	Substance Use Tendency *Self- Definition	17.72	2	8.86	.13	.88	.00
	Error	49279.50	705	69.90			
	Total	51496.59	710				
Negative Emotion Scores	Substance Use Tendency	7270.25	1	7270.25	126.34	.00	.15
	Self-Definition	1114.31	2	557.15	9.68	.00	.03
	Substance Use Tendency * Self – Definition	56.01	2	28.00	.49	.62	.00
	Error	40568.32	705	57.54			
	Total	49339.06	710				

According to Table 10, the mean of positive emotions scores ($\bar{X}$ =33.95) of college students defining themselves as extrovert (n=295) is seen to be significantly higher (F=12.39; p<.05) than that ($\bar{X}$ =30.34) of those defining themselves as introvert (n=186). Additionally, the mean of negative emotions scores ($\bar{X}$ =26.74) of college students defining themselves as introvert (n=186) was found to be significantly higher (F=9.68; p<.05) than that ($\bar{X}$ =23.50) of those defining themselves as extrovert (n=295). The joint effect of variables of the level of the tendency to use substances and self-definition on means of positive and negative emotions scores is seen to be insignificant (F= .13; p>.05; F= .62; p>.05). Descriptive statistics, showing the distributions of the means of positive and negative emotions scores of college students with different tendencies to use substances according to their perceived academic success levels, are depicted in Table 11.

Table 11

Descriptive statistics on positive and negative emotions scores of college students with different tendencies to use substances according to their perceived academic success levels

Substance Use Tendency	Perceived Academic Success	Positive Emotion			Negative Emotion		
		$\bar{X}$	S	n	$\bar{X}$	S	n
Low Tendency	Unsuccessful	30.14	7.62	65	23.66	7.65	65
	Less successful	29.42	8.25	132	23.11	7.32	132
	Successful	32.67	7.22	211	22.08	6.41	211
	Very Successful	35.14	10.27	42	21.93	7.29	42
	Total	31.58	8.10	450	22.60	6.96	450
High Tendency	Unsuccessful	32.12	8.20	75	29.08	8.01	75
	Less successful	30.89	9.33	71	29.66	8.83	71
	Successful	34.84	8.28	76	29.64	8.49	76
	Very Successful	34.64	11.25	39	29.03	10.64	39
	Total	32.95	9.15	261	29.39	8.76	261
Total	Unsuccessful	31.20	7.97	140	26.56	8.28	140
	Less successful	29.94	8.65	203	25.40	8.46	203
	Successful	33.25	7.56	287	24.08	7.76	287
	Very Successful	34.90	10.69	81	25.35	9.69	81
	Total	32.09	8.52	711	25.09	8.37	711

According to Table 11, the means of positive emotions scores of college students with high tendency to use substances, and very successful and successful perceived academic success levels are higher than that of those with unsuccessful and less successful academic success levels. Two-way Analysis of Variance for Independent Variables was conducted to determine whether the difference between the means of positive and negative emotions scores of college students with different tendencies to use substances and different perceived academic success levels is statistically significant and the results are depicted in Table 12.

Table 12

Results of two-way analysis of variance of positive and negative emotions scores of college students with different tendencies to use substances according to perceived academic success levels of them

Source of Variance		KT	Sd	KO	F	P	η^2
Positive Emotion Scores	Substance Use Tendency	221.97	1	221.97	3.19	.08	.01
	Perceived Academic Success (PAS)	2057.31	3	685.77	9.86	.00	.04
	Substance Use Tendency * PAS	113.28	3	37.76	.54	.65	.00
	Error	48915.67	703	69.58			
	Total	51496.59	710				
Negative Emotion Scores	Substance Use Tendency	6026.33	1	6026.33	102.09	.00	.13
	Perceived Academic Success	68.80	3	22.93	.39	.76	.00
	Substance Use Tendency * PAS	102.90	3	34.30	.58	.63	.00
	Error	41497.28	703	59.03			
	Total	49339.06	710				

According to Table 12, the mean of positive emotions scores ($\bar{X} = 34.910$) of college students with very successful perceived academic success level (n=81) is significantly higher (F=9.86; p<.05) than the mean of positive emotions scores ($\bar{X} = 31.20$) of those with unsuccessful perceived academic success level (n=140) and that ($\bar{X} = 29.94$) of those with less successful perceived academic success level (n=203). There is no significant difference between means of negative emotions scores of college students according to perceived academic success level (F=.39; p>.05). The joint effect of variables of the level of the tendency to use substances and perceived academic success level on means of positive and negative emotions scores was found to be insignificant (F= .54; p>.05; F= .58; p>.05). Descriptive statistics, showing the distributions of positive and negative emotions scores of college students with different tendencies to use substances according to smoking status, are depicted in Table 13.

Table 13

Descriptive statistics on positive and negative emotions scores of college students who are smoking and with different tendencies to use substances

Substance Use Trend	Smoking	Positive Emotion			Negative Emotion		
		$\bar{X}$	S	n	$\bar{X}$	S	n
Low Tendency	Yes	31.05	8.49	106	22.54	6.95	106
	No	31.75	7.98	344	22.61	6.97	344
	Total	31.58	8.10	450	22.60	6.96	450
High Tendency	Yes	32.64	9.41	146	31.51	9.72	146
	No	33.36	8.84	115	26.71	6.47	115
	Total	32.95	9.15	261	29.39	8.76	261
Total	Yes	31.97	9.05	252	27.73	9.72	252
	No	32.15	8.22	459	23.64	7.07	459
	Total	32.09	8.52	711	25.09	8.34	711

When Table 13 analysed, the mean of positive emotions scores of smoking college students with low and high tendency to use substances was found to be higher than that of those who are not smoking. The mean of negative emotions scores of smoking college students with low and high tendencies to use substances was determined to be higher than that of those who are not smoking. The Two-way Analysis of Variance for Independent Variables was conducted to determine whether the difference between positive and negative emotions scores of college students, who are smoking or not smoking, and with different tendencies to use substances, is statistically significant and the results are depicted in Table 14.

Table 14

Results of two-way analysis of variance for independent variables of positive and negative emotions scores of college students with different tendencies to use substances according to smoking status

	Source of Variance	KT	Sd	KO	F	P	η^2
Positive Emotion Scores	Substance Use Tendency	366.37	1	366.37	5.07	.03	.01
	Smoking Status (SS)	72.55	1	72.55	1.00	.32	.00
	Substance Use Tendency *SS	.01	1	.01	.00	.99	.00
	Error	51113.41	707	72.30			
	Total	51496.59	710				
Negative Emotion Scores	Substance Use Tendency	6124.71	1	6124.71	107.65	.00	.13
	Smoking Status	798.29	1	798.29	14.03	.00	.02
	Substance Use Tendency *SS	850.30	1	850.30	14.95	.00	.02
	Error	40223.95	707	56.89			
	Total	49339.06	710				

According to Table 14, there is no significant difference ($F=1.00$; $p>.05$) between the positive emotions scores of college students who are smoking and not smoking. The joint effect of variables of the level of the tendency to use substances and smoking status on the positive emotions scores was found to be insignificant ($F=.00$; $p>.05$). Additionally, the mean ($\bar{X}=27.73$) of negative emotions scores of smoking college students ($n=252$) turned out to be significantly higher ($F=14.95$; $p<.05$) than that ($\bar{X}=23.64$) of those who are not smoking ($n=459$). The joint effect of variables of the level of the tendency to use substances and smoking status on the negative emotions scores is statistically significant ($F=14.95$; $p<.05$). In order to determine the reason for the difference between the positive emotion scores of university students according to their substance use tendencies and their smoking status, a new variable in which the pores were coded was created and the pore averages based on this factor were calculated. In addition, Scheffe Multiple Comparison results and positive emotion score averages applied to determine the source of the difference between individuals in the pores are presented in Table 15.

Table 15

Pore expressions, number of groups and scores of positive and negative emotions and results of Scheffe's Test for Multiple Comparison according to the average pore scores

Descriptive statistics				Results of Scheffe's Test for Multiple Comparison				
(I) Pore	Pore Expression	n	$\bar{X}$	(I) Pore	(J)Pore	Difference Between Average (I-J)	Standard Error	P
11.00	Low Substance Use	106	22.54	11.00	12.00	-.08	.84	1.00
	Tendency- Smoking				21.00	-8.97*	.96	.00
12.00	Low Substance Use Tendency- Not Smokig	344	22.61	12.00	22.00	-4.18*	1.02	.00
					11.00	.08	.84	1.00
					21.00	-8.89*	.75	.00
21.00	High Substance Use Tendency- Smoking	146	31.51	21.00	22.00	-4.10*	.81	.00
					11.00	8.97*	.96	.00
22.00	High Substance Use Tendency -Not Smoking	115	26.71	22.00	12.00	8.89*	.75	.00
					22.00	4.79*	.94	.00
					21.00	4.18*	1.02	.00
					21.00	-4.79*	.94	.00

When Table 15 analysed, the mean of negative emotions scores ($\bar{X}$ =31.51) of smoking college students with high tendency to use substances (n=146) was determined to be significantly higher ($p<.05$) than that of college students of different groups.

Conclusion, Discussion and Recommendations

The mean of negative emotions scores of college students with high tendency to use substances turned out to be significantly higher than that of those with low tendency to use substances. Additionally, the mean of negative emotions scores of female college students turned out to be significantly higher than that of male college students. Deaux (1995) states that women are more emotional and they experience emotions more intensely than men, and positive and negative emotions except anger are expressed more frequently by women. There are also some researches with no significant difference between expression of emotions according to the variable of gender (Tuzgöl-Dost, 2006; Yüceant, Ünlü and Balanlı, 2019). The mean of positive emotions scores of women with low tendency to use substances was found to be significantly lower than that of men with low tendency to use substances. In addition to this, the mean of positive emotions scores of women with low tendency to use substances was found to be significantly lower than that of men with high tendency to use substances. This can be said that the female college students with low tendency to use substances express their positive emotions like “interested, excited, proud, decisive” less compared to the male college students with low tendency to use substances. Additionally, the students with high tendency to use substances can be said to be expressing negative emotions like “unhappy, anxious, nervous” more than those with low tendency to use substances. In accordance with these results, as a result of their study conducted with college students, Çolak and Ünal (2020) determined despair increases the tendency to use substances. According to the study they conducted with college students, Öztürk and Çetinkaya (2015) state that the positive emotions scores of males turned out to be significantly higher than that of females. Similarly, it is also seen in the current study that the positive emotions scores of females with low tendency to use substances is significantly lower than that of males with low tendency to use substances.

No significant difference between the positive emotions scores of college students according to their psychiatric disease history was found in the study. The joint effect of variables of the level of the tendency to use substances and psychiatric disease history on the positive emotions scores is not significant. The mean of negative emotions scores of college students with no psychiatric disease history was determined to be significantly higher than that of those who previously had a psychiatric disease. The joint effect of the variables of the level of the tendency to use substances and the previous psychiatric disease on the negative emotions scores was found to be significant. Accordingly, these were seen that the mean of negative emotions scores of college students who previously had a

psychiatric disease was found to be significantly higher than that of those with no psychiatric disease history; and significantly lower than that of those who previously had a psychiatric disease and with high tendency to use substances, and that of those with no psychiatric disease history and with high tendency to use substances. Another study on this subject was conducted by Troisi, Delle Chiaie, Russo, Russo, Mosco and Pasini (1996) on a group with no symptoms of a psychiatric disease. Emotional blunting, nonverbal expression and behavioural patterns of self-control were determined to be the symptoms of having stress and anxiety for people who have difficulties in defining and expressing their emotions feel stressful and anxious. In other words, this can be said that the inability of expressing and identifying emotions as indications of anxiety are symptoms of having stress and anxiety for people. This is stated here that people who are not able to express and identify their emotions adequately have anxiety. This was also stated within the current study that the negative emotions scores of people with no psychiatric disease history turned out to be lower than that of those who previously had a psychiatric disease thus this can be said that these two studies are consistent.

According to the study, there is no significant difference between the means of positive emotions scores of college students based on the perceived parental attitude. Besides, the mean of negative emotions scores of college students defining their parents as authoritarian turned out to be significantly higher than that of those defining their parents as democratic and permissive. Children who were raised with an authoritarian parental attitude have difficulties in social relations, are deprived of senses of love and wonder, feel themselves incompetent, restrained, moreover, they are prone to feel guilty and involve in crime due to unacceptance and restraints (Mc Whirter and Voltan-Acar, 1991). In addition to negative experiences due to the authoritarian attitude, they can be said to have the negative emotions intensely. Acar (2015) found a significant relationship between perceived parental attitude and anger expression style. Positive correlation was found between the participants' anger management and parents' accepting and caring attitudes. In a study by Atalay and Özyürek (2021), it was found that as democratic attitude of parents increased, adolescents' internal and external functional emotion regulation increased, while adolescents' internal functional emotion regulation decreased as parents' authoritative attitude increased. Hall and Fincham (2005) determined in their study that the tendency to forgive themselves and the situation of the college students perceiving the attitude of their parents as democratic is higher and there is a positive relation between them. This can be said that people with high tendency to forgive themselves and the negative situations can have less negative affectivity against such situations. From this point of view, this is supporting the finding of the current study which is "the college students believing to have been raised with an authoritarian parental attitude express negative emotions less than those believing to have been raised with democratic and permissive parental attitudes". As a result, there is no significant relation between expression of positive emotions by college students and the parental attitude but there is a differentiation in terms of the negative emotions. The finding of the research is seen to be consistent with the findings, especially on the negative emotions, of the studies in the literature.

According to this study, the mean of positive emotions scores of college students defining themselves as extrovert was determined to be significantly higher than that of those defining themselves as introvert. On the other hand, the mean of negative emotions scores of college students defining themselves as introvert was seen to be significantly higher than that of those defining themselves as extrovert. The joint effect of the variables of the level of the tendency to use substances and how they define themselves on the means of negative and positive emotions scores is not significant. In a study by Wu, Lu, Chen, Xiang (2018), a significant and positive correlation was found between extroversion and emotional expression and self-esteem had a partial mediating role between extroversion and emotional expression. It is stated that individuals who are defined as extroverts experience positive emotions more intensely (Eryılmaz and Ercan, 2011). There are also studies stating that extroverts express positive emotions more than introverts while expressing emotions (Rusting, 1998). In their study, Tamir and Robinson (2002) stated that extroverts experienced positive emotions more, while introverts experienced negative emotions more. As a result, this study supports the findings of the present study. A study conducted by Tan, Foo, Chong and Ng (2003) reported that individuals with extrovert personality traits who were working in the service sector tended to show more positive emotions than introverts. In a study conducted by Asan (2019), a moderate and positive

correlation was found between personality and optimism. Optimism can affect how individuals view events and express their emotions. Optimism can enable individuals to feel positive and express their emotions positively. It can be said that the present study supports the finding that extroverts show more positive emotions than introverts.

The mean of positive emotions scores of college students with very successful perceived academic success levels turned out to be significantly higher than that of those with unsuccessful and less successful perceived academic success levels. No significant difference was found between the means of negative emotions scores of college students according to their perception on their academic success levels. The joint effect of the level of variables of the tendency to use substances and perceived academic success level on positive and negative emotions scores was found to be insignificant. The fact that happy people are more successful in various fields of life is also stated by many relevant researches. Lifting the good mood, reaching the featured specialties for people with the positive emotions and many of their successes related to happiness were determined to be connected with positive emotions. Researchers stress that the happiness-success relation leads to success along with the positive emotions as it makes people happy (Lyubomirsky, King and Diener, 2005). This relation between being happy and academic success can be said to be supporting the finding of the study.

In a study conducted by Yang, Tian, Huebner and Zhu (2018), positive and strong correlation was found between self-esteem and psychological well-being and academic achievement. Similarly, high correlation was found between positive emotions and success in a study conducted by Pekrun, Goetz, Titz and Perry (2002). It is said that positive emotions such as learning pleasure, academic pride and hope of success will affect success positively. In a study they conducted with university students, Çivitçi (2012) stated that students with high life satisfaction desired success more. Considering that high satisfaction with life is associated with positive emotions, it can be said that individuals with high life satisfaction are expected to desire success more. In a study conducted with university students, Yüceant et al. (2019) found that students who were academically successful and very successful had significantly higher mean positive emotion scores than students who were not successful. It was also found that students who were academically unsuccessful and those who were very successful had significantly higher mean negative emotion scores than students who were successful. In a study they conducted to examine the correlations between positive emotions and academic performance, Carmona-Halty, Salanova, Llorens and Schaufeli (2021) found positive and strong correlation between academic achievement and positive emotions. In the present study, while a positive significant correlation was found between perceived academic achievement, no significant difference was found regarding negative emotion.

No significant difference turned out to exist between the positive emotions scores of college students who are smoking and not smoking. The joint effect of variables of the level of the tendency to use substances and the smoking status on the positive emotions scores was insignificant. The mean of negative emotions scores of smoking college students was found to be significantly higher than that of those who are not smoking. The joint effect of variables of the level of the tendency to use substances and smoking status on the negative emotions scores was found to be significant. Besides, the mean of negative emotions scores of college students who are smoking and with high tendency to use substances was seen to be significantly higher than that of college students of other groups. Dorison et al. (2020) found that sadness rather than negative mood in general increases particularly addictive substance use. It was also found in the study that sadness increased smoking, impatience with cigarette smoke, and the volume of smoke inhaled from cigarettes. In another study, Öztürk and Çetinkaya (2015) stated that there were no differences between students in terms of positive emotions according to whether students smoked or not. This is supporting the findings of the current study. There are many researches in the literature which are showing that the negative emotions and the smoking status are closely connected (Gençtanırım-Kuru, 2010; Vinci, Copeland, and Carrigan, 2012). Schleicher, Harris, Catley and Nazir (2009) stated that the smoking college students increase the frequency of smoking with the expectation of reducing the negative emotions using cigarettes. According to Zhao (2006), people with positive emotions are tend to avoid risky behaviours while those with negative

emotions are tending more to have risky behaviours. According to the result of another study, negative emotions prevent quitting smoking. Additionally, smoking was stated to happen on the purpose of relieving the negative emotions (Gonzalez, Zvolensky, Vujanovic, Leyro and Marshall, 2008). The fact the mean of negative emotions scores of smoking college students is higher compared to those who are not smoking is supported by many researches conducted relevantly.

Considering the potential of affecting the whole society, effects on the young population, in particular, and the budget allocated for the treatment of substance use and addiction; emotion-based prevention projects for college students, that can be the basis for the preventive studies and strengthen the current strategies, can be conducted. It can be said that college students with high tendency to use substances are under risk of addiction. The competency of experts studying in this field can be improved through emotion-based substance use preventing courses for educators to be opened by Green Crescent Society, which is an essential institution for the fight against addiction, and the Ministry of National Education. Additionally, the number of municipal youth centres can be increased and experts, who may provide consultancy to college students, can be employed in them. Hobby and art courses can be opened within these centres as well to keep college students from bad habits.

The present study has some limitations. It can be said that collecting the data online due to Covid-19 Pandemic is a limitation. It can be recommended to collect data face-to-face in future studies. On the other hand, study results are limited to variables of gender, smoking status, psychiatric disease history, perceived parental attitude, self-definition according to personality structure, and perceived academic success. Future studies can examine substance use tendency with variables such as psychological resilience, social support perception, significance quest, relative deprivation, communication skills, and cognitive flexibility. Similarly, relationships between substance use tendency and behavioral addictions can also be discussed. Qualitative research can be conducted with emerging adults and adolescents regarding substance use tendency and styles of expressing emotions. It is thought that when the basic processes related to substance use tendency are determined, significant contributions will be made to literature and application processes on substance addiction and prevention of addiction.

Author Contribution Statement

Both authors contributed 50% equally to this article.

Conflicts of Interest

There is no conflict of interest situation in this study.

Acknowledgement

This article is derived from the data of the thesis prepared by the first author under the supervision of the second author.

References

- Acar, S. B. (2015). *Ön ergenlerde öfke ve öfke ifade tarzlarının yordayıcısı olarak anne baba tutumu ve örülenme yaşantılarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Asan, H. (2019). *Öğretmen adaylarının mizah tarzları kişilik ve iyimserlik düzeyleri arasındaki yordayıcı ilişkiler*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Atalay, D. ve Özyürek, A. (2021). Ergenlerde duygu düzenleme stratejileri ve ebeveyn tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(230), 815-834.

- Bilgin, A., Bondü, R., and Elsner, B. (2022). Longitudinal associations between justice sensitivity, nonsuicidal self-injury, substance use, and victimization by peers. *Development and psychopathology*, 34(4), 1560-1572.
- Bülbül, K. ve Odacı, H. (2018). Lise öğrencilerinde umutsuzluk, bağlanma stili ve aile yapısının madde kullanma eğilimini yordama gücü. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 21(4), 360-369.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç- Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Carmona-Halty, M., Salanova, M., Llorens, S., and Schaufeli, W. B. (2021). Linking positive emotions and academic performance: The mediated role of academic psychological capital and academic engagement. *Current Psychology*, 40(6), 2938-2947.
- Ceyhun, B., Oğuztürk, Ö. ve Ceyhun, A. G. (2001). Madde kullanma eğilimi ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği. *Klinik Psikiyatri*, 4, 87-93.
- Coşkun, H. (2019). *Madde ve alkol kullanım bozukluğu olan yatan hastalarda duygu odaklı grup terapisinin duyguları ifade etme ve düzenleme becerisi ile aşırma düzeyi üzerindeki etkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Çivitçi, A. (2012). Üniversite öğrencilerinde genel yaşam doyumu ve psikolojik ihtiyaçlar arasındaki ilişkiler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 321-336.
- Çolak, H. ve Ünal, H. (2020). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinde yaşam doyumu ve umutsuzluğun madde kullanma eğilimine etkisinin araştırılması. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 344-357.
- Deaux, K. (1985). Sex differences. In M. R. Rosenzweig and L. W. Porter (Eds.), *Annual Review of Psychology*, 26, 48-82.
- Doğan, Y. ve Özdevecioğlu, M. (2009). Pozitif ve negatif duygusallığın çalışanların performansları üzerindeki etkisi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(18), 165-190.
- Dorison, C. A., Wang, K., Rees, V. W., Kawachi, I., Ericson, K. M., and Lerner, J. S. (2020). Sadness, but not all negative emotions, heightens addictive substance use. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117(2), 943-949.
- Eryılmaz, A. ve Ercan, L. (2011). Öznel iyi oluşun cinsiyet, yaş grupları ve kişilik özellikleri açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(36), 139-149.
- Gençöz, T. (2000). Pozitif ve negatif duygu ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(46), 19-26.
- Gençtanırım Kurt, D. (2010). *Ergenlerde riskli davranışların yordanması*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gonzalez, A., Zvolensky, M. J., Vujanovic, A. A., Leyro, T. M., and Marshall, E. C. (2008). An evaluation of anxiety sensitivity, emotional dysregulation, and negative affectivity among daily cigarette smokers: Relation to smoking motives and barriers to quitting. *Journal of psychiatric research*, 43(2), 138-147.

- Hall, J. H., and Fincham, F. D. (2005). Self-forgiveness: The stepchild of forgiveness research. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 24(5), 621-637.
- Heggeness, L. F., Lechner, W. V., and Ciesla, J. A. (2019). Coping via substance use, internal attribution bias, and their depressive interplay: Findings from a three-week daily diary study using a clinical sample. *Addictive Behaviors*, 89, 70-77.
- İçişleri Bakanlığı EGM. (2022). Türkiye Uyuşturucu Raporu. <https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/TUB%C4%B0M/Ulusal%20Yay%C4%B1nlar/Turkiye-Uyusturucu-Raporu-2022.pdf> adresinden 16.11.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Karakartal, D. (2020). Uyuşturucu madde kullanımı ve suç ilişkisi. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 6(14), 614-617.
- Lyubomirsky, S., King, L., and Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to success?. *Psychological bulletin*, 131(6), 803-855.
- McWhirter, J. ve Voltan Acar, N. (1991). *Çocukla iletişim: Öğretme, destekleme ve çocuk yetiştirme sanatı*. Ankara: MEB yayınları
- Ögel, K. (2002). *Bağımlılığı önleme anne baba öğretmenler için kılavuz*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Özden, S. Ö. (1992). *Uyuşturucu madde bağımlılığı, teşhis-tedavi-tedbir*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Öztürk, A. ve Çetinkaya, R. S. (2015). Eğitim fakültesi öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeyleri ile tinsellik, iyimserlik, kaygı ve olumsuz duygu düzeyleri arasındaki ilişki. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 42(42), 335-356.
- Öztürk, M. O. ve Uluşahin, A. (2011). *Ruh sağlığı ve bozuklukları*. Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Pekrun, R., Goetz, T., Titz, W., and Perry, R. P. (2002). *Positive emotions in education*. Oxford: Oxford University Press.
- Riquelme, M., García, O. F., and Serra, E. (2018). Psychosocial maladjustment in adolescence: Parental socialization, self-esteem, and substance use. *Anales de psicología*, 34(3), 536.
- Rusting, C. L. (1998). Personality, mood, and cognitive processing of emotional information: Three conceptual frameworks. *Psychological Bulletin*, 124, 165-196.
- Schleicher, H. E., Harris, K. J., Catley, D., and Nazir, N. (2009). The role of depression and negative affect regulation expectancies in tobacco smoking among college students. *Journal of American College Health*, 57(5), 507-512.
- Şenol, S. (2012). *Araştırma ve örnekleme yöntemleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tamir, M., Robinson, M. D., and Clore, G. L. (2002). The epistemic benefits of trait-consistent mood states: An analysis of extraversion and mood. *Journal of personality and social psychology*, 83(3), 663-677.
- Tan, H. H., Foo, M. D., Chong, C. L., and Ng, R. (2003). Situational and dispositional predictors of displays of positive emotions. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 24(8), 961-978.

- Troisi, A., Delle Chiaie, R., Russo, F., Russo, M. A., Mosco, C., and Pasini, A. (1996). Nonverbal behavior and alexithymic traits in normal subjects: Individual differences in encoding emotions. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 184(9), 561–566.
- Tuzgöl Dost, M. (2006). Subjective well-being among university students. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 188-97.
- Uzbay, İ. T. (2015). *Madde bağımlılığı: Tüm boyutlarıyla bağımlılık ve bağımlılık yapan maddeler*. İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi.
- Vinci, C., Copeland, A. L., and Carrigan, M. H. (2012). Exposure to negative affect cues and urge to smoke. *Experimental and Clinical Psychopharmacology*, 20(1), 47-55.
- Watson, D., Clark, L. A., and Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(6), 1063-1070.
- Wu, Y., Lu, J., Chen, N., and Xiang, B. (2018). The influence of extraversion on emotional expression: A moderated mediation model. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 46(4), 641-652
- Xia, Y., Gong, Y., Wang, H., Li, S., and Mao, F. (2022). Family function impacts relapse tendency in substance use disorder: Mediated through self-esteem and resilience. *Frontiers in psychiatry*, 13, 1-8.
- Yang, Q., Tian, L., Huebner, E. S., and Zhu, X. (2019). Relations among academic achievement, self-esteem, and subjective well-being in school among elementary school students: A longitudinal mediation model. *School Psychology*, 34(3), 328-340. <https://doi.org/10.1037/spq0000292>
- Yıldız, D., Çiftçi, A. ve Yalçın, Ö. (2020). Bir ÇEMATEM kliniğinde yatan ergen hastalarda madde kullanım eğilimleri, psikososyal travmalar, psikiyatrik komorbiditeler ve cinsiyet farklılıkları. *Düşünen Adam*, 33(2), 190-202.
- Yörükoğlu, A. (1994). *Çocuk ruh sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım
- Yüceant, M., Ünlü, H. ve Balanlı, O. F. (2019). Üniversitelerin spor yöneticiliği bölümünde öğrenim gören öğrencilerin pozitif ve negatif duygularının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 69-80.
- Zhao, J. (2006, May). *The effects of induced positive and negative emotions on risky decision making*. In Talk presented at the 28th Annual Psychological Society of Ireland Student Congress, Maynooth, Ireland.

Genişletilmiş Özet

Giriş

Madde kullanımı ve bağımlılığı günümüzün halk sağlığı problemlerinden biridir. Madde bağımlılığı, insanın ruhsal ve fiziksel sağlığına yönelik büyük bir tehdit oluşturmaktadır; topluma ve ekonomiye ciddi bir yük getirmektedir (Xia vd., 2022). Madde kullanımı ve buna bağlı olarak gelişen sorunların hem kullanıcıyı hem de onun yakın çevresindekileri olumsuz etkilediği söylenebilir. Madde kullanımı insanın duygusal süreçlerini de etkileyebilmektedir (Özden, 1992). Duygu, herhangi bir olay veya kişi karşısında mevcut deneyimler sonucu insanın davranışlarını etkileyen his olarak tanımlanabilir (Doğan ve Özdevecioğlu, 2009). Duygular temelde sıklıkla iki grup şeklinde tanımlanmıştır. Bunlardan birisi pozitif duygular diğeri ise negatif duygulardır. Olumsuz duygulardan bir kaçış yolu olarak görülebilen bağımlılık yapıcı bu maddeler, olumlu duyguları belli bir süre aktifleştirerek yapay bir mutluluk hissi oluşturabilir. Madde kullanımı ile duygular ve duyguların ifade ediliş tarzı arasında ilişkiler olabileceği düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle mevcut araştırmada üniversite öğrencilerinin madde kullanma eğilimi düzeylerine göre duygularını ifade etme tarzlarını incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda “madde kullanma eğilimleri farklı üniversite öğrencilerinin pozitif veya negatif duyguları ifade etmelerinde cinsiyete, sigara kullanma durumuna, psikiyatrik hastalık geçmişine, algılanan anne- baba tutumuna, kişilik özelliği açısından kendini tanımlama durumuna ve algılanan akademik başarıya göre anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna yanıt aranmıştır.

Yöntem

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama deseni kullanılmıştır. Katılımcılara ulaşmada uygun örneklemeden yararlanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye'nin farklı bölgelerinde yer alan 8 farklı üniversitede öğrenim gören 462 kadın; 249 erkek toplam 711 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırma verilerini elde etmek amacıyla Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği (MKEÖ), Pozitif ve Negatif Duygular Ölçeği (PNDÖ) ve araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu (KBF) kullanılmıştır. Araştırmanın verileri çevrimiçi süreçlerle toplanmış, veri toplama sürecinde katılımcılara bilgilendirilmiş onam formu sunulmuştur. Ölçme araçlarından elde edilen veriler SPSS 25.0 ortamında analiz edilmiştir. Verilere uygulanan varyans analizi değerlendirmelerinde grupların homojenliği Levene Testi ile belirlenmiştir. Araştırma kapsamında yanıt aranan sorulara bağlı olarak gruplar arasındaki farklar iki yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmıştır. İki yönlü varyans analizi sonucunda F değeri anlamlı bulunan değişkenlere ilişkin grupların ortalamaları arasındaki farklar Scheffe Çoklu Karşılaştırma Testi ile test edilmiştir. İki faktörün bağımlı değişken üzerindeki ortak etkisinin anlamlı olduğu durumda; söz konusu etkinin hangi ikili alt grupların ortalama puanları arasındaki farka bağlı olduğunu belirlemek amacıyla gözeneklerin kodlandığı yeni bir değişken oluşturularak bu faktör temelinde gözenek ortalamaları karşılaştırılmıştır (Büyüköztürk, 2010). Araştırmada hata payı .05 olarak belirlenmiştir.

Bulgular

Madde kullanma eğilimleri farklı üniversite öğrencilerinin duygularını ifade etme tarzlarını çeşitli değişkenler açısından incelemeyi amaçlayan bu çalışmada yüksek madde kullanım eğilimine sahip katılımcıların negatif duygu puan ortalaması, düşük madde kullanım eğilimine sahip katılımcıların negatif duygu puan ortalamasından anlamlı düzeyde yüksektir. Ayrıca kadın üniversite öğrencilerinin negatif duygu puan ortalaması erkek üniversite öğrencilerinin negatif duygu puan ortalamasından anlamlı düzeyde yüksek çıkmıştır. Daha önce psikiyatrik hastalık geçirip-geçirmemeye göre katılımcıların pozitif duygu puanları farklılaşmazken; negatif duygu puanları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Algılanan ebeveyn tutumuna göre katılımcıların pozitif duygu puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamış; negatif duygu puan ortalamaları arasında ise anlamlı farklılık bulunmuştur. Katılımcıların kendi kişiliklerini tanımlamaları açısından pozitif ve negatif duygu puanları arasında anlamlı farklılık saptanmıştır. Öğrencilerin algılanan akademik başarı düzeyine göre

pozitif duygu puanlarında anlamlı farklılık bulunurken; negatif duygu puanlarında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Sigara kullanıp-kullanmama durumuna göre katılımcıların pozitif duyguları arasında farklılık bulunamazken; madde kullanma eğilimi düzeyi ile sigara kullanımı değişkenlerinin negatif duygu puanları üzerindeki ortak etkisinin anlamlı olduğu saptanmıştır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmada madde kullanım eğilimine göre üniversite öğrencilerinin negatif duygu puan ortalamalarında anlamlı farklılık bulunması, madde kullanım eğilimi arttıkça negatif duygu ifade olasılığının artışı olarak değerlendirilebilir. Kadın üniversite öğrencilerinin negatif duygu puan ortalamalarının erkeklerin negatif duygu puan ortalamalarından yüksek çıkması alanyazında kadınların erkeklere göre daha duygusal olduklarını, duyguları daha yoğun yaşadıklarını (Deaux, 1985) ifade eden görüş ile uyusmaktadır. Kadınların negatif duyguları erkeklerden daha fazla yaşamaları, toplumsal süreçlerin ve sosyalizasyonun etkisi ile açıklanabilir. Daha önce psikiyatrik hastalık geçirmemiş üniversite öğrencilerinin psikiyatrik hastalık geçirmiş olanların negatif duygu puan ortalamasından anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenen bu çalışmada madde kullanma eğilim düzeyi ile daha önce geçirilmiş psikiyatrik hastalık değişkenlerinin ortak etkisinin negatif duygu puanları üzerinde anlamlıdır. Alanyazında psikiyatrik hastalık göstermeyen bir grup üzerinde Troisi ve diğerleri (1996) tarafından yapılan araştırmada duygularını güçlükle tanımlayabilen ve açıklayanların duygularında kısıtlılık, sözel olmayan ifade ve kendini kontrol edici davranış kalıplarının gerilim ve anksiyete yaşadıklarının bir göstergesi olduğu saptanmıştır. Başka deyişle anksiyetenin belirtisi olarak duyguları ifade etmede ve tanımda yetersiz olmanın kişilerin gerilim ve anksiyete yaşadıklarını gösterdiği söylenebilir. Araştırmada anne-babasının otoriter tutumda olduğunu belirten üniversite öğrencilerinin negatif duyguları anne-babasının tutumunu demokratik olarak belirtenler ile anne-babasının aşırı serbest tutumda olduğunu belirtenlere göre negatif duyguları daha yoğun hissettikleri sonucu diğer araştırmalarla benzerlik göstermiştir. Başka bir araştırmada Yörükoğlu (1994) Otoriter bir tutumla yetiştirilen bireylerin duygularına önem verilmediğini düşündüklerini, duygularını dile getiremediklerini ve anne-babasına karşı kızgınlık ve öfke gibi negatif duygular içerisinde olduğunu belirtmiştir. Araştırmada kendilerini dışa dönük olarak tanımlayan üniversite öğrencilerinin pozitif duyguları kendilerini içe dönük olarak tanımlayanlara göre daha yoğun yaşadıkları, ayrıca kendilerini içe dönük olarak tanımlayan üniversite öğrencilerinin negatif duyguları kendilerini dışa dönük olarak tanımlayanlara göre daha yoğun yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçların birçok araştırma sonucuyla tutarlı olduğu söylenebilir. Algılanan akademik başarı düzeyi çok başarılı olan üniversite öğrencilerinin pozitif duyguları algılanan akademik başarı düzeyleri başarısız olanların ve biraz başarılı olan üniversite öğrencilerine göre daha yoğun hissettikleri sonucu çıkmıştır. Yapılan pek çok çalışmada mutlu bireylerin yaşamın birçok alanında daha başarılı olduğunu ortaya koymuştur. Meta-analitik bir çalışmada pozitif duygulara sahip olan insanların iyi oluş hallerinin yükselmesi, istenilen özelliklere ulaşılması ve mutlulukla bağlantılı başarılarının çoğunun pozitif duygulara sahip olmakla ilişkili olduğu belirlenmiştir (Lyubomirsky vd., 2005). Sigara kullanan üniversite öğrencilerinin negatif duyguları sigara kullanmayanlara göre daha yoğun hissettikleri sonucu çıkmıştır. Ayrıca madde kullanma eğilim düzeyi ile sigara kullanımı değişkenlerinin ortak etkisi negatif duygu puanları üzerinde anlamlı bulunmuştur. Alan yazın incelendiğinde mevcut araştırma bulgularıyla tutarlı şekilde olumsuz duygular ve sigara kullanmanın güçlü bir şekilde bağlantılı olduğunu gösteren pek çok araştırma vardır. Bir madde olarak sigara kullananların negatif duyguları daha yoğun yaşamaları madde kullanımı ile duygular arasındaki ilişkiyi de ortaya çıkardığı söylenebilir. Bu araştırmada farklı madde kullanma eğilimlerine sahip üniversite öğrencilerinin pozitif ve negatif duyguları çeşitli değişkenler aracılığıyla incelenmiştir. Alan yazın incelendiğinde bu konuda yapılmış çalışma sayısının oldukça az olduğu görülür. Buna göre araştırmacılar farklı bölgelerdeki üniversite öğrencileri ile lise öğrencilerine yönelik madde kullanma eğilimi ve pozitif ile negatif duygu ifadesine ilişkin araştırmalar gerçekleştirebilirler.

İlkokula Devam Eden Öğrencilerin Sınıf Önünde Konuşma Kaygısı ile İnterneti Kullanma Süreleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Melike Durdane GÜRBÜZ
Dafni Ebeveyn ve Çocuk Gelişim Merkezi, Kayseri
melikedgurbuz@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-0463-6503

Türkan SAATÇI
Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya
trknsaatci05@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-0854-7273

Rıdvan KARABULUT
Kayseri Üniversitesi, Rektörlük, Kayseri
https://orcid.org/0000-0002-6682-2520

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1095644
Geliş Tarihi: 30.03.2022	Revize Tarihi: 17.10.2022
	Kabul Tarihi: 29.11.2022

Atf Bilgisi

Gürbüz, M. D., Saatçi, T. ve Karabulut, R. (2022). İlkokula devam eden öğrencilerin sınıf önünde konuşma kaygısı ile interneti kullanma süreleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 1015-1030.

ÖZ

Bu araştırmanın amacı ilkökula devam eden öğrencilerin internet kullanımı ile sınıf önünde konuşma kaygısı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın çalışma grubunu Kayseri’de ikamet eden ve ilkökula devam eden 154 çocuk oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak öğrenciler ve ailelerine ilişkin bilgileri içeren “Kişisel Bilgi Formu” sınıf önünde konuşma kaygılarını belirlemek üzere “Sınıf Önünde Konuşma Kaygısı Ölçeği” kullanılmıştır. Ayrıca araştırmada, ilişkisel tarama modelinden faydalanılmıştır. Araştırmanın verileri Pearson Korelasyon Analizi, İndependent t testi, Anova, Levene ve Scheffe testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan korelasyon analizi sonucunda öğrencilerin interneti kullanma süresi ile sınıf önünde konuşma özgüven alt boyutu arasında pozitif yönde düşük derecede bir ilişki olduğu gibi önemli bir sonuca rastlanmıştır. Bunun yanında babası liseden mezun olan öğrencilerin babası üniversiteden mezun olan öğrencilerden daha fazla sınıf önünde konuşma kaygısı yaşadıkları görülmüştür. Bunun yanında öğrencilerin interneti kullanım amaçlarına ile interneti kullanma süreleri arasındaki farklılığa bakıldığında, interneti “Sosyal medya sitelerini takip etmek için” kullanan öğrencilerin, interneti “Proje, ödev yapmak için” kullanan çocuklardan daha fazla süre kullandıkları ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sınıf önünde konuşma kaygısı, internet ve çocuk, internet kullanım süresi.

Research on the Relation between the Anxiety for Public Speaking and the Internet Usage of Primary School Students

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the relationship between internet use and public speaking anxiety of primary school students. The study group of the research consists of 154 children residing in Kayseri and attending primary school. "Personal Information Form", which includes information about students and their families, was used as a data collection tool in the research, and "Speaking Anxiety in Front of the Class Scale" was used to determine their speaking anxiety in front of the class. In addition, the relational screening model was used in the research. The data of the study were analyzed using Pearson Correlation Analysis, Independent t test, Anova, Levene and Scheffe tests. As a result of the correlation analysis, an important result was found that there was a low degree of positive correlation between the duration of students' use of the Internet and the self-confidence sub-dimension of speaking in front of the class. In addition, it was observed that students whose fathers graduated from high school experienced more public speaking anxiety than students whose fathers graduated from university. In addition, when the difference between the internet usage purposes of the students and the time they use the internet is examined, it has been revealed that the students who use the internet "to follow social media sites" use the internet more than the children who use the internet "to do projects and homework".

Keywords: Public speaking anxiety, internet and child, internet usage time.

Giriş

Sosyal hayatın içinde bulunan insan, çevresindeki insanlarla iletişim kurma ihtiyacı hisseder. İletişim ise “İletilmek istenen ögenin, ilgisi bulunan insanlar açısından tam anlamıyla kavranabilmesi amacıyla bilgi, inanç veya görüşün; yazı, görsel araç ve konuşma ile ya da hepsinin birlikte kullanımı ile iletilmesi, değiştirilmesi ya da alınması” şeklinde tanımlanmaktadır (Sillars, 1997). İletişim kurma gereksinimi, eski zamanlardan beri vazgeçilemeyen önemli bir gereksinimdir. İnsanlar, bir arada yaşadıkları an itibarıyla karşılıklı iletişim kurma gereksinimi duymuşlardır (Arhan, 2007). İnsanlar günlerinin %50-%80’lik bölümünü iletişim kurarak geçirmektedir ve aralarındaki iletişim genellikle konuşma yolu ile gerçekleştirilmektedir (Nalıncı 2000). Bu nedenle konuşma becerisinin etkili iletişim için önemli olduğu düşünülmektedir. Konuşma becerisi “Kelimelerin yapılarına uygun olarak telaffuz edilmesi” olarak tanımlanmaktadır (Sefercioğlu, 2001). İnsanın yaşamı boyunca, konuşma becerilerinin etkin olmadığı hiçbir an yoktur (Taşer, 2000). Bebeğin henüz anne karnında iken dil becerisinin olduğunu belirten pek çok araştırma bulunmaktadır (Güneş, 2007). Çok erken zamanda kazanılmaya başlanan dil; fiziksel, psikolojik, sosyal ve iletişimsel açıdan temelde kişinin en doğal ihtiyaçlarındandır (Demir, 2016). Bu ihtiyacı karşılamak için etrafındaki sesleri dinleyen ve belirli bir dönem geçtiğinde yeterli erişkinliğe gelen çocuk, duyduğu seslere göre ana dilini kazanır ve toplumsal teftişle beraber konuşma kazanımının ilk örneklerini gösterir. Çocuğun okul öncesi dönemde dış mekânları kavraması ilerledikçe tutumları gelişecek ve çocuk duyduğu ibareleri deneysel yönden ayırt ederek sözel dil kazanımı daha rahat ilerleyebilecektir (Kara, 2004). Yaşın ilerleme ile birlikte iletişim gelişerek karşılıklı bir bilgi alış-verişi şekline dönüşebilecektir.

Okul öncesinden sonra gelen ilkokul yani temel eğitim dönemi, öğrencilerin çoğalan bilgi gereksinimlerinin giderilmesi; çocuğun duyuşsal, bilişsel ve fiziksel açılardan bir bütün şeklinde yetiştirilmesi; neyi ne şekilde öğrenmesi gerektiğinin anlatılması ve bilgileri ezber yapmak yerine kavramasının uzun bir süreç gerektirmesi yönünden önemli bir yere sahiptir (Yeşilyaprak, 2003). İlkokul dönemi öğrencilerinde akranlarıyla arkadaşlık kurma ve yetenekleriyle üstünlük kurma isteği bulunmaktadır (Yörükoğlu, 1998). Bununla birlikte bu dönemde öğrenciler aynı cinsten kişilerle ilişki kurmaya gayret ederler ve bu tercih kadınlık-erkeklik terimlerini kavramalarına yardımcı olur. Bu süreçte arkadaşlık oluşturmak en önemli gelişim ihtiyaçlarındandır. Akranlarıyla uyum içinde olmak ve yeterince sosyal becerinin olması, çocuğun benlik saygısına erişmesinde önemlidir. Bir grupta olma çocuğa yalnızca eğlence ve arkadaş kazandırmaz, bununla birlikte çocuğa mevki ve gurur duygusu da kazandırır. Son çocuklukta çocuğun kendisini bazı gruplar içerisinde bulması, onu hemcinsleri ile iletişim kurmaya ve gruplara katılmaya iter (Özen, 2021; Yavuzer, 2005). Bu dönem çocuğun sosyallik kazanmasına sosyal bir grup oluşturup o gruba dahil olmasına imkân tanır. Bu şekilde toplumsallık tutumunu ilerleten ve sosyallik kazanan çocuk, hayatı için önemli bir sosyal beceriyi kazanır (Cimşir ve Baysal, 2021). 6 yaş, çocuğun okula gitmesi ile okul gitmeden önceki döneme oranla daha fazla arkadaşla iletişim sağlaması, bireysel oyundan çok grup oyunlarına yer vermesi açısından önemli bir dönem olarak gösterilmektedir (Özen, 2001). Çocuk için okula başlamanın heyecanlı taraflarından biri, yeni ilişkiler oluşturmak olarak değerlendirilebilir, oluşturduğu arkadaşlıklar ile görüşünü genişletir, dışarıya dönük deneyim elde etmeye başlar, kişilik imajı kazanır ve bir sosyal destek yöntemi oluşturur (Yavuzer, 2000). İlkokul çağında akran ilişkileri, öğrencilerin sosyal, duygusal, bilişsel gelişim ve okula uyumları açısından da önemlidir (Cimşir ve Baysal, 2021). Çocuğun vermek istediği mesajın doğru bir biçimde karşı tarafa aktarabilmesi bilişsel yönü ile; vurgu, tonlama, jest, mimikleri, el kol hareketleri fiziksel yönü ile; konuşmanın içeriğine güdülenmesi, özyeterlilik duygusu, kaygı düzeyi ise duyuşsal yönü ile alakalı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Gölpınar, Hamzadayı ve Bayat, 2018). Çocuk için çok önemli olan duyuşsal alanı ele aldığımızda bu alanda aktif rol oynayan kaygı ise “Tehdit edici bir etken karşısında bireyin hissettiği huzursuzluk ve endişe durumu” olarak tanımlanmaktadır (Işık, 1996). Kaygılı olan öğrencilerin akran ilişkileri, sınıf içerisindeki durum ve davranışlarında bazı problemlerin olabileceği düşünülmektedir. Bu problemlerden olduğu düşünülen Konuşma kaygısı “Topluluk önünde veya karşılıklı gerçekleşen konuşmalarda bireyin konuşmaktan kaçınması veya konuşmanın zorunlu olması durumunda bireyin heyecanlanması, kendini yeterince ifade edememesi, yüzünün kızarması, kalp atışlarının hızlanması” şeklinde tanımlanmaktadır (Keşaplı ve Çiftçi, 2017). Tanımdan yola çıkarak yapılan araştırmada

sosyal etkileşim alanında da kendini gösteren konuşma kaygısını etkileyen unsurların araştırmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Yapılan araştırmada konuşma kaygısını etkileyen unsurlardan birinin internet ve kullanım süresi olduğu düşünülmektedir. Bunun nedeni ise internetin, her yerde olan bilgi, değişiklik ve ilerlemelere en hızlı biçimde ulaşma fırsatı sağladığı için sağlığın koruma altına alınması, geliştirilmesi nedeniyle her geçen gün kapsam alanı genişlemesidir (Dari, 2017). İnsanların dünyada gerçekleşen değişiklikleri izlemek, yeni bilgiler edinmek, boş vakitlerini geçirmek, ürün ve hizmetler ile ilgili bilgiye ulaşmak, problemlerine çözüm bulmak ve bunlarla birlikte eğlence gereksinimlerini gidermek gibi amaçlarla bu platformu tercih ettikleri belirtilmektedir (Şahin, 2018). Günümüzde internet kullanıcı olan insanlara bakıldığında hemen hemen hepsinin Facebook, YouTube ve Twitter sosyal medya platformlarından birine üye olduğu bilinmektedir. (Özdemir, 2014). İnternet ve sosyal medyanın yaygınlığı göz önüne alındığında öğrencilerin gelişimi ve ruh sağlığı açısından etkileri son yıllarda artan çalışma konular arasında yerini almaya başlamıştır. Televizyon ve bilgisayarın artık günlük hayat için gerekli malzemeler sayılması ile öğrencilerin bu araçların kullanımı konusu tartışmaya açılmıştır (Tahiroğlu, Çelik, Bahalı ve Avcı, 2010). Bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde ise Güney (2020), tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin teknolojik alet kullanım oranları yükselirken kullanım yaşlarının düştüğünü ifade etmektedir. Ayrıca Chisholm (2006), tarafından yapılan çalışmada yaşları 8 ile 18 arasında olan öğrencilerin günlük ortalama sekiz saatini cep telefonu ve diğer teknolojik aletleri kullanarak geçirdikleri ortaya çıkarılmıştır. İnternette fazla zaman geçirme problemi olarak da adlandırılan internet bağımlılığı belirtileri ise şu şekilde sıralanabilmektedir: uyku aktivitesinde bozulma, fiziksel aktivitelerde azalma buna bağlı fiziksel rahatsızlıklar, obozite ve epilektik nöbetler gibi çeşitli sağlık problemleri yanında sosyalleşme problemleri, yıkıcı davranım bozuklukları ve duygudurum bozuklukları ortaya çıkabilmektedir (Chan ve Rabinowitz, 2006; Nelson, Neumark Stzainer, Hanna, Sirard ve Story, 2006; Suler, 2004). Yapılan çalışmada ise daha önce de bahsedildiği gibi sınıf içerisinde konuşma kaygısını etkileyen unsurlardan birinin internet ve kullanım süresi olduğu düşünülmektedir. Literatür incelendiğinde daha önce internet ve kaygı problemleri arasındaki ilişkiyi etkileyen çalışmalara rastlansa da ilkökul çocuklarıyla ve sınıf gibi bir topluluk önünde konuşma kaygısı ile yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır (Young ve Rodgers, 1998). Bu yönü ile yapılan çalışmanın literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın genel amacı, ilkokula devam eden öğrencilerin sınıf önünde konuşma kaygısı ile günlük internet kullanım süreleri arasındaki ilişkiyi incelemek ve bazı demografik değişkenlere göre gruplar arası farklılıkları açıklamaktır. Araştırmanın genel amacı doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmaktadır,

- İlkokula devam eden öğrencilerin sınıf önünde konuşma kaygıları ve internet kullanma süreleri ile yaşları arasında ilişki var mıdır?
- İlkokula devam eden çocukların sınıf önünde konuşma kaygıları ile cinsiyet, okul türü, anne-baba öğrenimi ve günlük internet kullanım sürelerine göre farklılık göstermekte midir?
- İlkokula devam eden çocukların günlük internet kullanım süreleri ile cinsiyet, okul türü, anne-baba öğrenimi ve interneti kullanım amaçları farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Araştırmanın amacı; ilkokula devam eden öğrencilerin sınıf önünde konuşma kaygısı ile günlük internet kullanım süreleri arasındaki ilişkiyi incelemek ve bazı demografik değişkenlere göre gruplar arası farklılıkları açıklamaktır. Bu amaç kapsamında araştırmanın yöntemine ilişkin açıklamalar aşağıda sunulmaktadır.

Araştırma Modeli

Araştırma kapsamında incelenen yapılar arasındaki ilişkiyi tanımlamak amacıyla ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelinde iki ya da daha fazla olan değişkenlerin arasındaki ilişki sorgulanmaktadır (Karasar, 2007). Bu kapsamda ilkokula devam eden çocukların sınıf önünde konuşma kaygısı ile internet kullanım süreleri incelenmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İç Anadolu Bölgesi'nde bulunan bir şehirde ikamet eden ve ilkökule devam eden 6-11 yaş aralığındaki öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklem yönteminde ise kolay örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Bu yöntemde göre çalışmaya katılmak isteyen ve çalışmaya katılma kriterlerine uyan herkes çalışmaya dahil edilir (Hakan, 2020). İlköğretime devam eden öğrencilerin sınıf önünde konuşma kaygısı ile internet kullanım süreleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla GPOWER programı ile denek sayısı tespit edilmiştir. GPOWER programıyla I. Tip hata miktarı .05, testin gücü .80 iken iki veya ikiden fazla ortalama arasında anlamlı bir fark ve korelasyon analizindeki anlamlı ilişkiyi bulabilmemiz için her çalışma grubuna gerekli olan örneklem genişliği minimum 128-184 arasında olduğu belirlenmiştir. Çalışma kapsamında ise 154 çocuğa ulaşılmıştır. Çalışma grubu ile ilgili demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1

Araştırmaya katılan öğrenciler ve ebeveynlerinin demografik özellikleri

Demografik Değişkenler		n	%
Öğrencinin Cinsiyeti	Kız	76	49.4
	Erkek	78	50.6
Öğrencinin Okul Türü	Devlet Okulu	108	70.1
	Özel Okul	46	29.9
Anne Öğrenim Düzeyi	İlkokul	13	8.4
	Ortaokul	12	7.8
	Lise	50	32.5
	Üniversite	66	42.9
	Lisansüstü	13	8.4
Baba Öğrenim Düzeyi	İlkokul	6	3.9
	Ortaokul	17	11.0
	Lise	42	27.3
	Üniversite	74	48.1
	Lisansüstü	15	9.7
İnternet Kullanım Amacı	Sosyal medya sitelerini takip etmek	25	16.2
	Müzik, video izlemek	21	13.6
	Oyun oynamak	49	31.8
	Proje ödevi yapmak	29	18.8
	Diğer	30	19.5

Tablo 1 incelendiğinde, kız öğrencilerin sayısının 76 (%49.4), erkek öğrencilerin sayısının ise 78 (%50.6) olduğu görülmektedir. Öğrencilerin devam ettikleri okul türlerine bakıldığında devlet okuluna devam eden öğrencilerin sayısı 108 (%70.2) iken özel okula devam eden öğrencilerin sayısı 46'dır (%29.9). Ebeveyn öğrenim düzeyleri incelendiğinde annelerin öğrenim düzeyi en fazla üniversite (42.9) iken en az ortaokul ve lisansüstü (%8.4) olduğu görülmektedir. Babaların öğrenim düzeyi en fazla üniversite (%48.1) iken en az ilkökul mezunu (%3.9) olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin interneti en çok oyun oynama (%31.8) amacı ile kullandıkları görülürken en az müzik, video izlemek (%13.6) için kullandıkları görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak, ilkökule devam eden öğrenciler ve ailelerine ilişkin bilgileri içeren "Kişisel Bilgi Formu" ve öğrencilerin sınıf önünde konuşma kaygılarını belirlemek üzere "Sınıf Önünde Konuşma Kaygısı Ölçeği (SÖKÖ)" kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından geliştirilen kişisel bilgi formunda ilkokule devam eden öğrencilerin cinsiyet, yaş, günlük internet kullanım süreleri, internet kullanım amaçları ve ebeveynlerin eğitim düzeylerine ilişkin sorular yer almaktadır.

Sınıf Önünde Konuşma Kaygısı Ölçeği (SÖKÖ)

Uysal ve ark. (2019) tarafından geliştirilen SÖKÖ, öğrencilerin sınıf önünde konuşma kaygısı düzeylerini ölçmeyi amaçlamaktadır. 14 madde ve 3 alt boyuttan oluşan ölçek beşli likert türü bir ölçektir. Ölçeğin puan aralığı 14'ten başlar ve 70'te son bulur. Ayrıca ölçekten alınan puanlar arttıkça öğrencilerin sınıf önünde konuşma kaygı düzeylerinin arttığı sonucuna ulaşılabilmektedir. Ölçeğin alt boyutları incelendiğinde, heyecan alt boyutunda yedi madde, korku alt boyutunda üç madde ve özgüven alt boyutunda dört madde bulunduğu görülmekte ve özgüven alt boyutundaki maddeler ters kodlanmaktadır. SÖKÖ'nün yapı geçerliğini test etmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. DFA analizi ile, üç boyutlu modelin uyum değerlerinin iyi düzeyde olduğu görülmüştür [$\chi^2/sd = 1.99, p < .001, CFI = .92, TLI = .90, SRMR = .060, RMSEA = .080, RMSEA (%90 CI) = .061 - .099$]. Faktör yükleri .56 ile .94 arasındadır. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen güvenilirlik analizleri ise Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2

SÖKÖ ve alt boyutlarına ait toplam puanların güvenilirlik analizi sonuçları

Değişkenler	Cronbach's Alpha	Madde sayısı
SÖKÖ	.88	14
Korku alt boyutu	.78	3
Özgüven alt boyutu	.77	4
Heyecan alt boyutu	.87	7

Tablo 2 incelendiğinde ölçeğin genelinde Cronbach Alfa katsayısının .88, korku alt boyutu için .78, özgüven alt boyutu için .77 ve heyecan alt boyutu için .87 olduğu görülmektedir. Bu çalışmadan elde edilen verilerden SÖKÖ'nün orta derecede güvenilir olduğu saptanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

İç Anadolu Bölgesi'nde bulunan bir şehirde ikamet eden ve ilkokule devam eden öğrencilerden onam formunu imzalayan gönüllü katılımcılara veri toplama aracı dijital ortamda sunulmuştur. Veri toplama yaklaşık 15-20 dakika sürmüştür. Veri toplama sonucu elde edilen veriler SPSS 21 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin dağılım özelliklerini görmek amacıyla betimsel istatistikler oluşturulmuştur. Ayrıca verilerin normalliğini incelemek için basıklık çarpıklık değerlerine bakılmıştır. Bu sonuçlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3

Öğrencilerin yaşı, internet kullanım süreleri, SÖKÖ ve alt boyutlarına ilişkin betimsel istatistikler

Değişkenler	Betimsel İstatistikler						
	N	Min	Max	$\bar{x}$	ss	Çarpıklık	Basıklık
Çocukların Yaşı	154	6	11	9.03	1.43	.32	-.91
İnternet kullanım süreleri	154	0	6	2.55	1.39	.82	.08
SÖKÖ	154	14	60	35.03	9.74	.05	-.37
Korku alt boyutu	154	3	15	7.44	3.01	.20	-.73
Özgüven alt boyutu	154	4	20	9.56	3.22	.33	.10
Heyecan alt boyutu	154	7	34	18.03	5.98	.14	-.20

Tablo 3 incelendiğinde öğrencilerin yaşı, internet kullanım süreleri, SÖKÖ ve alt boyutlarına ait çarpıklık basıklık değerlerinin +1 ve -1 aralığında olduğu görülmektedir. George ve Mallery'e (2010) göre çarpıklık basıklık değerlerinin +1 ve -1 arasında olması normal dağılım için yeterlidir. Bu varsayım ele alınarak verilerin normal dağılım gösterdiğini söyleyebilmek mümkündür. Bu veriler ışığında Pearson Korelasyon Analizi gerçekleştirilmiştir. Ek olarak ölçek alt ve toplam puanlarının

ikili kategorik değişkenlerde gruplar arası farklarını incelemek için bağımsız örneklem t testinden, üç veya daha fazla kategorik değişkenlerde gruplar arası farkları incelemek için ise ANOVA testinden yararlanılmıştır.

Araştırma Etiği

“İlkokula Devam Eden Çocukların Sınıf Önünde Konuşma Kaygısı ile İnterneti Kullanma Süreleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” isimli araştırma için Kayseri Üniversitesi Etik Kurulu’ndan 30.12.2021 tarihli karar ile etik kurul izni alınmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bulgular bölümünde elde edilen verilerle ilişkili bulgular sunulmuştur.

Tablo 4

Öğrencilerin yaşı, internet kullanım süreleri, SÖKÖ ve alt boyutları arasındaki ilişkiye ilişkin Pearson Korelasyon Analizi sonuçları (N = 154)

Değişkenler	1	2	3	4	5	6
Öğrencinin yaşı (1)	1	.12	.03	.00	.07	.01
İnternet kullanım süreleri (2)		1	.05	.02	.19*	-.02
SÖKÖ (3)			1	.77**	.64**	.89**
Korku alt boyutu (4)				1	.34**	.56**
Özgüven alt boyutu (5)					1	.34**
Heyecan alt boyutu(6)						1

Not: * $p < .05$, ** $p < .01$

Tablo 4’te görüldüğü üzere, öğrencilerin internet kullanım süresi ile SÖKÖ’nün özgüven alt boyutu arasında .19 düzeyinde pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = .19, p < .05$). Ek olarak SÖKÖ ile alt boyutları arasında .64 - .89 düzeyleri arasında değişen pozitif ilişkilerin olduğu görülmektedir ($p < .01$).

Tablo 5

Öğrencilerin SÖKÖ, alt boyutlar ve internet kullanım sürelerinin cinsiyete göre t testi sonuçları (N = 154)

Değişkenler	Cinsiyet	$\bar{x}$	Ss	t	p
SÖKÖ	Kız	36.34	9.52	1.66	.10
	Erkek	33.76	9.85		
Korku alt boyutu	Kız	7.66	3.22	.91	.37
	Erkek	7.22	2.80		
Özgüven alt boyutu	Kız	9.81	3.08	.95	.34
	Erkek	9.32	3.36		
Heyecan alt boyutu	Kız	18.87	5.92	1.72	.09
	Erkek	17.22	5.97		
İnternet kullanım süresi	Kız	2.61	1.42	.47	.64
	Erkek	2.50	1.36		

Tablo 5’te görüldüğü üzere, öğrencilerin SÖKÖ ve alt boyutlarından elde ettikleri puanlar ve internet kullanım süreleri cinsiyete göre farklılaşmamaktadır ($p > .05$).

Tablo 6

Öğrencilerin SÖKÖ, alt boyutlar ve internet kullanım sürelerinin devam ettiği okul türüne göre t testi sonuçları (N = 154)

Değişkenler	Okul Türü	$\bar{x}$	Ss	t	p
SÖKÖ	Devlet Okulu	35.81	9.62	1.53	.13
	Özel Okul	33.19	9.90		
Korku alt boyutu	Devlet Okulu	7.65	2.84	1.35	.18
	Özel Okul	6.93	3.37		

Özgüven alt boyutu	Devlet Okulu	9.86	3.38	1.76	.08
	Özel Okul	8.87	2.74		
Heyecan alt boyutu	Devlet Okulu	18.30	6.00	.87	.39
	Özel Okul	17.39	5.95		
İnternet kullanım süresi	Devlet Okulu	2.64	1.43	1.19	.23
	Özel Okul	2.35	1.27		

Tablo 6’da görüldüğü üzere, öğrencilerin SÖKÖ ve alt boyutlarından elde ettikleri puanlar ve internet kullanım süreleri devam ettikleri okul türüne göre farklılaşmamaktadır ($p>.05$).

Tablo 7

Öğrencilerin SÖKÖ’den elde ettiği puanlar ve internet kullanım sürelerinin anne eğitim düzeyine göre ANOVA testi sonuçları (N = 154)

Değişkenler	Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p
SÖKÖ	Denekler arası	685.69	4	171.42	1.85	.123
	Grup içi	13837.15	149	92.87		.
	Toplam	14522.84	153			
Günlük internet kullanım süreleri	Denekler arası	1.79	4	.45	.23	.92
	Grup içi	292.30	149	1.96		
	Toplam	294.08	153			

Tablo 7 incelendiğinde, ilk olarak SÖKÖ’den elde edilen puanların her bir anne eğitim düzeyinde normal dağılım varsayımı incelemesi için alt grupların Q-Q grafikleri ve çarpıklık basıklık düzeyleri dikkate alınmıştır. Her bir alt grubun normal bir dağılım gösterdiği görülmüştür. Bir diğer varsayım olan varyansların homojenliğini kontrol etmek için Levene testi kullanılmış ve bu varsayımın sağlandığı görülmüştür ($F_{Levene}(4,149)= .27, p>.05$). Sonuçlar, öğrencilerin anne öğrenim düzeylerine göre sınıf önünde konuşma kaygısı düzeylerinde anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir ($F(4, 149)=1.85, p>.05$). Başka bir deyişle, öğrencilerin sınıf önünde konuşma kaygısı, annelerinin öğrenim düzeyine göre değişmemektedir.

Günlük internet kullanım sürelerinin her bir anne eğitim düzeyinde normal dağılım varsayımı incelemesi için de alt grupların Q-Q grafikleri ve çarpıklık basıklık düzeyleri incelenmiştir. Her bir alt grubun normal bir dağılım gösterdiği görülmüştür. Bir diğer varsayım olan varyansların homojenliğini kontrol etmek için Levene testi kullanılmış ve bu varsayımın sağlandığı görülmüştür ($F_{Levene}(4,149)= .66, p>.05$). Sonuçlar, öğrencilerin anne öğrenim düzeylerine göre günlük internet kullanım sürelerinde anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir ($F(4, 149)=.23, p>.05$). Başka bir deyişle, öğrencilerin günlük internet kullanım süreleri, annelerinin öğrenim düzeyine göre değişmemektedir.

Tablo 8

Öğrencilerin SÖKÖ’den elde ettiği puanlar ve internet kullanım sürelerinin baba eğitim düzeyine göre ANOVA testi sonuçları (N = 154)

Değişkenler	Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Fark
SÖKÖ	Denekler arası	1328.60	4	332.15	3.75	.006*	3-4
	Grup içi	13194.24	149	88.55			
	Toplam	14522.84	153				
Günlük internet kullanım süreleri	Denekler arası	5.28	4	1.32	.68	.61	
	Grup içi	288.81	149	1.94			
	Toplam	294,08	153				

* $p<.05$

Tablo 8 incelendiğinde, ilk olarak SÖKÖ’den elde edilen puanların her bir baba eğitim düzeyinde normal dağılım varsayımı incelemesi için alt grupların Q-Q grafikleri ve çarpıklık basıklık düzeyleri dikkate alınmıştır. Her bir alt grubun normal bir dağılım gösterdiği görülmüştür. Bir diğer varsayım olan varyansların homojenliğini kontrol etmek için Levene testi kullanılmış ve bu varsayımın sağlandığı görülmüştür ($F_{Levene}(4,149)= .15, p>.05$). Sonuçlar, öğrencilerin baba öğrenim

düzeylerine göre sınıf önünde konuşma kaygısı düzeylerinde anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir ($F(4, 149)=3.75, p<.05$). Başka bir deyişle, öğrencilerin sınıf önünde konuşma kaygısı, babaların öğrenim düzeyine göre önemli ölçüde değişmektedir. Öğrencilerin SÖKÖ'den elde ettiği puanların hangi gruplar arasında önemli ölçüde farklılık gösterdiğini tespit etmek için post-hoc testlerinden Scheffe testi yapılmıştır. Scheffe testi sonucuna göre babası liseden mezun olan çocuklar ($\bar{x} = 38.92$) ile babası üniversiteden mezun olan çocuklar ($\bar{x} = 33.10$) arasında anlamlı farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Günlük internet kullanım sürelerinin her bir baba eğitim düzeyinde normal dağılım varsayımı incelemesi için de alt grupların Q-Q grafikleri ve çarpıklık basıklık düzeyleri incelenmiştir. Her bir alt grubun normal bir dağılım gösterdiği görülmüştür. Öte yandan varyansların homojenliği varsayımını kontrol etmek için Levene testi kullanılmış ve varyansların homojen olmadığı görülmüştür $F_{Levene}(4, 149)=2.88, p<.05$). Sonuçlar, öğrencilerin baba öğrenim düzeylerine göre günlük internet kullanım sürelerinde anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir ($F(4, 149)=.68, p>.05$). Başka bir deyişle, öğrencilerin günlük internet kullanım süreleri, babalarının öğrenim düzeyine göre değişmemektedir.

Tablo 9

Öğrencilerin SÖKÖ'den elde ettiği puanlar ve internet kullanım sürelerinin internet kullanım amaçlarına göre ANOVA testi sonuçları (N = 154)

Değişkenler	Varyansın kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Fark
SÖKÖ	Denekler arası	400.61	4	100.15	1.06	.38	
	Grup içi	14122.23	149	94.78			
	Toplam	14522.84	153				
Günlük internet kullanım süreleri	Denekler arası	22.78	4	5.70	3.13	.02*	1-4
	Grup içi	271.30	149	1.82			
	Toplam	294.08	153				

*p<.05

Tablo 9 incelendiğinde, ilk olarak SÖKÖ'den elde edilen puanların her bir internet kullanım amacında normal dağılım varsayımı incelemesi için alt grupların Q-Q grafikleri ve çarpıklık basıklık düzeyleri dikkate alınmıştır. Her bir alt grubun normal bir dağılım gösterdiği görülmüştür. Bir diğer varsayım olan varyansların homojenliğini kontrol etmek için Levene testi kullanılmış ve bu varsayımın sağlandığı görülmüştür ($F_{Levene}(4,149)= .65, p>.05$). Sonuçlar, öğrencilerin internet kullanım amaçlarına göre sınıf önünde konuşma kaygısı düzeylerinde anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir ($F(4, 149)=1.06, p>.05$). Başka bir deyişle, öğrencilerin sınıf önünde konuşma kaygısı, internet kullanım amaçlarına göre değişmemektedir.

Günlük internet kullanım sürelerinin her bir internet kullanım amacında normal dağılım varsayımı incelemesi için de alt grupların Q-Q grafikleri ve çarpıklık basıklık düzeyleri incelenmiştir. Her bir alt grubun normal bir dağılım gösterdiği görülmüştür. Her bir alt grubun normal bir dağılım gösterdiği görülmüştür. Bir diğer varsayım olan varyansların homojenliğini kontrol etmek için Levene testi kullanılmış ve bu varsayımın sağlandığı görülmüştür ($F_{Levene}(4,149)= 1.82, p>.05$). Sonuçlar, öğrencilerin internet kullanım amaçlarına göre günlük internet kullanım sürelerinde anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir ($F(4, 149)=3.13, p<.05$). Başka bir deyişle, öğrencilerin günlük internet kullanım süreleri, internet kullanım amaçlarına göre önemli ölçüde değişmektedir. Öğrencilerin internet kullanım sürelerinin hangi gruplar arasında önemli ölçüde farklılık gösterdiğini tespit etmek için post-hoc testlerinden Scheffe testi yapılmıştır. Scheffe testi sonucuna göre interneti "Proje, ödev yapmak için" ($\bar{x} = 2.21$) kullanan çocuklar ile interneti "Sosyal medya sitelerini takip etmek için" ($\bar{x} = 3.40$) kullanan çocuklar arasında anlamlı farklılık olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmada ilkokula devam eden öğrencilerin sınıf önünde konuşma kaygısı ve internet kullanım süreleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Yapılan korelasyon analizi sonucunda çocuğun interneti kullanım süresi ile özgüveni arasında pozitif yönde düşük derecede bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak özgüven boyutu ters puanlanmıştır. Bu nedenle yapılan çalışmanın sonucunda internet kullanım süresinin özgüveni azalttığı ortaya çıkarılmıştır. Bu bulgu Erden (2019) tarafından yapılan çalışmanın bulgusunu desteklemektedir. Ayrıca Aa van der, vd. (2009), internet kullanımının saldırganlık, davranış bozukluğu gibi pek çok sosyal problemin yanında özgüven gibi hem sosyal hem de bireysel problemlere de neden olabileceğini ortaya çıkarmışlardır. Colwell ve Payne (2000) çalışmalarında düşük özgüvenin internet bağımlılığını arttırdığı belirtmişlerdir. Semerci (2017) ise çalışmasında öğrencilerin özgüvensizlik yaşadıkları zamanlarda daha fazla internet kullandıklarını ortaya çıkarmışlardır. (King vd., 2014), yaptığı çalışmada akıllı telefon kullanım süresinin artmasının en fazla sosyal açıdan uyumsuzluk, özgüvensizlik, pasif agresif davranışlar ve kaygı yaşama gibi problemlere neden olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu bulgulara göre, internet kullanım süresinin artması, çocuğun kendisine yönelik iyi, olumlu duygular geliştirmesini engellediği söylenebilmektedir.

Bir diğer bulguda, öğrencilerin cinsiyetlerine göre internet kullanım süreleri arasında anlamlı farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka ifade ile çalışma grubunun kadın veya erkek olma durumuna göre internet kullanım süreleri arasında farklılık görülmemiştir. (Lee vd. 2007) tarafından yapılan çalışmada internet kullanım süreleri arasında cinsiyete göre bir farklılık olmadığını ortaya çıkararak çalışma bulgularını desteklemiştir. Fakat bulguların aksine, Öztürk, Odabaşoğlu, Eraslan, Genç ve Kalyoncu (2007) tarafından yapılan çalışmada erkeklerin internet kullanım sürelerinin kadınlardan üç kat fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular incelendiğinde cinsiyete göre internet kullanma süreleri arasında farklılığın olup olmadığı konusunda literatürde bir fikir birliğine varılmadığı görülmektedir. Bu durumda cinsiyetin yanında yaşanan yer, ekonomik durum, eğitim düzeyi gibi kültürel değişkenlere de bakılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Bir başka bulguda, öğrencilerin devam ettikleri okul türüne göre sınıf önünde konuşma kaygıları ile internet kullanım süreleri arasında anlamlı farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır. Bir diğer ifade ile özel veya devlet okulu arasında internet kullanım süresi açısından bir farklılığa rastlanmamıştır. Yüksel ve Yılmaz (2016) tarafından yapılan çalışmada araştırmanın bulgusunu desteklemektedir. Ancak Gedik (2015) tarafından yapılan çalışmada, ortaokul öğrencilerinin sınıf önünde konuşma kaygısı puanlarının okul türüne göre farklılık gösterdiği ve ortaöğretim öğrencilerinden Fen lisesi'ne geçen öğrencilerin konuşma kaygılarının az olduğu; Meslek Lisesi'ne geçen öğrencilerin konuşma kaygılarının ise daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca Ceyhan (2011) tarafından yapılan çalışmada Meslek lisesi'nde okuyan çocukların Anadolu lisesi'ne devam eden çocuklardan çok daha fazla internet kullandıklarını ortaya çıkarmıştır. Bu bulgulardan yola çıkarak interneti kullanma süresinin okul türüne göre değiştiği konusunda hem fikir olmadığı görülmektedir. Fakat çalışmada her iki okulda da eğitim alan öğrencilerin internet kullanım süresinin APA tarafından belirlenen yaşlarına uygun olan (Yaş × 10) internet kullanım süresinden fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır (APA, 2013). Bu bulguya göre çalışmaya katılan tüm öğrencilerin internet kullanım sürelerinin fazla olduğu söylenebilir. Bu bulgu son yıllarda popüler bir konu olarak karşımıza çıkan fazla internet kullanımının olumsuz etkileri açısından yapılan çalışmalar sonuçlarına göre çocukların risk altında söylenebilmektedir (Say ve Batigün, 2016).

Bir diğer bulguda babası liseden mezun olan çocuklar ile babası üniversiteden mezun olan çocuklar arasında sınıf önünde konuşma kaygıları arasında farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir diğer ifadeyle öğrencilerin sınıf önünde konuşma kaygıları, babası liseden mezun olan öğrencilerin babası üniversiteden mezun olan çocuklardan daha yüksektir. Metin vd. (2008) tarafından yapılan çalışmada da benzer bulgular elde edilmiştir. Ayrıca Eren Gümüş (1997) tarafından yapılan çalışma ise bu farkın lise ve üniversite düzeyinde eğitime sahip olma lehinde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu bulgular araştırma bulgularını desteklemektedir. Bulgulara göre babalarının öğrenim düzeyi arttıkça çocukların kaygı düzeyleri azalmaktadır. Bu durumda ebeveynlerin aldıkları eğitim arttıkça çocuklarına karşı tutumları çocukların lehine gelişmekte olduğunu söylenebilmektedir. Ayrıca ebeveynlerin eğitiminin artmasının çocuklarının kaygı düzeylerini azaltmakta bir etken olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

Öğrencilerin interneti kullanım amaçlarına göre interneti kullanma süreleri incelendiğinde ise öğrencilerin interneti kullanım amaçlarına göre interneti kullanma süreleri arasında anlamlılık bulunmuştur. Bu önemli bulguya göre, interneti “Sosyal medya sitelerini takip etmek için” kullanan öğrencilerin interneti kullanma süreleri, interneti “Proje, ödev yapmak için” kullanan çocuklardan yüksek olduğu görülmektedir. Bayraktar ve Gün (2007) tarafından yapılan araştırmaya göre, öğrencilerin bilgisayar ve interneti daha fazla oyun amaçlı daha sonra da ders amaçlı olarak kullandıkları görülmektedir. Bu sonuçta araştırma bulgularını desteklemektedir. Bu bulgulara göre öğrencilerin interneti daha çok sosyal medya kullanmak için kullandıkları görülmektedir. Aslanyürek, (2016) tarafından yapılan çalışmada sosyal medyanın güvenlik, geçirilen zaman, hareketsizlik gibi faktörlere sebep olduğu ortaya çıkmıştır. Bu ve daha fazla pek çok riskleri barındırdığı için uzun süreli sosyal medya kullanımının kısa ve uzun süreli; fiziksel ve ruhsal problemlere neden olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın sonuçlarından yola çıkarak şu öneriler sunulabilir:

- Öğrencilerin internet kullanım süresi arttıkça özgüvenlerinin azaldığı görülmektedir. Özellikle özgüven problemi yaşayan öğrencilerin interneti kullanma süreleri sınırlandırılabilir.
- Öğrencilerin interneti en çok sosyal medya siteleri kullandığı görülmektedir. Bu alanda çocuklara yararlı içerik sağlayan alternatif sosyal medya platformlarının sayısı artırılabilir. Bu yararlı sosyal medya içerikleri oluşturulurken çocuğun gelişimini ve psikolojisini de destekleyebilmek için çocuk gelişimcilerden destek alınabilir.
- Öğrencilerin internet kullanım amaçlarına yönelik ebeveynler rol model olabilir.
- Güvenli sosyal medya kullanımı hakkında okullarda genel bilgilendirme yapılabilir.
- Babaların öğrenim düzeyi arttıkça çocuklarının kaygılarının azaldığı görülmektedir. Bu doğrultuda ebeveynlere yönelik “Kaygı-Tutum” eğitimleri artırılabilir.
- Araştırmada öğrencilerin internet kullanım amaçları nicel olarak incelenmiştir. Ancak öğrencilerin, internette geçirdikleri sürede girdikleri içeriklerinin niteliği ile alakalı nitel çalışmalar yapılabilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmaya birinci yazarın katkı oranı %50, ikinci yazarın katkı oranı %30, üçüncü yazarın katkı oranı ise %20’dir.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Aa van der N., Overbeek G., Engels R., Scholte, R., Meerkerk, G. and Eijnden, R. (2009). “Daily and Compulsive Internet Use and Well-Being in Adolescence: A DiathesisStress Model Based on Big Five Personality Traits”, *J Youth Adolescence*, 3(38), 765-776.

Arhan, S. (2007). *Öğretmen görüşlerine göre ilkokul okulları ikinci kademedeki konuşma eğitimi: Ankara ili örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Aslanyürek, M. (2016). İnternet ve sosyal medya kullanıcılarının internet güvenliği ve çevrimiçi gizlilik ile ilgili kanaatleri ve farkındalıkları. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 80-106.

Bayraktar, F. and Gün Z. (2007). Incidence and correlates of internet usage among adolescents in North Cyprus. *Cyberpsychol Behav*, 10(2),191-197.

Ceyhan, A. A. (2011). Ergenlerin problemleri internet kullanım düzeylerinin yordayıcıları *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 18(2), 85-94.

Chan P. and Rabinowitz T. (2006), A cross-sectional analysis of video games and attention deficit hyperactivity disorder symptoms in adolescents. *Ann Gen Psychiatry*, 5(16), 88-102.

Chisholm J. F. (2006). Cyberspace violence against girls and adolescent females. *Annals New York Academy of Sciences*, 1087(8), 74-89.

Colwell J, Payne J. Negative correlates of computer game I. Tarı Cömert ve ark., *Çocuk ve Ergenlerde İnternet Kullanımı play in adolescents, British Journal of Psycholog*, 2000(91), 295-310.

Cornelius, T. L, Shorey, R. C. and Beebe, S. M. (2010). Self-reported communication variables and dating violence: using gottman's marital communication conceptualization. *Journal of Family Violence*, 25(4), 439-448.

Çimşir, S. ve Baysal, Z. N. (2021). İlkokul 1. sınıf öğrencilerinin arkadaş kavramına yönelik algılarının belirlenmesi: Metafor analizi çalışması. F. Güneş ve A.D Işık (Ed.), *Eğitim ve araştırmada yönelimler içinde* (ss. 36-68). Ankara: Sınırsız Eğitim ve Araştırma Derneği Yayınları.

Demir, S. (2016). *Etkinliklerle hafta hafta sözlü anlatım*. Ankara: Nobel Akademi Yayınları.

Demir, S. ve Özdil, B. G. (2019). Öğretmen görüşlerine göre ortaokul öğrencilerinin konuşma becerileri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 865-881.

Demir, T. (2010). Konuşma eğitiminde benmerkezci konuşmaya yönelik bir deneme. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(2), 4135-4142.

Erden, N. (2019). *Lise öğrencilerinin özgüven düzeyinin internet bağımlılığına etkisi üzerine bir araştırma*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Eren Gümüş, A. (1997). *Üniversite öğrencilerinin sosyal kaygı düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Erözkan A. (2007). Üniversite öğrencilerinin iletişim becerilerini etkileyen faktörler, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 26(26), 59-72.

Gedik, M. (2015). Siirt örneğinde ortaöğretim öğrencilerinin konuşma kaygılarının incelenmesi. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(13), 77-93.

George, D. ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, Boston: Pearson.

Güney, Z. (2020). Öğrencilerin sosyal medya kullanımı doğrultusunda bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 11(1), 188-199.

Hacıoğlu, M. (2017). Üniversite öğrencilerinin beden imgesi hoşnutluğu ve iletişim becerilerinin incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(2), 1-16.

Hakan, S. (2020). Study of adaptation of the preschool anxiety's scale in children to Turkish. *International Education Studies*, 13(9), 82-95.

Hamzadayı, E., Bayat, N., ve Gölpınar, Ş. (2018). Konuşma kaygı düzeyi ile konuşma başarımı arasındaki ilişki. *Journal of Language Education and Research*, 4(2), 75-85.

- Işık, E. (1996). *Nevrozlar*. Ankara: Kent Matbaası.
- Kara, Ş. (2004). Ana dil edinimi ve erken yaşta yabancı dil öğretimi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 295-314.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kırık, A. M. ve Sönmez, M. (2017). İletişim ve mutluluk ilişkisinin incelenmesi. *İnif e-dergi*, 2(1), 15-26.
- King, A. L. S., Valença, A. M., Silva, A. C., Sancassiani, F., Machado, S. and Nardi, A. E. (2014). "Nomophobia": Impact of cell phone use interfering with symptoms and emotions of individuals with panic disorder compared with a control group. *Clinical Practice and Epidemiology in Mental Health*, 10(2), 28–35.
- Korkmaz, Y. Ünal, A, ve Güven, Ş. (2017). İnternet ve sosyal medya araçlarının eğitimde kullanılması üzerine bir araştırma, Beyşehir örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 53(4), 682-691.
- Kuru, O. ve Güneş, F. (2017). Akıcı konuşma problemi yaşayan ilkökul 4. sınıf öğrencilerinin konuşma becerilerinin geliştirilmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 33-47.
- Lee, M. S., Ko, Y. H., Song, H. S., Kwon, K. H., Lee, H. S., Nam, M. and Jung, I. K. (2007). Characteristics of internet use in relation to game genre in Korean adolescents. *Cyberpsychology ve Behavior*. 10(2), 278-285.
- McKenzie, H., Boughton, M., Hayes, L. and Forsyth, S. (2008). *Explaining the complexities ve value of nursing practice ve knowledge*. Amsterdam: Rodopi Publisher.
- Metin, Ö., Özkoç Ş., Özer, G. F. ve Baydağ, T. K. D. (2008). Denizli çıraklık eğitim merkezine devam eden gençlerin Kaygı düzeyinin belirlenmesi. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 7(2), 113-118.
- Nelson M. C., Neumark-Stzainer D., Hanna P. J., Sirard J. R. and Story M. (2006) Longitudinal and secular trends in physical activity and sedentary behaviors during adolescents. *Pediatrics*, 118(12), 1627-1634.
- Öz, T. (2019). *Epizyotomi uygulanan kadınlarda taburculuk sonrası sosyal medya araçları ile yapılan eğitim ve danışmanlığın değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özdemir, S. (2014). *Sosyal medyanın örgüt iletişimindeki yeri*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Özen, Y. (2001). *Yaşamı ve bilgiyi değerli kılmak adına ilkökulde iletişim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Öztürk, Ö., Odabaşoğlu, G., Eraslan, D., Genç, Y. ve Kalyoncu, A. (2007). İnternet bağımlılığı: kliniği ve tedavisi. *Bağımlılık Dergisi*, 8(1), 36-41.
- Say, G., ve Batigün, A. D. (2016). Problemler İnternet Kullanımı ile Ebeveyn-Erken İlişki Niteliği, Yalnızlık, Öfke ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi, *Düşünen Adam*, 29(4), 324-342.

Sefercioğlu, M. N. (2001). Güzel Türkçemizin doğru telaffuzu meselesi. *Türk Yurdu*, 12(3), 162-163.

Semerci, A. (2017). Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Durumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25 (4), 1285-1300.

Sillars, S. (1997). *İletişim*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Soysal, Ş. (2019). *Geç yetişkinlerin sosyal medya araçlarını kullanımı: facebook mobil uygulaması özelinde türk kullanıcıların deneyimlerine dair bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Suler J. (2004). Computer and cyberspace addiction. *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 1(3), 359-362.

Tahiroğlu, A.Y. Çelik, G. G., Bahalı, K. ve Avcı, A. (2010). Medyanın çocuk ve gençler üzerine olumsuz etkileri; şiddet eğilimi ve internet bağımlılığı. *Yeni Sempozyum*, 48(1), 19-32.

Taşer, S. (2000). *Örneklerle konuşma eğitimi*. İstanbul: Papirus Yayınevi.

Uysal H., Sakız G., Birkan G.Z. ve Akman A. (2019). İlkokul Öğrencilerinin Sınıf Önünde Konuşma Kaygısı: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. Aktaş, M. (Ed.), 2. *Uluslararası temel eğitim kongresi* (s.1346-1353). Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.

Yavuzer, H. (2000). *Okul çağı çocuğu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H. (2005). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yeşilyaprak, B. (2003). *Eğitimde rehberlik hizmetleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yıldırım, G. (2015). *Ortaokul öğrencilerinin konuşma kaygıları*. Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

Young, K. (1998). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *Cyberpsychology & Behavior*, 1(3), 237-244.

Young, K. and Rodgers R. (1998), The relationship between depression and internet addiction. *Cyberpsychol Behav*, 1(12), 25-28.

Extended Abstract

Introduction

Communication is located in the very center of human life (Kırık,2017). The ability of an individual to establish healthy relationships in the society in which they are located depends on their ability to use the language (Demir, 2010). A person who does not have a healthy communication with people around them is not considered normal, mentally and psychologically. Communication, which means the reflection of information, intuition, thoughts, desires and dreams between people in its simplest form, is a process that a person in society definitely needs in order to describe themselves correctly, decently and impressively. This process of communication continues from birth to death. Communication is expanding in the new century and taking its place in the media elements. The effects of all media elements on children's development and mental health have been one of the most recent research topics in recent years. With the fact that television and computer are now considered necessary materials for daily life, the issue of children's use of these tools has been opened for discussion (Tahiroğlu et al., 2010). The aim of the study is to research the relation between the anxiety for public speaking and the Internet usage of primary school students. In line with this general aim, answers to the following sub-problems are being sought: Is there a relationship between the anxiety of children attending primary school to speak in front of the classroom and their usage of the Internet? Is there a relationship between the ages of the children attending primary education and their anxiety about speaking in front of the classroom? Is there a significant difference between the genders of the children attending primary education and their anxiety about speaking in front of the classroom? Is there a significant difference between the school types of the children attending primary education and their anxiety about speaking in front of the classroom? Is there a significant difference between the educational levels of the children attending primary education and the children's anxiety about speaking in front of the classroom?

Method

Purpose of the research; The aim of this study is to examine the relationship between the anxiety of speaking in front of the class and the daily internet usage time of primary school students and to explain the differences between the groups according to some demographic variables. Within the scope of this purpose, explanations regarding the method of the research are presented below. The population of the research consists of students between the ages of 6 and 11 who live in a city in the Central Anatolian Region and continue primary education. In the sampling method of the study, the easy sampling method was used. According to this method, anyone who wants to participate in the study and meets the criteria for participation in the study is included in the study (Hakan, 2020). The number of subjects was determined with the GPOWER program in order to examine the relationship between the anxiety of speaking in front of the class and the duration of internet use of students attending primary education. With the GPOWER program, while the Type I error amount was .05 and the power of the test was .80, it was determined that the sample size required for each study group was between 128-184 minimum, in order to find a significant difference between two or more means and a significant relationship in the correlation analysis. Within the scope of the study, 154 children were reached. The data collection tool was presented in a digital environment to the volunteer participants who signed the consent form from students residing in a city in the Central Anatolian Region and continuing their primary education. Data collection took approximately 15-20 minutes. The data obtained as a result of data collection were analyzed using the SPSS 21 program. Descriptive statistics were created to see the distribution characteristics of the data.

Findings/Results

As a result of the correlation analysis, it was revealed that there was a low positive correlation between the child's internet usage time and self-confidence. According to these findings, it can be said that the increase in the duration of internet use prevents the child from developing good and positive

feelings towards himself. In another finding, it was concluded that there was no significant difference between the duration of internet use by the gender of the students. In another finding, it was revealed that there was no significant difference between the anxiety of speaking in front of the class and the duration of internet use according to the type of school students attend. In another finding, it was concluded that there was a difference between children whose fathers graduated from high school and those whose fathers graduated from university in terms of speaking in front of the class. When the internet usage times of the students according to the internet usage purposes of the students were examined, a significant difference was found between the internet usage times of the students according to the internet usage purposes. According to this important finding, it is seen that the duration of using the internet "to follow social media sites" is higher than the children who use the internet "to do projects and homework".

Conclusion, Discussion and Recommendations

As a result of the correlation analysis, it was revealed that there was a low positive correlation between the child's internet usage time and self-confidence. However, the self-confidence dimension was scored inversely. For this reason, as a result of the study, it was revealed that the duration of internet use reduces self-confidence. This finding supports the finding of the study conducted by Erden (2019). Also, Aa van der, et al. (2009) revealed that internet use can cause both social and individual problems such as self-confidence as well as many social problems such as aggression and behavioral disorders. Colwell and Payne (2000) stated in their study that low self-esteem increases internet addiction. Semerci (2017), on the other hand, found that students use the internet more when they experience insecurity. (King et al., 2014), in his study, revealed that the increase in the duration of smartphone use causes the most problems such as social incompatibility, insecurity, passive-aggressive behaviors and anxiety.

According to these findings, it can be said that the increase in the duration of internet use prevents the child from developing good and positive feelings towards himself. In another finding, it was concluded that there was no significant difference between the duration of internet use by the gender of the students. In other words, there was no difference between the duration of internet use according to whether the study group was male or female. The study conducted by (Lee et al. 2007) supported the findings of the study by revealing that there was no difference between the duration of internet use according to gender. However, contrary to the findings, in the study conducted by Öztürk, Odabaşoğlu, Eraslan, Genç, and Kalyoncu (2007), it was concluded that the duration of internet use by men is three times higher than that of women. When these findings are examined, it is seen that there is no consensus in the literature on whether there is a difference between the duration of internet use by gender. In this case, it is thought that it will be useful to look at cultural variables such as place of residence, economic situation, education level, as well as gender.

In another finding, it was revealed that there was no significant difference between the anxiety of speaking in front of the class and the duration of internet use according to the type of school students attend. In other words, no difference was found between private or public schools in terms of internet usage time. The study by Yüksel and Yılmaz (2016) supports the finding of the research. However, in the study conducted by Gedik (2015), it was found that the scores of secondary school students' speaking anxiety in front of the class differ according to the type of school and the speaking anxiety of the students who transferred from secondary school students to Science high school; It is seen that the students who pass to Vocational High School have more speaking anxiety. In addition, the study conducted by Ceyhan (2011) revealed that children studying at vocational high schools use the Internet much more than children attending Anatolian high school. Based on these findings, it is seen that there is no consensus on the fact that the duration of using the Internet varies according to the type of school. However, in the study, it was concluded that the internet usage duration of the students studying in both schools was more than the internet usage period determined by the APA (Age $\times$ 10) (APA, 2013). According to this finding, it can be said that all students participating in the study had a long period of internet use. This finding can be said that children are at risk according to the results of studies conducted in terms of the negative effects of excessive internet use, which has been a popular topic in recent years (Say & Batigün, 2016).

In another finding, it was concluded that there was a difference between children whose fathers graduated from high school and those whose fathers graduated from university in terms of speaking in front of the class. In other words, students' speaking anxiety in front of the class is higher than those of students whose fathers graduated from high school. Text et al. (2008) found similar findings in the study. In addition, the study conducted by Eren Gümüş (1997) concluded that this difference is in favor of having high school and university education. These findings support the research findings. According to the findings, children's anxiety levels decrease as the education level of their fathers increases. In this case, it can be said that as the education received by the parents increases, their attitudes towards their children develop in favor of the children. In addition, it is possible to say that the increase in the education of parents is a factor in reducing the anxiety levels of their children.

When the internet usage times of the students according to the internet usage purposes of the students were examined, a significant difference was found between the internet usage times of the students according to the internet usage purposes. According to this important finding, it is seen that the duration of using the internet "to follow social media sites" is higher than the children who use the internet "to do projects and homework". According to the research conducted by Bayraktar and Gün (2007), it is seen that students use computers and internet more for game purposes and then for lesson purposes. This ultimately supports the research findings. According to these findings, it is seen that students use the internet more to use social media. In the study conducted by Aslanyürek (2016), it was revealed that social media causes factors such as security, time spent and inactivity. Because it contains these and many more risks, long-term use of social media is short-term and long-term; It is thought to cause physical and mental problems.

Based on the results of the research, the following suggestions can be made:

- It is seen that the self-confidence of the students decreases as the internet usage time increases. Internet usage time of students who have self-confidence problems can be limited.
- It is seen that students use the internet mostly on social media sites. The number of alternative social media platforms that provide useful content to children in this area can be increased. While creating these useful social media contents, child development experts can be supported to support the development and psychology of the child.
- Parents can be role models for students' internet usage purposes. • General information can be given at schools about safe social media use.
- It is observed that as the education level of fathers increases, their children's anxiety decreases. In this direction, "Anxiety-Attitude" trainings for parents can be increased.
- In the research, students' internet usage purposes were analyzed quantitatively. However, qualitative studies can be conducted on the quality of the content that students enter during their time on the Internet.

Investigating Digital Addiction Level of Pre-Service Teachers

Rabia SARICA
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
rabiasarica@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8725-3646

Özkan ÖZBAY
Artvin Çoruh Üniversitesi
ozkanozbay87@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7754-2594

Araştırma Makalesi	DOI:10.31592/aeusbed.1108384
Geliş Tarihi: 24.04.2022	Kabul Tarihi: 29.11.2022
Revize Tarihi: 21.09.2022	

Atf Bilgisi

Sarıca, R. and Özbay, Ö. (2022). Investigating digital addiction level of pre-service teachers. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 1031-1046.

ABSTRACT

Studies investigating the adverse effects of digital addiction on individuals have increased significantly in recent years. However, there are limited number of studies in the literature concerning pre-service teachers, who play a significant role in raising the future generation. In this study, pre-service teachers' digital addiction level was examined in terms of some relevant variables. The study was designed as a cross-sectional survey model. The convenience sampling method was preferred in determining the participants. 308 pre-service teachers studying in various departments of universities constituted the participants of the study. In the study, "Personal Information Form" and "Digital Addiction Scale" were used as data collection instruments. For data analysis, ANOVA, Mann-Whitney U test, Kruskal Wallis H, and Post HOC (LSD) tests were used. It was concluded in the study that the digital addiction level of pre-service teachers obtained no statistically significant difference with respect to gender, age, academic level, and internet skills, while a statistically significant difference was found with respect to departments, duration of daily internet use, and duration of access to social networks.

Keywords: Digital addiction, technology addiction, internet addiction.

Öğretmen Adaylarının Dijital Bağımlılık Düzeylerinin İncelenmesi

ÖZ

Dijital bağımlılığın bireyler üzerindeki olumsuz etkilerini araştıran çalışmalar son yıllarda önemli bir artış göstermiştir. Ancak alanyazında, gelecek nesillerin yetiştirilmesinde önemli rol oynayacak olan öğretmen adaylarına ilişkin sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada, öğretmen adaylarının dijital bağımlılık düzeyleri bazı değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırma, kesitsel tarama modelinde desenlenmiştir. Katılımcıların belirlenmesinde elverişli örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın katılımcılarını farklı üniversitelerin çeşitli bölümlerinde öğrenim gören 308 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak "Kişisel Bilgi Formu" ve "Dijital Bağımlılık Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analizinde ANOVA, Mann-Whitney U testi, Kruskal Wallis H ve Post HOC (LSD) testleri kullanılmıştır. Araştırmada öğretmen adaylarının dijital bağımlılık düzeylerinin; cinsiyet, yaş, sınıf ve internet kullanma becerilerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği, ancak öğrenim gördükleri bölüm, günlük internet kullanma süresi ve günlük sosyal ağları kullanma süresine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital bağımlılık, teknoloji bağımlılığı, internet bağımlılığı.

Introduction

Information and communication technology develop rapidly in the 21st century and introduce many innovations, influencing our lives positively. However, this rapid development also brings along some complex problems to manage (Aboujaoude and Gega, 2020). The foremost of these problems is digital addiction, affecting children and young people, in particular, revealing as the widespread use of mobile devices such as computers, smartphones, and tablets becoming almost mandatory in daily life (Berthon, Pitt and Campbell, 2019; Park, Kim and Cho, 2008).

Due to the facts that increased use of digital devices in our lives as well as their prolonged usage, digital addiction has become one of the top topics today (Almourad, McAlaney, Skinner, Pleva

and Ali, 2020). Various types of addiction in relation to digital addiction were mentioned in the literature, including computer addiction, internet addiction, smartphone addiction, and digital game addiction (Duke and Montag, 2017; Eppright, Allwood, Stern and Theiss, 1999; Shotton, 1989; Young, 2009). The concept of addiction, underlying all of these types, is defined as an irresistible, unavoidable desire to repeat a certain action or activity, although it harms an individual's own psychological and physical health or social life (Alexander and Schweighofer, 1988). Regardless of its type, addiction prevents the individual from using his/her willpower independently, adversely affecting the professional, social, and family lives (Lee and Chae, 2007; Soule, Shell and Kleen, 2003; Young, 1999; Young and Rogers, 1998). It can also lead to physical and psychological problems by negatively affecting behaviors, attitudes, and emotions (Kandell, 1998; Lee, Hoppenbrouwers and Franken, 2019). Hence, all types of addiction have negative impacts on the individual at the micro-level and on society at the macro-level.

Digital addiction is expressed as the individual's dependence on digital devices and applications, eventually leading to harmful consequences in her/his life (Almourad, McAlaney, Skinner, Pleva and Ali, 2020; Rahayu, Nugroho, Ferdiana and Setyohadi, 2020). Internet addiction, digital game addiction, computer addiction, and smartphone addiction should be considered as a whole within the scope of digital addiction (Rahayu, Nugroho, Ferdiana and Setyohadi, 2020). Although these addictions are named differently, in essence, they are intertwined with each other (Choliz, 2010). When relevant studies with different topics are considered in this respect, excessive use of digital devices, their interference with daily life, difficulty to abandon using digital devices, relapses, and emotional state dimensions, which can harm digital experiences in fact, take part in the basis of these studies (Almourad, McAlaney, Skinner, Pleva and Ali, 2020; Kesici and Tunç, 2018).

It is difficult today to keep away from digital devices such as computers, smartphones, and tablets, especially in business and education as well as in health issues, banking, shopping, entertainment, and routine daily activities. It is even unavoidable since it is not possible to perform some transactions without these digital devices (Seemiller, 2017). In addition, increasing use of the internet, especially on digital devices, is noted as one of the most important factors leading individuals to digital addiction (Bisen and Deshpande, 2018; Duke and Montag, 2017). Hence, excessive dependence on digital devices in modern life can lead to digital addiction in some individuals. As a result of exceeding the normal usage level of digital devices in daily life due to digital addiction, such people experience difficulty maintaining their daily lives. Simultaneously, time spent away from digital devices may become meaningless for these people, leading to harmful outcomes such as anxiety and aggression (Kanbay, Fırat, Akçam, Çınar and Özbay, 2021; Kanbay, Akçam, Çınar-Özbay, Özbay and Fırat, 2022; Lam, Peng, Mai and Jing, 2009).

As a result of unforeseen potential risks related to digital technology emerging due to their rapid development and their rapid integration into daily life, it becomes difficult to take the necessary precautions in time (Rahayu et al., 2020). Digital addiction is one of these unforeseen dangers requiring precautions to be taken (Cham et al., 2019). Although digital addiction poses a threat for every age group, it particularly threatens the K12 age group, perhaps even more. Children in this age group are more vulnerable to digital addiction when they unconsciously use digital devices and applications without family supervision (Miniakhmetova, Peterson, Chikova and Maximova, 2020; Park, Kim and Cho, 2008). Furthermore, children who prefer digital games rather than traditional games suffer from insufficient sporting and cultural activities in their lives, gradually decreasing the time spent with peers and eventually increasing their tendency to digital addiction (Hazar and Hazar, 2017; Miniakhmetova, Peterson, Chikova and Maximova, 2020). It is stated that digital addiction can have harmful and dangerous consequences for individuals such as loneliness, anxiety, and depression (Eryilmaz and Çukurluöz, 2018; Peper and Harvey, 2018). Certain measures should be taken within family and school environments to protect children suffering from digital addiction. Teachers play an important role in the school environment to ensure children use digital devices and applications consciously (Montag and Walla, 2016; Özbay, Doğan, Yıldız and Seferoğlu, 2021; Zhang, Bai, Jiang, Yang and Zhou, 2019). For this reason, it is an important issue to investigate the state of digital addiction among teachers in detail. In this context, teachers having an indispensable role in educating

today's students, so-called “digital natives” due to their involvement with technology, should have sufficient knowledge and skills in the appropriate use of digital devices and applications without causing digital addiction and behave accordingly. To this end, the present study aimed to determine the digital addiction level of pre-service teachers and examine the situation in terms of some variables. To address this, the following research questions were asked:

1. What is the digital addiction level of pre-service teachers?
2. Does the digital addiction level of pre-service teachers change with respect to gender?
3. Does the digital addiction level of pre-service teachers change with respect to age?
4. Does the digital addiction level of pre-service teachers change with respect to department?
5. Does the digital addiction level of pre-service teachers change with respect to academic level?
6. Does the digital addiction level of pre-service teachers change with respect to internet skills?
7. Does the digital addiction level of pre-service teachers change with respect to duration of daily internet usage?
8. Does the digital addiction level of pre-service teachers change with respect to duration of access to social networks?

Method

Design and Procedure

In this study, the digital addiction level of pre-service teachers studying in various departments of education faculties of different state universities in Turkey was examined in terms of gender, age range, department, class, internet skills, duration of daily internet usage, and duration of access to social networks. This is quantitative research designed as a cross-sectional survey model. Cross-sectional surveys are used for determining the frequency or level of a specific subject in a specified sample at a particular time (Fraenkel, Wallen and Hyun, 1993).

Participants

Convenience sampling method was used to form the participants. Convenience sampling method is often used when it is difficult or sometimes impossible to use systematic random or non-random sampling methods. What is important in this sampling method is that sample selection is easily accessible by the researcher(s) without causing any loss of time, money, and labor (Fraenkel, Wallen and Hyun, 1993).

The participants consist of pre-service teachers studying in various departments of education faculties at different state universities. A total of 308 pre-service teachers, 209 female (67.86%) and 99 male (32.14%), were contacted in the study. Data of the participants are presented in Table 1.

Table 1
Distribution of the participants by gender and departments

Departments	Gender				Total	
	Male		Female		f	%
	f	%	f	%		
Physical Education and Sports	48	15.58	27	8.77	75	24.35
Social Sciences Education	17	5.52	44	14.29	61	19.81
Elementary Mathematics Education	13	4.22	46	14.94	59	19.16
Elementary School Education	4	1.30	27	8.77	31	10.06
Guidance and Psychological Counseling	7	2.27	21	6.82	28	9.09
Computer Education and Instructional Technology	4	1.30	17	5.52	21	6.82
Turkish Language Education	2	0.65	17	5.52	19	6.17
Elementary Science Education	4	1.30	10	3.25	14	4.55
Total	99	32.14	209	67.86	308	100.00

Out of 308 pre-service teachers included in the study, 24.35% (n=75) in Physical Education and Sports, 19.81% (n=61) in Social Sciences Education, 19.16% (n=59) in Elementary Mathematics Education, 10.06% (n=31) in Elementary School Education, 9.09% (n=28) in Guidance and Psychological Counseling, 6.82% (n=21) in Computer Education and Instructional Technology, 6.17% (n=19) in Turkish Language Education, and 4.55% (n=14) in Elementary Science Education departments.

Data Collection Instruments

Two data collection instruments were used in this study. One of these is the "Personal Information Form" prepared by the researchers, and the other is the "Digital Addiction Scale".

Data was collected online, using a Google Form, in the period from January 01 to February 28, 2021. The Google Form was delivered to respective lecturers at education faculties, and the students were asked to fill in the form by using computers or mobile phones under their supervision.

Personal Information Form

The first data collection instrument, the "Personal Information Form", comprised questions about the socio-demographic characteristics of the pre-service teachers included in the research sample.

Digital Addiction Scale

The second data collection instrument, "Digital Addiction Scale", developed by Kesici and Tunç (2018), was used to determine the digital addiction level of pre-service teachers (Kesici and Tunç, 2018). The scale was prepared in a 5-point Likert type varying between (1) and (5) and consisted of 19 items, and none of them was reverse-scored. The scale consisted of 5 dimensions: overuse (5 items), non-restraint (3 items), inhibiting the flow of life (4 items), emotional state (4 items), and dependence (3 items). The lowest score that can be obtained from the scale was 19, and the highest score was 95. The higher the score obtained from the scale, the higher the digital addiction level.

The Cronbach Alpha value, used by Kesici and Tunç (2018) for the reliability of the scale, was calculated as 0.874 for the whole scale. For the sub-dimensions of the scale, the Cronbach Alpha value was calculated as 0.753 for overuse, 0.845 for non-restraint, 0.739 for inhibiting the flow of life, 0.695 for emotional state, and 0.695 for dependence.

The Cronbach Alpha value, used for determining the reliability of the scale within the context of this study, was re-calculated for the entire scale and its sub-dimensions. Cronbach Alpha values calculated for all scales and sub-dimensions are presented in Table 2.

Table 2
Cronbach alpha reliability analysis results of the scale and its sub-dimensions

The Scale and Its Sub-dimensions	Number of Items	Cronbach Alfa
Digital Addiction Scale	19	0.959
Overuse Sub-Dimension	5	0.889
Non-restraint Sub-Dimension	3	0.992
Inhibiting the Flow of Life Sub-Dimension	4	0.911
Emotional State Sub-Dimension	4	0.866
Dependence Sub-Dimension	3	0.821

The Cronbach Alpha value was found at 0.959 for the whole scale. For the sub-dimensions, the Cronbach Alpha value was calculated as 0.889 for overuse, 0.992 for non-restraint, 0.911 for inhibiting the flow of life, 0.866 for emotional state, and 0.821 for dependence.

Data Analysis

The data obtained by data collection forms applied to pre-service teachers were evaluated with the IBM SPSS Statistics v23 package program. Descriptive and inferential statistics were used. There were no outliers or missing data, due to the online form prompting all the questions to be answered compulsorily. The data were examined in terms of normal distribution before starting the analysis. The skewness and kurtosis values were used to check the normality of the data. As an assumption of normality, the skewness and kurtosis values between -1 and +1 were indicated to be acceptable (George and Mallery, 2019). These values range from -1 to +1 for the entire scale as well as its sub-dimensions. It was also concluded that the data were distributed normally since the histogram graph reflected the normal distribution and the Q-Q Plot graph was close to the 45-degree angle (Buyukozturk, 2010). Levene's homogeneity test was performed to determine the parametric or non-parametric tests to be used for answering the research questions, and according to the result of this test, Mann-Whitney U, one-way analysis of variance (ANOVA), Kruskal Wallis H, and Post HOC (LSD) tests were used. For analysis, .95 confidence interval and .05 significance were used.

Ethical Considerations

Ethics committee approval was received from Kırşehir Ahi Evran University, Ethics Committee for Social Sciences and Humanities (Number: 2020-5 and Date: 25.12.2020) to assess the ethical suitability of the study. Before participating in the study, written informed consent was obtained from all participants who participated in this study.

Results

The results are presented separately, in such a way that the research questions determined in line with the purpose of this study are answered one by one. In this regard, the findings obtained as a result of the statistical analysis for each research sub-problem are given below.

Level of Digital Addiction

The first research question of this study was specified as "What is the digital addiction level of pre-service teachers?" The mean scores of the digital addiction scale and its sub-dimensions were determined in order to find an answer to this question. Data on the scale and its sub-dimensions are presented in Table 3.

Table 3
Mean scores and standard deviation values of the digital addiction scale and its sub-dimensions

Scale and its Sub-dimensions	$\bar{X}$	Standard Deviation
Digital Addiction Scale	56.73	18.51
Dependence Sub-Dimension	10.36	3.37
Overuse Sub-Dimension	14.97	5.37
Inhibiting the Flow of Life Sub-Dimension	11.50	4.65
Emotional State Sub-Dimension	11.39	4.20
Non-restraint Sub-Dimension	8.48	3.52

The overall mean score of the digital addiction scale was determined as $\bar{x} = 56.73 \pm 18.51$. As for the scores of the sub-dimensions, the participants' mean scores were the highest in the overuse sub-dimension ($\bar{x} = 14.97 \pm 5.37$) and the lowest in the non-restraint sub-dimension ($\bar{x} = 8.48 \pm 3.52$).

Digital Addiction Level with respect to Gender

The second research question of this study was specified as "Does the digital addiction level of pre-service teachers change with respect to gender?"

Table 4

Mann Whitney U test results of pre-service teachers' digital addiction level by gender

Groups	N	Mean Rank	Sum of Rank	U	p
Male	99	162.57	16094.50	9546.50	.274
Female	209	150.68	31491.50		

There was no statistically significant difference between the digital addiction level and the gender of pre-service teachers, according to the results of the Mann Whitney U test shown in Table 4 ($U = 9546.50$; $p > 0.05$).

Digital Addiction Level with respect to Age

The third research question of this study was specified as "Does the digital addiction level of pre-service teachers change with respect to age?"

Table 5

ANOVA test results of pre-service teachers' digital addiction level by age

Range of Age	N	$\bar{X}$	Standard Deviation	F	p
17-19	26	54.92	20.41	1.278	.282
20-22	205	57.84	18.63		
23-25	55	56.05	18.26		
25 and above	22	50.18	14.78		

There was no statistically significant difference between the digital addiction level and the age of pre-service teachers, according to the results of the ANOVA test shown in Table 5 ($F = 1.278$; $p > 0.05$).

Digital Addiction Level with respect to Department

The fourth research question of this study was specified as "Does the digital addiction level of pre-service teachers change with respect to department?"

Table 6

Kruskal-Wallis H test results of pre-service teachers' digital addiction level by departments

Departments	N	Mean Rank	df	χ^2	p
*Social Sciences Education ^a	61	178.18	7	18.446	.01**
Elementary School Education ^b	31	169.13			
Physical Education and Sports ^c	75	166.14			
Turkish Language Education ^d	19	150.66			
Elementary Mathematics Education ^e	59	146.88			
Elementary Science Education ^f	14	143.36			
Guidance and Psychological Counseling ^g	28	114.32			
Computer Education and Instructional Technology ^h	21	108.43			

* $a > b = c = d = e = f = g = h$

** $p < 0.05$

A statistically significant difference was determined between the digital addiction level and the departments of pre-service teachers, according to the results of the Kruskal-Wallis H test in Table 6 ($\chi^2 = 18.446$; $p < 0.05$).

As a result of the Post HOC (LSD) test performed in order to determine the significance between the groups, there was a statistically significant difference higher digital addiction level determined in pre-service teachers studying in Social Sciences Education in comparison to those studying in Guidance and Psychological Counseling, as well as in Computer Education and Instructional Technology departments.

Digital Addiction Level with respect to Academic Level

The fifth research question of this study was specified as "Does the digital addiction level of pre-service teachers change with respect to academic level?"

Table 7

Kruskal-Wallis H test results of pre-service teachers' digital addiction level by academic level

Academic Level	N	$\bar{X}$	Standard Deviation	F	p
1 st grade	27	52.48	18.32	1.790	.149
2 nd grade	89	58.92	19.13		
3 rd grade	92	54.08	17.05		
4 th grade	100	58.37	19.05		

Digital addiction level and the academic level of the pre-service teachers revealed no statistically significant difference as shown by the Kruskal-Wallis H test in Table 7 ($F = 1.790$; $p > 0.05$).

Digital Addiction Level with respect to Internet Skills

The sixth research question of this study was specified as "Does the digital addiction level of pre-service teachers change with respect to internet skills?"

Table 8

Kruskal-Wallis H test results of pre-service teachers' digital addiction level by internet skills

Internet Skills	N	Mean Rank	df	χ^2	p
Average	74	169.97	2	5.497	.064
Good	152	142.77			
Very good	82	162.27			

A statistically significant difference could not be found between the digital addiction level and internet use skills of pre-service teachers, according to the results of the Kruskal-Wallis H test as shown in Table 8 ($\chi^2 = 5,497$; $p > 0.05$).

Digital Addiction Level with respect to Duration of Daily Internet Usage

The seventh research question of this study was specified as "Does the digital addiction level of pre-service teachers change with respect to duration of daily internet usage?"

Table 9

ANOVA test results of pre-service teachers' digital addiction level by duration of daily internet usage

Duration of Daily Internet Usage	N	$\bar{X}$	Standard Deviation	F	p
1-3 hours daily ^a	103	51.19	16.98		
4-6 hours daily ^b	122	55.09	16.76	17.144	.000**
*More than 7 hours daily ^c	83	66.01	19.49		

*a=b<c

**p<0.05

A statistically significant difference was determined between the digital addiction level and the duration of daily internet usage of pre-service teachers, according to the results of the ANOVA test in Table 9 ($F=17.144$; $p < 0.05$).

As a result of the Post HOC (LSD) test performed in order to find out that significant difference between the groups, a statistically significant difference higher digital addiction level was determined in pre-service teachers using internet for more than 7 h daily with respect to those using internet for 1-3 h and 4-6 h daily.

Digital Addiction Level with respect to Duration of Connection to Social Networks

The eighth research question of this study was specified as "Does the digital addiction level of pre-service teachers change with respect to duration of access to social networks?"

Table 10

Kruskal-Wallis H test results of pre-service teachers' digital addiction level by duration of access to social networks

Duration of Access to Social Networks	N	Mean Rank	χ^2	df	p
*1-3hours daily ^a	159	126.65			
4-6 hours daily ^b	90	165.41	42.315	2	.000**
More than 7 hours daily ^c	59	212.92			

*a<b<c

*p<0.05

A statistically significant difference was determined between the digital addiction level and duration of access to social networks for pre-service teachers, according to the results of the Kruskal-Wallis H test as shown in Table 10 ($\chi^2 = 42.315$; $p < 0.05$). Digital addiction level increased as the duration of access to social networks increased.

Discussion and Conclusion

In this study, the digital addiction level among pre-service teachers was examined in terms of some variables. It was concluded that the digital addiction level obtained no statistically significant difference in terms of gender, age, academic level, and internet skills, but there was a statistically significant difference in terms of departments, duration of daily internet usage, and duration of access to social networks.

The results of our study indicated a higher digital addiction level among pre-service teachers in comparison to the mean scale score. As for the sub-dimensions of the scale, the overuse dimension displayed the highest mean score, whereas the non-restraint dimension had the lowest mean score. Along with the increasing use of digital devices and applications including smartphones, wearable devices, social media (Facebook, Twitter, Instagram, etc.), and messaging applications (WhatsApp, Signal, Telegram, etc.), individuals become unable to avoid using these devices and applications. And the resulting digital addiction can also lead to digital distraction (Awofala et al., 2020).

In the study, the digital addiction level of the pre-service teachers displayed no statistically significant difference with respect to the gender variable. There are results in the literature that support and do not support our study findings. In the studies carried out with pre-service teachers, women were found to be much more affected by the negative consequences of using the internet, while men were more prone to problematic internet use with respect to women; nonetheless, excessive use of the internet obtained no difference by gender (Sirakaya and Seferoğlu, 2013). On the other hand, it was also reported in the literature that men preferred to spend more time on the internet with respect to women (Kırmık, Susam and Özbek, 2019).

In the study, the digital addiction level of pre-service teachers did not obtain a statistically significant difference with respect to the age variable. In other words, the digital addiction level did not obtain any alteration depending on increasing or decreasing age. Similar results were also reported in various other studies (Kvintová, Cakirpaloglu and Hájková, 2020).

Digital addiction level of the pre-service teachers obtained a statistically significant difference with respect to the department variable in the study. Pre-service teachers studying in Social Sciences Education had a higher digital addiction level with respect to those studying in Guidance and Psychological Counseling, and Computer Education and Instructional Technology. Although digital addiction is not yet recognized as a typical mental disorder, studies reveal that it presents symptoms similar to those seen in substance addiction (Chou, Condrón and Belland, 2005; Yen et al., 2008). It can be said that pre-service teachers in Guidance and Psychological Counseling, having adequate comprehension regarding addiction, displayed a lower addiction level due to their increased awareness of digital addiction. Proper use of information and communication technology at a level that can be controlled by individuals has an important role in coping with digital addiction (Rahayu, Nugroho, Ferdiana and Setyohadi, 2020). The pre-service teachers studying Computer Education and Instructional Technology displayed a lower digital addiction level, which may be attributed to their sufficient knowledge about the proper use of digital devices and applications.

In the study, it was concluded that the digital addiction level of pre-service teachers did not obtain a statistically significant difference with respect to the internet skills variable. In other words, the digital addiction level displayed no statistically significant difference between individuals having either very high or rather low internet skills.

It was also concluded that the digital addiction level of pre-service teachers obtained a statistically significant difference with respect to the variable of the duration of daily internet usage. The digital addiction level was found to be higher in the pre-service teachers with longer duration of daily internet usage while lower in those with shorter duration of daily internet usage. In similar studies, pre-service teachers with longer duration of daily internet usage were identified to be more internet addicted in comparison to those with shorter duration of daily internet usage (Chou, Condrón and Belland, 2005; Griffiths, 2000; Kuss and Lopez-Fernandez, 2016). Digital addiction can also cause digital distraction. Pre-service teachers suffering increased digital distraction were found to check their social networks and e-mails hourly during the day, thus reducing their efficiency both at home and at school (Awofala et al., 2020).

It was determined in the study that the digital addiction level of pre-service teachers obtained a statistically significant difference with respect to the variable of the duration of access to social networks. Pre-service teachers who spent more time on social media had a higher digital addiction level than those who spent less time. It was determined that the frequency of using social networks was a significant predictor of problematic social network use (Kesici, 2019). The inability of a person to control himself/herself against the motives of access to social networks, as well as an excessive amount of time spent on social networks, may be considered indicators of digital addiction. It was also stated in the literature that excessive use of social networks can lead to the development of addictions such as internet addiction and smartphone addiction (Roberts, Yaya and Manolis, 2014; Romero-Rodríguez, Rodríguez-Jiménez, Ramos Navas-Parejo, Marín-Marín and Gómez-García, 2020).

Limitations and Directions/Suggestions for Future Research

This study has potential limitations that need to be addressed. The generalization of the study was limited because of its sampling method and small sample size. Furthermore, the cross-sectional design of this study prevents making causal inferences. Further longitudinal or experimental research designs are required to examine the longitudinal effects and the causal inferences about the digital addiction of pre-service teachers.

In conclusion, considering that it is no longer possible to keep away from digital devices and applications, it is essential to investigate the digital addiction level of the pre-service teachers who will assume the responsibility of raising future generations, and it is also crucial to increase their awareness about the proper use of digital devices and applications in a way that will not end up with digital addiction. Since digital devices and applications are frequently required in educational environments as well as in our daily routine activities, situations that can trigger digital addiction may occur (Seemiller, 2017). Therefore, teachers, who play a significant role in the education of students, should behave in an exemplary manner while using digital devices and applications, and use digital devices and applications properly in a way that will not cause digital addiction.

Contribution Rate of Researchers

In this study, the first author's contribution rate was 50%, the second author's contribution rate was 50%.

Conflict of Interest

There is no conflict of interest in this study.

References

- Aboujaoude, E., and Gega, L. (2020). From digital mental health interventions to digital “addiction”: Where the two fields converge. *Frontiers in Psychiatry*, 10(1), 108-113. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2019.01017>
- Alexander, B. K., and Schweighofer, A. R. F. (1988). Defining "addiction". *Canadian Psychology*, 29(2), 151-162. <https://doi.org/10.1037/h0084530>
- Almourad, B. M., McAlaney, J., Skinner, T., Pleva, M., and Ali, R. (2020). Defining digital addiction: Key features from the literature. *Psihologija*, 53(3), 237-253. <https://doi.org/10.2298/PSI191029017A>
- Awofala, A., Olabiyi, O., Okunuga, R., Ojo, O., Awofala, A., and Lawani, A. (2020). Investigating digital distraction among pre-service science, technology, and mathematics teachers in Nigeria. *Digital Education Review*, (37), 32–48. <https://doi.org/10.1344/der.2020.37.32-48>
- Berthon, P., Pitt, L., and Campbell, C. (2019). Addictive de-vices: A public policy analysis of sources and solutions to digital addiction. *Journal of Public Policy & Marketing*, 38(4), 451–468. <https://doi.org/10.1177/0743915619859852>
- Bisen, S. S., and Deshpande, Y. (2018). The impact of the internet in twenty-first century addictions: An overview. In B. Bozoglan (Ed.), *Psychological, Social, and Cultural Aspects of Internet Addiction* (pp. 1-19). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-3477-8.ch001>
- Buyukozturk, S. (2010). *Sosyal bilimler icin veri analizi el kitabi* [Data analysis handbook for social sciences]. Ankara: Pegem Akademi.

- Cham, S., Algashami, A., Aldhayan, M., McAlaney, J., Phalp, K., Almourad, M. B., and Ali, R. (2019). Digital addiction: Negative life experiences and potential for technology-assisted solutions. In: Rocha Á., Adeli H., Reis L., Costanzo S. (eds) *New Knowledge in Information Systems and Technologies*. WorldCIST'19 2019. Advances in Intelligent Systems and Computing, Volume 931. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-16184-2_87
- Choliz, M. (2010). Mobile phone addiction: A point of issue. *Addiction*, 105(2), 373–374. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2009.02854.x>
- Chou, C., Condrón, L. and Belland, J. C. (2005). A review of the research on internet addiction. *Educational Psychology Review*, 17(4), 363–388. <https://doi.org/10.1007/s10648-005-8138-1>
- Duke É. and Montag C. (2017) Smartphone addiction and beyond: Initial insights on an emerging research topic and its relationship to internet addiction. In: Montag C., Reuter M. (eds) *Internet Addiction* (359-372). Studies in Neuroscience, Psychology and Behavioral Economics. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-46276-9_21
- Eppright, T., Allwood, M., Stern, B. and Theiss, T. (1999). Internet addiction: A new type of addiction? *Missouri Medicine*, 96(4), 133–136.
- Eryılmaz, S. ve Çukurluöz, Ö. (2018). Lise öğrencilerinin dijital bağımlılıklarının incelenmesi: Ankara ili, Çankaya ilçesi örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(67), 889–912. <https://doi.org/10.17755/esosder.311314>
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. and Hyun, H. H. (1993). *How to design and evaluate research in education* (Vol. 7). McGraw-hill New York.
- George, D. and Mallery, P. (2019). *IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference*. Routledge.
- Griffiths, M. (2000). Internet addiction-time to be taken seriously? *Addiction Research*, 8(5), 413–418. <https://doi.org/10.3109/16066350009005587>
- Hazar, Z. and Hazar, M. (2017). Digital game addiction scale for children. *Journal of Human Sciences*, 14(1), 203–216. <https://doi.org/10.14687/jhs.v14i1.4387>
- Kanbay, Y., Fırat, M., Akçam, A., Çınar, S. and Özbay, Ö. (2021). Development of firat netlessphobia scale and investigation of its psychometric properties. *Perspectives in Psychiatric Care*, Early Access Article. <https://doi.org/10.1111/ppc.12924>
- Kanbay, Y., Akçam, A., Özbay, S. Ç., Özbay, Ö. and Fırat, M. (2022). Developing firat nomophobia scale and investigating its psychometric properties. *Perspectives in Psychiatric Care*, Early Access Article. <https://doi.org/10.1111/ppc.13090>
- Kandell, J. J. (1998). Internet addiction on campus: The vulnerability of college students. *Cyberpsychology & Behavior*, 1(1), 11–17. <https://doi.org/10.1089/cpb.1998.1.11>
- Kesici, A. (2019). Üniversite öğrencilerinde dışadönüklük, sosyal ağları kullanma sıklığı ve cinsiyetin problemlili sosyal ağ kullanımına etkisinin incelenmesi. *Psikoloji Çalışmaları*, 39(1), 23-44. <https://doi.org/10.26650/SP2018-0013>
- Kesici, A. and Tunç, N. F. (2018). The development of the digital addiction scale for the university students: Reliability and validity study. *Universal Journal of Educational Research*, 6(1), 91–98. <https://doi.org/10.13189/ujer.2018.060108>

- Kırnık, D., Susam, E. ve Özbek, R. (2019). Öğretmen adaylarının internet bağımlılık düzeyi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(3), 976–986. <https://doi.org/10.17679/inuefd.610723>
- Kuss, D. J. and Lopez-Fernandez, O. (2016). Internet addiction and problematic internet use: A systematic review of clinical research. *World Journal of Psychiatry*, 6(1), 143. <https://doi.org/10.5498/wjp.v6.i1.143>
- Kvintová, J., Cakirpaloglu, S. D. and Hájková, R. (2020). Relationship between internet addiction, life satisfaction and anxiety in pre-service teachers of generation Z. *12th International Conference on Education and New Learning Technologies*, 6th-7th July, 5843–5849. <https://doi.org/10.21125/edulearn.2020.1523>
- Lam, L. T., Peng, Z., Mai, J. and Jing, J. (2009). The association between internet addiction and self-injurious behaviour among adolescents. *Injury Prevention*, 15(6), 403–408. <http://dx.doi.org/10.1136/ip.2009.021949>
- Lee, R. S. C., Hoppenbrouwers, S. and Franken, I. (2019). A systematic meta-review of impulsivity and compulsivity in addictive behaviors. *Neuropsychology Review*, 29(1), 14–26. <https://doi.org/10.1007/s11065-019-09402-x>
- Lee, S. J. and Chae, Y. G. (2007). Children’s internet use in a family context: Influence on family relationships and parental mediation. *Cyberpsychology & Behavior*, 10(5), 640–644. <https://doi.org/10.1089/cpb.2007.9975>
- Miniakhmetova, I. I., Peterson, E. Y., Chikova, O. A. and Maximova, L. A. (2020). Does digital learning affect students’ digital addiction? *AIP Conference Proceedings*, 2313(1), 90002. AIP Publishing LLC. <https://doi.org/10.1063/5.0032276>
- Montag, C. and Walla, P. (2016). Carpe diem instead of losing your social mind: Beyond digital addiction and why we all suffer from digital overuse. *Cogent Psychology*, 3(1), 1157281. <https://doi.org/10.1080/23311908.2016.1157281>
- Özbay, Ö., Doğan, U., Yıldız, E. ve Seferoğlu, S. S. (2021). Öğretmen adaylarının dijital etik düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *TRT Akademi*, 6(12), 494-513. <https://doi.org/10.37679/trta.913015>
- Park, S. K., Kim, J. Y. and Cho, C. B. (2008). Prevalence of internet addiction and correlations with family factors among South Korean adolescents. *Adolescence*, 43(172), 895-909.
- Peper, E. and Harvey, R. (2018). Digital addiction: increased loneliness, anxiety, and depression. *NeuroRegulation*, 5(1), 3–8. <https://doi.org/10.15540/nr.5.1.3>
- Rahayu, F. S., Nugroho, L. E., Ferdiana, R. and Setyohadi, D. B. (2020). Research trend on the use of it in digital addiction: An investigation using a systematic literature review. *Future Internet*, 12(10), 174. <https://doi.org/10.3390/fi12100174>
- Roberts, J., Yaya, L. and Manolis, C. (2014). The invisible addiction: Cell-phone activities and addiction among male and female college students. *Journal of Behavioral Addictions*, 3(4), 254–265. <https://doi.org/10.1556/jba.3.2014.015>
- Romero-Rodríguez, J.-M., Rodríguez-Jiménez, C., Ramos Navas-Parejo, M., Marín-Marín, J.-A. and Gómez-García, G. (2020). Use of instagram by pre-service teacher education: Smartphone habits and dependency factors. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(11), 4097. <https://doi.org/10.3390/ijerph17114097>

- Seemiller, C. (2017). Curbing digital distractions in the classroom. *Contemporary Educational Technology*, 8(3), 214–231.
- Shotton, M. A. (1989). *Computer Addiction Pb: A Study of Computer Dependency*. CRC Press.
- Sırakaya, M. ve Seferoğlu, S. S. (2013). Öğretmen adaylarının problemlı internet kullanımlarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28–1), 356–368.
- Soule, L. C., Shell, L. W. and Kleen, B. A. (2003). Exploring internet addiction: Demographic characteristics and stereotypes of heavy internet users. *Journal of Computer Information Systems*, 44(1), 64–73.
- Yen, J., Ko, C., Yen, C., Chen, S., Chung, W. and Chen, C. (2008). Psychiatric symptoms in adolescents with internet addiction: Comparison with substance use. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 62(1), 9–16. <https://doi.org/10.1111/j.1440-1819.2007.01770.x>
- Young, K. (2009). Understanding online gaming addiction and treatment issues for adolescents. *The American Journal of Family Therapy*, 37(5), 355–372. <https://doi.org/10.1080/01926180902942191>
- Young, K. S. (1999). Internet addiction: Symptoms, evaluation and treatment. *Innovations in Clinical Practice: A Source Book*, 17(17), 351–352.
- Young, K. S. and Rogers, R. C. (1998). The relationship between depression and internet addiction. *Cyberpsychology & Behavior*, 1(1), 25–28.
- Zhang, R., Bai, B., Jiang, S., Yang, S. and Zhou, Q. (2019). Parenting styles and internet addiction in Chinese adolescents: Conscientiousness as a mediator and teacher support as a moderator. *Computers in Human Behavior*, 101, 144–150. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.07.019>

Genişletilmiş Özet

Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojileri 21. yüzyılda hızlı bir gelişme yaşamakta ve hayatımızı her açıdan olumlu etkileyecek pek çok yeniliği de beraberinde getirmektedir. Ancak bu hızlı gelişme aynı zamanda çözülmesi güç birtakım sorunların da ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Aboujaoude & Gega, 2020). Bu sorunların başında ise bilgisayar, akıllı telefon ve tablet gibi dijital araçların günlük hayatta kullanımının yaygınlaşmasına ve neredeyse zorunlu hale gelmesine bağlı olarak ortaya çıkan özellikle çocukları ve gençleri etkileyen dijital bağımlılık gelmektedir (Berthon, Pitt & Campbell, 2019; Park, Kim & Cho, 2008).

Dijital bağımlılık, bireyin dijital araçlara ve uygulamalara bağımlı olması ve bu durumun bireyin yaşantısında olumsuz etkiler ortaya çıkarması olarak ifade edilmektedir (Almourad, McAlaney, Skinner, Pleva & Ali, 2020; Rahayu, Nugroho, Ferdiana & Setyohadi, 2020). Dijital bağımlılık kapsamında; internet bağımlılığı, dijital oyun bağımlılığı, bilgisayar bağımlılığı ve akıllı telefon bağımlılığının birlikte bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir (Rahayu, Nugroho, Ferdiana & Setyohadi, 2020). Çünkü bu bağımlılıklar her ne kadar birbirinden farklı adlandırılıyor olsa da temelde kullanılan araçlar ve uygulamalar birbiri ile iç içe geçmiş durumdadırlar. Bu bağlamda farklı başlıklar altında yapılan araştırmalar dikkate alındığında bu araştırmaların temelinde dijital deneyimlere zarar verecek; aşırı kullanma, hayatın akışını engelleme, bırakamama, nüks etme ve duygu durumu boyutları yer almaktadır (Almourad, McAlaney, Skinner, Pleva & Ali, 2020; Kesici & Tunç, 2018).

Dijital teknolojilerin hızlı gelişmesi ve bu teknolojilerin günlük hayata hızlı bir biçimde entegre edilmesi ortaya çıkabilecek bazı tehlikelerin ön görülememesine ve hatta gerekli önlemlerin alınmamasına neden olmaktadır. Dijital bağımlılık da bu ön görülemeyen ve gerekli önlemlerin alınması gereken tehlikelerden biridir (Cham vd., 2019; Seemiller, 2017). Dijital bağımlılık her yaş grubunu tehdit etmekle birlikte özellikle K12 yaş grubunu daha çok tehdit etmektedir. Bu yaş grubundaki çocuklar aile denetimi olmadan dijital araçları ve uygulamaları bilinçsizce kullandıklarında dijital bağımlılığa karşı daha savunmasız hale gelmektedirler (Miniakhmetova, Peterson, Chikova & Maximova, 2020; Park, Kim & Cho, 2008). Ayrıca çocukların geleneksel çocuk oyunları yerine dijital oyunlara yönelmeleri, spor ve kültürel aktivitelerin hayatlarında yeteri kadar yer almaması, akranları ile geçirdikleri zaman diliminin giderek azalması çocukların dijital bağımlılığa yatkınlıklarını artırmaktadır (Hazar & Hazar, 2017; Miniakhmetova, Peterson, Chikova & Maximova, 2020). Çocukların dijital bağımlılığa maruz kalmaması için gerek aile ortamında gerek okul ortamında birtakım önlemler alınması gerekmektedir. Çocukların dijital araçları ve uygulamaları bilinçli kullanmalarını sağlamada okul ortamında özellikle öğretmenlere önemli roller düşmektedir (Montag & Walla, 2016; Özbay, Doğan, Yıldız & Seferoğlu, 2021; Zhang, Bai, Jiang, Yang & Zhou, 2019). Bu nedenle dijital bağımlılığın öğretmenlerde detaylı bir şekilde araştırılması önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda teknoloji ile iç içe olan ve dijital yerliler olarak da adlandırılan günümüz öğrencilerini yetiştirmede önemli bir yere sahip olan öğretmenlerin, dijital araçları ve uygulamaları dijital bağımlılık yaratma tehdidi olmadan uygun kullanmada yeterli bilgi ve beceriye sahip olmaları ve buna uygun davranışlar sergilemeleri gerekmektedir.

Yöntem

Bu araştırmada Türkiye'deki farklı devlet üniversitelerinin eğitim fakültelerinin çeşitli bölümlerinde öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarının dijital bağımlılık düzeyleri; cinsiyet, yaş, bölüm, sınıf, internet kullanma becerisi, günlük internet kullanma süresi ve sosyal ağlara erişim süresi değişkenleri açısından incelenmiştir. Araştırma nicel bir araştırma olup kesitsel tarama modelinde desenlenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunun oluşturulmasında elverişli örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada 209'u kadın (%67,86), 99'u erkek (%32,14) olmak üzere toplam 308 öğretmen adayına ulaşılmıştır. Çalışmada iki adet veri toplama aracı kullanılmıştır. İlk veri toplama aracı araştırmacılar tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu"dur. İkinci veri toplama aracı ise

Kesici ve Tunç (2018) tarafından oluşturulan “Dijital Bağımlılık Ölçeği” başlıklı bir ölçektir. Araştırmanın verileri; 01 Ocak - 28 Şubat 2021 tarihleri arasında Google Form kullanılarak çevrimiçi olarak toplanmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Öğretmen adaylarının dijital bağımlılık düzeylerinin; cinsiyet, yaş, sınıf ve internet kullanma becerilerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği ancak bölüm, günlük internet kullanma süreleri ve sosyal ağlara erişim sürelerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmadan elden edilen bulgular bağlamında, öğretmen adaylarının dijital bağımlılık düzeylerinin ölçek ortalamasına ($\bar{X} = 56,73 \pm 18,51$) oranla yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin alt boyutlarından olan aşırı kullanma boyutunun en yüksek ($\bar{X} = 14,97 \pm 5,37$), nüks etme boyutunun ise en düşük ($\bar{X} = 8,48 \pm 3,52$) ortalamaya sahip olduğu belirlenmiştir.

Çalışmada, öğretmen adaylarının dijital bağımlılık düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazında yer alan çalışmalarda ise bu çalışmadan elde edilen bulguları destekleyen ve desteklemeyen sonuçlar yer almaktadır. Öğretmen adayları ile yapılan çalışmalarda kadınların internetin olumsuz sonuçlarından daha fazla etkilendiği, erkeklerin ise kadınlardan daha fazla problemlerle internet kullanımına yatkın oldukları ancak internetin aşırı kullanımının cinsiyete göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır (Sirakaya & Seferoğlu, 2013). Başka bir çalışmada ise erkeklerin kadınlara göre internette daha fazla zaman geçirmeyi tercih ettikleri görülmüştür (Kırnık, Susam & Özbek, 2019).

Öğretmen adaylarının dijital bağımlılık düzeyleri yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Kvintová, Cakirpaloglu & Hájková, 2020).

Çalışmada, öğretmen adaylarının dijital bağımlılık düzeyleri bölüm değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir. Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümünde öğrenim gören öğretmen adaylarının, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik ile Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği bölümünde öğrenim gören öğretmen adaylarına göre daha yüksek dijital bağımlılığa sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bağımlılıkla ilgili yeterli bilgi seviyesine sahip olan Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Öğretmenliği bölümündeki öğretmen adaylarının dijital bağımlılıkla ilgili farkındalık düzeylerinin yüksek olmasından dolayı bağımlılık düzeylerinin daha düşük olduğu söylenebilir. Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği bölümündeki öğretmen adaylarının ise dijital araçların ve uygulamaların uygun kullanımı ile ilgili yeterli bilgi seviyesine sahip olmalarından dolayı dijital bağımlılık düzeylerinin daha düşük olduğu düşünülebilir.

Öğretmen adaylarının dijital bağımlılık düzeylerinin internet kullanma becerisi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir değişle internet kullanma becerisi çok yüksek ya da düşük olan bireylerin dijital bağımlılık düzeyleri, istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Çalışmada, öğretmen adaylarının dijital bağımlılık düzeylerinin günlük internet kullanma süresi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Günlük internet kullanma süresi daha yüksek olan öğretmen adaylarının dijital bağımlılık düzeyleri daha yüksek iken günlük internet kullanma süresi daha düşük olan öğretmen adaylarının dijital bağımlılık düzeyleri daha düşüktür. Benzer şekilde yapılan çalışmalarda da günlük internet kullanma süresi daha fazla olan öğretmen adaylarının günlük internet kullanım süresi daha düşük olan öğretmen adaylarına göre daha fazla internet bağımlısı oldukları tespit edilmiştir (Chou, Condron & Belland, 2005; Griffiths, 2000; Kuss & Lopez-Fernandez, 2016). Dijital bağımlılık aynı zamanda dijital dikkat dağınıklığına da neden olmaktadır. Dijital dikkat dağınıklığı yüksek olan öğretmen adaylarının günün

her saatinde sosyal ağlarını ve e-postalarını kontrol ettikleri böylece evde ve okulda verimliliklerinin düştüğü belirlenmiştir (Awofala vd., 2020).

Öğretmen adaylarının dijital bağımlılık düzeylerinin günlük sosyal ağlara erişim süresi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal ağlara erişim süresi daha fazla olan öğretmen adaylarının dijital bağımlılık düzeyleri sosyal ağlara erişim süresi daha az olan öğretmen adaylarına göre daha yüksektir. Sosyal ağları kullanma sıklığının problemlili sosyal ağ kullanımının anlamlı bir yordayıcısı olduğu belirlenmiştir (Kesici, 2019). Kişinin sosyal ağlara erişim sağlama güdüsüne karşı kendini kontrol edememesi ve sosyal ağlarda geçirilen zamanın artması dijital bağımlılığın bir göstergesi olabilir. Alan yazında yer alan araştırmalarda da sosyal ağların aşırı kullanımının internet bağımlılığı, akıllı telefon bağımlılığı gibi bağımlılıkların gelişmesine yol açtığı ifade edilmektedir (Roberts, Yaya & Manolis, 2014; Romero-Rodríguez, Rodríguez-Jiménez, Ramos Navas-Parejo, Marín-Marín & Gómez-García, 2020).

Sonuç

Sonuç olarak, günümüzde dijital araçlardan ve uygulamalardan uzaklaşmanın artık mümkün olmadığı dikkate alındığında ileride gelecek nesilleri yetiştirmekten sorumlu olacak öğretmen adaylarının dijital bağımlılık düzeylerini araştırmak, dijital araçları ve uygulamaları dijital bağımlılığa yol açmayacak biçimde doğru kullanmaları konusunda bilinçlendirmek gerekmektedir. Çünkü gerek eğitim ortamlarında dijital araçlara ve uygulamalara ihtiyaç duyulması gerekse günlük rutin faaliyetlerimizde bu araçları ve uygulamaları kullanmak zorunda kalmamız dijital bağımlılığı tetikleyecek durumları ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla öğrencilerin eğitiminde önemli bir role sahip olan öğretmenlerin dijital araçları ve uygulamaları kullanırken örnek davranışlar sergilemeleri, dijital araçları ve uygulamaları dijital bağımlılık yaratmayacak biçimde uygun kullanmaları gerekmektedir.

Consumers' View of E-commerce During the Covid-19 Pandemic

Damla KARAGOZLU
Cyprus International University
dkaragozlu@ciu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-2328-2683

Shylet GANYAUPFU
Near East University
20193995@std.neu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-2292-1586

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1116941
Geliş Tarihi: 15.05.2022	Kabul Tarihi: 29.11.2022
Revize Tarihi: 22.11.2022	

Atf Bilgisi

Karagözlü, D. and Ganyaupfu S. (2022). Consumers' view of e-commerce during the Covid-19 Pandemic. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 1047-1060.

ABSTRACT

As technology continues to advance, e-commerce's growth continues to increase with each passing year. The Covid-19 pandemic has affected the world and has compelled many individuals to adjust their lifestyles accordingly as to avoid contamination. Because of the covid-19 prevention protocols implemented globally and advised by World Health Organisation, consumers have found themselves in need of contactless methods of purchasing goods and services like e-commerce. In this context, the coronavirus pandemic has had positive effects on the growth of the e-commerce sector. Consumers' views of e-commerce during the Covid-19 pandemic are investigated in this study. A survey was created for this study and a questionnaire was distributed online to participants of all nationalities. The study included 419 respondents and used descriptive statistics to analyse collected data. The results showed that the participants found e-commerce beneficial and satisfactory during the Covid-19 pandemic and have a high intention to continue using e-commerce. Results also showed a low sense of security in participants when it comes to providing sensitive information and trusting e-commerce sites to protect their privacy. This research proposes the investigation on comparison of the results of this study with the effects of the Covid-19 epidemic on the e-commerce sector and consumers after the epidemic.

Keywords: E-commerce, covid-19, pandemic, consumers' behaviour, perceived security.

E-Ticaret Tüketicilerinin Covid-19 Pandemisi Sırasında E-Ticarete Yönelik Görüşleri

ÖZ

Teknoloji gelişimi devam ederken e-ticaretin büyümesi de doğru orantılı olarak her geçen yıl artmaya devam etmektedir. Covid-19 salgını Dünya'yı etkilemiş, ve kontaminasyondan kaçınmak için bireyleri yaşam tarzlarını değiştirmeye zorlamıştır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından önerilen covid-19 önleme protokolleri Dünya çapında uygulamaya konulmuş ve tüketiciler ürün ve hizmet satın almak için e-ticaret gibi temassız yöntemlere ihtiyaç duymuşlardır. Bu bağlamda, coronavirüs pandemisinin e-ticaret sektörünün büyümesine olumlu etkileri olmuştur. Bu çalışmada tüketicilerin Covid-19 pandemisi döneminde e-ticarete yönelik görüşleri araştırılmaktadır. Araştırma kapsamında bir anket oluşturulmuş ve katılımcılara çevrimiçi olarak dağıtılmıştır. Çalışma örneklemi 419 katılımcıdan oluşurken, toplanan verileri analiz etmek için tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır. Sonuçlar, katılımcıların Covid-19 salgını sırasında e-ticareti faydalı ve tatmin edici bulduğunu ve e-ticareti kullanmaya devam etme niyetlerinin yüksek olduğunu göstermiştir. Sonuçlar ayrıca, hassas bilgi gizliliğini koruma konusunda e-ticaret sitelerine duyulan güvenin düşük bir düzeyde olduğunu göstermiştir. Bu araştırma, Covid-19 salgınının e-ticaret sektörüne ve tüketicilere etkisinin salgın sonrası da araştırılıp bulguların karşılaştırılmasını önermektedir.

Anahtar Kelimeler: E-ticaret, covid-19, pandemi, tüketici davranışı, algılanan güvenlik.

Introduction

Technology has advanced through the years, changing the way in which people communicate, work, shop and carry out monetary transactions. The advancement of technology has also given us the internet which is a global computer network widely accessed by many users globally. The internet gained its popularity in 1960 when the World Wide Web was launched, allowing users' access to online products, boosting the growth of e-commerce (Tian and Stewart, 2006). This has allowed businesses to connect with consumers and for consumers to purchase goods and services via the internet from anywhere, at any time. The internet has been most beneficial to the retail business among others, as it

has given retailers the opportunity to provide goods and services to a wider spectrum of consumers via websites and applications which are commercial (Fan, Yin and Liu, 2020). In addition, electronic commerce is selling and purchasing services and goods through computer networks. (e-commerce) (Tolstoy, Nordman, Hånell and Özbek, 2021).

Through e-commerce, consumers have access to a wider variety of products and services from different merchants, local and international, increasing the use of e-commerce each year. Existing literature and analytical reports have predicted the growth of e-commerce over the years, however an unprecedented increase in e-commerce was seen due to the Covid-19 pandemic. The sales of e-commerce in worldwide predicted at \$4.248 trillion in 2020 and \$4.938 trillion in 2021, with expectations of sales reaching more than \$5.000 trillion in the year of 2022 and surpassing \$7 trillion by the year of 2025 (Ethan, 2022).

Wuhan City of China is the place where the first coronavirus cases arised in December 2019 and the pacdemic is proclaimed in March 2020 (World Health Organization, 2020). Governments globally implemented protocols like lockdown, curfews and social distancing in attempt to take control of the spread of the virus. Temporary closure of non-essential businesses and travel restrictions were seen throughout the world (Guthrie, Fosso-Wamba and Arnaud, 2021). This impacted the economy of various countries with The United States being one of the countries affected by the outbreak in its' early days as three of its major stock markets crashed in March 2020 and as a result, trillions of dollars were lost affecting its GDP (Tran, 2021).

Many studies have been conducted on e-commerce regarding the coronavirus pandemic and some of the important findings are as follows. Buldeo Rai, Touami and Dablanc (2022) and Guthrie et al. (2021) study showed that the temporary closure of businesses and lockdown in France caused partial unemployment and less B2B activity whilst there was an increase in the B2C e-commerce segment. Beckers (2021) study highlighted the closure of non-food businesses in Belgium at the beginning of the pandemic except supermarkets and pharmacies. Changes in consumer behavior were also reported at the start of the epidemic, as consumers panicked into buying and hoarding valued products for them. (Guthrie et al., 2021). Prentice et al. (2021) suggests that this erratic change in behaviour was due to governments' revelation of the methods they were to take to manage and limit the spread of the virus. Naeem (2021) found that the panic buying experienced during the pandemic was partially due to social media, as users globally exchanged information, increasing social influence which in turn accelerated panic buying. The food delivery business had an increase in sales during the pandemic as physical movement was limited resulting in consumers ordering food online and having it delivered to their homes whilst maintaining minimal contact (Zanetta et al., 2021).

In order to cope with the pandemic and abide by the implemented protocols, consumers have had to use online channels to make purchases and transactions that require little to no physical contact like e-commerce (Cruz-Cárdenas, Zabelina, Guadalupe-Lanas, Palacio-Fierro and Ramos-Galarza, 2021; Guthrie et al., 2021). Because of the shift that Covid-19 has created in consumers' daily lives, it is important to assess how these events have affected consumers' behaviour and the e-commerce industry. Therefore the purpose of this study is to investigate the consumers' view on e-commerce during the Covid-19 pandemic. The study assesses how useful consumers find e-commerce to be, if they are satisfied with and their intention on continuing to use it. The study also assesses if consumers' feel secure providing sensitive information on e-commerce sites and if they trust e-commerce sites. It is believed that the results of this study will help reveal whether consumers' e-commerce use has changed with Covid-19. In addition, it can be a guide for other researchers who will want to investigate the effects of Covid-19 on the e-commerce sector and the effects of natural events or epidemics on consumer behaviour in the future.

Theoretical Framework

E-commerce

With the internet rapidly growing, e-commerce's popularity continues to spread among consumers and businesses. Electronic commerce has been defined as the exchange of products and services over computer networks like the internet (Nisar and Prabhakar, 2017). It does not only involve purchasing online but also includes e-banking, e-payments, internet auctions and EDI (Rico, Sayni and Field, 2008). E-commerce has existed for decades now its history dating back to the 1960s when electronic data interchange originated, allowing computers to share documents (Zheng et al., 2009). In 1989, the World Wide Web was invented making it easier for individuals to access the internet and online retailers thus increasing the growth of e-commerce.

E-commerce allows consumers to browse and perform transactions from their homes or any location provided they have internet access. This not only saves them time but also money as different platforms have promotions and consumer discounts (Tran, 2021). When using e-commerce, consumers are able to search a variety of e-retails with information on products provided and prices which they can compare. Consumers also have the added benefit of consumer reviews which they can read before making a purchase and that can aid them in their decision-making. The direct interaction between the retailer and the consumer allows for the additional costs that would have been incurred by the retailer to be reduced, which in turn lowers the prices for the consumers (Nisar and Prabhakar, 2017).

As e-commerce activity takes place on the internet, it is not without risk for the consumer. Consumers risk fraud, identity theft and other malicious activity when they browse and provide personal and financial information on e-commerce platforms (Rejikumar, Gopikumar, Dinesh, Asokan-Ajitha and Jose, 2021). For this reason, consumers are most concerned about the security of their information and their privacy and an evident lack of the two can result in consumers not trusting e-commerce or not wanting to use it together (Dijesh, Babu and Vijayalakshmi, 2020). More risks consumers face when purchasing online include receiving inadequate service, substandard or even damaged products as they are not able to physically assess the products before purchase and late to cancelled deliveries (Peštek et al., 2011). All these factors are crucial when it comes to the success of e-commerce as they have an effect on the consumer's trust which in turn can influence the consumer's intention to use e-commerce (Fernández-Bonilla et al., 2021).

The most common type of e-commerce is the business to consumer (B2C) e-commerce, which involves a business selling directly to consumers and the transaction is carried out via the internet. He, Zhang and He (2019) study shows that in 2017, in China, B2C e-retail sales occupied 60% of the total e-retail sales. Another type of e-commerce is business to business (B2B) which is when businesses like wholesalers sell to other businesses like wholesalers or retailers on e-commerce platforms. During Covid-19, most B2B companies found shopping on e-commerce to be convenient, cost-effective and information-rich (Brohan, 2021). When a consumer sells to another consumer via an online platform, like Etsy, this is known as consumer to consumer (C2C), which is also another type of e-commerce. According to Pasquali (2021), in 2020, consumers frequented platforms that focused on fashion such as Poshmark. Consumer to Business (C2B) e-commerce involves a consumer offering their services or selling their products to a business and naming their price (Zhang, Ming, Liu, Qu and Yin, 2019).

Covid-19

Covid-19 is a coronavirus caused by SARS-CoV-2, that was declared a pandemic by the World Health Organization in March, 2020. Countries throughout the world went on lockdown, flights were grounded and individuals were encouraged to stay indoors and social distance in the efforts of containing the virus. Non-essential businesses, restaurants and retail stores were also temporarily closed leaving people to turn to online resources like e-commerce to carry out daily tasks and make purchases from

their homes (Guthrie, Fosso-Wamba and Arnaud, 2021). Reports showed an increase in global e-commerce sales from \$3.36 trillion in 2019 to \$4.29 trillion in 2020, a 24.1% growth (Young, 2021).

In order to keep their businesses afloat during the pandemic, many restaurants changed their business model from online to offline, implementing a delivery system which would allow them to personally deliver food to consumers' homes while respecting the social distance protocol. This delivery system not only benefited restaurants but also consumers as they were able to go on food delivery applications where they could choose a restaurant of their liking from a list of restaurants registered to the application. Consumers could pay for their orders online and have the food delivered to their doorstep without having to be in close contact with any personnel (Zanetta, et al., 2021).

Method

In this section, the information regarding the methodology of the study such as the research model, study group, data collection tools etc. are explained.

Research Model

Quantitative research method is used in this study. The survey method is used to collect data from participants. Figure 1 shows the research model for the study which comprises 5 dimensions to understand consumers' views regarding e-commerce during the coronavirus pandemic. The proposed model includes "perceived security", "trust", "satisfaction", "usefulness" and "intention to continue using".

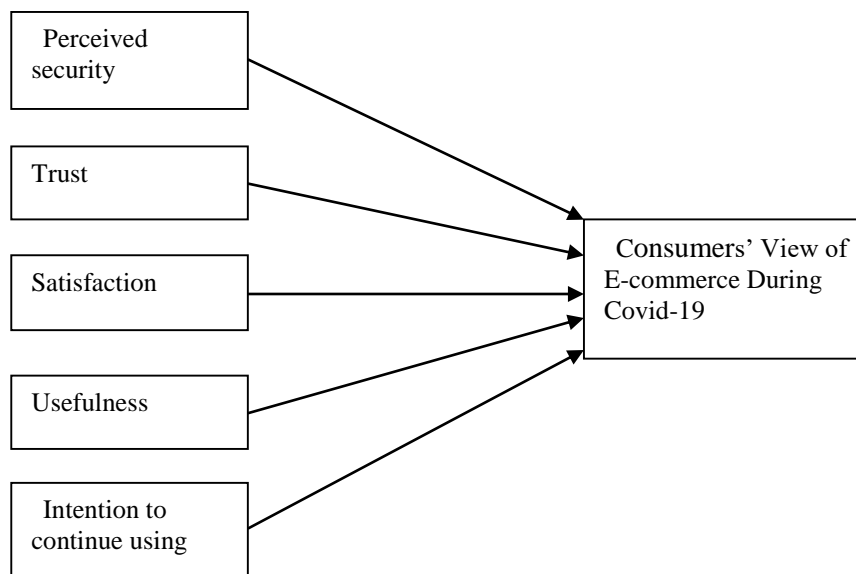

Figure 1. Research Model

Study Group

The study consisted of participants of all nationalities. It included both males (53%) and females (47%) of ages 16 and above. The majority of participants were in the 16 to 26 age group (50%), and the majority of the participants were students (48%). The total number of participants used for the study amounted to 419 after eliminating faulty responses. Figure 2. shows the participants' gender distribution, Figure 3. shows the participants' age distribution, Figure 3. shows the participants' occupation distribution and Table 1 shows the nationalities of the participants.

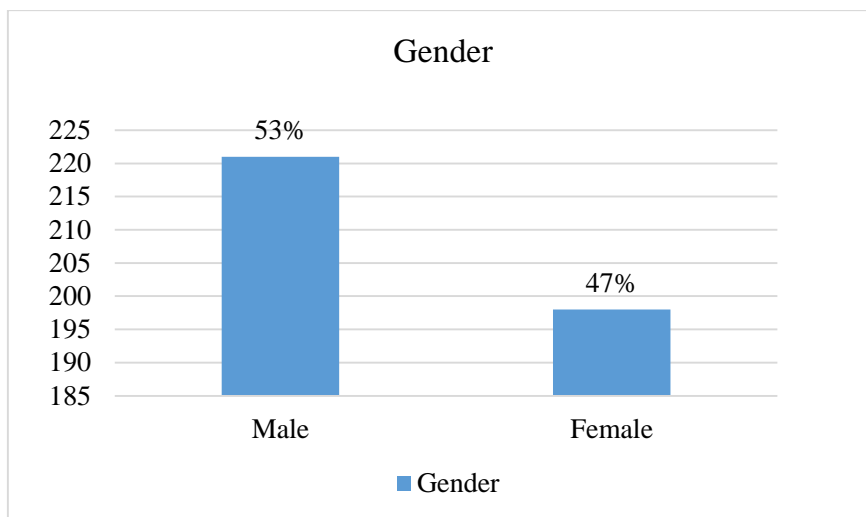

Figure 2. Participants' Gender Distribution (N=419)

Figure 2. shows that the study consisted of 221 male and 198 female participants, making a total of 419 participants.

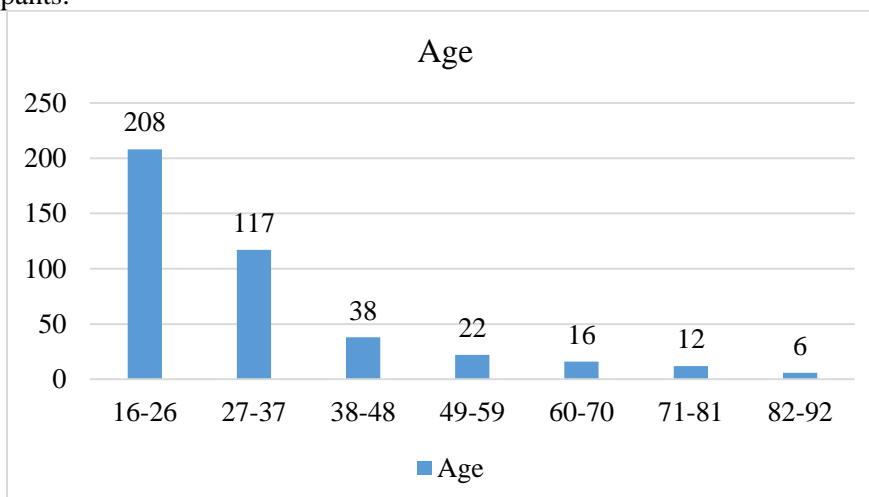

Figure 3. Participants' Age Distribution (N=419)

Figure 3. shows that the study considered participants aged 16 and above. Majority of the participants were age between 16 and 26, these were 208 participants. 117 participants were aged between 27 to 37, 38 participants were between ages 38 to 48. In the 49 to 59 age group, they were 22 participants and in the 60 to 70 age group there were 16 participants. 12 participants were between ages 71 to 81 and 6 participants were between ages 82 to 92.

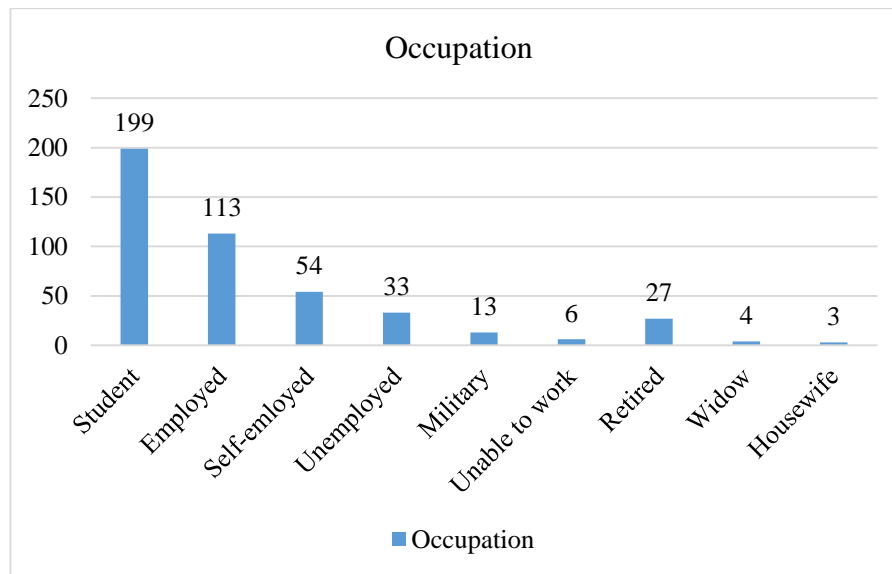

Figure 4. Participants' Occupation Distribution (N=419)

Figure 4. shows the participants occupations which included one or more occupations. 199 of the participants choose student as one of their professions. 113 participants said they were employed, 54 participants said they were self-employed and 33 participants said they were unemployed. 13 participants choose military as their occupation, 6 participants indicated they were unable to work and 27 participants said they were retired. 4 of the participants listed as widowed and 3 participants listed as housewives.

Table 1

Participants' Nationalities

Nationality	Frequency	Percentage
Zimbabwean	180	43%
Nigerian	67	16%
Kenyan	19	5%
American	15	4%
Egyptian	14	3%
Namibian	12	3%
South African	11	3%
Iraqi	10	2%
Others	91	22%

Table 1. shows that 180 participants were of Zimbabwean nationality, 67 of the participants were Nigerian and 19 were Kenyan. 15 of the participants were American, 14 were Egyptian, 12 participants were Namibian, 11 were South African, 10 were Iraqi and 91 were from other countries.

Data Collection Tools

Participants' data was collected using questionnaire for the study. Researchers created the study's questionnaire using Google Forms tools and modified regarding views of three experts on IT. Then the ethics committee approval was sought. Upon approval, the questionnaire was then distributed online to participants. The questionnaire was separated into two sections, section one included demographic questions used to obtain information about the participants which included their age, their gender, nationality and their occupation. Section two included the questions to assess participants' view regarding e-commerce during pandemic, which consisted of 23 items from 5 dimensions (perceived security, trust, satisfaction, usefulness and intention to continue using e-commerce). A 5 Likert scale of "always, often, sometimes, rarely and never" was used to evaluate participants' responses to the

questions, with 5 being “always” and 1 being “never”. The Cronbach’s alpha value was calculated using SPSS as shown in Table 2 in order to assess the questionnaire’s reliability. The overall Cronbach’s alpha result for the questionnaire was .721. This was above the acceptable Cronbach’s alpha of >0.7 (Gliem and Gliem, 2003).

Table 2
Reliability Test of the Questionnaire

Dimensions	N of Items	Cronbach’s Alpha
Perceived Security	5	.566
Trust	5	.534
Satisfaction	5	.614
Usefulness	4	.653
Intention to Continue Using	4	.489
Overall Cronbach’s Alpha	23	.721

Data Collection and Analysis

Questionnaires were distributed using an online distribution which included sharing the link of the questionnaire on social media (Whatsapp, Facebook, Instagram, Reddit and Twitter) and sending it via e-mail. The survey was conducted over a period of three months and the data collected from the participants was secured in the researchers’ Google cloud and password protected. After data collection, data was exported to excel and imported to IBM SPSS Statistics version 28.0.1.0 (142) which was used to statistically analyse the data. Negatively worded items were recoded before any statistical analysis was done using the SPSS recode tool. The data was analysed using the descriptive analysis, specifically the descriptive statistics tool in order to calculate the frequencies and descriptives (mean and standard deviation). Results were interpreted and tables and figures were used to present the findings.

Research Ethics

An ethical permission with the application number YDÜ/FB/2020/107 was obtained from the ethics committee of researchers’ university to conduct survey and collect data for this study from participants.

Results

Data obtained from the respondents was analysed using descriptive statistics. Table 3 shows the overall mean and standard deviation of study’s each dimensions.

Table 3
Statistics on Dimensions

Dimensions	Mean	Standard Deviation
Perceived Security	2.91	.752
Trust	3.12	.675
Satisfaction	3.28	.713
Usefulness	3.44	.827
Intention to Continue Using	3.38	.738

Results from Table 3. show that the usefulness dimension had the highest mean of 3.44 (SD=.827). The item of this dimension which had the uppermost mean of 3.60 (SD=1.19) is “using e-commerce saves me time”. Another item of usefulness which had the second highest mean of 3.51

(SD=1.12) is about obtaining feedback on finding e-commerce useful for shopping in general. Results show that the views of the participants are that e-commerce is beneficial, efficient and using e-commerce saves time. This result can be explained by e-commerce being the safer option to shop and carry out transactions as less or no physical contact is required, decreasing the chances of getting infected. The result is consistent with Kawasaki, Wakashima and Shibasaki, (2022) study which also found that after the Covid-19 outbreak, consumers viewed e-commerce to be vital and useful.

The second highest mean of 3.38 (SD=.738) belongs to the intention to continue using dimension. The item of this dimension which is about planning the purchase of interesting products from e-commerce sites had the study's third highest mean of 3.49 (SD=1.08) and another item of intention to continue using dimension is about the definitive use of e-commerce in the future had the fourth highest mean of 3.48 (SD=1.20). Results show when it comes to using e-commerce in the future, participants intend on continuing to use e-commerce for their purchasing needs. This result is supported by Kawasaki et al. (2022) study which showed a high intention in participants to continue using e-commerce, even more so in participants who viewed it to be useful.

The perceived security dimension had the lowest mean of 2.91 (SD=.752) and the item which is about not being sure that e-commerce platforms will protect the consumer against possible risks in case of problems with online purchases had the mean of 2.66 (SD=1.23). Results show that when it comes to security, participants are not confident in the security of e-commerce platforms and the security of the sensitive information they provide during transactions. Results show that the item on the trust dimension, "I can count on e-commerce sites to protect my privacy" had a low mean of 2.77 (SD=1.15), further showing participants' low confidence in the protection of their privacy when they are browsing e-commerce sites. The satisfaction dimension had the third highest mean of 3.28 (.713) which is showing that participants have found the use of e-commerce to be satisfactory.

In overall, respondents have found e-commerce useful and are satisfied with the e-commerce shopping experience and intend on continuing to use e-commerce for their products and services purchases. Kumar and Ayodeji (2021) study highlighted the importance of consumer satisfaction as consumer satisfaction has an influence on the consumers' intention to purchase. The higher the level of satisfaction, the more the consumer is likely to purchase or repurchase from e-commerce sites. Consumer satisfaction also has a positive influence on consumers' loyalty which in turn prompts the consumers' online spending (Nisar and Prabhakar, 2017). However, despite its' usefulness and intent to continue using e-commerce, results showed that participants are concerned about the security of their information and privacy when using e-commerce. Ong and Teh's (2016) study stresses the importance of retailers addressing the consumers' concerns and offering compensation when they face troubles as this will help to gain the consumers' trust, increase their satisfaction and reduce their concerns about using e-commerce.

Conclusion and Recommendations

As technology continues to advance, access to the internet has been made easier as many users can now access it from laptops, tablets and mobile phones, which in turn has increased the use and growth of e-commerce. Due to covid-19, the growth of e-commerce has gone beyond projected levels as individuals have found themselves self-isolating and social distancing prompting them to find alternative means of purchasing products and services that require less to no physical contact. This study used the survey method to explore consumers' views of e-commerce during the pandemic.

Results show that respondents have found e-commerce to be useful during Covid-19 which could be because with e-commerce the risk of being in contact with infected people is greatly reduced and e-commerce allowed users to purchase products and services while respecting travel and social distance protocols. According to the results, the intention to continue using e-commerce was high, which shows that the use of e-commerce and its growth might continue to increase even post Covid-19 pandemic. Results also show that participants were satisfied with the experience of using e-commerce and found it to be reliable during Covid-19. However, results show a low sense of security among

participants when it comes to providing sensitive information on e-commerce sites and trusting e-commerce sites to protect their privacy when they are using e-commerce.

This study is limited to online distribution only due to the Covid-19 pandemic and also the study covers e-commerce only and does not include social commerce which is a subset of e-commerce. The study's findings are subject to change as the Covid-19 outbreak is still ongoing, as a result, the study recommends future researchers carry out more research after the pandemic to obtain a clearer understanding of the impact Covid-19 has had on consumers' behaviour. The correlation method can also be implemented by researchers in order to establish relationships between dimensions to better understand which factors affect consumers' perception of e-commerce. More external variables can be adapted to the model like loyalty to assess if they affect the consumers' perceptions of e-commerce. Future researchers can also explore differences between consumers' views of e-commerce based on their age, gender, occupation and other demographics.

Authors Contribution Rate

The authors contributed 100% of this article.

Conflict of Interest

There is no conflict of interest in this study.

References

- Beckers, J., Weekx, S., Beutels, P. and Verhetsel, A. (2021). COVID-19 and retail: The catalyst for e-commerce in Belgium? *Journal of Retailing and Consumer Services*, 62(September 2021), 102645. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2021.102645>
- Brohan, M. (2021, May 4). Covid-19's effect on B2B buyers. Retrieved from Digitalcommerce 360: <https://www.digitalcommerce360.com/2021/05/04/covid-19s-effect-on-b2b-buyers/>
- Buldeo Rai, H., Touami, S. and Dablanc, L. (2022)(in press). Autonomous e-commerce delivery in ordinary and exceptional circumstances. The French case. *Research in Transportation Business & Management*, 100774. doi:<https://doi.org/10.1016/j.rtbm.2021.100774>
- Cruz-Cárdenas, J., Zabelina, E., Guadalupe-Lanas, J., Palacio-Fierro, A. and Ramos-Galarza, C. (2021). COVID-19, consumer behavior, technology, and society: A literature review and bibliometric analysis. *Technological Forecasting and Social Change*, 173(December 2021), 121179. doi:<https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.121179>
- Dijesh, P., Babu, Suvanamsasidhar. and Vijayalakshmi, Yellepeddi. (2020). Enhancement of e-commerce security through asymmetric key algorithm. *Computer Communications*, 153, 125-134. doi:<https://doi.org/10.1016/j.comcom.2020.01.033>
- Ethan, C. F. (2022). *Global Ecommerce Forecast 2022*. Retrieved from eMarketer: <https://www.emarketer.com/content/global-ecommerce-forecast-2022>
- Fan, X., Yin, Z. and Liu, Y. (2020). The value of horizontal cooperation in online retail channels. *Electronic Commerce Research and Applications*, 39(October 2019), 100897. doi:<https://doi.org/10.1016/j.elerap.2019.100897>
- Gliem, J. and Gliem, R. (2003). Calculating, Interpreting, And Reporting Cronbach's Alpha Reliability Coefficient For Likert-Type Scales. 2003 Midwest Research to Practice Conference in Adult, Continuing, and Community Education, (pp. 82-88). Retrieved from

- <https://scholarworks.iupui.edu/bitstream/handle/1805/344/Gliem%20%26%20Gliem.pdf?sequence=1>.
- Guthrie, C., Fosso-Wamba, S. and Arnaud, J. B. (2021). Online consumer resilience during a pandemic: An exploratory study of e-commerce behavior before, during and after a COVID-19 lockdown. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 61(July 2021), 102570. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2021.102570>
- He, P., Zhang, S., and He, C. (2019). Impacts of logistics resource sharing on B2C E-commerce companies and customers. *Electronic Commerce Research and Applications*, 34, 100820. doi:<https://doi.org/10.1016/j.elerap.2018.100820>
- Kawasaki, T., Wakashima, H. and Shibasaki, R. (2022). The use of e-commerce and the COVID-19 outbreak: A panel data analysis in Japan. *Transport Policy*, 115(January 2022), 88-100. doi:<https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2021.10.023>
- Kumar, V. and Ayodeji, O. G. (2021). E-retail factors for customer activation and retention: An empirical study from Indian e-commerce customers. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 59(March 2021), 102399. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2020.102399>
- Naeem, M. (2021). Do social media platforms develop consumer panic buying during the fear of Covid-19 pandemic. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 58(January 2021), 102226. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2020.102226>
- Nisar, T. M. and Prabhakar, G. (2017). What factors determine e-satisfaction and consumer spending in e-commerce retailing? *Journal of Retailing and Consumer Services*, 39(November 2017), 135-144. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2017.07.010>
- Ong, C. E. and Teh, D. (2016). Redress procedures expected by consumers during a business-to-consumer e-commerce dispute. *Electronic Commerce Research and Applications*, 17(C), 150-160. doi:<https://doi.org/10.1016/j.elerap.2016.04.006>
- Pasquali, M. (2021, July 7). *Unique global visitors to leading C2C fashion platforms 2020*. Retrieved from Statista: <https://www.statista.com/statistics/712248/c2c-fashion-unique-visitors/>
- Peštek, A., Resić, E. and Nožica, M. (2011). Model of Trust in E-Transactions. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 24(3), 131-146. doi:10.1080/1331677X.2011.11517472
- Prentice, C., Nguyen, M., Nandy, P., Aswin Winardi, M., Chen, Y., Le Monkhouse, L., . . . Stantic, B. (2021). Relevant, or irrelevant, external factors in panic buying. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 61(July 2021), 102587. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2021.102587>
- Rejikumar, G., Gopikumar, V., Dinesh, K. G. Sofi., Asokan-Ajitha, Aswathy. and JoseAjay. (2021). Privacy breach perceptions and litigation intentions: Evidence from e-commerce customers. *IIMB Management Review*, 33(4), 322-336. doi:<https://doi.org/10.1016/j.iimb.2021.11.001>
- Rico, D. F., Sayani, H. H. and Field, R. F. (2008). History of Computers, Electronic Commerce and Agile Methods. In M. V. Zelkowitz, *Advances in Computers* (Vol. 73, pp. 1-55). Elsevier. doi:[https://doi.org/10.1016/S0065-2458\(08\)00401-4](https://doi.org/10.1016/S0065-2458(08)00401-4)
- Tian, Y. and Stewart, C. (2006). History of E-Commerce. In D. Khosrow-Pour, *Encyclopedia of E-Commerce, E-Government, and Mobile Commerce* (pp. 559-564). London: IGI Global.

- Tolstoy, D., Nordman, E. R., Hånell, S. M. and Özbek, N. (2021). The development of international e-commerce in retail SMEs: An effectuation perspective. *Journal of World Business*, 56(3), 101165. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jwb.2020.101165>
- Tran, L. T. (2021). Managing the effectiveness of e-commerce platforms in a pandemic. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 58(January 2021), 102287. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2020.102287>
- World Health Organization. (2020). *Timeline: WHO's COVID-19 response*. Retrieved from WHO: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline#!>
- Young, J. (2021). *Global online sales reach nearly \$4.29 trillion in 2020* . Retrieved from Bigcommerce 360: <https://www.digitalcommerce360.com/article/global-ecommerce-sales/>
- Zanetta, L. D., Hakim, M. P., Gastaldi, G. B., Seabra, L. M., Rolim, P. M., Nascimento, L. G., . . . da Cunha, D. T. (2021). The use of food delivery apps during the COVID-19 pandemic in Brazil: The role of solidarity, perceived risk, and regional aspects. *Food Research International*, 149(November 2021), 110671. doi:<https://doi.org/10.1016/j.foodres.2021.110671>
- Zhang, X., Ming, X., Liu, Z., Qu, Y. and Yin, D. (2019). State-of-the-art review of customer to business (C2B) model. *Computers & Industrial Engineering*, 207-222. doi:<https://doi.org/10.1016/j.cie.2019.04.039>
- Zheng, Q., Li, S., Han, Y., Dong, J., Yan, L. and Qin, J. (2009). Fundamentals of E-commerce. In Q. Zheng, and Q. Zheng (Ed.), *Introduction to E-commerce* (Vol. 2009, pp. 3-76). Berlin, Heidelberg, Germany: Springer, Berlin, Heidelberg. doi:10.1007/978-3-540-49645-8_1

Genişletilmiş Özet

Giriş

Teknolojideki gelişmelere ve mobil cihazların yaygın olarak kullanılmasına paralel olarak internet daha erişilebilir hale gelmiştir. İnternete erişimi olan kullanıcı sayısı da dünya çapında yıllar içinde artmaktadır. Bu artışın e-ticaretin büyümesine olumlu etkileri olmuştur. E-ticaret platformları daha geniş müşteri yelpazesine ulaşırken müşteriler de herhangi bir konumdan cihaz bağımsız olarak satın alabilecekleri çeşitli ürün ve hizmetlere daha kolay erişim sağlamaktadır. E-ticaret, ürün ve hizmetlerin internet gibi bir bilgisayar ağı aracılığıyla elektronik olarak alınıp satılmasıdır (Tolstoy, Nordman, Hånell and Özbek, 2021).

Araştırmacılar e-ticaretin yıllar içinde büyüyeceğini öngörmüştür ve yapılan çalışmalara göre e-ticaret satışlarında her yıl artış olduğu görülmüştür. Özellikle Covid-19 salgını itibarı ile e-ticaret satışları Covid-19 salgını öncesi tahminlerinin de ötesine geçerek artmıştır (Ethan, 2022). Covid-19 salgını nedeniyle bireylerin evde kalma zorunlulukları, seyahat ve sokağa çıkma yasakları/kısıtlamaları, sosyal mesafe zorunluluğu, eczane ve süpermarketler hariç zorunlu olmayan iş yerlerinin geçici olarak kapatılmasını içeren, virüsün yayılmasını kontrol etmek için dünya çapında protokoller uygulanmıştır (Beckers, 2021). Bu protokoller ve virüsle temasa geçme endişeleri nedeniyle, insanlar evlerine kapanmış ve minimum veya hiç fiziksel temas içermeyen alternatif ürün ve hizmet satın alma yöntemlerine daha fazla güven duymaya başlamıştır (Guthrie, Fosso-Wamba and Arnaud, 2021). E-ticaret, müşterilerin satın alma ihtiyaçları için başvurdukları başlıca alternatif yöntemlerden biri haline gelmiştir (Cruz-Cárdenas, Zabelina, Guadalupe-Lanas, Palacio-Fierro and Ramos-Galarza, 2021).

Covid-19'un bireylerin günlük yaşamlarında yarattığı değişim nedeniyle Covid-19 pandemisinin e-ticaret tüketicilerinin davranışlarına ve e-ticaret endüstrisine etkisini değerlendirmek önemlidir. Bu nedenle bu çalışma, e-ticaret tüketicilerinin Covid-19 pandemisi sırasında e-ticarete yönelik görüşlerini araştırmayı amaçlamaktadır. Çalışma, tüketicilerin e-ticareti ne kadar yararlı bulduklarını, memnun olup olmadıklarını ve kullanmaya devam etme niyetlerini değerlendirmektedir. Çalışma ayrıca tüketicilerin e-ticaret sitelerinde hassas bilgiler sağlama konusunda kendilerini güvende hissedip hissetmediklerini ve e-ticaret sitelerine güvenip güvenmediklerini de araştırmaktadır.

Yöntem

Bu çalışma nicel bir araştırma olup, katılımcılardan veri toplamak amacıyla anket yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışma için 16 ve üzeri yaştaki 419 katılımcıdan veri toplanmıştır. Katılımcılar %53 oranında erkek olup 16-26 yaş grubu katılımcılar en fazla katılım sağlayan yaş grubu olmuştur. Çalışmada, 16-26 yaş grubu 208 katılımcı yer alırken, yaşları 27 ile 37 arasında değişen 117 kişi, 38 ile 48 yaşları arasında 38 kişi, 49 ile 59 yaşları arasında 22 kişi katılım sağlamıştır. 60 ile 70 yaşları arasında 16 kişi katılım sağlarken, 71 ile 81 yaşları arasında 12 katılımcı, 82 ile 92 yaşları arasında ise 6 katılımcı olmuştur.

Katılımcıların %19'u öğrenci, %33'ü işsiz, %27'si emekli ve diğerleri ise en az bir meslek sahibi olduğunu belirtmiştir. Araştırmada 180 katılımcı Zimbabve uyruklu, 67 katılımcı Nijerya'lı ve 19 katılımcı Kenya'lı olmuştur. Katılımcıların %15'i Amerikalı, %14'ü Mısırlı, %12'si Namibyalı, %11'i Güney Afrikalı, %10'u Iraklı ve %91'i diğer ülkelerdendir.

Araştırma için geliştirilen anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm demografik sorulardan oluşurken ikinci bölüm ise e-ticaret tüketicilerinin e-ticarete yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla hazırlanmış 23 sorudan oluşmaktadır. Anketin ilk bölümünde katılımcılar hakkında yaş, cinsiyet, uyruk ve meslek bilgilerini içeren demografik sorular yer almaktadır.

İkinci bölümde ise sorular 5 boyut (algılanan güvenlik, güven, memnuniyet, kullanılabilirlik ve e-ticareti kullanmaya devam etme niyeti) kapsamında oluşturulmuştur. Sorularda 5'li likert ölçeği kullanılmış olup, seçenekler "her zaman" ve "hiçbir zaman" arasında değişmektedir.

Anket, Google Formlar aracı kullanılarak hazırlanmış ve sosyal medya platformları (WhatsApp, Facebook, Instagram ve Reddit) ve e-posta yoluyla çevrimiçi olarak katılımcılara ulaştırılmıştır. Araştırma verileri üç aylık bir süre içinde toplanmıştır. Toplanan veriler IBM SPSS programı kullanılarak istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemleri kullanılmış ve bulgular tablo ve şekiller halinde sunulmuştur. Anketin güvenilirliğini değerlendirmek için Cronbach's alpha değeri hesaplanmış ve .721 olarak elde edilmiştir. Bu değer 0.7 üzerinde olup kabul edilebilir bir değerdir (Gliem and Gliem, 2003).

Bulgular

Araştırmanın en yüksek ortalama (3,44) ve standart sapma (0,827) değerlerine sahip "kullanılabilirlik" boyutu tüketicilerin covid-19 salgını sırasında e-ticareti yararlı bulduğunu göstermektedir. Anketin 18. maddesi olan "e-ticaret kullanmak bana zaman kazandırır" 3.60 (SD=1.19) değeri ile en yüksek ortalamaya sahipken, Ankette 19. madde olan "genel olarak e-ticareti alışveriş deneyimlerimde faydalı buluyorum" 3.51 değeri ile ikinci en yüksek ortalamaya (SS=1,12) sahiptir. Araştırma bulguları tüketicilerin e-ticareti kendilerine zaman kazandırdığı ve ürünler hakkında bilgi sağlama konularında etkili bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca sonuçlar, katılımcıların e-ticareti yararlı ve verimli bulduklarını da göstermektedir. Bu bulgular, e-ticaretin daha az fiziksel temas gerektirmesi veya hiç temas gerektirmemesi ve virüs bulaşma olasılığını azaltması nedeniyle alışveriş yapmak ve işlem yapmak için daha güvenli bir seçenek olmasıyla açıklanabilir. Bu bulgu Kawasaki ve arkadaşları'nın (2022), Covid-19 salgınından sonra müşterilerin e-ticareti hayati ve faydalı olarak gördüğünü ortaya koyan çalışmalarıyla uyumludur.

Araştırmada elde edilen diğer bulgular ise tüketicilerin e-ticaret sitelerini kullanırken düşük seviyede güvenlik duygusuna sahip olduklarını, işlemler sırasında hassas bilgilerini verirken kendilerini güvensiz hissettiklerini ve e-ticaret platformlarının kendilerini işlem sonucunda karşılaşılabilecekleri güvenlik risklerinden koruyabileceğinden emin olmadıklarını göstermektedir. Araştırmadaki "algılanan güvenlik" boyutu hassas bilgilerin güvenliği ve müşteri mahremiyeti noktalarında tüketicilerin endişesini gösteren en düşük ortalama ve standart sapmaya sahiptir. Örneğin, araştırmanın güven boyutundaki 9. maddesi olan "Gizliliğimi korumak için e-ticaret sitelerine güvenebilirim" 2.77 (SD=1.15) ortalama değeriyle diğer maddelere göre düşük bir ortalamaya sahip olduğu elde edilirken, katılımcıların internette gezinirken gizliliklerinin korunmasına yönelik güvenlerinin düşük olduğunu göstermektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Çalışmadan elde edilen sonuçlar Covid-19 salgını sırasında tüketicilerin e-ticareti ürün bilgilerini görüntülemelerine, satın alma kararlarını daha etkin bir şekilde vermelerine ve zamandan tasarruf sağlamalarına olanak sağladığı için yararlı bulduklarını göstermiştir. Bu sonuç Kawasaki ve arkadaşlarının (2022) araştırmalarında elde ettikleri Covid-19 salgınından sonra tüketicilerin e-ticareti hayati ve yararlı olarak gördüğü sonucu ile paraleldir.

Çalışma sonuçları tüketicilerin alışverişleri için gelecekte de e-ticareti kullanmaya devam etme niyetinde olduklarını göstermektedir. Kawasaki ve arkadaşları (2022) çalışmalarında benzer şekilde e-ticareti Covid-19 sırasında faydalı bulan tüketicilerin gelecekte e-ticareti kullanmaya devam etme olasılıklarının daha yüksek olduğunu bulmuşlardır.

Sonuçlar, tüketicilerin e-ticaret sitelerinin sunduğu hizmetlerden ve e-ticaret alışveriş deneyiminden memnun olduklarını göstermiştir. Müşteri memnuniyeti, müşterilerin gelecekteki aynı e-ticaret platformu üzerinden tekrar alışveriş yapma olasılıklarını olumlu etkilediğinden önemlidir (Kumar ve Ayodeji, 2021).

Güvenlik konusundaki sonuçlar ise tüketicilerin e-ticaretin güvenli bir ortam sağlaması konusunda endişeleri bulunduğunu, e-ticaret sitelerinde kişisel bilgilerini ve kredi kartı bilgilerini verirken kendilerini güvende hissetmediklerini göstermektedir. Bu noktada, e-ticaret hizmeti sunan işletmelerin işlemler sırasında müşterilerin herhangi bir sorunla karşılaşma ihtimalinde zararın tazmin edileceği güvenini sağlamaları önemlidir (Ong ve Teh, 2016).

Bu araştırma, Covid-19 salgınının e-ticarete ve tüketicilere etkisinin salgın sonrası da araştırılıp bulguların karşılaştırılmasını önermektedir. Bunun yanında, tüketicilerin e-ticarete yönelik görüşlerinin farklı boyutlar açısından incelenmesi de konunun değerlendirilmesinde daha geniş bir bakış açısı sağlayacağına inanılmaktadır. "Müşteri sadakati" gelecekteki çalışmalarda araştırılması önerilen diğer bir konu olup tüketicilerin e-ticarete yönelik görüşleri üzerindeki etkisinin araştırılması önerilmektedir.